הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ט

ספר

בית אבות

נולל ארבעה פירושים יקרים ונחמדים על מסכת אבות

ה"ה

א) פירוש בית הבחירה לרבינו הגדול מו"ה מנחם בר' שלמה ז"ל בית מאיר הנודע בשם המאירי ז"ל:

ב) פירוש רבינו עובדי' ספורנו ז"ל הנודע בספרו היקר על התורה:

ג) פירוש זכות אבות להרה"ג המקובל מו"ה אברהם גלאנטי ז"ל אשר הי' מונח בבי"ק של המחבר בעצמו בבית עקד הספרים של כ"ק אדמו"ר שליט"א מגור:

ד) פירוש פתח עינים להגאון הקדוש מו"ה חיים יוסף דוד אזולאי ז"ל:

כ"ה אלה נקבצו יחדיו והובאו לביהד"פ בהוצאות הר' אלי' וואלף נ"י ראזענבערג בווארשא.

עם רשימה מפורטת של מפרשי פרקי־אבות מראשית ימי הדפוס עד ימינו אלה (ת ש ל "ב).

מאת

הרב יהודה רובינשטיין

הוצאת ספרים פלדהיים
ירושלים / ניו יורק

הספר מכונה בית הבחירה פי' על פרקי אבות עם הפתיחה הגדולה כוללת סדר דורות הקבלה תושבע"פ מאדם ועד אנשי כנסת הגדולה סדר תנאים ואמוראים בשני התלמודים בבלי וירושלמי ויחום הגאונים ורבנים סבוראי לשלשלת הרבנים מרי דאורייתא והחכמים והפייטנים ממרינת ספרד וצרפת עד שנת ס' לאלף הששי. אשר אנכי נותן היום משוכלל בכל מיני יפוי הדפוס בידי הקוראים הנעימים דורשי מדע ואוהבי תורת חכז"ל. הוא אחד מספרים היקרים הן מצד נפלאות ענינו ופנימיותו הן מצד יקרת מציאותו והן מצד נדולת מחברו ה"ה הרב דון וידאל שלמה שמו בקדושה ר' מנחם בר שלמה מפרפיניאן הנקרא בשלוח הרב המאירי. היה תורני ורב נדול בתלמוד ופסקי דינים חוקר נפלא בטבעיות ואלהות מדקדק ומפרש עצום בספרי תנ"ך ומנקד דווקן בחסרות ויתרות. והיה אחד מנדולי המחברים בזמן הרשב"א בארץ פרובינצא. ולא אתרחק להלאה מן האמת אם אומר שהוא הי' אחד שהי' יכול למלאות מקום הרמב"ם בספריו. אך לדאבון נפש כל מכיריו ואוהב תורה ומרע. לא הצליח שנתפשטו ספריו בכל ארצות הנולה ועליו נאמר המאמר המוני הוזכר בזוהר פ' נשא הכל תלוי במזל אפי' ספר תורה שבהיכל. ולכן הי' טמיר ונעלם מרוב הכמי ישראל. וישנו לומדי תורה שבמעט השם רב המאירי מוזר להם עם כי הרב בעל מרש שמואל מזכירו הרבה פעמים:

הספר הזה היה נגוז בכ"יבבית מדרשו של הרב הגאון ר' חיים פאלאגי נר"ו בעיר סלוניק וחותנו כמוהר"ר יעקב רבי צוה לפני מותו שישתדל להוציאו לאור בדפוס וכן עשה ויצא לאור עולם בעיר ההוא בשנת תקפ"א לפ"ק. והוסיף עליו עוד פי' על פרקי אבות מלאכת עצמו. וציין כל המקומות מש"ס בבלי וירושלמי ומדרשים המובאים ברוב מהרב המחבר ולפעמים בין הפדקים באור לדבריו והערות שונות. והנה גם אחר זה הי' יקר במציאות כי חוץ שהמנהג הוא בערי טורקיא להדפים מתי מספר גם אלה נשרפו כאשר יצא האש מן הבית ההוא שמונחים שמה לכן יקר הוא במציאות אצלנו. והנה מקרוב בא הנה ידידי הרב המופלג מוה"ר נחמן נתן קורוניל שד"ר מירושלים הקדשה תוב"ב והביא אותו בחיקו וקניתיו ממנו במחיר נדול אשר השית עליו יהריטותיו קדש להביאו לבית הדפוס להפיצו בין חכמי ישראל להנות מאור המחבר הזה שהיה נגוז ונעלם בעיניהם עד היום הזה:

וזה משפט הספר ומעשהו. את הפי' של הרב ר"ח פאלאגי הנזכר הסרתיו כלו באשר חוא נדול הכמות ואיכותו איננו לפי דעת חכמי הפשט והבאור במדינתנו גם מה שכתב בין הפרקים בתוך דברי המחבר תחת שם א"ה (ר"ת אמר המניה) לא הנחתי כלו רק מעט אשר מצאתי נכון ומוכרח. ולא אתלבש בטלית שאינו שלי וגם לא אעבור על לא הנזול דל. לכן תקנתי כל מה שהוא תבונת בפיו של ההכם הנזכר באותיות קטנות מוקפות משני חצי ענולים להיות נכדים ונזכרים לכל קורא ד"ם כל הציונים מבבלי וירושלמי ומדרשים ועוד כהנה הערות שונות. מלאכה נדולה ונפלאה ודאוי הוא לאותו אצטלא ויקרא עליו שמו לזכרון עולם:

ואנכי באשר זכיתי להיות בידי קנין כספי רוב ספרי המחבר הן הנדפסים והן עודם בכ"י ומצאתי וראיתי תוצאותיו ומובאיו. כתבתי בראשו תולדות המחבר וקורות ספריו בטיול ארוכות וקצרות להודיע מעלת הרב הנדול הזה וחשיבות ספריו. ובסוף הספר מאסף תיקונים והוספות קראתיו תקוני המשניות. ותקוני הפתיחה קראתי דלת הפתח והכל כיד השב עלי השכיל ולא אברך

את

את נפשי לאמר כי באתי עד קיצו כי זה אי"א בעינים בכמו אלה התלוים בחסרון ידיעה וקריאה בספרים הרבה ולפעמ"ם בהשערות תליות באויר ולעיין בספרים מה שאינם נמצאים בכ"מ וקשה מאד להשינם מה שהוא לאחר בנקל בדרך מקרה שהוא נמצא במקום שישנו שם עקר נדול מספרים שונים וכדומה לזה. אנכי עשיתי את שלי. מה שידעתי הודעתי ואשר נעלם ממני ינלה אחר היודע יותר לשער קרוב להאמת וספרים רבים בלתי ראו עיני פתוחים לפניו:

נם הוספתי לפירושו פנים המשניות למען יהי' כלי שלם ללמוד בתוכו פרקי אבות בשבתות הקיץ כמצוה עלינו מפי הפוסקים אשר מפיהם אנו חיים. ולהשלים נוסחאות המשניות והנרסאות עשיתי לו מסנרת סביב. הנהות מס' מ ל א כ ת ש ל מ ה שהעתיק כל הנוסחאות מהרב ר' יוסף אשבנזי הנודע לבעל מנקד ומהניה בנוסח המשניות ודבריו מקובלים מחכמי דור דור ודורשיו הזכירו לטוב ולדבר נפלא הרב תיו"ט (בסס' פאה פ"א מ"נ). ולמען תדע מי הוא בעל מלאכת שלמה הנזכר וכי הוא בעל מלאכה שנוכל לסמוך עליו ועל דבריו אאריך מעט בספורו. הרב המחבר מ"ש הוא הרב מוהר"ר ש ל מ ה ע ד נ י כמ"ש הרב חיד"א (בשה"נ מערכת הנדולים דפים ווילנא אות ש') "חד מרבנן קשישא בעה"ק חברון ת"ו תלמיד מהר"ר בצלאל אשכנזי והרב הרח"ו זצ"ל ותחילתו מערי תימן מעיר א ו ז ל שקורין כ נ ע א חבר חבור נדול על המשניות וקראו מ ל א כ ת ש ל מ ה וכו' וחבר הספר שנת שפ"ב והרב חזון נחום כותב בספריו מ"כ לאחר קדוש וכיוצא והן דברי הרב הנזכר כאשר בחנתי כמה פעמים" עכ"ל. עודנו בכתיבים ולא נעשה ממנו שום העתק והוא בכתב עצם יד המחבר עצמו והוא אותו שראה הרב חיד"א אנכי ראיתיו ביד הרב ידידי רנ"ק הנזכר עינתי בתיבו ומצאתיו כלי חפץ לא ישקל זהב מחירו ושם נמצא על כל משנה ומשנה על כל ששה סדרים הנהות מהר"ר יוסף אשבנזי. וידידי הנ"ל בשובו העתיק אותן הנהות על פרקי אבות ונם קצת דבורים מהרב מהרש"א המנלנלים להביא ההנהה מר"י ונתן אותם לי במתנה לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל:

על פרק ו' מפחתי פי' ר' עובדי' ספורנו נדפס במחזור מנדג ריטא דפים בלוניא שנת ש"א למען יהי' שלם להשתמש בו בשבתות הקיץ כי הרב ה מ א י ר י לא כתב על זה הפרק כלום:

ובכן אסיים בברכה ובבקשה מכל קורא ומעיין בפי' זה ובסדר תנאים ואמוראים ותרבה ידיעתו ויסצא נחת ברבריו שאל ישכח לברך את הנאון הישיש הרב המופלג מוה"ר ח י י ם פ א ל א נ י מעוב"י כלוניק אשר הוציאו לאור פעם ראשונה ולולא הוא. הי' נעלם עד היום כי לא נמצא ממנו בכל העולם העתק אחר. אף הרב אזולאי לא ידע אותו מעולם כאשר אכתוב לקמן. נם את האדון דעללא טארדע המדפיס אל תשכחו כי בהשתדלותו ולאהבתו לחכמי ישראל איגנו חס על ההוצאות למען העניק במלאכתו בספרים יקרים את חכמי ישרון ודורשי לשון עברי. השם יברך את עמו ישראל בשלום והחכמים ודורשי טרע בפרט:

הרב רבנו מנחם בר שלמה המכונה הרב המאירי וקורות ספריו:

מיום שגלו אבותינו מארצם והלכו מעם לעם ומארץ לארץ, לא מאסו בחכמות ובמדעות הגוברות בעולם בעתים שונים מזמן לזמן וכאחד העמים המלומדים גם הם לקחו חלקם ועשו מהן מטעמים לתורתנו הקדושה, ובכל דרשותיהם בהלכות והאגדות נראה דרך שימושם בחכמות העיוניות וההגיון כאשר מצאנו היס התלמוד מלא מאלה על פני כלו, ומיום שגברו הישמעאלים באמונתם ובמלכותם על הרבה ארצות התבל והעתיקו ספרי היונים ללשונותם בארצותיהם, גם אבותינו תחת ממשלתם היו כאחד מהם מפורסמים במדעות, כנודע מרוב גאוני בבל ורבני ארץ ספרד המפורסמים לשם ולתהלה שהניחו ברכה אחריהם עד היום הזה, ולא השאירו אף גרגר קטן שלא לקטו בילקוטיהם, מקורות יודעי העתים ותולדות החכמים מדור דור לא הניחו ידיהם ואחזו בהן וכתבו לדור אחרון זכרון תייהם ותהלוכותם בארץ והטלטולים והתהפכות הימים מזמן לזמן, וכל מלאכתם במלאכת מחשבת בתורה ובחכמה הכל בהשכל בדעת ובסדר נכון מהקל אל הכבד ומהקודם אל המאוחר כפי השתלשלות הענין להיות מלאכה שלמה ותמה בלי חסרון ודופי, אך מיום שעלה הכורת הוא המלך פערדינאנד והמלכה איזבל על העיר דימון ומוליטולא מקום מושב ממלכת הערביים והמדעות ונשבע בלי התרה והפרה עולמות עפ"י עצת הכומר טורקומאדא לגרש הערביים וגם היהודים וכל מי שאינו רוצה להאמין באמונתו, וכן עשה כלה גרש אותם ויכום ויכתום עד חרמה, מיום ההוא והלאה נפלה עטרת תפארת חכמי ספרד והלכו מגולה לגולה גם החכמות והמדעות הלכו הלוך וחסור מיום ליום ועסקו רק בהלכות ופסקי תורה וזה הי' הכרח מאד כי לולא כן לא נשאר שריד ופליט מהתורה ודיניה מחמת תמת המציק אשר העיק עליהם תמיד בעולו הכבד לעזוב אמונתם ולדבוק באמונה אחרת מוזר להם, וכן בכל יום ומזמן לזמן נכרתו החכמות השמושיות מפי רוב חכמי ישראל, מידיעת קורות הימים ותולדות הזמנים לא ידעו דבר מה ואף באותו ענין שעסקו בו תמיד כמו בתלמוד ופוסקים לא ידעו דרך השתלשלות הקבלה מדור דור וסדר תנאים ואמוראים וענין מסורת הלכה למשה מסיני, מפה לפה, קראו ועיינו בספרים מגדולי הקרי לב ולא ידעו מבטן מי יצאו, ולפעמים אף שמם לא שמעו מעולם, והקלקול שנולד מזה רבה היא, כי ע"י חסרון ידיעה זו נעלם מרוב חכמים והעוסקים בתורה הרבה ספרים שהמה הכרתים לדעתם ולעיין בהם, אף אם המה בעולם אינם יודעים למען יוכלו להשתדל להמציאם לידם, והראי' לזה הוא הרב ר' מנחם בר שלמה הנקרא הרב המאירי זצ"ל, הרב הגדול הזה הראשון בגדולה בתורה ובחכמה אחר הרמב"ם, נעלם עד היום הזה מרוב הלומדים והיושבים על מדין לפסוק עפ"י התורה שירושה לנו מחכמינו הראשונים, ולא זו בלבד כי ספריו וחבוריו נעלמו מהם אף גם שמו לא נודע להם, ואנכי דברתי עם הרבה לומדים והשוקדים על דלתות התלמוד ובמפרשיו ואמרו לי שלא שמעו את שמע הרב הזה ולא נודע להם מעודם שהוא מחבר ספרים וכאחד הגדולים אשר בארץ, לא ידעו מי הוא ומי אביו:

על דברתם וחסרון ידיעתם יחס לבבי וקנא קנאתי לו ולתורתו וגמרתי אמר כאשר עלה בדעתי להוציא לאור פירושו לפרקי אבות עם הפתיחה הגדולה מסדר תנאים ושלשלת הרבנים, לעשות עטרה לראש זה הפירוש ולכתוב תולדות הרב המחבר

ותבונות

ומצוות כפיו לאסר פטל יעשה כל זמן היותו על הארץ, ומצאתי כי לתי קרוב לזאת המלאכה יותר מלים אחר, לת בהאסר הכתתי מכל אחד, ידעתי לה מך ערכי, רק בעבור זאת כי זכין לי מן השמים ורוב ספרי הרב הזה בלו לידי במחיר כספי וביותר ספרו הגדול והנכבד ב י ת ס ח י ר ה עסקי הלכות על ל"ו מכתבות הנהוגות בזמן הזה עודנו בכ"י, והי' ביכלתי להכות הערות הערות מפעלותיו והכוונותיו ומאסר ספריו לאסר חבר והגרתי כלם בהגרת ויהיו להחדים בידי:

לאחד זמן מכרתי הקבץ המזכר בלילוף עוד מאה ואחד עשר קובלים דברים יקרים ובלתי נודעים לל לוקר ספרי הדוכסיה בפתרמת נוסף על לוקר ספרי די רוסי הנמוים שמה, בעוד היתה בחיים מייסה המלכה השולמה שמה ה"ה מהריה לחוזיה בת המלך פרחגן הרחטון ואשת המלך הגדול נחפחלעלן כ"ע, והיה בשלמה ובכבוד קיימת לת שמר המכר מהספרים המזכרים בשנת תר"ו לפ"ק, ועפ"י בקשת שיחי העקד כתבתי רשימה לאלה הקובלים רשימה תרוכה ומבוארה למען דעת ע"י עיון כל קבן ומתברו הכל בלר היטב, ונקראה על שמי כידוע לכל מי שיבא שמה לבקש קבן לאחד מאלה הנוספים על קובלי די רוסי, והנה לעתיק הנה מהרשימה הנ"ל מ"ם מזה הקבן דהיינו על ספר בית הבחירה והוספתי מעט הנה והנה מה שנודע לי עתה ע"י הסקירה בלמודים האלה מזמן ההוא עד היום הזה מה שלת נודע לי לז, ומזה ישתלשל ויתמך תולדות הרב הזה והודעת שאר ספריו לאסר חבר ושוד מה שהוא הברח לדעת מזה העניו, ואלה דברי שם טם ההוספות והפרות לאסר הוספתי עליהם כעת:

קבץ א' חצי קלף והצי נייר

שם) בית הבחירה פסקים על שלשים ושם מסכתות, להרב רבנו מנחם בר

בהבתי רשימה לאלה הקיבצים וכו' וזה שפר הרשימה רשימה ממאה ועשתי ספר קובלים כ"י נחלקים לחלה וחמשה ספר כרכים לאסר קנתם העקד הדוכסיה בפתרמת בבית תר"ז לאלף הששי ליצירה תחת המשלת וברשיון המפריעתה מ מ ר י ת ל ת ו ז י ת את מלך ויקיסר מויסטריתה פרחנציסקום הרחטון. נוסף על קובלי די ר ו ס י אסר כבר פרוסים ומסורים שמה. כוללת תוכן הקובלים ענייניהם הפנימי והחיצוני הכל הכולל מבואר ומפורש היטב וגם קלת מתהלוכות מחבריהם וכותביהם. נחקר ונתקן מאתי זלמן בן כמהור"ר נחמליה ן' כוכב מוב שמבורן מיללי יבורן ק"ק רשכניסן כמדינת הונגריתה כאסר התנוררתי בפיר הכ"ל בשנת הר"ז לפ"ק:

קבץ א' וב' למען יכין כל קורא סדור ורשימת זה הקבן אמרתי לבאר בקיצור את תכניתו ועורתו.

תנכי אחזתי שמה אהרת ומיוחדת בחבור רשימת כ"י מכל הרוסמים האחרים הקודמים לי, חלקתי רשימת כל קבן לה' חלקים, ם ם (שם החבור ושם מהבי"ו) ע נ י ן (מה הוא יכלול ותכליתו) ת כ נ י ת (עורתו החיצון בחיזה כתב ועל מה נכתב) פ ד ר (על אילה דרך סדר המחבר חבורו בלילוף כאור הכלול בו) ת ו ל ד ה (קורת המחבר וקורת חבורו ושאר חבוריו) פ ח ס ר ן (העתק אילה ענייניס מאותו קבן למען יוכל כל אים לעמוס אסר ערוך על שלחנו) יכל אלה הענייניס בשר המיב בהרחבת דבריס למען דעת כל אים כי יקרא הרשימה כאלו הכ"י פתוח לפניו לת כמו שעשו הקודמים לי ולת כמו שעושים עול היום הכתים נדולים ומפורסמים ממני כי כל דבריהם בקיצור נמרץ ובדוחק נדול ובלתי לת נכתבו חוץ מהחכם די רוסי הוא כתב נעשיתים בקלת שעב ודעת:

שלמה לבית מאיר (כחס המאירי) או עפ"י שמו הפרובינציאלי דוי וידאל שלמה מפרפיגינאן, בלתי נדפס ולא נמצא שלם בכל חלקיו רק זה בלבד והוא יתיד בעולם:

ענין) תכלית זה החיבור אשר עליה מיוסד היא לכלול בו כוונת הגמרא דרך פסק והלכה ברורה, בלי הודעת המחלקות והמשא ומתן, עפ"י סדר כל מסכתא ומסכתא פרק אחר פרק ומשנה אחר משנה (על הרוב הנהוג בזמן הזה) תמצית העולה מכל פלפול בדיני המשנה ומה שהוסיפו עליה בגמרא דרך היקש והשואת ענין לענין, וגם הוראות חדשות לאותו ענין אשר לא נזכרו בתלמוד עם מורה באצבע על המעין מהן נובעות, והכל בלשון התלמוד עם שמות האומרים ובקיצור נמרץ לפסוק מתוכו:

תבנית) נכתב בכתב רבנית ספרדית באותיות ממוצעות ויפות ובסדר נאה בשני עמודים על קלף ונייר בתמונת עלה (פאליא) גדולה, גליונות רחבות תם בכל חלקיו ואין בו מום, כל החלקים מראשם עד סופם הנייר הדיו והכתב שוה ומיד סופר ורועה אחד נתנו, ומכייל ששה כרכים:

וזה סדר החלקים והמסכתות הנכללות בהם.

כרך א.) א) ברכות א'. ב) בית יד (הלכות נטילת ידים) מ"ב. ג) תענית ס"ד ד) מגילה נ"ה. ה) חגיגה ס"ה. ו) יום טוב (והוא ביצה) ע"ח. ז) מועד קטן ק"ח. ח) ראש השנה קכ"ד. ט) יומא פרק אחרון דיני י"כ הנהוגים בזמן הזה ק"מ. י) סוכה קמ"ה. יא) פסח ראשון (דיני פסח הנהוגים בזמן הזה). כאן מסיים הכרך אבל הספר עוד לא נגמר ואיננו חסר כי ההמשך בכרך הבא אחריו כי מתחלה כתב הסופר להיות כרך אחד רה הי' עב וכבד לתפרהו באחד וחלקוהו ועשו ממנו שנים:

כרך ב.) א) חלה רי"ג. ב) פסח שני רכ"א. (דהיינו תמיד נשחט כיצד צולין והוא נוחן טעם לזה בהקדמתו. ג) שקלים רל"ח. ד) תמיד רמ"ט. ה) מדות רנ"ד. ו) יומא רנ"ח. (דיני י"כ במקדש). ז) שבת רפ"ב. ח) ערובין שנ"ט. ט) חולין תכ"ד. (דיני נקור מליחה ותערובות נמצאים בסוגי' דירך שנתבשל). מספר המסכתות י"ח (סימן להם ת"י חי יודוך) אלה דברי הכותב תמיד אחר סיום כל סדר וזה המספר קאי בצירוף הכרך הראשון כי מתחנה הי' נכתב לכרך אחד וס' בית יד אינו מן מנין המסכתות כי בית יד הוא חבור בפני עצמו

כרך ג.) א) קדושין ב) כתובות ג) גיטין ד) יבמות:

כרך ד.) א) סוטה ב) נזיר ג) נדרים ד) נדה ה) מקואות ו) עדיות „מספר

על קלף ונייר וכו' הנמצא לפעמים מצוין ברשימות כ"י חצי קלף וחצי נייר לאו דוקא דברים ככתבן רק כך הי' המנהג בימים הקדמונים אם לא רצו או לא יכלו ליקח כלו קלף מחמת כמותו הרב ויקרו לקחו קונטרסים מה' או ד' ידות נייר (קוואטערנע) ויד אחד קלף מלמעלה שתהי' לוטה משתי צדדים בקלף לשמרו מרקבון ומלחות האויר וכמו כן נעשה ונחבר זה הקבץ:

ברכות א' וכו' אלה המספרים באותיות אחר כל מסכתא מורים על מספר הדפים שבו מתחיל המסכתא למען ירוץ הקורא בו ולא יעבור הזמן בחפוש, כי הדפים מסומנים על מצחם בצד שמאל באותיות כמו בנדפסים ונעשה מיד בזמן הכתיבה מן הסופר הקבץ:

נחלקים

המסכ' עשרה (בלירוף הכרך ג') סי' להן וישכן ישראל בדד ובהתחברן עם הם הרשאון שהם י"ח היו כ"ח סי' כת מעשיו הגיד לעמו".

כרך ה. א) סנהדרין א'. ב) מכות מ"ט. ג) שבועות ס"ד. ד) ע"ז (עם דיני הגעלה) ל"ד. ז) הוריות קס"א:

כרך ו. א) בבא קמא קע"ב. ב) ב"מ רמ"ז. ג) בבא בתרא שמ"ד. מספר המסכ' שמנה סי' אז ישיר משה כל המסכ' בבית הבחירה ל"ו סי' להם דגל מתנה יהודה וכל פרקי הספר רפ"ח אולי כ' המחבר עלמו אלה הסימנים שכל אלה ל"ז מס' נחלקים לשלש' סדרים ואחר כל סדר הסי' ומתחלה הי' רק ג' כרכים כנראה מן מספר הדפים. עוד כולל זה הקבץ ספרים שונים ואלו הן עפ"י הסדר כמו שהן נמצאים מכרך א' עד כרך ו'.

בכרך א. א) הקדמת המעתיק פי"מ סדר מועד לר' יוסף בר יצחק אלפואל (נכתב סביב ועל לד הקדמה המחבר והולך עד אמצע ברכות). ב) פי' משניות לרמב"ם על כל המסכ' בזה הכרך אצל כל משנה:

בכרך ב. א) פתיחת פי' המשנה לרמב"ם (נעתק מר"י תריזי המתחלת נאם יהודה נמצא בסוף אחד סיום מס' חולין). ב) פי' משניות לרמב"ם על כלם בזה הכרך:

בכרך ג. א) פי' משניות לרמב"ם על כל מסכתא בזה הכרך.

בכרך ד. א) פי' משניות לרמב"ם על כל מסכתא בזה הכרך:

בכרך ה. א) פי' משניות לרמב"ם. ב) דיני הגעלה אצל מס' ע"ז:

בכרך ו. א) פי' משניות לרמב"ם. ב) שערי דורא. ג) ס' כריתו' לר' שמשון דקינון. ד) מאמר תחיית המתי' לרמב"ם (כל אלה שלשה נמצאים בסוף הכרך אחר מס' ב"ב).

סדר) כונתו בזה החבור ללמוד כל מסכת לדעת ענינה וכל מה שנכלל בתוכה דרך פסק כל מה שנפל שם בגמרא, כה סדורו ועריכתו למען יוציא הכונה בתחילה מביא פי' הרמב"ם על כל משנה ומשנה בשלמות ומקדים העקרים והשרשים אשר עליהם נשרשה המשנה ומבארה ביאור מספיק ומודיע פסק הענין ואחר זה מודיע הדברים שנכנסו תחתיה בגמרא ע"י הערכות והשואות ושקיל ועריא ממה שלא נכלל בביאור המשנה וג"כ דרך פסק באין הודעת המתלוקת הקדומה רק שנודעו הדברים דרך עדות וגם הוראות חדשות לא נזכר ענינן בתלמוד ומעיר על המקומות אשר מהם יצאו, וכן אם יש לפעמים חולקים עורר על ראיותיהם או יש פוסקים בדרך אחר מזכירם וכל זה עפ"י תנאים והקשים סדורים על סדר הגיון ובלשון התלמוד עם הזכרת שמות האומרים קל וקצר ואם יש מלה זרה ביאורה בצדה, או שהנית המלה

נחלקים לשלשה חלקי' וכו' כן כתב המחבר בהקדמה לזה החבור שסדר אלה ל"ו מסכתות לג' סדרים, מועד, נשים, ונזיקין, ובין אלה כלל גם מסדרים אחרים הנהוגים גם בזמן הזה כמו נדה מסדר טהרות וכדומה וסדרם כפי שהורגל למודם בזמנו עפ"י סדר הגאונים ונתן עטם לדבריו ולסדורו.

הקדמת המעתיק וכו' שם בקבץ כתוב שהיא לרמב"ם „פתיחה לר"ס" אבל הוא טעות שהוא רק הפתיחה מן המעתיק סדר מועד ר' יוסף בר יצחק אלפואל:

וכ' רק המובן ועשה כן באשר שדור ההוא התלונן על הרמב"ם שעזב דרך הגמרא כמ"ש בהקדמה „הרמב"ם בהשלמת ספרו ראו חכמי הדורות שלא לעזוב ספרי התלמוד בשום פנים אבל הסכימה דעת הכל להעלותם על ראש משנתם ולהיותם יסוד ועמוד כל התורה ולא תתקרר דעתם ויחס לבבם לדעת מקום שרשו" וכל כך עשה הכל על סדר הגיוני ונימוס החכמה עד שכתב ומודיע בראש כל סדר כוונת הסדר ובראש כל מס' כוונתה וסדר פרקיה ואל כמה חלקים יחלקו עניניה ובראש כל פרק כוונת הפרק וחלקיו וכל משנה ג"כ כוונתה, והוא באמת ס' בחור וברור וע"כ קראו בית הבחירה כמ"ש בהקד' „ולהיות רוב חבור זה כולל דברי' באין תערובות קושי' ותירוץ ומשא ומתן קראתי על זה הצד שם החיבור הזה בית הבחירה" חבל שלא התפשט זה הספר טרם החל לצמוח בארץ פולין ואשכנזי הפלפול שלא על דרך הישר בקושיות ותי' והדית כל הלימוד הישר, ויותר מזה ימצא בהקדמת המחבר כי הוא מודיע הכל באריכות וס"ר נכון ומה שהביאו לזה ·

תולדה) זה המחבר הי' מחכמי פרובינצ"א וחי' בין ה' האלפים עד קרוב בין ס"ז לאלף הששי וגם הי' תלמיד ר' יונה בגירומ"א מזכירו בחבורו במס' ע"ז ובלי ספק נולד שם, והי' חבר לרשב"א והרבו אגרות זה לזה, ונוסף על

לאלף הששי וכו' הרב המחבר דידן ר' מנחם נולד בפרובינצא (ואיזה עיר לא נודע) לאביו ר' שלמה למשפחת המאירי בחדש אלול בשנה התשיעית לאלף הששי כאשר הודיע לנו המחבר בעצמו בסוף פתיחתו לפרקי אבות ע"ש לקמן (דף י"ח ע"ב):

הלמיד ר' יונה וכו' כל זה הודיע לנו הרב חיד"א בספרו ש"ה בשם הרב שער המלך ע"ש (מערכת גדולים דפוס ווילנא) וגם אנכי ראיתי זאת בפסקיו למס' ע"ז דהיינו שמביא שם את ר' יונה, אך בהגלות נגלות לנו עתה דבריו בפתיחתו לאבות נודע לנו בבירור שרבו המובהק הי' ר' ראובן ברבי חיים עי' שם לקמן (דף י"ח ע"ב), וחוץ מזה אף אם לא הי' מודיע בעצמו מי הי' רבו לא היינו נוכל להחליט מהלשון שמביא שם בפ"ק דע"ז את רבנו יונה שהי' רבו והרב חיד"א הוציא זאת מסברתו באשר כתב שהי' חבר לרשב"א ור' יונה הי' רבו של רשב"א א"כ הי' גם רבו, אך עתה נראה לעיניו מדברי עצמו שהרשב"א הי' קשיש טובא ולא הי' חבירו ולא למד אלל ר' יונה וכ' עליו סתם רבנו כמו שאנחנו קוראים אותו רבנו והרב הגאון ר' חיים פאלאגו בהגהותיו לפתיחתו האריך שם מאד בענין זה מן (דף ל"ה עד דף ל"ז ע"ב) והוא טרחה שלא לצורך באשר הוא המחבר בעצמו הודיע לנו ברור הדברים אין שום חשש ספק עוד בדבר. והנה הרב מו"ה הירש חיות אשר מכנים עצמו תמיד בעניינים כאלה להראות בקיאותו כתב באריענט 1842 דף 797 נגד החכם כרמלי בנידן הרב המאירי ומתפאר שם כי הוא ראה הפתיחה לפרקי אבות והודיע לנו שהרב ר"ב אשכנזי מזכירו בשטה במקובצת לב"ק (אשר ראה בשם הגדולים מערכת מ') גם הרב שה"מ בהלכות לולב (ג"כ ראה בש"ה) ובאשר כתב הכל מ"ש הרב חיד"א כ' גם כן שרבנו יונה הי' רבו ושכח מני ביה שמתפאר שראה הפתיחה ושם כתוב בפי' מי הי' רבו ומזכיר את ר' יונה כמו שמזכיר שאר הגדולים אשר לפניו:

והיה חבר לרשב"א וכו' אז כאשר כתבתי זאת הוכרחתי ללכת בעקבות הרב חיד"א באשר לא הי' לנגד עיני פתיחת הרב אך עתה כי זכינו להנות מאור תורתו עי' לקמן בפתיחה (דף י"ח ע"ב) נראה שהרשב"א הי' קשיש טובא בזמנו והוא נשען על ידו ולמד ממנו וז"ל „ועל ידי החזקנו לבאר כמה הלכות עמוקות בכמה מסכיות בנדבת לבו אשר המה חסדו עלינו בנועם תשובותיו" עכ"ל, ובאמת נמצאים תשובות בשו"ת הרשב"א אל רבנו המאירי, וכ' הרב חיד"א בשה"ג (מערכת הגדולים אות מ') והזה הוית בת' רשב"א כ"י דשקיל ומרי עם הרב מנחם בר שלמה

שמו הי׳ נקרא דון וידאל שלמה, זה וכינוי המאירי מעידים שהי׳ פרובינציאל״י, בזמן רבנותו הי׳ מקום תחנותו פרפיגנא״ן כנראה מעל גב הכתב ששלח אליו הרשב״א וגם שם מקום מנוחתו אחר פטירתו כאשר מצאתי בהספד ששלח ר׳ אבא מארי (בעל מנחת קנאות) אל קהל פרפיגנאן כשהודיעו לו עלייתו לשמים וז״ל „אל פרפיגנאן בהעדר שני המאורות הגדולים החכ׳ השלם דון וידאל שלמה נ״ע שמו שנכתב בקדושה ר׳ מנחם בר שלמה והחכם הכולל דון בוניט קרשקש דלוגול קדוש יאמר לו ר׳ משולם בר׳ מכיר״ ושם מתאבל ג״כ על הגזירה אשר גזר מלך מיורקא על ספרי הקדש מזה נוכל לשער זמן פטירתו כי הגזרה הנזכרה הי׳ בשנ׳ ס״ו כאשר מזכיר הרלב״ג בפ׳ תקת ובעל ש״ה, מהספד הנזכר נודע ג״כ איך הי׳ חשוב בעיני קהל פרפיגנאן כי כאשר הודיעו לר׳ א״מ זמן פטירתו כתבו לו בזה הלשון „ומה אנח״ם למחו״ת דמעת עשוקים ואי״ן להס״ם מנח״ם״ ולבד מזה חיבר עוד ספרים מהם נמצאים ומהם אשר אין לנו ראיה ברורה אם עודם בעולם או לא. רושמי ספרים אשר לא מבני עמנו בארטולוציא וואלף אסעמאני די רוסי (זכר כולם לברכה) לא הי׳ להם ידיעה ברורה לא ממנו ולא מחבוריו, בארטולוציא שסע אותו לשלשה ועשה ממנו שלשה מחברים שונים (עי׳ בספרו ח״ד דף למ״ד סי׳ תתרקכ״ג דף מ׳ סי׳ תתרקמ״ג וסי׳ תתרקמ״ד) וואלף תלקו לארבעה עי׳ בספרו ח״א סי׳ א׳ תכ״ח. א׳ תל״ה. א׳ תנ״ט ות״ג סי׳ א׳ תל״ה. רק בח״ד הקץ מחלומו ומחק מ״ש בח״ג ונשאר לו בכל זאת שלשה. די רוסי תלקו לשנים עי׳ ברשימתו לכ״י סי׳ 602 וסי׳ 1313 ולא ידע שהוא הוא. ואלו הן חבוריו:

שלמה וכדומה לי שהוא הרב המאירי עכ״ל איננו מדומה אך הוא ברור וכן נמצא בח״א שו״ת רשב״א וכ׳ עליה לרב מנחם ועוד הרבה תשובות שם מצינו בסתם פרפיינאן בלי ספק ג״כ אליו, גם בשעת החרם הידוע נגד חכמת יונית שהי׳ בזמנו ובארצו גם הוא שלח אגרות וקינערסים אל לוניל אל הרב אבא מארי (עי׳ ס׳ מנחת קנאות מכתב צ״ג):

מעידים שהי׳ וכו׳ כי שם בארץ ההוא הי׳ המנהג לכנות אנשים מפורסמי׳ בשתי שמות בשם הקדש ובשם החול וגם הכנוי בשם המשפחה ביוד בסוף כמו אזובי הירחי הסלמי המעילי המאירי וכדומה (צונץ צור ועשיכטע בערלין 1845 דף 461):

אליו הרשב״א וכו׳ וז״ל פרפייאן לר׳ מנחם שו״ת הרשב״א ח״ג סי׳ י״א, במנחת קנאות מכתב צ״ג כ״ג ג״כ בפירוש „ומן החכם השלם ר׳ מנחם בר שלמה פרפיגנאן״ בסוף ספרו משיב נפש על ענייני תשובה נמצא „נשלם זה הספר היום יום ד׳ ג׳ מרחשון ע״ז לפרט במגדל פרגיגנן עי׳ אסעמאני סי׳ כ״ט ועי׳ דוקס קובץ על יד דף ד׳ בהקדמתו:

מצאתי בהספד וכו׳ נמצא באוצר ספרי די רוסי סי׳ 1348 אגרת קל״ב וזה הוא קבץ (מנחת קנאות) והוא יותר מאשר בנדפס כי גם זה המכתב לא נמצא בנדפס:

שמו שנכתב בקדושה וכו׳ המכתבים של בדרשי אל דון וידאל שלמה אשר ראיתי בקבץ בעקד ספרי המלך פה וויען שיערתי עי״ז שהוא ר׳ מנחם מחבר דידן והכם עדיף מנביא החכם צונץ שיער ג״כ בהדיוואן שראה בהמבורג שזה הוא ר׳ מנחם דידן אף שלא ראה זה הספר (עי׳ ספרו הנזכר דף 476), ובספר מנחת קנאות מכתב צ״ג כ׳ וז״ל ומן החכם השלם ר׳ מנחם בר שלמה פרפיגנאן המכונה דול וידאל שלמה עכ״ל:

ואלו הן חבוריו וכו׳ לא חששתי לסדר הספרים כפי זמנם שנחברו עם כי נודע לי כי ס׳ משיב נפש הי׳ הראשון באשר כתב תמיד שחברו בילדותו אבל האחרים לא נתברר לנו הסדר בצמצום וסדרתי אותם כפי שעלו ברעיוני בלי עטם וסבה למה זה קודם וזה אחרון:

ח) פירוש ארוך על כל התלמוד מזכירו בהקדמה לבית הבחירה ואין לנו ידיעה ברורה אם נגמלת עוד כלו או מקצתו:

ט) בית יד על הלכות טוילת עי' אזולאי ס"ה ח"ת מ' סי' ל"ו והוא מלת הקיצור ממנו לשבר הוא בעלמו קלרו בקבן שלמו מיד לאחר מס' ברכות עי' לעיל סידור הקבן:

י) בתב הדת בעניני תמונה לאחך בשם הערים להיות התמונה המוכרחת במליאות הדת חקוק על לבם, מזכירו ברהב פרק כל ישראל בזה הקבן ואחר שהי' לו להאריך בזה הפרק לא מקומו בספרי כהב הדת:

יא) קריית ספר כמו ס' סיג לתורה דיני ניקוד וכתיבת ס"ת מזכירו הרב מגחת ס' תור תורה גם הרב בשם מצנה בהלכות ס"ת, לא נדפס ונמלא בא"ד בבית הגניד ר' הירש לעהרן נר"ו בן מודיע החכם דויקעם בס' קונטרס המבירת (טיבינגן ס' הר"ו דף כ"ב שהוא רחה לחותו שם):

יב) פי' על משלי נדפס בהשמורה עם פי' רלב"ג שביב ס' משלי לין פתליה בליריה רכ"ב לפ"ק נמלא בחולר די רוסי ושני נדפס, בא"ד שביב המקרחות נדולו (נקרלו קהלת משה) והרב ר' ר' שלמה אורבינו בם' אהל מועד מזכרו ח' פעמי' בשרם משל פתי, פתה, נרה, בליעל, בזה, ילין, קלון, וזה כולו מפי' על משלי.

יג) מגן אבות מזכירו חזולאי ועד לחכמי לוח מ' סי' יבשם תבקת רוכל למרן דף קל"ה ע"ב. בשם זה לבד לא נודע לנו אם הוא הפי' על תבות או ענין אחר.

יד) אהל מעד חזולאי שם ג"כ בלי הודע מה ענינו.

טו) משיב נפש על ענייני השובה המחבר מזכירו בפי' למשלי י"ט ד' מונח בוואטיקן עי' ברטאל' ח"ד דף מ' סי' תתרקמ"נ ויתעתמם קבן תורבינו סי'

או מקצתו בוואטיקן סי' 137 נמלא על סנהדרין, ועל שבת בלונר ספרי ר"ד חוספתיות תכל לא נוכל להחליט אם הוא מהפסקים או מן ההדושים ופרושים כי קשה מאד לשתוך על דבריהם, לך לפי דברי הרב חיד"א שבעל כה"ג בדיני דחיי מזכיר מהידושיו לסנהדרין נוכל לומר ג"כ זה בוואטיקן נ"כ החידושין והרב ר"ח כ' בפירוש להנהותיו לפתיחתו בלשה הדושיו לסנהדרין סי' שם דף ל"ה ע"ב גם הנחון שער המלך בהלכות עכו"ם פרק ו' בסוף בשבר הודיע לנו הרב חיות מרינגם 1842 דף 797 לך מה שמביא הרב ר"ב משבועי הרבה פעמים מדברי המאירי לא נוכל להחלם אם הוא מהדושיו או מפסקיו ובאשר הי' בידי הב"י מ' בית הבחירה לא ידעתי שרב ר"ב מביאו כי לו ידעתי עיינתי והערכתי לדעת האמת, ומ"ם החכם פירסם בראשית המ"ביים וספריהם בערך מאירי הי' מציבם ומוסיפה בשבר תשוב לקמן בתריבות כי מערב הפסקים עם ההדושים וקורא כולם בשם בחור ופירוש ולא כן הוא:

בית יד וכו' ותימה על הרב היד"א שבתב שתם שרשה פ' ב' ת' ד והידים בעיניו לא זכר שהוא נמלא בקבן זה בבדק במודינא ובריניו:

קריית ספר וכו' זה הקבן הי' בידי הרב המופלג ר' נתן קירוניל אב ירושלים והוא מבר תותו לר' ר' הירש הנזכר:

והרב ר' שלמה אורבינו וכו' תימה על עונן בחשב זה ר' מנחם בחבית בעל אהל מועד הוא ר' מנחם בעל מבן בוהו (עור נעשיבעט 108) ולא רחה שבל מה שחבית הוא רק על פסוקי משלי (ועי' קובן על יד עפליננען 1846):

משיב נפש וכו' רחיתיו בין בספרי ד' רובי והוא חבור יקר מאד מזכירי הרבה פעמים בפי' לפרקי אבות בשם חביר התשובה וגליה לו תמיד בביאורנו בילדותינו:

כ"ט, גם בין קובלי די רוסי נמצא ולא ידע שהוא ר' מנחם בן שלמה כאשר הערותי לעיל:

ט) פי' על מס' אבות מזכירו בהקדמה לבית הבחירה וכ' שאבות פירשו בחיבור התשובה ועי' אזולאי ח"ב מ' סי' ל"ט וכן כ' גם ר' מרדכי נתן בעל הקבץ על שער חלק ה' „ואבות שהוא בחבור התשובה" נדפס מקרוב בסלוניק:

י) פירוש על תהלים מזכירו בפתיחתו לאבות עי' לקמן דף ה' ושם כ' „עם היות לנו בזה דעת אחרת בפתיחת ספר תהלים":

יא) סדר תנאים ואמוראים ויחוס הרבנים והחכמים עד זמנו זה הסדר נמצא בתמונת פתיחה לפי' אבות נזכר לעיל בסי' ט':

יב) בית הבחירה הוא ספרו הגדול אשר אנחנו עסוקין בו כעת והוא לדעתי האחרון בזמן:

פי' על מס' אבות וכו' באשר הוא דברי מוסר השכל מאבות העולם צרפוהו לחבור התשובה כמ"ש לעיל בשמו אך המעתיקים הבאים אחריו העתיקוהו לחבור מיוחד כי בקבץ די רוסי וגם בוואטיקאן לא נמצא בס' משיב נפש פירושו על אבות, והנה בנידן שם הפי' לאבות לא נודע לנו ברור הדברים, הוא בעצמו מזכירו בסתם פי' והרב ר"ח פאלאגי שהוציאו לאור בפעם ראשון בדא לו שם מעצמו וקראו ב י ת א ב ו ת ואנכי חשבתי ששמו הנאה לו הוא ב י ת ה ב ח י ר ה באשר הוא נכלל במס' שנקבצו שם ביחד אך כ' שכבר כתבוהו בחבור התשובה, ואולי כוונתי לדעת המחבר, הנה זה הפי' על פ"א הוא יקר מאד ועד היום לא נודע ממנו בשום עקד וכל הרשימות מבתי העקד המפורסמים אינם מזכירים אותו:

סדר תנאים וכו' לא נודע ממנו שום רמז עד שהוציאו לאור הרב ר' חיים פאלאגי נר"ו. הרב חיד"א ראה אותו והשתמש בו הרבה פעמים ומזכירו תמיד בשם כ"י ישן אך לא ידע מבטן מי יצא אך עתה בהגלות נגלות לעיני כל חקוק בעט ברזל הסדר הזה נראה לכל מעיין כי על זה כיון הרב חיד"א תמיד והאמת את החכם כרמלי במ"ש בתולדות הרב חיד"א (פ"פ תר"ז) דף ט"ו שכוונתו בכ"י ישן על הרב המאירי, כאשר נראה עתה לעיני כל כי דברים ככתבים נמצאים שם, גם באריענט שנת 1840 כתב כן והאמת אתו, אך בזה טעה במ"ש שהוא הקדמת ספר בית הבחירה והוא שגגה והחליף הקדמה בהקדמה, ובטלין גם דברי החכם בן יעקב בהקדמתו להוצאת שם הגדולים דף י"ד בהגהת אות כ"ב מה שהשיג בזה על החכם כרמולי, ומזה ראי' ברורה שאין למהר ולהשיב על שום חכם בלתי חקר תחלה בחפש מחופש אחר כל הדברים וביותר בעניינים כאלה, ובכל מה שהשיגו זה זמנים טובא על החכם הנזכר כלם טעו והאמת אתו כי החכם הזה ראה הרבה כ"י ומי שראה הרבה כ"י ועסק בהם קשה מאד להשיג עליו בענין זה מצד השכל ושקיל ופריא כמו שנראה מזה שאנחנו בו עתה, והוא טעה רק בשם אבל הענין עצמו שריר וקיים:

בית הבחירה הוא אשר כבר הזכרתי לעיל ורשמתי אותו בביאור ובפירוש כפי תמונתו החיצונה והפנימי וכל המצורף לו והנה נשאר לי עוד לדבר מזמן חבורו ומטעות רושמי הסופרים אשר החליפו והמירו זה החבור בהדושיו וכל מה שרצו לברר הדבר כתמו אותו יותר, רבנו המחבר כתב בפי' בפתיחתו שהחל לחברו בשנת מ"ז לאלף השבי שנת ל"ח ללדתו ובשנת ס' השלימו ועסק בו שלשה עשרה שנה ועם שנוכל לשער בשכלנו כמה גדולה מלאכה לשועט בעין השכל באלה השלשה סדרים וכל הספרים וענפים המשתלשלים מהם עפ"י העניינים הגדולים וארוכים והנפזרים הנה והנה, בכל זאת תגיל תמיהתנו אם נראה בעינינו אלה הששה הקובצים הגדולים בערך כמותם ורק לכתוב כל זאת בי"ג שנים אם נגכה מהם הבבתות וי"ט ושאר דברים וכדומה

המינעים

ג) קסת הסופר, נזכר על שמו בס' פורת יוסף לר' יוסף סמקרי לא נודע עד היום והוא כפי הענין פורת יוסף ג"כ על עניני מסורת בחסרות ויתרות על התורה (עי' הליכות קדם א"ד תרז"ל):

ועתה נדבר מקורת הקבץ שלנו ומיקרו, נכתב בעיר אביגנו"ן בבית החכם והנגיד ר' מרדכי נתן בין ה' ר"י לרי"ו כי הוא כתב עליו על שער כרך ה' וז"ל „יליד בית לי הקטן מרדכי נתן א' סיון רי"ו עושה שלום" והוא כתב על הגליון הרבה הגהות ולפעמים מזכי' „פה אביניון" (ועי' אזולאי ח"ב מ' סי' ל"ט) וגם כתב על ראש כולם הרשימה הכלול בתוכו ומזכיר גם על השערים אביניו"ן, ובא עם הגולים מאביגנון אל קאסאלי ומן קאסאלי בא אל מודינא ומן מודינא בא ליד הנגיד ר' משה בנימין פואה ועתה בא הנה פלרמא אל האוצר היקר ע"י השתדלותו, ושם בריגייו ראה אותו החכם אזולאי אחר שראה אותו פעם ראשון במודינא וגם החכם די רוסי (עי' רשימתו מחכמי ישראל ערך מאיר"י), והוא אחד ואין שני לו בכל העולם ואם נמצאים הם איזה מס' נפרדות אבל העתק שלם כזה לא נודע והוא נעתק בלי ספק מקבץ המחבר והוא נאבד בזמן הגירוש או אולי לקחו ממנו אלה מס' נפרדות וראי' עצומה שזה הוא הקבץ שראה החסיד חכם אזולאי בק"ק מודינא (ח"א מ' ל' וח"ב מ' ל"ט) ואח"כ החכם די רוסי אצל פואה, כי מצאתי מונח בתוכו מכתב מיד קדשו אל הנגיד פואה כאשר שאל אותו אם יקנהו, ואחר שדבריו מפיצים אור על החיבור ועל המחבר ולמען יעמדו דבריו הקדושים אשר נטפו מעטו לזכרונו עולמים אעתיקו הנה אות באות:

„בע"ה כ"ו שבט חיים לנפשך (תקמ"ח) בחירי רצתה נפשי הגביר המרומם השר והטפסר איש חסד כמה"ר משה בנימין פואה יצ"ו. לש' אין קץ. על דבר הרב המאירי ז"ל שקנה אין ל"ו ער"ך. ובעה"ק ירושלים ת"ו יש שבת ויבמות. באיזמיר ביצה ועכו"ם. ומ"ש מבילוגראדו לא הי' שם אלא באמשטרדם ביד מהר"ש שלם, פה ליוורנו לא ידעתי אם יש איזה מסכתא וכמדומה שלא יש כי אם יומא שהעתיקה הרב החסיד מהר"י נוניש וואים ממודינא. הרב המאירי ז"ל פשוט שהי' בזמן הרשב"א חדא שהיה תלמיד רבינו יונה כהרשב"א ועוד שבתשו' הרשב"א כ"י ראיתי דשקלו וטרו בי הדדי. ועוד דלפני הרשב"א הי' פי' המשניות להר"מ בלשון הגרי הוא לשון ערבי והרשב"א שלח לכמה קהלות שהיו בם סופרים שיודעים לשון ערבי והעתיק כל סופר סדר או שנים כידוע והרב המאירי מעתיק כל פירוש המשנה. זה כתבתי בנחיצה רבה מהרשום בדעתי ויען שאני חלוש המזג איני יכול להאריך זולת לדרוש ש' וטובתו ולהתפלל בעדו תפלת הדיוט הצעיר חיים יוסף דוד אזולאי ס"ט"

(ואחר זה הוסיף עוד שתי שורות ואלו הן):

„וכבר ידוע דאם נמצא איזה מסכתא או מסכתות הם מעוטא דמעוטי ובודאי אפי' שליש או רביע לא יש בכל העולם לפי מה שידענו וש"ש":

המונעים לעסוק תמיד בענין אחד והנה לדעתי כל מה שהביאו האחרונים ממנו הוא רק מפסקיו אבל פירושיו לא נתפשטו באשר לא נמצא לנו אף על מס' אחת והוא ראי' ברורה ואלה אשר מערבים הבור פסקיו עם פירושיו טועים הם וביותר כי כותבים רק בהשערה בלי ראות עין כמו החכם פירשם ברשימת אות מ א י ר י כתב על בית הבחירה על יבמות ועל שבת וכדומה שהוא באור

מזה הספר לא נדפס רק על מגלה בא"ד ובפראג. יבמות סלוניק. שבת נדרים, נזיר סוטה בליוורנו, וקצת על יומא בס' שיח יצחק להר"י ווייס מזה הקבץ אשר ר"ב הנ"ל הניח להעתיקו עם ההקדמה הארוכה חוץ מזה דהיינו ל"א מסכ' ודיני נ"י הוא ס' בית יד בלתי נדפסים, ולטוב יזכר גם שם ר' משה בנימן פואה, סוף כל דבר זה החיבור הוא יקר ויחיד בעולם הן בתוכן ענינו ודרכו הישרה בלימוד התלמוד אשר לפניו לא הי' ואחריו לא יהי' והן בחומרו ובמציאתו שנשאר נקי ושלם מפגעי הזמן ומהגירוש והטלטול שעבר עליו עדי בואו הנה פארמא אל המנוחה ואל הנחלה בבית האוצר הנחמד נלוה לספרי די רוס"י אשר כבר הי' אליו תשוקתו ונשמר יותר ככלי זהב וכסף למען יעמוד ימים רבים לזכרון המחבר זי"ע:

פתשגן) להעתיק מדברי המחבר ולהראות את דרכו הוא למותר באשר מקצת הנדפס יוכל כל איש לקראות וללכת בדרכיו, רק אעתיק איזה ענינים הנמצאים שם שלא מענין זה:

בסוף ההקדמה נמצאים שלשה שירים לכבוד המחבר וז"ל

„ונשא אחד מנכבדי השוררים את משלו על שם החבור ופה אמר":

אם בית תבונות חרב ואפס	סופר ושוקל כסף מחירה
היכלי תעודות תבעיר בזדון	תבל בקצפה ועשן נחירה
תעש בני איש כדני אנמים	רמש ושקץ בשר נחירה
צמח יקר קם גבר באחיו	..... רע לחירה
ילד מנחם על חיק ידידיה	לנו ובנה בית הבחירה

"אחריו החזיק החרוז החכם הנעלה המשורר הצח ר' יהודה אבן זבאר"ה י"א" וישא משלו ויאמר:

ספרים נעשו אין קץ לבאר	יסוד תלמוד במשנה או גמר
ויש גאון ורב כמה מארכן	ויש קצר אבל לא במשורה
עדי שקם לבית מאי"ר מנח"ם	בידו קם ובנה בית הבחירה.

באור ופירוש ולא כן הוא כאשר נודע לי ולכל מי שיעיין בו שהם פסקי הלכות וכל דבריו שם בלתי נכונים ואינם אמת:

מזה הספר לא נדפס וכו' מגלה נדפס בא"ד בתמונת 8. בשנת תקכ"ט ובפראג בתמונת. 4. בשנת תקע"ד, יבמות סאלוניק תקנ"ד בתמונת. 2. שבת ליוורנו תקנ"ד בתמונת. 2. נדרים נזיר סוטה עם ההקדמה הגדולה לחשורו הגדול ליוורנו תקנ"ה בתמונת. 2. וקיצור על יומא בצירוף ספר שיח יצחק ליוורנו תקכ"ו בתמונת. 2. והנה כל אלה שנדפסו בליוורנו כולם נעתקו מקבץ שלנו כאשר נראה מהשיר שנדפס בסוף נדרים נזיר סוטה ושם מסופר ג"כ איך נשתלשל ובא מצרפת לאטאליא, ומ"ש החכם פירשם בערך מאירי בית הבחירה על תענית וחגיגה פראג, לא ידעתי מנין לו זה כי הוא שקר מוחלט ועוד שבושים יותר מאלה כתב שם בענין הרב המאירי כמ"ש לעיל:

עוד לרב ר' שלמה בכ"ה ר' אליעזר מטרוייאש:

לבית מאיר הלא עלה מנחם — בנו אגור להרבות בין ומשרה
ובטנו מלאה תורה ומשנה — וגם תלמוד וגם מדרש ומקרא
ומצא רוב דברים נעלמים — והוציא העלומי כל לאורה
אשר בו מעיין שכל ומדע — לגלות בל דבר נעלם וסתרה
והוא חרש ומסגר להבונות — ועל כן קם ובנה בית בחירה:

בסוף הוריות בענין ממזר ת"ח קודם לכ"ג עם הארץ כ' שהחכמה היא מעלה יתירה וכתב לזה פתקא (ריליפט) מהרבה סממנים המועילים לזכרון לעשות ממנו מרקחת וז"ל מכיון שהחכמה היא עיקר גדול ויתד שכל היתוסים תלוין בה צריך להשתדל בתכלי' ההשתדלות וכו' וכו':

עוד נשאר לי להעיר על תכונת הרב הזה בענין סדר הלימוד איך שם עינו עין הבדולח עין בחינתו להוציא מכל למוד דברי מוסר השכל עי' לקמן בפתיחה דף ז' בנידן זקני בתירא וכ' „וראה כמה מוסרים נכללו בענין זה אחת" וכו' ע"ש היטב ותמצא נועם:

לעיל דף ד' ע"ב שנתן סי' דגל שהוא ל"ז בודאי כונתו על המספר הכללי בצירוף בית יד שנכלל בזה הספר. בכרך ג' וד' לא הי' ביכלתי לציין הדפים כמו בשאר:

לעיל בההערה ד"ה ע"א בנידן ר' יונה אם הי' רבו דע כי ממה שהוציא זאת הר' חידא הוא רק ממ"ש הרב שער המלך בהלכות לולב (עי' לקמן דלת הפתח) אך לבי נוקפא בי כי הרב שה"מ מביא זאת מחדושיו לע"ז שהי' לנגד עיניו והרב חיד"א כתב שבאזמיר נמצא פסקיו על ע"ז והוא הוא בודאי שראה הרב שעה"מ (עי' לעיל במכתבו) ואנכי עיינתי שם בפסקיו ומצאתי רק ר' יונה ולא מורי א"כ מזה קשה להוציא שהי' רבו והי' ברור שהוא ט"ס באשר הוא בעצמו אמר שרבו הי' אחר ומזכיר פה את ר' יונה כמו רב אחר בדורו אולי הי' עוד ר' יונה והי' רבו ומדוע לא הזכירו:

לעיל דף ו' ע"ב במכתב הרב אזולאי, הנגיד ר' בנימין קנה אותו וכאשר נפטר נפל עזבונו ביד בן אשתו כי הוא נפטר ערירי ונקרא ג"כ פואה כשמו והוא דר עתה בליוורנו וממנו קניתי זה הקבץ בשנת תר"ו והבאתיו אל המנוחה ונחלה לפארמא:

וויען בחדש תשרי תרט"ו:

זלמן ן' כ"ט שטערין.

סודע לבינה

כל הציורים המורים על דפי התלמוד וסימני פרשיות המדרשים ספרי ומכילתא וכדומה. תקונים והוספות באור והערות ותמיהות מוקפות בין שני חצאי לבנה ובכתב קטן המובאים לרוב בס' המאידי הם כולם מהרב הגאון והחכם כמוה"ר חיים פאלאגי נר"ו אחד מרבני סלוניקא יע"א המו"ל ס' המאירי בפעם הראשון:

ומה שנמצא למטה בשוני המשניות הקונים והגהות בתוך המשנה הוא מהרב הג' החכם השלם מו"ה שלמה עדני בעל מלאכת שלמה ומהרב הג' מהרי"א עודנה בכתובים לא שפתו עין אולת הרב חיד"א. וזה הרי"א הנזכר יזכר לטוב בדברי הרב תויו"ט פאה (פ"א מ"ג) עי' לעיל בהקדמה כי שם הארכתי. ומ"ש בין שני חצאי מרובעים ובראשם ן' כ"ט הוא ממני כותב תולדות הרב המאירי והמוציאו לאור בפעם שנת:

לפי׳ מסכת אבות:

להרב ר׳ מנחם בן שלמה יכונה הרב המאירי.

כוללת

סדר הדורות מאדם הראשון עד אנשי כנה״נ, סדר התנאים חכמי המשנה המקבלים זה מזה קודם ואחר החורבן, מערכת סדר התנאים הנזכרים במשניות עפ״י סדר המסכתת, וסדר האמוראים בבבל וא״י, שלשלת רבנן סבוראי והגאונים. יחוס הרבנים והחכמים בארץ וארץ עד זמנו וחברה בשנת ה׳ אלפים וס׳ ליצידה:

אמר מנחם בן שלמה לבית מאיר יצ״ו

זאת המסכתא ר״ל מסכת אבות היא מסדר נזיקים והורגלנו בלמודה אחר מסכת הודיות לסיבה אשר הזכרנו בפתיחת החיבור והיא כוללת ה׳ פרקים וסדרם לפי שיטתינו, א׳ משה קבל תורה, ב׳ ר׳ אומר, ג׳ עקביא בן מהללאל, ד׳ בן זומא. ה׳ בעשרה מאמרות, ויש בקצת ספרים עוד פרק ששי קרוי פרקו של ד׳ מאיר, ומתחיל שנו חכמים כו׳ ר״מ אומר אלא שאינו מן המשנה אלא כעין ברייתא. ואף בסוף פרק חמישי כתוב בספרנו קצת ברייתות שאמרו שם תניא ר״י הנשיא אומר עז פנים לניהנם כו׳ וכן תניא ר׳ יהודה בן בבא אומר אשרי מי שגדל בתורה כו׳ [ון׳ כ״ט. עי׳ לקמן בקונטרס תקוני משניות אריכות דברים מהוספות אלה הברייתות] וענין המסכתא הלזו הוא להעיר האדם להיות מדותיו והנהגותיו על תכלית השלימות כדי שיגיע מהן לשלמות אחרון ר״ל שלימות הנפשיי עד שאין צודך לשום מדה הגונה ומעולה שלא יבא ממנה רמז בזאת המסכתא. וכן יש בה רמזים ננוזים בעניני האמונות בקצת פינות תוריות והמושכלות אל החכם כמו שיתבאר. והוא שהפלינו בסיפור שבחיה במאמרם ז״ל (בב״ק ד״ל ע״א) האי מאן דבעי למיהוי חסידא לקיים מילי דאבות. ולא באה ממסכתא זאת גמרא לא בחיבור דבינא ורב אשי בתלמוד בבלי. ולא בחיבור ר׳ יוחנן בתלמוד ירושלמי. ולא בחיבור ר׳ חייא ור׳ הושעיא ובר קפרא וברייתא ותוספתא אלא שבאה עליה ברייתא גדולה לר׳ נתן קרואה אבות דר׳ נתן. וכן מה שנמצא בתוכה בקצת כפרים מן הברייתא בפרקו של ר׳ מאיר ובפ׳ חמישי כמו שכתבנו. וכן אין ענייני זאת המסכתא בנויים על ענין אחד ידוע רק דברים מקובצים. אלא שכלל ענייניה בה בענין שלמות המדות ושלמות המעלות כמו שביארנו. ושאר הדברים שבאו בתוכה הם מתגלגלים על גב אלו הענינים והכל מתגלגל בענין אחד. ומתוך כך סדר ענייני המסכתא לחלקים לא בכלל המס׳ ולא בפרטי פרקיה. אלא שנבאר פרטי המשניות אחת לאחת ונכלול בכל אחת להעיר עליו:

וקודם שנתחיל ביאור המסכתא ראוי להתעורר מה היתה הסיבה להודיע סדר הקבלה מאיש לאיש. ויראה לי בתשובה זה. שלא נעשה אלא למעלת המסכתא והוא שמצד שעניניה כוללים דברים לא תבא דאיה פרטית מן המקראות ולא מדרכי המחקר וההקש ושאר המדות כדרך שאר הדרכים התלמודיים רק זירוז על מידות חמודות ואזהרה על מידות הנמאסות אולי יחשוב עליהן שאין המדות המשובחות נוף מצוה ולא חמנונות נוף עבירה ויקל ענינים באזני השומעים ויבוזו לשכל מליהם עם היות הם הם מדריכות לאדם לאמת או ל פכו כמו שביארנו בילדותינו בחיבור התשובה. [ון׳ כ״ט, עי׳ לעיל בתולדות הרב ברשימת ספריו] ומתוך כך הוצרכו

הוצרכו הדברים להיותם נסעדים במעלת ולהודיע שהם דברים מבוררים מחכמי קדם ומקובלים מפי הנבואה איש מאיש כדי לעיין בהם בעין החדוד להביט אל ציר חוצבו ואל מקבת בוד נוקרו ורמזו העיקר הזה בשם הספר ר"ל אבות הלומד שהם דברים יצאו מאבות העולם העמודים אשר בית התורה נכון עליהם . או דברים שהם אבות ויסוד ושורש ועיקר לכל חכמה ומצוה ודרך ושביל לכל מעלה כאומרם ז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא כו' כמו שכתבנו למעלה . כל שכן בהיות גנוזות בקרבה הרבה מפינות התורה ומשורשי האמונה שעם היות המאמרים האמתים אמיתותם בעצמם ונימוקם עמהם יהיה האומר מי שהיה . מ"מ יש קצת פינות דתיות תקיפם מבוכה ותסובב' לחוצה מצד העיון עד שיצטרך המשפיעם לזולתו ומלמדם להועיל לחזק אמיתתם בהודיע מעלת האומר להודיע כי מה' היתה לו כמאמר הכתוב סוד ה' ליראיו . וזו היא סיבת רצותו לבאר התיחסות הדברים לשלמים המקבלים איש מפי איש מפי הנביאים עד נביא האמת אדון הנביאים והוא משה רבנו ע"ה מפי הגבורה :

והנני מרחיב לך על יד זאת המשנה נבול סדר הקבלה מיום ברוא אלהים אדם עד הנה בדרכים כלליים כי הפרטים לא תקיף בהם ידיעה אפילו לדורות הקרובים וכ"ש לרחוקים כאמרך . הנה דרך משל שיהושע מסר תורה שבע"פ לזקנים . ואותם הזקנים שקבלו מיהושע לא נוכל להודיע אפי' אחד מאלף אבל הכלל בידינו שמסרה לזקנים שהיו בימיו והם הזקנים ויאסוף יהושע את כל שבטי ישראל ויקרא לזקני ישראל ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע והם מסרוה לזקנים אחרים דור אחר דור עד שהגיע לזמן השופטים ואף הם בכלל הזקנים ואע"פ שבאבות דר' נתן רמוזה מדרגה אחרת לומר שהזקנים מסרוה לשופטים ושופטים לנביאים . ממשנה זאת יראה שהזקנים והשופטים נכללו בענין הזקנים ונתגלגל הדבר כן עד שהגיע לזמן עלי הכהן . והיה מראשוני הזקנים עתניאל בן קנז . ועלי הכהן היה אחרון שבהם ממוצע בין זמן הזקנים לזמן הנביאים וגם הנביאים לא נוכל להודיע מהם רק מתי מספר . וכבר ידעת אומרם במס' מגילה (די"ד ע"א) הרבה נביאים נתנבאו להם לישראל כפלים כיוצאי מצרים אלא נבואה שהוצרכה לדורות נכתבה את שלא הוצרכה לדורות לא נכתבה ואפי' במ"ש שם מ"ח נביאים עמדו להם לישראל כו' . לא נתברר אצלינו מניינם אלא שנתחבטו בה המפרשים ז"ל זה בכה וזה בכה כמו שביארנו שם :

ואחר שכן ש"א נוכל להודיע מהם רק מעט על דרך מה שכתבנו מעניינם לפי סדר הזמנים . וכל שכן שלא נוכל להודיע כל חכמי התלמוד שהיו לאלפים ולרבבות , והנך רואה אומרם ז"ל במס' סוכה (דכ"ח ע"א) שמונים תלמידים היו להלל הזקן כו' ולא נתברר שם מהם אלא יונתן בן עוזיאל שהיה גדול שבכולם ור' יוחנן בן זכאי שהיה קטן שבכולם . וכן ידעת אומרים ז"ל (ביכמות ד"ס) שי"ב אלף תלמידים היו לו לרבי עקיבא . ואת חשוב שאנחנו יודעים או שמענו . וכל שכן זמן הגאונים שלא נודע לנו מהם אלא אחר מעיר ושנים ממשפחה לרב פרסום מעלתם , אבל נודיע העניינים דרך כלל זמן הזקנים והנביאים מפי קצת מקראות וזמן אנשי כנסת הגדולה וחכמי המשנה והאמוראים , ממאמרים לקוטים מן התלמוד ומן המדרשות עם עזר קבלת הגאונים . וזמן האחרונים נודיע בהם סדר הזמנים דרך כלל מפי תשובו' הגאונים עד באנו אל קצה הזמן אשר הגיע אלינו אנחנו פה היום שנת ה' אלפים וס' ליצידה , שהיא שנת נ"א ללידתנו היא השנה אשר השלמנו בה כל ענייני תלתא סדרי בשלימות . הן בפירושן ובחידושין שחיברנו

שחיברנו ופירשנו בבחורתינו הן בחיבור הגדול הזה הנקרא בית הבחירה אשר התחלנו בו שנת ל"ח ללידתינו והרואה ממנו בכל זה כדי שתעמוד על בירור העניינים ושימשך עוד מזה מה שתכיר בשכלך מה שראוי לסמוך עליו להורא' למעשה כמו שתראה או שתמצא בחיבורים או בספרים לקדמונים ולראשונים או לאחרונים :

ומעתה נתחיל בהודעת זה דור אחר דור כפי האפשר והנאמר . ראש הנבראים בעין האנושי ר"ל אדם הראשון עם העבירו קצת המכוון ונטותו לתאוותיו הגשמיות הושלם לפי טבע האנושית ללכת בדרכי השם והוליד את שת שנת ק"ל בדמותו כצלמו ושת הוליד את אנוש בשנת ק"ה , והרי רל"ה . ובימי אנוש הוחל (נמרוד) [למרוד] ולקרוא הכוכבים והמזלות להדרם למזלות ולשאר הכוכבים זה בכה וזה בכה ואף הוא ד"ל אנוש היה מן הטועים להדרם לכבדם ולפארם והיו חושבין דכמו שרצון המלך שיהיו העם מכבדים שריו ויועציו הדכקים בהם כן רצון השם שיכבדו נבראיו השפלים את העליונים ושכלם הנסכל השתחוה להם ועבדום על זאת הכוונה ויעש להם בתים והיכלות להקריב להם קרבנות ולשומם אמצעיים בינם ובין השם ית' והיה העולם מתגלגל בזאת המבוכה עד דור המבול שהיה בשנת שש מאות לנח ועברו מן השנים אלף ותרנ"ו . ואחד המבול הוסיפו על חטאתם פשע ועמדו ביניהם נביאי שקר מתנבאים בשם ה' שהוא ית' ציוה להם שיעבדו מלאך פלוני או מזל פלוני ולעשות צלמו וצודתו והיו עושין כן ועובדים על כל הר גבוה ותחת כל עץ רענן ויחסו להם יכולת וממשלה משותפת עם האל ית' והי' העולם מתגלגל בזאת האמונה הרעה עד דור הפלגה ואז הפלינו במרד ועמדו ביניהם נביאי שקר מתנבאים בשם הכוכב ואומרים מזל פלוני או כוכב פלוני מצוה כך וכך ואז נעדר מציאות השם ית' וכל נפרד מקרב שכלם לו' לא ידענו את ה' . אמר נבל בלבו אין אלהים והוא שאמרו עליהם במדרש (בב"ר סו' ס' נח פל"ח סי' ו') שאמרו אף אנו עושים ע"ז וחרב בידה כביכול כדי להרגו . ואצל רבותינו כשיונח על הנפרדים לשון הרינה הראה ענינה דמיון ומשל לציוד קיום מציאות אלא שיחלישו כח ממשלתו כמו שביארנו בקצת חיבורנו במאמר החכמים במס' חגינה (דע"ו ע"א) על שטטרון אפקהו ומחיוהו כלומר שהחלישו את כחו בציורם וכשיונח לשון הרינה אם על איזה נפרד אם עליו ית' עניינה דמיון ומשל על ציוד ובטול מציאות וזה היה בזמן דור הפלגה והוא ענין המגדל אשר בנו ראשו בשמים אבל לא ראו את ה' נצב עליו , והוא אצלי דרמוז באומרם (סס בב"ר) על המגדל שליש נבלע שליש נשרף שליש קיים רמז לדעתי על ענין נ' עולמות שהעליון מהם הוא רמוז על הנפרדים ועליו אמרו שנבלע ד"ל שנתכסה מהם ולא השינו בו דבר והוא מלשון אם אמר איש כי יבולע , והשני והוא עולם הגלגלים בשבוש והוא משל על השריפה כמאמרם ז"ל (בחגינה די"ג ע"א) יצא אש מחשמל ושרפו שנשתבש בהשנתו והוא ענין עוף שהיה פורח עליו מיד נשרף כלומר שאף קלי ההבנה ומהירי הלימוד לא היו עומדים מפניו אבל היה מעמידם לשעתם בחזקת משובשים , ועל השלישי והוא עולם היסודות אמר שהוא קיים כלומר שבאה השנתם עליו ביושר . והוא דמוז אצלי באומרו והחמר היה להם לחומר כלומר שלא נשתנה להם בזה דבר כי חמר וחומר הכל אחד אצל הלבינה והוא ענין הרמוז בלבנת הספיר היה להם לאבן נ"ל שנשתבשו בענינו . וכבר ידעת שהלבינה הוא דבר חדש מעשה ידי אומן ויחסו בה היותה כאבן שאינו מעשה ידי אומן . והיה זה אמנם בדור פלג שעברו

בלידתו

בלידתו אלף ותשנ"ו. ועם כל זה היו בכל הדורות יחידים מחזיקים בברית ובאמונה ולא נתפרסמו אצלינו זולתי בקצת הדורות שהיו שם יחידים ונכבדים ונקובי שם. והם בזמן הראשון אדם ושת ובזמן שמאנוש עד דור המבול חנוך ומתושלח ונח. ובזמן שמן המבול עד הפלגה שם ועבר וכל אלה היה להם אחוזת מרעים רבים ונכבדים נמשכים לדעותיהם דרך למוד. לא זכו כל כך להשפיע דרך דרשת רבים וההשתדל להפוך אל העמים שפה ברורה רק דרך למוד בבתיהם לנמצאים ולהנמשכים אחריהם ואע"פ שבאה הקבלה בשם ועבר שהיו אוכלוסי הנמשכים אחריהם מרובים. מ"מ רוב העולם נמשכו אחר אותם האמונות הנפסדות והיה העולם מתנונה והולך הולך וגדל בעקבות האמונות הרעות בהם ובני עליה הולכים ומתמעטים עד שהגיע הזמן לאברהם אבינו ע"ה שנולד אחר הזמן הנז' קצ"ב שנים. הוקדש מרחם ומלידה ומבטן ומהריון מבית אסורים יצא למלוך ומאור כשדים ניצול להציל עם עצום עושה דברו לכפר על עם ה'. ולהשיב את נדחו בתחילת למודו נגלה טוב מזגו ונתפרסם יושר הכנתו עד שכל יודעין קוו לו הבינו לאחריתו והוא אצלי אומרם ז"ל עליו (בגדרים דל"ב ע"א ובב"ר פ"ל ופס"ד) בן שלש שנים הכיר אברהם את בוראו רומז על פרסום הכנתו והיות כל העולם מכירים אחדותו הצליח בלימודו והשיג עד תכלית מה שאפשר לפי טבעו. והיה אז אברהם אע"ה בן ארבעים שנה. והוא אומרם ז"ל במקום אחר בן ארבעים שנה הכיר אברהם את בוראו וכשראה את עצמו שלם עם ראותו קלקול בני דורו לבשתהו רוח ה' וקנא בחכמתו בשם ה' וקבץ אלפים ורבבות לעבוד את ה' וליחד את שמו בעולם לבער אלילים מן הארץ והיה זה בשנת נ"ב ללידתו והיא שנת יציאתו מחרן ונשלמו אז מהשנים אלפים שנה. והם נקראים אצל רבותינו (בפ' חלק דל"ז ע"א). שני אלפים תוהו שלא היה שם מי שקורא בשם ה' להשיב רבים מעון עד בוא אברהם אע"ה. ואז התחילו שני אלפים תורה וקראו את שלאחדיהם ימות המשיח לומר שהם הימים שתיחל האומה בהם ימות המשיח לא שתעדר התורה בכך חלילה לאל משוב דברו אחור בביטול דת. ניתנה מראשו לעולמי עד כל ימי שים אדם עלי הארץ ואמר אחד חרוב ורוצה בו לפי דעתי על אחד מן הששה רומז בו על רוב צרות ומבוכות מיועדות לאלף הששי מצד קבלתם. לא שיכוין בזה ענין חדוש דת ולא ענין חורבן עולם יהיה מה שיהיה מחורבנו וקיומו כרצון הנוזר והאומר עם היות בזאת ההגדה רמזים אחרים לקצת מפרשים. עם לשבע חכמות ויהיה אלפי מלשון ואאלפך חכמה ויזכירם זונות זונות עד השביעית שלא תושג רק בשוללות כל דבר נופני. והוא המשל לחרבן על דרך אומרם ז"ל (ערובין דנ"ד ע"א) אין התו' מתקיימת אלא במי שממית עצמו עליה. וכן מה שאמרו הפלסופים. הרוצה להחיות את נפשו ימיתה והרוצה להמיתה יחייה אם לשנות האדם שהם שבעים ויוקח לשון אלפים במקום עשיריות להסתיר, וכבר יצאנו מהכונ' להציל המאמר לפי דרכינו מכף מלעיג ומתנבל ומחייב מלבו מצידה טענות מתנגדות:

ונשוב לענייניגו והוא שעם כל זה לא היה עניינו של אברהם אע"ה בדרך ציווי נבואיי ושיהיה שליח מאת השם ית' עד שיאמר להם כה אמר ה' או כה מצוה ה' לכם. אבל היה דרך למוד והודעת האמיתו' ברוח הקדש ולכתו הנה ותנת בארצות לדרוש להם תורת ה' ולהביא אותם במסורת הברית בגודל העיון והשפעתו להם וחיבור ספרים בביטול אמונותיהם הרעות ובקיום עבודת האל ית'. וכבר ידעת ההבדל שיש בין הנבואה לרוח הקודש סוף דבר התגבר ונצח מלכים אדירים בחכמתו והשיב רוח העולם לאמונת ה' ית' ולא בפינות העוניות לבד המציאות

השם

השם ית׳ ואחדותו והסתלק כל נשמות ממנו ית׳ אבל על הפינות התורית גם כן והוא אצלי מ״ש (בב״ר פס״ד) קיים אברהם אע״ה כל התורה כולה אפי׳ עירובי חצרות . רומז על הדבר הקל שבכל איסור שבת כלומר שכל חענינים הנמסרים בענין השבת שבהם אמונת החידוש שהיא הפינה הגדולה שבפינות הדתיות למד ומסר לעם הקדוש . וזהו נ״כ אצלי מה שאמרו ז״ל במקום אחר (ביומא דכ״ח ע״ב) בזה הענין בעצמו קיים אברהם אע״ה את כל התורה כולה אפי׳ עירובי תבשילין שהוא הדבר הקל שבכל ענייני המועדות :

רומז להיות ענין מועדות נגרר אחר אמונת השבת והענין שהמועדות כולם ענינם סובב על ענין יציאת מצרים שבהאמנת ענייניהם יאמינו פינות דתיות בענין נמול ועונש והשנחה ושינוי הטבעי׳ שהכל נמשך אחר אמונת החידוש וכאשר השלימה כוונתו היה אברהם אע״ה בן נ״ב שנה כמו שכתבנו ולסוף מ״ח שנה שהי׳ הוא בן ק׳ שנה נולד יצחק כדמותו וכצלמו על ברכיו וגדל בחק הנהגתו למדו יושר הנהגותיו והליכותיו הליכות אלי מלכי בקודש ומסר לו סודות חכמתו חקותיו ותורותיו וכן יצחק ליעקב ויעקב לבניו ובפרט מינה על זה לראש ולקצין השלישי שבבניו הוא לוי דגלוה אל ה׳ הוא וזרעו לשרתו ולברך בשמו . ואחר זה באורך הזמן לפי מלאת רל״ח שנה לפרסם אברהם אע״ה אמיתת יחודו ית׳ בעולם . נתגלגל הדבר וירדו למצרים ועמדו שם רד״ו שנים והארץ ההיא היתה תוהו ובהו וחשך על פני הארץ ארץ לא מטוהרה היא ארץ מגוללה בדמי האלילים ושאר האמונות הרעות על תכלית הרוע והיה בטול מציאותו ית׳ כדבר האמור למלך הבליעל לא ידעתי את ה׳ וחזרו רובם לסורם הרע חוץ משבט לוי כמו שאמרו ז״ל מעולם לא עבד שבט לוי ע״ז . ויחמול ה׳ על עמו לזכור להם ברית אבות וישלח נביא אמת משה רע״ה ויוציאנו ממצרים ונשלמו אז מן השנים ב׳ אלפים ותמ״ח מ״ח הנשארים שמלידת יצחק לאברהם מואת הנפש אשר עשו בחרן שהוא השלמת הב׳ אלפים עד לידת יצחק ות׳ שמליד׳ יצחק עד יציאת מצרים והוא ע״ה קבל את התורה בשנת שני אלפים ותמ״ט בששה בסיון ולימד דעת את העם ואזן ותקן וחקר עד שהשיבם לאמונה הישרה תחילה באמונת מציאותו ית׳ ואח״כ בהאמנת תורתו ומצותיו כדרש (במכילתא ס׳ יתרו פ״ה) משל למלך שנכנס למדינה יצאו בני המדינה לקראתו ואמרו לו גזר לנו גזירות אמר להם קבלו מלכותי ואח״כ אני גוזר עליכם גזירות כך אמר הקב״ה אנכי ה׳ אלהיך כו׳ כלומר שתאמינו מציאותי ואח״כ לא יהיה לך ושאר הדברות . והוא אצלי אומרם ז״ל בברכות (דל״ב ע״א) ואולם חי אני מלמד שאמר לו הקב״ה למשה החייתני בדבריך כלומר שהעמדתני אצלם במחויב המציאות . כי כמו שציור ביטול מציאות הנפרד יקרה בלשון הרינה כמו שביארנו (א״ה וכ״כ בהקדמתו לספר בית הבחירה בחי׳ לנדרים ד״ג ע״א יע״ש) [ן׳ כ״ט עי׳ לעיל בראש הספר ושם תמצאה נדפס] כן הודעת התאמתות מציאותו אחר העדרה מהם יקרא דרך משל תחיה ועל זה אמר החייתני כלומר פרסמ׳ התאמתות ומציאותי והעמדתיה אחר שנשכחה מהם והוא הרמוז בראשית נבואתו אהיה שלחני אליכם . נתן השם ית׳ על ידו לוחות הברית והתורה והמצוה . והתנבא נבואה מפורסמת שלוחה לעם מאת ה׳ ית׳ נבואה שלימה אשר כדמותה לא נהייתה ואחריה לא תהיה כן . ואע״פ שנאמר לו ע״ה נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך אין ענין כמוך בדמיון גודל הערך חלילה שהרי אמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה . אבל מה שאמר זה על כין הנבואה והוא שתחילה אמר כי אתה בא אל הארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך לא תלמד לעשות כתועבות הגוים לא ימצא כו׳ קוסם מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל

אוב

אוב וידעוני ודורש אל המתים כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים כו' ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך נביא מקרבך מאחיך כמוני יקים לך ה' אלהיך אליו תשמעון כלומר כמוני במין הנבואה ושיסיר מעליכם צורך הקסם וצורך ההבטה אל משפטי הכוכבים . ויש מפרשי' בו כמוני שאני מקרב אחיך כלומר שלא תצטרך לעם נכרי ללכת בחוקות הגוים אשר לא ידעת אתה ואבותיך . לא שיאמר כמוני לדמיון גודל הערך חלילה דלא קם לפניו נביא כמוהו ואחריו לא יהיה . ואולי יקשה עליך אומרם (בספרי בסוף פ' ומת הברכה) דבישראל הוא דלא קם אבל באה"ע קם ומנו בלעם :

ואולם הט אזנך ושמע ממני ביאור זה הענין אע"פ שכבר ביארנוהו בקצת חיבורינו . והוא שכבר ידעת מספר ההכמים שהשלם מעיקר יצירתו בכח השכלי עם היותו בלתי שלם בעיקר יצירתו בהכנת הכח המדמה הוא יהיה לפי טבעו חכם אם יתעסק וישתדל בצורכי הלימוד אבל לא יהיה לו מבוא כלל בנבואה . ואם הוא בהפך ר"ל היותו שלם מעיקר יצירתו בהכנת הכח המדמה עם היותו בלתי שלם בהכנת חכח השכלי או שהיה שלם גם בזו או שלא השלים עצמו בלימוד הוא יהיה כחו בקסם ובחלומות צורקים ובהנחת הנימוסים ומפליא בפתרון חלומות אם הוא מן היודעים אע"פ שאינו שלם והוא מבת הקסמים ונביאי השקר ואם לא למר היה כחו בהנהגות מדיניות . וכשהיה שלם מעיקר יצירתו בשני אלה הכוחות וישלים נפשו בכל מיני השלמות. אם יניעהו רצון האלהי להיות שפע אלוקי שופע על המדמה ועל השכלי יתגבא והוא מבת נביאי האמת . ובלעם כחו המדמה הזק מאד ולא היה הכח השכלי שבו חזק כל כך והוא ששבחו הכתוב בחוזק הכח האחר וקראו אותו שתום העין כלומר פתוח העין וננזר ממנו לשון מה שאמרו ז"ל עד שישתום ויסתום וכרי שלא תטעה באומרו גופל ונלוי עינים אמרו ז"ל סומא באחר מעיניו היה להודיע שהכח השכלי היה הלוש בו ולהפלנת הכח המדמה אמרו ז"ל בישראל הוא דלא קם כו' והוא שאתה יודע שתורתנו השלמה באה להשלימנו בכל מיני השלמות הן בשלמות המדות הן בדעות המושכלות והעיונית . ושאר תורות האומות הקדומות ודתיהם אין עניינם רק הנהגות המדיניות ונימוסים מונחים מצד בני אדם יודעים בעניני ההנהגות המדיניות ונמצא אם כן שאנחנו נ"כ צריכין נביא אמת שלם בשני הבחות להשלימנו בעניני תורתינו הקדושה הכוללת כל הנהגה מדיניה וכל דעת מושכל ושאר האומות ההן ר"ל הקדומות לא היו צריכין רק לנביא מנהיגם הנהגות מדיניות ונמוסים נולדים משלמות המדמה ויספיקם זה לפי ענין דתותיהם הספקה שלימה והיה אם כן בלעם לפי הצורך באומות הסבליות שלם מצד הכנת טבעו כמש"ר ע"ה לפי הצורך באומה הנבברת . והוא אצלי נ"כ ענין אומרם ז"ל במס' ראש השנה (דכ"ע ע"כ) בנביאים הוא דלא קם אבל במלכים קם ומנו שלמה והוא שהנביא והמלך שניהם מיוחדים להנהגת העם ואמר שכל מה שצריך למלך בהנהגת עמו ביושר ובמשפט יהיה שלמה המלך ע"ה שלם בו כמו שהיה משה למה שצריך לו בהנהגת העם ובהודעת האמתות לא שהיה שלמה במדרגת משה חלילה אין עוד מלבדו . וכבר העתקנו מכוונתינו לביאו' נכבדים :

ונשוב לדרכינו והוא שהנביא בציווי אלהי שלוח מאת ה' לעם הקדוש במופתים גדולים ובאותות חזקים נתפרסמו לכל שומעיהם וכ"ש לרואיהם כי מה' היתה לו וכי יד ה' נגעה בו באומרם על כרחם אצבע אלהים היא לא מחכמת אדם רק פלא יועץ אל גבור אבי עד איש מלחמה קנוא ונוקם ועם מרות אנשי

המנם

הטונם תמיד עיני ה' משוטטו' בהם מאירים להם כספירים לאורים ילכו חושך והפליג להזהירם במצות ה' תמיד להרחיק מע"ז לרוב הצמדם והדבקם בהם דור אחר דור. ואולם תתפלא בער חכם איך היו מתמידים בטעות כל כך דור אחר דור, אבל תדע שטבע ההמון קרוב להאמין במה שהשינו יותר מי שאינו מאמין במה שאינו משינו ולכן היה הטבע מתקרב לע"ז שהיה נמשכת אחר הנלגלים והוא שאמרו באלה הדברים רבה שמא תאמר האומות יש להם במה לישאל אני במה אשאל ההי"ר נביא מקרבך כו' כ"ש עם השינם הצלחה עמהם כמאמר קשי העורף אבותינו זמן אז חרלנו לקטר למלאכת השמים והסך לה נסכים חסרנו כל. וכן אמר הנביא על כן יזבח לחרמז ויקטר למכמרתו כי בהמה שמן חלקו ומאכלו בריאה והוא שנאמר לאחד מן החכמים בפרק חלק (דק"נ) אי הוית בההוא דרא נקיטת שיפולך ורהיטת בתדה והוא שהיה ציר התורה סובב על זה תמיד באומרו ופן תשא עיניך השמימה בו' והוה הוא ע"ה מוסר התורה ופקודיה וסודותיה וגזיזה לאהרן ולאלעזר ופנחס ויהושע ולזקנים הנאמר עליהם אספה לי שבעים איש כו' ולכל העם והוא מה שאמרו בסס' עירובין (דנ"ל ע"ב) כיצר סרר המשנה כו':

והעולה מדבריהם הוא שמרע"ה היה מקבל את המצוה עם כל פירושיה ועניניה והיה כותב במצות ה' עיקר המצוה ועצמותה בתורה שבכתב וביאוריה היה מלמד על פה והוא ענין תורה שבעל פה. כמו שהאמר דרך משל שהוא ע"ה כתב בתורה עיקר מצות הסוכה והוא ענין רכתיב בסוכות תשבו ז' ימים אבל למעלה מעשרים ולמטה מיו"ד ושיעור האורך והרוחב והחיוב וחפטור ולבוד ודופן עקומה ובמה מסבבין ובמה אין מסבבין וכיוצא באלו היה מלמד על פה כלומר הקב"ה ציוה בסוכה ואין סוכה אלא בדרך זה וכן בכולם והיה סדר לימודו שתחילה היה מלמד לאהרן ואחריו נכנסים אלעזר ואיתמר ולומד להם במעמד אהרן ובניו כו' ואחריהם נכנסים כל מי שירצה מהמון העם ומלמדה להם במעמד כל הראשונים ואז היה משה יוצא ואהרן מלמד לכולם פעם אחת והיה אהרן יוצא ואלעזר ואיתמר חוזרין ומלמדין לזקנים ולעם ואין הבנים יוצאים והזקנים חוזרין ומלמדין לעם ונמצאו כולם למדים הענין מזוזתם ארבעה פעמים אהרן מפי משה ארבעה פעמים ובניו מפי משה ג' פעמים ואחת מפי אהרן והזקנים מפי משה ב' ואחת מאהרן וא' מבניו ואחת מפי הזקנים. ויהושע כבר ידעת שלא היה זז מתוך האהל וכבר שמעה הוא ד' פעמים ממשה וכן פנחס היה עם בני אהרן ובעת זקנתו והבינו לאודיתו בקרוב קץ אנושותו מסר סודות התורה והלכותיה עם כל ענייני הורה שבע"פ ליהושע ובסוף ארבעים שנה ליציאת מצרים שהיה סוף ב' אלפים ותפ"ח לבריאת עולם ביום השבת בשעת המנחה נעלם ענין כבודו ונראה שם את פני ה' וישב שם עד עולם. ויהושע היה להם לראש ולמנהיג מדריכם בחיים ומלמדם להועיל. ובבוא עתו מסרה לזקנים גם כן ולא לאותם שבעים זקנים שבימי משה שכבר חלפו והלכו אלא לאותם זקנים שבימיו ושנשארו אחריו הנאמר עליהם ויעבוד ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע לא נודע להם מספרם ולא ענייניהם אלא שעתניאל בן קנז היה מהראשונים והיה בזמן יהושע והיה מופלג בדורו עד מאד דרך הפלגה אמרו במסכת תמורה (דט"ו) דאלף ושבע מאות קלין וחמורין וגזירות שוות ודקדוקי סופרים נשתכחו בימי אבלו של מרע"ה וכולן השיבם עתניאל בן קנז מתוך פלפולו:

ולפי עניינם ענין משנה זו השופטים אע"ג שהיו דורות אחרי נכללים הם בכלל הזקנים והרי נאמר עליהם ויקם ה' שופטים ויושיעון והתשועה סבתה בת בהנהתם

בהנהגתם הטובה ובהדריכם אותם ללכת בדרכי התורה השלימה אשר נא׳ עליה תורת ה׳ תמימה משיבת נפש. או שמא אף בדורות השופטים היו עמהם זקנים והיה עלי הכהן מאחרוני הזקנים לדעתנו ממוצע בין זמן חזקנים לזמן הנביאים והגיע אז זמן הנביאים ונמסר׳ לשמואל התורה מעלי וחבריו ומהם לדוד וחבריו שהיו עמו זקנים ונביאי׳ ומהם לשלמה ולחבריו ואז הגיע זמן בית ראשון ועברו מן השנים אלפים ותתקכ״ח שנה ונמסרה הקבלה משלמה וחבריו לאחיה השילוני ושאר הנביאים שבימיו שהתנבאו בימי רחבעם ומהם ליהוא בן חנני׳ וחבריו שהתנבאו בימי אסא ומהם לאליהו בן ימלה (וג״ל מוכיהו) וחבריו שנתנבאו בימי יהושפט וכן עובדים בימי אחאב ומהם לאלישע וחבריו שהתנבאו בימי יהושפט ויהורם ואחזיהו ומהם ליהוידע וחבריו שהתנבאו בימי יואש ומהם לזכריה בן יהוידע וחבריו שהתנבאו באותו זמן גם כן ומהם להושע וחבריו ומהם לעמוס וחבריו ומהם למיכה המורשתי וחבריו וכל אלו הארבעה נתנבאו בימי ד׳ מלכים עוזיהו יותם אחז יחזקיהו על הדרך שהזכרנו ומהם ליואל וחבריו ומהם לנחום האלקושי וחבריו ומהם לחבקוק וחבריו ושלשה אלו נתנבאו בימי מנשה על הסדר שהזכרנו ומהם לצפניה וחבריו שהתנבאו בימי יאשיהו ובדורו של ירמיהו כמ״ש רז״ל שלשה נביאים נתנבאו באותו הדור ירמיה וצפניה וחולדה. ירמיה היה מתנבא בשוקים וצפניה בבתי כנסיות וחולדה אצל הנשים ומהם לירמיהו וחבריו ומהם לברוך בן נריה וחבריו שנתנבאו בימי יהויקים ויהויכין וצדקיהו כמו שתראה ברוב נבואותיהם הזמן שנתנבאו בו אם במקראות אם במדרשי הקבלה התלמודית ואז הגיע זמן הגלות למלך יהויכין ולמלך צדקיהו ונמסרה הקבלה ליחזקאל וחבריו ואז השלימה זמן בית ראשון ופסקה המלכות מבית דוד והיה מהם עד זה הזמן דור אחר דור שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט יהורם אחזיה יואש אמציהו עוזיהו יותם אחז יחזקיהו מנשה אמון יאשיהו יהואחז יהויקים אחיו יהויכין אחיו הוא יכניה וצדקיהו אחיו ובגלות בבל הוליד יכניה את שאלתיאל ושאלתיאל הוליד את זרובבל ואחריו לא נמצא בהם בכתוב מושל במלוכה אבל שנמשכה המעל׳ דור אחר דור בראשי גליות הוחזק מזרעם ומשורש מעלתם מדרך קבלה חזקה ואמתית עוד מהם בחזקת הקבל׳ הנזכרת נדולי נשיאנו שבגרבונה וכן עברו בזמן החרבן ממלכי ישראל כ״א אחרים והם שאול ואיש בושת ירבעם הדד בעשא אלה זמרי עמרי אחאב אחזיהו יהורם יהוא יהואחז יהואש ירבעם בן יואשיה זכריה בן שלום מנחם פקחיה פקח בן רמליהו הושע בן אלה וכל אלו היו מלכי׳ ביהודה ובישראל מלבד השופטי׳ שאחר יהושע וזמן יהושע ומרע״ה וקצת נביאים שהיתה הנהגתם כעין מלכות:

ונשוב לדרכינו והוא שבזמן חורבן בית ראשון עברו מן השנים נ׳ אלפים ושל״ח שהרי ת״י עמד בית ראשון בבנינו וכשתוסיף על אלפים ותתקכ״ה שבידך מבריאת העולם עד בנין בית ראשון יהיו נ׳ אלפים ושל״ח. ונמסרה אז הקבלה לעזרא וחבריו שהם חני זכריה וכבר ידעת שמלאכי הוא עזרא (מגילה דט״ו) והם היו נביאים. ואע״פ שאין נבואה שורה בחוצה לארץ. אולי התחילו במדרנת הנבואה בארץ. וכל שהתחילה בארץ אף הוא שורה בחוצה לארץ. וכן תרגם יונתן ביחזקאל (א, ג.) (מהוה הוה) פתגם נבואה מן קדם ה׳ ליחזקאל בר בוזי דהוה בארעא דישראל תב תניינות ואיתמלל עמיה במדינת ארע כשדאי. ודע נ״כ דיש קצת הבדל במדרינת הנבואה באומרו מהוה הוה פתגם נבואה מן קדם ה׳ לאומרו ואיתמלל עמיה ואף זה ברוב השתדלו׳ ובקושי ואל זה רמזו לדעתי באומרם ז״ל (יהוא במכילתא פי בא והובא בילקוט ברים יחזקאל) אין השכינה שורה על הנביאים בח״ל

וכשנדבר

וכשנדבר להם בח"ל לא נדבר עמהם אלא על מקום שנאמר על נהר כבר. וכן ואני הייתי על אובל אולי וכן ואני הייתי על יד הנהר. והתבונן בזה המאמר שהוא אמר דאין הנבואה שורה על הנביאים ואומרו אין הנבואה שורה ענינו על תכלית מדרינת הנבואה ואומ' על הנביאים ענינו אע"פ שהתחילה נבואתם אל הכנתם ושלמותם בארץ. ואח"כ אמר וכשהוא נדבר עמהם כלו' שהוא לשון חלק של נבואה ולא תכלית נבואה ואמר שאף גם זאת במקום טהור. והוא ענין השתדלות הכנת עצמו וכחותיו אליה ופנותו מכל טרדה והבן זה. ומכאן נראה שלא נחשב דניאל במדרינת הנביאים עם היותו גדול במושכלות והיות כוחו המדמה בתכלית השלימות ומניד נפלאות בעתידות. עם היות לנו בזה דעת אחרת בפתיחת ספר תהלים (עי' לעיל תולדות הרב המחבר ן' כ"מ).

סדר אנשי כנה"ג.

ונשוב לדרכינו והוא שהיו בעת החורבן חכמים גדולים עד להפליא החדש והמסגר דניאל חגניא מישאל ועזריה בן חכליה ישוע שריה בן רעליא מרדכי זרובבל והרבה כיוצא בהם. והם הנקראים אנשי כנה"ג ואז נבנה בית שני ועברו מן השנים בבניינו ג' אלפים ות"ח שנה שהרי ע' שנה עמדו בגלות בבל וכשתוסיפם על ג' אלפים ושל"ח שבידך מבריאת העולם עד חורבן בית ראשון יהיו ג' אלפים ות"ח. ואז נסתלקה הנבואה לרוב טרדותינו במלחמות המונעות השלמות במקצת והוא אצלי קצת הרמז לקצת דברים האמור עליהם במס' יומא (דכ"א ע"ב) שהיו חסרים מבית שני אלא שנקר' עדיין זמן אנשי כנה"ג מעט זמן והוא בתחילת בית שני כל ימי עזרא שהיה כ"ג ראשון לבית ב' וכל ימי שמעון הצדיק שהיה ג"כ כהן גדול אחר עזרא והוא היה ממוצע בין זמן אנשי כנה"ג לזמן חכמי התלמוד דהיה אחדון לאנשי כנה"ג וראשון לחכמים. והיה בזמן אלכסנדר שהשמיד מלכי פרס בשנת ארבעים לבנין בית שני. והוא שבשנת ל"ד לבנין הבית שנבנה במלכות דריוש מלך פרס. יצא אלכסנדר מלך יון למלחמה על דריוש והתחיל בכבוש מלכותו ובאותה שנה כיבש עילם המדינה שהיתה ראש למלכות פרס. ובשנת ארבעים לבנין מלכו בכל פרס ואז נשתקע שם מלכות פרס. והתחיל מלכות יונים ובקש להשמיד ירוש' ובית המקדש בשנת ארבעים לבנינו. ויצא לפניו שמעון הצדיק (כדאיתא ביומא דס"ע ע"א) והוא היה יהושע בן יהוצדק. (א"ה וג"ל והוא היה מיהושע בן יהוצדק וכמ"ש לעיל בזה ודוק) וכשראו הדרו ונשאו מפני שדמות דיוקנו היה רואה לפניו במלחמות ונוצח והשלים עמו והתנה שיהיו מונים שטרותיהם לתחילת מלכותו שהוא ש"פ שנה קודם החורבן. ודע שכל הזמנים שהוזכרו עד סוף זמן הנביאים והוא זמן חורבן בית ראשון לא ראו עצמם צריכים לכתוב דבר מן הראוי להיותו נמסר בעל פה. ולא היה להם כתוב רק התורה והנבואות כי כל הצריך להם מבאורי המצות התלמודים חכל היה נמסר להם איש מאיש בשלמות ומה שהיה מתחדש והצטרכו בו להתבוננות לפי חידוש הענינים נמסרו להם העקרים והמדות שמהם היו מוציאים תעלומותיהם לאור ומבררים כל הדינים ומה שלא הספיק בהם בו ההקש והסברא. לפעמים היו הולכין בו אחר הרוב באומרו אחרי רבים להטות. ולפעמים היתה הנבואה מבררת להם כל תעלומה כמו שידעת מדברי קצת חכמינו השלמים שהנבואה תניד השנות עיוניות לא תוכל העיון להשינם כל שכן הסברא. כי כמו שיניע לכח המדמה השנה מה שלא יניע אליו מן החושים כן יניע לכח השכלי השנה מה שלא ישינהו בעיון ובהקדמו' ובהקש ובסברא

אבל

אבל מ"מ הם היו נושאים ונותנים בדרכי ההקש והמדות והסברא להוציא לאור תעלומותיהם וכ"ז באין מחלוקת ביניהם כלל כי היו אז נמסרי' לנביאים וסרים למשמעתם ונשמעים אליהם. ולפעמים היו סומכין על דברים שהיה ענינם מקובל להם שכך היא הל"מ והוא בדבר שאין העיון והסברא ולא אחת מהמדות שהתורה נדרשת בהם שולטות בו. ולפעמים נ"כ היו סומכין קבלותיהם במקראות דרך אסמכתא בעלמא והכל היה נשאר להם דרך קבלה מאיש לאיש עם מה שיחדשו להם מנהיניהם לפי הזמן ולפי הצורך המתחדש בלא מחלוקת:

ומה שאמרו חכמי המשנה בששי למס' שקלים (מ"ו) זה מדרש דרש יהוידע הכהן גדול כל שהוא בא משום חטא ואשמה ילקח בהם עולות שהבשר לשם והעור לכהנים. לא שכתב זה על ספר הוא המקבלים ממנו שלא היו צריכין לכך אלא שהם דרשוה מן המקרא הכתוב ביהוידע (מ"ה עיין לר"ע בפיה"מ שם בשקלים ובתמור' דכ"ג יע"ש) והוא כסף אשם וכסף חטאות לא יובא בית ה' לכהנים יהיו עם שמצאנו בתורה דכתיב אשם הוא אשם אשם לה' ודרשו לקיים מקראות הללו שיהא הבשר לה' והעור לכהנים. וכן תפרש בכל כיוצא בזה כי הלשון יתיר למה שהוא סיבת הדבר שיקרו לפעמים פועל הדבר כמו שבארנו בקצת חיבורנו ולזה לא תמצא בהוראת איזו הלכה כך אמר נביא פלוני או בשם נביא פלוני ואלו לא היה הענין על דרך שכתבנו היה כל התלמוד מלא מזה. אבל כשהגיע הזמן לאנשי כנה"ג הכירו בהתחלת חסרונם והיו כותבים כל אחד לעצמו מה ששמע מרבו. אם ראשוני החכמים במה ששמעו מאחרוני הנביאי' אחר שהרגישו בהעדר הנבואה והתחלת המחלוקת אם הבאים אחריהם במה שהיו שומעים איש מפי איש. והוא מ"ש בראשון של יבמות (די"ו ע"א) אמ"ר דוסא בן הרכינס על מדוכה זו ישב חני הנביא ואמר ג' דברים חדא צרת הבת מותרת לאחים ואידך עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית ואידך מקבלין גרים מן הקרדויים ומן התרמודיים. ולא נודע זה הספור אלא מדרך שנמצא כתוב כן שהרי ר' דוסא זה היה בזמן ר"ע ומזמן ר"ע לזמן חני קרוב לת"ק שנה. ואע"פ שאמרו שם שר' דוסא בן הרכינס שהיה זקן מופלג ביותר הוא הוא שאמר מעיד אני עלי שמים וארץ שעל מדוכה זו כו' שמשמען של דברים שבפניא נאמר כן והוא היה המעיד אפשר שכך מצא כתוב והעיד מפי הכתב של איזה מומחה שאין לעדות של הוראה דקדוק בענין זה כלל. וכיוצא בזה מצאתי בראשון של מגילה (ד"ג ע"א) תרגום של נביאים יונתן בן עוזיאל אמרו מפי חני זכרי' ומלאכי. וכמה דורות היו ביניהם וכן זמן יותר מג' מאות שנה אלא שהענין שהוא תרגמו כמו שקבל מרבותיו ורבותיו מרבותיהם בשם אותם הנביאים ודוגמתם בפ' כל הבשר (דקי"ג ע"ב) בשמואל אמ"ר אלעזר במה שאמרו שם אמר שמואל בשם ר"א מנין לכהן טמא כו' ושמואל לא דאה לר"א מעולם אלא שקבלה מרבותיו בשמו כמו שפירשו שם גדולי הרבנים. ולגדולי המחברים ראיתי בפיה"מ (והוא בהקדמתו לס' זרעים) שעשה לר' דוסא בן הרכינס שהזכרנו בדורו של שמעון הצדיק ובדורו של ר' עקיבא כפשטות של שמועת יבמות. והדברים מתמהים איך הסכימו הם ע"ה ליחס להם מחיי העולם הזה שיעוד כזה ולדבריהם היה להם לו' ביונתן בן עוזיאל כן:

ונשוב לענינינו והוא שבזמן אנשי כנה"ג התחילו לכתוב מה שהיו שומעי' זה מזה כמו שכתבנו בזו של יבמות. וכן מה שנאמר עליהם במסכתא זי בפ"ק מ"א הם אמרו שלשה דברים כו' ועם כל זה היה זה מעט זולת בדברים זרים המציאות ענינם רחוק כי היה לבם רחב כפתחו של אולם והיו נשענים על טוב

מזנם

מזגב יושר הבנתם ורוחב לבבם והפלגת שקידתם . וכאשר תמו הרורות ההם ונאסף עזרא הסופר אל עמיו הגענו לזמן אנשי חכמי התלמוד וראשון שבהם היה שמעון הצדיק שהיה אחרון לאנשי כנה"ג וראשון לחכמים כמו שכתבנו . והתרחבה לו עוד זאת המדה לכתוב ענייניו כמו שהוגד מדבריו בזאת המסכתא . וכן שבא מספור דבריו הנכתבים בתלמוד דברים יש להם מבוא והשתלשלות לענייני מסכתא זו באומרם ז"ל במס' נדרים (ד"ע ע"ב) אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד פעם אחת בא אלי נזיר מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים אמרתי לו בני מה ראית להשחית שער זה נאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי והלכתי לשאוב מים מן המעיין והסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי ובקש לטרדני מן העולם . אמרתי ריקם מפני מה אתה מתנאה בעולם שאינו שלך שסופך להיות רימה ותולעה העבודה הריני מנלחך לשמים אמרתי לו בני ירבו כמותך נודרי נזירות עליך הכתוב אומר נדר נזיר להזיר לה' . ולבאור הענין אחר שנתגלגל שאלו שם מאי שנא טמא משום דאתי על חטא כולהו אשמות נמי על חטא באים . והשיבו כל הנודרים בנזירות נודרים כשהם טועים ר"ל מתוך כעס והקפדה וכשהם טמאים ורבים עליהם ימי נזירות הם מתחרטים ונמצאו מביאין חולין בעזרה . אבל זה מתוך ישוב נדר ופיו ולבו שוים . כלומר שהנודרים מתוך צער ותגר והקפדה כרוב הנודרים בזמנינו זו היא כוונה בלתי רצויה ומתחרטים בנקל וכ"ש בחול עליהם סכה מארכת הזמן נדרם על המכוון מהם כטומאת הנזיר שהוא צריך למנות עליה נזירות מתחילה . אבל הנודרים על צד הכונה מעולה והוא בראותם עצמם נמשכים אחר התאוות מתכוונים להכניע יצרם שלא ישתקעו ברוע מעשיהם . הוא נדר נאות ונבחר ועל כיוצא בזה אמרו במסכתא זו נדרים סייג לפרישות (א"ה עמ"ש רבי' המחבר ז"ל בס' בית הבחירה בחי' לנדרים שם יע"ש) :

סדר התנאים חכמי המשנה המקבלים זה מזה .

ואחריו של שמעון הצדיק ע"ה הגיע זמן אנטיגנוס והיה ראשון לישיבת החכמים בזמן בית שני ולא היה לישיבתו בן זוג ומתוך כך לא נפל מחלוקות בישיבתו בזמנו (א"ה וכ"כ הרב מהר"י אבארבאנאל ז"ל בהקדמתו לס' נחלת אבות יע"ש) אלא שכל חבריו ותלמידיו וחכמי דורו היו נמשכים אחריו ואחר דבריו . ולכן לא הוזכרו מן החכמים שבימיו אחד מני אלף . ואחריו היה הנשיא הממונה בדור וראש ישיבה ר"ל אב ב"ר זוג אחד ממונה על כל ענייני הנהגות הישיבות והוראות שבהם ואז הוחל זמן המחלוקות ונתמנו בתחילת הנהגה זו אחר אנטיגנוס ן' יוסף יועזר יוסף ן' יוחנן שקבלו ממנו עם הרבה חכמים שבדורם ואחריהם יהושע ן' פרחיה וניתאי הארבלי שקבלו מהם עם הרבה חכמים נ"כ ואחריהם יהודה בן טבאי ושמעון ן' שטח שקבלו מהם עם הרבה חכמים שבדורם . ואחריהם שמעיה ואבטליון נירי הצדק (א"ה כמ"ש בגיטין דז"ן ע"ב מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים מאן ניהו שמעי' ואבטליון) שקבלו מהם עם הרבה חכמים שבדור נ"כ וכל אלו הזוגות היה אחד מהם נשיא וחברו הנזכר עמו אב ב"ד וראש ישיבה והתרחב בזמנם המחלוקת מעט מצד שהיו הנשיא והראש ישיבה חולקים זה עם זה והיו התלמידים נמשכים אחריהם זה בכה וזה בכה ומה שנתפרסם ממחלקותם בתלמוד הוא בקרבן הבא בי"ט (בחגיגה די"ו ע"ח) אם סומכין עליו אם לאו שבכל אלו הזוגו' היה האחד וסייעתו עמו אומרים שלא לסמוך מפני שהסמיכה יש בה איסור שבות שהרי בשעה שסומך משמש בבעלי חיים שהרי לסמיכה בעי' בכל כחו

והוא

פתיחה למסכת אבות לרב המאירי

והוא כעין רכיבה ואעפ"י שהסמיכה היא מצות עשה אין עשה דוחה שבות הבא מגזירת לאו ד"ל חתוך זמורה. ועוד שהרי היה אפשר לעשותה מבערב שלא היו סוברים תכף לסמיכה שחיטה. והאחר וסיעתו נ"כ היו מתירין מפני שסוברים תכף לסמיכה שחיטה וא"א לה לעשותה מבערב ומאחר דהותר הקרבתן הותר נמי סמיכתן. ואהריהם עלה הלל הזקן ללמוד לפני שמעיה ואבטליון ונתמנה נשיא במקום בני בתירא. אז הואר אור התכמה להחשיך ונדלו התעלומות והתחילו המחלוקות להתרבות עד שבני בתירא הוצרכו להניח כתרם להעלם מהם דרכי התורה וההקש:

וכבר בא מזה בתלמוד דבר הראוי לכתבו בזאת המסכתא אחר שנהגלגל בידינו מפני שיש ללמוד ממנו מומרים רבים נאותים לענייני זאת המסכתא. והענין המסופר הוא שאמרו בתלמוד פסח שני (פסחים דס"ו ע"ב) שזקני בתירא היו נשיאים בא"י וידועים כמנהגים בכל הוראה ואמרו עליהם שפעם אחת נעלם מהם אם פסח דוחה את השבת אם לאו אם שיהיה הספק כפשוטו ואם שיהיה על איזה סוד גנוז בתוכו. או שמה שנעלם מהם ירידת הוצאת הדבר מן ההקשים התלמודיים והוצרכו לכך ע"י איזה שקנהו למחות בדבר ולא ירעו בני בתירא לעמוד על נצחון הענין וגתביישו בדבר ואמרו יש כאן אדם שידע אם פסח דוחה שבת אם לאו כלומר שידע לנצח המקנטר בכך בתשובה מן התורה או מדרכי העיון וההיקש או שיעוד כן מן הקבלה. אמרו יש כאן אדם אחד שעלה מבבל והלך הבבלי שמו ששימש לשני גדולי הדור שמעי' ואבטליון אפשר שיש ממנו תוחלת שלחו ושאלו לפניו אמר להם וכי פסח אחד יש לנו שדוחה את השבת והלא יותר מ' פסחים דוחים את השבת בכל השנה כלומר קרבנות הכבשים שהם דומים לקרבנות פסחים והם ארבעה בכל שבת שני תמידין וב' מוספין וז' כבשים בשבת שבתוך הפסח וי"ד בשבת של סוכות אמרו לו כבר אמרנו שיש ממך תוחלת אלא זו מנין לך ונאמר על זה בתלמוד המערב (בפסחים ר"פ מלו דבריס) התחיל דורש להם מהקש מקל וחומר מג"ש. מהקש תמיד קרבן צבור ופסח קרבן צבור מה תמיד דוחה שבת אף פסח דוחה שבת. מג"ש נאמר בתמיד במועדו ונאמר בפסח במועדו מה תמיד כו'. מקל וחומר ומה תמיד שאין על מניעתו כרת דוחה שבת פסח שיש בו כרת לא כ"ש. ואמרו על זה בתלמוד המערב (שם ברי"פ מלו דבריס) שלשה הניחו כתריהם בעולם הזה וירשו העולם הבא יונתן ן' שאול ור' אלעזר בן עזריה וזקני בתירא אמ"ר שילא יונתן בן שאול אפי' נשים יודעות שדוד עתיד למלוך. ר"א ן' עזריה אישתייר ליה תנין לר' נטליאל כלומר שנשאר לו שני לרבנן נמליאל אחר שהחזירוהו לר"נ הא ליתך אלא זקני בתירא שרון גרמון מן נשיאותא ומנוניה נשיא. אמנם מ"ש אפי' נשים יודעות שדוד עתיד למלוך. ענייננו מפני שדוד היה מזרע יהודה דכתי' ביה לא יסיר שבט מיהודה כו' ולא נתמנה שאול אלא דרך אקריאי וכעין אפוטרופסות מצד שלא היה באותו זמן מזרע יהודה ראוי למליך כמו שבארנו בחיבורינו זה למסכת הוריות. כענין מה שכתוב אלמלא אתם שאול והוא דוד אבדתי כמה שאול מפניו. ומ"מ נאמר עוד שחלקו עמו בראיותיו ואמרו לו אמרנו יש לנו ממך תוחלת ההיקש שאמרת יש לו תשובה לא אם אמרו בתכי' שיש בו קצבה האמר בפסח שאין לו קצבה כלומר אלא כפי מה שהם. ואין לומר בזה אין משיבין על ההקש שלא נאמר כן אלא בהקש המקראות הסמוכים. קל וחומר שאמדת יש עליו תשו' לאאם אמרת בתמיד שהוא קדשי קדשים תאמר בפסח שהוא קדשים קלים. נ"ש שאמר' יש לה תשו' שאין ארם רן נ"ש מעצמו שאלו כן אף השרץ טמא באהל והמת בכעדשה מג"ש של בנד ועוד האמור בשניהם. אע"פ שהיה

נושא ונותן כל היום לא קבלו ממנו עד שאמר להם יבא עלי כך שמעתיה מפי שמעיה ואבטליון מיד קבלו ממנו והושיבוהו בראש ומנוהו נשיא . ומכאן א״ר זעירא בשם ר׳ זעירי כל תורה שאין לה אב אינה תורה כלומר שאינה מקובלת מפי הראוי לסמוך עליו . ועוד אמרו שם מאחר שנתמנה נשיא התחיל מקנטרן בדברים אמר להם מי נרם לכם לצרוך לבבלי הזה ולהיות נשיא עליכם לא עצלות שהיתה בכם שלא שמשתם ב׳ גדולי הדור שמעיה ואבטליון שהיו יושבי׳ אצליכם כיון שקנטרן נתעלמה הלכה ממנו אמרו לו שלח ולא הביא סכין מע״ש כיצד יעשה אמר להם שמעתי ושכחתי אלא הנח לבני ישראל שאם אינם נביאים בני נביאים הם כלומר וסומכים על מה שיעשו הם מעצמן למחר מי שפסחו טלה הי׳ תוחבו בין צמרו מי שפסחו גדי קושרו בין קרניו נמצאו פסחיהם מביאים סכיניהם עמהם כיון שראה מעשה נזכר הלכה אמר כך שמעתי מפי שמעיה ואבטליון . מכאן אמרו כל המתנאה אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו אם נביא נבואתו מסתלק ממנו . וראה כמה מוסרים נכללו בענין זה . אחת שכל שנתמנה מנהיג על הצבור ראוי לו להשתדל בכל כחו להנהיג כראוי להנהגה המסורה לו . ואם נתמנה נשיא להנהיג את בני דורו בדברי תורה ובמילי דשמיא ראוי לו שיהיה שלם ובקי בכל ענייני הוראה ויודע להשיב לכל מי שבא לקנטרו . ואם מכיר בעצמו שאינו ראוי לכך שבח היא לו שלא יתבייש להניח את כתרו ולמוסרו למי שהוא ראוי . והשנית שאף המכיר בעצמו שהוא בקי ושלם ויודע להשיב בכל דבר לא יחליט הדברים מסברתו בהנחה פשוטה אלא בדבר שהשכל מורה עליו הוראה מוחלטת או מפי הקבלה המומחית . שכל שמורה הוראה מצד סברתו בלא הכרח נותן מקום ופתחון פה על עצמו לחלוק עליו כשאדם רואה בו שנשען על סברתו יותר מראי . והשלישית שאף המוצא עצמו בקי ושלם ויודע להשיב ומקובל מפי גדול או מפי גדולים לא יקנטרם בדברים להתנשא עליהם יותר מדאי אלא כל שהגדילו הם מעלתו יהא הוא מדבר עמהם בנחת ומשפיל עצמו לפניהם ואם קנטר והתנשא עליהם נענש ומתבייש מתוך קנטורו :

ואשוב לדרכינו והוא שאחר דור שמעיה ואבטליון נתמנה נשיא הלל הזקן ונתמנה בן זונו לאב ב״ד מנחם אלא שיצא לעבודת המלך (חגיגה די״ו ע״ב) ונתמנה תחתיו שמאי הזקן . והלל זה עלה מבבל כמו שבתבנו והוא היה נשיא נ״כ מצד היחס ומבני שפטיה בן אביטל כמ״ש בחמישי של כתובות (א״ה הרי אמרו שם בדס״ב ע״ב על רבי דאתי משפטיה בן אביטל ור׳ הוא היה ששי להלל כדעת גדולי המחברים או שביעי להלל כדעת רבינו המח׳ ז״ל לקמן) אלא שלא היה בן אלא מצד האם וכמ״ש בתלמוד המערב (בירוש׳ דפ״מ דכלאים ובפ׳ הנושא ובב״ר פ׳ נח פל״ג סי׳ ה׳) ור׳ היה עניו ביותר והיה אומר כל מה שיאמר לי אדם אני עושה חוץ ממה שעשו זקני בתירא לזקני דשרון נרמי הון מן נשיאותא ומנוני ואי סליק רב הונא ריש גלותא לא שרינא נרמאי מן נשיאותא אלא אנא מותיב ליה לעיל מיניה דהוא מדוכריא ואנא מנוקביא כלומר שרב הונא והוא הנשיא שבבל היה מזרע המלוכה מצד האב ורבי׳ הקדוש מצד האם כלומר שהיתה לאחד מקדומי משפחתו אשה מבני שפטיה בן אביטל . אבל מצד אביו היה משבט בנימין כמו שנתבאר בתלמוד המערב במס׳ כתובו׳ בפ׳ הנושא . ומ״מ בסדר הקבלה מצאתי שהלל היה דור ט״ו ליהויכין בדרך זה יהויבין שאלתיאל בנו זרובבל בנו משלם בנו חנניא בנו ברכיה בנו חסדיא בנו ישעיהו בנו עובדיהו בנו שכניהו בנו שמעיהו בנו ועדיהו בנו והלל היה אחיו של חזקיהו זה ואינו נרא׳ כן מן הירוש׳ כמו שכתבנו :

ונשוב

ונשוב לענין והוא שהיתה לו ישיבה נכבדת מאד ספרו בתלמוד (נסוכה דכ"ח ע"ח) שמונים תלמידים חיו לו להלל שכולם היו ראוים שתשרה שכינה עליהם. ולא נתברר לנו מהם אלא יונתן בן עוזיאל שהיה גדול שבכולם ור' יוחנן בן זכאי שהיה קטן שבכולם. וכן היה נ"כ לשמאי ישיבות נכבדות. עד שביניהם התחילה המחלוקות להיות רבות יתר על זמן שלפניהם והוא שאף הם ר"ל הלל ושמאי נחלקו בנ' דברים כמו שנזכר בראשון של שבת (דס"ו ע"ח) וזמן נשיאותו של הלל היה מאה שנה קודם החרבן של בית שני וכל אותם מאה שנה נמסרה הנשיאות להלל ונרעו וארבעה דורות מסנו היו נשיאים באותם מאה שנה. והוא מה שאמרו בראשון של שבת הלל ושמעון גמליאל ושמעון נהגו נשיאותם בפני הבית ר"ל בעוד שהבית קיים מאה שנה כלומר שמאה שנה קודם חרבן התחיל נשיאותו של הלל ופרנסו כל אותם הדורות אלו הארבע' (כמ"ם בפ"ק דסנת דע"ו ע"ח) הלל ואחריו שמעון בנו והוא רבן שמעון בנו של הלל ואחריו נמליאל בנו והוא רבן נמליאל הזקן ואחריו רבן שמעון בנו והוא אותו שנהרג עם הרוני מלכות (ג"ה עין ת"ם הרב כפתור ופרח פ"ה דע"ו ע"ח. ומ"ם הרב סם הגדולים ח"ח מערי כ"ת מות ח' יע"ם) ושאר זרעו פרנסו אחר ההרבן תחילה רבן נמליאל בנו של רבן שמעון הנהרג והוא היה בר מחלקותו של ר"א ור' יהושע ושבקשו חכמים להעבירו כמ"ש בפרק תפלת השחר (דכ"ה ע"ח) ואחריו רבי שמעון ב"נ הגז' תמיד במשניות והוא היה נשיא בזמנו של ר"ם והוא הוא שכוונו ר"ם ור' נתן להעבירו ככו שנתבאר בסוף הוריות (לי"נ ע"ב) ואחריו רב' הקדוש ואחריו היה גמליאל בנו נשיא והוא ר"נ בנו של ר"י הנשיא הגז' בשני של מסכתא זאת (ע"ב) ושמעון בנו חכם (בכתובות דק"ג ע"ב) כלומר אב ב"ד והוא הגז' בתלמוד ר' שמעון ברבי ואחריו ר' יהודה נשיאה שהי' בנו של נמליאל זה. ונמצא ר' הקדוש שביעי להלל. ונרולי המחברים כתבו בפתיחת פי' המשנה שהוא היה ששי להלל. והדברים תמוהים. וכוף הדברים אחר שנפטר הלל הזקן נחלקו הישיבות והיו קצתם נגררות אחר הלל ונקראו בית הלל. וקצתם אחר שמאי ונקראו בית שמאי או פרח מטה המחלוקות ויוצא פרח ויצץ ציץ נבה קומתו והרבנה פארותיו והרבנה סרעפותיו ונתחלקו הריעות ברוב העניני' וזהו שאמרו בברייתא של חגינה (והיא בתוכפתא בפ"ב) ובפ' אלו הן הנחנקין (דפ"ח ע"ב) בתחילה לא היתה מחלוקת בישראל אלא ב"ד של ע"א יושבין בלשכת הגזית ובתי דינין של כ"נ בכל העיירות שבא"י ושני בתי דינין של נ' אחר בהר הבית ואחר בחיל נצרך אחד להוראה הולך לב"ר שבעירו אין ב"ד בעירו הולך אצל דסמוך לו שמעו אומרים לו וא"ל הוא וסופא שבהן הולכין לב"ר שבהר הבית אם שמעו א"ל וא"ל הולכי' לב"ד שבחיל שמעו אומרי' לו ואם לאו אלו ואלו הולכין לב"ר שבלישכת הגזית שמעו אומרים לו ואם לאו עומדים למנין רבו המטהרים מהרו רבו המטמאים ממאו משרבו תלמידי שמאי והלל שלא משמו כל צורכם רבו מחלוקו' בישראל ונעשית התורה כשתי תורות. ורבן יוחנן ן' זכאי מאחרוני תלמידיו של הלל ושמאי בישיבה הרבה מאותם מאה שנה שהזכרנו. והוא היה בשעת החרבן ונשלמו מן השנים נ' אלפים ותהכ"ח שהרי ת"כ שנים עמד הבית בבנייני וכשתוסיפם על נ' אלפים ות"ח שהיו בידך בשעת הבנין של בית ב' יהיו נ' אלפים ותתכ"ח והוא שאמרו קע"ב שנה אחר חרבן הבית נשלמו ד' אלפים וכל אלו הדורות שמאנטיגנוס ועד רבן יוחנן בן זכאי היו בבית ב' ונכללו בכלל התנאים אחר אנשי כנה"נ והם זה דורות. אחד אנטיגנוס וסיעתו ב' יוסף ן' יועזר ויוסף בן יוחנן איש ירו' וסיעתם ג' יהושע ן' פרחיה וניתאי הארבלי וסיעתם ד' שמעיה ואבטליון וסיעתם. וה'

הלל

הלל ושמאי וסיעתם ואז חרב המקדש ועלה ר' יוחנן בן זכאי שהיה מתלמידי שמאי והלל ליבנה והנהיג את ישראל הוא והדורות הבאים אחריו עד סוף התנאים כמו שיתבאר. והמלכיות שבבית שני היו בדרך זה שהבית נבנה בזמן מלכות כורש מלך פרס והיו בני ישראל תחתיו עד שהוצרבו לעשות במקדש צורת שושן הבירה ומלך זרובבל ואחריו נחמיה התרשתא מזרע המלוכה. ל"ד לבנינו כיבש אלכסנדר עילם המדינה ולסוף ארבעי' כיבש כל הממלכות ושלטה מלכות יון בעולם. והניחו ירושלים לכבוד שמעון הצדיק כמו שביארנו. אלא שהיו כפופים להם עד שהוצרכו למנות למלכותם ועשו שנת ראש החשבון שנת מ"א לבנין. ומשכה מלכותם קע"ד שנה לבד מאותו שש שנים שמלכו בעילם. והיונים הי' ממנים להם מלך ולסוף קע"ד שנה שהיה סוף רי"ד לבנין מרד מתתיה בן יוחנן כהן גדול (א"ה זעיין בר"ה די"ט) והוא הנקרא חשמונאי באנטיכוס מלך יון ועמד הוא ובניו על הממונה שלו והרגוהו הוא וכל חילו בעזר הרומיים ועמדו הרומיים עמהם בנאמנות כ"ג שנים ואח"כ נשתעבדו בהם ונמשכה מלכות בית חשמונאי עם אותם כ"ו שנים ק"ג שנים והיו מהם הרב' מלכים חשמונאי והוא מתתי' כן יוחנן כ"ג שמלך שנה אחת ואחריו יהודה בנו שמלך ו' שנים. ואחריו יהונתן אחיו של יהודה שש שנים ואחריו שמעון אחיו י"ו שנים ואחריו יוחנן בנו והוא הנקרא הורקנוס ל"ה שנים ואחריו ארוסטובלוס בנו שתי שנים ובקצת נוסחאות מצאתי שנה אחת ואחריו ינאי בנו כ"ח שנה והוא הרג הרבה מן החכמים לסיבה מבוארת במס' קידושין (דס"ו ע"א) ואחריו מלכות אשכנז ורומה אלכסנדרה כשתי שנים ואחריו הורקנוס בנו ולא הניחוהו למלוך. אבל מנוהו לכהן גדול ונתנו המלוכה לאחיו ארוסטובלוס ומלך ג' שנים וחצי. ואחריו נטל הורדוס את המלכות. ובתחילת מלכותו עוררוהו עליו בני חשמונאי בעזר מלכים אחרים ובתחבולתו הרג את כולם ונתנו המלוכה בידו ונמשכה אותו מלכות נ"ן שנה והוא לפי דברי רבותינו והוא שהורדוס מלך ל"ו שנה ויש אומרים מ'. ואעפ"י שבס' הקבלה מצאנו שהיה בהם. ואחריו מלך ארקילוס בנו אנטיפרס אחיו י"א שנים. ואחריו אגריפס בן ארוסטובלוס שהיה מזרע הורדוס נ"כ כ"ו ואחריו בנו שהיה שמו נ"כ אגריפס ך' שנים עם מונבז בנו וי"א שמונבז בנו מלך אחריו ג' שנים ושניהם נהרגו ביד האויבים. ואחריו מונבז בנו והוא אדם טוב אבל לא היה לו שם במלחמות על פני הוץ. וכבר ביארנו שעזרא היה בזמן מלכות פרס. ושמעון הצדיק בימי מלכות אלכסנדר וכן התבאר בתלמוד סוטה שבימי ינאי המלך היה יהושע בן פרחי' והוא היה רבו של ישי הגז' במקומות בתלמודינו. (א"ה עיין בסוטה דמ"ז ע"א בדפוס ויניציא יע"ט) וא"כ אינו אותו שטוענין קצת האומות עלינו מעניינו לפי מנינם שהרי הוזכר בתלמודינו בזה קודם למניינם בס' או בע' שנה כמו שביארנו בחיבור זה באחרון של סוטה ובקצת תשובתינו: ונשוב לענייניגו והוא שצריך שתדע שבכל הדורות שהזכרנו היו עם הנשיאים

ואבות הבית דין חכמים גדולים לא נודע לנו מהם רק מעט מזער והוא שמתוך שלא היו שם מהלוקות לא הוזכרו החכמים שבאותם הדורות ולא נתפרסם עניינם לדורות. והוא שבימי אנטיגנוס לא נמצא בתלמוד מי היה בימיו. אלא שגדולי המחברים מצאתי שכתבו שר' אלעזר ן' חרסום היה בימיו וכן בימי יוסף ן' יועזר ויוסף בן יוחנן לא נודע לי מי היה בימיהם ובימי יהושע ן' פרחיה וניתאי הארבלי. היה מן הנמצאים עמהם יוחנן ן' מתתי' והוא יוחנן כ"ג הגז' בתפילת חנוכה. ובימי יהודה ן' טבאי ושמעון ן' שטח היו מן הנמצאים עמהם חוני המעגל ואליהו ובימי שמעיה ואבטליון היו מן הנמצאים עמהם עקביא בן

מהללאל

מהללאל הזקן ואדמון ור' מיאשא. ובזמן הלל ושמאי היו נמצאים עמהם בני בתירה ומנחם ובן בג בג ור' פפייס וחנניא בן חזקיה ונחוני בן הקנה ובבא בן בוטא ור' יוחנן בן החורוני ור"נ הזקן ונחום הלבלר ויונתן ב"ע והוא החל לחבר ספר והוא תרנום מגביאים ובזמן ר' יוחנן ן' זכאי באותו זמן ששימש קודם החורבן היו עמו ר' שמעון ב"נ הזקן והוא אותו שנהרג ור' אלעזר בן יעקב ור' צדוק ור' אלעזר בנו ורי"ש ן' אלישע כהן גדול שהיה מהרוגי מלכות נ"כ ואבא שאול ור"א המורעי ור' חנניא סגן הכהנים ור' חנניא בן אנטיגנוס ור"ח ן' דוסא ור"ח בן תרדיון ושמואל הקטן ור' אלעזר בן פרטא ור' אלעזר בן דמה וחנניה בן חכינאי ור' יהודה בר אבא וזולתם הרבה. ואז בחטאינו חרב מקדש ונלו החכמים גליות הרבה וקבעו ישיבה בביתר וחרבה גם היא וקבעוה ביבנה ובהרבה מקומות ונתפרדו הישיבות ונתתרשו צרות כפולות ונתמעטו הלבבות וכל שכן שרבו המחלוקות וכמו שהזכרנו:

סדר התנאים אחר החרבן דור

ואז התחיל זמן התנאים אחר החורבן וראשון שבהם היה ר' יוחנן ן' זכאי והוא קבע ישיבות גדולות אחר החורבן והתקין תקנות מפורסמות והיו לו תלמידים הרבה. ומהם חמשה חשובים מאוד ומפורס' הרבה בתלמוד (כנו' במס' ז כפ"ב מ"ח) והם ר' אליעזר והוא שנקר' ר"א הגדול או ר"א בן הורקנוס ור' יהושע והוא ר"י ן' חנניא ור' יוסי הכהן ור' שמעון ן' נתנאל ור' אלעזר בן ערך. ובזה הזמן חבר ר"א הפרקים הנודעים לו בדברים סתומים וכוזבות גנוזים והם נקראים פרקי ר"א. והיה ראותו זמן ר' יוחנן בן נורי ורבי יוסי הגלילי ור' אלעזר בן עזריה ורבן גמליאל בנו של ר"ש הנהרג ע"י טיטוס ובמצותו עם ר' ישמעאל בן אלישע כ"נ וכן היו בימיהם ר' יוחנן בן ברוק' ושמעון בן זומא ור"א בן עזריה ובאותו זמן חבר אונקלוס הגר תרנום התורה והפליא בו בבאורים נכבדים קבלם מר"א ור' יהושע (כמ"ש בגמרא דיש):

דור ב' ודור ג'

ואלו הם הנקראים דור ב' לרבן יוחנן ן' זכאי ודור שלישי לר' עקיבא שהיה ראש ישיבה אחר הדור הב' (מ"ה עיין בעין זוכר מפר' מ' מות ל"ז ולוק) ור' מרפון ור' ישמעאל ור"מ שקבל תחילה מר"א ואחריו מר' עקיבא ור' ישמעאל ור' יהודה ן' בבא ור' יהודה ור' יוסי ור' שמעון ור' נחמיא ור' נתן ור' יוחנן הסנדלר ור' אלעזר בן שמוע ור' שמעון בן עזאי ור' חוצפי' התורגמן ואלישע בן אבויה ור' יהודה ן' דמה ור"ח ן' תרדיון ור' ישבב הסופר ור' סימאי ובימיהם היה ר' יהודה בן בתירא. ובדור הזה היה תלמי המלך הנק' בטלמיוס. וכן בדור הזה עמר בן כוזיבא ועשה עצמו משיח וכעו רבים אחריו ואצ' ר"ע היה נושא כליו ושלח בר כוזיבא זה את ידו במלך רומי שהיה שמו (?) והרג את משנהו ומלך בביתר שנת ג"ב לחורבן הבית ומת ומלך בנו אחריו וכן בן בנו. עד שעלה אנדריאנוס קיסר שנת ע"ג לחורבן והרג את בן בנו של בר כוזיבא. ונהרגו בדור הזה ר' חנינא בן תרדיון ור' ישבב ור' יהודה בן בבא ורבי חוצפית התורגמן ור' אלעזר ן' שמוע ור' עקיבא מפני כעס בר כוזיבא ור' יהודה ן' דמה ור' יהודה הנחתום:

דור רביעי

הוא רבי שמעון בן גמליאל אביו של רבנו הקדוש ובימיו ר' שמעון בן אלעזר ור' ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקה ורבי יהושע ן' קרחה ור' יעקב איש כפר חטייא ור' פרידא ור' פדת ורבי זכריה ן' הקצב ור' מתיא בן חרש ואבא חנן ופלימו ור' שמעון בן יוחאי ור' אלעזר הקפר ור' פנחס ן' יאיר וסומכוס . והרבה מלבד אלו והרבה מאלו הנזכרים נמצאו בב' דורות או בנ' לאורך ימיהם ולכן תמצאם בתלמוד נזכרים עם כל אחד מן הדורות כמו שמצינו לר' מאיר שהיה מן הדור הנ' והיה עדיין קיים בזמן רשב"נ שהיה מן הדור הד' שהיה ר' שמעון ב"נ זה נשיא ור' נתן אב"ד כמו שמפורש בסו' הוריות (די"ג ע"ב) :

דור חמישי

הוא רבנו הקדוש זה שהוליד בחמלת ה' על עמו רבן שמעון שהזכרנו ושמו ר' יהודה הנשיא ונק' בפי הכל רבנו הקדוש והוא היה אדם מסויים כללי בכל חכמה ובכל מעלה . והיה בזמנו בניו שהם רבן גמליאל בנו של ר"י הנשיא הנז' בשני של מסכתא זאת ור' שמעון ברבי כמו שכתבנו והם הם שאמר בשעת פטירתו בכתובות (דק"ג) גמליאל בני נשיא ושמעון בני חכם . וכן בנו של גמליאל זה ונקר' שמו ר' יהודה נשיאה והוא הנז' במס' ע"ז בהתר השמן של נוים (דל"י ע"א וע"ש בתוס' ד"ה אשר ובס' סדר הדורות מער' יו"ד דק"ח ע"א יע"ש ודוק) וכן היו באותו זמן רשב"י אעפ"י שהיה בדור שלפניו נ"כ ור"א בנו ור' ישמעאל ב"ר יוסי אעפ"י שהיה בדור שלפניו ור"ש בנו של רבי יוחנן בן ברוקה ור' אליעזר בן יהודה ור' שמעון בן יהודה ור' יהושע בן קרחה ופלימו עם היותו בדור שלפניו ואיסי בן יהודה ור' אלעזר בן פרטא ור' ראובן אצטרובולי ור"פ בן יאיר נ"כ עם היותו בדור הרביעי נמשכו חייו גם בדור הה' וכן היו שם הרבה כיוצא באלו לאלפים :

זהו דור האחרון של התנאים ובימיו מלך ברומי אנטונינוס בן אסוירוס אחר הדריאנוס . ואף אנטונינוס זה מת בימיו ומלך אנטיפוס ואף הוא מת בימיו ומלך תומרוס . וכולם כבדוהו ונשאוהו מאד ובימיו היה נאלינוס . אבל אבוקרט היה בגלות בבל לפי מה שנמצא בספר הקבלה . ורבנו הקדוש זה קבל מאביו ומר' אלעזר בן שמוע וראה בזמנו צרות גדולות מתפשטות והתלמידים מתמעטים וחבר ספר המשנה בששה סדרים הידועים במאה וג' שנים אחר החורבן כלל בו כל מה שנתקבל בתורה שבע"פ מבאורי התורה והמצות ומה שנתחדש בכל דור ודור ממה שנודע לו עם מה שמצא לכל החכמים הם מסכתות שלימות כמו שאמרו ביום שנתמנה ר' אלעזר ן' עזריא נשיא בו ביום נשנית עדיות וכמו שאמרו בסו' הוריות לדרוש לן מר מילי דעוקצין הן מה שלא מצאו מסודר וסדרו מתחילה הן מה שהוסיף בכח שכלו וסברתו . ואז הגיע זמן האמוראים וקודם שנתחיל בסיפור ענין האמוראים נאמר שהתנאים היו לאלפים ולרבבות מהם שנזכרו תמיד במשנה כר' אליעזר ור' יהושע ור' מאיר ור' יהודה ור' יוסי ור' עקיבא ור' טרפון ור' גמליאל ור' שמעון בנו . ומהם שלא נזכרו במשנה כלל אלא שבאו דברי קצתם בסתם משנה או במילה הכללית ר"ל אומרם תמיד במשנה וחכמים אומרים כר' פנחס ן' יאיר ור' אלעזר ן' חרסום והרבה כיוצא בזה . ומהם שהוזכרו נ"כ בהרבה

מקומות

מקומות אבל לא בהתמדה כל כך כאלו שזכרנו . ומהם שהוזכרו ג"כ אבל מעט מזער שלא הוזכרו אלא פעם אחת או שתים בכל המשנה ומהם שלש וכן כל כיוצא בזה וכבר עלה ברעיוני להזכיר בזה כל אותם שלא הוזכרו אלא פעם אחת או ב' אלא שהוא ענין שהשגגה מצויה בו ויראתי פן יקרני עון וכ"ש בהמצא שינוי בין הספרי' וכ"ש שמשכתי את ידי מזה בראותי לגדולי המחברים ע"ה בפתיחתו לפי' המשנה שכתב בחנניא ן' חכינאי שלא מצי' במשנה רק במס' כלאים . ואני מצאתי ג"כ באחרון של מכות (דכ"א ע"א) ובשלישי של מסכתא זאת (במ"ד) וכן כתב בר' אלעזר ן' חסמא שלא מצינו רק במס' תרומות ואני מצאתיו ג"כ במשנה בשביעי של מציעא (דל"ב ע"ב) ובסוף פ"ג של מסכתא זאת (מי"ח) ובז' של נגעים (מ"ב ובפי"י שם מ"ג) ובשמיני של מקואות (מ"ג) וכ"כ בר' יוסי ן' המשולם שלא מצאנוהו אלא במס' תרומות ואני מצאתיו ג"כ במשנה בשלישי של כתובות ובששי שם (א"ה בכתובות לא נמצא שום רמז מזה כלל וצ"ל שהוא בבכורות בפ"ג דכ"ד ע"ב שם במשנה רפ"ו דל"ז ע"א ובמ"ש בס' יוחסין) וכ"כ בר' אליעזר ן' יהודה איש ברתותא שלא מצינו רק במגילה (א"ה מ"ם הוא וצ"ל בערלה פ"ק מ"ד) ואני מצאתיו ג"כ במשנה בג' של טבול יום (מ"ד) (א"ה וכ"כ בס' יוחסין יע"ש) ובראשון של מכשירין אלא שאין בזה איש ברתותא (א"ה מ"ש במס' מכשירין לא נמצא שם שום רמז בכל המסכתא . אבל מצאתי שהוזכר ר' אלעזר ן' יהודה איש ברתותא באבות פ"ג מ"ז אהלות פ"ג מ"ה זבין פ"ג מ"א טבול יום פ"ג מ"ה יע"ש) וכ"כ בנחום המדי שלא נזכר אלא במס' שבת ואני מצאתיו ג"כ במשנה במס' נזיר (פ"ה דל"ב) (א"ה גם הוזכר בב"ב במשנה בדע"ת ע"א ובמ"ש בס' יוחסין יע"ש) ואף בקצת ספרים שנמצא שם נחום איש מדי הוא הוא.וכ"כ בר' דוסתאי בר' ינאי שלא נכתב רק במס' עירובין ואני מצאתיו במשנה בג' של מסכת זו (מ"ח) וכ"כ בשמעון התימני שלא נמצא רק במס' יבמות (דע"ד) והנה מצאנוהו ג"כ בד' של תענית ודי"ט ובראשון של ידים (מ"ג) וכ"כ בר' שמעון ן' יהודה שלא נמצא אלא בשבועות (ד"ב) והוא ג"כ במעשר ב' (פ"ג מ"ג) (א"ה ובס' יוחסין כתב שהוזכר בפ"ג דמכות ובפי"ד דנגעים יע"ש ובגיר' לא הוזכר ר"ש ן' יהודה בפי"ד דנגעים אלא נזכר שם בפ"י מי"ח יע"ש) וכ"כ בשמעון אחי עזריה שלא נמצא אלא בזבחים (ד"ב) לבד והנה הוא נמצא בשמיני של טהרות ג"כ (במ"ז) וכ"כ בר"א בר' שמעון שלא נמצא אלא בתמורה (פ"ד דכ"ב ע"א) ונמצא אתנו ג"כ בשנים עשר של נגעים (מ"ג) (א"ה גם הוזכר במס' בילה דל"ב ע"ב) וכן ראיתי שלא הוזכר אצלם ר' יהודה הכהן ואנחנו כללנוהו במה שעלה ברעיוננו במנין זה והוא במס' עדיות בפ"ח (מ"ב) . וכן מצאנו בדבריהם ר' יעקב בנגעים ולא מצאנוהו בס' המשניות שלנו אלא במסכתא זו בפ"ד (מי"ו) וכן נמצא לפי דבריהם ר' אלעזר ן' פיאבי בטהרות בפ"ז (מ"ט) ובס' המשניות שלנו לא נמצא שם אלא רבי אלעזר סתם (א"ה ובס' יוחסין כתב דיש נוסחאות ר"א ן' פאבי וי"ג ר"א ן' פילא יע"ש) ולא שהיה שכחה לפני כסא כבודם אם שנזדמנה שניאה בספריהם או בספרינו אע"פ שיש בידינו סכר המשנה הספרדיים ישנים ומונהים . אלא שמכל מקום ראינו לכתוב כל החכמים הנזכרים במשנה הן שיזכר ע"פ עצמו ר"ל שיאמר הוא ההלכה מענין אסור והיתר או חיוב ופטור או טמא וטהור או כשר ופסול הן שיאמר דרך ארץ או מדה ומוסר . הן שיאמרוה אחרים על שמו הן שיאמר הוא בשם אחר הן שיעיד על איזה ענין מפי קבלתו שהוא כן או מפי אחד מומחה שאמר כך הן שיזכר ע"י איזה מעשה אלא דמ"מ יהא הדבר ניכר שהוא מן החכמים וראיתי להזכירם שלא כסדר זמן תולדותם אלא על סדר המסכתות מה שבא מהם בראשונה ומה שנתוסף עליהם בשניה וכן בכולם מסכתא אחר מסכתא על סדר רבנו הקדוש הנזכר בפתיחת החיבור

הקבלדים הן במסכתות כל הנזכרים בפרט לבד הנכללים בלשון חכמים או שנכללו דבריהם בסתמי המשניות ונאמר שבאו מהם :

בס' זרעים.

סדר תנאים הנזכרים במשניות בכל הש"ס

במס' ברכות. א' ר' אליעזר והוא ר"א בן הורקנוס תלמוד רבן יוחנן ן' זכאי (ברפ"ק ד"ב ע"א). ב' רבן גמליאל והוא זקנו של ר' הקדוש (שם) שרצו להעבירו מפני ר' יהושע. ג' רבי יהושע (שם) והוא ר' יהושע ב"ר חנינא תלמיד ר' יוחנן ן' זכאי. ד' שמאי הזקן וסיעתי דור אחר דור הנק' ב"ש (שם ד"י). ה' הלל הזקן וסיעתו דור אחר דור והם הנקראים בית הלל (שם). ו' רבי טרפון (שם). ז' ר' אלעזר ן' עזריה (שם ד"ט). ח' ר' מאיר (שם ד"ב). ט' ר' יהודה (שם) והוא ר' יהודה בר אלעאי והוא הנק' אצלם חסיד באומרם עליו תמיד מעשה בחסיד א' (בב"ק דקי"ג). יו"ד ר' יהושע ן' קרחא (שם ד"ז) והוא בנו של ר' עקיבא. י"א ר' יוסי (שם דקס"ו) י"ב ר' נחוניה ן' הקנה (בדכ"ח) י"ג ר' עקיבא (שם דכ"ח ודכ"ט). י"ד ר' חנינא ן' דוסא (שם דל"ד). ט"ו ר' יוסי הגלילי (שם דמ"ט ע"ב) ואינו ר' יוסי סתם שהרי בשמיני של סוטה מצאנום חולקים זה עם זה (דמ"ד ע"א). י"ו רבי ישמעאל והוא רי"ש ן' אלישע (שם) (א"ה ועיין בתוס' ביבמות דק"ד ע"ב ד"ה אור). טו"ב בן עזאי והוא שמעון בן עזאי (בדל"ד). ח"י ר' נתן (שם) :

ונתחדשו עוד במס' פיאה. י"ט ר' שמעון (בפ"ק מ"ג). והוא ר"ש ן' יוחאי. ך' ר"א בן צדוק בפ"ג (מ"ה). כ"א ר"ש איש המצפ' בפ"ב (מ"ו) ולא שאמרו בשמו דבר אלא שאמרו עליו שזרע את שדהו שני מיני חטים ועשאן גורן אחת והיה שואל אם צריך ב' פאות אם לאו והבאנוהו בכלל התנאים אע"פ שלא הבאנו נתאי איש תקוע שאמרו במס' חלה בפ"ק (מ"י) שהביא חלות מביתר ולא קבלו ממנו וכן אנטיגנוס שהעלה בכורות מבבל ולא קבלו ממנו וכן יוסף הכהן שם שהביא בכוריו יין ושמן ולא קבלו ממנו וכן אריסטון שהביא בכוריו מדבחיה שהוא מסוריא וקבלו ממנו וכן לא הזכרנו בכללם טוביא הרופא שנאמ' עליו בא' של ר"ה ספ"ק (דכ"ב) מעשה בטוביא הרופא שראה את החדש בירושלים הוא ובנו ועבדו משוחרר וקבלו הכהנים אותו ואת בנו ופסלו לעבדו וכשבאו לב"ד קבלו אותו ואת עבדו ופסלו לבנו וכן לא הזכרנו בכללם ליהושע ן' נמלא ביבמות (דס"א ע"א) (א"ה עמ"ש התוס' והרימב"א בתי' ליומא לדי"ח ע"א ודוק) שקדש למרתה בת ביתום ומינהו המלך להיות כ"ג וכנסה אע"פ שהיתה אלמנה מפני שכל אלו אין סיפור המעשה מיכיח שהיו תלמידי חכמים אבל כאן ר"ל בר"ש איש המצפה מצינו שקראוהו בשם רבי וכן מה שאמרו בא מעשה לפני רבן גמליאל ושעלו כולם ללשכת הגזית ונשאו ונתנו בדבר והדברים מוכרחים שתלמיד הכם היה (א"ה עי' ביומא די"ד ע"ב מאן תנא תמיד ר"ש איש המצפה כו' מאן תנא ס' יומא ר"ש איש המצפה ודוק) ומכאן אתה למד לכל כיוצא בזה. כ"ב נחום הלבלר (פ"ב מ"ו). כ"ג ר' מיאשא (שם) כ"ד ר' יהושע בן בתירא (א"ה לא מצינו בגיר' במס' פיאה כ"א ר' יהושע סתם ור' יהודה בן בתירא נזכר שם במס' פיאה בפ"ג מ"ו. ואפש"ל דר' המחבר ז"ל כיוון לר' יהודה ן' בתירא ע"כ צ"ל במקום ר' יהושע ב"ב ר' יהודה בן בתירא. אלא שראיתי לר' המחבר לקמן באות מ"ה שכתב שר' יהודה ב"ב המוזכר במס' בכורים דכבר מוזכר במס' פיאה מקודם ור' יהושע ן' בתירא

הר"ל

הו"ל להזכירו במס' שבת כי שם מקומו בדק"ד אם לא שנאמר שגיר' ר' המחבר היתה במס' פיאה במקום ר' יהודה ב"ב ר' יהושע ב"ב ובזה מתישב הכל ודוק) :

ונתחדשו עו' במס' דמאי. כ"ה ר"ש שזורי רפ"ד (מ"א). כ"ו רשב"ג והוא אביו של ר' הקדוש (פ"ז מ"ג) אלא שיש להרגיש שכבר הוזכר בברכות (די"ו ע"ב) ובמס' פיאה פ"ה מ"א ע"ש. ז"ך ר"א בן יעקב בפ"ב (מ"ט). בכלאים. כ"ח ר' אלעזר והוא ר"א כן שמוע (א"ה בגיר' לא יש ר"א סתם ולא ר"א בן שמוע במס' כלאים כ"א ר' אליעזר ומה שהוזכר סתם ר' אלעזר הוא במס' שביעית פ"ב מ"ח יע"ש). כ"ט ר' יוסי ן' החוטף אפרתי פ"ג (מ"ז). ל' חנינא ן' חכינא פ"ד (מ"ח). ל"א ר' יוחנן ן' נורי פ"ו (מ"א). ובמס' שביעית. ל"ב ר' חנינא ן' אנטיגנוס פ"ו (מ"ג). ל"ג ר' חוצפית פ"י (מו). במס' תרומות. ל"ד ר' אלעזר ן' חסמא פ"ג (מ"ה). ל"ה ר' יוסי ן' המשול' פ"ד (מ"ז). ל"ו ר' נחמי' פ"ח (מ"ז). ל"ז ר' צדוק פ"י (מ"ט) ובמס' מעשר ב' פ"ב מ"ט הדנים לפני חכמים והתבאר בסנהדרין (בפ"ק די"ז ע"ב) שהם חמשה שמעון ן' עזאי ושמעון ן' זומא ור"ש ן' ננס וחנן וחנניה איש אונו. וכבר נזכר בן עזאי בברכות ונשארו ארבעה מחודשים ול"ז שבידך חרי הם מ"א. מ"ב רבי שמעון בן יהודה (וס במעשר ב' פ"ג מ"ו). מ"ג יוחנן כ"ג (שם פ"ד מט"ו) והוא אביו של מתתיא החשמונאי הנזכר בנוסח תפלת חנוכה :

ובמס' ערלה. מ"ד ר' אליעזר בן יהודה איש ברתותא (פ"ב מ"ה). מ"ה דוסתאי איש כפר איתמה (פ"ב מ"ה) והוא בכלל בית שמאי וכמו שאמרו עליו שם שהיה מתלמידי ב"ש. ומן התימא על גדולי המחברים שמנו את דוסתאי ולא מנו את יועזר :

ובמס' בכורים. מ"ו ר' יהודה בן בתירה (פ"א מ"ו) (א"ה ע"ל אות כ"ד וק"ל. וכן נזכר שם ר"ש בן ננס אלא שכבר הוזכר בכלל הדנין לפני חכמים ועיין לעיל אות ל"ז) :

ומה שנתחדש בס' מועד

במסכת שבת. מ"ח חנניה בן חזקיה ן' גוריון (די"ב וי"ג) ולא נאמר משמו דבר אלא דמאחר שהוזכר כל כך בכבוד שנאמרו כמה הלכות בעלייתו ושהלכו כל החכמים לבקרו נר' שהיה מן החכמים. וגדולי המחברים מנאוהו בפיה"מ מ"ט נחום המדי (שם ד"ך). נ' רבי והוא רבי' הקדוש (דס"ד ע"ב) (א"ה כבר הוזכר בס' זרעים במסכת שביעית פ"ו מ"ד ובמס' מעשרות פ"ג מ"ה יע"ש). נ"א ר' יוחנן בן זכאי (דקמ"ו ג"ב וכן רבי דוסא (דק"ס). נ"ן אביו של ר' צדוק (דקנ"ז). ד"ן אבא שאול בן בוטנית ולא שאמרו משמו של שני אלו דבר אלא שנאמר שם בפ' אחרון שבימיהם פקקו את המאור בטפיח כלו' ולא מיחו בדבר עד שמשם למדו היתר בדבר זה אלמא חכמים היו :

ובעירובין. נ"ה ר' יוסי בן יהודה (די"ו ע"ב). נ"ו ר' יהודה בן בבא (דכ"ג ע"א). ז"ן ר' אלעאי (דכ"ג ע"א). ח"ן סומכוס (דכ"ו ע"ב). נ"ט אבטילוס שהעיד משום ה' זקנים שספק עירוב כשר (דל"ה ע"א ובגירסתינו אבטילומוס). ס' ר' דוסא בן הרכינס (דל"ט) ואינו רבי דוסא סתם שהרי בשלישי של עדיות יראה שהם שנים. וכן נראה שאינו רבי דוסא קטנותן הנזכר בסו' סוטה (דמ"ט ע"א) הואיל ונזכר שם בשם לווי' (א"ה בגירסתנו הוא ר' יוסי קטנותא ועמש"ל בס"ד). ס"א ר' דוסאי ב"ר ינאי (דנ"ח ע"א). ס"ב רבי יוחנן בן ברוקה (דכ"ב ע"ב) :

ובפסחים

ובפסחים. פ״ג רבי חנניה סגן הכהנים (פ״ק די״ד ע״א). פ״ד רבי פפיים (די״ו ע״א):

ובשקלים. פ״ה בן בגברי. פ״ו ר׳ שמעון בן הסגן (די״ב ע״ב) והוא בנו של רבי חנניה:

וביומא. פ״ז זכריה בן קבוטל (דת״י) ולא שנאמר דבר בשמו אלא שאמר הרבה פעמים קריתי לפניו בדניאל ונאמר בראש המשנה שאם אינו חכם תלמידי חכמים דורשין לפניו ואם יודע לקרות קורא ואם לאו קורין לפניו. פ״ה מתיא בן שמואל (דכ״ח). פ״ט רבי מנחם (דת״נ ע״ב). ע׳ רבי מתיא בן חרש (דפ״ג ע״א):

ובתעניות. ע״א שמעון התמני די״ס ע״ב). ע״ב רבי חלפתא (דט״ו ע״א). ע״ג ר׳ חנניה בן תרדיון דט״ו ע״ב. ע״ד חוני המעגל (די״ט ע״ב) ע״ה שמעון בן שטח (שם):

ובחגיגה. ע״ו ר״ש בן מנסיא (ד״ט ע״א). ע״ז יוסף ן׳ יועזר (שם). ע״ח יוסף ן׳ יוחנן (די״ו ע״א) ע״ט יהושע בן פרחיה (שם). פ׳ ניתאי הארבלי (שם). פ״א יהודה בן טבאי (שם) וכבר נזכר בן זונו. פ״ב שמעיה (שם). פ״ג אבטליון (שם). פ״ד מנחם (שם) אלא שיצא לעבודה ולא הוזכר דבר בשמו. פ״ה יוחנן בן גודגדא (דה״י ע״א) ולא מצינו לו דבר אלא שמעיד עליו שאכל חולין בטהרת הקדש כל ימיו ואין זה אלא בחכם וכן שמצאנוהו אחר כן ביבמות:

ובסוכה. פ״ו יוחנן בן החורונית (דכ״ח) ולא מצינו לו דבר אלא מאחר שמביאין ראיה ממנו ודאי חכם היה וכן שמצינו בברייתא של סוכה אמ״ר אלעזר בר צדוק כשהייתי לומד תורה אצל ר׳ יוחנן בן התורנית:

ומה שנתחדש בסדר נשים

ביבמות. פ״ז ר״א ן׳ מתיא (דל״ב ע״א). פ״ח ר״י הסנדלר (דק״ד ע״ב). פ״ט ר הורקנוס ולא נאמר דבר משמו אלא שהוקרה ע״י א׳ מן מקראות שבחליצה ולמדו ממנו (ק״ו). צ׳ נחמיה איש בית דלי (דקכ״ב ע״א). צ״א יהודה בן אבא

גה״ה בקשתי ולא מצאתי שהוזכר שם ביבמות יהודה בן אבא אבא ר׳ יהודה בן בבא ואפשר דכיון למה שמצינו שם בדקכ״ב שאמר נחמיה איש בית דלי במעתי שאין משיאין את האשה כו׳ ע״פ ע״א אלא יהודה בן בבא כו׳ ומריש ר׳ המפ׳ ז״ל אבא במקום יהודה כ״ב. ואולם ראיתי בס׳ יוחסין באו׳ יו״ד שכתב וז״ל ר׳ יהודה בן אבא הוא חבירו של ר׳ יוסי הכהן ונסתפק לי אם זה ר׳ יהודה ן׳ בבא כי הכל שם א׳ וזמן אחד עכ״ל ואחרי המ״ר תמהני עליו שהרי מצינו להרמב״ם ז״ל בהקדמתו לס׳ זרעים בפ״א בשמות התנאים הנזכרים במשנה שמנה לר׳ יהודה בן בבא ורבי יהודה בן אבא ב״מ להדדי ניהו. וכן נראה דהוא דעת רבי׳ המחבר ז״ל:

ובכתובות. צ״ב ר׳ זכריה בן הקצב (דכ״ו). ואע״פ שלא הוזכרה שם שמועה משמו בששי של סוטה נמצא בו דבר וכן בברייתי׳ של סוכה פ״ח. צ״ג ר׳ חנינא בן עקביא (דע״א ע״א). צ״ד אדמון (דק״כ) אבל חנן הנזכר שם כבר נכלל בדנים לפני חכמים (א״ה עיין לעיל באות ל״ז ומש״ל בס״ד).

ובנזיר. מצינו נחום איש מדי (דל״ב) אלא שנראה לי שהוא נחום המדי הנזכר בשבת (לעיל אות מ״ט) וכן נזכר עם בן זומא וכבר נכלל בדנים לפני חכמים (לעיל אות ל״ז) ולזה לא כללנום במנין. צ״ה ר׳ נהוראי (דכ״ו ע״א). ואף זה יש אומרים שהוא ר״מ (א״ה עיין בעירובין די״ג ע״ב):

ובנדרים

ובנדרים . צ"ו ר' נחמיא (לע"ל ע"ב) (ק"ה הכא כבר היזכר כמ' תרומות מ"ה וגם ר' המהכר ז"ל הזכירו לעיל בחלת ל"ו וגם הוזכר כמ' מעשרות בפ"נ מ"ה וכמ' יומא ד"ם ע"ח וגם בזבחים ד"ן ע"ב יע"ב) :

ובגיטין . צ"ז ר' אלעזר ן' פרטא (דכ"ה ע"ב) והוזכר שם חנניה איש אונו וכבר נכלל בדנים לפני חכמים (חלת ל"ו לעיי) :

ובסוטה . צ"ח ר' אליעזר בנו ש"ר יוסי הגלילי (דז"ך ע"ב) . צ"ט רבי יהושע בן הורקנוס (שם) . ק' רבי שמעון בן אלעזר (דמ"ה ע"ח) (ק"ה כבר הוזכר כמ' כלאים פ"ח מ"ה יע"ם) . ק"א רבי ישמעאל בן פיאבי (דמ"ו ע"ח) ולא נאמר שום דבר ממנו אלא שאמרו עליו שמשמת בטלה זין כהונה :

ובקידושין . ק"ב רבי חנינא בן גמליאל (דס"ח ע"ח) :

ומה שנתחדש בם' נזיקין

בבא קמא . ק"ג רבי ישמעאל בנו של רבי יוחנן בן ברוקה (דקי"ד ע"ד) :

ובמציעא . ק"ד רבי יוחנן בן מתיא (דפ"נ ע"ב) ק"ה ידוע הבבלי (שם) :

ובמכות . ק"ו רבי שמעון ברבי והוא בנו של רבנו הקדוש (דכ"נ ע"ב) ק"ז רבי חנניא בן עקשיא (שם) :

ובעדיות . ק"ח יהושע ן' מתיא פ"ה (מ"ו) . ק"ט עקביא בן מהללאל (פ"ה מ"ו) . ק"י ר"א בן הגד הגה בגירסתנו שם בפ"ה מ"ו לפ גרסי' אליעזר ן' הגד כ"פ אליעזר ן' חנוך שממרו שם ואת מי גידו את אליעזר ן' הנוך שפקפק בגמ"י . ומצ"פ שכתב ר' המהכר ז"ל לעיל בחו' ד' דהטעם שלא מנה לנתחי לים תקוע שהיא הלות כו' ומגמיוסו שהעלה בכאורות ולפ קבלו ממנו וכיוצא שכל אלו אין סיפור המעשה מורה עליהן שהי' ת"ה כו' ויל דגם בהאי מעשה מוכח שהיה ת"ה ממה שהעידו אותו על שפקפק בגמ"י וגם מדסבר ת"ק לומר שהוא היה עקביא ן' מהללאל ואם היה ע"ה לפ הוה מיחלף ליה וכמ"ש הרב שבגמ"נ בי"ד סי' של"ד הגה"ט הות קכ"ב ועי' להרשב"ץ בתשובה החרם שער ד' דגרים ר' אלעזר בן הגד ועמ"ש הרמ"ל בה' ת"ת רפ"ו יע"ם וגם רמיתי למרן הכ"י בי"ד ולהרב כ"מ ולהרב שבגמ"נ דגרסי אליעזר ן' הגד בגירסת ר' המהכר ז"ל ע"ש) .

קי"א רבי נחוניא ן' אלנתן איש כפר הבבלי (פ"ו מ"ב) . קי"ב ר' יקים איש הדר (פ"ז מ"ה) . קי"נ מנחם איש סנגאי (שם מ"ה) . קי"ד ר"ש ן' בתירה (פ"ה מ"ח) . קט"ו ר' יהודה הכהן (שם מ"ב) . קט"ז רבי יוסף הכהן (שם) והוא תלמידו ש"ר יוחנן ן' זכאי :

ובאבות . קי"ז שמעון הצדיק (פ"ק מ"ב) קי"ח אנטגנוס איש סוכו (מ"ג) . קי"ט שמעון בנו של גמליאל בן רבנו הקדוש . ק"ך ר' הלל (פ"כ מ"נ) (פ"ה וגירסתנו הלל תומר ועי' לרבי' המהכר מ"ם שם ומ"ם בהגהותי שם) . ק"כ"א ר' שמעון ן' נתנאל והוא מתלמידי ר' יוחנן בן זכאי (שם) . קכ"ב ר' אלעזר ן' ערך (שם מ"ח) . והוא נ"כ מתלמידי ר"י ן' זכאי . קכ"נ ר' חלפתא איש כפר חנניא (פ"נ מ"ו) . קכ"ד ר' יעקב (פ"ד מ"ו) . קכ"ה ר' אלעזר המודעי (פ"נ מ"ח) . קכ"ו ר' לויטס איש יבנה (פ"ד מ"ל) . קכ"ז ר' ישמעאל ב"ר יוסי (פ"ד מ"ו) . ואינו רבי ישמעאל סתם . קכ"ח ר' יונתן (שם מ"ם) . קכ"ט רבי ינאי (שם מ"ו) . ק"ל שמואל הקטן (שם מ"ם) . והוזכר שם אלישע ן' אבויה אלא שיצא מן הכלל ונפקד מן המנין (פ"ה וכיוצא בזה כתב הרמב"ם ז"ל שם בהקדמתו לפ' זרעים ל"ו ע"ל יע"ם . ובזה פי' בעניותי בחו' לסנהדרין לדכ"ו ע"ל עמ"ם שם קצר רבעים מינו מן המנין ודו"ק ועיין בפ' מן החייס) . קל"א ר' יוסי בן יהודה איש כפר הבבלי (שם) . קל"ב ר' אלעזר הקפר (מכ"ל):קל"נ יהודה ן' תימא (פ"ה

מ"ך) . קל"ד בן בג בג . (שם מכ"ב) . קל"ה בן הא הא . (שם מכ"ג) ובפרקו של ר"מ (שהיה ברייתא דר"מ) . קל"ו ר' יהושע ן' לוי (פ"ו), קל"ז ר' יוסי ן' קסמא (שם) ואע"פ שפרק זה אינו מעיקר המשנה מכל מקום הואיל והוא לר"מ נדון הוא לענין זה כמשנה אלא שר"י בן לוי היה בו מן האמוראים מתלמידי רבי יוחנן כמ"ש למטה (א"ה הנה מצינו שהוזכר ריב"ל להדיא במשנה בסו' עוקצים ולמה לי' לרבינו המחבר לאתוי מברייתא ואין לומר דס"ל דאין זו משנה שבסו' ס' עוקצים ומסיים המס' חלות דבש כאשר נראה דהכי סיימו קצת מהראשונים שהרי הביא לקמן באות קנ"ב לר"ש בן חלפתא והרי הוא מוזכר אחר ריב"ל באותו פ' אלא ודאי דכונת רבינו הוא דיפן אבות קדם למס' עוקצים הזכיר לריב"ל בכאן שהוא קודם למס' עוקצים ויהיב טעמא דרבותא יתירה השתכחת בברייתא זאת שהיא חשובה כמשנה ומה שיש לעמוד בזה לקמן בע"ה אכתוב כפי מה שיורונו מן השמים) :

ומה שנתחדש בסדר קדשים

במס' זבחים . קל"ח יוסף ן' חנני' (רפ"ק ד"ב ע"א) . קל"ט שמעון אחי עזריה (שם) והוא דודו של ר' אלעזר ן' עזריה :

ובחולין . ק"מ ר' ישבב (דל"ב ע"א) . ובתמורה . קמ"א ר' אלעזר ב"ר שמעון (דכ"ב ע"ב) (א"ה כבר הוזכר בבינה דל"ב ע"ב) :

ובכריתות . קמ"ב בבא בן בוטא (דכ"ה ע"א) ולא שאמרו במשנה דבר משמו אלא שאמרו עליו שהיה מתנדב אשם תלוי בכל יום והוא מתלמידי שמאי :

ובתמיד . קמ"ג רבי אלעזר ן' דנלאי (ד"ל ע"ב) ולא אמר דבר הלכה אלא שאמר עזים היו לבית אבא בהרי מכואר שהיו מתעטשות מריח פטום הקטור' ומאחר שקראהו רבי חכם היה :

ובמידות . קמ"ד אבא יוסף ן' חנן (פ"ב מ"ה) :

ובקנים . קמ"ה שמעון ן' עקשיא (סו' פ"ג דכ"ה ע"א) :

ומה שנתחדש בס' טהרות .

באהלות . קמ"ו ר' אלעזר ן' עזריה (א"ה חזרתי ע"כ מס' הנז' ולא נזכר שם ר"א בן עזריה , כי אם ר' אליעזר וע"ק שכבר הזכירו ר' המחבר לעיל באות ז' וצ"י) :

ובמס' טהרות . קמ"ז ר' אלעזר סתם (פ"ז מ"ט) ונדולי המחברים כתבוהו בשם ר"א ן' פיאבי (א"ה הוא הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לס' זרעים בסו' שכתב דר"א ן' פיאבי לא נזכר כי אם במקום א' במס' טהרות ובגירסתינו היה ר"א ן' פילא ועמ"ש ר' המחבר לעיל ובמ"ש שם ע"ד הרמב"ם אלי) :

ובמקואות . קמ"ח אבא אליעזר ן' דרעא (פ"ב מ"י) :

ובמכשירין . קמ"ט אבא יוסף אלקותרי איש טבעין (דפ"ק) (א"ה ונירו היא אבא יוסף חלי קופרי איש טבעון) :

ובידים . ק"ן יוחנן ן' ישוע ן' חמיו ש"ר יקיבא (פ"ג מ"ה) . קנ"א רבי יוסי ן' דורמסקים (פ"ד מ"ג) :

ובעוקצין

ובעוקצין. קנ"ב ר' שמעון ן' חלפתא (בסו' המס') :

ובפרה. אליהועני ן' הקף (פ"ג מ"ה). קנ"ג חנמאל המצרי (שם) ולא נאמרה הלכה משמם אלא שנאמר עליהם שעשו כל א' משניהם פרה אחת :

וצריך שתדע שבזמנו של רבינו הקדוש אחר שסידר הוא המשניו' סדרו אחריו ר' חייא ור' אושעיא ברייתות בכל שיתא סדרי והוזכרו בהם שמות חכמים שלא נזכרו במשנה. קצתם בכלל התנאים וקצתם בכלל האמוראים וכן קצתם הוזכרו בגמ' וקצתם לא הוזכרו ומה שנתחדש בהם משמות החכמים שלא הוזכרו במשנה והוזכרו בתוספתא ואלו הן :

סדר תנאים בברייתות

בסדר זרעים .

במס' ברכות. א' ר' אחאי (רפ"ב). ב' ר' שילאי (שם) (א"ה וגירסתינו ר' שילא). ג' ר' זכאי (שם). ד' רבי אלעזר ב"ר יוסי (רפ"ג). ה' ר' מונא (פ"ד) :

ובפיאה. ו' חנניה ן' אחי (פ"ב). ר' יהושע. ז' אבא יוסי ן' דוסאי (פ"ג).

ובדמאי. ח' ר' יהושע. ן' קבוסאי (פ"א) (א"ה עיין בתוס' דע"ז פ"ה ר' יהושע ן' קפוסאי וכן גרסי' בפ"ו דמקואות ובשאר דוכחי יעיין בבכורות דל"ה ודל"ט). ט' רבי נתן אחיו ש"ר יוסי ן' המשולם. יו"ד אונקלוס הגר (פ"ה) :

ובתרו'. י"א ר' יצחק (פ"א) (א"ה עיין להרא"ש בערובין לדק"ך). י"ב ר"י ן' שזורי (א"ה לא נמצא בגירסתינו ר' ישמעאל ן' שזורי אלא ר"ש בן שזורי ובפ"ה גרסי' רבי ישמעאל ור"ש שזורי יע"ש). י"ג ר' נתן בר יוסף (פ"ח)

ובשביעית. י"ד ר' יוסי בן כיפר (פ"א) (א"ה גיר' רבי יוסי ן' כיפה ובפ"ב גרסי' ר' יוסי ן' כיפר). ט"ו ר' שמעון בן כיפר (א"ה בגירסתינו לא נמצא במסכתא אלא ר"ש אלא ר' יוסי שם בפ"א ובפ"ב). ט"ז ר' דוסתאי ב"ר יהודה (פ"ב). טו"ב שמעון ן' כהנא (שם פ"ה). ח"י יהודה ן' ישעיה הבשם (שם) :

ובכלאים. י"ט ר' יהודה ן' אנרא (פ"ג). כ' אבא יוסי ן' חנן איש יאני (רפ"ב). כ"א איסי הבבלי (פ"ה) :

ובמעשר א'. כ"ב ד' נהודאי בן שיניה (רפ"ה). ובמעשר ב'. פ"ג ר' יהודה בן נרים (פ"ה) :

ובחלה. כ"ד ר' יוחנן ונראה לי שהוא בן בג בג שהיה שמו ר' יוחנן (א"ה חזרתי על המקרא ולא מצאתי בגי' שנז' רבי יוחנן סתם אלא ר"י בן נורי. אכן מצאתי בתוספתא דמס' כתובות בפ"ה שהוזכר שם להדיא יוחנן בן בג בג ובריתא הלזו איתא ג"כ בספרי ס' קרח יע"ש) :

ונתחדש בסדר טוער .

במס' שבת. כ"ה הלל בן נמליאל בנו של ר' הקדוש (פ"ח) (א"ה עיין לעיל אות ק"ך). כ"ו מונבז (רפ"ט). כ"ז ר' יוחנן בן נזיף (רפי"ד) ולא נאמר משמו

משמו דבר אלא מאחר שקרא אותו ר' אלמא חכם היה ונחבר עוד שם יוסף בן סימאי שם ולא הוזכר שם משמו דבר אלא שסיפר עליו מעשה הסידות ושלא הסיד היה ולא חכם. כ"ח נתן הבבלי ושמא הוא רבי נתן (א"ה בתוספתא שם תני אמ"ר נתן כשהייתי במדינת קפוטקיא היתה שם אשה אחת שהיתה יולדת זכרים והם נמולים ומתים כו' שלישי הבאתו לפני ראיתיו שהיה ירוק נסתכלתי בו כו' ומלוהו והיה והיו קורין אותו נתן הבבלי על שמי עכ"ל. וכי האי עובדא מייתי לה תלמודא בשבת דקל"ד ע"א יע"ש הרי דר' נתן כך היה שמו נתן הבבלי מדקראי לתינוק בשם נתן הבבלי והרי באיתו מעשה נזכר ר"נ סתם. וכן נזכר עוד שם לעיל מזה בשם ר' נתן סתם ובסו' ברכות ובשאר דוכתי הוזכר ר"נ סתם והוא אב ב"ד בישיבתו של רשב"ג הברו של ר"מ כמבואר בסוף הוריות. והאמת דר"נ סתם איהו גופיה ר"נ הבבלי המוזכר בכמה דוכתי וכן מבואר ממ"ש בגימין דס"ה ע"ב על ברייתא דקתני התם ר"נ סתם קאמרי שם בש"ם אמר רבא ר"נ דבבלאה הוא כו' ויע"ש ברש"י ז"ל וכן הוא דעת הרב ס' יוחסין והרב סדר הדורות מער' נו"ן דקל"ו ע"א יע"ש).

כ"ט רבי אחא (ספי"ו) (א"ה כבר הוזכר מקודם במס' תרומות בפ"י). ל' ר' זכריה בן אבקולס (רכי"ז) שאמרו עליו בהגבהת עצמות וקליפין ולא היה נוהג לא כדברי ב"ש ולא כדברי ב"ה. ל"א אלעזר ן' תדאי (שם):

ובשקלים. ל"ב ר' יהודה בן לקיש (ספ"ב) (א"ה כבר הוזכר בתוספתא דשבת פי"ד יע"ש). ג"ל ר' אלעזר ן' חרסום (פ"ה):

ובסוכה. ל"ד יוחנן בן אלעאי (פ"ק) ולא נאמר משמו דבר (א"ה בתוספתא שבידינו שם גרסי' ר' יוחנן בן אליעזר ן' קוסריון ברם בש"ם בפ"ק דז"ך ע"ב דמייתי לה להך ברייתא גרסי' ר' יוחנן ן' אלעאי כגי' רבי' המחבר ז"ל יע"ש):

וביום טוב. ל"ה ר' אבא (פ"ק) (א"ה נר' שהוא רב כמ"ש הערוך בער' רב מתשו' רבי' האיי גאון וכ"כ בתשו' יוסף אומץ סי' מ"ו ועמ"ש הרב הסדי דוד בפי' התוספתא שם יע"ש ולהרב י"מ אות תקנ"ג). ל"ו רבי עזריה (שם). ל"ז תודוס איש רומי (סב"פ):

בר"ה. ל"ח ר' חנינא בנו של ר' יוסי הגלילי (פ"ב)

ובמגילה. ל"ט רבי מנחם ב"ר יוסי (פ"ב) (א"ה כבר הוזכר לעיל בתוספתא דשבת בפי"ב יע"ש):

ובחגיגה. מ' יוחנן ן' דהבאי (רפ"ק):

ונתחדש בס' נשים.

במס' יבמות. מ"א ר' יהודה ן' יאיר (פ"י). מ"ב אלעזר ן' מהבאי (פי"ד) (א"ה כבר הוזכר לעיל בתוס' דשבת פי"ג יע"ש):

ובסוטה. מ"ד אלעזר ן' ירמיה (רפ"ק) (א"ה בספרים שלפנינו גרסי' ר' אלעזר סתם אבל שם בש"ם דסוטה ד"ד ע"א גרסי' ר"א בן ירמיה כגי' ר' המחבר ז"ל יע"ש). מ"ה חנן ן' פנחס (שם בפ"ק). מ"ו פלימו (שם). מ"ז ר' אלעזר ן' מתיא (פ"ה) (א"ה הכי הוזכר שם בתוספתא ר' יהודה אומר ר"ח ואלעזר בן מתיא וחנניה ן' חכינאי עמדו על אותם האבנים כו' יע"ש אבל הוא תימא שכבר הזכירו ר' המחבר לעיל באות פ"ז בתנאי' שנזכרו במשנה ולמה ליה להזור ולמנותו ואפשר לומר דכונת ר' המחבר ז"ל הוא על ר' אלעזר בן תימא שהוזכר שם בתוספתא בפ"ב ריב"ב אומר משם רבי אלעזר בי תימא יע"ש ונפל מ"ם בדברי ר' המחבר וג"ל במקום בן מתיא

בן

בן תירא יהמותיות בשות בן). מ"ה בן פטיר (רפ"ו) (פ"ה שם נרסי' ר' יהודה אמר משם פמירי אבל בשו' פ"ה תני אמר ר' יהושע כך היה לורם יהודה בן פטירי יע"ש):

ובקידושין. מ"ט כיומין גר המצרי (פ"ד) (פ"ה ה"נ שם בתוספתא אמ"ר יהודה כיומין גר המצרי היה לי הכר מתלמידי ר"ע כו' יע"ש) ג' אלעזר המורעי (כפ"ד) (פ"ה כפר זכוירו רבי המחבר לעיל במניות מות קכ"ה יע"ש):

ונתחדש בסדר נזיקין

בבא קמא. נ"א יהודה בן נקוסא (פ"ד) ב"ן ר' חליפאי ן' אנרא (פ"מ).

ובסנהדרין. נ"ן אלעזר בנו של ר' יוסי (פ"ד). ד"ן ר' יהודה איש כפר אבום (כו' פי"נ):

ובשבועות. נ"ה נחום איש גם זו (פ"ק) (פ"ה וכנירסתינו הוא מנחם היה גם ויע"ם). נ"ו ר"י בן בתירא (שם פ"י) (פ"ה כבר הוזכר במשנה וכתבנו ר' המחבר לעיל מות מ"ו יע"ש):

ובעבודה זרה. ז"ן ר' שמעון ן' גודע (פ"ה):

ובסדר קדשים

במס' חולין. ח"ן אלעזר ן' דמא (פ"כ). ט"ן יהושע ן' ישעי' הבשם (פ"נ):

ובכורות. ס' ר' יוסי איש יאסין (פ"ק). ס"א ר' יהודה החתום ובגור' ר"י נחתים (שם).

ס"ב ר' אלעזר ן' שמוע (פי"ח) (פ"ה הנה רבי המחבר ז"ל לעיל בחות כ"ח הניח מה שנזכר במשנה סתם ר"ח דהוה ר"ש בן שמוע (פי"ח) ופ"ב היכי הדר ומני ליה ממה שהוזכר בתוספתא ואי משום דמפורש להדיא בשס' בן שמוע הרי הכי תנן ליה להדיא בתחני דתכות פ"ד מי"ב ר"ש בן שמוע תומר יהי בכוד תלמידך כו' יע"ש). ס"ג רבי יוחנן בן תורתא (סו' פי"נ):

ובערכין. ס"ד רבי יוחנן בן קרחה (פ"ה וכנירסתינו לא נמצא ר"י בן קרחה כ"א שם בפ"ד תני רשב"ג ורבי יוחנן ן' ברוקא יע"ב). ס"ה רבי יוסי ב"ר חנינא (פ"ה):

ונתחדש בסדר טהרות

בכלים. ס"ו רבי שמעון בן חנניה (פי"ד). ט"ז רבי חנניה בן תרדיון (שם). ס"ה יהודה בן שמוע (בסו' המסכתא):

ובאהלות. ס"ט רבי יהודה בן פכירום ונ"ל שהוא רבי יהודה ן' בתירא (פ"ד) (פ"ה הנה כנירסתינו נרסי' יהושע ן' פתר רחם ולפ יהודה ובדייתא הלזו הוכחה נ"כ במס' נזיר דנ"ו ע"ב והכי תניא לה התם אמ"ר אליעזר כשהלכתי לערדסקיא מצאתי את יהושע ן' פתר רחם בחי' יוסב ואן לפני רבי אמיר בהלכה כו' ושו"ר בדרייתא זאת מתניא נ"כ בתוספתא כפ"ה דנזיר ונרפי' התם רבי יהודה בן בתירא כדברי ר' המחבר שכתב ובמה הוא ר"י בן בתירא ודוק גם רמיתי בס' ברית יעקב בשיטתו לנזיר בס' ובל יעקב שהניח ג"ל בן פתיח וכ"ל רבי יהודה בן בתירא יע"ם ומה שם לעמוד ע"ז עיין בס' כתר תורה מערכת יו"ד דק"ה ע"ת יוד"ק). **ע' אבא יודן איש צידן** (פה"י). א"א ר' חנן (שם). ע"ב ר' זריקא (שם). ע"ג רבי פנחס בן יאיר (שם):

ובנגעים. ע"ד רבי שמעון בן יהודה איש כפר עכאם (פ"ו). ע"ה רבי חייא (פ"ח) (פ"ה הנה בכר הוזכר בתוספתא בפ"ק דכילה יע"ם ומזה תמהני עמ"ש הרב ר' שלמ בניש בכרו משם הרב רבי מוהרש"ן ז"ל דר"ח לא הוזכר בברייתא ול"ע ופמ"ש הרב יוסף לומץ סי' ע"ו ולהרב י"מ לות הקנ"ן יע"ם). ע"ו בן שלקית (פ"ו):

ובטהרות. ע"ז רבי מרינוס (פ"כ):

ובמכשירין. ע"ח חלפתא בן קבינה (פ"ג). ע"ט אוזנמים (שם פ"ו) אחיו ש"ר יהושע הגרסי:

(א"ה הנה בגירסתינו שם בתוספתא גרסי' אמ"ר יוסי אמר לי אינומים אחיו בל יהושע הגרסי. אך במסכת בכורות פ"ק ד"י ע"ב הובאה ברייתא זאת ושם גרסי' אמ"ר יוסי סח לי נימום אחיו של ר' יהושע הגרסי יע"ש. וגר' דהא מיהא בין לגירסת ר' המחבר ובין לגרסתי' בדברי התוספתא דלא גרים נימים יש להגיה בש"ס דבכורות כשהביא ברייתא הלזו וג"ל אינומים כגי' בתוספתא או אוזנמים כגירסת ר' המחבר ובזה מיושב קושית הרב סדר הדורות במע' נו"ן דקל"ה ע"ד שהביא סוגייא דבכורות הלזו שהביא ברייתא זאת דגרסי נימום ותמ"ה יקרא דאיך נקרא בשם זה דנימום שהוא שם גוי כמ"ש באבות דר"ן ובמ"ר נימום הגרדי והוא גוי יע"ש דהאמת הוא דלא גרסי' נימום והוא ברור וכמ"ש):

ובזבים. פ"א רבי אלעזר ן' ינאי (פ"ק). פ"ב רבי אלעזר בן פנחס (פ"ב):

(א"ה. אגב גירסאי בקורא להגיה אנכי הרואה דאיכא עוד שמות התנאים אשר נתוספו במשנ' דהנה לעיל באות ב' בס' המשנה הזכיר ר' המחבר לר"ג זקנו של רבי' הקדוש והו"ל להזכיר לר"ג הזקן המוזכר במשנה במס' גיטין דל"א ע"א ודל"ב ע"ב גם באות יו"ד בארנו דר"י בן קרחה ור"י בנו של ר"ע תרתי הוו יע"ש ובאות ג"ן הזכיר ר' המחבר ז"ל לאבא שאול בן בוטנית ולא הזכיר לאבא שאול סתם המוזכר במס' כלאים פ"ב מ"ג ושם בשבת דק"ן ע"א כלל אמר אבא שאול כל שאני זכאי באמירתו כו' ובמס' ביצה דכ"ט הוזכרו תרווייהו בחד משנה ובפסחים דז"ן ע"א וכמו כן בתוספתא דמנחות פי"ג. וגם הרמב"ם בהקדמתו לס' זרעים מנאן לשנים. וכן נראה מבואר דעת ר' המחבר ז"ל מדהביא לאבא שאול בן בוטנית שנזכר במשנה דלקמן והו"ל להביא ממ"ש מקודם לכן. זאת ועוד שר' המחבר ממה שהביא להא דאבא שאול בן בוטנית מדקנ"ז כתב ולא שאמרו משמס דבר כו'. והרי הו"ל להביא ממה שנאמר שם להדי' דבר הלכה משמו ש"מ דהא דאבא שאול בן בוטנית הוא לחוד. ועמ"ש הרב ס' יוחסין ובסדר הדורות מע' שי"ן דקמ"ח ע"ג יע"ש):

ובאות ס"א כתב ר' המחבר דבסוטה דמ"ט הוזכר רבי דוסא קטנותא יע"ש ולגירסתנו שהוא ר' יוסי קטנותא כמש"ל ואינו לא רבי יוסי הכהן חסיד ולא ר"י הגלילי ולא רבי יוסי סתם. ובירוש' בפ' המניח קוראהו לרבי יוסי קטנותא יוסף הבבלי ועיין בס' יוחסין ובס' יד מלאכי סי' תקפ"ז ובס' פתח עינים שם בסוטה ובס' יעיר אזן מע' ר' אות י"ב יע"ש ועמ"ש לקמן במנין שמות התנאים שהוזכרו בתוספתות או' ז"ך יע"ש ודו"ק:

ובאות ל"ד כתב ר' המחבר אבל חנן כו' וק"ל דהא חנן בהדיא אדמון וחנן בן אבישלום. ואינו חנן המצרי שהרי שם בדק"ב ע"א רמי ומקשי מהברייתא דקתני ג' דייני גזילות היו בירוש' אדמון בן גדאי וחנן המצרי וחנן בן אבישלום ופריך בשלמא תלת אחרי לא קשיא דחשיב ליה קתני כו' וכתבו התוס' שם בד"ה דחשיב כו' דחשיב ליה בתר הכי דאיירי מתני' בהו חנן אומר ב' דברים אדמון אומר שבעה קתני דלא חשיב ליה כגון חנן המצרי שלא דיבר כלום לא קתני יע"ש:

ובאות ק"ו הזכיר לר' שמעון ב"ר והוא בנו של ר' הקדוש ויש להקשות אמאי לא הזכיר לר"ג בנו של ר' יהודה הנשיא שהוזכר במ' אבות פ"ב מ"ב:

ובאות קמ"ז כתב ר' המחבר ז"ל תילוף הגירסאות בר"א סתם דיש גורסי' ר"א בן פיאבי. ולפי מה שנמצא כתוב בגירסתי' הוא ר"א בן פילא כמש"ל:

הרי לך במנין שבעה תנאים. א' ר"ג הזקן. ב' רבי יהושע בנו של ר"ע. ג' אבא שאול

שאול. ד' ר' דוסא קטנותא. ה' חנן בן אבישלום. ו' ר"א בן פילא לפי גירסתינו.
ז' ר"ג בנו ש"ר יהודה הנשיא:
והרי לך לפניך תוספת על העיקר בשנות התנאים אשר נזכרו בתוספתא שלא הזכירם ר'
המחבר ז"ל. א' חנניה בן עקיבא בתוס' ז"ל דפ"ב דברכות ובאחר דוכתי שם.
וה"ג לה בשבת ד"ן ע"א וד"ס ע"ב ובאבות דר"נ בפכ"ח יע"ש. ב' ר' יהודה ב"ר יוסי
שם בפ' בתרא יע"ש:
ובכלאים. ג' רבי יוסי בן גולאי בפ"ג. ד' רבי ישמעאל בן אלעזר שם בפ"ד. ה' אבא
חלקיה מן קרויה שם במעשר ב' פ"ד. ו' ר' אליעזר ב"ר יצחק בשבת
פ"ב. ז' יהודה בנו של ר"ג בנו של רבי הקדוש שם ובע"ז בפ"ה. ח' יוסף בן פרידא
בעירובין רפ"ק. ועי' שם בש"ס די"ב ר"י ן' פרידא תלמיד ר' אליעזר יע"ש. ט' ר'
יוסי בן אבטולאם שם בפ"ב. יו"ד רבי מנחם איש גליא שם פ"ח ובסוכה פ"ב יוחנן
בן החרבות אבל בש"ס בפ"ק דיבמות דט"ו ע"ב גרסינן התם ר' יוחנן בן החורנית
יע"ש ועמש"ל ר' המחבר ז"ל בתנאים שנזכרו במשניות באות פ"ו יע"ש. י"א ר'
אלעזר בן מתתיא פסחים פ"י ובב"ק סוף פי"א הוזכר שם ישעיה איש ס' ראה היה
נוהג בחסידות כו' יע"ש. י"ב ר' שמעיה בב"מ סו' פ"ו. אלא דשם בש"ס דע"א
ע"א גרסינן רשב"א יע"ש. י"ג ר' שמעון בן יהודה איש כפר איבים ב"ב פ"ז ומס'
קרבנות פ"ב. י"ד ר' יהושע בן לקיש סנהדרין בפ"ק. ט"ו ר' יאשיה שבועות בכ"ה
ט"ז מנחם בן פיבגי עדיות פ"ג. טו"ב ר' חנניה בן פדו שם. ח"י ר' חידקה
פ' בתרא דע"ז. י"ט רבי יהושע ן' ממל בנזיר פ"ה ואהלות פ"ד. כ' ר"א בנו ש
ר"א הקפר חולין פ"ו. כ"א ר' יוסי ברבי בצידון מס' קרבנות פ"ב. כ"ב ר' שמעון
הצנוע בכלים רפ"ק. כ"ג רבי שילא שם פ"ד ועמ"ש לעיל ר' המחבר ז"ל באות ב' ושם
בב"ב בפ"ה הוזכר יונתן בן חרשא ששאל לפני זקנים ביבנה יע"ש. כ"ד ר' יהודה
בן יעקב מבית גוברין אהלות פי"ח. כ"ה יעקב ב"ר יצחק מבית גופנין שם ובנגעים
בפ"ק הוזכר שם ר' חנניה בן בינאי שאמר משם רע"ק ותשבתי דט"ס הוא וצ"ל ר'
חנניה בן חכינאי וכאשר דמיתי כן מצאתי בהר"ש ז"ל ברפ"ק דנגעים דגרים כן
להדיא יע"ש וכן יש להגיה בפ"ו דנידה וכמ"ש שם בש"ס דנ"ב ע"ב. כ"ו בן פאבה
פרה פ"ב. כ"ז רבי יוסי הבבלי שם פ"ג ועיין לעיל ע"ד רבינו המחבר באות ס"א
ועיין ביומא דנ"ב א"ב: כ"ח רבי אליעזר בן שמעי' איש כפר עותנאי שם פ"ט ושם
בפי' אמרו ר"ש ן' כהנא ופ"ס הוא וצ"ל ן' כהנא: וכבר הזכירו רבינו המחבר ז"ל לעיל
באות טו"ב יע"ש: כ"ט רבי יונתן בן יוסף נידה פ"ב ושם בסוף פ"ח גרסינן רבי יונתן
בן יוסי יע"ש. ל' רבי יהודה בנו של ריב"ז שם בפ"ג ושם בפ"ה רבי חנינה ן' חנינה.
ובנזיר הובאה ברייתא הלזו ושם ל"ג אלא מעשה ברבי חנינה שהדירו אביו כו' יע"ש: ל"א
ר' שאול שם פ"ג. ל"ב רבי שמואל מקואות פ"ק:
ל"ז אבא שאול ן' חנני שם פ"ג. ל"ד אבא יוסף החורני שם ל"ה רבי יוחנן ן' יוסף
סו' פ"ו: ואשה בכל אלה שתים זו שמענו בתו של ר"ח ן' חרדיון בתוספתא
דכלים פ"ק מ"ד והן שנים ברורייא אומרת שומתה כו' ואמר רבי יהושע יפה ל'ערה
ברורייא במסכת כלים בב"מ בפרק קמא יע"ש:
ובמכילתא. א' ר' אישי ן' עקיבא ס' בא ועיין ביומא דנ"ב ע"ב. ב' רבי חייא ברבי
נחמנו שם. ג' ר' בנאה סדר בשלח. ד' ר' אבשלום הזקן שם. ה' שמעון
איש קטרון שם. ו' אבא יוסי המחוזי שם. ז' ר' חנינה ן' חלניסי שם. ח' פפוס שם. ט'
איסי בן שמיי שם. יו"ד איסי בן יהודה שם. י"א רבי יוסי המודעי שם. י"ב רבי
יעשיה שם. י"ג רבי יוסי בן זמר שם. י"ד רבי חכינא ן' אידי שם. ט"ו יהודה
איש

איש כפר עכו סדר יתרו . ט"ז רבי יוסי ברבי אסי שם . טו"ב רבי אחאי בן יאשיה איש כפר עכו שם . ח"י רבי אסי שם . י"ט ן' אבטולמוס סדר משפטים . כ' איסי בן גוריא שם ועיין ביומא דנ"ב ע"ב יע"ש :

ובת"כ א' אבא אלעזר סדר ויקרא . ב' רבי יהודה בן שמעון סדר שמיני . ג' חנניא בן יהודה שם . ד' חזקיה אביעקש שם ובבכורות דל"ח . ה' רבי יהודה בן רועץ סדר תזריע . ו' אבא יוסי בן דוסתאי סדר טהרה . ז' רבי ירמיה סדר אחרי מות . ח' יוסף בן פכסס סדר אמור . ט' חנניה עכינאי שם . יו"ד רבי אוורדימוס ברבי יוסי שם :

ובספרי . א' איסי בן מנחם סדר נשא . ב' איסי בן עקביה שם . ג' רבי חידקא השקמוני סדר בהעלותך . ד' שמעון השקמוני סדר שלח לך . ה' אבא אלעזר בן גמליאל סדר קרח . ו' רבי יהודה בן נחמן סדר פנחס . ז' אבא כהן ברדלא סדר דברים . ח' יודן ברבי סדר ראה . ט' ר' אלעזר בן דינאי סדר שופטים . יו"ד רבי ועירא סדר כי תצא . י"א רבי חנניה בן גמלא שם . י"ב רבי יהודה איש טביעים סדר האזינו :

ובאבות דר"ן. א' רבי יוסי בן בתירה בפ"ק . ב' רבי ראובן בן האצטרובולי פ"י . ג' אבא שאול ן' ננס שם . ד' ר' יעקב בן חנינה שם : ה' רבי יצחק בן פנחס שם . ו' רבי שמעון ן' יוסי פי"ג . ומודיע לבינה כי זה כתבתי דרך העברה בקורא הגיהה וכחותה על הגהלים ואולי המדקדק ימצא עוד מזה ואנכי לא יכולתי לדקדק עוד בזה כי העת נחוץ ועת לקצר ודי בזה :

וכן חברו קצת חכמים אחרים תכף לאותם הזמנים ברייתות אחרות משנת המשכן ודרך ארץ רבא וזוטא ומס' סופרים (א"ה עיין מ"ש הרב ב"ד בחא"ח סימן שס"ה . ובספר יד מלאכי דקע"ד ובס' שם הג' ח"ב מער' מ"ם אות ן' יע"ש) וספרא וספרי ואבל רבתי (א"ה זוהי מס' שמחות וכמ"ש הרב הליכות אלי אות ע"ג) ופרק כלה וסדר עולם וברייתות של ל"ב מדות והוזכרו נ"כ סקצת שמות החכמים שלא הוזכרו במשניות של רבינו הקדוש ובברייתות של רבי חייא ורבי הושעיא וכל שכן שבגמרא של ארבע סדרי בבלית וירוש' הוזכרו שמו' אמוראים הרבה אלא שאין הכונה רק הנכללים במשנ' ובברייתא וכן היו הרבה חכמים שלא נודעו לנו כמו שביארנו וכמו שאמרו במסכ' מקואות עמדו ל"ב זקנים וטהרוהו . וכן נתחברו באותם הזמנים ברייתות אחרות שלא נודע לנו. וכן בר קפרא הידוש תוספתא בכל שיתא סדרי כעין ברייתות של רבי חייא ורבי הושעיא אין בהם הפרש כלל אלא בלשון לא בסידור ולא בענין זולתי בקצת מקומות מועטי' והיא הסיבה שלא נמצאו אותם התוספתו' בשלימות בידינו היום וכן זו היא הסיבה שהרבה פעמים אנו מוצאים קצת ברייתות בש"ס שלא נמצאו בברית' של רבי חייא ורבי הושעיא ולא ידענו איזהו מקומן . וגם במשניות אירע כן בקצת מקומות והוא שהדבר מקובל שכל שמצינו בו תנן הוא משנה וכל שנאמר בו תניא או תנו רבנן ורמינהו הוא ברייתא וכל שנאמר בו תנא או תני פלוני היא תוספתא ובקצת מקומו' אנו מוצאים הנן שלא נזכר ולא נמצא במשנה ואחת מהם דתנן מחיצת הכרם שנפרצה כו' (א"ה הלא היא ברפ"ק דב"ב ועיין שם בתוס' ובחי' הרמב"ן ז"ל ועיין במ"ש אנן יד עני בהגהו' לשו"ת הרשב"א ח"ח העולי' כעת על המזבח הדפוס בסי' מ' ע"ש) וכן נאמר תמיד בתלמוד ותניא שאין אנו מוצאים אותו בברייתא ואף לפעמים מצינו תנו רבנן שאינו בברייתא של רבי חייא כמו שתמצא בשלישי ש"ל חולין (דס"ה ע"א) ת"ר ארבה זה נובאי כו' וקורא לה באותה סוגי' תנא דבי רבינו (א"ה ובגירסתינו הוא דבי ר' וע"ש ברש"י ז"ל) הוא שאותה ברייתא היא בתורת כהנים בפ' שמיני ולא בברייתא ש"ר חייא כלל . וכן מצינו תנא שלא נודע לנו מקומה מפני שהרבה מן החכמים היו עושין משניות

וברייתות

ובריייתות מעצמן אנו קורין אותם תוספתא מהם במסכיות מפורדות ומהם בשמועות מיוחדות הן קודם זמנו של רבי חייא כמו שאתה רואה תמיד תנא דבי רבי אמי תנא רב שרביא בקידושין דבי לוי תנא דבי רבי ישמעאל תני רבה בר פרי בדקה לוי במתניתיה ובכלל תני תנא קמיה דפלוני וכן היו שואלין זה לזה תנית מידי במילתא פ' כמ"ש אשכחיה רב ששת לרבה בר' שמואל אמ"ל מי תנית מידי בשביר אמר ליה תנינא כו' וכן תמיד איתמר בש"ס ר"פ אתא ואייתי מתניתא ביריה וכל אלו וכיוצא בהם הם ברייתו' שלא הוקבעו ולא נתפרסמו אלא שהיה כל אחד מהם כותבם כמו שהיה מקובל מרבו או ממה שהיה למד הוא מעצמו :

ומתוך כך לא סמכו עליהם וכמו שאמרו כל ברייתא דלא מתניא בי ר"ח ורבי הושעיא לאו ברייתא היא ולא מותבינן מינה בבי מדרשא מפני שהם היו מיסודו של רבי ומדבריו נעתקו והשאר לא היו חיבורים מפורסמים אלא כל אחד שונה כרצונו מהם בדרך קצרה כמו שאמרה משנה ר"א ן' יעקב קכ ונקי ומהם בדרך ארוכה ומהם שהיה שונה משנה אחת ברעת שני תנאים כאומרם מי ששנה זו לא שנה זו וכן הא מני ר' פלוני היא ורבינו הקדוש ידע הכל כמ"ש במסכת נדרים (דמ"ח) רבי הוא נמיר תריסר אפי הלכתא וקבצן בכחו ובחכמתו וברר מהם הראוי לברור מדברי הקודמים עם מה שהוסי' הוא עליהם לפי דעתו הרחבה ושכלו הגדול וסדר את הכל א' לא' לפניו לא היה איש אשר ירקח כמוהו ואשר יעשה במתכונתו ואחריו לא יהיה כן וסדר את הכל פעם בלשון סתם פעם בהזכיר שם הקדומים בעל המאמר . ולפעמים הוא מזכיר דברי היחיד בסתם כדי שלא יפקפקו לקבוע הלכה כן וכמ"ש בחולין (דפ"ה ע"ח) ראה רבי דבריו של רבי שמעון בנסוי הדם וכתבם בלשון חכמים וכן הרבה ואח"כ באו דבריו של רבי חייא לתוספת ביאור . ומ"מ כל שמצינו בהם מחלוקת עם המשניות של רבינו הקדוש אין סומכין עליהם כמ"ש מחלוקת במתני' וסתם בברייתא אין אומרי' בה הלכה כסתם שהרי רבי לא שנא דבי חייא מנ"ל כלומר שאין סומכים בה כל כך לדחות המשנה מפניה והוא שאמרו בסם' עידובין (די"ו ע"ב) בענין ופרוץ כעומד תיובתא דרב פפא והלכתא כרב פפא והקשו עלה תיובתא והלכתא ותי' אין משום דדייקא מתנ' כוותיה :

ונמצא מכל מקום שהמשנה היא סידור רבי' הקדוש והבריית' עיקרה מר"ח ור' הושעיא ומה שאמרו (בסנהדרין דפ"ה) סתם מתני' ר"מ סתם ברייתא רבי' נתן סתם תוספתא רבי נחמיא סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי רבי שמעון וכולהו אליבא דר"ע . הדע שהמשניות סדרן רבינו הקדוש אחת לאחת וחברן למשניות ופרקים על דרך שכתבנו ואחז בחיבו' דרך ר"מ בקבלתו מפני שהיו דבריו אצלו המכחר שבכולם וכן ר"מ אחז אותו הדרך מר"ע וכן ר"ח ורבינו הושעיא בברייתא ובר קפרא בתוספתא ורב בספרא ובספרי ואלו הם החיבורים שראוי לסמוך עליהם יותר אחר המשנה אבל שאר הברייתות שהיו עושים כל אחד לעצמו נדחו להם ואף אלו אינם אלא כעין פירוש למשניות והרחבה לשון ומנין והבל נכלל ברמז או בקיצור במשנה וכמ"ש (בכתובות דס"ם ע"ב) אלפא תלה נפשיה באיסקריא דספינתא אמר אי איכא דבעי מילתא בדבי רבי חייא ורבי הושעיא ולא פשיטנא ליה ממתני' מפילינא נפשאי מאיסקריא ומבענא . וכן התלמוד עצמו אף משני הראשונים היה להם תלמוד משא ומתן בהלכות שהיו נורסים ושונים זה לזה בי"נ מידות שהתורה נדרשת בהם ובכל הצריך לכך וכמ"ש (בסוכה דכ"ח ע"ח) ברבן יוחנן ן' זכאי שלמד הויות דאביי ורבא כלומר כל מה שהיה צריך לתלמוד אפי' מה שהיו עתידים

לפלפל בענין הבאים אחריהם ולישב את הדברים והוא שקראו דבר קטן וכמ"ש בתלמוד (נכ"מ נ"ל ע"ש) אין לך מרה נדולה מזו והקשו עליה ממה שאמרו הוי רץ למשנה יותר מן התלמוד ותירצו בימי ר' נשנית משנה זאת שראה שהיו מניחים את המשנה ושנה להם כן כדי שתהא משנתם סדורים בפיהם וכן בימי רשב"נ אביו של רבינו הקדוש (בהוריות דיית ע"כ) אמר ר"ם לר"נ למחר ליטא ליפתח לן מר בעוקצין וכן בימי זקנו ר"נ במחלוקתו של רבי יהושע אמרו בנכרות (דכ"ח ע"ש) עריות בו ביום נשנית כמו שביארנו למעלה אלא שהוא סדר את העניינים וקבצם ועשה מהם חיבור כולל :

ועתה כל זה נתמעטו הלבבות מרוב הצרות והוצרכו האחרונים לחבר אחריו דרך ביאור וחרחבה ולפעמים דרך סתירה ותיקון כשהיו חכמי הדור מסכימים לכך ממה שרואים בו קושיא חזקה כמ"ש במסכ' יום טוב (דל"ח ע"ש) אמר שמואל אין מביאין עצים אלא מן המכונסים שבקרפף . והקשו והא אנן תנן מן הקרפף כלומר ואפי' מן הטפוזר ותי' מתני' יחידאה היא וכן אמרו סמי מכאן כך וכך וכן אמרו פרת חטאת אינה משנה וכן בפרק החולץ (דמ"נ ע"ש) על משנת מסרק של פשתן שנטלו שניו האמור' בטהרות (במסכת כלים פי"נ ע"ש) . רבי יוחנן ור"ל דאמרי תרוייהו אינה משנה . ובן תמיד איתמר חסורי מחסרא כו' וכן ולאו הרוצי מתרצת לה תריץ ואימא הכי וכן הרבה כיוצא באלו כמו שנעשה היום אף אנחנו מראשינו וזקנינו הקודמים ועוברים לפניהם ועל ראשינו וכמ"ש דרך כלל מקום הניחו לנו כו' כלומר שאין השלימות נמצא בנבראים ואפי' במובחרי' שבהם עד שלא יהיו אחרוני' רשאין לחלוק עמהם בקצת דברים :

ונשוב לענייננו והוא שאחר שרבינו הקדוש חבר המשנה ורבי חייא הברייתא ומשכו אחריו קצת חכמים וחבר רב חיבור בספר ויקרא וקראו סדרא להיותו מחובר הזה אל תורת כהנים להיות כל ענייני הקרבנו' וסדר העבודה וראיית הנגעים נכללים בזה הספר . ועוד חבר חיבור אחר בספר במדבר סיני ואלה הדברים קראו ספרי להיותו מחובר על שני ספרים ר"ל במדבר סיני ואלה הדברים וגילה בהם מצעוני המשניות שבאותם העניינים ואז ירד רב לבבל בק"ן שנה אחר החורבן ומצא שם ר' שילא ולא קבל להיות ראש ישיבה עד שנפטר . וכן לא רצה לקבוע ישיבה בנהרדעא לפי שהיה מקומו של שמואל וקבעה בסוריא שהיא מתא מחסיא . ור"ח ורבי הושעיא חברו הברייתו' ושאר החיבורים שזכרנו. ונתחברו שאר חיבורים שלא הוזכרו כגון מכילתא וספיקתא וסדרש השכם וספר המדרשות כגון רבה ותנחומא . ומדרש תהיים ומדרש חזית ומדר' נחמות ומדרש תמורו' וס' חבהיר ושיעור קום' ופרקי היכלות ובהגיע תור ימי ר' הקדוש שהיה סוף התנאים כמ"ש ז"ל ור' נתן סוף התנאים :

והתחיל זמן האמוראים רב ור' חייא ור' הושעיא ובר קפרא ואבוה דשמואל ור' אלעזר הקפר ולוי ורבי אפס והם היו ממוצעים בין התנאים ובין האמוראים . ומהם שהיו בכלל התנאים כמ"ש רב תנא הוא ופליג אע"פ שלא מצאנוהו במשנה (מ"ה דיק ר' המחבר ז"ל לומר במסנה דכריתת ככר נמצא כפס ר"ש במסכת נחות ליה יפ"ב) וכן בניו של ר' הקדוש (מ"ה מיין במסכת מכות פי"ב מ"ב ומ"ש רבימי המחבר ז"ל לשון כפי' התנאים המוכרים במסנה נחות ק"ן) והשאר כולם נקראים אצלינו אמוראים . ומתוך כך אין דוד זה לא מכלל תנאים לגמרי ולא מכלל אמוראי' לגמרי אלא אמצעי מהם בכלל תנאים ומהם בכלל אמוראים ומהם בכלל תנאים ובכלל אמוראים כרבי .

סדר דור האמוראים והוא דור א'

אבל אחריהם התחילו דור האמוראים והדור א' מהם שמואל ומר עוקבא ורבי יוחנן וריש לקיש ורבי ינאי ורבי חנינא בר' חמא ורבי אפס והיה רבי יוחנן באותה שעה קטן וקבל בתחילה מרבי הושעיא ואח"כ מר' ינאי וחבר התלמוד ירושלמי בבל הששה סדרים לבד טהרות בק"פ שנה אחר החרבן וגדולי המחברים כתבו בש' שנה ולא רצה לקבל שררה להיות ראש ישיבה בימיו שלא להחליש דעתו ונתבקש בנהרדעא ולא רצה מפני כבודו של שמואל והלך לסורא והוא מתא מחסיא והיה שם לראש. ושמואל (א"ה כאן נמצא הלך קצת וכנר' דהוא על ישיבתו של שמואל כמובן מדברי ר' המ' ז"ל בכתב') וזהו ענין שתי הישיבות ובסדר הקבלה של רבינו נסים מצינו שהידת רב לבבל היתה בשנ' תק"ל לשטרות שהיא ק"ן לאחר החורבן שהרי ש"פ שנה קודם החורבן מתחיל מנין השטרות למלכות היונים ושפטירתו היתה בשנת תקנ"א שהיא קע"א אחר החורבן ושהישבת ר' יוחנן בא"י לראש ישיבה היתה בימיו של רב בשנת ת"ץ שנת ק"י אחר החורבן ומלך פ' שנה ונפטר בשנ' תק"ע שהיא שנת ק"ץ אחר חורבן ושמואל נפטר בשנת תקס"ח שהיא שנת קפ"ח אחר החורבן:

סדר האמוראים דור ב'

ואחר בך קם דור שני מהאמוראים ומהם בבבל מתלמידי רב ושמואל רב הונא ור' יהודה ורב כהנא הראשון ור' חמא בר יחזקאל ורמי בר חמא ורבי אלעזר ורב נחמן ורבה בר בר חנא ורב אדא בר אהבה ורבה בר אבוה ורב אדא בר אבוה ורב ענן ורב ששת ור' מתנא ורב שימי בר אשי ורב חייא בר אשי ורב יצחק בר אשיאן ור' חמא בר גוריא והרב' עמהם שלא הזכרנום הן שהוזכרו בתלמוד הן שלא הוזכרו ולא נודעו כמ"ש כי הוו מיפטרי רבנן מבי רב הונא הוו פיישי המני מאה רבנן ואחריהם ר' חסדא ורב ששת עם היותר בדור שלפניו ג"כ ורבי זירא. ואחריהם רבה ורב יוסף ואחריהם אביי ורבא ואחריהם רב פפא ורב כהנא השני ורב נחמן בר יצחק ורב הונא בריה דר' יהושע ואחריהם רבינא ורב אשי ומר בר רב אשי:

ובארץ ישראל מישיבת רבי יוחנן ריש לקיש וריב"ל ורב דמי ורבה בר אבוה ור' אלעזר ן' פדת ואחריה' עולא ור' ינאי ור' בר דמי ושמואל בר נחמני ור' אבוהו ואחריהם ר' אסי ור' אסי ומה שאמרו בפ' כל הבשר (דקי"א ע"ב) דרבי אמי תלמידי דרבי יוחנן הוא פירושו מתלמידי תלמידיו ומקבלתו ומשיטתו. ואחריהם רב זביד וכולם היי עמהם מן החכמים אלפים ורבבות מהם שהוזכרו בגמ' ומהם שלא הוזכר ורבינא ורב אשי חברו התלמוד בבלי נאה ומתוקן בארבעה סדרים חוץ ממסכת שקלים כס' מועד ואבות ועדיות בס' נזיקים והמיד (א"ה מ"ס הוא וצריך להשמיט תיבת תמיד שהרי יש גמ' והוא ברור) ומדות וקנים בס' קדשים וכן חברו גמ' במס' ברכות מס' זרעים ובמס' נדה מס' טהרות ומצינו בקבלה שפטי' רב אשי היתה בשנת השל"ח לשטרות שהיה שנ"ח לחורבן וזמן ישיבתו היתה ס' שנה והיה אם כן בש"ך שנים או ש"ל אחר החורבן ויש מי שכתב כ"ח שנה אחר החורבן ומפני שרבינא היה בתור בזמן רב אשי יהי' לו כתלמיד חבר וחי אחריו הרבה ונפטר בס' תתי"א לשטרות שהיא שנת תל"א אחר החורבן והוא סיימו והוא היה סוף האמוראים:

סדר דור ראשון אחר האמוראים ונקראים רבנן סבוראי

ואחריהם התחיל זמן רבנן סבוראי ונשלמו אז מן השנים ד' אלפים ורל"ט שנה והם היו

היו אחר רבינא ורב אשי . מר יימר ומר בר רב אשי והוא רב טביומי ורב אידי בר אבין ורבא תוספאה ורב משרשיא ורפרם בר פפא ורב סמא ורב עינא ורב גביהה מבי כתיל . וזה הדור היה ממוצע בין האמוראים יבין רבנן סבוראי מהם שהיו נקראי' חכמי התלמוד ומהם שהיו נקראי' רבנן סבוראי אע"פ שהיו באותו הדור . וכל החכמים הנכתבים בתלמוד שלא זכרנום אתה יכול להבין מן הענין שנזכר בו או מן האחד הנזכ' עמו באיזה זמן היה והכלילהו בשכלך עם הדור שיראה לך היותו ממנו ורב אחאי היה סוף החכמים הנזכרים בתלמוד וראש לרבנן סבוראי (א"ה עי' הרב שם הגדולים ה"א ריש מע' א' ובס' ועד לחכמים ה"א מע' א' באות ד' יע"ש) ומהם רבה יוסי ורב אחאי בר הונא ורב שמואל בר רבא ורב חמא ורב עינא ורב חנן ורב מרי ורב חיננא ומר האנו ורב ששנא ורב דוסאי והרבה מהם דרך כלל חמשה דורות היו והמשך ימיהם קפ"ו שנה . ואחרון שבהם היה רב ששנא ממוצע בין זמן רבנן סבוראי לזמן הגאונים ונמצא בהתחלת הגאונים שעברו מן השנים ד' אלפים ותג"א בטל כבוד ישיבת התלמוד ותעבר הרינה והוא שכל ימי רבנן סבוראי היה כבוד גדול כעין מלכות לראשי הישיבות והיו עדיין לומדים התלמוד על פה כי לא נתפשט מכל ובל חיבור הגמ' (א"ה עיין לה"ה עמ"ר מ"ז גר"ו בס' חק"ל הא"ח סי' י"ב ובחי"ד ה"א בקוג' כונן לחקר דש"י ע"א) :

סדר הגאונים

ואחר זה התחיל זמן הגאונים ומראשוניהם מר בר רב חנן ומר רב מרי ומר רב הונא ורב חיננא מנהר פקוד ורב אהילאי הלוי ורב יעקב מנהר פקוד ורב מונא בר יוסף ורב חייא ממשן מר ינוק' ורביה בר רב נטרונאי ואחריהם מר רב יהודה גאון שכתב כמה סוגייאות ופסקים בגמ' והי' בזמן ד' אלפים ותצ"ט ועמו רב ושמואל בר מרי ואחרים הרבה עמו ואחריהם רבי שמעון קיירא שחבר הלכות גדולות (א"ה עיין להרב י"מ בה"ב דקע"ה יע"ש ועיין בהרב שם הגדולים ה"א מע' ה' אות ב') והיה בשנת ד' אלפים ותק"א ואחרים עמו . ואחריהם מר רב נטרונאי ואחרים עמו . ואחריהם רב אחא משבחא והוא חיבר ספר השאלתות. כולל הרבה מדיני התלמוד והוא מן החיבו' שראוים לסמוך עליהם ברוב דבריו . ובסוף ימיו הגיע הזמן לד' אלפים ותקי"ב שנה ואחריהם רב מרי הכהן ורב צמח ואחריהם עמו ובימיהם יצאו שני מינים בעולם ענן ושמואל וחברו ספרים כנגד התלמוד והטעו הרבה בני אדם עד שהוכר טעותם וכלה ענן וילך ושמואל ירד שאול ולא יעלה ואחריהם רב בבי הלוי ורב חיננא בר משרשי ורב מלכיא ורב חייא הלוי ורבי יוסף בר שילא ורב מרדכי הבהן וכן הרבה דור אחר דור . ואחריהם רב נהשון ורב משה הבהן ואחרים עמו וכן דור אחר דור עד שהגיע הזמן לרבינו סעדיא הובא מארץ מצרים לארץ ספרד ויחבר ספרים הרבה עד אין קץ בתורה שבע"פ (א"ה ויש לו חיבור בדיני שמרות כמ"ש הר' הג"י בספ"ק דב"מ יע"ש) ובתור' שבכתב ובדקדוק ובקצת חכמות חיצוניות ורב ספריו ראוים לסמוך עליהם אלא שבס' האמונות כת' קצת דברים בלתי מקובלים ואין ראוי לבעלי הדת להמשך אחריהם ואמרו עליו שהוא מזרע רבי חנינא ן' דוסא (א"ה עי' להר' ועד לחכמים מע' ס' אות כ"ח ע"ש) והוא היה בימי דוד ן' זבאי הנשיא ונתקוטט עמו הרבה ובסו' ימיו הגיע הזמן לד' אלפים ות"ש ואחריו רב האיי בר דוד ולאחריו רב כהן צדק ורב עמרם וכן דור דור ודורשיו עד שהגיע הזמן לרבי' שרירא אביו של רבינו האיי והוא מזרע רבה בר אבוה מגזע בית דוד והיה ר' שרירא אביו של רבינו האיי והוא מזרע רבה בר אבוה גדול יותר מאד בחבס' ובמעש' ובעושר ונשיאות מזרע זרובבל והאריך ימים עד שסילק עצמו מהישיבה והושיב בחייו בנו הקים תחתיו לכל

דבר

דבר שבקדושה ר' האיי ז"ל יושב על כסאו ועיניו רואות גדול והוסף והרבין הודה על כל אשר היה לפניו והיה צ"ט שנה ונעלם בבודו ערב יו"ט האחרון של פסח וחבר ספרים מעט מהם ספר הדינין וספר השבועות וספר מקח וממכר אלא שהרבה בתשובות שאלות מאד ורוב הנמצא ממנו מחיבוריו ומתשוב' הם דבריו ראוים לסמוך עליהם והיה מרובע בגאונות רב האיי גאון ן' רב שרירא גאון בן רב חנניא גאון בן רב יהודה גאון ובם' ימיו הגיע הזמן לד' אלפים והשפ"ח ויש אומרים השצ"ת והוא היה סוף הגאונים:

מדר הרבנים

ובימין הי' ר' שמואל ן' חופני (מ"ה עיין להרב סם הגדולים ח"כ מער' שי"ן אות כ') וגם הוא חיבר ספרים הרבה אלא שאין ענייונם ראוי לסמוך עליו כל כך וכן היה באחרית ימיו הנגיד ר' שמואל הלוי היה מקרטב"א ובדח מצד גזירות למאליק"א ומצד הפלגת מליצותיו נתגלגל הדבר ונעשה קרוב למלכות בנארנאט"א וגם חיבר ספר בכל התלמוד קראו הל' ניבראתא והוא ראוי לסמוך עליו ברוב דבריו ועלה ענן כבודו בשנת ד' אלפים וההט"ו (מ"ה עיין מ"ם הר' סה"נ ה"כ מער' ה' אות כ' וכם' ועל להכמיס סם מע' ה' אות כ' יע"ם:)

ואחרין היה ר' חנגאל ואביו היה מארץ ספרד ושמו רבי' חושיאל ונסבה ונתגלגל הדבר שעבר לארץ אפריקא במדינת לקירואי"ן והוליד שם לר' חנגאל הגו' ופירש הלתא סדרי בגירסא ישרה אלא שקיצר בפי' מאד (מ"ה עיין להרב סם הגדולים ח"כ מער' ס' אות ס') ובאותו פרק נשבה ג"כ רב משה ן' חנוך ופדאוהו קהל קרטב"א ורב שלום הכיר חכמתו וסלק עצמו מן השררה ומנוהו לראש והיה מתלמידיו ר' יוסף ן' אביתם והיה באותו הזמן ר' נסים שקבל מר' האיי ז"ל (מ"ה עיין בסה"נ ח"ת מע' ח' אות כ' וכמ"ש פוד סם כאות גו"ן אות כ') וראוי שהדע שעד הנה היו הישיבות נדו' ונכבדות והתלמידים מרובים הורתם אומנותם וכל שכן ראשי הישיבות נדולות ונכבדות והסמכים בגאונות שלא היה מדרכם למוש מתוך האהל יומם ולילה והיו יודעים כל התלמוד על פה או בקרוב לזה ודברי התורה כולה והתלמוד סדורים בפיהם בפרשה שטע. ומתוך כך לא היו רואים לעצמם דצריכים להאריך בחיבוריהם שכל הפירוש היה סדור בפיהם והיה בעיניהם כתיבה פי' הדברים כמי שיכתוב בזמנינו זה לעז המלות וגרם להם זה שלא היו כותבים רק מעט הן בדרך פי' הן דרך פסק ואף גם זאת לא היו מזקיקים עצמן לכך אלא לבניהם או קרוביהם שלא היו בהכלית שאר ההלמידים והיו כותבין להם חיבורים קצרים להיות להם לפה מהם באיסור והיתר מהם בדינים לפי הענין המבוקש. וקבלנו קבלה ברורה על רב אחא ז"ל שהיה לו בן ולא היה לבו חפץ להיותו שוקד כלל וחיבר בעבורו ספר השאלתות כדי שבכל שבת ושבת כשיקראו הסדר יבאר לו בו הלכות ידועות מן התלמוד וכן קבלנו ברבינו סעדיה ז"ל בספר הפקדון שחברו לאחד שנתמנה דיין בעירו והעיר ההיא היו כולם סותרים ומפקירין ממונם זה לזה והיו חלוקי' המיד בעגייני פקדונותיהם ומתקוטטים והיה אותו דיין נבוך לפעמים והשתדל עמו לבאר לו דיני הפקדון בכלל וכן היה הדבר ברוב חיבוריהם ולא שיהיו מכוונים להועלת בלבי לכל האומה מפני שלא היו צריכים לכך בי הישיבות היו קבועות וכל הקהלות היו מתנדבים להעמיד שם התלמידים בכבוד גדול עד שכל הארצות היו מהם הרבה שהיו שולחים בניהם ללמוד ובשלומדים כל צורכם לפי רצונם היה כל אחד שב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ומתוך כך מלאה הארץ דעה את ה' מהם בהלמוד הלתא

סדרי ר"ל מועד נשים נזיקין והוא היה נקרא אצלם חכם ומהם בתלמוד ר' סדרי ר"ל בתוספת סדר קדשים והוא היה נקרא אצלם רב ומהם בתלמיד בש"ס בתוספת זרעים וטהרות ואז היה ראוי שיקרא גאון רמז לשישים מסכיות שבש"ס כמנין גאון (א"ה עיין להרדב"ז סי' ק"ז ובס' קורא הדורות ד"ה ע"ב ובספר יד מלאכי דקע"ד ע"ג יע"ש) אלא שאע"פ כן לא היו קורין כן אלא אם כן נסמך מפי גאון אחר בהסכמת הישיבת וראשי הישיבות היו אז גאונים יודעים כל התלמוד על פה וכשהיו שונים לתלמידים בישיבתם היה חץ שנון לשונם לא היתה פנימת הפסק בדבורם בכדי שתחגור בה צפורן וכאשר שכב האיש ההוא עם אבותיו היו בוחרים מן הראוים לגאונות הבקי שבהם והראוי להצליח במלאכה יותר מחבירו ולפעמים ראש הישיבה בחוליו כאשר ירגיש במותו ויבין לאחריתו יאמר להביא לפניו כל התלמידים ויסנה להם א' מהם ויסמכהו לגאון מאותה שעה. ולפעמים היו קובעים ישיבה בעיר אחת גדולה ולפעמים שתים בשתי עיירות והיו התלמידים חוזרים והתורה מתפזרת ומתפשטת בכל ארצות ספרד מקצה ועד קצה ומורה כל אחד במקומו. וכאשר יארעו הסכקות והמחלקות היו שולחים לישיבות והתשובו' באות לשעתן לאלפים ולרבבות אין פרץ ואין יוצאת ולכן לא היה עד העת הגז' כח ידיעתם ותוקף מעלת ביאוריהם וראיית בחיבוריהם עד שאם לא היה טיבם נודע בקבלה ומפורסם מפי השמועה לא היינו מחזקים כל כך בתכלית השלימות מצר חיבוריהם. מהם שלא ראינו כתוב ממעשה ידיהם כלום ומהם שלא ראינו מהם רק תשובות שאלות למדני מהם הרבה לענין פסק והוראה ומהם שראינו מהם פירושין בקצת מסכיות או לפעמים בקצת פרקים או לפעמים בקצת שמועות והלכות מפוזרות מהם שראינו קצת חיבורים בעניינים פרטים בלתי כוללים כל התלמוד או רבו מהם בפי' התלמוד אבל ברמזים ודרכים קצרים אין בהם שבר רעבון המתלמדים כלל:

והיתה זאת המדה בספרד ובצרפת שהיו שם נ"כ רבנים גדולים כרבינו גרשון הזקן ז"ל ורבינו יעקב בר יקר ז"ל ורבינו לוי הזקן. ואחריהם הרבה ביוצא בהם אלא שלא היה שם באותן הזמנים ישיבו' מפורסמות על דרך שהיו בספרד. וכן אחריהם בארץ הזאת שהיו בה נ"כ גדולי עולם ונקובי שם ר' משה בר' יוסף מגרבונה וגדול שבזקנינו הרב ר' אברהם אב ב"ד מגרבונה נ"כ והרב ר' משולם בר' יעקב מלוניל והרבה ביוצא בהם אלא שלא היו ישיבותיהם מפורסמות ודרך כלל תמצא זה בכל מה שנתחבר בספרד מן הרב אלפסי ז"ל ולמעלה. ובצרפת ואשכנז בכל מה שנעשה מן התייד הגדול רש"י ז"ל ולמעלה. ובארץ הזאת בכל מה שנתחבר מן הרב זקנינו הגדול הראב"ד ז"ל ומן הרב הגדול הנשיא אלברצלוני הרב ר' יהודה בר' ברזלי ארבעה המה מטיבי לכת למעלה אבות התלמוד אשר התחילו לחבר חיבוריהם להועיל תועלת כללי לאומה תועלת בנבילו ומהם נפצה כל הארץ. ודרך כלל אני אומר ככל מה שלמעלה מהם ולא מפיהם ולא מפי כתבם ומפי סופרים ולא מפי ספרים:

ונקוב לדברינו והוא מהזמן הגז' והנה ר"ל מעת גאונות ר' חננאל והנה נתמעט ידיעת החכמים והתרחבה מעלת החיבורים והפירושים מפני שמזמן פטירת רב האיי גדלו הצרות וגנב לב הבריות לתת את העולם בלבם מרוב צרתם אליו לרוב העולים והמסים והתשחורת והגזרות ומעמס האומות עלינו ועבר זמן הגאונות והגיע זמן הרבנות והוא שלא נתעסקו בישיבה מפורסמת רק בארבעה סדרי ומהם בתלתא סדרי לבד וגם מהם היו עוזבים קצת מסכיות. תמצא בתשובת שאלה לאחד מן הישיבות בענין נדר הביאה הרב הנשיא אלברצלוני בחיבורו הגדול (א"ה עיין בסה"ג ה"ב מע' יו"ד אות ז' יע"ש) וכתוב בה

בה דעו נאמנה שלא נשנית מסכת נדרים בישיבה זה מאה שנה ונתמעטו החכמים ובחמלת ה' על עמו בקום אחד מעיר ומוצא עצמו שלם רואה עצמו מחוייב לפי זמנו להיעיל לאומתו כאשר יוכל והיה מתקין עצמו להרבות בחיבורו בסכתבו מהם דרך פסק ומהם בדרך פירוש והיו החיבורים המפורסמים במעלה בדרך פסק בראשם וביאר הלבות הרב אלפסי ז"ל עם צירוף ספר ההשלמה (א"ה עמ"ש הרב שה"נ ה"א מער' מ"ס אות ט"ז וכה"ב שם אות ל"א וכספר ועד לחכמים ח"א מער' ה' אות י"א יע"ש) אשר הוסיף והשלים עליו הרב הגדול אבי כל יושב אהל הרב ר' משולם בן הרב ר' משה ע"ה מבדרי"ש ואע"פ שיצא עליו ערער מצד החבור אשר חבר עליו הרב הגדול ר' זרחיה הלוי ז"ל הנקרא סבר המאור :

הנה נסעדו דבריו בספר העזר לאחד מגדולי משפחתינו הרב הגדול ר' מאיר בר יצחק מטראנקאטליי"ש הוליכו אביו מקרקשונ"ה לארץ פרוונצנ"א לשנות עם הרב הגדול הראב"ד ז"ל ונתעכב שם כל ימיו ונעשה לו תלמיד חבר עד ששלח לו פעם בספרו על ענין נט מאוסר (מעושה) שאירע בו מחלקות בין שניהם והראב"ד כתב אליו כמיקל בכבודו והשיב לו אל יכפרני אדוני בשעת הרין ואל יקל בכבודי שאם הוא יחיד ברבנים אני אחריו יחיד בתלמידים וכל שאני מודה לרבינו ומסכים עמו כל הרוצה להשיב יבא וישיב. ואם אני חולק עמו יודה מי שיודה ושמא עריין המחלקת במקומה עומדת ואף הוא הוליד בן כדמותו כצלמו עשה פרי למינו הרב הגדול ר' נתן רטראנקאטליי"ש. ועמנו נ"כ לזה הענין ספר המלחמות להרב הגדול הרמב"ן מנירונד"ה ומכין כולם יראה לך האמת בפסק רוב התלמוד בכל מה שיצטרך כזמנינו זה. וכן נתחבר חיבור כולל בדרך פסק לרב הגדול ר' יהודה בר ברזילי אלכרגלונ"י ברוב ענייני התלמוד ארוכה מארץ מדתם ורחבה מני ים. וסוף לכל החיבורים האלה ד"ל שנתחברו דרך פסק ספר הרב הגדול נר מערבי עדות לכל העילם הרב רבינו משה ז"ל הוריע פסקי כל התלמוד דרך קצרה ודרך קבלה בסידור נאה מאד עם קצת סמך מהירושלמי והתוספתא כמו שנודע ונתפרסם :

וראש לכל החיבורים שנתחברו דרך פירוש הם פי' רש"י ז"ל ואם רבו הלוחמי' עליו כלי זיינו עליו ותשובתו מתוך דבריו כולם נכונים למבין אין מעלתו נכרת רק ליחידים כי במלה אחת יכלול לפעמים תירוצים של חבילי קושיות אלא שלא כיוון בהם לענין פסק הלכה כלל. וראש לכל החיבורים שנעשה דרך הרכבת פירוש הם פירושי הרב הגדול הראב"ד ז"ל ופירושי הרב אבן מינאש ז"ל ופי' רבי מאיר הלוי מטולימולא ואחריהם כמה חיבורי' מהם כלליים ומהם פרטיים לחכמי הדורות אשר לפנינו בנרבונה ובדיד"ש ומונטפשלי"ר וברצלונ"א ונירונד"ה ויתר סביכותיהם ובצרפ"ת ואשבנז הוציאו לאור כל העלומה כי היתה כונתם להאיר לבאים אחריהם ולהשלימם בהודעת צפוני התלמוד על צד שביארנו :

ונשוב לדברינו והוא שביסי ר' חננאל היה ג"ב ר' נסים והוא נ"ב חיבר פירושים בקצת מסכתות הניע לידינו מהם פירוש מסכת עירובין והוא היה מתלמידי ד' האיי ז"ל ואלו השלשה ד"ל ר' חננאל ור' נסים ור' שמואל הנגיד היה דור ראשון אחר הגאונות ונקראו

ונקראו רבנים ובאתריה ימיהם מלאו מקימם הרב ר' יצחק בר' ברוך והרב ר' יצחק בר' יהודה ן' גיאת ז"ל והיה הרי"ץ בר' ברוך והרב יצחק בר' יהודה (א"ה עיין בשה"נ מ"ב ועד' יו"ד אות י"ט) והיה זה חחכם גדול בחכמה ההכונה ג"כ והגיע לידינו מספרו סוד העבור וביאור אותם השמועות שבמסכת ראש השנה בענין נולד קודם חצות ואחד חצות וכ"ד שעי מיכסי סיהרא הבא בארוכה ובא בקצרה ולאן קרנייא נוטית והדומות להן. וחיבר עוד ספר גדול קראו קופת הרוכלין בפי' הלכות חמורות שבתלמוד לא הגיע לידינו והרב רבי יצחק ן' אבן גיאת גם היא חבר הלכות קצרות בתלמוד והיה פייט גדול. ואחריהם הרב רבי יוסף בר' אבן צדיק. והרב רבי יצחק ברבי ראובן אלברצלוני והיה חכם גדול ופייט הגיע לידינו מפי' ביאור קצת פרקים מכתובות ואזהרות בקצת מועדות במנין המצות. ואחריהם הרב רבי יצחק בר יעקב אלפסי בעל ההלכות והוא מתלמידי ר' נסים ור' חננאל ויצא טבעו הרבה בעולם ונתפרסמה חכמתו הרחבה ונסבה למעלה והעמיד תלמידים הרבה לאין קץ ומגדוליהם ר' אפרים והרב ר' יוסף הלוי אבן מיגאש והרב יוסף הלוי זה הפליג בפי' התלמוד בפי' מלא ובפסקים אמתיים יש מהם אתנו פי' מסכת שבועות ופי' מסכת ב"ב ונפטר הרב אלפסי ז"ל בשנת ד' אלפים ותתפ"ג (א"ה עיין להתשב"ן מ"א סי' ע"ב) והרב אבן מגאש הנזכר ישב לפניו והיה נער בן י"ד שנה ער שנפטר הרב ז"ל והנחילו בחייו בסא כבוד ישיבתו וישב על בסא בסימן של אותה שנה ונפטר שנת ד' אלפים ותתק"א (וב"כ התשב"ן שם) והשאיר אחריו ברכה וחיים עד עולם נר ישראל תלמידו הרב הגדול רבינו משה אבן מיימון ונפטר בשנת ד' אלפים ותתקס"ה (א"ה עיין להתשב"ן שם) סימן הפרט בכ"י אב"ל משה ואז שממו הישיבות מספרד מרוב המלחמות והגזרות וגלו הנה והנה גם הרב הנז' ע"ה יצא מארצו ונחלתו ומבית אביו לארץ נוף ונעשית לרגלו יפה נוף משוש כל הארץ האיר כל הגלות מכבודו ותהלת ספריו והיבוריו מלאה כל הארץ ואחריו היו ג"כ חכמים גדולים בארץ המערב ובארץ ספרד אלא שלא בתבנו רק אשר יצא טבעם בעולם ונתפרסם פרסום כללי אלא שמהם נתפרסמו מצד מלאכות אחרות בחכמות ובמיטב השיר ובדקדוק כמו החכם ר' יהודה חיוג והחכם ר' מרינוס אבן גנח ומהם החכם ר' שלמה בן יהודה גבירול אשר היה בימי ר' שמואל הנגיד ובימי הרב רבי יצחק אבן גאיית והחכם הכללי רבי משה ן' עזרא והחכם רבי יהודה הלוי בר' שמואל והחכם רבי אברהם אבן עזרא. ובארץ צרפת היו רבנים גדולים אחר ר' שלמה ז"ל אשר בתבו ללמד ולהועיל בפירוש ובפסק ברבי' יצחק הזקן בעל התוס' ורבי' שמשון אשר פירש סדר זרעים וסדר טהרות רבינו יעקב אשר נודעה מעלתו הלא היא כתובה על ספר הישר ור' שמואל אחיו והרבה אחריהם עד אשר הגיע הזמן לר מאיר מרוטינבור"ק ראש ישיבת כל ארץ צרפת הרביץ תורה והגדיל על למעלה. ואחריו הרב ר' פרץ עוד היום תלמידיו מאירים ומחזיקים בתלמוד בצרפת וכן בארץ הזאת היו חכמים גדולים בימי הרב הגדול זקנינו הנבחר רבי אברהם בר' יצחק אב ב"ד ונפטר בשנת התקי"ט בעשרים במרחשון וחתנו הועלה בחכמתו מעלה מעלה זקנינו הגדול הראב"ד ז"ל. ומהם הרב ר' זרחיה הלוי והרב ר' מאיר דטרנקאטלייש והרב רבי יהונתן הכהן והרב הגדול רבי משה בר יהודה ואחריהם בנו הרב ר' משולם מבדיר"ש והרב ר' שלמה בר אברהם מן החר ותלמידו הרב ר' דוד בר' שאול ועוד בנרבונ"א כמה וכמה לאלפים

ומהם

זמהם הרב הגדול רבי יצחק בן מרון הלוי ונכדו הרב הגדול רבי משה ברבי יוסף בן מרון לוי והרב רבי יצחק בר' יהודה והרב רבי אברהם בר' חיים והרב זקנינו רבי שלמה הישיש :

ובראש כולם רגל מחנה הנשיא הגדול מרנא ורבנא טודרוש ובנו הארך הדיר מרנא ורבנא הנשיא . ר' לוי ויהר ראשי הנשיאים ואתריהם הרב רבי יצחק הכהן אשר היה מתלמידי הר' הגדול הראב"ד ז"ל ויסד פי' ירושלמי ברוב הלתא סדרי הגיע לידינו מהם קצתם וחוא אשר ישב לפניו הרב הגדול אשר אני היום קטון אצבעותיו ומשירי מעשה ידיו החכם הכללי אדוני רבי סוה"ר החכם הכללי רבי ראובן בן ככוד החכם הישיש הנעלה רבי חיים היה נקי בכל התלמוד בקיאות מופלג וחכם כרוב החכמות וחדש סברות רבות בהלמוד מכח שכלו כי היה פלפולו מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות והרב הגדול ר' יוסף בר' נרשון והרב הנעלה והנשיא ר' שמואל בר' שלמה . ובבדרי"ש אדר היקר הרב הגדול המופלג ר' משולם בר' נרשום חבר ספר כולל כל פסקי התלמוד קראו שלמן והרב הגדול דבי שמואל והרבה עמהם בכל המקומות חדל לספור . וכן בקטליוני"ה אחר הרב הנשיא אלברצלוני שמעני שמע ה"ה ר' יונה ושמע הרב הגדול ר' משה בר' נחמן אשר נתפרסמה חכמתם בעולם :

ומתלמידיהם שמענו שמע הרב רבי יצחק בר' אברהם נרבוני אשר חבר ספר פי' הלכות הרב אלפסי ועוד אתנו פירוש מחשובי תלמידיהם שני המאורות הגדולים . האחד הרב הגדול נפן אדרת ה"ה ר' שלמה ברצלוני בכמהר"ר אברהם אדרת אשר הרבין תורה והרחיב גבול ההלמידים וחבר חיבורים הוציא לאור כל העלומה ועל ידו חחזקנו לבאר כמה הלכות עמוקות בכמה מכתיות כנרכת לבו אשר הפה חסרו עלינו בנועם השובותיו מוכף על שלימות ספריו וחיבוריו והרב ר' אהרן הלוי ג"כ ואחרים עמהם והן היום בגבולותינו מרבין תורה כמונמפשלי"ר ויהר מכיוחיה ער אשר הגיע הזמן עלינו אנחנו היום שהשלמנו מן השנים ה' אלפים וס' היא השנה אשר השלמנו בה זה החיבור הגדול בכל תלתא סדרי והיא שנת נ"א ללדתינו אשר היה בסוף השנה התשיעית לפרט האלף (החמישי) [והשישי] סימן השנה ובא לציון גואל במנין וב"א ודהחלנו בו שנת ל"ת ללדתינו מלבד חדושין ופירושין וקצת חיבורים אחרים שחיברנו בס' בחסד עליון . יזכנו האל וישים חלקינו במכיני סתריו ויודעי סודות הורותיו ויהן לנו מהלכים בין העומדים האלה אמן כן יעשה ה' :

אם שלמים וכן רבים הרבו אמרי שפר בפירוש המסכתא הזאת הנקראת מסכת אבות שכלה מחמדי' מגידים דרכי נעם למצוא חן בעיני אלקים ואדם באמרם ז"ל האי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מילי דאבות הן רבים עתה מפרטי דברים היו בעיני קצת קדמוני המפרשים כסבוארים בעצמם עד כי עצרו במילין מלדבר בם וקצתם האריכו למעניתם במאמר דחב רב הכמות היה לבורח בעיני מביני זמננו ואמרו הנה מהלאה

לכן שעפי הואילו פני להגיד המושג אצלי בה כמלקק בשבלי גדול חקרי לב. הלא כה דברי ודברי זולתי יכונו יחדו לעיני זקני עמנו [illegible]טו הם איזה יבשר להתיר בל ספק וחפץ ה' בידם יצליח ועלימו אמיף מלתי:

אני עובדיה בכמא"ר יעקב מספורנו יצ"ו:

בקצת מלין בפי האפשר לברר וללבן כוונת המחבר. הואלתי לדבר בחלוקת פרקי זאת המסכתא וסדרם כפי המושג אצלי: וזה כי אמנם התחיל המחבר בפרק חראשון ממנה לספר דברי הקודמים נשיאי ואבות בית דין מראשית בנין בית שני כפי סדר הדורות המה אנשי השם אשר עמדו לגם עמים בדורותם והיו למאורות להבין ולהורות לחכמים ותלמידיהם המה יזכו את ארחם במדות ובמושכלות להעלות גד תמיד:

ופרק השני סדר דברי נשיאים וזולתם וכמו כן על סדר הדורות במאמרים מורים גם להמון זהירות מביאה לידי זריזות. ולכן הזר אל דברי הלל הקדמון אחר שהשלים סדר דורות ההנאים אשר ישבו על כסא דין ונשיאות ולא שתם על שאר דברי הלל עצמו אשר בפרק הקודם:

ופרק השלישי ספר דברי גדולי הדורות כמו כן על סדר דורותם מיוסדים על אדני זריזות גם להמון מעוררים לחזות בנעם אמרי אל ודעת עליון ושמור דרכו לרצון להם לפני ה':

ובפרק הרביעי סדר המחבר כמו כן על סדר הדורות אמרות מהורות מורות אורחות יושר לקנות ולהשיג זהירות וזריזות במועצות ורפת. וזה בשישים האדם מנמת פניו לבבוד האל יתברך בכל מעשיו ולהשמר מכל מה שיהיה נגד בבודו או שיהיה בו חלול שם קדשו ח"ו:

ובפרק החמישי הגדיל ענין העיון והמעשה בהודיעו מה יקרו המחזיקים בה ונמאסו מורדי אור את פני האדון דיין ובעל דין הוא יושיענו יודיענו אורח חיים יאר פניו אתנו סלה:

התבאר סדר פרקי המסכתא

עתה אבאר רמזי הפרקים

פרק א היות הר[illegible] חלקת אל חלק עיוני וחלק מעשי מוני היראה: שהדבר אינו בעצמו שלמות:

פרק

פרק ב שהדבר אשר אינו בעצמו שלמות הנה הרבוי ממנו מזיק והפך זה יקרה בדבר אשר הוא בעצמו שלימות שהחלק העיוני בתורה הוא הנותן חיי עולם :

שהטוב והרע במעשה יבחן כפי ההבלית המכוון ממנו . שבתורה נמצאו מצוות שבלויים מנגדים לדעות הכופרים :

פרק ג בבחי' עתים מזכנים מאד להתבונן : שאין ידיעות האל הקודמת מכרחת כלל ולא מנגדת לבחירה שהמעשים המובים נוהגים אישור והצלחה בחיי עולם :

כוונת הנביא באמרו משחה שמנים משחה שמרים : שפעולת ההשבלה היא בהפשטה הנמצאות מתומר וקבלתם מעלת חכמת ההבונה :

פרק ד ענין שכר מצוה מצוה : היתר שבויות מלמדי התורה ענין שאין דן יחידי אלא אחד :

פרק ה ענין כתר שם מוב : ענין שלות הרשעים וייסורי הצדיקים . מופתי ראייה על ההשגחה ועל חיי עולם :

פרק ו שהויכוח הראוי הוא בקשה האמת : ענין אין חמא בא על ידו ומנין אין מספיקים בידו לעשות תשובה :

פתח עינים

פירש הרב מהר"ר יהודה הכהן ז"ל איש ירושלם הובב"א דידוע דהחוטא נתקן ע"י גלגולים וז"ש כל ישראל יש להם חלק לעה"ב בלי"ד אחר גלגולים וגידונם שנא' ועמך כלם צדיקים לעולם ירשי ארץ **כל** ישראל יש להם חלק לעולם כמדובר ואח"כ ממל' וכי תימא אין אפשר דכל ישראל כלם צדיקים והא **הבא** שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם חזינן דיש בכלל ישראל מטעי **מטעי** ירשו ארץ נצר שיכא **בנלגול** ואם שאינם ראוים ואיך קרי לכלם צדיקים וגם קאמר ירשו ארץ. לז"א נצר מטעי רמז בית הנלגול אתר שהיא נצר יפה ענף אני חזר ליסע אותו הרכה פעמים וזהו מטעי לשון רבים. עכ"ד. ואפשר לסיים הכתיב במ"ש חכמי האמת דאם לא היה צד תקון בג' פעמי' כלל איני מתגלגל עוד והיינו דקאמר אימתי אני אומר נצר מטעי לשון רבים כשמעשה ידי להתפאר שיש צד תקון בכל פעם ולא קלקול ח"ו:

ולפי דרך הרב הנז' ומה שכתבנו יובן קרי וכתיב דכ נצר מטעי וקרינן מטעי ואפשר דרמז מש"ה פעמים ג' עם גבר לזה כתיב מטעי רמז לנלגול אחר שהיה נצר להם חלק לעולם כמדובר ואח"כ ממל' הבא שנאמר ועמך כולם הרתי לרמוז הנ' פעמים ירשו ארץ נצר שיכא **בנלגול** ואם ידי **להתפאר**: יש צד תיקון עוד יוסיף כהנה וכהנה ואם לא יש תיקון כהם אלא קלקול לכד אז אינו מתגלגל עוד ולרמז הנ' פעמים כתיב מטעי וקרי מטעי כאמור. ואמר לעו"ה יירשו ארץ כי אחר שהם כנ"ע יום יום מאלו עולין מעלה על גב מעלה כי אין ענינים קלים שיש לאדם בא חשבון ולפי טהרתו עלה יעלה וז"ש לעולם יירשו ארץ: **והרב** באר שבע נבוך כתוספות י"ו לפרקין בהני לישני דקאמרי רבנן הלך לעה"ב וחיי העה"ב ומזמן להיי העה"ב והאריך בזה והרוצה לדעת טעם שיח רז"ל ענינו התזונה משרים רבני אלהים חיים אשר דיבר בקדשו האר"י ז"ל והמה באי בשער מאמרי רז"ל שסידר מהר"ש ויטאל ז"ל ע"ש ויאורו עיניך: **ראיתי** לכתוב כאן קצת פירוש אבות שכתבתי בקונטרס **זרוע ימין** כס"ד והנה צירוף מטא לפתח"א ויטיני מפה פתי"ח לרוחה בס"ד:

פירש הרב מהר"ר יהודה הכהן ז"ל איש ירושלם הובב"א דידוע דהחוטא נתקן ע"י גלגולים וז"ש כל ישראל יש להם חלק לעה"ב בלי"ד אחר גלגולים וגידונם שנא' ועמך כלם צדיקים לעולם ירשי ארץ **כל** ישראל יש להם חלק לעולם כמדובר ואח"כ ממל' וכי תימא אין אפשר דכל ישראל כלם צדיקים והא **הבא** שנאמר ועמך כולם צדיקים לעולם חזינן דיש בכלל ישראל מטעי **מטעי** ירשו ארץ נצר שיכא **בנלגול** ואם שאינם ראוים ואיך קרי לכלם צדיקים וגם קאמר ירשו ארץ. לז"א נצר מטעי רמז בית הנלגול אתר שהיא נצר יפה ענף אני חזר ליסע אותו הרכה פעמים וזהו מטעי לשון רבים. עכ"ד. ואפשר לסיים הכתיב במ"ש חכמי האמת דאם לא היה צד תקון בג' פעמי' כלל איני מתגלגל עוד והיינו דקאמר אימתי אני אומר נצר מטעי לשון רבים כשמעשה ידי להתפאר שיש צד תקון בכל פעם ולא קלקול ח"ו:

א"נ במ"ש מהרח"ו זצ"ל דכרו העולמו' עליוני' היינו דמחצב הנשמות מלבושים להאורו' בכל עולם והפארה האדם הוא לבושו בכיכול ולפ"ז אפשר דאת"ש שאמר נצר מטעי נתן טעם למה טורח ח"ו כל כך לזכך ולברר נשמות ישראל לז"א בישה ידי להתפאר בכיכול שהם מלבוש האדות כ מ"ש ישראל אשר בך אתפאר:

משה

אתחיל לכתוב פירוש פרקי אבות ע"ה מהרדיא"נ נ"ע הנקרא זכות אבות פיי"ל הל"ה שו"ך צל"י אנ"ם מי"ל והמשכיל יבין:

(ה) **משה** קבל התורה כו' **אמר המאירי** אחר שביארנו בפתיחתנו סדר הקבלה היאך היתה נשוב לבאר פרטי המשניות אחת אחת על דרך שיועדנו והמשנה הראשונה

א (ה) משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע

תורה מסיני ומסרה עלה ללי ההרה והיה היתה לאנשי כנסת הגדולה שלשה מאמרים בלליים הנזכרים ובבר ביארנו בפתיחה לרעתנו מה היתה הסיבה בהוריע סדר הקבלה בזאת המסכתא יותר משאר המסכתות ולסיבה שהוזכרה שמשה קבל הירה מסיני ומסרה ליהושע ורבר זה פירושו הורה שבעל פה שהורה שנכתב בבר כתב משה בחייו י"ב ס"ת במנין השבטים ונתן ספר לכל שבט ישבט ועור ספר אחר שנגנו בארון ומ"מ בשנהגה לו התירה ומציהיה בפירושין נתנו לי בילם וזהו שדרשו (בברכות ד"ה ע"א) ואהנה

לימרם מסיני מלד המנהו והמנדדותו בהר ולני לחזה לי בהלי חז"ל כל מה בעתיד תלמיד ותיק לחדש בתורה נתן למשה מסיני וזהו משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ליהושע ליהושע

ספורנו

(א) **משה** קבל תורה כו'. כבר בהר הלל יתברך שספרו מתחלק לג' עיוני ומעשי כלומרו והתורה והמלוה לשכר כהבחי להורותם כי לחמנם החלק העיוני ממנו לשכר עניני לדעת את הלל יתברך ומכליה זה לירחה ולהכבה לוותו הוא יקרא תורה בתמת וכלשכר חדלו הופפי התורה מהתבונן בזה החלק העיוני קלף הלל יתברך בלמרו ותופפי התורה לא ידעוני. והחלק המעשי ממנו יקרא מלוה בלי ספק וכבר למרו לין דורשים במעשה ברחשית בבנים וגלו במרכבה ביחיד חלא שם

בתחילת ה' דעות מגה לשם ליסוד י"ח מלות וכו' ט"ם שהחריך ולק"ת דכוותה רבינו עובדיה הכי קוי דלין מסכתא פירוש מלוה ממלות התורה כלומר מלות המיוחדות לישראל ושם שמיעות חלא המסכתא הלזו מוסר מלכים ובשנם שכל

טובך הולך על מלות והלכת בדרכיו והחבת לרפך וכיולא הנה הנם שגם מלות הנכרי' מודים בהן לפי דרכם ותיבתו בהן מוסרים ומיני המדות כי הם שכליות והוה ס"ד דבמינן זה גם הלה לחכמים מלבם יוליחו מילים הגם שמחבאר מחוכן עיקרי ועניני כמה מלות שלנו מ"מ ים דוגמתן בספרי ח"ה לכן השמיטנו כי הן הדברים המחוריס לנבוה ומסיני נאמרו:

ואפשר להרחיב דברי רבינו עובדיה בסגנון אחר דכוונת התנא להעיר לב נדחי' הוים שוכבים לחובבי לנום כי יפלה על לבם טיב לנבר כי יפח בעול מוסרי. הפלוסופי' ובזה יבוע לבבו המרל כי הם דברי' מיוסדים על חדני השכל וחדרכת ילרו משמהו כי חכמי הנכרים התחכמו ולשונם תמהר לדבר בינות לחות בחר"ם נכוחות ובני מנגו בהכניע היה"ר. לכן פתח משה קבל תורה וכו' להורות דהמוסרים הללו הן בן נופי תורה נאמרו בסיני כלומר הביאה ומלה יתירון החוך מן החשך דכל לוחם מוסרי הנכרים אין בם מועיל לנשל ביה"ר פי' אין לו ביטול אלא בתורה וכמ"ם פ"ק דקדושין אמר הקב"ה ברחתי יצר הרע ברחתי לו תבלין הרחת לדעת אחין לו ביטול אלא בתורה ולכן מוסרי הנכרים כלא חשיבי ולמה תשנה בורה אחנם מוסרי נדולי ישרחל הם תורה שלימה ודין הניין לנשל ליה"ר וכמו שבחבנו במקום אחר:

משה קבל תורה מסיני אפשר לו' בח"ם רז"ל דנשמה שנשמעו ישרחל מנכי ולא יהיה לך נמקר יה"ר מלבם וכשחאמרו דבר אחה ונשמעה אנו יה"ר למקומו. והשחא אם היו שומעים כל העשרת הדברות מפי הנבורה מקוריים היו מיה"ר וכלם יחמו התורה כי היו דנקי' בהקב"ה ולא משו מנל ולא חשתו. אבל בהיות שאמרו דבר אחה וכו' חזר יה"ר והיה מה שהיה חשתו הלבור ויחיד ופסק הדנקו' ונשארה ידיעת ההורה ברחשי הדורות והשרידים אשר ה' קורח ו"ש משה קבל תורה דהיינו תרי"ג מלות כמ"ש בסיף מכות על פסוק תורה ליוה לנו משה דאנכי ולא יהיו לך מפי הנבורה שמעינו ואחר שמשה קבל תורה לזה נתחנב הידיעה כי נבר חויב ומזה נמשך ומסיה ליהושע ויהושע לזקנים כי ידיעת התורה נשארה אנל נדולי הדורות ותלמידיהם -

ג) **ועוד** אפשר לומר במ"ש הרב נ"ב חריה פ' ותרח משם ברב המקובל מהר"ר חלחנן ז"ל בחוספת מצבו דישרחל היו לריכין ליסב במלרים ת"ל שנה במספר חמשה פעמים חלהים בימטריח ת"ל שנם ולא יסבו חלא פ"ו שנים בקושי השעבוד כמספר שם אחד חלהים ושמרו שמ"ר ויען היו נעתעים ח"ו נהפכו ד' חלהים לד' שמות הוי"ה רחמים עשוים נזכיה משה שהוח אחד יותר על שמ"ד וי"ש לך כהו"ת כי חנכי שלחתיך בחות יתר על שמך זהו תוכף קלח מדברי הרבני הנ' ע"ם בחוכך. ואפשר להיכף קלח שאמר הכהוי' וזה בהולילך וכו' חת העם ממלרים תעבדון חת החלהים על ההר הזה דהיינו שיקבלו התורה ורמז כי מ"ה נימ' מפי נבור"ה כמ"ם הרמ"ע ז"ל ובזכות השופר שיקבל מפי נבור"ה הרמ"ו בשמו יעברו הרחמי' ויחוקנן הד' חלהים שיתחקו ויהיו הוי"ת רחמים. וכן משה פירושו מוליח כמ"ם בחיה ותקרח חת שמו משה כי מן המים משיחהו ומהבחר חלמו דהו"ל לקרותו משוי כי משה מוליח לחברים חלא כוחמה לקרותו משה שפירושו מוליח חוהם מהסט"ח ומניהנם בזכות כי מן המים משיחהו וכן נקרח משה שהקב"ה בזמן בפה שם קדוש זה לרמוז כי הוא מוליח ליסרחל מנלותם בכח ר' שנים הנותרים ושקבלו שמו של שמ"ד שנים הנותרים ושקבלו על ידו מפי נבור"ה כמספר שמו התורה וו"ש משה כלומר מוליח ישרחל ממלרים בכח חות חחד יותר והות נימ' מפ נבורה לכך קבל תורה מסיני מספר העלה עליו הקב"ה בתחילה לשלמו לפרשה והבטיחו בהולילך

בהוציאך העם ממצרים תעבדון וכו׳ ·

ג) **ויתכן** במ״ש בזוה׳ דמשה בעל׳ דמטרוני׳ ואמרו רז״ל פני יהושע כפני לבנה והנה התנא מיירי בתורה שבעל פה כי היא הנמסר׳ מגדול הדור לגדול הדור כי התור׳ שבכתב הנה היא כתובה על הספר בדיו ומסרה משה לכל ישראל כי ביום סילוקו כתב ס״ת לכל שבט ונתנו לו וידוע שתורה שבכתב בחינת ת״ת ותורה שבע״פ בחינת מלכות וז״ש משה שהיה בעלה דמטרוניתא בחינ׳ ת״ת קבל תורה שבע״פ דהוא מאריה דביתא ומסרה ליהושע שהוא בחינת לבנה מלכות ולו נאה למוסרה שהיא בחינתו :

ד) **וירמוז** עוד במשז״ל כי יש ששים רבוא אותיות לתורה וישראל הם ששים רבוא וכל נשמה מישראל אחוזה בתוח אחת מהתורה ומשה רבינו נעשה שליח קבלה לקבל הקדושין שהם הלוחות כמשז״ל והוצרך דוקא משה שנשמתו היה כוללת כולם ובקבלו הקדושין נמצא שנתקדשו כל ישראל כי הוא בחינה כוללת כל נשמות ישראל ואי לאו הכי לא היו הקדושין כדחזי דקי״ל אין קדושין לחצאין דהיינו לקדש חצי אשה אמנם משה רבינו ע״ה לו נאה לקבל הקדושין ולהיות שליח קבלה כי נשמתו בחינת נשמות כלם והנה הרב מהר״ח ן׳ מעיר זצ״ל בספרו אור החיים פ׳ פנחס פירש כונת הכתוב יפקוד ה׳ אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה דשאלת משה רבינו ע״ה אל אלהי הרוחות שיודע רוח וגדר כל בשר תמנה אחד שיהיה בתינתו כללות כל העדה כשם שהיה הוא כולל לכלם והשיבו קח את יהושע איש אשר רוח בו כלומר בצד מה שוה לך שכולל כל רוחות ישראל עיין בדברי קדשו באורך וז״ש משה כלומר הכולל כל חלקי נשמו׳ ששים רבוא ישראל קבל תורה נעשה שליח קבלת הקדושין כי אין אשה מתקדשת לחצאין ודווקא משה רבינו ע״ה יכול לקבל הקדושין ויהו בעצם משה קבל תורה. ומסרה ליהושע שהיה בצד מה כולל כל ישראל כמ״ש הרב הנז׳ ויהושע לזקנים רבים כי׳ בין הכל היה בהם כללות ישראל וכן זקנים לנביאים רבים ונביאים מסרוה לאנשי כנס״ה שהיו ק״ך זקנים והיו כוללים בתינות כל ישראל ושמם הקדוש מורה עליהם כנסת הגדונה

ה) **ואפשר** לרמוז עוד יי משה גימטריא הויה דאלפין שם מ״ה ואלהים דיודין גי׳ ש׳ כמ״ש במאורי אור . ולכן קבל תורה שכולל תורה שבכתב סוד הת״ת הויה דאלפין ותורה שבע״פ סוד מלכות בחינת אלהים . מסיני גימט׳ ה׳ הויות שהם ק״ל גימט׳ סיני כנגד ת״ת עד מ׳ שהם תנהי״ם :

ו) **גם** אפשר כי שם הקדוש של מש״ה גימטרי׳ זה הוא עניו מאוד מכל האדם בדקדוק ולדעת ריב״ל פ״ק דע״ז ענוה גדולה מכלן וא״כ שם משה מורה היותו עניו מאוד וזכה לכל הקדושות מיום הילדו ולכן זכה לקבל התורה וז״ש משה קבל תורה מסיני שהיה עניו ולכך נבחר כמשז״ל :

ז) **ועוד** נרחיב זה כמ״ש הרב עיון יעקב בפירוש משה קבל דתיבת קבל רמז שהיה עניו כמ״ש הוי קבל וקיים עכ״ד והנה כתבו גורי האר״י זצ״ל דמזמור קל״א הוא ה׳ לא גבה לבי לרמוז כי מי שיש לו ענוה ניצול מס״מ גי׳ קל״א כי כן ענו״ה גימט׳ קל״א ולכן דוד הע״ה קבע מזמור זה במספר קל״א עכ״ד ובזה אפשר שזה שרמזו הוי קבל וקיים ונקטו לענוה בתיבת תבל שהוא גי׳ ס״מ ואחד יחד לרמזו דהעניו ניצול ממנו . יז״ש משה קבל שהיה עניו ולכן קבל תורה שהוא גי׳ תרי״א לבעל ס״מ ולי׳ שגי׳ תרי״א מסיני דגם סיני גי׳ ס״מ עם הכולל לבעלו . וידידי המשכיל כמה״ר שמואל הכהן נר״ו רמז כי סיני גי׳ ענו״ה כמשז״ל שבחר בהר סיני משום הענו׳ עכ״ד וא״ש הכל במ״ש בתנחומ׳ עקב דלא בחר ה׳ בישראל רק בעבור הענוה ;

ח) **א״נ** מש״ה גימט׳ פרד״ם עם הכולל כמ״ש מהר״י צמח בריש ס׳ עניד ומצוה . ואפשר להרחיב קצת כי פרדם

תורה של כל ישראל ואומרים ומתחדשים בכל יום הם מאז מסיני ולהרחיב הדרוש הזה צריך להעלות על ספר הקדמה אחת מעולה ממו"ה זלה"ה והיא כי העם הקדוש יהטהור הזה עם בנ"י יש להם שני אבות קדושים משה רבינו ע"ה ויעקב אבינו יעקב הוא אב לגופים. ומשה אב לנשמות יען כי מ'ש'ה' הוא מ'שה ש'ת ה'בל כי התורה היתה ראויה שתנתן על ידי [אדם] הראשון [אשר] הוא היה כולל כל נשמותיהם של ישראל כדאז"ל איפה היית ביוסדי ארץ אלא שחטא ונפגם. ומה שהיה ראוי לינתן על ידו נתן על ידי שת בנו שממנו הושתת העולם דהיינו משה שהוא יסוד כל נשמות העולם דברא מזכה אבא והנה נשמותיהן של ישראל אינן פחות מס' רבוא שהוא מקביל לס' רבוא ענפים שבת"ת ס' רבוא אותיות שבספר תורה שכל נשמה ונשמה היא שואבת אור ושפע מאות שלו ולכך היה אומר מורי זלה"ה שהוא טוב לראות איזה אות מאותיות התורה כשפותחין ספר תורה כי בודאי נשמתו תהא שואבת אור ושפע מאות שלו אשר הוא אחוז. וא"ה ומי אומר לי שהאות שאני בניו פרקם לכולם נסתלקו בניו שנו זקנים ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה התורה זו תורה שבכתב והמצוה זו תורה שבע"פ והוא פירוש המצוה והלכותיה המשל בזה שנטילת לולב בחג היא מצוה כתיבה בתו' אבל ענין שיעורו והדברים הפוסלין בו לא נכתבו בתורה ונמסר לו בע"פ וכן בכל המצות ואמר שבעת מותו מסרה ליהושע שכבר למדה ממנו בחייו ושינהיג בה אחריו את העם:

ליהושע ויהושע לזקנים וזקנים לנביאים ונביאים

ויהושע מסרה לזקנים. פי' לא לא זקנים שכתב משה שנאמר אספה לי שבעים איש מזקני ישראל שאותם הזקנים לא למדו מפי יהושע אלא מפי משה ואהרן שכך שנינו בערובין (דנ"ד ע"ב) כיצד ס' המשנה משה למד תורה מהגבורה נכנס אהרן ושנה לו פרקו נסתלק אהרן וישב לו לשמאל משה נכנסו אלעזר ואיתמר ושנה להם משה הפרק נסתלקו בניו ישב אלעזר לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן נכנסו זקנים ושנה להם פרקן נכנסו אחריהם כל העם ושנה להם משה פרקן נמצא ביד אהרן ד' וביד בניו שלש וביד הזקנים שנים וביד כל העם א' נסתלק משה שנה אהרן לכולם את פרקו נסתלק אהרן שנו לכל העם את פרקן נמצא ביד כל אחד ד'

פתח עינים

פרדס רומז לאבי"ע ולנר"ן חיה וכל חלק כלול מכלם ועוד בה סוד הסוד כנגד יחידה שנם כן יש כל הבחי' ויתחלק לבחינות גדולת ומשה רבינו אפשר שזכה לקצת מזה של התורה שהיא כנגד יחידה דכתיב ותחסרהו מעט מאלהים וכנגד זה היה אחד יותר בשמו הקדוש לרמוז שזכה איזה חלק מבחינת יחידה ונודע כי בכל עולם יש שם הויה ב"ה ולכן סיני גימט' ה' הויות כנגד אבי"ע ומה שלמעלה אשר בשם הויה הכוללת רמוז בקוץ היוד. וז"ש משה שהוא גימט' פרד"ס ואחד יותר קבל תורה בחלקיה מסיני גימ' ה' הויות. וא"ש אח"ס

ספורג

אם כן היה חכם ומבין מדעתו ואמרו שמוסרים ראשי פרקים כאלה לאב בית דין וכולי אמר אם כן זה המחבר שמשה רבינו היה כל כך מבין מדעתו שקבל זה החלק העיוני הנקרא תורה מסיני. וזה שמאותן הדברים שנאמרו לו בסיני קבל והבין את כל החלק העיוני בזולת שימסור לו האל יתברך שום ראשי פרקים כלל והוא אחרי כן מסרה ליהושע שהיה נשיא בדורו ואולי אב בית דין בימי משה וכן מדור לדור עד אנשי כנסת הגדולה והם שראו בקל קול דורם ששכחי רובם את התורה והמצוה בגלות בכל הזהירו על שלשה דברים לחקו זה

עד שמכוין למודו שם במדת הלימוד שחייב אדם לשנו' לתלמידו ד' פעמים ולא נזכר בס' זה הלימו' יהושע שבודאי יהושע לא היה זז מאצל משה והרי היה שם עמו כל ד' פעמים שלמד ונמצא מ"מ שזקנים אלו הנזכרי' לא אית' ע' זקנים היו אלא זקנים אחרים שהיו רודים את העם בימי יהושע ובמצותו (כמש"ל) הרי הם אותם שנא' עלידם ויאסוף יהושע כל שבטי ישראל ויקרא לזקני ישראל ובן ויעבדו ישראל את ה' כל ימי יהושע וכל ימי הזקנים כו' אחרי יהושע ואמר שיהושע בעת מותו מסרה לאותם הזקנים ועתניאל בן קנז היה מראשוניהם ועלי הכהן מאחרוניהם עד זמן החרבן שדשופטים אף הם בכלל הזקנים כמו שביארנו בפתיחה ומהם נמסרה לנביאים שהרי שמואל מראשוניהם ומנביא לנביא. ומהם לאנשי כנה"ג שהיו בעת החרבן בגלות בבל החרש ודמסגר ודניאל וחבריו ונחמיה ישוע שריה רמליה מרדכי זרובבל הרבה עמהם ובהחילת בית שני כל ימי עזרא ושמעון הצדיק שהיו מאחרוניהם וראש לחכמי התלמוד כמו שביארנו כל זה

ספורנו

זה המעוות ואמרו לחכמי הדור הוו מתונים בדין על הפך גויי הארץ דדייני בגיוותא שאף

שאני רואה שהיא שלי דלמא היא אות של חברי. וי"ל כי כל אות היא כלולה מכולם ולכך כל איזה אות שיראה שם היא כלולה האות שלו וזהו טעם הנאמר בכמה מקומות אל תקרי קבורים

ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה

אלא קבוליס הם שמתחלף הרי"ש בגד"י. ויען כי יש באות ר' כללות ג' ולכן אמרו אל תקרי קבורים בפן זה שיש לו רי"ש. אלא קרי ביה קבוליס תקרא בפן זה ותגלה אות ג' וכן כל כיוצא בזה. והנה כל נשמותיהם של ישראל היו בהר סיני כמ"ש כי אשר ישנו פה. ואת אשר איננו פה. ונשמתו של משה היתה כוללת כולם. באופן שהיו שם בעצמם ובשורשיהם כשנתנה תורה לישראל קבלו התורה אותם שהיו נמצאים שם בכח וקבלה גם כן משה שרשי הנשמות. והטעם יען היות משה עתיד להתגלגל בבני תורה כדאיתא ברעייא מהימנא בארח שכל בסוד משה שפיר קאמרת כלומר נתנוצץ בך נשמת משה בארח שכל ושפיר קא אמרת וזהו משה קבל תורה מסיני. קבל תורה מכל אותם הנשמות אשר היו בסיני כאמור. וזה הורה אומרו מסיני. ולא אמר בסיני. שאם אומר

פתח עינים

את"ם והה"ב:

ט) **א"נ** אפשר במ"ש בזהר הקדוש שהתורה שניתנה לנו הוא מבריאה וידוע כי אל שדי הוא בבריא' ומשה גימט' אל שדי וז"ש משה שהוא גי' אל שדי קבל תורה מבחינת בריאה ששם מתיחס אל שדי גימטריא משה וא"ש וכו':

י) **א"נ** אפשר דיש לחקור דמשה רבינו סירב מאד ליכך לפרעה ולמה לא סירב כלל בקבלת התורה וא' מהתירוצים שיש בזה הוא דראה דהקב"ה הניח כל הר וגבעה ובחר בסיני שהיה נמוך ושפל א"כ הקב"ה חפץ בשפל ומעתה אין לסרב. לקבל התורה דהקב"ה רוצה שפל והוא מחזיק עצמו לשפל מהכל וז"ש משה קבל תורה זלא סירב מסיני מסיבת סיני שהקב"ה רצה בו כי רוצה בשפל וע"כ סבר דאין לסרב דהוא שפל ודוק שוב מצאתי ריש ויקר' רבה דמשה רבינו היה מן הצד בסיני עד שאמר לו הקב"ה עלה ובמקום אחר כתבתי בזה בס"ד:

ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. פירש רבינו עובדיה שנקראו אנשי כנסת הגדולה שהחזירו עטרה ליושנה דמשה רבינו אמר האל הגדול הגבור והנורא וירמיה

לומר כן לא היה מסמע לן מידי ולהכי
לומר מסיני לתסמיכין רכותא פ"ד הודעתי
לן כתיב כאן הלא מודעתי וכו' . והכא
כשדקדק מלת סיני טולה ק"ל . כן שם
הויה העולה במילוי
מ"ה במילוי כזה **הם אמרו** שלשה דברים **הוו מתונים**
יו"ד יו"ד ה"א **בדין**
יו"ד ה"א וא"ו יו"ד ה"א וה"ו ה"א
רמז רז"ל בתמרס רמז זה כי שם זה
של מ"ה הוא במ"ת . ושם היה התורה
ולכך לומר משה שנם הוא במ"ת קבל תורה
מסיני משם מ"ה במילואו שטולה סיני .
יזהו שלומר בנמר' דע"ז הקב"ה רוכב על
העב ק"ל שלו . דהיינו הקב"ה בינה הרוכב
על הת"ת שהוא פני הכרוב הלחד שטולה
ק"ל לחפוקי מכרוב השני שהוא המלכות . ולכן לומר כרוב ק"ל שלו ע"ד כוון שמים
בתכונה בכל יום לחת מקשמת לת בנה ע"ד ושמים לת זכו בעיניו שהוא הכן שלו
בכימי דונמת ויקרת לבנו ליוסף :

הם לומרו ג' דברים . פי' המפרשים שהיו הג' דברים הללו מרגלה בפומייהו . וכן פי'
לומרו שלשה דברים ביהודו של טולם ומילי דשמיית שים כהם שוס קיום

פתח עינים

ירמיה לומר הלל הגדול הגבור ודניאל
לומר הלל הגורת והם בתאירי הטעתרה
לומר הלל הגדול הגבור והגורת והוא
מסונייה יומת דף ס"ט וביהום פ' שלשה
שתכלו ופ"נ דמגילה ס"ם בתוך והרב עיין
עקב שם ביומת כ' שהקשה לו הרב
המחבר זקוקין דנורת דהו"ל לקדומם כנסת
הגבור' לו הגורלה דהגדול כלהו לומרי וס"ם
מה שתירך שם ולפשר לומר דלא רלו
לקדומם כנסת הגבורה והגורלה דהיה
ניכר בהדיא כמו דופי של ירמיה ודניאל
ח"ו שלא לומרו הכי לז"א כנסת הגדולה
דלימו בהדיא דשתרו דברי ירמי' ודניאל
ע"ה לפשר של דרך זה דשם היו נקרלים
כנסת הגבור' היה ניכר דמתפללים דשם
שכמו לה' הזה ולהו תרת תרעת להזכיר
משמע לה' דמה לתו מה תיימו ומה ילדק
לגום לז"א כנסת הגדולה ע"ה והוא
בגון דהלל הגדול פי' שהוא גבור וגורת
מי והכל בכלל גדול ונתלת שים שהזיו
בפתיח' ואשר על אלו שאמרו שלשה דברים
ופירושן . הראשון הוו מתונים בדין
בלומר שלא יסהר לחתוך את הדין עד
שיתיישבו בדבר ואין צריך לומר גם אם
אין פ' הדין כרוך
להם שיאחרוהו עד
שיתברר להם שזה
אינו צריך לפנים אלא אפי' כשהדין
ברור להם לדעתם ותרע שלא דברה
המשנה אלא מצד המענות והראיות
מפני שטבע האדם הישר מתחמם לדעק
העשוק עד שיתחיל היו' דבריו אמתיי' לגברי
ובמעט שאינו רואה זכו' לעושק ובהפך זד
טבע האדם הרמאי מהרפה ומקבל תולם
להתנצלות

הון מתונים בדין וכו' לפשר בס"ם
בקונט' דברים לחדים דרוש י"ד
להשכחן

בעולם. וג"ל כי אלו ג' דברים הם ג' דברים נמשכים זה מזה כמו שנפרש הוו מתונים בדין יובן במה שאז"ל על שאלת צדיק ורע לו. והרצו בגמר' צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק ופי' מורי זלה"ה כי הגלגול השני הוא כמו ענף של גלגול הראשון ונקרא בן לראשון ולכן צדיק וטוב לו צדיק בן צדיק. צדיק בפעם הזה וצדיק בפעם ראשונה ועתה נמצא שהוא צדיק בן צדיק. וזהו כי תשב ללחוס את מושל בין תבין את אשר לפניך כלומר כשתשב ללחוס להשיב דברים כלפי מושל בגבורתו עולם. ולומר צדיק ורע לו למה. כמו שאז"ל שמשה נתרעם על זה באמרו הודיעני נא את דרכיך. וכן ירמי' אמר צדיק אתה ה' כי אריב אליך מדוע דרך רשעים צלחה. וכן חבקוק על משמרתי אעמודה. וכן אסף ואני כמעט נטיו רגלי וכו' כי קנאתי בהוללים שלום רשעים אראה. א"כ כי תשב ללחוס את מושל בין תבין את אשר לפניך כלומר הבין בבינה ולהוציא דבר מתוך דבר עד שתכנס בסודית התורה. ואז תבין את אשר לפניך תשקיף כל הגלגולים אשר קדמו לפניך ואז אחרי לך קושייתך. כי בודאי עתה שאתה צדיק ורע לך הוא בסיבת הגלגולים אשר היו לפניך. ואז תשים יד לפה וזהו הוו מתונים בדין. כלומר כשתראה מדת הדין מתיחה כנגדך אתה רואה עצמך צדיק בלים פיך מלדבר והוי מתון בדין זה ולא תצא ממחיצתך אם רץ לבך שוב לאחור והמתון לתשובה ולא תצא לדין מהר. והא כיצד יתורץ לך קושיתך. והעמידו תלמידים הרבה. שעל ידי תלמידים הרב מתחכם וכמו שאז"ל דור המחכים את רבו ומתלמידי יותר מכולם ואז על ידי ריבוי התלמידים תתרבה דעתך ותתרחב בינתך ותבין ממוצא דבר תשובת הגלגולים שהיא תשובה נוצחת וכוללת נכמה תשובות נמרצות וממש תשובת הפסוק דקאמר בין תבין את אשר לפניך דהיינו בינה אחר בינה בתורה וחזור לאשר לפניך שרדמוך. וזו תשובת המשנה הוו מתונים בדין. שוב לאחור וכיצד יתרץ קושיתך והעמידו תלמידים הרבה דהיינו בין תבין. והוא ממש מה שפירש בזוהר בשיר השירים דצריך בר נש למנדע רזין דנשמתיה ומאן הוא נשמתא דאית ביה ועל מה אתא לעלמא. ונפש המגולגלת בו. ואם לא תדעי לך צאי לך בעקבי הצאן שהם הרבנים וגם רעי את גדיותיך שהם התלמידים ושם תבין ממוצא דבר ויתירוץ קושיתך וידיעת נשמתך. ורזין דאית בנשמתא. ובזה תעשה סיג לתורה כי פועל אדם ישלם לו. ואם אתה מכחיש זה אתה הורס כל הבניין ודוק. עתה ועטוס נפח מתוק לחכך למה הקדים לענין זה משה קבל תורה מסיני וכלכל הסדר לנביאים וכן למה התחיל בתוכחת זה מזולתו היותר יקר לכאורה. יען כי משה היה הראשון שנתרעם על צדיק ורע לו ואחריו הנביאים ירמיה וחבקוק וכיוצא והוא ש"ר ועיקר כל התורה כולה כי עיקר השכר והעונש הוא עיקר גדול לקיום התורה והוא עיקר לשמיעת התוכחות ומילי דאבות כולהו. לכך התחיל בענין עיקר זה הוו מתונים בדין. והקדים לו כהקדמה משה קבל תורה מסיני לסיבה הנזכרת. והנם כי כן הוא ההשתלשלות היוחסין. מכל מקום הרבה דברים אמרו אנשי כנסת הגדולה או לפחות יתחיל העמידו תלמידים הרבה וילמר הוו מתונים בדין אחר כן. אלא כדאמרן שהוא שרש ועיקר גדול באמונה. א"כ התחיל הוו מתונים בדין יען כי העולם נברא בדין דהיינו בשמיטה הגוברת והיא היא הגוברת והגורמת דינין בעולם. התחיל ואמר הוו מתונים בדין זה המתוח בעולם כי כן השמיטה גורמת כן. ולכן למתק הגבורות והעמידו תלמידים הרבה:

אי נמי מתונים בדין איתא בזהר בפ' חיי שרה [וירא] במדרש הנעלם (דף ק"א) ר' אחא אזיל לכפר טרשא אזלו לגבי' בני מתא על דשארי מותנא במתא ז' יומין וכל יומא אתתקף ולא אתבטל. אמר להם נלך לבית הכנסת ונתפלל. עד שבאו ואמרו פלוני ופלוני מיתו. ותיקן להם שילכו

שילכו חסידי אותו המקום ויס בבו את
העיר ויאמרו בכוונת הלב פיטום הקטורת
וכל אותם הפסוקים ויאמר משה אל אהרן
קח את המחתה וגו׳ וכן עשו ונתבטל מהם.
שמעו חד קלא חלש
ליבי׳ דרב אחא אדמוך
שמע דאמר ליה כד
עבדת דא עביד דא
זיל ואימא לון דיחזרון בתשובה דחייבין
אינון קאמי קס ואחזר לון בתשובה שלימא
וקבילו עלייהו דלא יתבטלין מאורייתא לעלם
ואחליפו שמא דמתא ואקרין לה מאתא
מחסיא עכ״ל הנה למדוני ז״ל שכשהדין
מתוחה בעולם לא ימהרו לחתוך הדין תיכף
בלי תיקון העון ההוא אשר גרם הדין כי
זהו לא תחסום שור בדישו כשפני שור פני
הדין ח״ו עושה הדין שורש בעולם בדינין
ובקרניו לא תחסום אותו שלא יאכל אלא
המתק הדין ואז השור מאליו מוגע עצמו

בדין והעמידו תלמידים הרבה ועשו סייג לתורה

להתנצלו׳ המתנצל והוטם לספור קורותיו
ותלונותיו עד שיטהו הצונו להמנע מלחייבו
וכמעט שלא יראה לו חובו ומתוך כך הזהיר
הדיין או הדיינים להתיישב בדברים ולישא
וליתן מתון שלא
לחתוך את הדין עד
שיתיישבו בדבר אם
העשוק ירבה בצוותו׳
ולהבדיל השומע בטענותיו להפי׳ כעסו
ולהוצי׳ כלי זעמו על העושק:

וכן אם יש בהתנצלו׳ העושק שפתי
חלקות בלשון רמיה ויחשיר טבעו
הנוטה מן האמת לאחת מאלו הסיבות
ומתוך כך יתיישב בדבר ולא יחתוך הדין
אלא כפי מה שיתחייב היושר ולא יעור
כעסו או רפיון טבעו וחולשת כחותיו את
עיני שכלו. וכבר הזהירה התור׳ בדומה לזה
(בסנהדרין ד״ז ע״ב) שלא תשמע דברי האחד
שלא בפני חבירו כדי שלא יכנסו הדברים
באזנו

פתח עינים

דאשכחן דהזריזו׳ מדה משובחת ולפעמים
מגונה וכתבנו שכשיודע הדבר שיעשה אז
ימהר בעשייתו וכמ״ש זריזין מקדימין למצות
כלומר למצות שהם ידועים כבר. וזה
פירש בס׳ שער השמים להרב של״ה אשר
יעשה אותם האדם וחי בהם חי מלשון
זריז שיזדרז בהם לעשותם ע״ש. אבל אם
הוא דבר חדש אז צריך מתון ע״ש באורך.
והכא בדין שכבר בא לפניו פעם ופעמיים
מיירי כמשז״ל. והיינו רבותא דאע״ג
דבדבר ידוע כמו המצות הזריזות היא
שבח. עם כל זה הוו מתונים בדין הידוע

ספורנו

שאף על פי שבא דין כזה לפניכם כבר
ונגמר דינו מכל מקום שאו ותנו בזה הדין
בעצמו כי אמנם נשתנו העדים ובעלי הדין
ומעמותיהם והעמידו תלמידים הרבה עד
יצא כנגה איזה מהם שיעלה למדרגת חכם
ומבין מדעתו או שיהיה ראוי למסור לו
ראשי פרקים. ועשו סייג לתורה לעגוש
את החוטאים להוראת שעה כענין אמרם
ז״ל אמר רבי אליעזר בן יעקב שמעתי שבית
דין מכין ועונשין שלא כדין ולא לעבור על
דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה:
על

שבא לפניך פעם או ג׳ פעמים שמא יש חילוק בין נכון זה לאותם שבאו לפניך.
ולא די שאתם תהיו מתונים אלא והעמידו תלמידי׳ הרבה ויהיו נמצאים בשעת הדין
ע״ד רב אשי דהוה מכניף וכו׳ כי הכי דלימטו להו שיבא מכשורא. ועם כ״ז
שאני אומר להחמיץ הדין אם יצטרך להוראת שעה צריך להזדרז כגון שמעון ן׳
שטח שהלה פ׳ נשים כשפניות ביום אחר דלהוראת שעה לעשות סייג לתורה מכין
ועונשין וממיתין שלא מן הדין לעשות סייג בזה צריך מאד להזדרז. ונמצא הני
תלת מילי קשורי׳ בקשר של קיימא ומטו אהדדי:

והעמידו תלמידים הרבה. באבות דר׳ נתן סוף פ״ב אמרו ב״ש אומרים אל
ישנה אדם אלא למי שהוא חכם ועניו ובן אבות עשיר ובית הלל אומרים
לכל

באזני וישתקעו במבעו שהדי' יש בהם דברים הרבה תלויים בסברא ובשקול דעת הדיין ואלו הדברים גורמים להשתקע מחשבה אחת בלבו שלא יוכל לסור ממנה וטבעו משתדל להפך לזכו' או לחובה ביתר מן הראוי להעמיד מה שנשתק' במחשבתו וזו היא סדר רבותי' ז"ל (בסנהדרין דל"ז ע"א) אשרו חמוץ אשרו הדיין שמחמיץ את דינו ובאבות של ר"נ הוסיפו בדבר שלא בדין לבד נאמר כן אלא שיהא אדם נותן מתון בכל דבריו ולא יהא נמהר להקפיד על דבריו שכל הכועס סוף שהוא משכח את דבריו וכ"ש שבכלל זאת המדה כל ענין הורא' שלא יהא מהר להשיב לשואלו עד שיתיישב בדבר ואם אחר ההתיישבות ימצ' עצמו להשיבו ישיב ואם יהא נושא ונותן עם חבריו. או יעיין בספרים עד שיתברר לו הענין. וכמה ראינו שוגים בהוראה וטועים למהירותם ומחטיאים לסכלות ועל זו אמרו ששגגת תלמוד עולה זדון (א"ה עמ"ש רבנו המחבר לקמן בפ"ד מי"ד):

המאמר הב' הוא אומרם והעמידו תלמידים כלומר שירבו בישיבה כדי שיעמידו תלמידים הרבה ולא תהא תורה משתכחת ולא ידקדקו יותר מדאי שלא להישיב בפניהם אלא בעלי תריסין אלא יסבירו פנים לכל הבא לפניהם שהעצים קטנים מדליקין לגדולים ולא אמרו שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון (חולין דקל"ג) אלא במי שמדותיו מגונות שזה בודאי ראוי להרחיקו הדחקה יתירה ויש לפרש והעמידו תלמידים הרבה שהוא סיבב על ענין הדין שהוזכר וכן בכל הוראה שיעמידו בה תלמידים הרבה לישא וליתן בדבר כדי שיתברר הענין מבין כולם ועל הדרך שאמרו (בסנהדרין ד"ז ע"ב) רב (הונא) כי הוה אתי ס' טריפתא לקמיה הוה מכניף ביה עשרה אמר כי היכי דלימטיניהו שיבא מכשורא:

המאמר הג' שיעשו סייג לתורה שעד אותו זמן לא היו עושין סייג לאסור את המותר מהשש שמא יבואו לידי איסור ומתוך כך תמיד היו באים לגוף העבירות כמו שמצינו להם בנשואי נשים נכריות בס' עזרא ובחלול שבת ובכמה דברים ועתה בגלות בבל התחילו לעשות תקנות וגדרים לקדש עצמן במותר להם שלא ליגע באיסור תורה. וכבר הוציאוה מן התורה כמו שדרשו רז"ל ושמרתם את משמרתי עשו משמרת למשמרתי ובאבות דר"נ פ"ק פירשו עשה סייג לדברך כדרך שהקב"ה עשה סייג לדבריו ויראה לי בביאור זה שהוא הזהיר להיות כל אדם שומר פתחי פיו לתת להם בל יכביד השומעי' בהם וכ"ש בשמדבר בדברי תורה שלא ידבר בהם אלא בזמן הראוי בשעור הראוי ובמקו' הראוי לו ובדברי' הראוי' לו אם מצדו אם מצד השומעי' ובמשלי הערב אמרו על חכם א' שהיה מאדיר בדבריו יות' מדאי ושאלו לו „מדוע אתה עובר הגבול להאריך כל כך ואמר להם כדי שיבינו הפתאים אמרו לו בעוד שיבינו הפתאים המשכילים יקוצו". ואמרו כדרך שעשה הקב"ה סייג לדבריו עניני כמו שהקב"ה נתן התורה והמצות והחקים כפי מה שראוי לאדם לסבול לפי המונח בטבע עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע כן יהיו דברי האדם במדה במשקל ובמשורה וכ"ש בדברי תורה ואע"פ שהדברים נאים מצד עצמן יש אומרים שפשוטה של סוגיא מוכחת שאף זו פירושה כענין מ"ש בתחילה אלא שמוסיף בה שאין בכל דרכיו ומדותיו של אדם יעשה בהם סייג עד שלא יביאוהו הנהגותיו למדות פחותות כמו שבארנו בחיבור התשובה במאמר דוד לפעולות אדם בדבר שפתיך אני שמרתי אורחות פרוץ והוא אומרו שם איוב עשה סייג לדבריו שנא' וסר מרע מלמד שהרחיק מדבר המביא לידי עבירה מן הכיעור ומן הדומה לכיעור ושאר מה שהביאו שם כיללם כדעת הראשון והוא שאמר אדם הראשון עשה סייג לדבריו שהקב"ה א"ל לא תאכל ממנו והוא אמ' ואל תגעו בו עשתה התור' סייג לדבריה שנא' ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב

מלדוש וזהו הוו מתונים בדין תהיו מתונים בשעת הדין מלהפסיקו כי אין זה רצון עליון אלא והעמידו תלמידים הרבה. ועל ידי התורה יתמתק הדין כהדין עובדא דרב אחא כדאמרן וכן היו באותו כפר משם והלאה תלמידים הרבה כדאיתא בפ' לך לך שנתקבצו כל בני מתא בהילול' דגזירו דר"י בר אידי כל חד וחד מילא ברזא פתח אידך ואמר פתח אידך ואמר כדאיתא התם שעל ידי התלמידים שהרבו והיו עוסקים בתורה יומם ולילה היא היתה תקנתם וכדאיתא בפ' לך לך אז"ל ואתרא דא זכי לן לאורייתא והני אורחן דילן בכל לילא פלגותא [ניימין] א"ת אנאן דמכין ופלגותא אנאן עסקין באורייתא ואתר דא הא דיניה לעילא זמנא חדא וכמה סרכי תריסין אסתלקו בההוא דינא על עונשא דאורייתא. וכן אשתדלותא דילן יממא וליליא באורייתא. ועשו סיג לתורה. הענין כי שס"ה גידים המה נגד שס"ה מצות לא תעשה וכמו שהגידים קושרין רמ"ח האברים שהם רמ"ח מצות עשה חלונות פתוחות להאיר שלא יכנס קליפה כן הפרצות שכל מצות לא תעשה היא פרצה סתימה שלא יכנס שם באופן שכשיתקשרו המצות לא תעשה התורה קיימת שאין חיצוני נכנס פנימה וזהו ועשו סיג לתורה. כלומר לתורה עצמה שהם המצות עשו אותם וקשרו אותם בקשר אמיץ. כדרך הקשר הזה או הסייג הזה שהוא קשור זה בזה. שאין דרך לשוללי דרכים ליכנס בכרם וזהו ענין שמור אך [את] יום השבת לעבדה ולשומרה:

יכול יחבקנה וינשקנה או ידבר עמה דברים בטלים ת"ל לא תקרב כו' יכול הרחץ פניה ותכחול עיניה ותתקשט עצמה ת"ל יהדוה בנדה'כלומר בנדה' תהא. משה עשה סייג לד' שאמ"ל הקב"ה וקדשתם היום ומחר והוא הוסיף יום אחד מדעתו ואמר לשלשת ימים. כתובים עשו סייג לדבריהם הרחק מעליה דרכך כלומר דרך אפי' דרך העברה. חכמים עשו סייג לדבריהם שהרי ק"ש עד עמוד השחר והם אמרו עד חצות. ומ"מ יש שם שתים שמוכחין בפירוש אף כמ"ש והם הראשונה מה שאמר הקב"ה עשה סייג לדבריו ואמרו על מה עשה ה' ככה כו' על אשר עזבו כו' גלוי וידוע לפני הקב"ה שעתידים הדורות לומר כן לפיכך אמ"ל הקב"ה כתוב והנח לדורות כלומר הוא לא רצה לכתוב כן ביעודי התורה עד שבא משה ואמרה במשנה תורה הא למדת שהוציא הקב"ה שכר בריותיו בשלום כלומר שלא יעד להם היותר לעג וקלס בין האומות אלא במשנה תורה שאמרה משה מלמד שהקב"ה רצה להניח מקום שלא לומר תכלית כל מה שאפשר וכן אמרו נביאים עשו סייג לדבריהם שנא' כגבור יעיר קנאה וודאי יתר מגבור הוא מעיר אלא שנותן שיעור לדבריו ולו' שראוי ליתן שיעור בכל דבר אפי' בתוכחת שגם ה' נתנה בתו' ישראל ואפי' בדבר שבח שהרי הנביא נתנו בשבח הבורא. נמצא ששני הפירושים אפשר לכללם במשנה זו אם בדבור בדברי תורה ליתן שיעור ולשמור בהם מקום הראוי

פתח עינים

לכל אדם ישנה שהרבה פושעים היו בהם בישראל ונתקרבו לת"ת ויצאו מהם צדיקים חסידים וכשרים עכ"ל ואפשר לומר דטעמייהו דבית שמאי בתנאים הללו היינו שיהי' חכם כלו' מבין ובעל שכל כדי שתיכף יבין מה שאמר רבו ולא יאבד הזמן. ועניו שאם הוא גאה מה יועיל כי יפגע בי רבו וילמדהו הלא כל מה שלמד התעיף עיניך בו ואיננו כמשז"ל דמי שהיא גאה חכמתו מסתלקת ממנו ונמצא רבו יגע לריק. וכן אבות. משום דאמרו רז"ל פ' חלק בלב נכון תנו' חכמה זה ת"ח בן ת"ח. ונמצא כשהוא בן אבות מצליח שזכות אבותיו מסייעתו ולבו לב נבון ונחה עליו רוח חכמה. ועשיר כלו' די מחסורו כדי שלא יהנה מכבוד תורה ונוטל חייו מן העולם. ובית הלל סברי שא"כ תתמעט התורה מישראל לכן יש ללמד לכל אדם והתורה אנוני מגנא ואצולי מצלא

ויחזור

אם נגדרים או סייגים לעבירות או אפי' למדות והכל אמת למבינים:

(ב) **שמעון** הצדיק היה משירי כנסת הגדולה ר"ל מאחרוניהם שהרי הוא היה בתחילת בנין בית ב' והוא היה כ"ג אחר עזרא הוא היה אומר כו' כלו' היה רגיל לו' כן על דרך שאמרו מרגלא בפומיה וכן בכולם והיה מזהיר דרך כלל על ג' דברים אלו שהוא מזכיר שהעולם עומד עליהם על התו' ועל העבודה ועל גמילת חסדים. והנה למטה תני רשב"ג אומ' על ג' דברי' העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום וצריך לעיין היאך נחלק רשב"ג עם שמעון הצדיק שהיה מאנשי כנה"ג וראוי' לפ' שאין כאן מחלוקת ושנוי הלשון יורה כן שבזו אמרו לשון עומד ושם אמרו לשון קיים. והענין שבכאן דברו על כוונת מציאות האדם שהוא להיות בו שלימות ואע"פ שאין ההיתר מוחלט לבקש תכלית למציאות זולתי רצון השי"ת מ"מ כל שיגיע תכלית המענה לו' כן רצה השם עם דעתינו

(ב) **פי'** בזוהר בריש תולדות יצחק איתא וז"ל תא חזי כל מאן דאשתדל באורייתא איהו קיים עלמא וקיים כל עובדא ועובדה על תיקוניה כדקא יאות ולית לך כל שיפא

(ג) **שמעון הצדיק** היה משירי כנסת הגדולה ושיפא דקיימא ביה בבר נש דלא הוי לקבליה בריה בעלמא דהא כמה דבר נש דאיהו איתפליג שייפין. וכולהו קיימין דרגין על דרגין מתתקנין אלין על אלין. וכולהו חד גופא הכי נמי עלמא. כל אינון בריין אינון שייפין וקיימין אלין על אלין. וכד מתתקנן כולהו הא חד גופא ממש. וכולא כגוונא דאורייתא דהא אורייתא כולה שייפין ופרקין וקימין אלין על אלין וכד מתתקנן כולהו איתעבידו חד גופא כיון דאסתכל דוד בעובדא דא פתח ואמר מה רבו מעשיך. באורייתא אינון כל רזין עילאין סתימין דלא יכלין לאתדבקא. באורייתא כל מילין עילאין דאתגליין ולא אתגליין באורייתא אינון כל מילין דעילא ותתא כל מילין דעלמא דין. וכל מילין דעלמא דאתי באורייתא אינון ולית מאן די שקח

פתח עינים

זיחזור למוטב ואין לדקדק בזה. ולכאורה מהא קשה על פלוגתא דרבן גמליאל ורא"ב"ע פ' תפלת השחר דר"ג היה אומר כל תלמיד שאין תוכו כברו אל יכנס לבה"מ ורא"ב"ע נתן רשות שיכנסו כלם כל דלא קים לן בגוי' שאינו הגון ותרווייהו אתו דלא כבית הלל דסברי דישנה לכל אדם ואף לפושעי'. ואפשר לו' דר"ג ורא"ב"ע מיירי בתלמידים שכבר למדו תורה דאז לר"ג צריך שיהא ודאי תוכו כברו ומן הסתם לא יכנס. ורא"ב"ע סבר דמהסתם יכנס אך אי ידעינן שאין תוכו כברו אף שכבר למד תורה והוה ס"ד דכבר ידע תורה דיכנס קמ"ל דלא יכנס. דלפי האמת זה שלמד תורה וידעינן דאין תוכו כברו הוא יותר חמור ממי שלא למד ואין תוכו כברו דמי שלא למד עדיין י"ל דהתורה היא תחזירהו למוטב ובהא הוא דמיירי בית הלל במי שלא למד עדיין והוא פושע דשרי ללמדו אולי ישוב. א"ל התם פ' תפלת השחר מיירי דוקא בבית המדרש דיש לחוש שיחמיץ אחרים ובית הלל מיירי ללמדו לבדו והא שרי דכיון דאין כאן חששא שיחמיץ אחרים יש ללמדו לו לבדו שמא ישוב:

ורבינו עובדיה כתב לאפוקי מר"ג דאמר כל תלמיד שאין תוכו כברו וכו' וכתב כן לפי דקי"ל השתא כרא"ב"ע דמן הסתם יש ללמד לכל אדם. אבל ר"ג ידע שפיר מאמר שלם מאנשי כנה"ג דאמרו והעמידו תלמידים הרבה אך היה מפרשו כדעתו שיהיו בדוקו' ועובי' וישתדל למען רבות תלמידים הגונים:

שוב ראיתי להרשב"ץ בפירושו שכתב וז"ל והעמידו וכו' שלא כדעת ב"ש

וכן

וידע לון. ובג"כ כתי' מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו עכ"ל והפירוש ולית לך כל שיפא ושיפא כי כמו שהאדם מתחלק לרמ"ח כמו כן כל בריות שבעולם דרך כללותם הוא שיעור קומה אחת כאלו תאמר האריות דרך כלל כולם הם זרועות העולם והדובים הם רגלי העולם וההיקש על זה אלא שבעונותינו אבדה תכמה מביננו ולא אתנו יודע לומר בריה זו היא אבר פלוני בעולם וה"ה לאלנות ולעשבים וליתושים ולפרעושים ויחרישין והדומם כולם שיעור קומה הם נגד אברי האדם. ואפשר שזהו טעם הסגולות שנתקשו בהם חכמי הטבע ולא ידעו לתת טעם למה סגולת עשב זה מועיל לעצירת דם ועשב זה לשלשול וזה שהפעולו' המכוונות כשפועלם שלם יש להם תכלית טוב יתכן לומר שבתכלית מציאות האדם הוא להשלים עצמו השלימו' שאפשר לו ויתכן בדרך הרחבה לו' על כל המציאות התחתון שכולו נברא בשביל האדם שהוא שלם שבאמצעות שבו והוא לעבודתו ית' כמאמר הכתוב כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו כו':

הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים:

וזהו לדעתי ביאור מה שאמרו (בב"ר פ"א) מלמד שהיה הקב"ה מביט בתורה וכורא את העולם כלומר הבטתי לדעות התורה שהם שלימות האדם הביאני לברוא את העולם אשר בו מבחר זאת הבריאה. כענין שאמרו במקום אחר (בתרא דע"ה) בך נסתכלתי ובראתי את האדם נקבים נקבים

פתח עינים

וכן היה או' ר"ג וכו' אבל בית הלל אומרים מלמדים לכל אדם וכן כשהושיבו ראב"ע וכו' ומ"ש פ' הזרוע השונה לתלמיד שאינו הגון וכו' הוא בתלמיד שמעשיו מקולקלים וסנו שומעניה אבל סתם בני אדם א"ל לבדוק אחריהם וכו' עכ"ל וכונתו על דרך האמור דהשתא אנן מפרשי' מ"ש והעמידו וכו' אליבא דהלכתא אבל ב"ש ור"ג הוו מפרשי לשיטתם דיעמידו תלמידים הגונים הרבה כאמור. אמנם מ"ש דב"ה אתי כראב"ע דדוקא מן הסתם א"ל לבדוק ק"ק דלשון בית הלל לכל אדם ישנה שהרבה פושעים וכו' לא משמע הכי. ולא תקשי דתלמיד שאינו הגון אסור ללומדו די"ל דסברי בית הלל דישנה לכל אדם אפי' לפושעים דאפשר דיחזרו למוטב ואחר שלמד עמם קצת אם רואה שעדיין הם במרדם יסלקם ודו"ק:

ספורנו

(ב) **על** שלשה דברים כו'. אמר שהעולם של ישראל והוא שיהיה ענינם באופן שתשרה שכינה בתוכם ויהיו לרצון עומד על שלשה דברים המשרים שכינה בישראל כי אמנם על ידי העבודה תשרה שכינה כאמרו עולת תמיד לדורותיכם וכולי ונועדתי שמה לבני ישראל. ובתורה ובגמילות חסדים יהיו ישראל בצלמו כדמותו ויהיו ראויים להקרא בניו והוא כאב את בן ירצה אותם לשכנו בתוכם:

אל

(ג) **על** ג' דברים העולם עומד וכו' דכתיב וצדיק יסוד עולם ואמרו פ"ק דקדושין על פ' אמרו צדיק כי טוב דהיינו טוב לשמים ולבריות וז"ש על התורה דודאי תלמו' גדול ועל העבודה דהוא טוב לשמים ועל גמילות חסדים דהוי טוב לבריות ובודאי דעל ג' אלה העולם עומד דכתי' וצדיק יסוד עולם והיינו טוב לשמים ולבריות. ובסתרי תורה בזהר ריש פ' ויצא אמרו על ג' דברים העולם עומד על התורה דא יעקב העבודה דא יצחק ג"ח דא אברהם אלין אינון סמכין עילאין וכו' עכ"ל:

אל

נקבים ונאמר זה בפרט על מלך צור להכליה
גאותו כלומר שידעתי דרך גאותו זאת
הבריה הביאני לבראו בדרך שיהיה נבזה
בעיניו ונמאס עד שיאמר בעצמו ונקלותי
עוד מזאת והייתי שפל בעיני או אז יכנע
לבבו הערל וישוב אל ה' וירחמהו אל זאת
הכונה נקראת התורה לדעתי ראשית דרכו
וקדם מפעליו כי התכלית יקרא בחכמה
הטבעי' התחלה על צד אחד והוא מצד
שהוא המניע להתחלות והוא אומר: אם לא
בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא
שמתי ולא שיהיו שמים וארץ נבראי' בגלל
האדם חלילה שאין השלם נברא בגלל
הפחות אבל שאם גם כן מכוונים לעצמם
ותכליתם גם כן לעבוד את השם ולשבחו
כאמרם השמים מספרים כבוד אל ואף
כשתרצה לסלק בקשת התכלית לגמרי ולהגיע
הכל למאמר כן רצה השם תוכל לפ' שרמז
הנה על כלל העם הנבחר לבד שעמידה
וסבת קיומו הוא זכות התו' היא שעמדה
לאבותינו ולנו שבכל יום ויום כו' והוא
אומרם (בפ' חלק דצ"ד ע"ב) וחובל עול
מפני שמן חובל עילו של סנהרב
מפני שומנו של חזקיהו וסיע' וכן כי לה'
מצוקי ארץ וישת עליה' תבל אלו העוסקים
בתורה וישת עליהם תבל שבזכותם העולם
עומד והשלימות אמנם הוא בג' דברים
שלימות המדות והוא הרמוז הנה בגמילות
חסדים. ואע"פ שהיא ראשונה בזמן הזכירה
באחרונ' להיות האחרון קודמות במעל'
והשני ידיעת הפינות העיונויית במציאות
השם ואחדותו והעדר כל גשמות וכל תוספת
וכל רבוי ממנו והוא הנרמז במילת תורה
כלו' דבר שיש עליו מצד השכל והשלישי'
ידיעת הפינות המקובלות באמונת חי העולם
והנמשכים אחריה באמונת גמול עונש והשגחה
ושינוי הטבעים שהם נמשכות אחד אמונת
חידוש

לחבוש שבר רגל או שבר יד. וכן סגולת
הכח נשוך עקרב ישים עליו אמתו אם יודע
שלא נטמא או אברו של קטן. וכן הרוצה
שלא ינזק הולד הנולד ישים בפיו קודם שינק
אות בריתו והיינו פ"ה כמנין מיל"ה. וכן
סגולת עור הצבי והמרה שלו סגולת העורב
והמוח שלו וההקש על זה בכח וכן בדומם
אבן שקורין קלמיטה מעמיד הולד שלא
יפול. וכן אבן פלונית סגולתא למצוא חן
וכיוצא. וכל הדברים אינן פועלים בסגולה
בלי טעם. אלא לפי שהדברים ההם הם
נגדיים אלו כנגד אלו. אבר פלוני שבעולם
נגד אבר פלוני שבאדם יפועל וזהו ע"ד
כל אבר מחזיק אבר כל אבר שבעולם מחזיק
אבר באדם. וכמו כן התורה שכן היא
נחלקת לרמ"ח מצות עשה כנגד אבריו של
אדם כל מצוה כנגד אבר אחד. ואולי נגלה
סוד זה לקדמונים מצוה זו כנגד אבר פלוני
שבאדם וכדפירש ה"ר ר' יצחק גאקין ז"ל
בתפילה שלו בחילוק המצות כשיעור קומת
האצילות וכן הוא מחולקת לחמשה חומשי
תורה והה' חומשים נחלקים לגן פרשיות
והפרשיות בעצמן יש בהם פרשיות קטנות
פתוחות וסתומות. והם רמז לאברים פנימים
סתימים שבאברי האדם כגון קולית סתימה
וכיוצא. וכן כל פרשה ופרשה לכמה פסוקים
וכל פסוק לתיבות והתיבות לאותיות
מהאותיות מתחלקות לפסקות קטנות פרטיות
כענין ו"ו שהן שלש ווין וכיוצא והאברים
הגדולים כוללים אברים קטנים כענין הזרועות
הכוללות כמה פרקים בזרועות עצמן
ובאצבעות כנגד אברי האדם ונמצא העולם
מקושר היטב היטב על ידי האדם כי הוא
אמצעי [בין] התורה [ובין] העולם והוא
דרך פרט אדם ותורה ועולם וכן דרך כלל
ככל ישראל יחד שכולם יחד נקראו כדכתיב
אדם אתם כולכם קרויין אדם מה שאין כן
באומות העולם שכאן כתיב כל הנפש הבאה
ליעקב ובעשיו כתי' נפשות ביתו והענין כי האדם נשמתו חוצבה מעץ החיים שהיא
התורה. וכמו שבעץ החיים. יש ס' רבוא ענפים כמו כן יש ס' רבוא נשמות של
ישראל כי לא נעדר מחשבון זה לעולם כדאיתא בריש פרשת בראשית [בזוהר]
בפסוק איש. לא נעדר כמו שיש ס' רבוא אותיות בס"ת להורות כי כל נשמה ונשמה
אחוזה

אחוזה באות אחת ויונקת ממנו ולכן טוב להסתכל בשום אות כשפותחין ס"ת והנה קודם שנברא העולם היו כל העולמות נפרדים כי אדם אין בארץ שיהיה כולל הכל ויחברם ויקשרם יחד ולכך כי לא המטיר ואדם אין כי הוא המעורר השרשים העליונים שישפיעו טוב לעולם ונמצא העולמות עתה קשורות יחד. התורה והאדם והעולם שהאדם על ידי שהוא עוסק בתורה מוריד שפע ומשפיע ברכה לעולם בכלליו ובפרטיו וזהו אמר כמה דבר נש מתפליג בשייפין הכי נמי עלמא וכולא כגוונא דאורייתא דהא אורייתא כולה שייפין ופרקין וכד מתתקננן כולהו אינון אתעבידו חד גופא. והכי איתא נמי בתיקוני' (דף מה) ואורייתא להרישא וגופא וליבא ופימא ואברין כגוונא דאית בישראל רישין רישא דעמא ומנהון עיינין ומנהון ליבא דליבא שבעין סנהדרין ומשה ואהרן על גבייהו ודא איהו לליבי גיליתי שהם ע"ב אבל אחרנין דאינון בשאר אברים אתמר בהון ולאברי לא גליתי הרי יצא לנו שיעור קומה אחת שהם כללות האומה הקדושה אדם אחד והנה על כך די לעניינינו להבין המשנה. ומי שרוצה לעמוד על תוכן התחדדות המאמר יעיין בס' ירח יקר בפ' תולדות יצחק ותעלוזנה כליותיך ובמה שפירשו יובן פי' המשנה ומה שייכות יש לעולם שיתקיים על ידי התורה כי להיות שהאדם הוא שיעור קומה א' והעולם הוא שיעור קומה א' והתורה הוא שיעור א' כשאדם יעסוק בתורה שהיא המקשרת האדם עם התורה ונמצא שהעולם מתקיים על די התורה שעוסק בה אדם וז"ש על ג' דברים העולם עומד על התורה וכו':

חידוש העולם והוא הנרמז בעבודה כי הקרבנות והודויין ומיני התעלות והחרטה על המעשים הרעים והתשובה מהם הם תולדות זאת האמונה והוא לדעתי מה שאמרו ז"ל (בתענית דל"א ע"ב) אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. ואמר שמים וארץ דרך הרחבה על שזולתם לא היה מציאות האדם עומד והוא הענין שהיו קודים פרשה אחת בכל יום ממעשה בראשי' כמו שהקדמנו במס' תענית וזהו לשון עמידה אם שהם סיבת מציאותו או סיבת עמידתו עד שבזולתם יבוטל לגמרי. אבל מה שאמרו על ג' דברים העולם קיים לא דברו רק על דברים הנהגיים ורוצה בל' קיים קיום מדיניי שהעול' מתקיים בהם בסד' דראוי וזולתם תמלא הארץ חמס ויחריבו זה את זה ואומר תחילה על הרין שבזולתו יגאלו זה את זה ועל האמת ורוצה בו יטו המשפט כל שכן שיתנו מקום למזיקים להזיק ולהרוס כל מצב וכן שאם לא ימצא אמת בין האנשי' יתקיטטו ויחרבו זה את זה וכבר ידעת מאמר החכם „הכזבן כמת כי מעלת החי בדבור ואם ביטל הדבור בטלו חייו" ועל השלום רוצה בו שצריך לבני אדם שהדיינין ישלימו ביניהם בפשרה כדי שיסתלקו זה מזה בשלום ויפטר אחד מחבירו באהב' כך נראה לי בפירוש שתי המשניות להשלי' ביניהם. וגדולי המחברים ראיתי שפירשו על האמת מעלו' שכליו' ובשלום מעלות המדו' וא"כ כונ' שתיהן אחת ולא יראה כן:

אנטיגנוס

ויוד סיוע לד' בההיא דאי' בס' יצירה המליך אות פלונית וקשר לה כתר בראשה וצר בה שבתי בעולם ויום שבת בשנה ונהיר [ונחיר] ומין בנפש וכן בשאר היצירות הרי שע"י האותיות נברא האדם והעולם והזמן נמצא כשאדם עוסק [בתורה] מקיים הבריאה שנברא עמוד היינו מציאות העולם. ועל העבודה. פירשו המפורשים דהיינו עבודת הקרבנות והענין בכהיא בזוהר דפ' פנחס בדף ר"מ אז"ל ד' דיוקנין חקוקין בכסא ודא איהו כורסייא דמלכא קדישא פני שור פני נשר פני ארי' פני אדם דכליל לכולהון וכל אנפין מסתכלין אלין לאלין ואתכלילן אלין לאלין ומנייהו מתפשטין לכמה סטרין ורבוון עילא ותתא דלית לון שיעורא ומניינא וחשבון פני שור אתפשטין לבעירי רוחא מיניה לד' זיינין ואכלילן כחד ואלין אינון פרים וכבשים ועתודים ועזים ואלין קיימין לקורבנה ובגין דמנהו:

דמנהון הוו מאינון חילין קדישין דמתפשטי מההוא פני שור מתקרבין ליסודה דלהון ואתהנון מההוא יסודה ולבושא דילהון ואי לאו תהוי להו יסודה בהאי עלמא לא מתקרבין תמן כגוונא דהוי נייחא לשכנתא קדישא מרוחיהון דצדיקייא ואתקריבת לקבלא רוחא דההוא זכאה ואתהנא מיניה בגין דמינה הוה ההוא רוח כך אלין אתהנון מסטרא דיסודא דילהון ואתהנון מההוא לבושא דמתקרבי רוח מלבישא דרוח דילהון הוה ובג"כ אתהנון מנייהו פני נשר אתפשט לעופי רוח מיניה ונשר בתרין סטרין איהו ורזא דא ועוף יעופף תרין רוחין ובג"כ אתפשט ונחתא מימינא ומשמאלא וקורבנא דעופי מכל סטר דכייא לא איתקריב אלא יונה ותורין דאינון בקשוט לזווגייהו מכל שאר עופין והם נרדפין ולא רודפין ומהימנא דא לדא נוקבא לבר זוגו ועל דא קורבנה מינייהו ונחתי ומתקרבי אינון רוחין קדישין ואתהניין מיסודא ועקרא דלהון. וא"ת איך אתפשיט זעיר מהאי יונה או משפנינא דא לכמה סטהן חיילין דלית לון שיעורא או מן בעירא חדא כו' אריה חקוק בכורסייא בשעתא דקורבנא שלים אריה נחית ועאל באישא דהיינו אוריא"ל ואכיל ואתהני מתמן אדם חקיק בכורסייא אדם עיקרא דכולא ומקריב תמן רוחיה ונשמתיה ואדם עילאה אתהני מאדם תתאה. וכל זיינה אתקריב לזייניה ואתהני מיניה מדיליה מאש ומיסודא דיליה הא כל ד' דיוקנין חקוקין בכסא ומתקרבין לקורבנא ובג"כ הוי קורבנא שלים וכד אתהנון אתהנון מיסודא ועיקרא דילהון כבין נחות רוח לאדלקא בוצינין הה"ד שתו ושכרו דודים כל אינון דאתפשט מינייהו וכולהו אכלו ומתפשטו ואתהנין כדקיאות ואנהירו אנפין ועלמין כולהו בחידו עכ"ל וכללות הענין כי אין הקרבן נעשה כי אם מאלו המינים פרים וכבשים ועתודים ועזים המשתלשלים מאת פני שור החקוק בכסא ותורים ובני יונה המשתלשלים מאת פני נשר והקורבנות הללו כשנקרבים על דרך הישרה ואסגיאו זכאין בעלמא היה יורד אוריא"ל המלאך כדמות פני אריה לקבל הקרבן ולהתיך אותו ולהחזירו ולהופכו לרוחניות כי זה הוא סגולתו ופעולתו כדפי' מורי זלה"ה בפרושיו פני אדם היינו האדם עצמו המקריב הקרבן בלב נשבר ונדכה שהוא זבחי אלהים והיה עושה נחת רוח לאדם העליון ויען היות אלו הדיוקנין למטה משתלשלים מהם יש להם הנאה בהקרבתם ונכללים אלו באלו ומתבסם עלמא. הרי טעם נכון לכשיתקיים העולם על העבודה דהיינו עבודת הקרבנות שעל ידי ד' קרבנות הללו היו נהנים ד' פנים הללו ונכללים בכללות אחד ומסכימים כולם לטובה ומתנערים למעלה באצילות ומתקרבין תרין כרובים אז ופניהם איש אל אחיו וכל הספירות מתקרבות זו אל זו יו"ד ה"ה וא"ו ה"ה וסלקא עד אין סוף ב"ה כדאיתא בפ' צו אל אהרן ופרשת פקודי ופ' נח ואור אין סוף ב"ה משתלשל עד למטה ומשפיע לעולם בטובו הגדול ומקיים העולם:

ועל גמילות חסדים. כבר ידעת מה שכתבו הקדמונים המקבולים [המקובלים] בעל ס' האמונה [התמונה] ואחריו החזיק בעל ס' הקנה שהשמיטה הזאת היא שמיטת הגבורה ולכך יש בה כמה שמדות וגרושין ואברהם ויצחק ויעקב משה וחנוך היו משמיטה שעברה והינחו בשמיטה זו לתוקפא דיניה ולכך נברא העולם בדין ומה גם בשם מ"ב הרמוז בפ' בראשית על דרך ב' של ובוהו בחילוף אותיות כמו שכתבו המקובלים ולכך נכנסו אותיות התורה למפרע כדאיתא בזוהר ריש פ' בראשית עאלת אות תי"ו וכו' ולכך אמרתי עולם חסד. יבנה נבנה לא כתיב אלא יבנה כלומר כי כבר נברא בתוקף שמיטת הגבורה. אמנם יתרב אם לא יבנה בכל יום בצד החסד המקרר שלהבותיה. וזהו ועל גמילות חסדים היא היא המקיימת אחר שנברא בתוקף הדין:

הנה

(ג) **הנה** כמהדקדק במשנה זו להבא ויראה המסתמה העומד שלא על מנת לקבל פרס היינו מלהבא כמה דאת אמר להבדיל את תלוני. וכאן המשנה לומר ויהי מורא שמים עליכם דהיינו יראה והכונה שתעיף שהוא מוכד מלהבא ניהא גם לריך לעשות מה יראה ולעבוד מיראה כדי לעשות היחוד העליון כדאיתא פ' בראשית בהקדמת הזוהר (דף יב) אמר ר' אלעזר לא תיעביד להתנאי יראה בכל פיקודין וכל שכן בפיקודא דא. ופקודא דא דקאמר היינו להבא דכא מיירי התם ומסיים הלשון כתיב אשרי אדם מפחד תמיד בנין די בית בלל יראה בלהבא ע"כ. ודקדק לומר ויהי מורא שמים עליכם. ולא קאמר והיה מורא שמים להורות שכשם שלוא ההיה להבא שאקבל שכר לעולם הבא ת"ל לאהבה את ה' אלהיכם בל שאהם עושים לא העשו אלא מאהבה יהבלל בה שלא יפריוק עול המצות מעליו אפי' שיניע לו עונש מזה כמאמר הכתוב בכל נפשך אפי' הוא נוטל נפשך (וכראית' בברכו' דס"ג ע"ב) והיה שבכלל באחרה שלא יהיה כונתו בעזיבת העבירות ליראת העונש וא"ב אמרו ויהי מורא שמים עליכם פי' שלא תקלקל אהב' את השו' לעשות עצמו אצל השם בבן בית אלא יעמיד לפניו ביראה ביתת ובזיע במבור שפלותו ומילת פרס באה הנה לענין שבר והוזכר בבוייתא דאבות של ר"נ שהיו לזה החכם שני תלמידים האחד שמו צדוק והשני שבו בייתים והבינו מדבריו שלא יהיה לאדם גמול במעשיו ולשונם בזה מה ראו

(ג) *אנטיגנוס איש סוכו קבל

מלאבת שלמה

אנטיגנוס כך הניה הר"ר יהוסף לבנוני:

(ג) **אנטיגנוס** איש סוכו קבל שישחידותי בפירות אז במעיה א להשיג בה בביד והיעלת שבל יה

הוא שלא לשם ועל זה אמרו על העשם עבדה להתגדל בהם כו' אבל שיעבוד למעל' החכמה והתורה. וכן דוחיר בעבודת הבורא בקיום המצית שתהיה למעלת המצוה ולאהבה המצוה בהם מאהבה גמורה באדם שמשתדל תמיד להפיק רצון מי שחושק בו מאד והשבר אמנם יבא מאליו והוא שאמרו (בפ"ק דע"ז די"ט ע"א) במצותיו חפץ מאד ולא בשבר מצותיו ואמרו בספרי (פ' עקב והובא בנדרים דס"ב) שמא תאמר הריני לומד תו' בשביל שאקרא רבי שאהיה עשיר

פתח עינים

(ג) **אל** תהיו כעבדים המשמשים את הרב וכו' התוס' פ"ק דר"ה דף ד' הקשו מהא אמאי דאמרינן התם האומר כלע זו לנדקה בשביל שיחיה בני לו בשביל שאזכה לחיי העה"ב ה"ז לריך גמור. ותירלו דאיירי בחולה על הראשונ' וכתב הרב עין יעקב דאעיקרא לק"מ דמילי דאלות הוא אכידות והנותן בלע לנדקה אע"נ דאסיד

עבדים שמקריבים את הרב על לד הבנעה וזה בהבירכם את פרעה גדולת המלך הקדוש וזה הלופן יהיו עליכם הוכי מורא שמים שלוה בתורה קדשו לאמרו מה ד' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וזה המין מהיראה הוא המיוחס להבות עולם כאמרו

רבותינו לומר כך אפשר לפועל שיעשה כל היום ולא יטול שכרו ערבית לו היה עולם הבא ותחי' המתי' לא היו אומר' כך עמדו ופרשו כלו' באו מזה לבפירה גמול ועונש ופרשו מן התורה ונפרצו מהם שתי משפחות צדוקים ובייתוסים ומצד ערמתם לדעתם שאלו יחלקו על ההורה לא יהא שום אדם שומע להם הודו בתורה שבכתב יחלקו על הקבלה ועדיין מהם בעולם נקראים קראים כלו' מאטיני המקראות לבד והחכם ז"ל ישרים מאמריו צדיקי יכלי בם ופושעים יכשלו בם שהוא ע"ה לא כיוון להפקיע אמונת גמול ועונש אלא שהעובדי' מכל מקום לא יעבדו להקו' גמול ועונש דו אינה עבודה לשמה לנמרי אלא שעבוד מאהבה והשכר יבא מאליו וכן שיעזוב העבירות מאהבה והעונש מהפלק' מאליו והבא מילה ע"מ כמו על דעת כלו' שלא

כשמעון הצדיק הוא היה אומר אל תהיו בעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא היו בעבדים המשמשין את הרב * שלא על מנת לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם :

מלאכת שלמה

ו"ק ע"מ שלא לקבל פרס הנהה היא נוספת רמ"י והמתירי ז"ל גם הר"ר יוסף ז"ל הניח ע"מ שלא לקבל וכתב כן מצאתי :

ספורנו

כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ועל זה הלך נקראו עבדים כלומר זכור לאברהם ליצחק וליעקב עבדיך כי למנע תוכה הירחה תאבר היא ירחה עונם תו ירחה הפסד שכר היא ירחה גרועה מיוחדה לעבד חיים מקנת כסף תו שכיר : יוסי

התהבה מחמת פרס כך לא תהיה הירחה מחמת עונש אלא ירחת רוממות השם וזהו שאמר ויהי מורא שמים דהיינו השם הנכבד הנקרא שמים דהיינו התפארת . ואפשר שכל יחוד העליון נכלל כאן דהא לחמרן שבראשונה הזכיר התהבה דהיינו החסד כאומרו אלא על מנת לקבל פרס ובהזכירו המורא דהיינו הגבורה הנקראת פחד יצחק גם כלול המלכות שממנה נמשכה גם היא נקראת ירחה על שמה ושיתף לוהה עם התפארת במילת שמים וגאלם היחוד דהיינו י' בחסד הנקרא אהבה ה' בגבורה הנקראת ירחה ו' בתפארת הנקרא שמים. ה' אחרונה מלכות הנכללת גם כן במילת מור"ח ואפשר לומר שהעובד מחמת ירחה חילונית אלא יזכה ברצועה בישא סוף סוף מתדבק באותה הרצועה שהיא הקליפה וילכד בה שיחטא ויעשם על ידה היינו דכתיב לאברי אחדם מפחד

פתה עינים

דחסיד לא הוי לדיק הוי עכ"ד וגאלם ממנו שכוונתיך הר"ן בחידושיו הביאו הרב הכותב בעין יעקב פ"ק דפסחים :

ויהי מורא שמים עליכם פירש גם' בני יצחק דף כ"ט וגראיב קלת הדברים בכגנון אחר דהכא אמרו דהעוסק בהורה לשמה עושה שמים חדשים וכו' ואם הוא אלא לשמה נעשה רקיע שוח והוא כח לכט"ח להרוג ולהזיק עכ"ב וזה שאמר אל תהיו וכו' דהוי אלא לשמה וזהו בקיום המלות ובעין הלימוד יהי מורא שמים עליכם אלא יהיה לימוד אקר דנעשין שמים לשוט בהם הסט"ח וכו' . ו"ל תפי' כמ"ש מהר"ם הלנאזי דירת שמים ליתא נביה לנעינת מי הקדיומי דהכל בידי שמים וז"ם אל תהיו כעבדי' וכו' ולא הסברו דהנעם משום דליכא מי הקדימי . לא כן הדבר כי אנכי מלוה אתכם ויהי מורא שמים עליכם בלירוף מ"ם ואל תהיו כעבדים ובי"ם ליכא מי הקדימי . ות"ב המעם דמייבים אתו לעבדו לעשות ב"ר לפניו דוקא שברחמו לכבודו ולכך נולרנו ואף דים לגדר דליכא מי הקדימי . וכם' אחד הנאלים דף מ"ד ע"ב פירש דיפכא דבי"ם יכול לעבוד עמל"פ דליכא מי הקדימי ושרי ליה מאריה ואין להאריך :

יהי

מפחד תמיד דפירש ר' שמעון בזוהר פ' בראשית דהיינו ירא׳ה פנימית דהיינו ירא׳ת הרוממות אבל ומקשה לבו כלומר שאינו עובד מלב ונפש אלא מירא׳ת הרצועה על דרך שפרעה שהקשה את לבו יפול באותה רעה שסוף סוף יחטא ויענש על ידה. והיינו משחז"ל שאיוב עבד מירא׳ה כדכתיב ירא אלהים וסר מרע כלומר ירא מהשם כדי שלא ידפקהו הרעה. לא מחמת רוממותו ולהכי כתיב כי פחד פחדתי ויאתיני ואשר יגורתי יבוא לי כלומר אותה הרצועה שהייתי מתירא ממנה בה נלכדתי. מכלל שלא היתה ירא׳תו כי אם מצרה ולכך זרזנו התנא ואמר ויהי מורא שמים עליכם דהיינו ירא׳ת רוממותו ולא מירא׳ת העונש דהיינו הרצועה שהיא הקליפה:

פי'

יהא דעתו בשעת העבודה על השאר ולא על מנת ממש שיראה כאלו הדבר מותנה לגמרי שלא יהא לו שכר ויש גורסין מתוך חששא זאת שלא ע"מ לקבל פרס כלו' שלא תחזיקו הדבר אצלכם כמותנה שתטלו שכר אלא שתעבדו סתם בלא תנאי ואין צורך בכך:

ויראה לי לפרש אפי' בני' הראשו' בעל מנת ממש והיתה כוונ' החכם שלא יתבלבל האדם בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו ומתוך כך הזהיר שלא יהרהר במדו' השם במה שיארענו מן הסיבות והפסידות והנזיקין עם הפלגת עבודתו וחסידו' ואפי' כשיעבוד יחשוב בעצמו זה וכמתנה בפי' להיות עבודתו בחינם וזהו אצלי לשון פרס מלת פרס הונח בתלמוד על ארוחה תמידית כאומ' ז"ל במסכת עירובין (דע"ג ע"א) מי שיש לו המש נשים מקבלות פרס וה' עבדים מקבלים פרס וכן האחים שמקבלים פרס מאביה' כלומר שנוטלין ארוחתם תמיד מבית אביהם ואוכלין לעצמן ונקראת פרס על שם מחציתה בבקר ומחציתה בערב וכיוון לומר שלא יעברו לכונ' שיקדים הגמול לשעתו עד שתהיה תקותם לשכר הכופה לעבודה כעבד ישאף צל וכשכיר יקוה פעלו אבל שידעו שהשכר ברוב הזמנים אינו לשעתו אבל יאחרו' הנה סיבות לפעמים או ימנעו לגמרי מן העולם הזה כמאמר הכתוב יש צדיקי' שמגיע עליהם כמעשה הרשעי' והוא מצד קצת עבירות שבידם שרצון השם ית' להענישו מהם בעוה"ז כדי שיזכה לעול' שכולו טוב בלא שום כרך עינש כמו שביארנו בדרכים הדתיים בחבור התשו' ועל זה אמר ויהי מורא שמים עליכם שאפי' בשעת העבודה תהיו נרתעי' שמא יש עבירו' בידכם תתענשו עליה' ולא תפקפקו עם כל זאת לומר למה זה אנכי מה העבודה הזאת שכבר נאמר בדרכיו ית' אשר לא יקח שוחד ופי' בו שוחד מצות כלומר שאם עשה עבירה אחת ובא אח"כ לעשות מצוה כנגדה לא תחשוב שאותה מצוה העביר העונש של אותה עבירה אבל עונש והעבירה שמור לבעליו וגמול המצוה במקומו עומד (א"ה עיין לקמן ספ"ד) ומזה הצד הגמול והעונש ופרטי פעולותיהם נעלמים מבני אדם אבל שידע שמדרכי ה' לצדיק להענישו בעול' הזה על מה שביאו מן העבירות כדי שינחיל העוה"ב נחלה נצחיית תמידית וכן הרשע יגמלהו בעוה"ז על קצת זכיו' שבידו כדי שתתמל' סאתו לעולם הבא כמאמר ומשלם לשנאיו אל פניו להשמד' עדי עד והצדיק אם הוא צדיק גמור כלומר שלא תהא בידו שום עביר' יגמל לעבודתו בזה ובבא ואם יש עבירות בידו יענש בעוה"ז מצד עבירות שבידו ושכר עבודתו צפון לעוה"ב ולפעמים יגמול קצתו בעולם הזה כאמרם ז"ל (ברפ"ק דפיאה) אוכל פירותי' בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב ובאלו הדרכים להבין כל היצור כי כל הבא לידו יבא ביושר ובמשפט אל אמונה ואין עול אלא מפני שמשפטיו ית' נעלמים ממנו:

(ד) יוסי בן יועזר איש צרידה וכו' יהי ביתך בית ועד לחכמים כו זה שאמר איש צרידה ר"ל גדול העיר ומנהיגה כדרך שאמרו קרי שמואל עליה דרבי יהודה כגון דין בר נש וכמו שדרשו (בברכות דל"א ע"ב) זרע אנשים גבר בגוברין וקבלו מהם פי' מאנטיגנוס ובית דינו יהי ביתך בית ועד להכמים פי' בית מיעד שיתקבצו שם החכמים כלו' שיהא ביתך מזומן להם לקבוציהם אז להיות להם לאכסניא הכל לפי מה שהוא האדם ויעלה בידך מוסף על שכר כבודם שתלמוד מהם ומהנגותיהם דברי תורה ומדות והזהירו שאם רוב רגילותו בהם לא יקל בעצמו שלא לטרוח בתשמישם וכן כשיבא לשמשם לא יראה עצמו כמי שדתשמיש אצלו טורח וכן שלא ישמשם אלא בתשמישים נכבדי' אלא כל עוד שיהא רגיל עמהם ירבה בכבודם ויראה עצמו כמשהמש דרך חפץ והשתוקקות והוא המשל בהתאבקות וכן

(ד) *יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם יוסי בן יועזר איש צרדה אומר יהי ביתך בית ועד לחכמים והוי מתאבק בעפר רגליהם *והוי שותה בצמא את דבריהם :

מלאכת שלמה

יוסף בן יועזר איש צרידה ויוסף בן יוחנן איש ירושלים קבלו ממנו יוסף בן יועזר איש צרידה אומר וכו' כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל : והוי שותה בצמא . יהגיה הר"ר יהוסף ז"ל בעפר רגליהם ושותה בצמאה וכו' :

(ד) פירוש ביתך הוא הגוף שהנשמה דרה בתוכו כאדם בתוך ביתו . א"כ הנשמה נקראת בית כדאיתא בתיקונים דירה נאה היינו הנשמה תהיה לעולם מיועדת לישעבדוניה [לשיתעבר ביה] נשמות חכמים שיש מצות שאין הצדיק השלים אותם בזה העולם לזה יש סבה ולהיות שתורה ה' תמימה שתהיה היא שלימה בכל מצותיה מסיבת הנפש מחזרת להתגלגל . האמנם אם לא תהיה המצוה כל כך צריכה אליו שכבר קיים מקצתה וכיוצא ואינן כדאין כדי שתחזור ותכנס בבטן המלאה ותעבור במקום השתן פעמים אלא מתערבת [מתעברת] באיזה נשמה מצדיקי הדור בשעה שהוא בא לקיים איזו מצוה שחסרה לו מתעברת בו ונותנת לו כיוצ כדי לקיים אותה . ובזה מקיימים שניהם המצוה ההיא אשר היתה חסרה להם וז"ש יהי ביתך בית ועד לחכמים שיועדו להתעבר בנשמתך אימתי יהי לך זה כשתתאבק בעולם הזה בעפר

ספורנו

(ד) יוסי בן יועזר כו' אמר שאלו השנים קבלו משמעון הצדיק ואחריו קבלו מאנטיגנוס ובאמרו יהי ביתך רצונו תדירות ישיבתך אמר אם כן יהי שבתך תדיר במקום אשר הוא בית ועד לחכמים יהוי

פתח עינים

(ד) יהי ביתך בית ועד לחכמים וכו' . פירוש הגם דביתך הוא בית ועד לחכמים הוי מתאבק בעפר רגליהם שתלך אחריהם כמו שפירש רבינו עובדיה דלא משום דהחכמים נועדים בביתך דמית היות כמוך כמוהם אלא תלך אחריהם דאסור ללכת לימין רבו אלא מצדד אצדודי כמ"ש בי"ד סי' רמ"ב דין י"ו שאסור לילך בצדו וכו' ע"ש. והגם דאין אתה תלמידם כיון שהם גדולי הדור דינם כרב מובהק כמ"ש הרב תה"ד סי' תל"ה . והגם שתמיד הם בביתך צריך שתהיה משתוקק אליהם ועשה עצמך בגדר שתשתה בנמא דבריה' שאתה משתוקק וצמא לשמוע דבריהם . ובזה תנצל מיצה"ר כי כן צמ"א גימט' ס"מ

ואפשר

בעפר רגליהם. כלומר שתלך אחריהם לעולם ותעשה כמעשיהם ותהיה שותה בצמא את דבריהם היינו לימוד התורה. כי על ידי מעשה המצות ועסק התורה יתחברו אליך ויתעברי בך להשלים המצות א"ג תלמידי חכמים הם נצח והוד. והם תרין [ביעין] בדכורא שמתבשל בהם השפע העליון אמר התנא יהי ביתך דהיינו המלכות שהוא בית מועד לכל חי על שם שמשם יצאו כל נשמותיהם של ישראל ושם חוזרים בכל לילה בסוד חדשים לבקרים כדפי' בזוהר יהיה לעולם בית זה שיתקרא ביתך בכינוי לא שתעשה באופן שתפן אל און ויהיה ביתך בית רשעים ואהלי רשע וסמאל וליליח וחברותיה אלא לעולם יהי ביתך בית ועד לחכמים שלעולם נצח והוד יהיו מועדים ע"ד שפרשו בהזוהר ברים פ' ויצא והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה דא נצח והוד יסוד שהם הם המשפיעים אותם ואימתי תעשה זה בזמן שלעולם תתקשר ותתאבק במלכות שהיא עפר אשר תחת רגליהם כי בהיותך לעולם אחוז וקשור בה תקרא ביתך בכינוי שתעלה היא במעלה משם עפר תעלה בשם בית ואז תמשיך עליה מהחכמים הנזכרי'. וכל אותה ההשפעה אתה תהיה ראשון שתקבל אותה וזהו והוי שותה כלומר ובזה תהיה שכר פעולתך שתהא שותא בצמא בזמן שיהיה העולם בצער ישפיע עליך ממרום מזונות הטובות וזהו את דבריהם כמו דבר [א' לדור] ה' לדוד מנהיג תקבל הנהגותיהם והשפעותיהם:

יהי

שישמשם בכל תשמיש אפי' שאינו דניל לאיש בערבי יהוא המשל בעפר רגליהם וכמו שנאמר פה אלישע ן' שפט אשר יצק מים ע"י אליהו ודרשי בו (בברכות ד"ה ע"ב) אשר למד לא נא' אלא אשר יצק מלמד שגדול' שמושה יותר מלמודה שכל מה שמשמש אדם לעצמו לפני ת"ח עילוי הוא או רצה בו שאפילו אם אינו כדאי ללמוד מהם דברי תורה לא ימנע מזה בכך שמ"מ יהנה מתוך דבריהם במוסר ובמדות והוא הדמיון בעפר רגליהם וכן הזהירו שכשהוא שומע דבריהם ולומד מהם לא יהא הדבר אצלו עם רוב רגילותו כמו שהוא קץ בענין אלא כל עוד שיהא אדם לומד מהם יהא למד בכוסף ובהשתוקקות והוא שאמר והוי שותה בצמא את דבריהם ר"ל כאדם צמא והוא אמרם (בספרי ורש"י ז"ל סדר ואתחנן ס' עקב וס' כי תבא) היום הזה אני מצוך בכל יום ויום תהא חביבה בעיניך כאלו היום ניתנה והוא ענין דמיון התורה לטל שהוא יורד בכל יום ואין אדם קץ בו והוא אמרם ז"ל (בפ"ק דתענית ד"ז) כתיב יערוף כמטר וכתי' תזל כטל כאן בתלמיד הגון כאן בתלמיד שאינו הגון כמו שביארנו בילדותינו בחיבור התשובה ובמקומה במס' תענית (ד"ה ע"א):

יוסי

פתח עינים

ואפשר יהוי שותה בצמא את דבריהם במה שידוע שהצמא למים אין מניחין אותו לשתו' הרבה בפעם אחת אלא מעט מעט ואם שותה הרבה מזיק לו ומעין דוגמא הוא בלמד מהרב שאם ירצה ללמוד הרבה ושהרב ישפיע לו הרבה הוא דומה כחינוק יונק אשר אם יבוא לו חלב הרבה בבת א' יחנק וצריך לאט לאט וז"ש והוי שותה בצמא את דבריהם כלומר מעט מעט ולא הרבה בפעם אחת שיזיק לו דוגמ' הצמא כן יזהר ללמוד שיעור שיוכל לעמוד בו ודוק:

ואל

ספורנו

והוי מתאבק בעפר רגליהם אפילו חוץ מבתי המדרש והועד כענין אלישע כאמרו ויקם וילך אחרי אליהו. והוי שותה בצמא את דבריהם אפילו שיחה שלהם כאמרם ז"ל שיחה של תלמידי חכמים צריכה תלמוד:

פתוח

(ה) יוסי בן יוחנן איש ירו' אומ' יהי ביתך פתוח לרוחה בלו' שיהא מצוי ליכנס בו עוברי דרכים תמיד להאכילם ולהשקותם ולהשכיבם ואמר לרוחה דרך הפלגה כלומר ליכנס שם הרבה בלא שיעור וכן פירשוה בברייתא (באבי' דר"נ בפ"ז) דרך הפלגה שיהא פתוח לארבע רוחות וכבר ידעת מה שנאמר ביחזקאל על המזבח זה השולחן אשר לפני ה' ודרשו בסוף הגיג' (דז"ך ע"א) פתח במזבח וסיים בשולחן לו' לך בשעה שבהמ"ק קיים מזבח מכפר בשעה שאין בהמ"ק קיים שולחן מכפ' ואמר ויהיו עניי' בני ביתך כלו' שתרגיל העניים בביתך ולא סוף דבר להאכילם ולהשקותם שזו לא הוצרכה אלא אף כשתצטרך לעשות מלאכות שכור מהם ונוח לך שתהנה אותם להיות להם שכר טוב בעמלם משתקנה עבדי' כנענים להיות מלאכתך ע"י והוא שאמרו במקום אחר (בסוף פ הזהב ד"ס ע"ב) אל תרבה עבדים ושפחות לשמשך אלא הן עניים במקומם וישמשוך ובברייתי' (שם) [אד"ר פ"ז] פי' בה שהוא מוסר על הכנסת אורחי' כלו' שתתמיד בזה כל כך עד שרוב שיחת העניים תהא מענייני ביתך עד שידמה כאלו הם בני ביתך ואמרו שם בשנפגעים זה את זה אומרים זה לזה

(ה) יהי ביתך היינו נשמתך כמו שהוכחנו למעלה מהתיקונים תהיה מתוקנת ופתוחה לריות הבא מעולם העליון כנון אותו נוגה שהוא מתחלק נגד המשכימים לבית הכנ' כדפי' פרשת בלק מי בכם ירא ה' ואין נוגה לו וכו' וקורא אותו [על מה]

(ה) יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים בני ביתך ואל תרבה שיחה עם האשה

שאמרו ז"ל וכי אפשר זה שנתן מלא קומצו לעני יתנו מלא קומצו לעה"ב וההמידה טובה מרובה ממדת פרעניות אלא ודאי שנותנים לו על חד אלף על דרך שפי' מורי הה"ר ברוך זצלה"ה מלוה ה' חונן דל. וגמילו של דל ישלם לו כלומר כולו ישלם לו ומעשה דרב ייסא מהזוהר פ' בשלח יוכיח מההיא עני וכו' כי הצדקה היא כעין הזרע שמכל חטה יוצאים כמה שבלים כמ"ש זרעו לכם לצדקה ויהיו עניים בני ביתך היינו רוחות נפשיות שיש לך לא יתגאו במעשיהם הטובים ואל יחזיקו טובה לעצמן. אלא יהיו בעצמם נמבזים ושפלים כעניים הללו שלבם נשבר ונדכה. ולדרך השני יאמר ויהיו עניים בני ביתך. כלומר כשבני ביתך ממש יתנו צדקה לא יתנהגו עצמן במעשיהם בגאוה ובגודל לבב ע"ד ועשיר יענה עזות אלא כעניים הללו שדבורם בנחת ובשפלות וכדפי' ז"ל ואבד העושר ההוא בעין רע בעונה רע לעני.

למה

ספורנו

(ה) פתוח לרוחה לצריכים הראוים לכך שיהנו די מחסורם בזולת שיצטרכו לשאול כדי שלא יתביישו. ויהיו עניים בני ביתך לשרתך בשכר ויפרנסו בנקיות. ואל תרבה שיחה אפילו עם אשתך אף על פי שראוי לדבר עמה בעסקי הבית כאמרם ז"ל אתתך גוצא נחון ולחוש לה מכל מקום אל תרבה אותה

פתח עינים

(ה) ואל תרבה שיחה עם האשה וכו' פירוש גם כשאתה רוצה להיות עמה לקיים מצות פו"ר או מצות עונה וזהו עם האשה אל תרבה שיחה רק פיוס מעט וכמ"ש ומגיד לאדם מה שיחו. ועוד יש לרמוז כי אם המצא ימצא האשה רבה ודעתם שוה כאיש וז"ש האש"ה גימט' איש כי שיח וכי שיג לה כהלכת גוברין וצריך אתה ליטול עצה ממנה אל תרבה שיחה כי ברוב דברי' לא יחדל פשע. וסמך ואל תרבה וכו' למ"ש ויהיו עניים בני ביתך לומר שלא תתייעץ עמה בענין הבאת עניים בביתך כי האשה עינה צרה באורחי':

וסופו

למה כי יעמוד לימין אביון השכינה באה
על ימינו. וכל הגוער בעני כאלו גוער
בביכול במי שבראו. ולכך צריך לפייסן
בדברים. אמנם אם היא אשה עניה אל
תרבה שיחה עמה.
באשתו אמרו קל
וחומר באשת חברו.
ואל תרבה שיחה עם
האשה זהו סוד ואל
אשה בנדת טומאתה
לא תקרב כדפי' בזוהר
פ' כי תצא כשמידה
זו היא מלוהטת בדינין
אז אין ראוי לאדם
להתעורר ולהתרעם על מידותיו למטה
וכאמרו ה' ילחם לכם לא אצטריך מידי
לאתערא מידי כדפי' בזוהר וזהו שיחה
והתנונים אפילו שהיא עת צרה. ולא תחסום
שור בדישו כתיב שהרי באשתו ממש אז"ל
כשהיא נדה דלינת הטומאה עליו כדפי'
בזוהר והיי נדתה עליו ופוגם הנפש הדבר
עמה ביותר והיא טומאה שאינה כ"כ חמורה
קל וחומר באשת חברו בסוד רעך וריע

*באשתו אמרו קל וחומר באשת חברו
מכאן אמרו חכמים כל המרבה שיחה
עם האשה גורם רעה לעצמו ובוטל
מדברי תורה וסופו יורש גיהנם:

מלאכת שלמה

באשתו: וכתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל
י"ם דגרסי בסיפא כל המרבה שיחה עם האשה
כשהיא נדה גורם וכו':

מהיכן אתה בא מביתו של פ' ואתה להיכן
הולך לביתו של פ' ג"כ וכן אפ"ל שתסביר
פנים להם עד שיעמדו בלא בוש' כאלו
הם בני בית והוא שאמרו על איוב כשבא
עליו הפורענות אמר
לפני הקב"ה רבש"ע
לא האכלתי העניים
ואוכל פתי לבדי כו'
לא הלבשתי ערומי'
ומגז כתבי יתחמם א"ל
הקב"ה ואעפ"כ לא
הגעת לאברהם אוהבי
אתה יושב בביתך
והעניים באים אצלך
את שדרכו לאכול פת חטים אתה מאכיל פת
שעורים את שדרכו לאכול בשר את מאכיל
ירק את שדרכו לשתות יין אתה משקהו
מים אברהם יוצא מפתח ביתו ומחזיר אחריה'
וכשמוצאן מכניסן לביתו ומעמידם בבני
בית את שדרכו לאכול פת שעורים מאכילו
של חטים את שדרכו בירק מאכיל בשר את
שדרכו ביין ושכר משקהו יין וכן פי' שם
עניים מלשון ענוה כלומ' שיהיו בני ביתך

פתח עינים

וסופו יורש גיהנם נקט לה בלשון ירושה
משום דאמרו רז"ל כל אדם יש
לו שני חלקים אחד בג"ע וא' בגיהנם זכה
נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכה
נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם וזה שלא זכה יורש חלק חבירו בגיהנם:

ואפשר דכלפי שאמ' גורם רעה לעצמו ובוטל מד"ת אמר וסופו יורש גיהנם והענין
במ"ש בס' יערות דבש דף ע"ד דהנחש בורח מהאש כי הנחש הוא מיסוד
הטפר כדכתיב ונחש עפר לחמו ויסוד הטפר רחוק מאש בתכלית הריחוק
ובזה פירש כמה ענינים. ובזה כתבנו בעניותנו במקומו דהיינו דארז"ל
דאמ' הב"ה בראתי יצה"ר בראתי לו תורה תבלין כי התורה אש קדוש והיצה"ר שהוא
עפר בורח מהאש והיינו טע מא כי הרשעים נידונים בגיהנם לשרוף זוהמת הנחש דאין
לו תקנה אלא באש וזהו טע ם מ"ש אין ביעור חמץ אלא שריפה והארכנו בזה ולברר
ההקדמה הנז' בס"ד:

וז"ש כל המרב' שיחה עם האשה שהוא משכן הסט"א ח"ו אם היא בטומאת נדתה
שזוהמתה קשה גורם רעה שהיא הסט"א גונדא דנחש לעצמו שדבקה אל עצמו
ואל בשרו ומזה נמשך שיבטל מהתורה אשר היא תבלין ליצה"ר וכאשר גרם רעה לעצמו
רהטא אבתריה שלא ילמוד וסופו אין לו תקנה להתיך הזוהמא אלא גיהנם להברית
הנחש

ספורנו

אותה השיחה. מכאן אמרו כיון שאין סבת
ההמנע משיחת האשה מפני חשש ערוה
שהרי הזהיר מזה גם באשתו. אם כן היתה
זאת

נכנעים להם ומאספים אותם בפיום דברי :
יזהו שאמרו שם למד בני ביתך ענוה
בזמן שאדם ענותן ובני ביתו ענותנים
בא אדם עני ועמד על פתחו ואומר יש
כאן פלוני אביכם אף הם משיבים יש ויש
חנה את ידך הכנס בשלום וכשהוא נכנס
שילחן ערוך לפניו אבל ושתה אולי יביאהו
אצל אביהם עד שנפטר באהבה ממנו כשהם
קפדני' בא חעני ואמר יש אביכם בכאן
אומרים לו מה לך ולא בא אינו כאן גוערים
בו ומוציאין או ו בנזיפ' והולך בפחי נפש
וכן פי' שם דרך כלל להיותם ענוים בכל
דבר ונוחי' לבריות שכל מקום שהקפדה
והקטטה מצויה שם קללה מצויה שם ולבו
של אדם נוקפו על בני ביתו בכל מקום
שהוא. והוא שאמרו למד בני ביתך להיו'
ענוה מצויה בהם בזמן שאדם ענותן ובני
ביתו ענותנים הלך לו למדינ' הים לבו
בטוח עליהם אומר מודה אני לפניך ה'
אלהי שאשתי אינה עושה מריבה עם אחרים
ב"ב אינם עושים מריבה אצל אחרים לבו
אינו מתפחד ידעתו מיושבת במקומו ובזמן
שאדם אינו ענותן ובני ביתו קפדנים הלך למד"ה לבו נוקפו ואומר יה"ר מלפניך כי'
שלא תהא אשתי עושה מריבה אצל אחרים לבו מתפחד ואין דעתו מיושבת במקומו :
ואמר ואל תרבה שיחה עם האשה והשיחה היא מונחת אצלי על דבור
שאין בו צורך ועיקר כמו שאומרים תמיד שיח' בטלה וכן אמרו (בע"ז די"ט
ע"ב) בת"ח ששיחתם צריכ' תלמוד כלומר שאפי' הדבור ההמוני היוצא מפיהם שיראה
שאין בו עיקר יש בו בדי ללמוד ממנו איזה ענין או מדה או מוסר והוא אצלי
מה שהיה דוד מיחס על עצמו תמיד זאת המיל' אפי' בד"ת אמר עבדך ישיח בחקיך
כל היום היא שיחתי ורבים כאלה של רוב ענותנו' היה משפי' עצמו עד שהיה קור'
הגייתו בתורה שיחה כאלו הוא חסר הידיעה בעיניו ולא יהיה בהם דבורו עיקר ולזאת
הכונה הזכיר הנה לשון שיחה להודיע שלא הזהירו לדבר עמה כפי הצורך אם מעם

אביך מכאן אז"ל מקל ואומר זה שבאשתו
אמרו קל ואומר באשת חברו וכל זמן
שמרבה האדם שיחה עם האשה כאמור
גורם רעה לעצמו דהיינו אותה רעה שנידון
העולם בה בעת ההוא שהוא מתרעם כלפי
מעלה לפי שהוא בא לחסוס שור בדישו
בלי תשובה ומעשים טובים וכמעשה דרב
אחא בפ' וארא שאלולי היה אדם גדול היה
נענש באותה שעה שאין לחסוס שור בדישו
כי אם לחזור את העם בתשובה כי על ידי
התשובה נשפעים מים טהורים לטהר כל
פגם ואותו השפע נשפע על ראש שעיר
והן הן מזונותיו ובזה אין עליהם קטרוג
אמנם תרשומות ותלונות או תפנות ולדקות
בלא תשובה ודמעה וחרטה נופל בשיחה
זו וגורם רעה לעצמו ולא על זו בלבד
נידון הלא גם נידון על שבטל את התורה
כל אותו זמן שנתרעם על מדותיו ולכך
בסופו יורש גיהנם על שעשה להרבות שיחה
ועל שביטל מדברי תורה ועל שניהם
יורש גיהנם :

עשה

ספורנו

זאת האזהרה ממנה מפני איבוד הזמן שלא
ירגיש האדם בו ובזה גורם רעה לעצמו
בעסקי חיי שעה ובוטל מדברי תורה באבוד
הזמן ומרדת הכח המחשבי שיפנה אחרי
ההבל וסופו יורש גיהנם שכך דרכו של
יצר הרע להוציא מרעה אל רעה כאמרם
ז"ל שכך דרכו של יצר הרע שנאמר לא יהיה בך אל זר ולא תשתחוה לאל נכר
איזהו אל זר שהוא בגופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע :

פתח עינים

הנחש וקרי ליה ירוש' המזומנת ובאה אליו
ממילא כן מאותו שעה שהתחיל להרבות
שיחה עם האשה רעה אחר רעה תבא כי
הסט"א רעה וגיהנם רעה כמשז"ל והיא
מוכנת לו כירושה :

יהושע

(ו) **עשה** לך רב כלומר עשה עצמך רב וגדול בתורה וכמלות ועיין לזה נמצא שלריכה להתעצר להשליט לזו מלוה המסירה לו תקנה לתה לותה וכודלי במכר זה לך יהי עזר וסיוע בעבודה התלהית יותר ויותר כי זה הוא סוד הכלל ליעקב מסייעין לותו [בגשמתת] דנשמתת קדושת דלי ריש פ' נח כי הגס שפגיעו הוא סיזכה לנשמה קדושת עכ"ז לפשר לפרשו על נשמת לדיק בסוד חס תכול תחכול שלמת רעיך כמבואר לללי וזהו וקנה לך חבר לך להגאתך ולמובתך יהיה לותו חבר שתקנה ולמר בו לשון קניה כי בודלי קונה לותו במעשיו הטובים ועל כן כסיבות עת המשפט כגון ריתם השנה לו בשעת סיקול העוגות בכך מלזיים שבסיכל הזכות כמבואר בזוהר פ' פקודי לז תגרום על ידי כן סיהיה הכ"ד העליון ע"ב שנהדרין שבסיכל הזכות דן לת כל בני החדש לכף זכות שמא אפי' בראשונות עבירה גירר' עביר' והתמדתו בהבליו הביאהו להמשך בעניינים אלו עד שיבא מהם לזאת ההבלית והוא ענין אומרו וסופו כלו' שימשך בכך עד שסופו שיבא לידי כך ויש מפרשים באשתו אמרו באשתו נדה ואין צריך בכך ובברי' אמרו אדם בא מבית המדרש ולא נהגו בו כבוד או שערער עם א' מחבריו אל ילך ויאמר לאשתו כך וכך ערעתי עם חברי או כך וכך ערער חברי עלי מפני שבוזה את עצמו ואת אשתו ואת חבירו:

(ו) יהושע בן פרחיה *ונתאי הארבלי קבלו מהם יהושע בן פרחיה אומר עשה לך רב וקנה לך חבר והוי דן את כל האדם לכף זכות:

מלאכת שלמה

ונתאי הארבלי: ומלתי שכתב החכם הרב"י תשכנזי ז"ל שכרוב הספרים נרסינן מאתאיה כמ"ש ולל"ף ותי"ו ולל"ף ויו"ד וה"י:

ואם הרבה כמה שיש מקום לדבר עם האשה בענין צורכי הבית בכללי יבפרטיו ועניניו הוצאותיו ושאר הדברי' הבל לפי מה שהוא ולפי מה שהיה שכל שדבוריו עמה בדברים הצריכים אין הדבר גורם רעה כי המחשבה מרודה בצורך העצה על דרך אומר' ז"ל (בב"מ דצ"א ע"א) בעבידתיה מריר אבל הזהיר על הדביר שאין בי צורך בדברי שלום ודברי הבאי בספור המאורעות וביוצא באלו ואמר שאם יקרהו לדבר בדרך מקרה לא ירבה בכך ואפי' באשתו אמרו כן שלא לגרום רעה לעצמו להטריד מחשבתו בשעה הראויה למלאכתו או להורתו לפי מה שהוא האדם וב"ש באחרת אפי' בפנויה ואין צ"ל באשה איש ויעד בזה גורמת רעה לעצמו וביטל מר"ת ונחל' ניהגם כלו' כל א' כראוי לה שגורמת רעה לעצמו בפחיתת המידות ובטול מלאכתו או תורתו ואבוד עסקיו הוא בכולן ונחלת ניהגם הוא באשת חבירו או

(ו) יהושע ן' פרחיה כו' עשה לך רב כו' אמר שתועלת הלמוד הוא כלומר מזולתו כי הירועה המקבלה עם כחינת הלמוד יפלפול בהם הוא השלמות.

פתח עינים

(ו) **יהושע** בן פרחיה אומר עשה לך רב וכו' לפשר לומר דרך דרש וקדי' מ"ם בזהר כתום' פ' חי שרה זכלה חיהי מלן דחזעיר רמיה בהאי עלמא כמה חיהו רב ועילאה בההו' עלמא והכי פתח רב מתיבתא מלן דחיהו זעיר חיהו רב ומלן דחיהו רב חיהו זעיר מלן דחיהו רב חיהו זעיר דכתיב ויהיו חיי שרה ק' דחיהו תושבן רב כתיב כיה שנה זעירו דשנין חד חזעיר ליה שבע דחיהו חשבן זעיר לכני ליה

ספורנו

(ו) **עשה** לך רב שהסיה כל קבלתך מ:כו וכבר גמו מי שלמד על הפך זה כלחמרם ז"ל יוסף כר חייא מכולי עלמא

ובתלמוד המער' (בפסחים פרק אלו עוברין) אמרו כל הורה שאין לה אב אינה תור' (א"ה עי' מ"ש ד' המחב' לעיל בריש פתיחתו למסכת זו) ובמדרש אמרו אינו דומה לומר הו' מפי עצמו ללומדה מפי אחרי' הלומ' מפי אחרים תלמודו עומד כלו' שלו' הוא בדרך קיום והעמדה לא כאדם שלבו נוקפו ואינו משתכח. הסתום מהגלה מסולק מן הספק הלומר מפי עצמו אין הלמו' עומד ר"ל שאפי' הוא אינו בוטח בו ולבו נוקפו ושוכח ומפקו' רבות עליו ואחר שהקבל' כשהיה על השלימו' צריכה ב' דברים הא' שילמוד הענין מפי דרב והב' כשיסור מלפני הרב שישב בינו לבין עצמו ויסדר ענינה על אופניהם וזו השניה צריכה לחבר שמה שישכח הא' יהיה חבירו מזכירו ואו יצא בנוגה שכלם וחפץ ה' בידם יצלח. ומה שאמר לשון עשיה על הרב וקנין על החבר יראה שהכלית העמל על הדבר הוא עשיתו והנקל שבה הוא קניתו מן הנמצאי' והעשיה אמנם תאמר על מי שאינו מוצא הדבר כנאות לו וייצטרך לעשו' ע"י עצמו או ע"י זולתו והקנין יאמר על מי שימצא הדבר הנמצא לזמן ואינו צריך להתעמל בהשתדלו' עשייתי: לכן מה שהוא מתעמל בעשיתו אם ע"י עצמו אם ע"י זולתו הוא חביב לאדם ויקר מאשר יזדמן לו בלא עמל יבונתו בזה שאם לא ימצא פה רב הגון ושלם יתעמל בזה וישתדל בדבר עד שיוכל ללמוד מרב הגון והפלג בדבר עד שלא ימצא ישתדל עם התלמיד או עם הוותיק לטרוח להשלים עצמו עד שיובל הוא אח"כ ללמיד ממנו יאם יצטרך בבך לעזרו ולסמוך ידיו יעשה כדי שיקבל חכמה מן השלם והיא ענין העשיה והוא שרמזו באמרם (חגיגה דט"ו ע"ב) אם הרב דומה למלאך ה' צבאות תורה יבקשו (מפיהו) ואם לאו כו'. אבל החבר אינו צריך להתעמל בו כל כך אבל יקח מאשר ימצא כי אין הבונה בו אלא להסמך אחד בחברו בהזכרת הענינים ואפשר לפ' המילות ד"ל העשיה והקנין בהפך ר"ל להיות הנעשה בנקל שאין הכונה הגמור אלא הנחת שם כמו שביארנו בסס' יו"ט (דכ"ד ע"ב) אפי' כתורמום הזה לא עשאוני בני שהתורמום הזה שולקין אותו ז' פעמים ומתמתק והם הלוקי' אותם ז"פ ואינם חוזרים כלומר לא הניחו ליחם להם אף פיעל התרמום וכן בדרש (א"ה הכי איתא בפרק חלק דק"א ע"א) כל שאדם קורא דבר בלא עתו מקרא צווח לפני הקב"ה ואומר עשאוני בניך כמין זמר והקנין בא ע"י טורח והוצאה ויהיה באור השמועה לענין הנהגות מדיניות והוא שישים אדם עליו א' מן החכמים לאב ולראש להיות נשמע אליו ולעצתו בכל ענייניו ויהיה ענין העשיה מונח על שומו עליו לראש ומצד שזה דבר נמצא לשעתו שכל אדם חפץ בכבוד ומקבל בנקל להיותו לאב דנכבדים ובני המעלה מש"ה לא הזכיר לשון קנין והוא אומרו עשה לך רב אבל אחר עצת הרב צריך בעשית הדברים לחבר יסדר עמו ענייניו שאי אפשר לאדם בלא חבר ינלה עמו סהריו יסודותיו וצריך לחבר נאמן רוח מאד יהיה לו בעצמו כמאמר האוהב אחר הוא אתה ומצד שאין זאת ההגדה מצויה בנקל ובן מצד היות החבר מפל אצלו יצטרך לך ריוח על זה טרח רב עד שרוב פעמים יצטרך לקנותו והוא שיעזרהו כפי הראוי ויהיה בכלל עשה לך רב דבר אחר והוא דאפי' חכם שבחכמים ראוי שישים עצמו איזה שיכרור לאב ולראש אע"פ שאינו מוצא כמוהו יעשה לו ארון משלמטה הימנו בי האדם אפי' חכם שבחכמי' אינו רואה בענייני עצמו מה שיראהו זולתו ואפ' ג"כ שו"א עשה לך רב כלו' אפי' שאינו ראוי להיות לך לאב עשהו אתה לאב וחכמי המוסר אמרו, הטוב שבמלכים צריך לעצה" ואפשר ג"כ בענין החבר שהוציאו בלשון קנין בי החברה הוא שיהני זה בזה בשיה ותהיה הנאת זה בחברו כהנאת חברו בו ונמצאו קונים זה את זה. ויש לפרש עשה לך רב כו' כלומר שלא יהא זה בנזילות למורו רק עם רב אחד מפני שחילוק הקבלו' יבא לידי חילוק

ההוראות

זכות מאחר שאתה עשית עצמך רב וגדול בתורה ובמצות ותקנה את עצמך ואת אחרים בודאי שיהיה כף זכות מכרעת הן מצד עצמך א' הן מצד החבר שקנית :

א"נ וקנה לך חבר היינו חבר טוב כדאיתא בפ' פקודי (דף ר"נ) הפך החבר כדאיתא התם וז"ש כאן וקנה לך חבר קנה לעצמך ולטובתך חבר דהוא חבר טוב פי' עשה לך רב היינו מצד החסד שהוא מדת הגדולה שתשרה עליך ותהיה מרכבה אליה וזה ע"י מצות עשה וקנה לך חבר ע"י היינו הת"ת המחבר הקצות והיינו על ידי עסק התורה הרומזת בת"ת והוי דן את כל האדם לכף זכות היינו הגבורה שתהיה אתה מורכב אליה על ידי מצות לא ההוראות וכבר ידעת מה שאמרו בחולין (די"ח ע"ב) דרך ביזוי מאן אמרה יוסף ב"ר חייא מכולי עלמא גמיר עד שאמרו עליו שמע ר' יוסף ואיקפד אנו מכ"ע גמירנא אנא מרב יהודה גמירנא דאפי' ספיקי דגברי גרים כלומר שהיה מדוייק ביותר . ובברייתא (דאבות דר"נ רפ"ח) אמרו הלומר תורה מרב אחד דומה למי שבקעתו במקום א' זורק במקצתה חטים מקצתה שעורים מקצתה נוטע זתים מקצתה גפנים מקצתה אילנות נמצא האדם יושב במקומו וביתו מלא טובה וברכה הלמד מהרבה דומה לאדם ששדותיו מפוזרי' כשהוא בזה לבו נקפו על האחר ואינו מתיישב על אופן אחד ואף בחבר אפשר לפ' כן שאין ראוי

פתח עינים

ורבי ליה דכתיב שנים ושם נאמר אלו החידושים שהגידו לרשב"י בישיבה של מעלה ושרש הדברים הנה הנם בפ' שלח לך ע"ש דף קס"ח :

ספורנו

עלמא גמר וקנה לך חבר דומה לך וראוי להתחבר עמך כאמרם כל עוף למיני ישכו ובן אדם לדומה לו . והוי דן את כל האדם לכף

והוינן בה בעניותין בקונט' דברים אחדים דרוש א' מה זו סמיכ' לפסוק ויהי חיי שרה כי אף אמנם זה רמז הלא טוב לדרוש סמוכים רמז זה בענין חיו שרה לפי הפשט אומר לדבק טוב רמז ופשט צדקו יחדיו :

ניחא לן במ"ש הרמ"ע במאמר אם כל חי דאברה' אע"ה ושרה אמנו שוו בשיעוריהן כשני המאורות הגדולים הלא מראש שהיו שוים לטובה וכשהאיש והאשה שוים אי אפשר להם להוליד ובחון לשון הזהב מרז"ל אמור רבנן בטעמא אי אפשר לשני מלכים שישתמשו בכתר אחד כי אין זיזוגן עולה יפה ושימו"ש תהלים ולפיכך מיעט הירח ולמלאת חסרונה תקבל אורה מהשמש ותולי' צבאותיה הכבבים והמזלות והחמה רוב בנין והלבנה רוב מנין ונמצאו שוין וכן אברהם ושרה היו שוין ואי אפשר להוליד [illegible] פקד את שרה לשון מיעוט וחסרון וכדי להשלימה נתן לה יצחק כי ממנו יבנה בית ישראל זה ת"ד :

ועל פי הקדמה הלזו מתיישב מ"ש בדרוש שמואל משם מהר"ם ריקאנטי כי אברהם ידע שלא תתעבר שרה ולא בא עליה עד שנתבשר שיהיה לו זרע ונתעברה מביאה ראשונה והא מילתא חדתא והוא פלא . ולפי האמור מתיישב דכיון דידע דשרה היא שוה לו ואי אפשר לשני מלכים שישתמשו לכן לא בא אליה דליתא בשמוש עד שנתבשר שיהיה לו זרע והיינו שהקב"ה חיסר ממעלת שרה אז עשה מצותו ועיין מאי דכתיבנא בעניותין בהקדמה זו בקונט' פני דוד פ' לך לך בס"ד :

אתאן לדידן דאפשר להמשיל הנשמה לשמש והגוף לירח דכשם כי ירח לא יגיה אורו אלא מקבלת אור השמש כן הגוף אין לו אור וקיום כי אם מהנשמה (ושם כתבנו דלא תקשי לן ממ"ש בש"ס פ' שואל ע"ש) וכשם שאברהם ושרה כשהיו שוים לא יכלו להולי' כן הגוף אם רוצה להגדיל עצמו ולא להשתעבד לנשמה וילך אחר תאוו'

ניסניות

לו לגלות סודותיו וצפוני לבו רק לאחד :
ואמר והוי דן את כל אדם לכף זכות
כלו׳ כשתראה איזה פעול׳ יוצאה
מאיזה אדם ותהיה הפעולה בעלת שני
אפשריים אחד טוב וא׳ רע ויהיה ענין
בעליה בלתי נודע אצלך ראוי שתכריע
הפעולה לכף זכות ואל תדינה לכף חובה
ואין צריך לו׳ כשנודע פועלה באדם
בשר שאל יחשדוהו בדבר חטא במחשבתו

ספורנו

לכף זכות כי בזולת זאת המדה לא יתקיים
סוס ריעות כי לאנס ברוב המאמרים יוכל
הסומע לדון המדבר לכף חובה וכזה יתבטל
כל ריעות בלי ספק :

פתח עינים

נופני׳ לא יוליד מעשים טובים לך
אם הנוף יכיר מסרוגו כי בחמת כלה
חציב לגבי הנשמה ולכן יתעצב
לנשמה אז יוליד מעשים טובים ודבק
בקונו כרצון הנשמה וכן שני בני

תעשה שעל ידי כן כשיבוא הדין יהיה מתוק
וממוזג הרי ג׳ לכות חסד גבורה ת״ת
מחבר לוחס ולזה לחמר לעון מחבר וכן לחמר
בו לעון קנא לך חבר שכן התורה בא קנין
שב׳ פ׳ קנני לחעית דרכו והגדולה שהיא
מלות מעשה נקט לעון מעשה דהיינו מלות
מעשיות וגבורה נקט לעון דין כי מעשה
נמשך הדין. וז״ם והוי דן לת כל האדם לכף
זכות :

דחסד טוב במדרגה אם כל אחד יחציב עלמו גדול ג״ת להם להוליד מלות ולא טוב
מעשה טוב ביניהם לך אם ג׳ יהיה קטון בעיניו הגדל להכחם ויולידו כמה מלות והיינו
לחמר רב מחיבחא על פסוק ויהיו חיי שרה ולחז״ל ויהי׳ נימט׳ ל״ז משנולד יצחק כי
לוחם הצדיק היו חיי שרה ולמדנו דמתן דלחזיר נרמיה לחיהו רב דשנחמעטה שרה
זכחה ליצחק ונמשך לה חייס וכן הנוף אם יחעצב לנשמה וכל ג׳ לחביהו חיהו רב
שיולידו תולדות וע״ם בחוכך :

הוא הדבר לחשר דברו החנא הקדוש מעשה לך רב כלו׳ שלף שלפי החמת נרחה בעיניך
לנוח כערכך תקטין עלמך ותחציבהו כרב וע״ז פרו ורבו חידושי תורה . ומי
שהוא קטן ממך תחציבהו כחבר כי אז יהיה קנוי לך שמכיר בעצמותך שחמה גדול ממני
ונעשה כריע כחת אז מכיר בטובה ויהיה קנוי לך . וכילד חבא דרך מצא לזה חני
ילמדך והוי דן חת כל האדם לכף זכות וזכה לא תמלא סוס רב בחביך ובקטון ממך
כל הגרחה מחסרונו תדין לכף זכות . ולחה חכיר בחסרונך בחמת ל״כ הוא גדול
ממך . וכמו שלמרנו שחסיד לחד לחמר כי מעולם לא רחה קטון ממנו דחם ירחה חכם
לו מעשיר לו גבור יותר ממנו לא לריכת למימר כי קטון הוא . ולחם רחה חם לו מעשה
היה חושב זה לתמותו וטעשותו גדול ממני כי חטלחתו לחבר חטא לא בהשכל כי לא ידע
עד היכן מגיע לא כן הוא כי מכיר עלם החטא וכיולא · ולחם עיניו יחזו דל והלך
יחשוב כי הוא לדיק כי בדלותו ועניו מחכפר וכמ״ם יחלץ עני בעוניו . ולחם יביט
מעיך וכהו׳ וחלם וכפל יסורין זה יחמר כל מעשיו הטובים שמורי׳ לעה״ב וכיולא וכל
זה נכלל בסידון כל לחדם לכף זכות תיקף ילמיח קרן העמו׳ ומלן דלחיהו זעיר חיהו רב :
אי״נ לפשר שכלפי היל״ם ויל״ר ידבר כי היל״ם מכבן ולין דבריו נשמעי׳ לז״ח
מעשה לך רב ליל״ם שחכי׳ בחכמתו ותקבלהו לרב לעשות ככל חשר יולה. והיל״ר
שהוא חבר וכמז״ל בחגיגה דף י״ו על פסוק לל תלמינו ברע שהוא היל״ר והגם
דהחם יליף לה שיולדו קרלו רע מנעוריו מ״מ הל ליחת שהוא ריע ורע חלח
דדרים ליה הך ריע דיל״ר דלח כחיב יו״ד וקרי רע כלומר ריע שהוא רע . ושפיקר
הוא לטעו׳ היל״ר טוב ולמחקו וז״ם וקנה לך חבר החבר לידוע שהוא חבר מיום
שולדו קנה לך לעשותו טוב והקנהו למחק מיריעתו :

(ז) **הנה** התנא הזה תפש דרך הפכיי ממה שלקח חברו ואמר הרחק משכן רע כדי שלא ילמדך לסור מאחרי השם. א"נ משכן רע זה יצר הרע ואם תהיה זריז בסור מרע הגרוס שאל תתחבר לרשע שלא תתעבר בך נפש רשע כי יהיה לך למוקש וכמו שהארכתי בדרוש בפ' משפטים בכמה קראי מתוקים מדבש ובכללם אל תתרע את בעל אף וכו' פן תאלף אורחותיך ולקחת מוקש לנפשך דהיינו עיבור נפש רשע וזהו ג"כ נפש רשע אותה רע וזהו ואל תתחבר לרשע ואם התקרבת אל שכן לשמוע תועבותיו יתחבר לרשע שתתעבר בך נפש רשע אל תתיאש כי נפש רשע זה יהיה לך למוקש ויכשילך ובזה הפרענות ממשמשת ובאה אליך:

ואפשר לפרש על דרך הסוד שפי' בעשה לך רב כנגד ג' אבות בא התנא להזהירנו שלא נטה עצמינו לאחד מן הדרכים שהם ג' אבות הטומאות נגדייו לג' אבות קדושים גדולה גבורה ת"ת שגם זה לעומת זה עשה האלהים וכמו שהאריכו בענין זה בפ' פקודי בהכלי התמורות נאמר כאומרם ז"ל (בשבת דצ"ז) החושד בבשרים לוקה בגופו. ואפי' היתה הפעולה נוטה לצד רע ראוי לסמך לזכות ולחזור אחר הכרח הטוב בכל מה דאפשר וכבר הביאו הרבה מעשים במסכת שבת (דקב"ז ע"ב) אירע לחסידים והיו שואלים לתלמיד במה דנתוני והיו משיבים להם איזה טענה של זכות ואף הם היו משיבים העבודה כך היה ואתם שדנתוני לזכות כלומר אפי' שהמעשה היה דומה בעין כל רואהו רע המקום ידין אתכם לזכות אבל בשהיה פועלה נודע ומפורסם לרשע ראוי ג"כ לדון פעולותיו לכף חובה בלי ספק כי לא יצדק מעשה לעושהו ולא יתפאר הגרזן על החוצב בו והנה שלמה אמר כי יחנן קולו אל תאמן בו כו' וחכמי המוסר אמרו „הזהר מחלקת לשון הנבלים כנזהר מן הקשת אשר כל עוד שיוסיף להבנע יוסף להכות":

(ז) **נתאי** הארבלי אומר הרחק משכן רע ואל תתחבר לרשע ואל תתיאש מן הפורענות אמר הרחק משכן רע לשתי סבו' אחת בדי שישמיר מנזקין והב' שלא ילמד ממעשיו כי חברת הרעים תקנה פחיתות

(ז) נתאי הארבלי אומר *הרחק משכן

מלאכת שלמה

הרחק משכן רע. מצאתי שכתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי שיש ספרים דגרסי רחק משכן רע ע"כ:

פתח עינים

(ז) **נתאי** הארבלי אומר הרחק משכן רע וכו' כלו' אם היית דר במקום אחד ואח"כ בא שכן רע לא יעלה על דעתך כי אין לחוש לזה כי הלא אף בע"ז תנן דר"ג היה רוחץ במרחץ של אפרודיטי בטעני' היא באת בגבולי וכן תאמר מה יש לי לעשות הוא בא בגבולי לא כי אלא הרחק משכן רע והצטער לעזוב משכן כבודך בעבירו ומכל שכן שאל תתחבר לרשע שהוא דר מקודם והלך אצל שכונתו לדור ודאי אל תתחבר לרשע שהוא קדם ואל תתחבר אליו. ואל תאמר הוא לבדו דר ואני בביתי אל תתיאש מן יהפורענות דזמנין דמפקיד דינא עליו ותכוה בגחלתו:

א"נ אפשר במ"ש פ"ק דע"ז נזיל אפתחא דבי זנות ונכפייה ליצרין וכתב הר"ן עיון יעקב ואע"נ דדרשינן לעיל אל תקרב אל פתח [ביתה זו מינת י"ל ה"ד ביחיד ועי"ל לפי שהיו עוסקים בתורה וכו' עכ"ל וכדבריו כתב הרב מהרש"א באגדתיה לישב מ"ש פ' החליל דאמר אביי אי מאן דסני לי הוה לא מצא למיק' אנפשיה ותנא כל הגדול מחבירו יצרו גדול הימנו דהכא איירי בשעה שעוסק בתורה ועוד דהתם יחיד הוה הנה

ספורנו

(ז) **הרחק**. לא בלבד תמנע מהתחבר עם אדם רע לבריות אבל הרחק גם כן משכונתו בהיותו מועד להזיק ואל

פחיתו' המדות ודרך כלל אמרו (במס' נגעים פי"ב מ"ו) אוי לרשע אוי לשכנו וכן אמרו ז"ל (בשבת דס"ג ע"א) אם עם הארץ חסיד אל תדור בשכונתו ופי' בברייתא דר"נ (בפ"ט שם) אחר שכן שכבית וא' שכן בחוץ ואחד שכן שבשרה שאין הנגעים באים אלא בביתו של רשע והרי עונותיו של רשע נוהרין לסתור כותלו של צדיק. ואע"פ שאין מן הדרכים התוריים להענש איש באחיו אף כי איש בשבנו ס"ם אף הוא ראוי ליענש בעצמו מצד חברתו עמו ושמא תאמר הריני נזהר מלדור בשכונתו שהוא ההחבר' המידי אלא שאני מתחבר עמו לעניני סחורה ופרקמטיא לפעמים דרך עראי וכיוצא באלה לכך הוא חוזר ומזהיר אל ההחבר לרשע כלומר בשום חברה בעולם ופי' בברייתא של ר"נ (שם בסו' פ"ט) אל ההחבר לרשע אפי' לדברי תורה בספרי המוסר אמרו „החבר רע מבקש תואנות" וכן אמרו „חברת השוטה סכנה" ואמרו נ"כ „חברת הנבל חרטה" ובדרש ובאבות דר"נ פ"ט) אמרו אל יהחבר אדם לרשע שהרי מצינו יהושפט שנתחבר לאחאב כרמות גלעד וכעס הקב"ה עליו שנאמר הלרשע לעזור ולשונאים תאהב ונתחבר לאחזיה ופרץ את מעשיו שנ' בהתחברך עם אחזיה פרץ ה' את מעשיך וכן מצינו (שם) באסנון שנתחבר ליונדב והבשילו בעצתו:

ואל תהיאש מן הפורענות אפשר דאחר דהזהירו על מניעת חברה הרשע הוא מזהירו בהשהדלות קנין החבר טוב מצד שאי אפשר לאדם בלא אוהב שיספר לו קורותיו

רע ואל תתחבר לרשע ועל תתיאש מן הפרענות:

סמורנו

ואל תתחבר לרשע כפל מצירות לך על פי שהיה חכם וכלתי מזיק לבריות ואל תתיחס מלגקות עם הרשע כענין יהושפט עם אחזיהו

פתח עינים

ע"ד וכלפי זה צה התנא ללמד לה תימה אי להיה אלל שכן רע ואכפייה ליצרי בהיות דר' מנינא ור' יונתן לו"ל הרחק משכן רע ולה תימר אלא כשהס ג' אכל ביחיד אין לומר אכפייה ליצרי ולו"ל הרחק אחה היחיד משכן רע. ולה הסבור שמיקר החילוק הוא בין היכא דעוסק בחורה להיכא דלה עסיק לו"ל ועל התחבר לרשע מכל וכל דכשאחה יחיד לך שחעסוק בחירה אל תתיאש מן הפורענות.

א"נ יש חילוק כשהוא דרך מקרה כי התם דר' מנינא ור' יונתן אזלי בחרחה ומצרו דרך שים שם זוטות אז ילך בטח ויכול לכוף יצרו. אכל בקבע יש לחוש. ול"ש הרחק משכן רע ולה תימת אכפייה ליצרי דהכא שאני שהוא בקבע לכך אני אומר ואל תתחבר לרשע

כנגד מדת החסד אמר הרחק משכן רע שהחסד הקדוש נקרא טוב כמבואר בזוהר פ' תרומה בעובדא דכריה דרב ספרא ונגדיי לו הוא רע והייט הרחק משכן רע אלא תעבור על מלות עשה כדי שלא יתקרב אלין אלא תרחק ויעשה מרכבתו כך אלא הרחיקהו מעליך וכנגד המדה הנגדיית למידת התפארת הייט גופא דההוא סיטרא אחרא ואל תתחבר לרשע דהייט ס"ם חייבא שהוא בסוד הנוף נגדיי לגופא קדושא ותתחבר עמו על ידי ביטול תורה לכן אל תתחבר לרשע:

א"נ אל תעשה תבוריס תמתיס שיזדווג ס"ם עם כת זינו לילית ע"י ביטול התורה בסוד אל תאמר תשלמה רע כמבואר פ' מקן לא תגרום אתה שתתחבר הנקבה לרשע ס"ם חייבא וכנגד המדה הנגדיית למדת הגבורה הקדושה אמר ואל תתיחס מן הפרענות כי פתאום יבוא לידך כי מהמדה הזאת בעלמה יבא לך הפרענות וז"ש ואל תתיחס מן הפרענות:

הייט

קידותיו ויתקן ענייניו כעצתו שאפי' משכיל שבמשכילים צריך לעצה זולתו ודרך צחות אני אומר כל הנעשים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו ואמרו ז"ל (פ"ק דכ"ב דט"ז ע"ב) או חברא או מתותה וחכמי המוסר אמרו „אדם כלא חבר כשמאל בלא ימין" ואמרו ג"כ „הטוב שבטוסים צריך לרסן הכשרה שבנשים צריכה לבעל והפקח שבאנשים צריך לעצה" ואמר החכם לבניו „אל ימעטו בעיניך שונא אחד ואל ירבו בעיניך אלף איהבים" וירוע שאהבה המצא בענוה ושפלות דרוה כי הנאוה בן אחים יפריד ב"ש שלא תקבץ הנפרדים וע"כ אמר שלא יתרשל בנאותו מהשתדל בחברה הטיבה בראותו עצמו כלהי חבר כי הזמן מסיבות מתהפך בתחבולות יעשה לו מלחמה וראוי לו להיות אוהבו מוכן לו חמיד להתיישב על ענייניו לקבל ממנו עצה קודם שיצטרך או תיכף שיצטרך אליה כי העצות שלש עצה קודם הדבר ועצה עם הדבר ועצה אחר הדבר כמו שכיארנו בילדותינו בחיבור התשובה: ואמר החכם „החברה טובה מצלת מן הרעות" והוא שאמרו בברייתי (שם באבות דר"ן בפ"ט) אל יהיאש אדם מן הפורענו' אלא יהא אדם מתפחד בכל יום ויאמר אוי לי שמא היום תכא עליו פורענית ההי"ר אשרי אדם מפחד תמי' ויש שפי' על אודרת הנפש שלא יתגאה כראותו הצלחתו ויתבונן כי מה' היתה לו ובידו לשנות עתים ולהחליף זמני' כמו שאמר השמר לך פן תשכח את ה' אלהיך כו' פן תאכל ושבעת כו' ובקרך וצאנך ירביון כו' ורם לבבך ושכחת כו' ואמרה בלבבך כחי ועוצם ידי כו' כלו' והחשוב שאתה שהצלחתך באה מצד דעתך ושכלך לא תסור ממך וינרום לך זה לבלתי הכנע לשם ית' לשוב מדרכך הרעה כמאמר הכתוב על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו ולכן הזהירו להסיר המחשבה זאת מלבו והוא אומר וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כו' ובידו להפך ידו עליך לרצונו. וכן אפשר לפרש שבראותו הצלחתו יתירה יתפחד שמא עונותיו מרובים ומקבל שבר קצת הנאות בחייו להיות יוצא נקי מנחלת הטוב הצפון והוא שאמר: ז"ל בפרק חלק (דק"א ע"א) כשחלה ר"א נכנסו תלמידיו לבקרו אמר להם חימה עזה יש בעולם התחילו בוכים ור"ע משחק אמרו לו מפני מה אתה משחק אמר להם ומפני מה אתם בוכים אמ"ל אפשר ספר תורה שרוי בצער ולא נבכה אמר להם ולכך אני משחק שכל זמן שאני רואה את ר' שאין יינו מחמיץ ואין פשתנו לוקה ואין שמנו מבאיש אמרתי שמא ח"ו קבל ר' את עולמו בחייו עכשיו שאני רואה ר' בצער שמח אני כלומר שהוא מתנקה בצערו ממקצת עבירות שבידו

פתח עינים

לרשע דהיינו חיבור בקבע:

אינ לפשר דכך סיעור דכרי המגיה רחמ
חכמי מלוך הרחק משכן רע ושם

חמה מנוס מסיבה שחמה מוכרח להיו' בשכונתו לפחות שלא תתחבר לרשע כי לא תהיה בחברתו ולא תשב חמו עמו רק בדד תשב בביתך. ועם כל זה שלא תתחבר עמו שלא תתייחס מן הפורענות ותמיד תפחד עד שתרחיק משכונתו רס דביני ביני הללה פורחת שלא תתחבר עמו:

וזה לפשר שהוא כוונת רס"י ז"ל פ' ויצלח בפ' עם לבן גרתי ותרי"ג מלות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים כלומר דיקדק תע"ס שלא לומר לעשו שלא יבטיחך יגרך כי נתחברתי עם לבן ובהתחברי לרשע הפשרתי. דע עם לבן גרתי לא נתחברתי עמו בקבע רק תמיד הייתי גר דרך עוברי ותרי"ג מלות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים כי לא נתחברתי עמו רק גר הייתי כלומר נמה לעון חף כי ואחר עד עתה לא היה קבע

ספורנו

ומזיקו כלומרו בהתחברך אתו לחזיקו פרץ ד' אות מעשיך:

א"ל עקיבא בלום חסרתי מן התורה כלו' אפ"ל למדתנו רבינו אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וכבריתא של ר"נ (שם פ"ט) אמרו בזמן שאדם רואה עצמו מצליח וכו' אל יאמר ממה שזכיתי נתן לי הקב"ה כך והקרן קיימת לעוה"ב אלא יאמר אוי לי שמא לא נמצאתי לי זכות אחת ועליו הקב"ה נותן לי כך שאמרו כן העולם הבא:

(ח) **יהודה** ן טבאי אומר אל תעש עצמך כו', אמר אל העש עצמך בעורכי הדיינין, והם אותם שמסדרים הטענות להובע או לנתבע ולא סוף דבר שהזהיר זה מאוהו אלא אף משאר בני אדם ובמי שמצינו לר' יוחנן (בכתובות דכ"ן ע"כ) שלמד טענה א' לאחד מקרוביו ונתחרט ואמר עשינו עצמינו בעורכי הדיינין שהרי כל מי שהוא

(ח) יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי אומר אל תעש עצמך כעורכי הדינין *וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקבלו עליהם את הדין:

מלאכת שלמה

והגיה הריי"ח ז"ל וכשיהיו בעלי הדין עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כצדיקים שקבלו וכו':

(ח) **היונ** משח"ל דור לחביו יקלל אל תלמן סנד אל לחדויו דלא ניחח ליה למרייהו שהאדם ילמד קטיגורייה על בני ישראל לפי שעל ידי קטיגורינו יפרוך הדיינים למשפט והיינו ע"כ סנהדרין שבהיכל הזכות כמבואר בפ' פקודי וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך היינו המקטרגים הנעשים על ידי עונותיך כמאז"ל הטופה עבירה לחבת קונה לו קטיגור לחד והם עומדין לפניך להכשילך ולוקח ממך כחו שאמר ותמוגנו ביד עונינו אל תחמין התבוכה הלא תיכף תחזיר בתשובה בעוד שעומדין לפניך שעדיין לא חזרת בתשובה החבבה כאלו הם רשעים דהיינו המזיקים שמנזקים את העולם ורוצים לבלעך ולכן אל הלחמן התשובה הלא תיכף תחזיר בתשובה ותהיה השובחך כ"כ

ספורנו

(ח) **אל** העש עלמך. לפילו חון לביה דין כלומס שעורכים טענות ודינים של בעלי דדין לדיינים ומלמדים טענות

פתח עינים

קבע רק הכל מרחי. והרחיה טב זה ויהי לי סור והמור וכו' ולם בייתי מההבר עמו כתיב בההבדך לרבע פרק ה' לח מעשיך ולחי ההעברתי מוכרח שלח ההבדתי עמו רק כל הימים גר בייתי:

א"נ לפשר יזהיר על הילה"ר שיולרו קרלו רע והוא בקרבו ישים לוכבו וז"ם הרחק משכן רע לוחו שכן הנקרל רע הוא הלר הלורר ילה"ר כי לם לא תחרחק נעשית משכן לסט"ה ולכך לחי לומרו לל תתחבר לרשע הידוע מקור הסט"ה. וכי תימא מלחר שהוא מלאך המות וממונה על כל לעבר וגזק בההבדרו עמו ישמרני כחים בליטל המתחברי עם מורד במלך שהוא נשמר ליה"ר לל מתיחס מן הפורענות כי דרך הסט"ה שהשומע לו הוא ממיתו כמ"ם בזהר הקדוש:

א"נ לפשר פירוש פשוט והוא במ"ם לוי לרשע לוי לשכנו למשל שלם בית הרשע גולד בו נגע ומטען נתילת הכוהל שבין ביהו לגדיק קרי ביה לו לרשע וכיולא וז"ם הרחק משכן הרע ובזה לל ההחבר לרשע כפורענות שיגלו הכוהל שלך וכיולי לם נשנה רשות לחבל לרשע הלדיק שכנו מסוכן שילכך בשחיתתו:

(ח) **יהודה** ן טבאי לומר לל תעש עלמך כעורכי הדיינין וכו' לפשר דמלבך בפשוט כך בריו עוד רמז הוכחת מוכר להדם שלל יבקש טענות למעט מעלתו

כ"כ גדולה מד שכשיפטרו מלפניך שהולכים להם מפני תשובתך יהיו בעיניך כזכיין דהיינו כמלוכים והיינו שהזדונות נעשית לו כזכיות שכן על ידי התשובה שהיא מלות עשה מן התורה נעשה מלוך קדוש. נמלך מאותו קטיגור שנעשה על ידי העון עשה בתשובה מתכפך למלוך קדוש ואימתי תחזיקם אלו הרשעים כזכיות לכשיקבלו עליהם את הדין שהדין שהיה מתוח לכוח עליך יקבלוהו עליהם דהיינו ונעשה הקטיר עליו שאותו קטיגור שנעשה על ידי העון כשמלמד חוזר בתשובה נאותה תשובה מתכפך עליו הדין המתוח על החוטא הזה וזה הוא נמחה מן העולם על ידי הדין שהיה מתיד לכוח על עוניו וכמ"ש מחה פשעי שאותו קטיגור יהיה מחוי מן העולם ע"ד הקרבן שמהיה כוונת החוטא לכוון כזה שכל מה שעושים לזה היה רלוי ליעשות לו:

א"נ כעורכי הדיינים לתת-טרך וקיום ותשובות לדיינים ע"ב מהדרין הנז' לקיים נזרתם בפועל ולעשות פלמך סיומת דדינא דקשיא שהרי ילחק לחניכו שהוא היה הדיין לא רלה לעשות עלמו מלקה אלא לחמר לריך לעשות קיום שיעשה הדין על

פתח עינים

ולהקטינו בטענות בלות ומטולחות ולהתלות בקוטי עכבים כשם שעורכי הדיינין עושים דאף שהחיוב ברור מבקשים לדקו בכמה טענות וחילוקים דקים כי זהו עיקר מכמת הילה"ר למעט חטאת האדם ולבקש זכות וכמו שפי' הרחשנום כוונת הכתוב וכל יגר מחשבות לבו רק רע רק מיפוש למעט הרע. לא זו הדרך לבעל נפש חדרכה שם חטא חטא קל יהיה בעיניו גדול מאד שעבר פי ה' אלהי עולם ובחוש השערה אין תרופה למכתו קיו ממלכי החדמה על האדמה שמכין ופוקדין וממיתין בדבר קל שבקלים שיעבור פי המלך וי"ש דוד הע"ה כי פוגי אניד אדאב מחטאתי אניד לשון דבורי' הקשים כנידין וזהו כי פוגי אניד בעיני קשה מאד. ואפי' על חטא דוחב אלי מאד כי כל יום אדאב אחוקשת בחיות שהחטא לאלהי החלכים. וזה כלל במוסרו האגא הקדוש אל חטא עלמך דייקא בדבר הנוגע לך לא תהיה כעורכי הדיינין להפוך בזכותך. אלא תלמד שאלי אומר לך כשבעלי דינין עומדין לפניך יהיו כרשעים וא"ל אר"ח בעל דין עומד בדין אדיר לפני ה' כמ"ש אדם נדון בכל יום וא"ל אחה כרשע. וגם אם בעית בשובה ובקבלת יסורין אל תחטא זהה כי ר"ל כשנפטרין יהיו בעיניך כזכיין ולא זכיין ממש שקבלו עליהם עשוה כן מלמד לבריות לשקר יהכחיש האמת ונמצא נורם לו הקלה ועון ולפי זה ראוי לקרות הדינין ביו"ד אתה לבד והוא שם בתיבה מילה דינין היא בסקים טענות ורוב העולם קוראים דיינים בשם התאר כלו' בדיינים הפחותים העושים כך אע"פ שממונים להיות נחתך הדין על פיהם ויש מפרשים אותו על הסופרים כאלו אמר הסופר הדיינין והוא שהיה להם לדיינין כ' סופרים אחד כותב טענות המזכים ואחר כותב טענות המחייבים ונמצא זה מסדר טענותיו כפי כחו וכן זה לשכנגדו ויש מפ' שעל הדיין הוא אומר כן ואפי' שנדמה לו על הא' שהוא זכאי לא יהא היא מחזיק בטענתו יותר מדאי וכ"ש שלא יוסיף בה שמא דמיונו מכזב לו ונמצא נורם לעות את הדין וזהו שסמך לו וכשיהיו בעה"ד עומדים כו' יהיו בעיניך כרשעים כלו' שלא תאמר בלבך פ' חסיד היא ואינו משקר שכל שאהה משקיע מחשבתך בכך אין אתה רואה לו חיבה ולפיכך השקיע במחשבתך שאפשר בטענתו של תובע וחברו מכחש לו שלא כדין וכן דאפשר בטענתו של נתבע וחברו הובעו שלא כדין ונמצאו שניהם

ספורנו

טענות לבעלי הדין יהיו בעיניך כרשעים שלא תחמין לדבכי שום לחד מהם אבל התום שלולי כל לחד מהם כוונן שקר וכזה לא תשא שמע שוא כלל. יהיו בעיניך כזכיין לפילו התברר לך שטענו שקר שניהם

שניהם בעיניך כרשעים שי שמתוך כך תדקדק בהם ותחקור בדבריה' כראוי ואמר אח"כ וכשנפטרי' מלפניך יהיו בעיניך כזכאים שקבלו עליהם כו' כלומר שהם קבלו הדין ועשו כמו שגזרת להם מן הדין ואחר שכן הוא יש לך לדון שכל אחד ואחד כשהיה בא לדון היה סבור בלבו שטענתו היא צודקת ולא במרד ובמעל וכשראה ההפך מרבה הדיין חוזר הדיין ונשמע לו ואז הדיין המזקק לשבוע' ונשבע ונפטר דמ"מ אחר מהם שקר עכ"פ מ"מ החזיק בצדיקים אחר שהם מקבלי' את הדין. ויש נורסים כמי כו' כלו' שקבל מאליהם מתחי' ובריית פי' בענין אל תעש כעורכי הדיינים דרמז בענין שהוא למד אצל דבו שלא יהא רדוף להמשך אחר דעתו כאדם שבא לערוך דין עם חבירו שמחזיר להשיב לפי זכותו אם אמת אם שקר לא יתבונן בעצמו היאך ראוי לפ' את הדבר אם כדעתו אם כדעת חבירו ויודה על האמת ולשון הברית' (באבות דר"נ פי"ז) היא אל תעש עצמך בעורכי הדיינים כיצד אם באת לבית המדרש ושמעת מעם או הלכה אל תבהל להשיב אלא הוי יושב ושואל באיזה טעם אמרו:

(י) **שמעון** ן' שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר:

(ט) שמעו' בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים והוי זהיר בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר:

גמר הדין שנומרים הדיינים שיהיו מחרים על ידך וכשהעשה עלמך ליעור לדין כדי לזהירה שלא תהיה להה הרלועה ולזהירה שלא תגרים שילקו חומך חמר וכשיהיו בעלי הדין עומדין לפניך לידע מומך מפני עוונותיך חזור בתשובה תיכף כמבואר בפ':

(ט) **שמעון** בן שטח אומר הוי מרבה לחקור את העדים. היינו מאחר דמיינין שמשוטטים בכל הארץ לראות במעשה בני אדם ועולים ומעידים לפניו יתי ואם האדם יתן אל לבו לחקור את כל מעשיו שלא יעשה דבר שיעידו עליו אלו העדים זכאה חולקיה כי לא יתן פתחון פה לבעל דין לחלוק וז"ש הוי מרבה לחקור את העדים כדי שלא תבוא לידי עבירה והוי זהיר בדבריך הזהירנו עוד שלא יוליך אדם דבר מפיו ש"ם בו משמעות לגרי אנפי שלפעמים ידבר אדם דברים רעים או מוליך דבר טענה [מגונה] מפיו ואין בו מיגח. ובזה יתן מקום לאלו העדים שיעידו עליו דבר שקר וז"ש והוי זהיר בדבריך

ספורנו

שניהם או אחד מהם לא יהיו מצודים בעיניך למעידות שלפעמים יטעון האדם שקר לא לגזול את חבירו אבל לדמותו לאיזה זמן כאומרם ז"ל לשתמוטי קא משתמיט סבר עד דהוו לי זוזי ופרענא ליה:

(ט) **הוי** מרבה לחקור כו' אמר כל אלה להשמר ממה שקרה בעניני בנו ש נהרג שלעדים ילמדו אם ים משם לשומעים שילמדו לשקר בעניני אחרים דעלמא לריך ליזהר על דרך שכתב בשיטה מקובלת כתובו' סוף פ' מליאת החשבה משם הריב"ם ומח"ש בעניותיו בס' הקנון ברבי יוסף ן"ח סי' נז"ר:

(ט) **שמעון** בן שטח אומר הוי מרבה לחקור וכו' שמא מתוכם ילמדו לשקר אפשר לומר דלא לבד על העדים קאמר שמא ילמדו לשקר אלא אפי' אין חשש

בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר כלומר מתוך הדברים ילמדו לשקר ויעידו עליך פלוני הוליא דבר מגונה מפיו הגם כי אין לבך שוה לפיכך יקטרנו לפי שאין יודעים מה שבלבו של אדם כדאיתא בזוהר אמר איה שרה אשתך. א"ל עדים מצינו שהנשמה מעידה על מעשה הגוף כמש"ל משוכבת חיקך שמור פתחי פיך וכן מצינו שהימים עצמם מעידים על מעשה כל יום ויום כדאיתא בפ' ויחי אצל ויקרבו ימי ישראל למות. וכן המצות עצמם נעשים סניגורים ועולים ומעידים וכן העברות עושים קטיגורים ומעידים כמבואר בסוף פקודי בהיכל אהבה היכל חמישי וכן בבראשית בדרוש ההכלות וכן הם מעידים על כל אותם העושים בעלמא.

(י) שמעיה ואבטליון קבלו מהם שמעיה אומר אהוב את המלאכה *ושנא את הרבנות ועל תתודע לרשות:

מלאכת שלמה

ושנא את הרבנות ונקדו הר"ר יהוסף ז"ל והר"ר מנחם די לונזאנו ושנא הנו"ן בקמ"ץ:

גם בפ' תרומה (דף קס) אז"ל ובשעתא דאתי בר נש לקבלא עליה עול מלכות שמים כדין שכינתא אתיא ושרייא על רישי' וקאים עליה כסהיד לסהדא סהדותא קמי מלכא קדישא דהאי איהו דקא מייחד שמיה ושמיה אתייחד עילא ותתא כדקא יאית עכ"ל ואפשר שזהו מילת את העדים דהיינו שכינה שג"כ היא מעידה ולהיות שכמה עדים עומדים על האדם הזהירנו ואמר הוי מרבה לחקור את העדים כלומר חזור בעניינם ובמציאותם כדי שתהן אל לבך להיות זריז בעבודה מעשית להיות ירא אלהים וסר מרע והוי זהיר בדבריך ממש דברי התורה דק"ש כאמור וכן דבריך מעשיך שמא מתוכם של דברים או של מעשים ילמדו לשקר לקטרג על השקרים ששקרת בקונך שאם אתה קורא ק"ש בלי כונת יחידו ית' אתה משקר בו כדאי' בתיקונים בהקדמה כתיבת יד כל מאן דלא זהיר בק"ש כמאן דסהיד סהדותא דשקרא במלכא קדישא:

(י) **פירוש** המשך סוד האהבה סוד החסד על המלכות הנקראת

פתח עינים

באבות דר' נתן סוף פ"י דאמרו שמעון ן' שטח וכו' מתוך שאתה חוקרן הוי זהיר בדברים שמא מתוך דבריך ישמעו השומעים ויוסיפו עליך שקר מפני הרמאין:

(י) **שמעיה** אומר אהוב את המלאכה וכו' אפשר לו' במ"ש פ"ק דקדושין דף ל' דחייב אביו ללמדו אומנות דכתיב ראה חיים וכו' נמצא דהאומנו'

בדבריך שמא מתוכם ילמדו לשקר. אמר תחילה שירבה לחקור העדים ואע"פ שהחקי' ידועות הן והן קבע וכולם תלויות בזמן ובמקום כמו שבארנו בסנהדרין (דמ"א ע"א) ועליהם אין להוסיף באה הנה החקירה במקים בדיקה כלו' שירב' בבדיקות היאך היה ומה היה לבוש ההורג או הנהרג וכיוצא באלו כדי לפשפש בעדותם אם נמצאו מכוונים והזהירו אח"כ שיזהר בחקירתו ובשאר דבריו שמדבר עם העדים שלא יבינו מדבריו ישמעו ויוסיפו בשקר המשל בזה הרי שהדיין מאיים אותם ואומר להם הזהרו בעדותכ' שאם תמצא שום הכחשה ביניכם תהא עדותכם בטלה ואז הם מרגישים בכך ומתתלחשים ביניהם לבוין עדותם בכל דבר וכן כל כיוצא בזה:

(י) **שמעיה** ואבטליון כו' שמעיה אומר כו' אמר תחילה שיאהב את המלאכה

ספורנו

שנהרג במצות בית דין על פי עדים שהעידו בפניהם שהרג את הנפש והעדים עצמן הכחישו את עצמן בסוף:

(י) **אהוב** את המלאכה כדי לעסוק בתורה כענין הלל תלמידו

המלאכה כלו' שאם הוא צריך לה נוח לו שיזון מעמלו ויהנה מיגיעו ולא יצטרך לזון מן הצדקה או שילסטים את הבריו' ושמא לזה נמשך מה שאמר אח"כ ושנוא את הרבנות כלו' דאחר דהוא צריך למלאכה לא יהא מדקדק בנקיות המלאכה מצד גאותו אלא ירויח בכל מה דאפשר לו בכשרות כמו שאמרו פשוט נבילה בשוקא ולא תימא כהנא אנא גברא רבה אנא וזילא בי מילתא (בב"ב דק"י) ויש לפ' אהוב את המלאכה אפי' לעשיר כלומר שיתעסק באיזה דבר של תועלת ולא יעמוד בטל שהבטלה גודמת לו דברים קשים ואחר כך הזהירו שישנא את הרבנות כלומר שלא יהא עושרו מפתחו לבקש הנצוח והשררות ביותר מדאי שזה יביאהו לשנאת רבים עליו לא ירפוהו עד בלעו רוקו וכן שיבא ליטול אימה יתירה על הצבור שלא לשם שמים שהוא עון גדול והוא אמרם ז"ל כיון שנתמנה אדם פרנס על הצבור נעשה רשע מלמעלה בלו' דמן הסתם הוא מטיל אימה יתירה שלא לשם שמים ובברייתא (באבות דר"ן פי"א) אמרו דרך צחות אפי' אדם הראשון לא טעם כלום עד שעשה מלאכה שנאמר ויניחהו בגן עדן לעובדה ולשמרה וכן שם אמרו כשם שהתורה ניתנה בברית כך המלאכה ניתנה בברית ר"ל שהיא בכלל מצוה והביאוה דרך אסמכתא מדכתיב ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ופי' ענין שנאת חרבנות על ת"ח שלא יהא משתבח בעצמו יתר מדאי והוא שאמרו מלמד שלא יניח אדם עטרה לראשו מעצמו אבל אחרי' יניחו לו שנאמר יהללוך זר ולא פיך נכרי ולא שפתיך ואמר עקיבא כל המגביה עצמו על דברי תורה דומה לנבילה המושלכת בדרך כל עובר ושב מניח ידו על חוטמו ומתרחק הימנה הה"ד אם נבלת בהתנשא והוא העגין אשר רמזו בדמיון תורת מי שאינו הגון למטר שכל בני אדם קצים בו

אחר

מלאכה ע"ש שנעשית על יד מלאכת כל העולמות ושנוא את הרבנות ותמשיך הקנאה והשנאה והתתרות מהגבורה על מלכות הרשעה לילית וחברותיה וקרא לשכינה מלאכה שעתה בסוד הגלות משועבדת לעשות מלאכה להשפיע לחיצונים ולע' שרים ולילית קראה רבנית לפי שעכשיו היא הרבנית וכשררה פוק חזי כמה בתי קרק ובתי טרטיראות עומדים על תלם ובית רפידתו של אליהו חרב ועל זה בתפילה ובתחינה יהיה ביניך לבין קונך שתהיה מתחסד עם קונך לבד אמנם לא תתודע לרשות כלומר להשפיע השבעות כנגדם ולמרוד באומות ולצאת למלחמה כנגדם כמו שהעלו על לב אנשי פירטוגל ורצו להרים ראש להרגם וללכוד המלוכה והי' שם זקן א' ושאל ע"י שם אחד והשיבוהו אם תעירו ואם תעוררו וכמו שפרשו ז"ל ג' שבועות השביע הקב"ה את ישראל אחת שלא ימרדו בהקב"ה וז"ש ואל תתודע לרשות דהיינו רשות הרבים לילית ובן זוגה ס"מ וע' שרים :

א"נ אהוב את המלאכה תיחד המלכות בכל מיני יחוד דהיינו בעשית המצות ואפי' שהי' בעשיית איזה מצוה זלזול כבוד שנוא את הרבנות כדי שתתיחד למעלה ואל תתודע לרשות מלשון וידע אדם לא תגרום במעשיך ליחד החיצונים בסוד אל תאמר אשלמה רע כדאיתא בפ' ויהי מקץ :

פי'

ספורנו

תלמידו שקרה לו שעשה כן והצליח . ושנא את הרבנות וכו' שמזה ימשך הסתלק הקדב מחיי עולם לחיי שעה כמו שקרה למנחם תלמידו שיצא לעבודת המלך :

חכמים

פתח עינים

נקר' חיים כמ"ש רש"י שם . וכל קבל דלא אשכחן דהרבנות מקצר' ימיו כמ"ש אוי לרבנו' שמקברת בעליה ולכן אמר אהוב את המלאכה דדרך טבע היא חייך ונקראת חיים . ושנא את הרבנות דהיא מקצרת החיים :

אבטליון

(יא) **אבטליון** אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות ותגלו למקום מים הרעים וישתו התלמידים הבאים אחריכם וימותו ונמצא שם שמים מתחלל.

(יא) **פירוש** הזהרו בדבריכם בפירושי התורה שאתם מחדשים שח"ו לא יצא מפיכם שום דרשות של דופי כמו שהיה דורש מנשה וכן נמי שלא יוציא פירושים מדעתו בלתי דברי רבותינו. אלא או הקדמות מרבותינו או מיוסד על אדני פז האמונה התורית כדאיתא בזוהר שעל זה נאמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה וכן עובדא דקיטי שוא ולילית דליגת בהון נגרמת מותא בעלמא כדאיתא בריש פ' בראשית וכן אז"ל אין אדם דן ג"ש מדעתו אלא אם כן קבלה מרבו. וכן כולל נמי שלא ללמד תורה לגוי וכמו שהחמירו אבהן דעלמא הלל ושמאי שלא רצו ללמד תורה לאנקלוס הגר עד שמל. וכן כולל שלא ללמד תורה לתלמיד שאינו הגון כדאיתא בפ' פנחס בר"מ מאן דזריק פרורין דאורייתא וכ"ש רזין דאורייתא באתר דלא אצטריך וכו' וכל אלו הדברים כיון התנא בכתימות דבריו ואמר חכמים הזהרו בדבריכם בהם שמא על ידי איזה עון מאלו הנזכרים תחובו חובת גלות כלומר תחובו לשכינה חובת גלות שכמו שעל ידי חדושי התורה על אמיתתן עושה שמים חדשים אם הם ע"ד הסוד או ארץ חדשה אם הם ע"ד הפשט כדאיתא בפ' בראשית חידוש בשמים העליונים ובארץ העליונה. כמו כן

אחר שירד להם בכדי צורכן. ואמר אח"כ אל תתודע לרשות ר"ל שלא ישתדל שיהיו בני המלכות והשולטנות יודעין בו ומכירין אותו כי לשון התפעל על אחד מדרכי ההתפעל היו' מסביב האדם לעצמו מה שאינני כענין מתחזק מתאמץ מתכבד ואמר שמאחר שאינו נודע להם לא יהא הוא משתדל בכך שהקירבה למלכו' תביאהו להתרשל מכל דבר רב לעבודת' ולהפנות כל ימיו לבטלה אפי' שלא יבנם בטורח שימושם נותנים עליו עיניהם בממונו והוא שאמרו למטה שאין מקריבין את האדם אלא להנאתם וכמ"ש בפ' המלך את בניכם יקח ושם לו במרכבתו כו' ולחרוש חרישו ולקצור קצירו ולעשות כלי מלחמתו כו' ואת בנותיכם יקח לרקחות כו' ואת שדותיכם כו' ובבריי' (שם) אמרו לא יתכוין אדם ליטול את הרשות שאע"פ שבראשונה פותחין לו פתח ומלוין לו קשה היא באחרונה:

(יא) **אבטליון** אומר חכמים הזהרו בדבריכ' כו' פי' הזהרו לברר דברים היוצאים מפיכם עד שלא יהא המאמר סובל בשום פנים לפרש בצד שיהא השומע נוטה מהם למינות שאם תאמרו מה לנו ולהם ואם יש להם ספק בדברינו יבואו וישאלו על כוונתינו שמא

פתח עינים

(יא) **אבטליון** אומר חכמים הזהרו בדבריכם שמא תחובו חובת גלות וכו'. יש לדקדק דהול"ל שמא תגלו. ואפשר לומר כמאז"ל לא חרבה ירושלם אלא על שביזו ת"ח. וגו רעה חולה בדור יתום בזה דאם חרבה בשביל שביזו ת"ח קו שלא חבנה אם עודם מחזיקים במומאתן ומבזים ת"ח. אמנם מאד צריכים הת"ח ליזהר בעניניהם ודבריהם שלא לתת מקום לעמי הארץ לבזותם דאם ח"ו הם הגורמים שיבזום במעשיה' לא טובים נמצא דהם סבת הגלות יתגלו עמי הארץ על כתפם וז"ש חכמים הזהרו בדבריכם וק"ו במעשה שמא

ספורנו

(יא) **חכמים** הזהרו כו' חובת גלות כו' הזהיר על זה מפרבו המינים המפרשים דברי התורה ודברי חכמים והידותם כפי דיעותם הרעות וכאמרו חובת גלות

לפעמים יארעו לכם דברים במקום שאין השומעין חפצים לשאול ואדרבה הם נוטי' לאותם הרעות ודעתם נוחה בכך ומפני שמן הסתם מקומו של חכם אינו חשוד בתלמידים כאלו לכך אמר שלא תתחייבו למקו' שינרום העון עד שתגלו ממקו' לאיזו סיבה ואפי' שתהא גלותכם למקום שיושביו משוקעים בדרכי המינים ויקחו מאמר' כפשוטו לסעד דבריהם ולא עוד אלא שיחזקו דעותיהם בפי' הנוטה להם מתוך דבריכם ולא יבואו לשאול אלא שישתו להם כוסם ומוציצין אותו ברצון עם הזכוב אשר בתוכו ואפי' התלמידים הבאים אחריכם ר"ל אחר מיתתכם ישתו ממנו ונמצא שם שמים מתחלל על ידיכם ורמז בזה מה שאירע לאנטיגנו' מצדוק ובייתוס כמ"ש למעלה וכבר הלשון מורגל בדברי רבותינו לקרוא לדברי מינות מים הרעים נמשך למה שנמשלו דברי תורה למים והוא שאמרו ז"ל בספרי בפ' עקב שתה מים מבורך מובראך כדר"ש ן' מנסייא שהיה אומר שתה מים ממי שבראך ואל תשתה מים עכורים להמשיך על דברי המינים :

הלל

להפך כשאדם מחדש חידושין דלא כהלכתא אם עובר על איזה דבר מהנזכרים גורם חובת גלות לשכינה ושמים לובשים קדרות ונעשה מהם רקיעי שוא ונותן כח ללילית מלכות הרשעה ועל ידי זה כאשר עשיתה וגרמתה לאביך העליון זה שכינה אם כל חי גלות וקדרות אור כן אתה תגלה עמהם למקום מים הרעים במקום ששולטים כל החיצונים המים הזידוני' המה המים המארריס דהיינו רקיעי שוא דאמרן התם ושורשי נשמותיהם ודיוקניהם יהיה להם ירידה תחת היותם למעלה והשמש העליון שם אהל בהם שהתפארת דר בתוכם עם מטרניתא כדאיתא התם בארצות החיים נגלו בארצות המות ורקיעי שוא אשר בם ס"ע ולילית שמו אוהל כמת בהם וישתו התלמידים הבאים אחריכם מאותם מי המרים אשר חדשתם דלא כהלכתא וימיתו בסיבת מלאך המות השולט בהם ונמצא שם שמים מתחלל שם מלכות שמים ת"ת :

א"נ שם שמים דהיינו מלכות שהוא לבוש לשמים ת"ת מתחלל שגורם תגבורת לחיצונים ושפחה כי תירש גבירתה ונכנסה בחללה חלל הקדושה השפחה הכותית בסוד מחלליה מות יומת מאן דעייל בחלל דילה כדאי' בתיקוני' והגם כי גם כן עושים רקיע שוא מקביל אל הת"ת מ"מ מפני כבוד עליון לא הזכיר החילול כי אם לשם שמים כלומר לשם מלכות לבוש לשמים יען כי היא עלילה בכך בסוד רגליה יורדות מות :

א"נ מתרגמינן ירחץ במים יחלל במיא כביכול טועמא המלכות באותם מי המרים מר ממות שהוא מתרחצת בם תחת התרחצה במי שלג וכן לשון זה נופל על סם המות בדברז"ל נשיכת הנחש וניקורי תאנים אסורים לפי שסם המות מתחלל בתוכם :

בפרשת

ספורנו

גלות רצונו הגלות מעיר לעיר ואמר יקרה שתגלו לעיר מושב המינים שיפרשו דבריכם גם כן כפי דיעותם הנפסדות וישתו התלמידים שיחשבו שזה דעתכם אלא שאינכם רוצים לפרסמו ונמצא שם שמים מתחלל על ידכם שיחשבו גם ההמון שאותו הדעת הנפסד הוא דעתכם :

פתח עינים

שמא תחובו חובת גלות כלומר חובת גלות שיש לע"ה על שהם מבזים ת"ת תחובו אתם שאתם גורמים לתת מקום שיבזו אתכם ועוברי' על לפני עור לא תתן מכשול וז"ש חובת גלות שהיא על ע"ה תהיה עליכם :

הלל

(יב) **בפרשת** שלח לך ליתא (קנ קסג) שמשה למד מילה פעם לאהרן ולהרן פרוש לה בני מציצתן כמה דפרים דכל לישון מבוטין דלפעתיד מ י נ י ה כך מטח ומציה דיהושע והעמק ליהו מהדר לון. ולזה אמר כאן הוי מהלמידיו של אהרן שעשה בלבו שיהיה בלומד תורה מפיו ובמה מזכה זה בריותך לוהב שלום שייחד להקבה העליונה מלכות עם שלום שהוא יסוד ח"ק לוהב שלום יסוד תהיה מגמת פניך לעולם למדה זו של שלום שהוא היסוד לקרבו עם המלכות רודף שלום היינו לעשות המלוה המוחזת במדה זו כפריה ורביה והיינו כדי שלא יהיה הנהר הזה חרב ויבש וזהו רודף שלום להשמר ולהזהר שלא יפגום בו לוהב את הבריות היינו מלהבית הבריות להקב"ה היינו למרדף אחר תיבית ע"ד שפירשו ז"ל ולהבית את ה' שלהיך מלהבהו על בריותיו לחזור בתשובה על מה שפגמו. ולמ"כ ומקרבן לתורה פירוש

(יג) **הלל** ושמאי קבלו מהם וכו' הלל היה נשיא ושמאי לב"ד ומשום דנבי שמיכה סברת שמאי היה כנשיאים שקדמו הקדים שמאי פ' קין דורשין וכ'התו' שם דף י"ו ע"ל דלגב דנקט התם שמאי בריש, תני בכל מקום שמאי מקמי הלל. למנם הריטב"ל בחידושיו לעירובין דף י"נ בהאי דלמרינן ולא ע"ל שמקדימין דברי ב"ש לדבריהם כתב וע"ד זה הלך ר' הקדוש שהיה מזרע ב"ה שהקדים בכל מקום דברי ב"ש לדברי ב"ה ע"ש. וירלה לקיים שניהם כלאחד דלי משום דגבי שמיכה נקט שמאי בריש לא ה"ל לרבינו הקדוש למנקט הכי תדיר דגר' ח"ו כמזלזל לב"ה והלמד רשאי בעלמו להזדלזל לא לאחרים למנם מלאחר דב"ה עלמם כך עשו סדר רבינו הקדוש למנקט הכי ועכ"ז לא הוה שפיר דשמאי דהלד עלמו רשאי לעשות עניה אבל לגבי דשמיכה נקט תדיר הכי מלוקף כי כך עשו' הם והרי עשמי גלרכים:

והנה עטותפותו של הלל גודעת וכבר גודע דהעניו מרכבה לשכינה וכן הלל ני' לדני. ועוד רמז דבפ"ק דסוטה ליכא מ"ד דת"ח לפשר להיות לו שמנה שבשמיני ים וביל חלק מס"ד. ולכך הלל ני' ס"ה שלפי חלק לחד מס"ה לא הי"ל וכ"ם חלק מס"ד:

הוי מהלמידיו של לחרן לוהב ם' ופי' הוא היה בחינת משה רבינו ע"ה והזהיר להתלמד מלחרן וכשמת המטו עליו הי מסיד הי עניו מהלמידיו של עזרא כמ"ם פ"ק

(יג) **הלל** ושמאי קבלו מהם הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום הנמשכים אחר הנהגותיו אוהב שלום בלומר בין אדם לחברו ורודף שלום בעסקי עצמו עם שאר בני אדם ופי' בברייתא (באבות דר"נ פי"ב) בענין שיטת שלום שאפילו שינוי דברים הותרה בו אמרו רז"ל כשהיה אהרן רואה ב' בני אדם מריבים זה עם זה הולך לו ויושב אצל אחד מהם אומר לו בני ראה חברך מה עשה מטרף את לבו וקורע את בגדיו וחונק את עצמו ואומר אוי לי היאך אשא פני ואראה את חברי בושתי ממנו שאני הוא שכרחתי עליו וכן אצל האחד עד שמסיר הקנאה מלבו של כל א' ואחד ובשפוגעין זה עם זה מנפפין ומנשקין זה את זה וזה שנא' עליו ויבכו כל בית ישראל ואילו במשה כתיב בני ישראל כל לא כתיב:

אוהב

פתח עינים

(יג) **הלל** ושמאי קבלו מהם וכו' הלל היה נשיא ושמאי לב"ד ומשום דנבי שמיכה סברת שמאי היה כנשיאים שקדמו הקדים שמאי פ' קין דורשין וכ'התו' שם דף י"ו ע"ל דלגב דנקט התם שמאי בריש, תני בכל מקום שמאי מקמי הלל. למנם הריטב"ל בחידושיו לעירובין דף י"נ בהאי דלמרינן ולא ע"ל שמקדימין דברי ב"ש לדברי ב"ה ע"ש. וירלה לקיים שניהם כלאחד דלי משום דגבי שמיכה נקט שמאי בריש לא ה"ל לרבינו הקדוש למנקט הכי תדיר דגר' ח"ו כמזלזל לב"ה והלמד רשאי בעלמו להזדלזל לא לאחרים למנם מלאחר דב"ה עלמם כך עשו סדר רבינו הקדוש למנקט הכי ועכ"ז לא הוה שפיר דשמאי דהלד עלמו רשאי לעשות עניה אבל לגבי דשמיכה נקט תדיר הכי מלוקף כי כך עשו' הם והרי עשמי גלרכים:

והנה עטותפותו של הלל גודעת וכבר גודע דהעניו מרכבה לשכינה וכן הלל ני' לדני. ועוד רמז דבפ"ק דסוטה ליכא מ"ד דת"ח לפשר להיות לו שמנה שבשמיני ים וביל חלק מס"ד. ולכך הלל ני' ס"ה שלפי חלק לחד מס"ה לא הי"ל וכ"ם חלק מס"ד:

הוי מהלמידיו של לחרן לוהב ם' ופי' הוא היה בחינת משה רבינו ע"ה והזהיר להתלמד מלחרן וכשמת המטו עליו הי מסיד הי עניו מהלמידיו של עזרא כמ"ם פ"ק

ספורנו

(יב) **הלל** ושמאי כו' . שלא תהיה קפדן כשמאי כמו שספרו דבוריט זכרונם לברכה בחורן נריס שנזדמנו למקום אחד

אוהב את הבריו' כלו' להוכיחם בנחת ולהשיבם מעון. אמרו עליו ז"ל (שם) כשהיה מהלך בדרך פגע באדם רע נותן לו שלום למחר רצה אותו האיש לעבור עבירה אומר היאך אשא פני ואראה פני אהרן בושתי ממנו שנתן לי שלום נמצא אותו האיש נמנע מעון על ידו ונכלל ענין זה כמין האהבה על שהיה מאחד דעתם עם דעתו וכבר ידעת שגדר האהבה הוא שווי הרצון:

ומקרבן לתורה כלומר שהיה מתחבר עמהם עד שהיו בושים ואומרים אוי לנו אלו ידע אהרן מה אנו מה חיינו כורת הי' ברית לעיניו שלא יתחללו בראי' פנינו אלא שבודאי הוא חושב עלינו שאנו בני אדם חשובים ועל כל פנים ראוי לנו לאמת את מחשבתו והיו מתוך כך נמשבים בחברתו ולמדים תורה הימנו:

ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה:

ספורנו

אחד ואמרו קפדנותו של שמאי בקשה לטרדנו מן העולם ענותנותו של הלל קרבתנו תחת כנפי השכינה:

פתח עינים

דסנהדרין ושילהי סוטה ועזרא היה גלגול אהרן הכהן ע"ה ובס' גלגולי נשמות מהרמ"ע שקבל ממהר"י סרוק כתוב שם אות פ' אהרן עלי עזרא הלל מגילוך אחד. ובהכי יומתק

נגד

מה שאמר הלל הוי מתלמידיו של אהרן וגם מה שהספידוהו מתלמידיו של עזרא:

אוהב שלום וכו' לא אמר אהוב שלום ורודף שלום לו' שכל כך ירגיל עצמו בזה עד אשר זה שמו אשר יקראו אוהב ש' ורודף ש' דכולי עלמא אומרים עליו שהוא אוהב ש' ורודף ש'. וכדכתיב בקש ש' ורדפהו ואפשר לומר בפסוק במ"ש בגיטין דף נ"ב הנהו תרי דהוו מיגלי כל בי שמשי ואקלע ר"מ התם ועכבינהו תלת בי שמשי עד דעבד שלמא שמעיה דקאמר ווי אפיקיה ר"מ להוא גברא מביתיה ופירש"י שמעיה לשטן דקאמר ווי דאפיקיה מביתיה וז"ש בקש שלום ורדפהו להוא ליפיק ולא ליעול. ואפשר לרמוז כי לכן שלום גימט' עשו דכשיש שלום אין עשו שהוא הסט"א ואם ח"ו אין שלום עשו מזומן:

ואפשר לפרש במשנתינו דרך הלציי כמשז"ל והובא בילקוט על פסוק חסד ואמת נפגשו א"ר סימון בשעה שרצה הקב"ה לברא את האדם נעשו המלאכי' כתות מהם אומרים יברא מהם אומרים אל יברא חסד אומר יברא שהוא גומל חסדים אמת אומר אל יברא שהוא כלו שקרי' צדק אומר יברא שהוא כלו מלא צדקות ושלום אומר אל יברא שהוא כלו קטטה מה עשה הקב"ה נטל אמת והשליכו לארץ וכו' ע"ש נמצא דהשלום אינו רוצה בבריאת האדם דכולה קטטה. ובפרט זה צריך שלא לאחוז מדת השלום רק לאהוב הבריות אף שהם בעלי מריבה וז"ש אוהב ש' שתאהב שלום וכל עסקך לשלום. ובכלל ראה הפקדתיך להיות רודף שלום כלומר רודף כאויב לו. והיכי יתקיימו שניהם אהבה ורדיפה לזה פירש מאי דסליק מאי דאמינא רודף שלום היינו ששלום אינו רוצה בקיו' המין האנושי דשלו' אמר אל יברא דכוליה קטטה ואתה תרדפנו ותהיה אוהב את הבריות שלא כמדת שלום דשונא הבריות. ובשאר תהיה אוהב לש' שתהיה מקרבן לעשות ש' ביניהם וגם לתורה לעשות ש' בין ישראל לאביהם שבשמים ובזה יתקיימו אוהב ש' ורודף ש':

ואי בעית אימא בפשיטות אוהב ש' ורודף שלום בין במקומך בין במקום אחר כמשז"ל ולא תימא השתא דכל מעייניך לש' תשנא הבריות כמו שמדת השלום לא רצה בבריא' האדם דפלגא איהו ואתה לא כן אוהב את הבריו' ומקרבן לתורה:

נגד

(יג) **פירוש** מי שממשיך את זה על ידי הסם הנכבד והנורא דהיינו שם אדנות למטה אל החיצונים על ידי מעשיו הרעים ומלביש אותם בלבוש הגלות בסוד ערוה רע בן [בין] ו' לה' עד שהנח' יכריך על עקבה וכדאז"לבפרקי חיבוט הקבר שבואלים לרשע מה שמך והיא משיב גלוי וידוע לפניו יתברך שאינו יודע שמי וזהו ושם רשעים ירקב ודלא מוסיף יסיף. מי שאינו מוסיף בכל יום תורה ומעשים טובים שעל ידי תורה ומעשה מוסיף כח ושפע למדה זו וזהו סוד ביומו תתן שכרו בסוד ימות הלבנה ואותו יום שאין האדם עושה ומוסיף על מה שעשה אתמול נמצא אותו יום חרב ויבש דהיינו בחינת אותו יום החתום ורשום בה לכך יסוף כלומר נספה ונכרת דיוקנו הנרשם שם מדה כנגד מדה. א"נ על התוהה על הראשונות קאמר שאינו מוסיף עוד על העבודה שעשה עד עתה. נמצא עתה מחסר שאינו מוסיף אינו משקה אותה ערוגה ששם נטעת נשמתו שהרי כל השקאת ערוגות מטעותיהם תלויות במעשה התחתונים שכל או"א ממשיך השפע אליה בבחינת שורשו וזה שלא משיך מימי התורה או מעשה המצות נשארה אותה בחינה שורש נשמתו חרבה ויבשה וזהו יסוף נכרת ונעשה כחציר שקדמת שלף יבש:

ודלא יליף קטלא חייב מי שאינו לומד ממעשיו יתברך שאין לך מצוה שאין עושה אותה הקב"ה וזהו סוד אשר קדשנו במצותיו במצות לא נאמר אלא

(יג) **הוא** היה אומר ר"ל הלל נגד שמא אבד שמיה כלו' כל שעוסק בתור' כנגד פרסום השם ר"ל שלא לשמה אלא להתגדל ילקנות שם אבד שמיה כלומר תפסק מעלתו ויאבד שמי ויש מפ' נגד מלשון המשך כלומר כל ששמו נמשך הרבה ועולה לגדולה יתירה אבד שמיה כלו' שמן הסתם הוא מנהיג עצמו ברבנות ילוקה עליו והראשון עיקר:

ודלא מוסיף יסיף כלו' שאינו משתדל תמיד להוסיף במעלתו יסוף כלו' יסוף זכרו והוא לשון קללה ומכאן אמרו שראוי להוסיף על משנתו תמיד ואם למד כמה מסכתות או כמה דברים יהא נכסף ללמוד את הנשאר וכן בכל הדברי' זה אחר זה וכן הנהיגו מכאן להוסיף במשנה וללמוד בלילו' מט"ו באב ואילך (כמ"ש בתעני' דל"א ע"א):

ודלא יליף כלומר דאינו לומד כלל כלומר אינן בני קללה שאפי' בידי אדם ראוי הוא להורגו ואמר זה דרך הפלגה ואמר אח"כ ודישתמש בתגא חלף פי' כל שהוא מקבל השביש מצורבא מרבנן שהוא נקרא עטרה על שם שהוא מעטר את מקומו ומהדרו חלף ר"ל שיענש בכך אלא א"כ הוא תלמידו ייש מפ' תגא על התורה כל שנהנה בכבוד התו' כמו שמצינו ברבי טרפון שהיה צועק אוי לי שנהניתי בכבוד התו' וכ"ש הוא מתכבד בה ומתגדל על שבניו בסיבתה וכן בברייתא פי' שכל המשתמש בשם

(יג) הוא היה אומר *נגד שמא אבד שמיה ודלא מוסיף יסף ודלא יליף

מלאכת שלמה

נגד שְׁמָא אבד שְׁמָא כך הגיה הר"ר יהוסף ז"ל:

פתח עינים

(יג) **נגד** שמא אבד שמיה וכו' אפשר לומר במ"ש בסוטה דף ט' כל הנותן עיניו במה שאינו שלו ומה שמבקש אין נותנין לו ומה שבידו נוטלין הימנו וז"ש נגד

ספורנו

(יג) **נגד** שמא. המשתדל למשוך שמו בעולם להשיג כבוד אבד שמיה שהכבוד בורח ממנו כאמרו ועינים רמות תשפיל ודלא מוסיף יסוף תני רב יוסף דלא מוסיף אורין

במשמו היינו המלות שהוא מקייס ושופה וכדאמ"ל והלכה כדרבי מה הוא רחוס לף לחה היה רחוס מה הוא חנון וכו' וזה לשרי כל ירא ה' ההולך בדרכיו לשרין מי שדומה לקונו לעשות כמעשיו וזה דלף קטלא חייב ודאשתמש בתגא חלף: מכל מקום בחינה זו שחינה מעשה יליף לעשות כמעשה קונו קטלא חייב שלין כוונתו יתברך לגזור מלותיו אלא כדי שנעשה כמוהו וכזה נמשך החיים ממנו אלינו לאמנם זה דלא יליף מיניה קטלא חייב גורס מיהא לעלמו:

ודאשתמש בתגא חלף ברעיא מהימנא כפ' מספטים פי' שם בתגא דס"ת דהיינו המלכות כשהוא כסוד אשת חיל עטרת בעלה דהיינו סוד ות"ו דהיינו לעתיד לבא שאז תהיה תגא דספר תורה לאמנם עהה בעה"ז היא שימושא דלתתון נקודה תחת האות כזה ו לפי שעלום בחינות יש לה להאח עטרת בעלה כזה ו כדאי' בתיקונים (דף כא). השנית ברהא תחות רגלוי כזה ו השלישית שירק כזה ך בסוד כיוהר בחיק בעלה והשוד חולם חירק שירק והנה בחינת תגא אינה כי אם לעלמא דאתי בספרנו

תורין תקבריניה אמיה כי לאמנם כשלא ישאדל האדם להוסיף דעת אינו רחוי לחיי שעה שלין עניגם אלא לחיי עולם כאתמר ז"ל העולם הזה דומה לפרוזדור בפני עולם הבא. ולא יליף ומי שאינו מלמד דעת את

ועל דרך זה יש לפרש במ"ם כל התולה בזכות עלמו תולין לו בזכות אחרים ושיעשו בעניותו דאיבר' דיש לו זכות וזכותיה תלים אלא שאינו זוכה שיאמרו בפירוש אלא תולין דייקא בזכות אחרים וז"ש גבי שמא שהוא גבול שמוכך השם לומר שיעשו לו בזכותו לף שהאמה אחו אחד שאינה דתולין בזכות אחרים:

ודאשתמש בתגא חלף. כתב רבינו עובדיה אני שמעתי בשם המפורש וכו' אין לזרך לשמועה כי כן אמרו בהלכות דר' נתן פי"ב והביאו סמ"ג עשין י"ב. אמנם מהרח"ו ז"ל בשערי קדושה כתב המשתמש בשמות הקדש אמרו רז"ל ודאשתמש בתגא חלף וכו' וכ"כ מור"ם בהגהה סוף סי' רמ"ו בי"ד המשתמש בשמות. אלא שהוא נופיה בדרכי משה שם שכתב בשם המפורש. ואמה מחזה מ"ש בשו"ת יכין ובעז מ"ח בסוף סי' קל"ה. ועיין מה שפירש הרב זרע ברך מ"ג על ברכות ריש דף ל"ח:

בהם לפיכך צריך לנהוג בהם כבוד כפי הראוי להם :

(יד) **פירוש** אם אין אני לי שהוא המלכות אינה עומדת לי מ״י שהוא הבינ״ה תעמוד לי והוא ע״ד שפירשו בריש פ׳ בלק אם עונות תשמר יה שהוא המלכות כדאיתא בפ׳ ויקהל ידו״ד בשם המפורש אין לו חלק לעולם הבא וראשון עיקר :

(יד) **הוא** היה אומר אם אין אני לי כו׳ כלומר אם אני בעצמי איני מעורד נפשי למעלות מי ישתדל בעדי להטיב אורחותי והרי הבחיר׳ בידי ואין עלי מכריע ומונע במעשי אלא הכל בידי

(יד) הוא היה אומר אם אין אני לי מי לי וכשאני לעצמי מה אני ואם לא עכשיו אימתי :

פתח עינים

ע״ד כתב רבינו עובדיה בסמוך יש מפרשים תג״א ר״ת תלמיד גברא אחרינא וכו׳ ועתה נדפסו תו׳ חדשים והקשה בשם מהר״ש חסיד דש״ם ערוך במגילה דף כ״ח זה המשתמש בשונה הלכות ע״ש . ולק״מ חדא דהרמז דתג״א הוא ר״ת זהו מהמפרשים . ועוד דלדעת המפרשים אפי׳ לא הגיע לגדר שונה הלכות אם מקפיד רבו אסור . והש״ס איירי באין רבו מקפיד ומדקדוק ד׳ רבי׳ עובדיה משמע דאיסורא לחוד איכא והמפרשים אסמכוה בר״ת ודוק היטב :

ויען בדור יתום כזה בלכת׳ ילכו אחרי סגולו׳ והשבעות בשמות ופעולות ולא עוד אלא שעושים כן להנא׳ ממון על כן לזכות את הרבים אמרתי להודיע לעם כי כתב מהרת״ו זצ״ל דאסור להשתמש בקבלה מעשית כי בהכרח ידבק ברע ומלבד שמטמא נפשו יענש בגיהנם. גם בעה״ז קבלה בידינו כי יעני או יחלה בחלאים וישתמד הוא או בניו או ימות הוא ובניו עכ״ד ובס׳ לקוטים סי׳ תס״ח כתב וז״ל מצינו לרבינו יהודא החסיד כי תלמידיו נשתמשו בשמות הקדש לנסותם והלכו לילה א׳ למקום דובים ואריות וחיות רעות במדבר ונשתמשו בשמות ונצולו ולכן בא הרב בבקר כדי שיכופר להם בעה״ז ולא לעיילו בכסופא קמיה קב״ה גזר עליהם שיחזרו שמה באותו מקום עצמו של דובי׳ וא ריות וישבו שם לילה א׳ בטבילה ובוידוי ולא ישתמשו בשמות ובעוה״ר אכלו החיות רעות כל גופם חוץ מהידים והפנים שקראו בעיניהם השמות והידים שלקחו הספר · והביאום לבית המדרש ודרש עליהם מיתתם כפרתם עכ״ל בקצור . ובסמ״ק בראש הס׳ סי׳ ג׳ הביא המעשה הזה בשינוי קצת ע״ש . וכתב בס׳ חסידים סי׳ ר״ו אם תראה אדם שמתנבא על משיח דע כי היו עוסקי׳ בכשפי׳ או במעשה שדים או במעשה שם המפורש ובשביל שהם מטריחים על המלאכים אומרים לו על משיח וכו׳ ולבסוף יהיה לבשת וגם לחרפ׳ לכל העולם או השדים באים ולומדין לו תשבונות וסודות לבושתו ולבשת המאמיני׳ בדבריו עכ״ל גם המשתמש בחכמת הצרוף לענייני עה״ז פתאו׳ יבא אידו וימות בלא עתו רחמנא ליצלן כמ״ש במקום אחר בס״ד :

(יד) **אם** אין אני לי וכו׳ שמעתי במ״ש הלל מחייב הענייי׳ וז״ש אם אין אני

ספורנו

אם העם בהיותו מונע בר קטלא חייב כאמרו מונע בר יקבוהו לאוס ודאשתמש בתגא שיהיה תכליתו בתורה להשיג בה כבוד ותועלת בחיי שעה . חלף ראוי למות כמחלל את הקדש ומשתמש בו בדברי חול כאמרו ומתו בו כי יחללוהו אבל יהיה התועלת הנמשך ממנה בחיי שעה מכוון שיוכל להשתדל בהשגת חיי עולם כענין לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי :

(יד) **מי** לי . שלא יוכל אדם לקנות חלק בחיי עולם על ידי שליח כמו שיקרה בקנינים המדומים שיקנה האדם אותם לפעמים

אם ארצה להיו' מלאכתי בחק הנפש ושלימותה אם בצרכי גופי לבד וכשאני לעצמי מה אני נ"ל לפ' כלומר ואחר שהכל ביד' אם אני לעצמי ר"ל להתעס' בצרכי גופי לבד מכלי שאשניח בזה לעבודת האל ולשלימות הנפש מה אני והנה נחשבתי עם זאת ההנהגה כבהמה והכוונה להיות האדם משתדל בחק נפשו השתדלות המידי ובצרכי גופו כפי ההכרח לבד ואף גם זאת בכונת להיות תכלית כוונתו לשלימות חנפש וכמו שביארנו בחיבור התשובה ואמ' אח"כ ואם לא עכשיו אימתי כלו' אם החטיאני יצרי להיות לעצמי ר"ל להיו' כל השתדלותי בצרכי גופי מכלי השגחה אל הכליה טוב וזהיא שלימות הנפש ואני נשען בזאת ההנהגה על מה שבלבי לתקן מעוותי בטרם יבא חבל קצי ויתאחר השתדלותי בתיקון נפשי על סמך זאת המחשבה ואם לא עכשיו אימתי כלומר אולי זמן תקותי ישמם מבין ידי ואז תאבל נפשי ותצטער מכאב לבא לומר גוי נהתי למכים עבדי רמני אי אין מעשה וחשבון ודעת וחכמה בשאול אשר אתה הולך שמה וכמו שדרשו ובפ"ק דע"ז ד"ג ע"א) מי שטרח בע"ש יאכל בשבת שאין השגת מעלה וכבוד לנפש אם לא כפי שהושלמה בהיותה עם אברי גופה והיא כונת הצדיק בחיי העולם הזה וזהוא ענין התקן עצמך לפרוזדור כדי שתכנס

ספורנו

לפטמים על יד מסרתיו לפיכך יפה למרתי דלת מוסיף יסוף וכשאני לעצמי משתדל להשלי' עלמי בלבד זלת תשתדל ללמד לאחרים להשלים כוונת האל יתברך ברך פס מה לחי תכוד שיעלים כי לבדי רלון קוני ולכן יפה למרתי דלת יליף קטלת חייב כיון שלא חפס להגדיל כבוד קונו במה שבידו לעשות כמו שקרה בעניו מי מריבה כאמרו על אשר לא קדשתם אותי ואין התגלות למתרשל מהוכיח דעת אז מלמד שעשה זה בימים בלתים כי לחנם זה הזמן בחובד אין לו תעלומים לעולם בהיות החייב שהיא התפארת יעמוד ולא שלא מ"י שהוא הבינה יעמד לי וכי תימא הא התם נקט ג' מדות י"ה מלכות יהו"ה תפארת מי בינ"ה והכא למאי לא נקט תפארת תירץ ואמר חינו לריך להזכירו שבזמן שהמלכות יעמוד לי שהוא מדת הדין גם התפארת שהוא בעל הרחמים יעמוד וזהו גם כן וכשאני לעלמי שהוא המלכות מה לחי גם התפארת הנקרא מה בסוד יו"ד ה"א וא"ו ה"א שעולה מה גם הוא ל ליעוטה [ומסכים] ומסכים לחי עם מלכות. ת"ל הכא לא נקט אלא המלכות והבינה לפי שהמלכות נקראת גם כן הסובה כמדת הבינה כדאיתא בזוהר פ' נשא אלא שהתסובה שהם הוא המלכות אמנם תסובה מעליא הוא הבינה ולזה אמר אם אחי לי שהתסובה שהם שהעשה שהיא רומזת למלכות לא תועיל לי ולא העמוד לי לעשה תסובה מעליא שהוא בבינה והיא העמוד לי וכשאני לעלמי מה לחי פי' וכשאני שהוא המלכות היא עושה מרכבה עלי שאני לדיק גמור מה לחי כמו מה רב עובך מה לחי כלומר כמה גדולה ים לי וכוונת התנא כנגד בעלי תסובה וכנגד לדיקים גמורים כנגד בעלי תסובה אמר אם אין לחי לי מי מה לחי וכנגד לדיקים שאם מרכבה לבבינה אמר וכשאני לעלמי מה לחי וכל שניהם אמר אם לא עכשיו אימתי כלומר בין בעלי תסובה בין לדיקים גמוריס אם

פתח עינים

לחי לי להזדרז בהורה מעלמי מי לי מי יחייב לותי כי לא קדמני עני ואביון ומכר לבם במוני הממית עלמו על התורה. וכשאני לעלמי כפי חשקי ללמוד תדיר ולא לעשות מלאכה כלל מה לחי אין לחיים ואתפדני כי דלותי מאד. וכי תימא הלא אמיך שבנת עשיר יפרנסך לז"ח אם לא עכשיו קודם הלימוד אימתי דאתי"כ לא י ועיל וכמ"ש פ"ג דסוטה תא נפלוג יאמת ב"ק ואמרה אם יהן אים אם כל הון ביתו והיינו מפני שבב' למד ואינו מועיל בחור' שעשק בבר כמ"ש רבינו יהושע חלק אדם כחיב

אם לא עכשיו אימתי כלומר אם לא עכשיו בעוה"ז אימתי בעולם הבא כבר עבר זמנו ומי שטרח ערב שבת יאכל בשבת. א"כ אם לא עכשיו בגלגול זה אימתי בגלגול שני אולי תהגלגל באופן שלא תוכל לעשות שום מצוה כגון באשה שהיא פטורה מכל המצות או בטומטים או בגוי וכדפירשו במקובלים העובר עבירה ושנה בה הותרה לו וכדאז"ל ראה ויתר גויס.

(טו) **שמאי** אומר עשה תורתך קבע. פי' עשה תקן כמו וכן הבקר אשר עשה חמש לאן עשיות כלומר תורתך שהיא המלכות לעולם דרך קבע רצונו לומר יהיה בעיניך שלעולם צריכה תיקון שאין לך דור שאין מכעיסין אותה והוא ע"ד שאמר בזוהר פ' תרומה עת לעשות לה' האי עת שהיא המלכות צריכה לעשות אותה ולתקנה לפי שהפירו תורתיך ואחר שיש מי שיפר תהיה אתה מקיים ומתקן אמור מעט ועשה הרבה פי' אמור כל מה שעשיתי ותקנתי מעט הוא לעולם יהיה בעיניך שלא תקנת דבר ובזה ועשה הרבה אחר שתחשוב שלא עשית כי אם מעט בכל לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו כו' כי פרי מעלליו יאכל כו' אע"פ שהראשון ראוי להענש לא הוכרח הב' להרגו אלא מצד בחירתו ולכן הוא ראוי להענש ג"כ:

(טו) **שמאי** אומר עשה תורתך קבע כלומר שתהא מלאכתך עראי וכאשר

פתח עינים

בי'. ואפשר לפרש אם אין אני לי מי לי דאף אם יהיה לי בן חכם ויועיל ה"ד להציל מגיהנם אבל להשלים תקונו לא יועיל כ"כ כך. וכשאני לעצמי דעשיתי כל טצדקי עדיין חייב לידע מה אני ומה נתחייבתי בגלגולים שעברו ומה אני נחש מי שהוא מכלל הידיעות שאמרו בז"א. וכ"ת כיון דעתה ידעתי שאני צדיק מה איכפת לשעבר לז"א ואם לא עכשיו אימתי אתקן כי ולצדיק לתקן כיום הזה

(טו) **שמאי** אומר עשה תורתך קבע וכו' אפשר לפרש במשז"ל

ספורנו

קצרים לרגל המלאכה וזה הוא אמרו ואם לא עכשיו אימתי:

(טו) **אמור** מעט ועשה הרבה כו'. כבר ספרו ז"ל שיצא מנחם לעבודת המלך ויצאו עמו שמונים תלמידים לובשי סריקון של זהב ואז נכנס שמאי במקום מנחם ולכן אמר אף על פי שיצאת אתה מנחם לבוא בגלגול אחר ומי יודע אם אהיה מוכן

לתקן כיום הזה

(טו) **שמאי** אומר עשה תורתך קבע וכו' אפשר לפרש במשז"ל

לטרקלין וגדולי המחברים פי' בפיה"מ אם לא עכשיו אימתי אם לא אקנה המעלות בבחרותי מתי אעשה לביתי ועת הזקנה קשה להוציא בו האדם מן ההרגל שהוטבע בו וכן פי' וכשאני לעצמי מה אני כלומר אחר שברשיתי להיות נפשי לאיזה צד שארצה מה עשיתי מן המעשי' להשלים עצמי והגני נעור ורק משולל מן המעלו' ויש מפ' וכשאני לעצמי מה אני כלומר אפי' בשהמתעסק במפעל הטוב שהוא לי לבדי מה אני כלומר איך יספיק לשלימו' נפשי ומה אתן זה לפני ארון עולם בהתיצבי במשפט לפניו יתברך ובבריית' אמרו עוד עליו שהיה אומר אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מה כאן כלו' דתכלית הכל הוא החכמה ונמצא דהחכם הוא הכל באומרו וצדיק יסוד עולם וכן אמרו שם אף הוא ראה גולגולת אחת כו' וא"ל על דאטפת אטפיך וסוף לדמטיפך יטיפוניה הכונה להאמין על המאורעות והסיבות שהם כולם מצד העונש לא במקרה ושפעולות הרע ישובו בראש עושיהם כמארז"ל (בסוטה ד"ח) במדה שאדם מודד בה מודדים כו' וכן כי פועל אדם ישלם לו כו' לתת

יזדמן ותור' קבע עד שאפי' בעת מלאכה תהיה כונתך למה שאתה צריך לה לקיום נופך וביתך עד שתפנה אחריה מחשבתך להתעסק בתורה ובחכמה

אמור מעט ועשה הרבה שזו היא מעלה קנויה לנו מזמן אבינו הא' אע"ה שאמר ואקחה פת לחם (וכמ"ש בב"מ דפ"ח ע"א מכאן דצדיקים אומרים מעט ועושים הרבה רשעים אומרים כו'ואונם עושים) והם השיבוהו כן העשה כאשר דברת כלומר פת לחם לבד ואח"כ נאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר אשר עשה כו'. והוא הדין שכן בכל הדברים יהיו מעשיו יחידים על הבטחתו והרשע עושה בהפך בענין עפרון שאמר השדה והמערה אשר בו לך נתתיה ובשעת המעשה רצה ממנו יתר מכדי שוויה ד' מאות שקל כסף וכיוון לשערה באומד באומרו ארץ ד' מאות שקל כסף כו' מה היא:

אמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות.

והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות כלו' שאפי' לא היה לבך שמח בכך הראה את עצמך לפניו בשמח על ביאתו עד שיהא סובר עליך שיהיו פניך מצהיבות לשמחתך על ביאתו ובדרש אמרו (באבות דר"ן ספי"ג) נתן אדם להבירו כל מתנות שבעולם ופניו כבושות בקרקע מעלה לו כאלו לא נתן לו כלום אבל מה שעשית תעשה הרבה שמידי יום ביומו תתקן א"נ אמור בפיך לעולם ויהיה מרגלא בפימך לומר תדיר וכי המדה הזאת תהיה מעוטה לעולם בסוד המיעוט בשביל מעשי הרעים ובזה תעשה אות' רבה וגדול' בסוד היתוד וכמשז"ל ותרב חכמת שלמה אתרביא' ואשתרבבת משיעור מיעוטה ותעשה הרבה ואם תעשה זה כשתפטר מן העולם תקבל את כל האדם העליון אדם האצילות כל המדות והם יקבלוך בסבר פנים יפות שיאירו כולם בסוד ש"ע נהורין תרין תפוחין בסוד יאר ה' פניו אליך כדאיתא באדרא דנשא. א"נ עשה תורת' קבע פי' הוא התור' שאתה מחדש בסודותיה יהי' בדרך קבע ואם אומר לך יצרך עכשיו יש לך עסק אמור לו אעשה מעט ואח"כ אלך לעסקי ובזה ילך ותעשה הרבה וכדאז"ל פגע בך מגוול זה משכהו לבית המדרש ובזה תקבל את כל האדם היינו אדם קדמאה עתיק יומין בסבר פנים יפות וכדאיתא בפ' בראשית שכל רזי אוריתא סלקין עד עתיק יומין ומנשק לון ועביד לון עטרה:

א"נ עיקר תידושי התורה הם ביום שבת שבמוצאי שבת שואלים לנשמה מה חדשת היום בתורה ואם משיב כהוגן כמה תדוון עושין ואם גם כן [ואם כן גם] אביו ואמו נהנים מאותה שמחה וכדאיתא בפ' שלח

ספורנו

מנחם לעבודת המלך ראוי לך לקבוע עתים לתורה ובהנהגת שררתך בבית המלך אין ראוי לך להתנהג כשאר בני הרשות שאומרים הרבה ועושים מעט כאמרם ז"ל נראין כאוהבים בשעת הנייתן ואין עומדים לו לאדם בשעת דחקו אבל אתה בעל תורה ראוי לך שתעשה הפך זה אבל תאמר מעט ותעשה הרבה ושתקבל את האדם בסבר פנים יפות לא בגאוה ובוז כמנהג בני הרשות:

פתח עינים

דבתחיל' התורה נקרא' על שם הקב"ה דכתיב בתורה ה' חפצו ואח"כ נקראת על שמו שנא' ובתורתו יהגה ואמרו פ' היה נוטל הגיע לפרשת דרכים זה ת"ת דסלקא ליה שמעתא אליבא דהלכתא וכתבו התוס' דכיון דהגיע להוראה תמיד הוא מהרהר בתורה. וכבר כתבו המפרשים דהא דנקראה התורה על שם הקב"ה היינו בתחילת לימודו ואח"כ כשהגיע להוראה ונעשה גברא רבא נקראת על שמו. והנה

הוה

שלא שלכן לומר לא כל החדש לרבות הכיו
וחמו עמו כו' :

א"נ הוי מקבל את כל החדש פי' ח"ת מלכות כ"ל יסוד החד"ש תפארת נסצ"ח פנים יפות היינו החרת הנפן חיזורין מעתיק יומין שיתמיך הליהם וה' דהחדש לרבות ה' ליבני החדש הזה דהיינו הרין דרושין וגיפח ותדין בוקין וכו' :

(מז) רבן גמליאל היה אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר אומדות :

מלאכת שלמה

לעבר לימודות ס"ת שימרות הי"ת ז"ל :

א"נ עשה תורתך קבע . כיוס ובלילה ואל תאמר הרבה תורה למדתי לומר מעט הוה מה שלמדתי וזה תעשה הרבה ושכרך שתקבל את כל החדש היינו שיעור קומת התורה שהיא תמונת החדש כדלתיה ביאור ריש פ' הולדות ילחק וכמו שהתרבינו בדרוש זה בחבור הגדול הנקרא ירח יקר . ובמצנה שניה מהלי פרקא שמעון הלדיק על ג' דברים העולם טומד שיש עיניך עליו ותברכני נפנך וכר"מ פ' פנחס ליהת נבי כי יקרא קן לפוד לפניך וז"ל לית מלרי המצנה ילתורתם לומניהם דלא זה בכללת זוהון כל יומהון הבל כי יקרא קן לפוד לפניך שכללת בחדא מקרא זמנין שריא עלייהו וזמנין לא יעל הלו נלמר שלא השלח את האם ועל הלו נלמר לא תקח האם על הבנים וז"ש עשה תורתך קבע מדלחפקי מכיוני תורתך הרתי ממעט התורה וזה תורתך שכיוס השרה על רלשך ותקרא על שמך בקבע :

(מז) **אמרו** הפסנוים על מה שמיעו ולפני מי לחתה עתיד ליתן המקבלו בפנים יפות אפי' לא נתן לו כלום הרי הוא כאלו נהן לו כל מה שבקש ממנו :

(מז) **רבן** גמליאל או' עשה לך רב כו' . פירושי הוא שלמעל' אמר עשה לך רב לענין הליתו' שתהא חבמתו מקובלת מוילתי אבל בכאן אמר זה לענין הוראה כלו' שאם תבא הורא' לידך נמה שאינו כתיב בהדי' בתלמוד ,ויצטר' להיציא מן הסברא או ממקצה ראיות רחיקות יעשה לו רב אם ימצא גדול ממנו שיתברר לו הענין ויסתלק הוא מן הספק ולא יהא בוש מלשאול ולומר לא ידעתי ואם אין שם גדול הימנו או אפי' כמיתו הרבה דברים נעלמים מאחר שהם נגלים לאחר אפי' לקטן הימנו אם מפי הקבלה או שמועה ובשלא יתברר אפי' לאחד יהיו מצרפין בה כל מה דאפשר ואם אין מוצאין ברור בענין ויצטרכו עכ"פ להוציאה מן הסברא מ"מ נסתלק הוא מקבלת כל העונש ונהפוך בין כולם כאומרם ז"ל (בסנהדרין ד"ז

פתח עינים

הוה ס"ד דכשהגיע למדרגה שהתור' נקראת על שמו לא יצטרך לעסוק בה הדיר כי כבר בכל מקום מוכת"ר בכתבה של תורה. אבל אין זה אלא דאדרבה אז כהיב ובתורתו יהגה יומם ולילה כי אף בלכתו בדרך יהיהר כמ"ש התום' ועי"ז ניזול מהחטא. וז"ש עשה תורתך אף שזכית שנקרא' תורתך ואתה גבר' רבה לא תימא כי מעתה אין לוכך להתעסק הדיר אלא עשה תורתך גם שנקראת שלך קבע . ומאחר שתמיד אתה מהרהר בתורה אתה בטוח שלא יהגרה בך היל"ר ותזכה דמלוה גורר' מלוה אמור מעט ועשה הרבה כי תורה מבראתה היל"ר . והוי מקבל את כל אדם וכו' דרך שמחל וכו' וכ"ש שלריך להסניר פנים :

(מז) **ר"נ** אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק . מפסר לום ר נמ"ש הרשב"ץ

ד"ז ע"ב) מיכניף עשרה מבי רב אשי כי היכי דליסטייה שיבא מכשורא :

ואמר אח"ז ואל תרבה לעשר אומדות כלו' שלא יוציא מעשרותיו מתוך האומד דגם זה מכנים עצמו בכלל ספק וק' לי לפרש לשון אומרו אל תרבה כלו' אל תהא מתמיד בכך שהרי אפי' העושה כן לא עשה כלום שהמעשר אינו נוטל באומד אלא במדה או במשקל או במנין ואם נטל מאומד אם פחת לא עשה כלום ומפריש מאותו מעשר אחד מעש"ה שבו ומן הנשאר בכרי אחד מעשרה שבו ג"כ שלא חל שם מעשר כלל לא על עצמו ולא על הנשאר בכדי ואם הוסיף פירותיו מתוקנים מצד שכבר חל המעשר על הראוי אלא שהמעשר מקולקל שהרי יש בו חלק שלא חל עליו שם מעשר ונמצא המעשר שטבל מעורב בו ואסור לכל אדם ואין לו תיקון ואע"פ שלדעת קצת מפרשים יש בו תיקון כמו שביארנו בשני של קדושין (דנ"ב) מ"מ הרי לא עשה כלום לענין המעשר עד שיתקן ומה הוצרך להזהיר שלא יתמיד בכך ושמא על התרומות הוא אומר כן שניטל' מאומד ואם פיחת או הוסיף תיקן מ"מ והוצי' בלשון מעשר אנב שיטפיה או שמא על הצדקה שהיו רגילים לתת עשירית מהריוח והזהירו שלא יתמיד לעשות כן דרך אומד שמא לבבו מאמץ וידו נקפצת ואינו אומד בה כראוי או בהפך

ספורנו

שאמרו הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה כדברי בית הלל עושה מפני שאלו ואלו דברי אלקים חיים מכל מקום ראוי לך שתעשה לך איזה רב מיוחד שתעשה לעולם כפי דעתו ותורה כפי הוראתו ובזה תסתלק מן הספק של מחלוקת בחופן שלא יטה לבך לעשות פעמים כדברי זה ופעמים כדברי זה שעל כמו זה אמרו ז"ל עליו הכתוב אומר הכסיל בחשך הולך . ואל תרבה לעשר אומדות אף על פי שאמרו גדר ואחר כך ברך הרי זו תפילת שוא שאין הברכה

דין ותשבון שכשאדם נפטר מן העולם מושיבים אותו על כסא דין ואומרים לו מי שעשה כך וכך מה דינו והוא פוסק הדין ואח"כ מראין לו חשבון עונותיו ואומרים לו כן משפטך אתה [חרצת] חרשת ז"ש עשה לך רב כלומר ראה עצמך לעולם שאתה רב ודיין על עצמך ואתה תפסוק דינך ובזה והסתלק מן הספק מכל דבר שיש בו שום כיעור אפי' דרך ספק שמאחר שהדין נותן כל ספק דאורייתא לחומרא כך אתה תדין לעצמך בשעת החשבון ולכן בזה תסתלק מן הספק הרי הרחקת הנזק דהיינו סור מרע וכנגד הקרבת התועלת דהיינו ועשה טוב אל תרבה לעשר אומדות כלומר לא תחזיק עצמך לצדיק גמור ומאומד וממחשבה תאמר הרבה עשריות ממצות ומעשים טובים יש לי או הרבה עשיר מן התורה ומן המצות כמדומה לי שיש לי מצות הרבה שיום פלוני עשיתי כך וכך ויום פלוני כך וכך ויעלה לך הכל לחשבון גדול לכך אמר אל תרבה לעשר אומדות אל תרבה מעשיך מאומד וממחשבה ותתעצל בעשיית המצות אלא אדרבה תאמר זוודין קלילין ואורחא רחיקא . א"כ עשה לך רב מלשון ורב מהיות קולות אלהים וה"ק עשה לך לעצמך שכל העולם כולו לא נברא אלא בשבילך וכולם לא נבראו אלא לצוות לך כלומר עשה עצמך שיש לעולם די בבריאתך ואחר שתחשוב עצמך כך אל ישיאך יצרך להחטיא

פתח עינים

הרשב"א בתשו' סי' רנ"ג דאם רב במקומו מיקל הולך אחריו כתרבא דאייתרא בא"י שכלם נוהגים היתר ואלו יעשה שלא כרבו מיקל בכבודו : אמנם מקום שנהגו לעשות כל דבריהם עפ"י הרי"ף או הרמב"ם הרי עשו גדול זה כרבם . מיהו אם יש חכם ראוי להוראה ורואה ראיה לאיסור מה שהם מתירין נוהג בו איסור שאין אלו כרבם ממש עש"ב . וזה רמז עשה לך רב לפי שיש כמה ספקות וסברות עשה לך רב תקבל עליך חכם מופלא לרב והסתלק מן הספק

להחטיא לפי שלא תעלה בדעתך לחטוא ולאבד כל הגדולה העתידה ליתן לך. וכן נמי רב מלשון גדולה כמו שפרשו ז"ל רבים קמים עלי גדולים דואג ואחיתופל וכמו שאמר לו המגיד למורינו הרב הזקן שהבטיחו שידרוש ז' ימי משתה בחצר גינת ביתן המלך ועושר כבוד מלכותו שיראה לצדיקים ק"פ יום ויהיו לו י"ד מלבושים כל זה אמרתי לך כדי שתאמר אם יבא חטא לידך מי שמוכן לו כל זה יאבדנו וזה עשה לך רב יבזה בשעת פטירתך תסתלק מן הספק לא יסתפק לך כמו שנסתפק לר' יוחנן בן זכאי שאמר איני יודע באיזה דרך מוליכין אותי ובודאי שריב"ז לא הי' מסתפק בזה אלא להוכיח לתלמידים קאמר. ואל תרבה לעשר אומדות כלומר לא תאמר שאעשה עצמי גדול במעשים אשאל קצת משכרם בעולם הזה לזה אמר אל תרבה כלומר אם תרבה כל כך מעשיך עד שיעלה באומד דעתך שיתן לך שכרם בעולם הזה וזהו לעשר אומדות ליטול המעשר מהם ליהנות מהם בעולם הזה:

א"נ עשה לך רב היינו סוד שום תשים עליך מלך היינו סוד כבוד ה' התופף עליך שם יהו"ה שממנו נמשכים מהיו"ד ירא"ה ומה"א אהב"ה ומוא"ו תור"ה ומה"א אחרונה מעש"ה כדאיתא בזוהר וזה עשה לך רב כלומר כביכול עשה אותו אתה בעשיה ותחשוב אותו שהוא עליך כדי שתהא אימתו עליך והסתלק מן הספק היינו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך לא יחסר תחשוב שאתה מלובש בגדים לבנים ועשיית מלאה שמן על ראשך תסתכל כדי שלא תשפך עליך ותלכלך בגדיך עתה אמר אם אתה תעשה אותו שם הגדול רב עליך ותהיה אימתו עליך הסתלק מאותו ספק שמא ישפך השמן על ראשך שגדולה היראה שיהיה לך מזה יותר מזה והטעם כמשז"ל השמן לא יעמוד כי אם מיראה כדי שלא יתלכלכו בגדיו וגם לא יהיה נזהר כי אם מעבוד מיראה בלבד אמנם בעשיית לך רב תהיה זריז בארבעה דברים בירא"ה ואהב"ה בתור"ה ומצו"ה ואל תרבה לעשר אומדות כלומר לא תאמר אחר שחשבת לעשות מצוה ולא עשית אותה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה אם כן אהיה לעולם אומד בדעתי לעשות מצוה באומד דעת בלבד ולא במעשה כי זה לא נאמר אלא כיון שנאנס ולא יכול לעשותה וז"ש אל תרבה אין ענין זה נעשה כי אם פעם ביובל וכדאמרו בעלי הפשט כרו לי זדים שיחות דהיינו שותה עמוקה באמונה ואומר כל מצותיך אמונה כל המצות לא כתיב כי אם שיהיו לך באמונה דהיינו בעיון לא במעשה והוא שקר מה שרדפונו בזה:

שטא לא הרויח כל כך ונמצא מבזבז. ואע"פ דאפשר לו לבזבז עד חומש כמו שהתבאר בכתובות (ד"ן ע"א) מ"מ דרך מצוע הוא במעשר והמוסיף לא יצא מכלל מבזבז אלא ידקדק בחשבון ויוצא מעשרו לצדקה ואפשר לפ' נ"ב שרמז בענין ההוראה שפי' שלא יתמיד להורות במה שלא נתברר לו דרך אומד וסברא אלא יפשפש בהלכות עד שיתברר לו הענין או שיצרף עמו אחרים ע"ד שביארנו:

שמעון

פתח עינים

הספק שתלך אחריו בכל הוראותיו וזהו אם הוא רבו ממש שמקבלו ולומד תורה ממנו. ואם אינו רבו יכול להתפרש עשה לך רב אף שאינו רבך עשה כאלו הוא רבך לעשו' ככל משפטיו אך בדבר שאתה רואה לאיסור הסתלק מן הספק שאינו רבך ממש:

ספורנו

הברכה מצויה בדבר המדוד ובשביל זה אולי יעלה על לבבך לעשר באומד ובמחשבה כענין בתרומה אל תרבה לעשות זה שמא תטעה ותאכל טבל וילא שכרך בהפסדך.

ולא

שמעון

(יז) **שמעון** בנו אמר כל ימי כו' ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. כלומר אין במדות גדולה ממעוט הדיבור וזה שרוב הדיבור מרגיל הלשון לדבר טעות או שגיאה או תפלות או שיזיקהו באומרו ברוב דברים לא יחדל פשע וכן אמרו וקול כסיל ברוב דברי' ורבותינו אמרו (מגילה דח"י) מלה בסלע משתקות' בתרי וכן אמרו (בקדושין דע"ו). מייחסות' דבבל שתיקו' וחכמי המוסר אמרו „אצור לשונך באשר תאצור ממונך" וכן אמרו בהמעיט האדם את דבריו ימעטו שגיאותיו ואמר אחר יש מלה שהיא נקמה כלומר שהאויב ברוב דבריו יצא מצד דבריו עליו נקמה. ואמר א' בחנתי חלקי הדבור ותועלתו והזיקו ומצאתיו נחלק לד' חלקים מהם דברים שתקנה תועלתם ותירא מאחרי' כענין מי שמדבר כנגד אחר לעזר שכנגדו וראוי אז להניח התועלת מחשש הנזק אפי' כי

(יז) **שמעון** בנו אומר כל ימי גדלתי בין החכמים ולא מצאתי *לגוף טוב משתיקה ולא המדרש עיקר אלא המעשה וכל המרבה דברים מביא חטא.

מלאכת שלמה

לגוף טוב משתיקה נ"א אלא שתיקה וכן הגיה הרי"א ז"ל:

(יז) **פירוש** משנה זו ע"ד שפירשו ז"ל אין בן דוד בא עד שיכלו כל הנשמות שבגוף ופירשו ז"ל דהיינו אוכל א' ששמו גוף אפשר דעליו קא רמיז הנא דמתניתין ואמר ולא מצאתי כדי שיכלול האדם נפשו בכלל אותם נשמות שבאותו אוכל הנקרא גוף ובמה יקנ' אותו האד' בשתיקה מלשון הרע מרכילות משמע שוא מנבלות הפה והטעם כי על ידי איזה דבר יכוער מהם עושה הבל ואותו הבל עושה רשחית שמשבר הנשמה וזהו סוד גם זה הבל ורעיון רוח כלומר ממנו הבל שהוא רעות רוח ישברון לרוח כדאיתא בפ' בשלח:

ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה. איתא בפ' פנחס וז"ל מה בר נש בלא בנין איתקרי עקר ואתתיה עקרה אוף הכי אורייתא בלא פקודין איתקריאת עקרה ובג"ד אוקמוה ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה

ספורנו

(יז) **ולא** מצאתי לגוף טוב משתיקה. כי אמנם רבים חשבו שהכח הדברי באדם הוא הנכבד מכל כחותיו עד שאמרו קצתם שהאדם נכבד משאר בעלי חיים בכח הדברי וכן האדם נכבד מחברו כפי מה שיגדל עליו בחכמת הדבור הנה אמר זה החכ' שהדבור עם כל מעלתו לא יועיל לגוף כלל כמו שנראה בשאר בעלי חיים המאריכים ימים ומתפרנסים שלא בצער בלתי דבור כלל אבל יהיה תועלת הדבור בעסקי השכל המעשה במדיניות ובענין השכל העיוני ללמד לזולתו ועם כל זה התועלת לא המדרש והדבור הוא העיקר והתכלית המכוון כל המכוון הוא המעש' הנמשך ממנו במדיניות או בלמוד המושכלות וגם באלה ייעב מעוט הדבור והלמוד בדרך

קצרה

פתח עינים

(יז) **שמעון** בנו אומר וכו' ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה. פירש רבינו עובדיה מי ששומע חרפתו ושותק. ואפשר להרחיב הדבר כמ"ש הרמ"ק דאין בכל הסיגופים ותעניות דבר המכשיר הנפש ומכפר עונותיו כשומע חרפתו ושותק ומוחל כי אין צדיק בארץ אשר לא יחטא וצריך כמה סיגופים ותעניות הרבה או קבלת יסורין ועניות וחלאים וכיוצא אשר כל אחד מהם מר ממות. אך המעביר על מדותיו אוכל ושותה ומתפרנס בטוב ועונותיו מתכפרים והאריך בזה. וז"ש לא מצאתי לגוף דייקא שלא יצטרך יסורין בגופו או בממונו או סיגופים ואין טוב משתיקה כי הוא טוב לגוף שאוכל ושותה ויש לו בריאות ינסלח לו ע"י השתיקה:

רשב"ג

המעשה שהיא העושה פירות :
א"נ לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה דהיינו מחזיק ידי לומדי התורה ע"ד שפירשו בזוהר בפסוק שכל טוב לכל עושיהם אז"ל לכל עושיהם אלו חסדי דוד הנאמנים תמכין אורייתא ואינון דתמכין אורייתא כביכול אינון עבדין לאינון דלעאן באורייתא אינון דתמכין לון אית בהו עשיה והכונה שתלמידי חכמים כל עוד שעוסקים בתורה אינם עושים עשיה ממש אמנם המחזיקים בידם אית להו עשיה וזהו שרמזו כאן לא המדרש שהוא העיקר דהיינו ת"ח עצמו אלא המעשה קרי ביה המעשה אותו שמחזיק אותו שילמוד תורה יותר [illegible] מכל מעשה שבעולם. מביא חטא על עצמו דהיינו חסרון שהוא חסר מן העולם. וכדאיתא בגמרא אביי ורבא חד עסק בתורה וחייה ארבעים וחד עסק בתורה ובמעש' וחייה ששים שנה הרי אין לך חסרון גדול מזה והוא מלשון והייתי אני ובני שלמה חטאים :
א"נ כל המרבה דברים שמוסר דין על חברו מביא עליו חטא שהוא נענש תחלה : א"נ המטיח דברים כלפי מעלה מביא חטא וכלוי כדאי' בגמרא בתענית : א"נ ולא מצאתי לגוף היינו המלכות שהוא גוף לגבי תפארת שהוא הנפש שבתוכה וכדאיתא בר"מ פ' משפטים (דף קיח) והכונה ולא מצאתי כדי שיזכה האדם ליכנס באותו גוף וזכי לאשתאבא בגופא דמלכות כדרך שנתנה בו בנפיחה כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים כמו כן בשעת פטירתו חוזרת הנשיבו ההוא ליכנס למקום שיצא וזהו והרוח תשוב אל האלהים וכדאיתא ברים פ' ויחי וכדי להכנס תוך אותו הגוף ולאשתאבא בגויה אין טוב כי אם השתיקה מדברים הרעים כאמ"ר כי ממנו עושה הבל ורעות רוח ומשבר רוחו ואין בו כח לעלות ולאשתאבא בתוך הגוף ההוא וכי תימא א"כ אנית עצמי מזה ואעסוק בתורה שבעל פה ובדרש שהיא רומז אל המלכות ויהיה יותר נכון וראוי ליכנס תוך אותו גוף לזה אמר ולא המדרש הוא העיקר כדי שתעשה כל

ברוב פעמים לא יספיק התועלת לנזק :
והשני שתקוה מהם נזק ולא תועלת כלל כדברי נבל' ולשון הרע באחד בלי השגחה לעזר אחרים כלל וצורך הנחת זה הדיבור מכוער בנפשו ומהם שלא תקוה מי לא נזק ולא תועלת כסיפור המאורעו' והמקריי' והמתחדשים בזמן המלחמות ושאר הסיבות אם תעזבם תקל משאם מעל גופך. ומהם דברים תקוה מהם תועלת בלא נזק כלל בחכמה ובמידות ובזה לבד צורך הדיבור ונמצא שחיסרנו מן הדיבור ג' חלקים והתרנו הרביעית לבר. ומגדולי חכמינו ע"ה (א"ה הוא הרמב"ם ז"ל בפי' דמתני' הלזו יע"ש) חלקו הדיבור לה' חלקים הא' מוזהר ממנו כעדו' שקר ולה"ר ורכילות והקלל' והב' נמאס בסיפור הנבלים במושבו' הלצים ושאר מיני שיחה בטיל'. והג' מותר בעיני האדם בעסקי' ופרנסתו וסחורתו וצריך שימעטו בו הדברים ולא יעשם עיקר. והד' אהוב והוא לשבח המעלות אם מעלות שכליות וגנות העבירות והמדות הפחותות. והחמישי מצוה בו בקריאת התורה וללמוד דרכיה ומצותיה ואמר החכם „תחילת החכמה היא השתיקה" כלו' שיטה אזנו לשמוע דברי חכמים ומצד שדיה זה החכם באמרו זה המאמר בתחילת למודו ויגל בין החכמים שבח אז מדת השתיקה להטות אזנו ולבו לשמוע הדברי' מפי החכם במאמר הט אזנך ושמע דברי חכמים ולבך תשית לדעתי. וחכמי המוסר אמרו טובה עצלת השתיק' מעצלת הדיבור ורבים נתבלבלו בביאור המאמ' כי עצלות הדיבור אצלם הוא שיהא עצל מלדבר וזו היא השתיקה עד שפי' עצלה מענין מתיקות גגזר מלשין הערב אבל אצלי לבאר בי טובה עצלת השתיקה ר"ל עצלה שהשתיקה נמשכת ממנה מעצלת הדיבור ר"ל עצלה שיהא הדיבור נמשך ממנו וזה כי העצלה ב' מינין אם עצלה גמורה ואם עצלה קצרית והמאמר הנה נאמר על לימוד החכמות והעצלה הגמורה הוא שלא השתדל בלימוד בלל והקצרית הוא שילמד אבל

שיתעצל בהבנת למודו למצרף ובבחינת הדברים על אמיתתן ויחשוב בהתחלת הענין שהעצלה הגמורה היא יותר דע והפליג בזה החכם ואמר שבענייני הידיעה העצלה הגמורה שהשתיקה נמשכת ממנה טובה מהעצל' קצרית שהדיבור נמשך ממנה שהגמור' לא תביאהו להשחת' הדברים וישאר בעצמו אויל מחריש לא יזיק לזילתו והקצרית ידמה ויחשוב בעצמו כיודע הדברים על בוריין וידבר ויפרסם שגיאותו ויזיק לו ולאחרים הפתאים השומעים דבריו :

ואמר אח"כ ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה . הזהיר שיהיו מעשיו של חכם שוים לדבריו ושלא יספיק לו הדיבו' בדברים המצוים והנאהבים הדיבור לבד אבל הדיבור והקיום כמאמר נאה דורש ונאה מקיים וכן נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם וכן אמרו (במדרש רות) חכמת המסכן בזויה ודבריו אינם נשמעים וכי חכמתו של רבי עקיבא שהוא מסכן בזויה היא אלא מסכן במעשיו הרי שהוא צווח ודורש לא תטה משפט והוא מטה כל אלמנה ויתום לא תענון והוא מענה חכמתו בזויה שהרי מביא עצמו שאם יאמר טול קיסם מבין עיניך יאמרו לו טול קורה מבין עיניך וזהו שאמרו בדרש עד שלא חטא אדם נותנין לו יראה משחטא אין הבריות מתייראות ממנו וז"א הלא אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ וכבר פי' זולתי שאת מלשון אז תשא פניך ממום בלומר אם תטיב מעשיך אתה רשאי לישא פניך לפני בל אדם אבל אח"כ לפתח חטאת רובץ כו' נ"ל שאם חטאת החטא שעשית עומד רבוץ על פתחי פיך ויגרום לך להחריש במקים הראוי לדבר וע"ז הצה אמר שהמעשה עיקר ומ"ש תלמוד גדול רצו בו מפני שהוא קודם והוא שפי' הטעם דתלמיד מביא לידי מעשה וסיים דבריו במדת השתיקה והוא אומר וכל המרבה דברים מביא חטא בלו' שמרבה בטעות ובשגיאות ע"ד שביארנו :

(יח) **רבן** שמעון בן גמליאל אומר כו' ואמר זה אחר שנתחכם והוא שקראו

ספורנו

קלרה שכל המרבה דברים מביא חטא כי יפול בהם יותר ספק וטעות שכחה ומכל זה יתחייב שהדבור אינו שלמות מלד עלמו כלל אבל הוא בלי ספק כלי · להשיג תכלית מכוון במדיניות ובמושכלות להודיע מחשבת הלב אל הזולת וזה במיעוט הדבור כפי האפשר הפך מה שיקרה בכל מה שהוא שלמות בעלמו שהוא אמנ' כל מה שירבה יהיה יותר טוב :

(יח) **על** דברים כו' , אמר שעל אלה יתקיים המדינו' על האמת ש וכל

(יח) *רבן שמעון בן גמליאל אומר

מלאכת שלמה

רשב"ג אר' ע"ג דברים העולם קיים . ירושלמי פ"ד דתעניות ובפ' בני העיר וע"ש דמשמע שלא היו גורסים במלתיה דרשב"ג שנאמר וכו' וגם החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל מחקו להאי שנאמר ממשנתו וכתב דבכל הספרים ל"ג ליה ע"כ :

עסקך בהם אלא המעשה דהיינו מעשה המלות שהם סוד רמ"ח מלות עשה הרמוזים בתפארת רמ"ח איברי הזכר ולא תאמר עוד א"כ אעלה על במתי ע"ב אל הבינ"ה אחר שהעליה היא טובה ואחקור ואדרוש בסוד הבינה ובסוד ג' ראשונות לזה שלל ואמר כל המרבה דברים לדבר ולדרוש בג' ראשונות מביא חטא ואיתא בזוהר בכמה דוכתי לימים ראשונים כי שאל נא למקלה השמים דהיינו דוקא מהחסד ולמטה ולא ממנו ולמעלה כדאיתא בריש פ' וארא במכוסה ממך אל תחקור כלל ועיקר :

(יח) **פירוש** על הדין היינו מלכות שהוא

שהיה מדת הדין דינת דמלכותא דינא וכן בהיפוך הדבר הוא דינא ואם תאמר היאך לבדה תלתוך [תסרוך] המלוכה בשלהוביה וכדאיתא בפ' החזיקו לאמר ר' שמעון כל ימיי שלא הרגיש דלא ידיד מלתא הוי לך בשלהובי ולכן לותה תורה בגדר תשפוט עמיתך פי' לדה ומשפט מלכות שקראו עבשיו רשב"ג ובבהני' דלעיל קראו שמעון בנו אומר שאז היה בחור ובתחילת למודו וכבר ביארנו ענין משנה זו למעלה במשנה השניה (א"ה עיין להרב תום' יו"ט ומ"ש רבי' המחבר ז"ל בהקדמתו בענין התנאים הנז' במשנה באות קי"ם ומ"ש שם וצ"ע) נשלם ההלי"ת :

על שלשה דברים העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם.

(מסכת ר"ה בן עקבי' תתלג בסוף פרק שני)

עם ת"ת וכנ"ל משפט ודקדק ביעקב להה עמית וזהו סוד וים נספה בלא משפט כלומר ים נספה מן העולם ע"י מלכות כשהיא יחידה בלתי המשפט ת"ת עמה וזהו על האמת שכן אמה בה"א כמ"ש תתן אמת ליעקב ועל השלום יסוד המיחדם וזה לא תקשה לאמתי לא נקט תנא תורת דקרא ואמר על ג' דברים העולם עומד על האמת ועל הדין ועל השלום בגלאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם אלא כמו שאמרנו יתיב שהעולם נברא בדין ומדת הדין הזאת מתנהגת בעולם אלא שלריכה ביחוף עם מדת הרחמים וכדאמ"ל ביום עשית ה' אלהים שתף מדת הדין עם מדת הרחמים וכו' ולכן תיקף שתף עמו ועל האמת שהוא שהוף בת"ת עמה ואח"כ הזכיר היסוד המיחדם לאמת קרא סדרא נקט ואז"ל מלמעלה למטה דרך מציאות המדות ומעלתם והנס שהיסוד הוא למטה ממנו תיקף והילל שנ' אמת ומשפט ושלום לא קאמר כי בהיותה בחיק בעלה שהיסוד הוא פועל למטה והכן והנס דקרא קרי ליה לדין משפט והם מחולפים בהנהגותיהם זה דין וזה רחמים לא קאמר שאחר שנשתתף הדין עם האמת נעשית מהוקה בדיניה ומשפט ליתקריאת כיולא בו. תוספת"ע.

השלמנו פרק ראשון. תהלה לאל אחרון וראשון:

פתח עינים

העולם קיים על האמת ועל הדין ועל השלום . פירש מז"ה ז"ל דכללהו מתפרשי לענין דינא על הדין לדונו לאמיתו של האמת בעדים אלא יעידו שקר . ועל השלום לפלג מבעלי הדין המריבה שביניהם עכ"ד והם דברי מרן בבית יוסף ח"מ סי' ל' . ונספרי הקטן בדברי יוסף שם בהלתיו ונשמע שם בסוף חיבות הנז' שהם דברי מרן :

רבי

כח בשלום בקיום המדינות שגם בענין הדין לאחר בעטייה ממנו יקרה עול בלי ספק מכל מקום תהיה בפשרה נהכבת מפני השלום :

רבי

ספורנו

שיוכל האדם להשען על דברי תבריו על הפך אמרו תרמה דבר בפיו שלום את רעהו ידבר ובקרבו ישים ארבו ועל הדין ועל השלום כי על שלש' אלה הזהיר זכריה הנביא בייעודו לטוב ישראל ולקיומם באמרו דברו שלום את רעהו אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם כי אמנם שפטם אמת תהיה שורת הדין ובשפטם משפט שלום תהיה הפשרה כאמרם ז"ל היזהו נושפט שים עמו שלום הוי לומר זו פשרה ומזה התבאר

(א) **רבי** אומר כו' כל שהיא כו' יש מפר' לעושיה על הקב"ה שהוא נק' פועל ועושה על כל דבר וייחס מילת פעול' על המדו' דרך הרחבה כמו ואת הנפש אשר עשו בחרן כלומר אשר השלימו והקנו ענייניו ובונת המאמר שיבחר האדם במעשהו שיהיה באותו מעשה נחת רוח לשמים ולבריו' שפעמי' יהיה פועל האדם רע לשמים וטוב לבריות ופעמים בהפך ועיקר הדברי' שהכל מיסב על בעל המעשה. ואמר שיבחר לו הדרך הממוצע שאם יטה לקצה הא' ממנה יקרא כסיל ולא יהא לו תפארת מצד המעשה בעצמו שהוא רע ואם יטה אחר קצה האחרון יותר מדאי אע"פ שהמעשה טוב לא יהיה לו תפארת אצל האדם. אדרבה יחזיקיהו בחסיד שוטה המשל בזה אם יהיה בילי ועתה נתחיל פרק שני. בעזרת אל אחד ואין שני:

(א) **פירוש** שיבור לו האדם כלומר שתהיה הבחירה הזאת לו לעצמו ולתועלתו שבכל דרכיו ותורתו ומצותיו יהיה עסקו ליחד קב"ה ושכנתיה וזהו כל שהיא תפארת לעושיה היינו יחוד התפארת עם המלכו' שהיא העושה הדרך הזאת ונתנה הדרך הזה כדי שיעשה מצותי והוראתי על הכונה הזאת כדי לזכותו וכ"ש ה' חפץ למען צדקו וזהו שיבור לו דקאמר שאע"פ שהכונה תהי' ליחדא קב"ה ושכנתי' לו לעצמו של אדם ולתועלתו זהו מין כוג' א' בענין היחוד דהיינו בשית יומין דחול דקב"ה נחית לגבה וכדפירשו בפ' תרומה שמע ישראל הא בעליך אתי לגביך אמנם יש מין יחוד שני שהוא עליית המלכות אצלו והיינו

פרק שני.

(א) רבי אומר איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם והוי זהיר במצוה קל"ה כבחמורה *שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסדה. הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עברה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים:

מלאכת שלמה

שאין אתה יודע וכו' ואין אתה יודע מתן שכרן של מצות ועונשין של עבירות כך הגיה הר"ר יוסף ז"ל עוד כ' הסתכל בשלשה דברים ס"א בארבעה דברים:

ספורנו

(א) **רבי** אומר איזו דרך כו'. אמר שממיני ההשתדלות בחיי שעה יבור לו האדם מהאפשרים אצלו אותו המין שהוא תפארת למי שיתעסק בו ולא יבור לו השתדלות בזוי כאמרם ז"ל אשרי מי שאומנותו בושם אוי לו למי שאומנותו בורסי ואם זה יבור לו איזה מין השתדלות שימצא עצמו מוכן להיות יותר שלם בו באופן שישיג בו תהלה ותפארת מן האדם כי בו יצליח יותר. הוי מחשב הפסד מצוה שהפסיד בעשייתה מעסקי חיי שעה שהוא דבר בעל תכלית בלי ספק כנגד שכרה לחיי עולם שהוא דבר בלתי בעל תכלית וכן שכר עבירה ולתועלת

פתח עינים

(א) **רבי** אומר איזהו דרך ישרה וכו'. אפשר לפרש ששואל דרך יבחר בעשיית מצותיו יתברך. והנה מצינו דאע"ג דשכר מצות בהאי עלמא ליכא מ"מ הנן אלו דברים שאדם עושה אותם אוכל מפירותיהם בעה"ז ואלו הן כבוד או"א וגמילות חסדים וכו' ומסיק סוף פ"ק דקדושין דכל הני דתנן הוי טוב לשמים ולבריות לאפוקי שלוח הקן ע"ש גם אמרו בקמא דף ט' ע"ב גבי הדור מצוה יותר משלי' משל הקב"ה ופירשו רש"י ותוס' דאוכל פירות בעוה"ז וכתב הרב יעב"ץ בסוף משנה זו דזריזות והיבוב והדור מצוה אוכל פירות

יהיינו בשבתות וימים טובים וכדאיתא בפי הרואה בסוד הפרות שהיו עולות לבית שמש וחרון אלהים סוד המלכות על נביהן מעלים לותה אלא ת"ת הנקרא שמש בסוד ז' היכלות דבריאה הנקראין עולמות סיר ונקראים נערות בתולות טובות מראה כנודע זה שאמר ותפארת לו מן האדם כי התפארת עומד לו בלתי שיורד אליה וזהו מן האדם וזהו גרם סוד מיין נוקבין דאושיות נוקבא דהיינו המלכות פני אדם וזהו מן האדם לפי שביום שבת עולה עמו ואינה יורדה שאין ביומם דשבת בהיכלות דמטטרון נשר בשיא יומין דחול שהוא יורד אליה מלד רחמיו חסדיו הגדולים ואז ילדה נקבה שהיו יחוד שלם אלא עולה הוא אלא

בסוד הבריאה כאמור :

א"ב ים מין יחוד כד אסגיאו זכאין בעלמא לותם שאין הקשה גרשת בימיהם שאז נעשה יחוד נעלם בתכלית השלמות והיינו לשה כי תזריע לומנם ים מין יחוד שני כד אסגיאו תייבין ואין לה מיין נוקבין אלא שביחוד הוא בגילוי ע"י הרשת הקשת בסוד הגלגים גרשו בארץ לפי שעה הזמיר הגיע העונן הזמירה והפריחה [והכריתה] הגיע לכך מתגלים ג' גווניס בקשת בארץ מלכות כדאיתא בפ' בראשית זהו בללות הכוונה שיבור לו האדם בכל מעשיו ליהד שני מיני יחודים הללו כל א' בזמנו והוא ע"ד בכל דרכיך דעהו שהוא יהיר טרחי לא ההיה תפארתו מצד המעשה בעצמו ואם יהיה מפזר יותר מדאי אע"פ שהוא מפזר לצדקות ורומיהן והמעשה טוב בעצמו מ"מ בני אדם לא ישבחוהו בכך אבל יהיה אצלם עניינו מותר ומין ממיני השטות וכן בכל הדברים .

ואמר אח"כ והוי והיר במצוה קלה כבחמור' שאין אתה יודע מ"ש של מצות . וזה הענין הוא במצות עשה שהלאוין רבים ענשם מיוחדים בתו' ומיד ענשי' ידוע חומר עניינם שהסקילה חמורה מכולם ואחריה שריפה ואחריה הרג ואחריה חנק ואחריה מיתה ב"ש ואחריה מלקות ארבעים ואע"פ שיש לאוין שאין בהם מלקות מ"מ יש לדמות ענשם שבירי שמים כענוש שאר הלאוין או קרוב לכך אבל מצות עשה לא נהבא שכר עשייתם בתו' ולא ענש בניעתם רק בפסח ומילה שיש במניעתם כרת וזרו להיות זהיר במצו' קלה כבחמורה ותלה הטעם שפני שאין אתה יודע מ"ש ש"מ והטעם שיש מצוה קלה בעיניך שהמשך ממנה פינה מפנות התו' כמו שהאמר דרך משל שזבירה היום בקירוש של שבת הוא קל בעיניך והוא דבר משקיע בלבבות אמונת החידוש שנמשך ממנה נ"כ אמונת שנוי הטבעים ונמצא שיוצא ממנה מה שיוציא ממנו

הפסח נ"כ וכן ביוצא בזר :

ואמר אח"כ והוי מחשב הפסד מצוה

פתח עינים

פירות בפ"ז ושרש דבריו מסוגית קמח הגז' :

ובזה לפשר לדקדק הכתוב פ' אחרי ושמרתם את חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם ואי בהם אני ה' ורלתיו שפירשו משם הרב ז"ל דאיתא ואי היינו זריז כמו שפירשו בן אים אי והכונה לשר יעשה אותם האדם ואי שיזדרז בהם בזריזות גמרן ע"ד וכמ"ל פ"ק משנה ח' ולדרכינו לפשר דרמז הכתוב שאם יזדרז האדם במלות בכל לוחפי הזריזות

ספור

והמוטלת המושג בעשייתה כאיי שעה כנגד ההפסד הנמשך ממנה לאיי עולם שאין ביניהם יחס ערך לו כדמות כלי ספק בהיות זה גלאי וזה נפסד דע מה למשלה ממך דע פרשת גדלת המלך לשר תמרה את פיהו בהיותך עובר עבירה ונם דע שעם כל גדלתו לא יתדל מהעניש בחלה הפשלים כלל לשכל לחמש עין ראיה וכולי ונם דע שאין עונש ה עבירה בא לשלתר ולא יפסק לאיתוך כי לחמש כל מעשיך בספר נכתבים

ולגמול ולעמוס עליהם :

כנר

כנגד שכרה ופי' גדולי המחברים בפיה"מ שהוא נמשך למ"ש והוי זהיר כו' שאע"פ שלא התבאר חיבוב המצוה על מצוה כמו שביארנו . וכמו שאמרו מטעם זה העוסק במצוה פטור מן המצוה וכן אין מעבירין על המצות מ"מ יש בקצתם צד הקשה והוא שכל מצות עשה שיש במניעתו עונש חמור בגון פסח ומילה שהנמנע מעשייתם במזיד חייב כרת שכר עושי' גדול משכר שאר המצות שאין במניעתם כרת כגון אם נמנע מלעשות מעקה שאינו חייב אלא עונש שמים בכדי עונש מלקות אם היה הלאו שיש בו מעשה והוא אצלי אומרם ז"ל כשם ששכר תלמוד תורה גדול משכר כל המצות כך עונש ביטול תורה גדול מכל העבירות וזהו הפסד מצוה כנגד שכרה כלומר שתעיין ההפסד המיוחד בהעדר' כנגדו יערוך השכר בקיומה וכן אמרו ושכר עבירה כנגד הפסדה שאם נזדמנה עבירה לידו ונמנע ממנה מטוב לבו וכבש יצרו כפי העונש המגיעו אם עשה העביר' יהיה שכרו גדול בהנחתה והוא שאמרו (בקידושין דט"ל ע"ב) כל היושב ולא מלשון והאדם ידע את חוה אשתו והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אתה יודע הנה המלכות נקראת מצוה וכדאיתא בסוף פ' שלח אצל מדוע אתה עובר את מצות המלך אמנם המדה הזאת לפעמים פועלת רחמים ואנפהא נהירין זהו מצוה קלה אינה מכבדת עצמה על העולם בענין העבודה ולפעמים אוקידת עלמא בשלהובהא וכהאי דאדרא דנשא אר"ע כל יומאי אצטערנא דלא יוקיד האי צדק עלמא בשלהובי . ואינה נקראת מצוה חמורה שמחמרת עצמה ומכבדת את עולה עול מלכות שמים על בני העולם והנה בני האדם כשיראו העולם מתנהג בקלות וברחמים ומצד זה נעשית מלאכתו בקלות ומזונותיו ופרנסתו תלויה במעט טורח משיגם לא יאמר הרי העולם ברחמים איני צריך לדקדק עוד במעשי וכן נקראת נון ואמאי נקראת הכי בגין דעבידא אונאה לבני עלמא ומראה להם פנים שוחקות ותחתיהם פנים זועפות כדאיתא בפ' חוקה ומי שהוא פק"ח אומר תחות אינון פנים יש פנים של זעם ויזהר במעשיו והיינו ע"ד שאמר בזוהר בפ' בשלח בפסוקי ויסע

פתח עינים

להקדי' ולעשות' מן המובחר וכיוצא שהם כלם תולדות הזריזות זה יועיל לחיות כי יאכל פירות בעה"ז וז"ש אשר יעשה אותם האדם וחי שיזדרז ובזה וחי בהם שיאכל פירות אני ה' המשלם שכר גדול כרב גודלו והפירות עולים לחשבון גדול עצום ורב :

ומזה למדנו שעיקר עשיית המצות הן בזריזות וחיבוב והדור וגם אם יהיה טוב לבריו' אלה הם דרכי המצות בעשייתן לעשות נחת רוח ליוצרו , והראיה על זה הוא דעל הדור וחבוב מצוה ועל מצות שהם טוב לבריו' ג"כ יש להם פירות וא"כ הם חשובות לפני ה' מדראינו דמאכיל פירות בעה"ז. והיינו דאמר רבי איזהו דרך ישרה שיבור לו האדם בעשיית המצות . כל שהיא תפארת לעושיה שמחבב ומזדרז דין הוא הד"ר כהד"ר בקדש בהדור מצוה דודאי חשוב לפניו ית' . וגם תפארת לו מן האדם במצות שהן טוב לבריות ג"כ והני בי תרי סלקין לעילא מדחזינן דאית ליה פירות בעה"ז . והוי זהיר במצוה קלה שאין לה פירות בעה"ז כבחמורה שיש לה פירות דכיון דידעת דע"י הדור וחיבוב וזריזות יש פירות א"כ גם במצוה שמעצמה אין לה פירות שהיא טוב לשמים בלבד אתה יכול לעשו' שיהיו פירות בהדור וחיבוב וכיוצא . שאין אתה יודע מתן שכרן של מצו' כי הנה כתב הרב מנות הלוי שסיפרו על אלכסנדרוס מוקדון שעני שאל לו שיתן לו צדקה ונתן לו עיר גדולה במתנה ויאמרו לו עבדיו איבר' מלכא את ואין מי יאמר לך מה תעש' אבל הביננו מה זאת עשית כי לעני הזה אם היית נותן עשרה דינרין היה אללו מתנה מרובה ומעולם לא בא לידו

ייבוא ויש הגם שאותיות הם ביושר והם במפרע וחלים במפרע בסוד אתה כיננת משרים מ"מ לא קשיא שהמלך לעולם הוא בפנים שהובות. [להובות] אמנם מלכא שלים הגם שהוא שהמלך שמח הזהיר שתחות ההוא לבוש הדין מסתתר וכמו כן במדת המלכות וזהו הוי זהיר במלוה קלה מלכות נקראת מלוה קלה כזמן שהוא נקראת מלוה חמורה והטעם לפי שאין אתה יודע מתן שכרן של מלות כלומר אין אתה יודע כמה שכר יתנו לך כשתהיה זריז ומהיר בעבודה כן [בין] כשהמדה הזאת היא בבחינת מלוה קלה. וכן [ובין] שתהיה בבחינת מלוה חמורה כי יאמרו למעלה כמה זהיר בעבודה שאינו מרפא עלמו אפילו רגע ואפילו שהיה העולם בנחת בודאי שיש לו מעלה ויתרון על מי שהוא זהיר בחמורה ולא בקלה והוי מחשב הפסד מלוה כנגד שכרה נתן טעם לשבח ואמר אל תחשוב שעבודה זו שאתה עובד כשהמדה הזו בבחינת מלוה קלה דבר ריק הוא שהרי כמה הפסדות מעבודת המלות ומעסק התורה הפסדה אותה המלוה הזאת בשכבר. ואם תרלה עתה בעבודה ובזריזות תחזור תתקן כל מה שהפסדת לשעבר שאילולי בפעם הזאת הפסדת אותה והגזלת עבר עבירה נותנין לו שכר כנגד עושה מצוה והוא אצלי ג"כ אומ' ז"ל (בירושלמי סו' פ"ק דקדושין) אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו כיון שלא פעלי עולה בדרכיו הלכו ואף על פי שהדברים אמתיים מצד עצמם אין נראה כן לענין פירוש שא"כ שהרי זה סותר או' הוי זהיר בקלה כבחמור' שאין אתה יודע כו' שהרי יש לו לדעת מתן שכרן מצד זה וכן שהיה לו לומר לפי' זה שכר מצוה כנגד הפסדה כלומר לפי העונש המגיעו במניעתו יהיה שכר עשייתו. ויש לפ' שהוא מאמר אחר בלתי נמשך כלל לענין הוי זהיר כו' אלא מאמ' מיוחד לעצמו וביאורו הוא שבא להעיר על עשיית המצו' והנח' העבירו' כלו' התעור' בעשיי' המצות והכאב לבך במניעתך מעשייתה בהיותך מחשב בהעדר' השכר שתפסיד ויהיה בעיניך כאלו היה שכר עשייתה בידך והפסדת אותו בידים. ואפי' אם לא יגיעך לך עונש אחר די בזה וכן שכר עבירה כנגד הפסדה בא להעיר לאדם להמנע מן העבירות. ואמר והוי מחשב בהעדרה מה שיעדר ממך העונש המיועד לו ויהיה בעיניך כאלו הגיעך העונש ונצלת ממנו הצלה נמורה ואפילו

פתח עינים

כזו. והשיבם הוא שאל ממני ואני נתתי לו דבר מועט זוטר ובליר לגבי דידי עכ"ד. ומזה נלמד קלת מקלת הפלגת שכר עושי מלוה כי המעט מעט אשר יתן אלהי עולם ה' אין ערך לריבויו לגבי דידן. וז"ש והוי זהיר במלוה קלה וכו' שאין את"ה בערך הקטן שלך יכול לשער מח"ש של מלות אשר ממ"ה נותן והוא דבר שאין השכל מגיעו. ואחר זמן ראיתי ס' מוסר קטן שמו למח לדיק וכתוב (די"ו) סגנין מעשה אלכסנדרוס הנז' בסגנון זה עני והלך בא לפני המלך אלכסנדר מוקדון ושאל ממנו פרוטה לצדקה והמלך נתן לו במתנה עיר גדולה ויאמר העני אתה אדוני המלך כי לי לא תאות מתנה גדולה כזאת ויען אלכסנדר אתה אחי כי לי לא יאות לתת מתנה מועטת כאשר שאלת ובכן אין לי להבין על מה שראוי לך לקבל אלא על מה שראוי לי ליתן:

א"נ והוי זהיר במלוה קלה מדברי סופרי' והיא קלה שהיא מלוה בכלל לא תסור כבחמורה מלוה דאוריי' מתרי"ג:

ואפשר להרחיב זה כל קבל מאי דגזור רבנן לבטל מ"ע דשופר כשחל ר"ה בשבת וכיולא וזהו. והוי זהיר במלוה קלה מד"ס שגזרו לבטל שופר כבחמורה מלוה דאורייתא והוי מחשב שכר מלוה שאתה מקיים דברי חכמים לבטל שופר ואיכא לא תסור כנגד הפסדה שאתה מבטל מ"ע דשופר ולריך לחשוב ולהשגיח כי הוא בשב ואל תעשה ואתה מקיים לא תסור

ואפי' אם לא יגיעך שכר אחר במניעתו
די לך בזה וכ"ש שיגיעך שכר כמו שביארנו
ויש מפ' ג"כ שהוא מאמר מיוחד לעצמו
יביאורו הוא שאם הראה שיגיעך הפסד
בעשיית המצוה יהיה אותו הפסד קל בעיניך
בערך השכר השמור לך בעשייתה וכן אם
תזדמן עבירה לידך ויגיעך ריוח בעשייתה
יהיה אותו ריוח קל בעיניך בערך העונש
המיוחד לך בעשייתה כענין ערב לאיש
לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ

ואמר אח"כ הסתכל בג' דברים ואין
אתה בא לידי עבירה כלומר אחר
שהודיע דרך כלל לאדם הנהגתו במידות
היאך ראוי שתהיה והוא במצוע הדרכים
ושהעירו אח"כ להיותו זהיר בעשיית המצות
הקלות כבחמורות מצד העלם מתן שכרם.
ושהעירו אחר כך בעשיית המצוה ומניעת
העבירה מדרך אחרת הפליגו עוד בהערה
להיות מהשכתו תמיד פונה אל אלו
הדברים אשר הזכיר ולא יבא לידי חטא
כלל ואמר ע"ז הסתכל בג' דברים ואין
אתה בא לידי עבירה והם א' דע מה
למעלה ממך כלומר שתאמין מציאותו ית'.
ב' עין רואה ואזן שומעת כו' ר"ל שיאמין
בהשגחתו וביושר משפטיו לדעת ולהבין
ממנה כמה ברכות בסוד גוזל אביו יאמו
או בגלגולים שעברו ועתה שבאת לתקן
אפי' שתהיה זריז ומהיר בעבודה אפילו
בהיותה נקראת מלוה קלה הוי מחשב כמה
הפסדת אותם כנגד שכרה שאתה עושה
עתה שודאי יהיה תשלומין למה שעבר.
והנה בכלל מדרגת התשובה שמחזיר הקלקול
וההפסד תיקון ושכר „ושכר עבירה כנגד
הפסדה" הוי מחשב גם כן השכר הכיו"ת
[הריוח] וההשפעה שגרמת בביטול המלות
בשכבר או מה שעברת על התורה ועל
העבודה שהעבירה שהיא לילית הרשעה
מלכות הרשעה שהוא מקביל למדה זו
הנקראת מלכות שמים קבלה אותו שכר
ואותה שפע והפסידה אותו מדת המלכות
וזהו כנגד הפסדה מושב למדה הנזכרת
למעלה חשוב כמה שכר ושפע השפעת
לעבירה מלכות הרשעה כנגד הפסדה של
מלוה מלכות שמים שהפסידה בעבורך א"כ
אחר שתחשוב כל זה שעשית כשכבר תהיה
במלוה קלה כבחמורה כאמור. דע מה למעלה
ממך עין רואה הייו עינא פקיחא דלא
נאים ולא אדמיך בסוד הנה עין ה' אל
יריאיו והשגחתו מגעת עדיך וזהו מה למעלה
ממך ממש עין רואה והגם שאין בו מדה
לכעוס

פתח עינים

ושכר עבירה אם העבור על גזרת רז"ל
ותתקע שופר ותדמה כאלו אתה נוטל שכר
על שופר שמקיים מלוה. כנגד הפסדה שאתה
עובר לא תסור בקום עשה וכל העובר על
ד"ח חייב מיתה ואפשר תבא לידי איסור
סקילה שתעביר השופר בר"ה ויהיה הפסד
מכל הלדדין. ובמס' תמיד סוף פ"א אמרו
פניא רבי אומר איזהו דרך ישרה שיבור לו
האדם יאהב את התוכחות וכו' ואם נפרש
משכתנו דאיירי בהכי נמי אפשר לפרש כל
שהיא תפארת לעושיה דכל מה שמוכית לא
נמלא שמן מנהו לא בו ולא בבני ביתו.
ותפארת לו מן האדם שיודע להוכי' במתק
וסדר נאות שדבריו עושים פירות. ועמ"ש
הרב בהר שבע בתוספותיו שם:

הסתכל בג' דברים ואי אתה בא לידי
עבירה וכו' עין רואה וכו'.
אפשר דכשהאדם יסתכל בעין השכל כי הוא
לפני ה' אשר מלא כל הארץ כבודו והוא
רואה מעשיו חרדה ילבש ולא יעשה עבירה
ואם ישים לב כי כל אשר ידבר כביכול
הוא שומע יליף חדלה מלדב' דיבור אסור.
ואם לא ישכח כי ה' בוחן כליות ויודע
מחשבותיו יטהר מחשבותיו ויהיה לדיק
גמור. וז"ש הסתכל בג' דברים הידועים
ואמיתיי' שאתה מודה בהן רק לריך הסתכלות
והתבוננות תמיד ובזה לא מיבעיא שלא
תבא לעביר' עלמה אלא אפי' לידי עבירה
שהיא מחשבה רעה או דיבור אסור לא
תבא אליהם. דע מה למעלה ממך אלהי
עולם

לכעוס כגון דרכי ליה נביאין מעכבים ההפגתה מ"מ מדרך המוסר לחר שלומו עין המכורך הוא עומד עליך ומפגיע עליך נעשוים לו תסור מיני דרך היסרה כלל:

אי"ב מה למעלה ממך מלכות נקרחת מ"ה כדחיתת נרים פ' נרחפים ח"ל ההפחרת נקרחת מ"ה נסוד מילוי השם יוה יו"ד ה"ל וח"ו ה"ח. שעולה מה והוח נתפחרת ועין רוחה שהוח חריך לנפין מתעלם נתוך זעיר לנפין נסוד כי נשבעתי נלום ה' וחם דזעיר לנפין כדחיתת נחדרת. וחזון שומעת היינו סוד חודנין דמלכות סוד שלם כתי דינין שהם חודנין דזעיר לנפין נסוד חזון מילין תבחן הגם דהיה לו לומר חזכים שומעות לפי שחין תיקון לחזכים כי חם דזעיר לנפין ולח נחריך שכן לח נמלח תיקון זה נכל החדרות ונהכרח שחין זה מדבר כי חם דזעיר מ"מ לגב ריבוי נקט סיפה שמילת עין רוחה לינו כי חם נחריך לנפין דנזעיר לנפין עיני ה' חל לדיקים כתי' נקט נמי גבי זעיר לנפין חזון נלשון יחיד ולח חזכים. וכל מעשיך נספר נכתבין היינו מלכות הנקרח ספר כדחיתת נסוף פ' ויקהל וכה נרשמים כל המעשים וסדרת נקיט וחזיל עין רוחה כתר עלין. חזון שומעת הוח ת"ת וכל מעשיך נספר הנכתבים היינו מלכות:

כבר

פתח עינים

עולם ה' הוח היולר הוח הכורח וזה כלל והפרט עין רוח' הרהורי לבך ומחשבותיך כי הוח נוחן לב חוקר כליות. וחזן שומעת דבריך. וח"כ בשומך לב על זה תטה' רעיונך ומחשבותיך יכוו וגם דבריך ומכ"ם מעשיך. ומחי דקרינן המחשבה ודיבור ידי עבירה היינו וכל מעשיך בספר נכתבי' וכן כן גופי עבירה ומחו"ה מחשבה רעה ודיבור ידי עבירה ניהו. ובכלל דבריו רמז חסד ה' כי עם היות שהוח היודע ועד על המחשבה והדיבו' וגם הם חלקו יתברך בחדם כי ג' שותפין בחדם וכו' והחוט' בחשבה ודיבור חוטח בחלק חלוה ח"ו עכ"ז ויתר חלקו וחינו נעשם כי חם על כי גבוה מעל גבוה ה' ושפל יראה ר"ל שהוא משגיח בתחתונים להאכיל כל איש פרי מעלליו כגמול יריו ישיב לו. ג' וכל מעשיך כם' נכתבים ר"ל שאם עשית עבירה חי חפשר שלא יהעשן עליהם חם לח השוב מסנה ואי הזהר מעשייתה שאם תבא לעשותה על מסך התשו' כבר הוא מדרכי ה' שלא להספיק בידך לעשותה וכן שיש עכירות דאין התשובה מונעה עונשם לגמרי כמו שביארנו בחיבור התשובה וזהו ענין וכל מעשיך בם' נכתבים כלומר דאין החוב נמחק בלי פרעון כך דרך משל דאין העון נמחק לגמרי בלא עונש קצה וכן שעשיית מצוה לא העבירהו כאו' ז"ל חשר לח יקח שוחד זה שוחד מצוה (א"ה לק"מ בספ"ד) חלח נענש על העבירה ונגמל על המצוה ויש ספר' בענין כתי' המעשים בספר שהוא משל על היותם נודעים חצלו יח' ואין ג"ל כן שחלו כן זהו ענין עין רואה ואזן שומעת חלח הנ' דברים הוא שיאמין מציאיתי יח' וידיעתו ישנחתו בעולם ההחהון ושאין לו מנוס להצלת העונש ע"ד שביארנו:

רבן

וחזן שומעת הוח ת"ת וכל מעשיך בספר הנכתבים היינו מלכות:

כבר

פתח עינים

תסר יחטח בחלק לחביו ולחמו במטעה וז"ם גם כי עין רוחה וחזן שומעת מ"מ כל מעשיך דוקח בספר נכתבים זולתי חם הדיבור הוח העבירה עלמה דעקימת שפתים הוח מעשה:

וזהו חללינו כוחת הכתוב ולך ה' חסד כי חתה תשלם לחיש כמעשהו דזה חסד עליון דהחושח במה שהוח חלקו יתברך דהיינו מחשבה ודיבור לינו נעשם זולתי במעשה וזהו ולך ה' חסד כי חתה תשלם לחיש כמעשהו ולח כדיבורו ומחשבתו חף שחטח בחלקך וזה חסד נדול:

ורחן היום הלי וזרח ספר כחוב להגאון כחסיד מהר"ר פנחס כנ"ל כורויך

(ג) **רבן** גמליאל בנו של רבי יהודה הקדוש פי' והוא שאם' עליו גמליאל בני נשיא יפה ת"ת עם ד"א יש מפ' דרך ארץ התעסקות בפרנסתו וסחירו' ובא על דרך טובה חכמה עם נחלה ואמר שיניע' שניהם משכחת עון בלומר שכל צד העון נעדר ממנו שמצד תורתו הוא יודע במה שהוא צריך ליזה' ומצד הסתפקותו אינו צריך לצדד בעצמו שום החבולה וערמה לבקש בה את טרפו והוא שאמר אח"כ שכל תור' שאין עמה מלאכה סופה בטלה שהרי צורך פרנסתו ופנוק ביתו דוחקים אותו וגוררת עון שצריך לצרך עצמו בהחבולו' וערמו' להיות טרפו מצוי לו : וכמ"ש סופ' מלסטם הבריות ויש לפ'

(ב) **כבר** ידעת כי התורה היא בהפלגת ודרך ארץ היינו מלאכה והיא המלכות והיינו דלמולו לינסי מלאכה מלוכה . לאמר התנא יפה והגון הוא היות התדש מכוון ליחד העמי מדות אלו

(ג) רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיניעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה *סופה בטלה וגוררת עון וכל העוסקים עם הצבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שזכות אבותם מסייעתם וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה אני עליכם שכר הרבה כאילו עשיתם :

מלאכה שלמה

סופה כמלה וכו' והניה הר"ר יהוסף ז"ל בַּמָּלָה לְנַרְךְ עון וכתב שכך מנת כרוב הספרים . והעתליס ס"ת העסקים ואתם מעלים עליכם שכר כאלו וכו' וכתב שכן מנאתי בכל הספרים :

שיניעת שניהם משכחת עון כי היניעה והעסק ביהודם משכחת עון וכדאיתא בפ' ויגם בפסוק המלחים ויעדו עבדו יחדיו פי' שם שהיסוד והמלכות מתיחדים ויעדו עבדו יחדיו כמו דאמר עובר על פסח וכן עבדו העובות כולם יחד וז"ש שיניעת שניהם היניעה ביחוד שניהם משכחת עון ונתן טעם אחד לשבח ואמר וכל תורה שאין עמה מלאכה כל הורה שהוא מעורר התפלרה ואינו מיחד עמה מלאכה שהיא המלכות סופה בטלה סופה

ספורנו

(ב) **יפה** תלמוד תורה כו' . כבר למדנו ז"ל לומה זו כנגן נמשלה זמורות שבה

פתח עינים

גר"ו תב"ד ור"מ דק"ק פפד"מ ובהקדמתו שם רמז טובה תוכחת לבני תורה תשב חיון מביריס ערכם ולשונם ההלך בחרן

זפעדו פיהם נגד גדולי' והי"ל להביר כי הדורות מהמעטים וקטנים של גדולים שבה ממתניהם וז"ם דע מה למעלה ממך כסדר המדרגה לפניס ביאורהל עין רואה רמז לבניהים תשב לפניס הגביה יקרת הרואה ותח"ז משהמשים בבת קול וז"ם וחזן שמעת ותח"ז הולרכו לכתוב התורה שבע"פ משום טת לטעות וז"ם וכל מעשיך מעשה המלות בס' נכתבים שהדורות הלוך וחסור ומזה ידעו ק"ו המלפלפי' והמהגיס נגד הגדולים כי טובה לפרנן של רשעוני' מכריסן ותם הרשעוים מלחכים וכו' זה ת"ד ולפי דרכו תשב כי הן בעון תופסי התורה בתי' לידי עבירה לכתוב של גדולים ולחלוק עליהם תשב לת כדת ז"ת השתכל וכו' עין רואה רמז למ"ם בירושלמי לעולם ירת' לדם בעל שמועה כנגדו וחזן שמעת רמז דיקת ויתן בהדי רבנן דפקיע שמייהו ביזב העיון וחזניו תשמעה דעתם ותחר זה יעלה על ספר וזה רמז וכל מעשיך בספר נכתבים וגם כפשטו דעל הכל יביא התלהים במשפט :

(ב) **ר"ג** בנו של ר' יהודה הנשיא תומר יפה ת"ת עם דרך תרן וכו' כתבו הגהות מיימוני פ"ג מה' תלמוד תורה וז"ל יפה ת"ת עם דרך תרן פירש

של המלכות בטלה מלהיותה משפעת לעולמות פרי היחוד וגוררת מהביטול הזה שתתברך הקליפה והטעם כי בעת היחוד כל החילוניס נכנסים בנוקבא דתהומא רבה בסוד וכל אדם לא יהיה באוהל מועד אדם בליעל לא יהי' באוהל מועד עד בואו לשרת בקודש: וכל העמלים עם הליבור לפקח בענינם יהיו עוסקים עמהם לשם שמים פי' שם הוא המלכות. שמים הוא התפארת כשיהיה להם כונה ליחדא קב"ה ושכנתיה יהיה להם הללחה במעשה ידיהם והגם שבכלל המאמר הקודם וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה כלל. וכדפרישנא. מ"מ חזר ופרט יען כי כללות הלבור היא בחינת קיבוץ כל נשמותיהם של ישראל בסוד רבה אמונתיך כדפי' בזוהר ולהיות שמצוה זו פרידת דשייכא בכניסת המלכות דרך כלל חזר ופרט ואמר שצריך שאחר שכללות הלבור הזה היא המלכות צריך שיהיה לשם שמים צריכה הכוונה ביחוד שניהם ביחד לשיהיה בענין ההוא הללחה ולא יאמרו מה אנו תשובים לעשות התעוררות למעלה מה אנו מה חיינו ליתא שזכות אבותם מסייעתם אבותם של ליבור אל היחוד. א"נ שזכות אבותם של שם ושמים הנז' שהם סוד ג' ראשונות שהם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב שהם כת"ר חכמ"ה בינ"ה כדאי' בתיקוני':

פתח עינים

רבינו תם דרך ארץ עיקר וכו' וקשה דכתיב ראה חיים עם האשה אשר אהבת ואשה אינה עיקר מהחיים וי"ל דדרשינן מינה פ"ק דקדושין כשם שחייב להשיא לבנו אשה כך חייב ללמד אומנות ואשה עיקר מהאומנות עכ"ל ק"ק דהתספ"ק דקדושין יש סברא דאשה היינו תורה וכשם שחייב ללמדו תורה כך חייב ללמדו אומנות והשתא כי אשה היינו תורה נמצא עיקר היא התורה מהאומנו והתנן יפה ת"ת עם דרך ארץ -דרך ארץ עיקר מהתורה וסותר משמעותא דקרא דתורה עיקר. ונראה דיש חילוק דכשהוא צריך הרבה לאומנות דתלי' ביה טפלי וחייב לזונם

דרך ארץ מוסר ומדות ואמר שיניעת שניהם משכחת יין כי החכם מצד הוכיחו שאר בני אדם כמה נבלים מקנאים בו ומחפשי' מומי. כשהוא מוכיח דרך כעס וקנטור (א"ה וזכ"ה בס' קדושים הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא וק"ל). אבל כשהוא בעל מוסר ומוכיח דרך חכה ואהבה הם נזהרים בכבודו הרבה וזהו משכחת עון וזהו שאמרו (בתענית ד"ז) כתיב יערוף כמטר לקחי וכתיב תזל כטל כו' ל"ק כאן בתלמיד הגון כאן בתלמיד שאינו הגון דתלמיד הגון דבריו אצל בני אדם כטל אשר הוא מתמיד בכל יום ושאין שום אדם קץ ממנו ושאינו הגון הוא כמטר שאינו בא כ"א לעתים רחוקות ואפי' כשהוא בא אדם קץ בו תיכף שירדו להם בכדי הצורך כך תיכף שיצאה מפיו הוראה הצריכה להם ממנו הולכין להם ומניחין אותו כמו שהוא:

והוא ג"כ ענין מ"ש (ביומא דכ"ב) אין ממנין פרנס על הצבור אלא א"כ קופה של שרצי' תלויה לו אחריו שאם יאמר דבר שאינו הגון יאמרו לו שפיל לאחורך כלו' וישתדל מפני זה להוכיח בנחת ובערבות ולפי' זה יהיה ענין וכל תורה שאין עמה מלאכה ענין אחר מיוחד בפני עצמו בלתי נמשך למה שלפניו אלא

ספורני

שבה אלו בעני בתים אשר השתדלותם בחיי שעה פרטי וכללי לקיום המדינות בגולה ולכן נתן זה החכם עצתו להם בענין השתדלותם הפרטי ובעניו השתדלותם הכללי ואמר כי אמנם אף על פי שהשתדלותם הפרטי הוא על הרוב לקנות ממון לחיי שעה יפה להם שעם זה יהיה להם איזה זמן מיוחד ללמוד תורה ואף על פי שיחשבו עצמן בלתי מוכנים לזה הנה יגיעה שניהם תסיר מלבם כל מחשבת עון והפך זה יהיה אם בסורם מן העסקים לעתים יפנו אל הבטלה ואמר שלא יהיה זה נמנע אצלם שיהיה האדם משתדל בחיי שעה ועם זה יעסוק

שמצד ענין משכחת עון וגוררת עון יראה שהכל מאמר א' וכפי' הראשון אלא שלענין הפי' הב' טוב מצד עצמו . והזהיר אח"כ וכל העוסקים עם הצבור ר"ל הממונים על הצבור שיהיו עוסקים לש"ש ולא להתפאר ולהתגדל ולהטיל אימה יתרה לכבוד עצמן שכל שהוא עושה כן אינו חס על כבוד צבור ותועלתם אלא להועלת עצמו לגות ולהתגדל עליהם אבל כשהוא לש"ש הוא מנהיגם בהנהגה ישרה ומנחילם חקים ישרים והורות אמת ואמר שזכות אבותם מסייעתם כלומר שאע"פ שעסקי צבור מזקיקים אותם לפרוק עול כמה מצות זכות אבותם מסייעתם ומצטרפת עם זכותם להעלות להם כמי שעשאום הואיל ובצירכי צבור הם עסוקים ואמר זכות אבותם מפני שמן הסתם אין ממנין אלא מי שיש לו זכות אבות:

ספורנו

יעסוק בתורה כי אמנם כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וכולי אמנם בדבר הנהגתם הכללית אמר הנה ראוי שכל העוסקים בצרכי צבור תהיה כונתם לא להתכבד ולהשתרר אבל תהי' לשם שמים שאף על פי שצרכי צבור רבים ויקשה לכל להתעסק בם כאמרם ז"ל הטל עליהם צרכי צבור והם כלים מאליהם מכל מקום כשיתעסקו בהם לשם שמים זכות אבות' של צבור מסייעת למתעסקים ולדקתם של מתעסקי' עומדת לעד אמנם אתם בעלי בתים המשתדלי' בגולה להציל את הצבור מגזרות העמי' גם שלפעמים לא תשיגו כל הצריך בחרות אפם בנו מתשב אני עליכ' שאתם ראוים לשכר הרבה כאלו עשיתם והשגתם את כל הצריך לצבור :

הוו

א"נ שזכות אבותם היינו ג' אבות עליונים חסד גבורה תפארת מסייעתן ולדקתם דהיינו המלכות צדקה כנודע עומדת לעד פי' עד הנה הת"ת כדפי' בזוהר ריש פ' ואלא ד"ף בטחו בה' עדי עד וכן בבוקר יאכל עד והיינו סוד השעה עומדת לו כדפי' בתיקונים והכונה לומר שעל ידי סיוע האבות צדקתם שהיא המלכות עומדת לבעלה הנקרא ע"ד בבל תמוט מהיחוד ולהתאחז בחיצונים בסוד ואל אשה בנידת טומאתה לא תקרב כדפי' בזוהר ואתם העוסקים עם הצבור אני מעלה עליכם שכר כונת היחוד והעסק עם הציבור לבד כאלו עשיתם אותם בסוד ויעש דוד שם וכדפי' בזוהר בפסוק אם בחקותי תלכו ועשיתם אותם רב יכול כאלו עשו אותם עשיה חדשה :

הוו

פתח עינים

לזונם ומוכרח להתעסק הרב' בדרך ארץ למצוא טרף לביתו אז דרך ארץ עיקר . ובזה הוא ששנינו יפה ת"ת עם דרך ארץ כאשר יהיה האופן דמוכרח מאד להתעסק הרבה לפרנס בני ביתו . וקרא דכתיב עם האשה אי בתורה משתעי איירי בבינוני דאינו מוכרח כל כך לעסוק הרבה כי אין לו טפול או יש לו מעט משלו :

ואח"כ ראיתי להרב מהר"ש אלגאזי בס' הליכו' אלי אות תרכ"ח שהקשה מה שהקשינו ע"ש וגם ראיתי בתוס' ישנים סוף יומא דסיימו בתירוץ זה דראה חיים וז"ל ואי תורה היא א"כ היא עיקר החיים שאין זה אלא אומנות ע"ש ונראה דכונתם דנהי דר"ת קרי לד"א עיקר מפני כיב"ה דכל תורה שאין עמה מלאכה סופ' בטלה וא"כ הוא עיקר כדי שיוכל ללמוד מעין דוגמא למ"ש תלמוד גדול שמביא לידי מעשה אף דלא המדרש הוא העיקר אלא המעשה אמנם בהאי קרא דקאמר ראה חיים והיינו אומנות דקרי ליה חיים העיקר מהחיים היא התורה דכתיב כי היא חייך ומש"ה כתיב עם האש' כי היא עיקר החיים ועמ"ש בס' הקטן ברכי יוסף א"ת סי' תכ"ג בס"ד :

ואפשר לומר דרמז במשנתנו בפרק השותפין זה לומד וזה סוחר וצריך קורם הלימוד ואז גם הסוחר ניצול מיצה"ר כמ"ש באורך בס' קטן ראש דוד

פי'

(ג) **הוו** זהירין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאוהבין בשעת הנאתן ואין עומדין לו לאדם בשעת דחקו.

ואמר אח"כ ואתם מעלה אני עליכם כאלי עשיתם והוא דרך משל ספור דבר ה' לאיתם העוסקים בצורכי צבור שהוא מעלה עליהם שכר באותם המצות שפרקו עול מעליה' כאלו עשאום אחר שלעסקי צבור נדחה מהם והוא שאמרו (בשבת ד' ע"א) כל דיין שדן דין אמת לאמיתו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית רומז שהדיין הוא עמדת המציאות וקיום הישוב והרבה דברים נדהים מפניו והזהיר אח"כ דרך עצה ואמר :

(ג) **הוו** זהירין ברשו' ר"ל במלכו' ובשולטנות שלא יתקרבו להם יותר מראי ולא יפתם מה שיראו לפעמים שהם מראי עצמן כמתאהבי' ומסבירין להם פנים שאין מקרבין את האדם אלא לצורך עצמן והם נראים כאוהבי' בשעת הנאתן כלומר בשעת שהם צריכים ליהנות מהם ואין עומדים לו לאדם בשעת דוחקו. כלומר דבעת צרתו לא יזכרו לו שום חסד שעשה עמהם דברנו בזה בפי מה שראו בדורותיהם מנהגותיהם ובמקצת ספרים גורסין כאן עשה רצונו כו' :

הוא

פתח עינים

פ' קדושים וז"ם יפה ח"ת עכ ד"ל בזמן אחד וד"ח עיקר כמ"ש בזכר הקדוש זכולון ליששכר ודבר יפה הוא שיגיעת וכו' דגם הסוחר גילול מילה"ר וכל תורה שאין עמ"ה דייקא כגון הלל ושמאי סופה בטלה דהמוכר לבד והקונה לא הרויח וגורלת עון שמולם גם בחכם יהפ"ר :

וכל העמלים עם הלבור יהיו עמלים וכו' ואתם וכו'. הא דנקט בריבוי שלא לנכות וסיים לנכות ואתם וכו' לפשר דרמז דיהיו עמלי' לש"ם ובדרך נסתר דכיון דהוה לש"ם הם פועלי אמת בסתר מכלי הרואות וסיפור מרחם ומשלם כי עסקם לשמו יתי והוא היודע ועד ואתם כה יעשו ה' יגלה לדקתם ויפרסם עניגם ולז"ל ואתם לנכות . ואמר שכר הרבה כלומר ודאי הגם דזכות אבות מסייע מ"מ הגה שכר הליכם והשתדלות להם והמידום הוא דמעל' שכר הרב' דייקא כחלו עשיתם כל כלי סיוע זכותם לכות וכיולא :

(ג) **הוי** זהירין ברשות וכו' . לפשר דלפי שאמר הכתוב לך מלך כיד

(ד) **הוא** היה אומר עשה רצונו כרצונך כי בטל רצונך ופי' שיעבוד מאהבה עד שמרו' אהבה יעשה רצונו ית' אע"פ שהוא נגד טבעי בחיבה ובאהבה באלו רצונךבכך מצד טבעו נ"כ וכן ענין כדי שיעשה רצונך כרצונו כלו שישלם לו נמלו ברויח ובמד' נדושה בתאות נפשו כענין שאמרו בדרש מאן דאת מחי את מבקרת מאן דאת יהיב את משפע וענין בטל רצונך מפני רצונו הוא מאמר כפול אלא שהבי' לזה הוברת מין גמול אחר והוא שיבטל רצון אחרים ר"ל רצון שונאו מפני רצונו ויש לפ' עשה רצונו כרצונך כלומר שכרו לעצמךבעשיית דרכי התורה עד שישוב אליך רצון טבעי כשאר התאות ויהיה זה סיבה שרצונך תהא אחת עם רצונו והבל עולה לענין אחד ובפ"ד (מח"י) התבאר בדרך אחרת :

(ד) הוא היה אומר *עשה רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו. בטל רצונך מפני רצונו כדי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך :

מלאכת שלמה

עשה רצונו כרצונך כך הוא הגי' בספרים וכמדר"ם בכמ ר"י ן' נהמיעם כתב שבמכבה ירושלמי הגי' כרצונך בכי"ת והכוונה שלא תעשה המצוה כמתקלף כתף והימה ושלמון לב שלא כרצון ובכמחת לב כדי שגם הוא יעשה רצונך כרצונו שלפעמים יפשה הקב"ה רצונו של אדם כתף והימה להעניש כתהרוגה בעין להשמילו עדי עד אבל בהוא כרצון תהריתו ישנא מלך : י"ם דגרסי כאן מבנה ע ר' ראובן בן איצטרובלי אומר אין אדם נחשד בדבר אלא א"כ עשאו או עשה ביוצא בו או שיחשוב לעשותו או שראה מתעסקים בו והטה אזנו לשמוע את דבריהם. הוא היה אומר הדמיות והמרחצאות ואיסטרטיות לשם מלכית זו עושין ואינו לשם שמים כך כתב החכם הר"ר יוסף מבכנזי ז"ל וכתב עוד ר' הלל נומר כן הוא רבו הלל בדוב הספרים :

(ד) **בזוהר** פי' מלי דכתיב כה אמר ה' לסריסים ובחרי בחפלתי

מסורנו

(ד) **עשה** רצונו כרצונך לא כלבד רחוי לך להשתדל לע"ם כמשובד תלוי וירח מעצמו

פתח עינים

ה' ס"ד דמס הרשות לוהב לומך מלת ה' היתה זאת ושמת לבך בהיה להוב למעלה ז"ת דע דלא נאמר לב מלך ביד

ה' בתחילה שנוס' המלך לגרכו שלין מקרבין לו לחדם חלה לנורך עלמן ובשה לא שיך לב מלך וכו' והרלוה דגרלין כלוהבין בשפת הנחתן ולין עומדין לו בשעת דחקו ולולו גס זה מה' היו עומדין בשעת דוחקו חלה ווהמי לא מן הס"ס הוא זה :

(ד) **עשה** רצונו כרצונך כדי שיעשה רצונך כרצונו. הפסר לומר

ליזה הורה עוסק מוכרת שעשה (שיעשם) היחוד למעלה ופרי היחוד ההוח והשפעתו כשיורד למטה בה התילוני וגוטלו וזהו ולרשע לחר מלהים מה לך לספר חוקי שלסור לו לחדם רשע לעסוק בתורה לפי שפרי היחוד ההוח הנעשה על ידי התורה הקליפה נוטלת וכמשובה חוזר ונוטל כל לחותו חיל שבלע ולכך זדונות נעשו כזכיות והבן זה מלח וז"ם שלין מקרבין לו לחדם חלה לנורך עלמן נרלין כלוהבין בשעת הנחתן פי' לפי' בשעת הנחתן לין לוהבים חלה [כלוהבין] הלוהבים שהם שני מדריגות בהנחה ח' נרלין ב' כלוהבין והיינו כ מ ש ל הזונה כ דלית בהתי בהתרי הורה בפ' וילא דלתקשטת בקיטונין לפתוחו וכן בהכלי התמורות שבפ' פקודי ולומרת לו לכה נרוה דודים עד הבוקר מרבדים רפדתי חדשי עד יפלח חן כבוא ולו מתהפך לנבול ערין ומרבו שלופה בידו ומוליח לח נשמתו כפיטורי נפי נפש

וזהו שעת דחקו דקלמור :

הפלמי דה זיווגא דמטרוניתה שבזה מתקן חוק למידת המלכות וזהו המחזיקים בברית חיתה בתיקונים שכמו שהאדם כשבא להתיחד עם בת זוגו משולל מכל המלבושים ומתיחד עמה בלי שום הפסק בקירוב בשר כמוכן צריך האדם שיתכוין ביחוד המדות העליונות לריך שיהיה משולל מכל הרהורי העולם מכל וכל ולא יעלם על לב כלל ועל זה פי' מורי זלה"ה שזהו שאמר בפרקי ר' ישמעאל על יורדי מרכבה שם היו מפרידים מחשבתם כמעט קט מהתבודדותם מפלים מכמה אלפים [מגודי] ברזל ודוחפים לותו ממלכו והומרים הללי ממשקי הענל פי' לאחר שזה הפריד מחשבתו מקדושה זו בודאי שהרהר בחיזה דבר מהדברים הזויים הרודפים לאחר לאלוהי כסף ואלוהי זהב וזהו פללו ממשקי הענל זהו שכיוון התנא באומרו עשה רלונו דהיינו יחודא דמטרוניתא שהיא חפלו ורלונו משולל מכל מיני הרהורים כמי שאתה עושה כשאתה עושה רלונך ביחודך עם בת זוגך כדי שיעשה רלונך כרלוני וכדאיתא בתיקונים שמי שהוא לדיק מזמין לו קב"ה שם בהיות עלמא בת זוגו ישב מתבדנים יחד בעידון גבוה וזהו כדי שיעשה רלונך דהיינו זיווגך בהיות עלמא כרלוני דהיינו זיווגא דמלכה ומטרוניתה וכדאיתא בפ' שלח בסוד ותהי שרה עקרה אין לה ולד. ולך אין לה אבל נשמות היתה עושה כדאז"ל שרה היתה מגיירת הנשים וכמו כן עושים בהיות עלמא דזיווגא דהחוא עלמא הוא יתיר מזיווגא דהאי עלמא והכוונה שיעשה רלונך ויזדמן לך בת זוגך בעידונא ובחדוה כרלוני וזהו כדי שיעשה רלונך כרלונו וא"ת אם כן כל מה שהוכל להשתדל בזיווג תשתדל לזה לומר חלילה מליל שבת לליל שבת בסוד כה לומר ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי כמו ואביו שמר את הדבר וזהו בטל רלונך מפני רלונו כי רלונו הוא שבל ל שבת שהוא זיווג עליון יהיה גם כן זיווג בתחתונים בגין לאשלפא נשמתין קדישין לבנייהו כדאיתא בפ' תרומה וזהו בטל רלונך מפני רלונו כדי שיבטל רלון לחרים דהיינו חלבים לחרים העומדים בפתח ההיכל הנקרא לבנה הספיר לעשוק נשמתין דבני עלמא לחר שאתה תהיה זריז ומהיר בזה ובטל לותם וידחפם משם מפני רלונך שבשעה שאתה מזדווג עם בת זוגך ותמשיך נשמה טהורה מזווגא דקב"ה ושכינתיה לה יהיה להם לחיזה לעוסקם חלילה בסוד דמשה העבודים:

הגה

ספורנו

מצינו לבל רלוי שהעשה רלונו זה להשתדל בעד עמו כמו רועה וחפץ ושמח בזה כדי שיעשה רלונו כי אז יעשה הוא רלונך שמשיג מה שאתה רועה וחפץ להשיג כרלונו כי חפץ חסד הוא ומידד מדה כנגד מדה ובהשתדלותך זה בטל רלונך החפץ בהעונים כמנוחה וזולתם כדי להשיג רלונו זה לשלול את עמו כי אז למדה כנגד מדה יבטל רלון אחרים מפני רלונך וכל תפלך תשלים גם בעסקיך

פתח עינים

בס"ד חכמי האמת בכל מה שעשאל האדם מה' תכף נענה ויורד השפע הרלוי לשאלתו לך בעבור השפע דרך לפון ים שם ב"ד הגדול לעיוני בדיני וכפי הרלוי לשיאל ניהן ויהיה עב"ב השאר עד שיזכה עכ"ד ונמלא דרשונו ית' לתת לכל שואל ככל אשר שאל וז"ש עשה רלונו כרלונך וזה תזכה שיעשה רלונך כרלונו להשלים מחוייב וב"ד ברחוקם מעשיך יקרבון ויעבור השפע הניע עדיך. ואמר בטל וכו' כדי שיבטל רלון אחרים הם השפ"ח המעוררי' דין המיד ואם אתה חפיד שאתה מקדם עלירך במוטר לך ואתה עסקיכן אז ודאי יאטורנו הרחמי' ויבוטל מבטל הגזרה כי בזכותו מתרבה השפע ומתלא מתבטל הדין כמ"ש בזהר הקדוש פ' בראשית דף מ"ה ע"ב ע"ש.

(ה) ר' הלל או' כו' ויש שגורסים הלל או' והוא חברו של שמאי ולא אחר וראיה לדבר שהרי למעלה הזכירו בו (בברייתי' דר"ן בפי"ב) שאף הוא ראה גולגו' אחת כו'

וכן היא שנויה במשנה זו במקצ' ספרי' (א"ה וכ"כ הרשב"ץ כס' מגן אבות ע"ש וכ"כ מהר"י אבארבינאל ז"ל בספר נחלת אבות בהקדמתו ובפי' דמתני' ע"ש וזה דלא כהרמ"ע במאמר ח"ר ח"ב פי"ט ועיין בסדר הדו' מע' שי"ן דק"ע ע"ג וצ"י. ועיין מ"ש בפתיחת ר' המחבר ז"ל בס' התנאי' הנזכרים במשנה באות קי"ט ומ"ש ר' המחבר ז"ל באות ק"ך יע"ש ודו"ק) :

אל תפרוש מן הצבור אלא השתתף עמהם בצרתם כלומר שאע"פ ראפשר לו להנצל מן הצרה בזולתם לא יהא עיקר כונתו רק להצלת הכלל ויכלול עצמו עמהם שאם לא כן שעונשו הוא שהצבור ינצל כצבי מיד והוא ילכד בפח רשעו שאמרו ז"ל (בפ"ק דתענית די"א ע"א) כל שאינו משתתף עם הצבור ר"ל בצרתם אינו רואה בנחמת צבור שנא' שישו אתה משוש כל

(ה) **הנה** מדת המלכות נקראת כנסת ישראל על שם שמכנסת נשמותיהם של ישראל וכל מי שעובר עבירה יוצא מתחת כל כנפיה זו דהיינו רשות היחיד ויבא אל תחת

(ה) הלל אומר אל תפרוש מן הצבור כל כנפי החסידה המנאפת לילית מלכות הרשעה כי אם [את] זה לעומת זה עשה האלהים וזהו אל תפרוש עצמך דהיינו נשמתך שהוא העצמות שלך מן הציבור מכללות קיבוץ נשמותיהם של ישראל ואל תאמין בעצמך עד יום מותך כלומר אל תאמין בעצמך לומר אם אצא היום מתחת כל כנפיה למתר [illegible] ואכנס וכמשאז"ל אחטא ואשוב כי אין בידך לעשות תשובה באופן שלא תחזור לעולם למקומך שלכך נקרא תשובה ע"ש שהחוטא שב אל עירו מן עיר דוד העליון וזה דוקא כשחוטא בשוגג או במזיד אמנם לא עלה על דעתו לומר אחטא ואשוב כי זה אין מספיקים בידו לעשות תשובה וזהו אל תאמין בעצמך עד יום מותך כי עד יום המות לא תוכל לחזור ולהכנס שמה כי אז תתמרק על ידי המיתה וגיהנם וגלגולים ולכן יותר טוב לך שלא תפרוש מן הצבור. ובזה שאמרתי לך

ספורנו

(ה) **אל** תפרוש מן הצבור כו'. אחר שהשלים את כל התנאים עד הדור האחרון מהם הנזכר במשנה התחיל בדברי הלל שהיה קדמון וספר מה שאמר בדבר הזהירות שהוא ענין זה הפרק כאשר התבאר. אמר זה החכם אל תפרוש מן הצבור. כמו שעשה יוחנן כהן גדול שנעשה לדוקי ולא קבל שמנה עשרה דבר שגזרו בית שמאי או זולתם אף על פי שקבלום עליהם שאר הצבור ואל תאמין בעצמך אל תבטח שלא תשנה טעמך שהרי יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה שמונים שנה ולא פרש מדרכי צבור כלל אבל התקין תקנות כדאיתא בסוף סוטה ולבסוף נעשה לדוקי ואל תדין את יוחנן כהן גדול לרשע בזה

עד

פתח עינים

ועוד אפשר לפ' כי האדם רוצה שבני ביתו ומשרתיו ישרתוהו בדקדוק עצום ובאופן נאות וסבר פנים יפות ומזה יצא ק"ו עאכ"ו לריך הוא לשרת לאדון הכל אשר בראו ונותן לו מחיה ומזון וז"ש עשה רצונו ית' לעובדו עבודה תמה כרצונך שישרתו אליך בני ביתך כדי שיעשה רצונך כדכתיב ברצות ה' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו ופירשו רז"ל אלו בני ביתו ואם תשרת לה' בדקדוק הוא יעשה רצונך שישרתוך היטב כרצונו כמו שאתה עושה רצונו בעבודתך :

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך. אמרו בירושלמי פ"ק דשב' מעשה בחסיד אחד שהיה יושב ושונה אל תאמן בעצמך

לך אם תרחה לזה כשם שילה מחמת יד הליכור הזה ולזו מוזר בו לא תדין לומו לומר תרחה כשם הזה כילד הוא עומד כשמעו ולזו שב אין מספיקין בידו לעשות תשובה. ולכן לא תדין

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו

את חבירך עד שתגיע למקומו שכשיבוא לידך ותחטא ותאמר לחטוא אם הוא מוכל לשוב אז יהיה הדין עמך להלטיע על חבירך שלא שב אם אתה אם תגיע למדה אלא לא הוכל לשוב ולא התמר בלבך דבר זה שאתה אומר לו אי אפשר לשומעו כלומר היזו רצוי לשמוע שהרי ים לנו לזן לך דבר שעומד לפני התשובה לפי שכופו להשמע סוף סוף תרחה בעיניך שלא יעות זכאי ולא יספיקו בידו לעשות תשובה ולכך החמן בדבר זה ולא תפרוש מן הליבור ולא התמר אחר שכן הוא שהאומר לחטוא ולשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה אני שאחטאתי שלא על מנת זה אתנהלה לאיתי לשוב על מה שחטאתי קודם אחר שהחטאות לא היו בדרך לחטוא ולשוב לזה אמר ולא תאמר לכשאפנה אשוב ולשוב ממה שבידי שמא לא הפנה ואפטר מן העולם ותמות בנפש מרה ולא תמות בתשובה. ובאדרה דכאזיו איתא התם כי עוף השמים יוליך את הקול האי קרא

המתאבלי' עליה והוא כענין ריוח והצלה יעמו' ליהודי' כו' ואת ובית אביך תאברו. ויש מפ' אל תפרוש מן הצבור כלומר זה אינו שאם טובות אף מן היחיד כן ואם הם רעות ראוי לו להוכיח' אם הוא כראי ולהנהיגם בדרך ישרה ואם אינו כראי או שאינו נשמע להם וראי ראוי לו לפרוש מהם ואפי' להתרחק משכונתם רחוק כפי ההצטל מחברתם ואפי' אם הם קרוביו ודבקיו כשאבר לך לך מארצך וממולדתך בו' ואם לא יעשה כן יירא לנפשו פן יספה בעון העיר ואם דיני ארם ינצל הנוף לא ינצל המטין כמ"ש (בסנהדרין דקי"א ע"ב) בעיר הנדחת מטון צדיקים אבד ופי' המעם מי גרם להם לדור בהוכם מטונם לפיכך ממונם אבד:

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך כלומר היו מתפחר בעצמך בזקוותך כבילדותך שלא תהן בעצמך מקום והבנה לעבירה על סמך שהבטח בעצמך לומר שכל כך הוחזקת בעיניך למהרה שאין פרצה קוראה לך ואין שום הבנה מזקת לך בבך כענין שאמר שלמה אני ארבה ולא אסו' בסנהדרין (רכ"א ע"ב) וכן לא יניח מה שעלה בידו מן המיסר והמרות ומן החבמה כשיאבר כבר עלה זה בידו אלא יתמיד במעלותיו כמה שיוכל שהכל אפשר שיסור מטנו ושלא יאמין בכל אלו כלל עד יום מותו. והוזו ענין טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו שאין ראוי לאדם לבטוח בעצמו וכן שאי אפשר להאמין בו ולסמכו בצדיק לעולם עד יום המות והרי אמרו ז"ל (בברכות דכ"ט ע"א) ביוחנן כ"ג ששימש פ' שנה בהוגה גדולה ונעשה צדוקי:

ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו. כלומר שאם ראית שבא דבר עבירה לידו לסיבת ההנגה שהביאתו לכך ופרצה שקראתו אל הדין אותו לכף תובה

פתח עינים

עד יום זקוותך כגון אני אתה חדש רומח וגסיסים ושרי תהי כיס ל"ל לא תלוק רום' תלה תחיל ותשתוה לחברך:

ואנן בעניותין כתבית בס' הקטן ברכי יוסף ל"ב סי' ו' לות י"ל דים סמך מהך ירום' למ"ש מהר"ם מלובלין בתשובה סי' קי"ו דנבעלה לבד ולרות הרי היא כתוספה ומותרת לבעלה והביאו הרב כנה"ג ובתשובת מהר"ם הנז' מבואר המעם שלימו דים ותפילו ברלוים מותר'

לומר להחזיקו ברשע גמור שלפעמים אין אפוטרופו' לעבירה ושמא אף אתה אלו בא לידך כך לא היית שולט בעצמך ואין הכל יכול לעמוד בנסיון וכמ"ש בפ' חלק (דק"ב ע"ב) אי הות בההיא דרא הות נקיטת שיפולה דגלימך ורהיטת בתראי וא"כ לא תדין את חבירך עד שתגיע למקומי דהיינו לאותו נסיון בעצמו ונצלת הימנו וכ"ש אם אירע לו זה מצד האונס אפי' שיהיה הענין מהדברים שהיה ראוי ליהרג ואל יעבור וקצת רבותי פי' לי ואל תדין את חבירך כו' שאם ראית אדם נכרי בעירך ואתה רואהו מסולסל ומתהדר ומתראה במדות חשובות אל תעמד הדין בעצמך לדונו אצלך כמוחזק באותם הדברים עד שתגיע למקומו שהוא דר בו ותראה הנהגותיו במקומו אם מסכימות לכך ואז תוכל לדונו כן וכמה פחותים והדיוטות מראים טלפיהם במקום אחר ומתחסדים ומתראים כמו שאינו :

ואמר אח"כ ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע כלו' הזהר מלומר דבר שאינו הגון והוא ענין שאי אפשר לשמוע כלומר שאינו ראוי לשמוע או שאתה אי אפשר לך לאומרה במקו' שנשמעתה שאם תאמר פן יחשרך שומעך ואל תכטח לומר שתאמר בינך לבין עצמך שאע"פ כן סופו להשמע כי עוף השמים יוליך את הקול וכל דבר לא יכחד אין אומר ואין דברים בלי נשמע כולם :

ויש גורסים אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע וסופו להשמע כלו' שלא יאמר דבר סתום בגלוי סודות התורה ברבים בכטחון שאי אפשר לו לאדם לשמוע ר"ל להבין מתוך עושק הדברים ורבורו ברמזים נעלמים שסופו להשמע על ידי איחור והתכוננות רב ויהיה זה סימה להגעת הדבר לידיעת מי שאינו ראוי לו שזה אינו ראוי בדבור עם היחידים השרידים אשר ה' קורא בהם וכבר אמר (בחגיגה די"א ע"ב) אין דורשין במעש' בראשית בב' ולא במרכב' ביחיד :

וכן

קשיא השתא מאן קול דהא רישא דקרא כתיב גם במדעך מלך אל תקלל במדעך כתיב ובחדרי משכבך מ"ט כי עוף השמים יוליך את הקול והא ליכא אלא ודאי כל מאי דחשיב בר נש בליביה לא עביד מלה עד דאפיק בשפוותיה והא לא אתעוון בה וההיא מלה דאפיק מתבקע באוירא וסלקא ואזלא ומסא בטלמא ואתעביד מיניה קלא ההוא קלא נטלין מארי דגדפין וסלקין ליה לבי מלכא ועיילא באודנוית הה"ד וישמע כ' את קול דבריהם וז"ש אל תאמר דבר הזהר שאפילו במחשבה לא תחשוב דבר שלא כהוגן ותחשוב דבר זה ה"ה [א"א] לשמיע שהרי לא הוצאתי אותו מפי שסופו להשמע ויהיה מלת אמר מלשון מחשבה כמו ויאמר המן בלבו ויאמר אל עמו הנה עם כדפ' בפ' שמות וכו'. ולפי גרסת רש"י ז"ל דגרים ואל תאמר דבר שאיפשר לשמוע שסופו להשמע ואמר ההוא דפ' האזינו סיפא דמלתא דאמרן לעיל אז"ל ובגין כך כל צלותא ובעותא דבעי בר נש מקמי קב"ה בעי לאפקא מילין בשפתיה דאי לא אפיק לון לאו צלותיה צלותא ולאו בעותיה בעותא עכ"ל וז"ש אל תאמר דבר בלבך בלחש עד שאין אזנך שומעות מה שאתה מוציא מפיך ותאמר די בזה שכבר בזה אפשר לשמוע שסופו למעלה להשמע שהרי עוף השמים יוליך את הקול אפילו מה שאדם מחשב לא עביד מלה עד דאפיק לה בשפוותיה כדאמרן לעיל דבר זה לא תאמר אלא תיבעי בעותך בבעוי שפתים השמע לאזנך מה שפיך מדבר ואל תאמר לכשאפנה מן המצות אשנה בתורה שמא לא תפנה ונמצאת במצות ולא בתורה וקיימא לן תלמוד תורה כנגד כולם. ולית אגר כמאן דלעי באורייתא כדפי' בזוהר :

א"נ שמא לא תפנה כי עסק המצות אינו מאריך ימים כתורה שנ' בה כי עך חיים היא למחזיקים בה. אמנם בעסק התורה תפנה אחר שתשנה לעשות המצות ועוד שנינו לא עם הארץ חסיד ואם בבחרותך תשתדל במצות לבד כשתבוא לימי הזקנה ללמוד לא יהיה לך פנאי לשנות כי תכבד

עליך

וכן יש גורסים אל תאמר על דבר שאי אפשר לשמוע שפופי להשמע כלומר שאם תבא לידך דבר תורה שאפשר לשומעה וללמדה עכשיו אל תאמר שמו' להשמע בימי ושמענה פעם אחר ולא עכשיו אלא קבלה מעכשיו וז זו שסמך לה אל תאמר לבשאפנה אשנה כו' שלא יקח מהזובעצמו בלימו' התור' והחכם' על סמך פנאי הזמן העהיד כי הזמן הולך ונשמט מבין ידיו וכבר אמר החכם הזמנים שלשה העובר הנה תם לריק בחו ההוה והוא כצל שובר העתיד ולא תדע אם הניע אליו ולא סוף דבר שלא יניח הלימוד מצד התענו' והתאוות אבל גם מצד העסקיםשאם הניחהו לעסקך הוסיף עסק על עסקיו ויאבד הכל אבל שיעשה תו' קבע ומלאכתו ע ר א י הראשיני' שעשו תור' קבע ומלאכתו עראי זה וזה נתקיימה בידם הוא

ואל תאמר דבר *שאי אפשר לשמוע שפופו להשמע ועל תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה:

מלאכה שלמה

בת' תפסר להשמע יכו' ונקוד הריש"ת שתי תפסר לו להשָׁבֵּיע שפופו לְהַשָּׁבֵּיע:

פתח עינים

עד כאן דברי שכתבתי בס' הקטן הנז' בסנגון אחר. ובאמת שדברי הרב כנה"ג בהא דמייתי מסס מהר"ם הוא שלא כדקדוק והוא עלמו כתב בסמיך מסס מהר"ם מלובלין דמותר' לכאן:

ועתה ראיתי להרב מהר"ם די לינזהני בס' שתי יודות בסוף המעריך דף מ"ח שכתיה הירושלמי הנז' בנוסח זה בהא לפניו שידה ת' בדמות תבנה יפה לנסותו תבעה ושכב עמה תח"כ נלעטר מאד עד שבהא השידה ות"ל תל העטר כי ליני תסה תלת רוח עכ"ל ויקרוב לזה מוכח מדברי הרב יפ"מ ע"ם ולפ"ז הוא ראיה לדברי הרב מהר"ם מלובלין. וזרך הגב חומר דעלה בדעתי שים קלא ראיה מס"ם פ' מי שתחזו דף ס"ח דתסמדתי בא על נשי שלמה ולא תסכתן דתכרוס. וכי תימא דכוונות היו והם מותרות. תכתי לת"ד כלי שנשתתם הדיוט לישור למלך כמ"ש בירושלמי פ"ב דסנהדרין דלכך נתסרו פילגשי דוד הכ"ח שבא עליה' תשלוס הו"ל לתסור הכי דבא עליהם תשמדתי תלת דתין ביתת שד לו רוח תוסרת. וים לדחות דתשמדתי לא היה הדיוט. ת"ל תפי' לסברה זו שיהו תסור תלת מדרבנן ומילת' דלא שכיחת לא נזרו רבנן:

ואחר זמן ראיתי בס' נחלת בנימין סוף מלוה ס"ג שחלק על מהר"ם מלובלין והביא לותה דפ' מי שתחזו ודחי דהוו שיננות ומסיק לתסור ממה שהקשו התוס' בסוטה דף כ"ו ע"ב דלרבת דים זנות לבהמה למעוטי מלי והול"ל למעוטי רוח ע"ם בתורך והיינו עליו דמהר"ם מלובלין שם בלשו תכי כתב דקושית התוס' ל"ק ע"ם בתורך ועוד מלי ראיה מייתי דתמר לך מהר"ם מלובלין הו' סברי דבהמה ורוח כי תדדי ותי בהמה הוי זנות גם רוח הוי זנות ומה לא מצני התוס' כמו שתמר ועתה תמת תניד דכתת לא מלתתי סברת רבת דים זנות לבהמה שם פ' הבת על יבמתו רק דף ל"ט פסוט שם ותיבת בדים' דנעבלה לבהמה דכשרה לבהמה ותיבה זונה, ורחיתי בס' תקי דרך שם בת"ה סי' ו' בהגהה שכתב שזהו כונת רש"י ושכב תים לותה פרט לקטן ומי שתינו תים וכו' עש"ב ולא השניח דדברי רש"י הם מסנה פ"ד דסוטה והיא היא הראיה דמייתי מהר"ם מלובלין ועלה קאי וכתב דהכריח' דפ' הבעל"י ההגה כיון לזה דלסבי נקט מי שתינו תים לכלול למעט רוח תו שד ע"ם לתסק במסנה לא לתמרה הרב מהר"ם דלא שייך כרוח

קטו

(ו) **הוא** היה אומר אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד כו', כבר ביארנו בחיבור ההשובה כי בור יקרא מי שאין לו שום מעל ולא הכנה בטבעו לבא לידי מעלה כענין שרה בור שאינו מצליח וכן שאי אפשר לו להצמיח אפי' ע"י אריג' אחר שלא הוכן לכך בעבודת הגיר וריק הוא שיש הכנה למעלו' אלא שלא למד כ"כ כשרה הגיר שאם יזרעו בו יצמח וכשלא יזרעו לא יצמיח כלום וגולם הוא שהובן לכך ושלמד אלא שאינו מיושב בתנועו' והנהגותיו בלתי מסודר כמו שיתבאר

(ו) הוא היה אומר אין בור ירא חטא ולא עם הארץ חסיד ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד ולא כל המרבה בסחורה מחכים ובמקום שאין אנשים *השתדל להיות איש:

מלאכת שלמה

השתדל ס"ת השתדר גרי"ם וכן משמע דגרים רד"ק שכתי' בס"ם הגרסים השתדר כמו השתדל וגם הרמב"ן בפ' משפטים כפ' כי יפתה כתב דיש נוסחאות דגרס השתדר גרי"ם וכן הגיה הרי"ח ז"ל בשם רוב הספרים:

ספורנו

אין בור ירא חטא כו'. הנה יפה תמרתי לך ההמוני שתקבע ליזה עת שהגיע למקומו ותבין ענינו כי לולי שם היית בימיו היית פורש כמוהו ובלתי מקבל תוכן הנזכרות ולא היתה דבר שלי לפשר לשמוע בהחלת העיון להיות המחמר בלתי מבוהר וגרוך פירוש כמו שעשו הנוזרים שמנה עשרה דבר שתמרו שקלקש נזרו מפוש דבר אחר ותוכו דבר אחר מפוש דבר אחר ותולי בזה טולידו ספקות בלב רבים. ולא תחמר אתה ההמוני המתעסק בהורה בליזה מעשות הפלגי לכשתפגם תשנה תלת קבע עתים: **עד** שהגיע למקומו. לפשר שפירושו למקומו בגן עדן ליתכן שדברו לשון כרע עליו ונתנו לו זכיות שעשה אשר דיבר עליו וזה נשלם:

ואל תחמר דבר שלי לפשר לשמוע שסופו להשמע. לפשר לפרש על דרך הלליי להגבי' המעיין שתם נתקשה בדבר קושיא וגדולה היא תליו לא גזור תומר זו קושיא גדולה דלית גבר דיפריקינה וז"ם ולא תחמר דבר שלי לפשר לשמוע כלומר דבר זה לי לפשר לשום חכם לשמוע להבין תומו. דע שתהא טופה דודתי ימלא לזה מעין תשובה ופשר דבר וזהו שסופו להשמע ועל כן תתלה התשרון בך

(ו) **הוא** היה תומר אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד. מיכת דע"ה לפשר הוא להיות ירא חטא דבור דוקא קתמר אין בור ירא חטא וכן פירשו המפרשים ומכתו

פתח עינים

קנוי וכמ"ם בשו"ת חיים שתל סי' ג"ן בס"ד. ומדברי מהר"ר חיסרון בכתבים סי' ק"כ שכתב לפת רפהו לסורה ולא לפת מלך שבלן רוחני ולא נופני היה נרתה דים סמך לדברי מהר"ם מלובלין וים לדחות וגם הרב מ"ז והרב בית שמואל הביתוהו כגרתה שהם מסכימים עמו. ועוד ים לדקדק בדברי נחלת בנימין בנוגע לענין זה ותין להתריך:

(ו) **אין** בור ירא חטא כו'. הנה יפה תמרתי לך ההמוני שתקבע ליזה עת שהגיע למקומו. לפשר שפירושו למקומו בגן עדן ליתכן שדברו לשון כרע עליו ונתנו לו זכיות שעשה לפשר דיבר עליו וזה נשלם:

ואל תחמר דבר שלי לפשר לשמוע שסופו להשמע. לפשר לפרש על דרך הלליי להגבי' המעיין שתם נתקשה בדבר קושיא וגדולה היא תליו לא גזור תומר זו קושיא גדולה דלית גבר דיפריקינה וז"ם ולא תחמר דבר שלי לפשר לשמוע כלומר דבר זה לי לפשר לשום חכם לשמוע להבין תומו. דע שתהא טופה דודתי ימלא לזה מעין תשובה ופשר דבר וזהו שסופו להשמע ועל כן תתלה התשרון בך

(ו) **הוא** היה תומר אין בור ירא חטא ולא ע"ה חסיד. מיכת דע"ה לפשר הוא להיות ירא חטא דבור דוקא קתמר אין בור ירא חטא וכן פירשו המפרשים ומכתו

(ו) **רוצה** לומר מי שאין בו לא תורה ולא מלוה נקרא בור בקרקע זו שאינה עבודה היא כזה אין לו פחד שמא יבוא חטא לידו ואחר שהיה. רק כשיבוא חטא לידו נכנס היל"ר בלבו ויקנות ומרגילו לחטוא תמיד לאמר אם היה מלת תורה ומלות אין לו לילה"ר מקום לשכון והולך לו. ולא עם החרך חסיד הנה עם הוא שאין בו תורה לכל ים בו מלות ואותן המלות מירחות לותו מלחטוא לאמר אחר שאין

עליך עול התורה ותדמה למי שכותב על נייר ממוק:

שאין בו תורה אין ילדו הרע מניחו להיות
חסיד התמה לדיק לפשר להיות מלד המלות
שים בו והגה השכינה שנקראת ירחה לינה
שורה על הבור אבל על ע"ה תשרה שכינה
למנה סוד החסד כדי שיק' חסיד לינה שורה
עליו שהתורה הוא מלד החסד וכמ"ש והורת
חסד על לשונה ואחר שאין בו תורה אין גוף
החסד שורה עליו. ולא הבייתן למד יען כי
התורה נכונה ע"י הגבירה העזה ולריך שיהיה
אדם עז פן ללמוד תורה שע"י העזות הזה
שהוא מציז לשמה מעורר עליו שורש התורה
שהיא הגבורה והתורה נכנסת בקרבו ושמך
בבא זו לקודמת להשמועין שלא יאמר אדם
אחר שעם התרץ אינו חכיד ח"כ נפקח מינה
כמי שהוא בן תורה לריך שיהיה חסיד ועניו
ובייתן לזה לאמר ולא הבייתן למד אלא
הלמיד חכם לא תיכוף ולא תכלס מלשאול
מה שיסתפק לך שאם לא כן תשאר בלי
ליחוד התורה. ולא הקפדן מלמד לא תאמר
אחר שאני זכיתי לתורה ע"י העזות אי"כ

פתח עינים

ומכאן ק"ק על מ"ם הרב מהרי"ט בהשובותיו
בהשובות סי' ק' בשהיה דפ' בתה מדליקין
אמינא לך אמת דאיל אשלין ואת אמרת לי
בר אוריין דבכלל בר אוריין לא הוי דאיל
השלין אבל במאי דאמינא אמת דאיל אשלין
הוא בר אוריין בכלל דלא ע"ה אסיד זהו
הוקש דבריו ודבריו לריכים ביאור דממשנתנו
מוכח דע"ה יכול להיות ירא חטא ויומר
יקבה על מ"ם הרב מהרש"ל בחידושי
אגדות שם פ' במה מדליקין כמ"ש בעניותינו
בקונטרס פתח עינים שם ועמ"ש רע"ס
לקמן משנה ה' ומ"ש בקונטרס דברים
אחדים דרוש י"ד בט"ד:

ולא כל המרבה בשורה מחכים.
פירוש דכיון דשוא מרבה ודאי אינו
לומך פרנסתו ודאי לאו הכי לא קאמר
מרבה בשורה שאינו ריבוי אם לריך לומך
מזונותיו בדרך ביזוי. ולכן על הרוב לא
אפן ה' בריבוי השורה ולא יזכה להתחכ'
וכ"ש להחכים להחרים. אבל יתכן מרבה
ללמוד

בואת השבתא וע"ה שתמו הוא יגיע לי
הבנה בינונית ושלמד מעט אבל שהיא
מתעסק בצורכי העולם בעסקים ושחורות
ברוב הזמן בזמנו זה:

ואמר שאין בור ירא חטא שאין מעורר
מצד טבעו לא מצד הבנה ולא
ליחוד ואינו יודע מהם הטוב ברי שידבק
בו ולא הרע ברי שירחק ממנו וע"ה
אע"פ שאפשר שיש לו יראת חטא מצד
שהוא מהערב עם בני העול' במניע' המוזהר
ועשיית המחוייב מ"מ אינו חסיד בי החסידות
היא מדה תביא האדם לעשות בכל ענייניו
לפנים משורת הדין והנהג העול' בעסק'
ובחירו' לא השבול זה ודרכי' ידועו' אצלם
בשידה במשקל ובמשורה ואמר אח"כ ולא
הבייתן למד כלומר שבושתו תמנעהו לשאול
כה שלא ידע וישאר בספל. ולא הקפדן
מלמד ר"ל מי שמקפיד וכעסן ומדקדק
בהנהג' תלמידיו יותר מדאי שהקפדתו
ימנעהו מהיות דבריו ערבים לשומעיו שלא
יוכלו

ספורנו

עת לתורה ולא תאמר לכשאפנה אשנה כי
גם שלא תקוה להגיע לה שחלק העיוני
מאבה לא ימנע שתגיע בה שחלק המעשי
כי לאמת אין בור ירא חטא לוף על פי
שיזהר מאי זה חטא וכן עם פלרן אינו
חסיד לוף על פי שינמול חסד לפעמים כי
זה יקרה להם בהיותם חומזים מנהג חרוציהם
בידיהם על לד הרגל ואחה כשתקבע
היזה עת ללמוד אל תבוש לשאול בלי ספק
שלא הבייתן למד כאמרו אם נבלת בה חכמה וכן
ובכתו ז"ל אם נבלת בה חכמה וכן השמר
מלמוד מאיש קפדן שאין הקפדן מוכן
ללמד ולא כל המרבה בשורה מחכים ולכן
ראוי שתקבע היזה עת לתורה שלא ימנעך
רבוי השתדלות בשורה ונם שתגיע היזה
דבר בתורה אל תשתדל להיות איש תורה
ומדריך אולתך במקום שיש גדולים כאמרם
ז"ל באחר דאית נבר תמן לא תהוי נבר.
אבל השתדל בזה במקום שאין חכמים שתשב
בתורה:

זוכלו לשאת ילתת עמו במשנתם כראוי ולא כל המרב' בסהור' מחכים שטרדותיו ומנעו' וכמו שאמרו (ערובין דד"ן) ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרנין ותגרנין ואע"פ שהוא עולה על מדרגת הביישן שזה בשעת שהוא אצל הרב (אינו ביש) משא"כ בביישן מכל אינו מחכים ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כלו' שאם לא תמצא חכם ללמוד מטנו השתדל ללמוד מעצמך כמו שתוכל עד שתעשה איש והוא אמרו ז"ל (ברכות דס"ג ע"א) באתר דלית גבר תמן תהא גבר ויש מפרש' שיתחזק להגבר עד שלא ישוב מרמס לרגלי ע"ה ואיש פי' גדול ונכבד בענין זרע אנשים שדרשו בו (בברכות דל"א ע"ב) גבר בגיברין וכן כגון דין בר נש והוא איש צרידה איש ירושלים ודומיהן

כלומר גדול העיר ויש גורסין „באן":

אף

אהי' נכל בחורה לכך אמר ולא הקפדן מלמד. ואין זו דרך הטובה אלא הגס [שהוא] (שלוא) בא בטורת תלמד לאחרים בלא טורח ולא תקפיד. והנה בר"מ פ' פנחס שהילל היה עניו ובייש היה מצד החסד ושמאי היה מצד הגבורה ולכך היה מקפיד וכ"ש אנקלים קפדניתו של שמאי בקש לטרדני מן העולם ועניתנותו של הלל קרבני תחת כנפי השכינה והנה השני המאורות הללו הגס שהיו חולקים בענין היתה אהבה ביניהם וחיבה יתרה וכמ"ש במתני' אעפ"י שאלו פוסלין ואלו מכשירין לא נמנעו וכו' יען כי המה חכמים מחוכמים והיו נכללים בזה בסוד כללות החסד והגבורה וכנגד השני חלוקות אמר ולא הביישן למד ולא הקפדן מלמד מי שיאחז במדה זו לא ישאר בה לבדה בלתי כללית חברתה כנגד החסד אמר ולא הביישן למד שהוא עני ובייש מצד החסד למד אלא צריך שיהיה נכלל [בגבורה] (בחבורה) כדי שיהיה לו עזות ללמוד הכי כללות החסד בגבורה וכנגד הגבורה אמר ולא הקפדן מי שהוא קפדן וקשה בדבורו מצד הנקפדין אינו מלמד ולכך צריך שתהיה בחסד כדי שתלמד דעת את העם תורת חסד וכדאיתא בתיקונים תחת שלש רגזה ארץ תחת עבד כי ימלוך ונבל כי ישבע לחם מי שהוא נבל באורייתא ארץ זו ארץ החיים מתרגזת ומתבעטת כשאדם שבע לחמה של תורה ואינו רוצה ללמד שמורה בגבורה ולא בחסד ואין זו דרך ישרה אלא לאחוז בשניהם כי שניהם כאחד טובים ולא כל המרבה בסחורה מחכים אשמועינן שלא יאמר אדם אחר שזכיתי לשם שלא להיות ביישן בתורה כדי שאהיה מתרבה לחסד ושלא להיות קפדן כדי שאהיה מתרבה לגבורה. א"כ אחר שזכיתי לשתי מידות הללו אשתדל בסחורה ובעושר להיות מרכבה לח"ת שהיא עשיר ברים פ' תשא בפסוק העשיר לא ירבה לזה אמר בני הזהר מלהיות עוסק בסחורה שאם כך אינך מחכים ותאבד תורתך אשר היא ענף החכמה המתפשטת בחסד וגבורה וכדאי' בתיקונים ישראל שיר אל שיר מסטרא דלואי גבורה דתמן נחית בינה וביה הרוצה להעשיר יצפין אל מסטרא דכהני חסד דתמן נחית חכמ"ה וביה הרוצה להחכים ידרים אם כן אם תשתדל בסחורה הרבה תאבד כל החורה והחכמה ונמצאת נעקר מחסד ומהגבורה ששם הרוצה להחכים ידרים הרוצה להעשיר יצפין אלא תעשה סחורה מעט כדי שתתעשר ותהיה אחוז בצפון מקום העושר ושורש התורה בסוד מימינו אש דת למו ה' עוז לעמו יתן וכו'. הרי רמז להיותו מרכבה לחסד ולגבורה וכדי שתהיה רביעי אמר ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש כלומר במקום שאין אנשים מוכיחים ומייסרים את העוברים השתדל להיות איש שתייסר עוברים ושבים ולשבר מתלעות עול ובזה תעשה מרכבה למלכות. א"נ ובמקום שאין אנשים היינו עשרה ראשונים השתדל אתה לבדך להיות איש דהיינו בעלה דמטרוניתא כדפי' בזוהר פ' תרומה מדוע באתם ואין איש לאזדווגא בהדי ה':

שמעתי

(ז) **שמעתי** מסס הקדוש האריז"ל זלק"ל שאמר שהלל היה יב"ל ז"ה והיתה גלגולת פרעה לפה על פני המים לומר לה על דאטפת בני ישראל דכתיב כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו וכו' לכך אטפוך בקריעת ים סוף וסוף מטיפיך שהם יועלי פרעה לשכר יעליהו להשליכי היאורה לפי שאין הקב"ה מביא מבול לעול' כדאמ"ל יטופין ושניהם חיו ק"כ שנה ורמוזים בשמות בן ע"כ והם סמוכים זה לזה ח"ל המה מי מריבת קדש ח"ל כמה שנשמעתי נתגלגל ב"ר ולפי שהוא הפציע את הכתונת היפעם ויב"ל רחה שלפה על פני המים לומר לה על דאטפת לטפיך המים הזדונים. ח"ל כמו על כורחם וכמידה הזאת כהאיתא דאיתא בפרקי ר' ישמעאל שהכל נעשה לטופינום קיסר ויהרגו עשרה מחכמי ישראל:

(ח) **כבר** ידעת כי הכשר הוא חלק החילוני לשכר נתן לו מחלקו

(ז) **אף** הוא ראה גלגולת אחת וכו' משנה זאת בבר ביארנו אותה בפ"ק מי"ו יע"ש

(ח) **הוא** היה אומר מרבה בשר בא להעיר לאדם שאין ראוי לו להיו' תכלית כוונת בעולמו רק בתורה ובמדו' וכמצו' אבל שאר ענייני העולם אין ראוי לו להשתד' אלא לפי הצור' ההכרח' והודיע דכל המרב' בהם בגוף הצור' ההכרחי לא סוף דבר שהוא מרבה בחינם ונאמר עליו הוי המרב' לא לו אלא שהוא מרבה לרעתו ותרבם כן ירבה נזקי בסיבת רבויים. וידוע שכוונת בני אדם חלוקות להרבה חלקים יש שכל כוונתם להנאת גופם במאכל ובמשתה להיות צוארם עב וגופם שמן וחמדת נשים ושאר מיני הנאות נופניות ויש שכל כוונתם לאסוף ולכנום ממון ויטרח להרבו' עושר ולמלאת אוצרותיו זהב וכסף ויש שכוונת' לפרסם עצמן בהמון עמים רבים ברוב עבדים ושפחות ועבודה רבה

(ז) אף הוא ראה גלגולת אחת וכו' משנה זאת בבר ביארנו אותה בפ"ק מי"ו יע"ש

(ח) הוא היה אומר מרבה בשר בא להעיר לאדם שאין ראוי לו להיו' תכלית כוונת בעולמו רק בתורה ובמדו' וכמצו' אבל שאר ענייני העולם אין ראוי לו להשתד' אלא לפי הצור' ההכרח' והודיע דכל המרב' בהם בגוף הצור' ההכרחי לא סוף דבר שהוא מרבה בחינם ונאמר עליו הוי המרב' לא לו אלא שהוא מרבה לרעתו ותרבם כן ירבה נזקי בסיבת רבויים. וידוע שכוונת בני אדם חלוקות להרבה חלקים יש שכל כוונתם להנאת גופם במאכל ובמשתה להיות צוארם עב וגופם שמן וחמדת נשים ושאר מיני הנאות נופניות ויש שכל כוונתם לאסוף ולכנום ממון ויטרח להרבו' עושר ולמלאת אוצרותיו זהב וכסף ויש שכוונת' לפרסם עצמן בהמון עמים רבים ברוב עבדים ושפחות ועבודה רבה

(ז) **אף הוא ראה גלגולת אחת וכו' משנה זאת בבר ביארנו אותה בפ"ק מי"ו יע"ש**

(ח) **הוא היה אומר מרבה בשר בא להעיר לאדם שאין ראוי לו להיו' תכלית כוונת בעולמו רק בתורה ובמדו' וכמצו' אבל שאר ענייני העולם אין ראוי לו להשתד' אלא לפי הצור' ההכרח' והודיע דכל המרב' בהם בגוף הצור' ההכרחי לא סוף דבר שהוא מרבה בחינם ונאמר עליו הוי המרב' לא לו אלא שהוא מרבה לרעתו ותרבם כן ירבה נזקי בסיבת רבויים. וידוע שכוונת בני אדם חלוקות להרבה חלקים יש שכל כוונתם להנאת גופם במאכל ובמשתה להיות צוארם עב וגופם שמן וחמדת נשים ושאר מיני הנאות נופניות ויש שכל כוונתם לאסוף ולכנום ממון ויטרח להרבו' עושר ולמלאת אוצרותיו זהב וכסף ויש שכוונת' לפרסם עצמן בהמון עמים רבים ברוב עבדים ושפחות ועבודה רבה**

(ז) **אף הוא ראה גלגולת אחת שצפה על פני המים אמר לה על *דאטפת אטפוך וסוף מטיפיך ימופון:**

(ח) **הוא היה אומר מרבה בשר**

מלאכת שלמה

לתפעת. בערוך הכיתו בערך עטף בעי"ן על דעטפת:

פתח עינים

ללמוד ויהיה כוחר כי בזכות התורה ס' יברכהו במעשה ידיו:

(ז) **וסוף** מטיפיך ימופון. לא אמר ומטיפיך ימופון לרמוז דהגם דמטיפיך לפשר שיעורו על משכבם. מ"מ יבואו בגלגול ויהרגוס וז"ס וסוף מטיפיך כלומר טכ"פ סופן ליהרג ואם לא בגלגול זה יהרגו בגלגול אחר ולזה דברים מפלאות המים דעים. ובייחו דקאמר בהחילה על דאטפת לטפוך שאפשר שהיה ניכר זה ההרוג כי לא הרג שום אדם בימיו. ובייחו רבותא דקאמר על דאטפת בגלגול אחר לטפוך בגלגול זה וסוף מטיפיך וכו' כמו שביארנו. וכתבו מסס רבינו בחיי ז"ל שפירש משמעו כי כלל הוא בחיים

ספורנו

(ז) **על** דאטפת כו'. הנה זה החכם ראה גלגלת של אדם צף על פני המים ויודע שהרג ולא נמסרו הורגיו לבית דין ואמר הנה לאמת נפלת ביד צורנים שהליפו בגלגלך במים על דאטפת שהרגת אחרים והצפת אותם על פני המים כמוך היום וסוף גם אתה הצורנים שלח הרגוך לעשך אחר כרגיך בעברת זדון סופך שיהרגוס לסטים או המלכות ויעליכו בגלגלת במים מדה כנגד מדה כאמרם ז"ל מי שמתחייב סריגה או נסקל למלכות או לסטים בדין עליו:

(ח) **כבר** כתב כו' הנה הדבר אשר אמת בעלמו שלמזת כל מה שיהיה יהיה יופר טוב. למעט מה שיהיו בעולמו

רבה עד שיזכרוהו בני אדם מאד ויתפרסם שמו בארצו ויש שנגע רוח ה' בלבם להכיר שכלם הדל גמור ונוסכה בם רוח ה' שכל ורוח חכמה ובינה להיות כל כוונתם לשלימות התו' והמצות והמדות ואין כונתם בארץ החיים רק להשלמת הנפש ואמר על דראשו' שמרב' בשר הוא הרבה להזיק לעצמו מפני שהוא מרבה רימה וכן שהנהגתו סיבה לכמה מיני חולאים רימה וכן מזה המין מרבה נשים מרבה כשפים בלו' כשכל אחת לקנאת מחברתה תכאיבהו וחסירהו כפי כחה מאהב' צרתה בכל יכולת ותזיקהו רוב הפעמי' בהשתדלותה :

ואמר על הכונה הב' שמרבה נכסים הוא ג"כ להזיק עצמו מפני שהוא דאגה כשתגיעו פסידא מנכסיו וכן שרבים יפקחו עיניהם על ממון ויסבו עליהם להפיל במכמיר' תחבולותיהם ונמצא עושרו שמור לו לרעתו ואמר על הכונה הג' מרבה עבדים מרבה גזל כלו' שיגנבו ויגזלי ממינו וכן מרבה שפחות מרבה זימה ותמיד יכלה ממינו עם נואפין ונמצאו כל אלו הכונית להשחתת ביתו וא"כ ריבוי ההצלחות אלו אלא גרמת היזק והפסד והכל תלוי בכוונת המעל' יהוא שאמר מרבה תו' מרב' חיים ר"ל נצחיי' בהשיגו מכבוד ביראו במה שאפשר. ומרב' ישיב' ללמוד חכמתו מרבה חכמתו בעולם מרב' עצה עם זילתו מן החכמים מרבה תבונה מרבה צדקה ושאר המצו' מרבה שלום קנה שם טוב והוא מעלת המדו' קנה לעצמו ר"ל לתועלתו להיות' לו מבוא ושביל בלימוד התו' והחכמה וע"ז אמר שאם קנה לו דברי תו' קנה לו חיי העולם הבא :

רבן

כדאיתא בזוהר פ' שלח בסוד הכסיל חובק את ידיו ואוכל את בשרו. ולכן נקרא קץ כל בשר שנותן קץ לבשר שהוא חלקו. ולכן כל המרבה בשר על ידי תענוגים שמרבה חלק לחיצוני בהיותו בחיים מרבה רימה במותו כי גם הרימה היא חלק לחיצוני יהיא היא המכלה הבשר ההוא וזהו ואוכל את בשרו הבשר שהוא בעצמו נתן בחלק האדם הוא אוכל אותו מרבה נכסים דרשו ז"ל למה נקראים שמם נכסים שנכסים מזה ונגלים לזה וזהו משפיל אף מרומם באף שמשפיל לזה מרומם לזה וזה בודאי הוא מפני שאינו נותן מלח בנכסיו וכמשז"ל מלח ממון חסר ולכך גורם שיקראו שמם נכסים שמתכסים ויאבדו ממנו ובזה מרבה דאגה ואמר ווי ליה לחסרון כיס ודוק שקראם נכסים כלומר בזמן שהם נכסים אז מרבה דאגה אמנם אם הם נגלים וידו פתוחה לעולם עד שאינן נכסים מעיני הבריות אלו הם נגלים אם עינו טובה להלוות ולהשאיל אז מרבה שמחה כמשאז"ל מעשר עשר בשביל שתתעשר. א"נ מרבה נכסים בעולם הזה מרבה לו דאגה לעולם הבא לפי שרואה שם שאין שם עמל אלא עסק התורה בלבד ורואה צדיקים יושבים ומתעדנים ושלחנם מלא ושלחנו ריקם מכל טוב ונכוה מחיפת חבירו והיא תכלית הדאגה. מרבה נשים מרבה כשפים אז"ל למה נקרא שמן כשפים שהם מכחישים פמליא של מעלה והשתא מרבה נשים להשמיש מרבה כשפים שהנשים עושות לו כשפים ובזה נכחש כוחם של פמליא מלהשפיע עליו ונשאר בלא שפע כלל. א"נ כיון לומר תוכחה נמרצת וכי אם הכשפים מכחישים פמליא של מעלה כ"ש וכ"ש שיחלק כוחו עמהן ולזה אמר מרבה נשים תדע לך שהנה עושות כשפים ואם באותם הכשפים תשש כוחם כ"ש שיתשש כוחך. א"נ מרבה כשפים אין הכונה דייקא שעושים לו כשפים רבים אלא מרבות אנשים כשפים חדשים וממציאות המצאות ועניינים חדשים על ידי השבעת השדים שיודיעו לתת מיני כשפים אשר עדיין לא נעשו בהעולם וזהו מרבה כשפים וכבר פי' בזוהר למה נמצאו הכשפים בנשים יותר מבאנשים וכמ"ש מכשפה לא תחיה לפי שהנחש הטיל בה זוהמא בה ולא בו וישראל הגם שקבלו את התורה ופסקה זוהמתן חזרו לזוהמתן בעגל והנשים יותר ויותר :

מרבה

מרבה שפחות מרבה זימה. יען כי השפחות אחוזות בלילית שנקראת שפחה זונה שפחה כנענית המעננות הנשמה והגיף לכך אמר מרבה כי היא נקראת יותרת הכבד ע"ש דעבידת ניאופין עם כל בני העולם ויהבת שיורין לבעלה וזהו יותרת הכבד היחר הנשאר נותנת לכבד שהיא ס"מ כדאיתא בפ' פנחס ולזה בריבוי השפחות המזנות כמוה היא מתחממת עם בת זונה ומרבה זימה וזנות לעולם על ידי יחודם וכבר ידעת סוד כשחטא אד' ירד גבריאל וקיצן ידיו ורגליו של נחש ופי' מורי זלה"ה בעשה יה' ענין זה יען לא תתיחד עם ס"מ בחזקה שאלמלי יהי' לו ידים ורגלים תתחזק בהם ביחודה עמו ויוליד יצר הרע בעולם כל כך חזק עד שלא יהיה כח בשום צדיק שיהיה גובר ביצרו לכך נקצצו ידיו ורגליו כדי שלא יהיה יצה"ר המתאוה מהם כל כך חזק וזהו לדעתי סרס את הזכר וצנן את הנקבה וכשיש שפחות רבות על ידי זנותן מרבות זימה וכח לחיצונים אלו להוליד ולהיות זנות וזימה בעולם:

מרבה עבדים מרבה גזל יש עבד משכיל עבד טוב מטטרון ויש עבד ביש עבד רע ס"מ ולעיל איירי בלילית שפחה זונה. והשתא איירו בס"מ. ואמר כי כמו שבריבוי

מרבה רימה *מרבה נכסים מרבה דאגה מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה שפחות מרבה זימה. מרבה עבדים

מלאכת שלמה

מרבה נכסים מרבה דוון כך הוא הגרסא בערוך תרגום יגון דוונא. מרבה עצה מרבה תבונה כך צ"ל וכן הגיה החכם הרר"י אשכנזי ז"ל וראיתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל לגרום מרבה שפחות מרבה זימה מרבה עבדים מרבה גזל קודם ואח"כ מרבה נשים מרבה כשפים. גם כתב מרבה תורה מרבה חיים ס"א מרבה צדקה מרבה חיים ומחק ממלות מרבה ישיבה עד מילות מרבה שלום וכמוה ברוב הספרים ל"ג זה וי"ם דגרסי מרבה הכמה מרבה ישיבה מרבה צדקה מרבה שלום קנה וא' ע"כ קנה דברי תורה קנה חיי העולם הבא כך הגיה הרב הנז' ומחק מלת לו:

פתח עינים

בחינת משה רבינו ע"ה וכשם שמשה רבינו ע"ה חי ק"ך שנה כך הלל חי ק"ך שנה וכשם דמשה רבינו ע"ה פרנס ישראל מ' שנה כך הלל ג"כ ומשה היה עניו מאד וכן הלל וכשם שמשה רבינו ע"ה הטביע את פרעה בים אף הלל בדור הזה ראה גלגלת אחת שהוא פרעה אותו הידוע צפה ע"פ המים הזדונים וא"ל על דאטפת כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו אטפוך והפך פניו נגד ישראל ואמר וסוף מטיפיך יטופין כי כל המיצר לישראל בעת התחיה יטופון ויחזרו ויטופין כמשז"ל ואלה לדראון וגו':

(ח) **מרבה** נכסים מרבה דאגה. לרמוז כי המחסר נכסיו לצדקה הוא מרבה יחוד ה' כי בכל פעם שנותן צדקה מיחד קבה"ו ומיחד שם המיוחד כמ"ש האר"י זצ"ל. כל חבל דנא מרבה נכסים

ספורנו

בעצמו שלמות אף על פי שיהיה כלי הכרחי לאיזה שלמות יהיה ברבוי ממנו מותר ומזיק ולכן אמר זה החכם שאף על פי שבריאות הגוף וכן הקנינים המדומים הם הכרחיי' לעוסק בתורה מכל מקום אם ירבה בשר ירבה לחות מותרי מוכן אל העפוש והרימה וכן מרבה נכסים ומשתדל בקנינים מאד תרבה דאגתו להפסידם ובזה יטריד מחשבתו מהשתדל בחיי עולם כלל וכן הנשים אף על פי שחברת האשה תועיל בחיי שעה כאמרו אעשה לו עזר כנגדו הנה רבוי הנשים ירבה כשפים שכל אחת מהן תבקש בכשפיה להטות אליה לב הבעל אמנם מרבה תורה מרבה חיים לעד כאמרו כי הוא חייכם אם כן כל מה שתרבה התורה תרבה מעלת חיים וכן מרבה ישיבה ומעמיד תלמידים הרבה וזה בשלמות שכלו המתעורר להבין ולהורות.

הנה

כברכוי הספות נותן כח לספה הילוכ לעשות ולהרבות זימה כלומר כמו כן בריבוי העבדים נותן כח לס"מ לעלות ולגזול הספע העליון כי על ידי טומאת העבדים ההתוגים הנשמיים מתחזק זה

עבד מביס עבד מרבה גזל. מרבה תורה מרבה חיים. מרבה חייס:

רע לגזול נסוד מרבה ישיבה מרבה הכמה. מרבה **מרבה** ישיבה

משפול הכרמים עצה מרבה תבונה. מרבה צדקה מרבה

כדאי' בפ' בלק חכמה. בזוהר בריש

ספס הוא מקום הסוללים והסודדים לגלול פ' תרומה קנאת סופרים תרבה

על העליון ומשם היה רואה בלעם הרשע חכמה אית ספר בביאה ואית ספר במלכות

להסתייע בתועבותיו אלא שזכות התורה וכל מגמות המלכות הוא להיותה מתעלת

דכתיב בה מזה ומזה הם כתובים הפך בביאה בסוד בחמה ביתה הנאחר ביום

עליהו על פניו וזהו נדר מזה ונדר מזה: הכפורים כדפי' בזוהר פ' לאמור והיינו סוד

מרבה תורה מרבה חיים כי מקור החיים והקנאה רחל בלאומה ועל ידי קנאה זו מרבה

היא התורה כי התורה כ"ב חכמה כביאה כשמה כסופה והיא תחכמה שבסופם

אותיות בביאה ועשר נקודות הם מהחכמה בשופט והנה בחכמה נאמר והחכמה תחיה בעליה

וכביאה בני חי ומזוני עד שמלך זה נקראת בשחרה עץ החיים דאחנטט בחינון חיין

הפתרה עץ החיים דאחנטט בחינון חיין עילאין כדאיתא בזוהר גמלא שבהרבות

התורה מעורר ערשיה הגטועים בחיים

ומוסיפים חיים ללומדיה:

א"נ מרבה תורה כללות התורה הוא בהפתרה והוא נקרא עץ החיים וים

בו ס' רבוא ענפים כנגד ס' רבוא אותיות שבספר תורה ולכך מצוה להיות פני הכתב כשפותחים ספר תורה לפי שמורם נשמתו שותבת אחות שלו והנס שחינו אחות שלו מכל מקום מחייה שיסתכל שותב משם שפע לפי שכל האותיות כלולות מכולן וזהו לאמרו אל פיקרי כך אלא כך כי אין לותם הפכים

פתח עינים

נכסים ואילו מחסרם לנדקה ליחד הסס בשקום אחד מרבה דאב"ה נימט' אח"ד:

מרבה תורה מרבה חיים, אפי' דעי' עסק התורה ביחיד קב"ו וממשיך מוחין דאו"א שהם אהי"ה הוי"ה להיות נימטריא חיים כידוע וז"ש מרבה תורה מרבה חיים והרי הוא כמבואר ודו"ק:

מרבה לנדקה מרבה שלום פירוש בהעני מהרעם כביכול על הקב"ה מתוך לעזרו וכשנוכחין לו לנדקה מלדיק דינו יח' ומבקש מחילה מה' ונמלא שהנותן לנדקה מרבה שלום בין ישראל להקב"ה. ועד"ה נורם יחיד קבה"ו והיסוד שהוא בחי' שלום ממני יצא שפע בזווג עליון וזהו מרבה לנדקה מרבה שלום שבחי' לנד העשה לנדקה וזהו מרבה לנדקה ואחר היות בחי' לנדקה

מרבה

מון ממנו שלח היקרי בשני לותיות אלו אלח בשנים אחדים שבה וזהו נורכים ומוסיפין ודורשין נמלא שבהרבות התורה מעורר היים משם לעורם נשמתו המשולשת שם ולכך מרבה תורה

משפט ולדקה ביעקב אתה עשית והנה העושה לדקה בעולם הזה בודאי שמרבה הלדקה העליונה כלומר מתרבה עושרו מלד הבינה שמשם העושר וכמ"ש מלפון זהב יאתה והיינו סוד כונן שמים בתבונה כנן לא כתיב אלא כונן שבכל יום ויום הבינה מעטרת אותו וזהו ושמים לא זכו בעיניו לאו לגריעותא אתמר כדאיתא בזוהר ועל ידי הלדקה שלמטה מעורר הבינה לתת ולהרבות עושר לעשיר תפארת כדאיתא ריש פ' כי תשא בסוד העשיר לא ירבה ועל ריבוי וגודל הלדקה הזאת תפארת מרבה שלום דהיינו היסו"ד הנקרא שלום שכל מה שיש לתפארת משפיע על ידי הסוד ואז היסוד מתרבה ומתגדל בסוד והקימותי את בריתי אתך כדאיתא בזוהר פ' נח והיינו סוד כללות ה' חסדים הנכללים ביסוד כדאיתא בסוף אדרא דנשא וזהו סיד ת"ח מרבים שלום בעולם פי' ת"ח התחתונים מעוררים העליוני' שהם נלח והוד מרבים שלום בעולם דהיינו שתתגדל היסוד להשפיע לעולם מלכות וזהו והיה מעשה הלדקה שלום כלומר מה שגורם הלדקה הוא להרבות שלום בעולם כאמור·

ושמעתי מהחכם החסיד ה"ר יוסף ארזין זלה"ה שמי"ב הויות שנעשה מהם ידו"ד אחד מהם הוא והיה והוא מורה על היחוד הגמור בסוד הרחמים דשלטין דכורין על נוקבין ו' על ה' י' על ה' כדאיתא בתיקונים שלזה שם אלוהים הוא דין והעושה לדקה גומרם יחוד זה בנתינתו ה"א כילד ו' דוהיה הוא קנה הזרוע דמות וא"ו שפושט לתת הלדקה וה' דוהיה חמש אלבען דבעל הבית והיוד הוא הפרוטה וה' אחרונה ה' אלבען דעני המקבל אמר הכתוב וכי' מעשה הלדקה שלום כלומר והיה הוא מעשה הלדקה שעל ידה נעשה יחוד והיה ובזה נעשה השלום ומעורר אותו להשפיע רב טוב לבית ישראל ואפשר לומר לפי זה מרבה לדקה מרבה [שלום] כשאדם מרבה לדקה למטה מרבה שלום דהיינו ריבוי היחוד ו' על ה' יו"ד על ה' :

מרבה שלום. קנה שם טוב. קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא:

קנה ש"ט קנה לעצמו כתיב טוב שם משמן טוב הנה השמן הטוב הוא בחכמ"ה כמ"ש כשמן הטוב על הראש ומדכתיב טוב שם משמן טוב משמע ששם טוב הוא בכתר ולכן מי שקנה שם טוב שהכל משבחין ומקלסין מעשיו ודאי שהוא עולה ומקשר עצמו בכתר עליון שהוא הכתר העולה על כל הכתרים וכמ"ש בסוד ג' כתרים וכתר שם טוב עולה על גביהן ודאי איש זה קנה לעצמו כלומר לא מבעיא נשמתו שהיא נאחזת למעלה מעלה אלא אף עצמו וגופו קשר אותו למעלה וזה שאמר ר' אליעזר לר' עקיבא אתה עקיבא שזכית לשם שנראה לו שעדיין בכל אשר שמע עליו שלא היה מספיק ליקרי בו מעלה זו ואמר לו עדיין לא הגעת לרועה בקר היינו מדת המלכות הרועה י"ב בקר אשר תחתיה י"ב בקר שתחת הים והוא השיב ואפילו לרוע"ה דהיינו סנדלפון:

קנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא

ספורנו

הנה כל מה שירבה זה השלמות יהיה יותר טוב כי בו תרבה חכמת המורה כאמרם ז"ל ומתלמידי יותר מכלם וכן מרבה עצה להתבונן לעשות המעשיות בשלמות מרבה תבונה להתבונן בטעמן. כי אמנם המעורר אל המעשה הטוב הוא שלמות אהבת האל יתברך ויראתו וכל מה שירבה זה ירבה התבוננות לדעת הכלית רצון קונו בזה וכמו כן מרבה לדקה והוא התעוררות הנפש להיטיב לזולת והוא שלמות תכונה בה מרבה שלום לעצמו ולזולתו וזה כי מלד מה שקנה שם טוב בהיטיבו לזולת ובהשתדל להשבות מדנים שהיא מפעלות הלדקה יוכל על זה בהיותו נשוא פנים מלד השם טוב כענין איוב

(ט) **רבן** יוחנן בן זכאי כו' הוא היה אומר אם עשית תורתך הרבה כו' שלכך נוצרת בלומר שבוונה מציאות זה העולם אמנם היא לבוג' תכלית השלימות על הדרך שיתבא' ובדבתי' עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו וכן כל הנקרא בשמי לכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו וסיפר אתי"ב :

(ט) רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי הוא היה אומר אם למדת תורה הרבה אל תזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת :

הבא הגה התורה סוד שורש התועיות כי התועיות הם בניינ ושרשיהם בחכמה שמשם הם נומות התועיות שהם הפקודות כי התועיות בלתי הפקודות אין להם שום משמעות . והגה לפי זה קל' לו דברי תור' קנה לו חיי עוה"ב . כמו שנתבאר ממורי זלה"ה והענין הוא כי ענין עולם הבא נחלק לד' חלוקות והמלחם בדברי חז"ל הרחבונה חלק לעולם הבא ופירושו במלכות כי שם מהגלה חלק מאור הניע"ה הנקרא עולם הבא בשוע לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו דהיינו נועם ה' הנמשך מהניע"ה וכדפי' בזוהר דרכיה דרכי נועם . הענין הרי זה בן עולם הבא והיינו מלד התפלרת שהיא נקרא בן הע"ב בסוד בן חורין בת חורין בת דוכרא דירית לחבא ולחמא בן חירות לא כתיב אלא בן חורין בן לניעה ולחכמה כדפי' בזוהר . השלישי זוכה לעולם הבא דהיינו הניעה ממש והוא מלשון הויה המתמיד לעולם שאפילו בהחזרת היובלות כל העולמות יחזרו לשורשם ואפי' השם קלוות יחזרו אל הניעה ושם תשובת הדברים בסוד בשעת היובל הזאת ומשם והלאה כדקאי קאי החכמה בהוא חיי הניע"ה וזהו והחכמה תחיה בעליה עד כאן בללות דבריו ז"ל ואני מוסיף ניפך משלו שנמלאו כל ישראל נוקשרים בחד מהרבב אותיות יהו"ה הו במלכות ה' אלהים הבא לעולם הבא הו בהפלרת ו' בן העולם הבא הו בניעה ה' זוכה לעולם הבא הו לחכמה י' זוכה לחיי העולם הבא . וזהו והשם הדבקים בה' אלהיכם חיים וכו' וזהו שאמר בפי' ויתי בזוהר זכאה מאן דזכי להשתלבא בנופא דמלכא ולכן מי שקנה לו דברי תורה קנה לו חיי העולם הבא שהם בחכמה משם שורשי התורה :

(ט) **רבן** יוחנן לפי שקבל מהלל ואמר למעלה קנה לו ד"ת קנה לו חיי עולם הבא ואמר לתה שקנית ד"ת שנתתם קנית חיי עולם הבא אל תתגאה ותחזיק

ספורנו

חייב בלמדו וריב לא ידעתי לחקרהו . וכמו כן מרבה שלום במה שקנה לעלמו תכונה היטיב לזולת בהרבותו לותם וזה ידמה ליולרו ויקנה שלום במנותתו מכל מקטרג כחוק מדה כנגד מדה . כלמרו והיה מעשה הלדקה שלום למנס בקנותו דברי תורה והוא החלק העיוני ממנה קנה לו חיי עולם הבא כלמרו כי הוא חייבם כי למנס מין במיני השכלי הוא הנכבד במיני החיים והגה חיי השכל בכחיי הוא היותו משכיל בפעל ומכל זה יתבאר שבחלק העיוני ממנה תתן לנפש חיי עולם ובחלק המעשי ממנה תתן בעיני הלקים וזה יהיו לותם החיים מתוארים בלור פני מלך חיים :

(ט) **אם** למדת תורה הרבה יומר מחבירך אל תיחס זה אל רב השמ"ל אך ולמעשם בשחדלות

פתח עינים

מרב שלום יבוד לדי"ק מוס"ל ירחת אלהי"ם מוסל לותיות שלום ירחת אלהים מ' :

(ט) **כי** לכך נוצרת . לפסר דהכונה דזה חלקך שקבלת מסיני ולזה בחת דאחר שיש יכול להוליאו לאור כי אם אתה . ת"י לפסר במזל"ל ויילר בשני יודי"ן שנברת יהו"ה ומעת שנולר עם סילה"ר נתחייב להגות בתורה תדיר לבשלו דאין לו בישול אלא

ותחזיק טובה לעצמך כי לכך נוצרת לתיקון גבוה בסוד היות תורה ומעשה הטוב מיין נוקבין לקבלא מיין דכורין ולא לצירך עצמך כי עיקר הכל הוא צורך גבוה ואגב צו"ג זוכה האדם לעצמו כמו שהאריכו בדרוש זה בזוהר בפ' ויחי בסוד שתה מים מבורך :

(י) חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן רבי אליעזר בן הורקנוס רבי יהושע בן חנניא רבי יוסי הכהן רבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך :

א"נ אל תחזיק טובה לעצמך

(י) **חמשה** תלמידים היו לו לר"י ר"ל חשובים הרבה שבלא ספק הרבה תלמידים היו לו אלא שלא כיוון עכשיו אלא לאותם המסויימים והמפורסמים במעלה יתיר'

היינו נגופך עצמך ובשרך אלא נפשך וכשאומר רב ששת נפשאי לך קראי נפשאי לך תנאי כי לכך נוצרת שיהיה הגוף משועבד לנפש לעבודת הבורא :

(י) **הנה** החמשה חכמים הללו היו אחוזים בחמשה ספורות ולכך הי' מונה שבחן כלומר השבח הראוי לכל אחד ואחד כפי מדתו . ר' אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה והיינו שהוא אחוז בחסד ששם יסוד המים ור' יהושע אשרי יולדתו בנצח ענף החסד ולפי שבנצח מתבשל השפע הנשפע למלכות אמר אשרי יולדתו . ור"י חסיד בגבורה וכן עולה יוסי כמנין אלהים ואמר חסיד שהיה כולל עצמו בחסד שיהיה הגבורה נכלל בחסד שמאלא בימינא ולא ימינא בשמאלא ור' שמעון בן נתנאל ירא חטא בהו"ד [שבסוד] אלין תרין ירכין יש אחיזה לחיצונים ומחטיא את האדם והוא היה ירא מלחטוא ור' אלעזר בן ערך כמעין המתגבר בתפארת שהוא הוא הגובר על כולם ודמדומי ראי' מצאתי בר"מ בפ' פנחס דף ר"ג עמוד כ"ט אז"ל קום ר' אלעזר לתדשא מילין קמי שכנתא דיתהא עזר לאבוך דשמך גרם עזר אל מימינא עזר משמאלא הה"ד אעשה לו עזר כנגדו במאי בזרע שפיר דאיהו הפך עזר ויקום ר' יוסי עמך דיהא כורסייא שלימתא למאריה דהכי סליק יוסי לחשבון הכס"א דהכי אלהים בחושבן ויקום עמיה ר' יהודה דביה הו"ד וביה י"ה וביה ידו"ד דארבע חיון ופניהם וכנפיהם פרודות כולהו לקבלא ליה ומניה דו"ד דרגא בהודאות דאיהו מצד הו"ד ויקום עמיה ר' אלעזר בני' יב"ק בקי בהלכתא ויקום עמיה ר' יודאי דחושבניה אל בגין כל מלאכים רשימין באל כגון יש לאל ידי ורזא דאל א' דמות אדם ל' תלת חיון דאינון ד' אנפין לכל חד דרמיזין בה בחושבן ל' ואינון בראשי תלת אזכות דאינון ידו"ד מלך ידו"ד מלך ידו"ד ימלוך לעולם ועד ויקום ר' אבא עמהון דחושבניה ד' חיון ר' שמעון איהו כאילנא ור' אלעזר בריה וחברוי דאינון חמשה דאדכרנא כענפין דאלנא רברבי דדמיין לדרועין ושוקין הרי שהם היו חמשה נגד המדות העליונות שהם תרין דרועין ותרין שוקין ורשב"י ע"ה היה מעין המתגבר דוגמת ריב"ז וחמשה תלמודיו :

הטעם

פתח עינים

אלא בתורה כמשז"ל . וז"ש אם למדת תורה וכו' אל תחזיק טובה וכו' כי לכך נוצרת מעת יצירתך בינה"ר הוא

כפורנו

השתדלות חבירך . כי אמנם יקרה זה גם בהיות ההשתדלות שוה כשתהיה ההכנה בינירה בלתי שוה ולכן תיחס זה אל מה שנוצרת מוכן לכך יותר מחביריך ולקיום דבריו אלה מנה שבח גדולי תלמידיו שהיה ההשתדלות בעיון ובמעשה שוה בכלן אמנם מדרגת המעלות הנקנות בהם היה בלתי שוה וזה בהיות הכנתם בינירה בלתי שוה :

בור

(יא) **והיה** מונה שבחם הראשון ר' אליעזר בן הורקנו' ושבחו בזכרנות והוא שקראו בור סיד שאינו מאבד טיפה. והוא שהיה מנהגם לדרוך ענביהם בגיתות ובור בראש הגת שכשהיין נמשך הולך לבור וכשהבור סוד בסיד אין מן היין נבלע בתוך הביר וכן הוא לא היה שוכח כלום ממה שלמד ובברייתא (באדר"נ פי"ד) אמרו קנקנא זפותא שמשמרת את יינה והב' רבי יהושע בן חנניא ואמר עליו אשרי יולדתו ומלת אשרי נאמרה על הצלחה כללית וכן שבחו בחכמה בקלות הבנה מרוב פתיחות לב ובזכרנות ובפלפול שקבוץ שלשתם הצלחה כללית בלימוד והוא שאמרו עליו בברייתא קרא לו והחוט המשולש לא במהרה ינתק. הג' ר' יוסי הכהן ושבחו בחסידות והוא שלימות מידות בקצה האחרון. הד' ר' שמעון בן נתנאל ושבחו ביראת חטא והוא רומז על מיצוע הדרכים ואיני יודע מהו השבח המופלא לת"ח בכך:

(יא) הוא היה מונה שבחם רבי אליעזר בן הורקנוס בור סיד שאינו מאבד טפה רבי יהושע בן חנניא אשרי יולדתו רבי יוסי הכהן חסיד רבי שמעון בן נתנאל ירא חטא ורבי אלעזר בן ערך כמעין המתגבר:

(יב) הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי

(יב) **הטעם** מבואר יען היותו אחוז בחסד אשר הוא מתפשט בכל העולמות לרעים ולטובים והעולם נברא בחסד ומתפרנס בחסד ומתקיים בחסד לכך החכם הזה היה בחכמתו וחסידותו מגביר לד החסד בעולם ולכך כשזלגו עיניו דמעות כשברכוהו לקה שליטו של עולם יען כי אז נכלל החסד בגבורה שלא כדרכו כי הדרך הנאות הוא היות הגבורה נכלל בחסד שאז הדין כפוף לפני החסדים אמנם כשהחסד נכלל בגבורה אז דיני הגבורה משביתים כח החסד והגבורות גוברות ולפי שברכוהו שהיה מלד החסד כלל עלמו בלד הגבורה לקה שליטו של עולם

תימה

אלא שבברייתא ראיתי שייחס עליו (א"ה הנה בברייתא גרסי' ולישמעאל ן' חנניה קרא לו גרוע כו' ובודאי דט"ם הוא וצ"ל ולר"ש בן נתנאל קרא לו כו' וכדגרים רבי המחבר ז"ל) גרע שבמדבר שמחזקת המים ר"ל מקום אשבורן שכל המיעוט נגררות לשם ורומז אל בית קבול רחב ומשתמר. הה' ר"א בן ערך שבחו

בשפע

ספורנו

(יא) **בור** סיד כוי. הנה לפי דעת תנא קמא שבח את בור סיד הבקי שהיה תלמודו בידו כאמרם ז"ל שלחו מתם סיני ועוקר הרים סיני עדיף דהכל לריכין למדי חטייא וזה יתאמת בלי ספק ללריכים לדברי קבלה שאין דרך לקנותה בסברא כי אמנם טוב להם להושיב בראש את הבקי הנקרא סיני שיודיעם דברי קבלה יותר מן המפולפל הנקרא עוקר הרים שהרי בידם להתבונן ולפלפל כענין רב כהנא ורב אסי תלמידי דרב דלגמריה הוו לריכי לסברי דבר ודבר בלי טעות ובהבנת דבר מתוך כאמרם ז"ל טבא פילפלא

פתח עינים

(יא) **הוא** הי' מונה שבחן כ' בס' עיון יעקב מה שמקשים הא אסור לספר בשבחו של אדם שמתוך שבחו בא לידי גנותו לפמ"ש בשם הרמב"ם דדוקא בפני שונאיו וכו' לק"מ עכ"ל ואשתמועתיה דכן כתב סמ"ג בהדיא לאוין ט' על הך דמנה שבחן ע"ש. ויען ריב"ז כך היה מונה שבחן בפניהם לזה לא אמר אלא קלת שבח דכל אחד הי"ל כמה מיני שבחים. ונקט חדא מנייהו לכל אחד לאו

לא הוו לריכי. אמנם בבחינת אמתות כל דבר יותר משובח העוקר הרים מן הסיני חריפא ממלא לנא דקרי:

דרך

תימה דקשיא לרבינו שמשון דידיה שהיה לומר ומנדיל לר' אליעזר בן עד על כל החכמים הנם שר' אליעזר בן עזריה היה גדול שבכולם וי"ל בתמה כפירושו נכון לפי שר' אליעזר בן עזריה היה כהפלגת שהות מפיו המתנבר בכל הספיר ולכך לא יהיו כל החכמי ישראל בכף מאזנים ור' אליעזר לחף עמהם וי' אליעזר בן עזריה כף מכריע את כולם לפי שהפלגת הוה סוד הנוף והנוף הוה המגביה החסד או הגבורה כי אין מדה מגבעת בלתי התעוררות הנוף השולח ימינו או שמאלו לעשות מכון ומה נם כי תריך לנפין מחלבם בו כדאיתא בהדרת דנשא בכוד כי נפבעתי נאום ר' נאום דזעיר אנפין שהוא עיקר ההנהגות וזה לא קשיא מדידיה לדידיה שר' אליעזר בהיותו בסוד החסד בערך כוד החסד המתפשט לרעים ולטובים והוה קיום העולמות הוה מכריע את כולם וי' אליעזר בן ערך בערך היותו בהפלגת שהות בעלה דמעוניתא ובעל ההנהגות ונם שהות סוד הרחמים ויש בו קלת דין להיות על כני החדש שלא יבעטו בכוד שמים לא ומים והיא מדה בינונית כדי שירתו מלפניו בודאי בבחינה זו הוה מכריע את כולם בחופן דמר אמר חדא ומר אמר חדא משמו ולא פליגי :

(יג) **ר'** אליעזר לימר עין טובה . ר' אליעזר בהיותו בלד החסד שפס סוד טובה וחסד כדאיתא בזוהר פ' תרומה בעובדא דבריה דרב ספרא לכך לימר עין טוב כלומר הנס

פתח עינים

(יג:ד) **צאו** וראו איזהו דרך ישרה וכו' להפשר דרלה לדעת מה קבלו הכרעתו דהכריע כר"ש ן' ערך לו עולמו פומר כל ח' בדעתו . וכשהפיבוהו דעדיין כל חד בדידיה חזר ואמר להם דנס הוא עומד בהכרעתו :

רש"ל

בנפשו שכן טוב לא בלבד לריך לזה חבר טוב . אבל ילמרך עם זה שכות כמוכים הרואה לא העולך כמשוה לעגדו המיד לא כמוב כגמלך לפועל טוב ולא הרע הגמלך לפועל

ספורנו

(יג) **דרך** טובה. מישרת המדם אל מעלות המדות והמושכלות עין טובה שלא יקנא ויהרבה מחדתו לאין תכלית כי בסוד זה יפלה לבו אל מה שהוא בסוב בחמת . חבר טוב יבמר להתחבר עם אדם בעל מעלות מדות ומושכלות כי בחברתו יקנה לותם אל נקלה והקבעבה

ישראל בכף מאזנים ואליעזר בי הורקנום בכף שניה מכריע את כלם : אבא שאול אומר משמו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנום אף עמהם ואלעזר בן ערך בכף שניה מכריע את כלם : (יג) אמר להם צאו וראו איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם . רבי אליעזר אומר עין טובה רבי יהושע

בשפע מיפלג בדבורו בחכמה ובתורה והוא עניו מעיון המתנבר ופי' בברייו שמיטיו מהנברים ויוצאים לחוץ כדכתיב יפוצו מעיונהך חוצה ודרך כלל שבח על כל שאר החבמים ר"א ן' הורקנום לרוב ידיעתו ואמר :

(יג) **הוא** היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור"א ן' הורקנום בכף שניה הוא מכריע את כולם ואבא שאול אמר משמו על רבי אלעזר בן ערך לרוב שפע לשונו והצלחת הלומדים לפניו להפלגת ערך דבורו . ואח"כ אמר :

(יג) **א"ל** צאו וראו איזוהי דרך טובה שידבק בה אדם להיותה בשורש לכל מידות הטובות ואמ"ר אליעזר עין טובה כלומ' שיהא נהנה בחיבת חלקו שנו

יתאהב

יתאהב לכל אדם ויהיה עניניו מקובל אצל הכל והכל מקבלי אצלו ואהבת העולם הוא שורש כל המדות ואמ"ר יהושע חבר טוב שיתייעץ עמו בכל עניי' ויוכיחנו מכל שניאותיו וידריכנו על המובות ובו יושלמו עניניו ואמ"ר יוסי שכן טוב לאותה הכונה בעצמו כי השכן רואה המיר עניניו ואם הוא טוב יאשרהו במה שיעשה בראוי ויוכיחנו בהפכו וישלים עצתו ועניניו עמו בהתחבר בו האהבה והשבונה ואמר ר"ש הרואה את הנולד כמאמר החכם שאמר חברו של אדם שכלו ופעל השכל במדותיו והנהגותיו

אומר חבר טוב רבי יוסי אומר שכן טוב רבי שמעון אומר הרואה את הנולד רבי אלעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבבלל דבריכם דבריכם:

הנס שבעין ים ג' גווגין וים מהן מורין על סוד הדין שעל ידי גוון סומק שבהן היו מצייחין בחדס שלימו הגון והי' נעשה גל של עלמות ר' לליעזר מדתו להגביר הטו' דהיינו גוון חיור שבעיגים להגביר החסדים ע"ד נחוש חיש גס זו שכל הרע הבא עליו היה אומר גם זו לטובה כוונתו לקצר הכל בחסד בעל' הטוב שלחלוחו רע היה בא מלד הטוב ולכך היתה כוונתו של ר' לליעזר לומר עין טובה שעל ידי עין טובה החדס מגביר גוון חיור שבעיגים העליונים:

ר' יהושע לומר חבר טוב גלח והוד ליקרון חברים ולעולם הולכים שניהם יחד ונקראים כשם אחד שחקים כליות מתנים כבדים רגלים שוקיים נחיים הגלים כדאיתא בזוהר ויש שמדברת בעניין החלילות של כל ספירה וספירה כשהגיע למדת הגלח חז"ל גליף גליפו דכתם בגילורת ותפיק ו' דחזלח ותחיד ריחין ושחיק נהירין למיזן עלמין גליף וכתם בגילופי ותפיק ו' ההוח מהימנא לחרת די לגביה חברים כל לומנותיה דחברים ליהו עביד קלים לגביה ברעו סגייה לכך ר' יהושע שהיה כשוד הגלח לומר חבר טוב כי בזה נ"ל יגביר יצר הטוב:

ר' יוסי לומר שכן טוב. הטעם לפי שהוח היה קשור בגבורה והגבורה מידתה להיות שכן טוב עם החסד שלין הגבורה פועלת שום פעולת דין שלא תהיה בהסכמת החסד ולכן לעולם יש קלת חסד בדיוק דין שיהיה כשיחקרו וידרשו היטב ולכן החדס בהיותו שכן טוב גורם שהגבורה העליונה תהיה ככללת בשכנו הטוב להמתיק הדין שלו קלת:

ר' שמעון לומר הרואה לת הנולד. כבר פי' שהיה לחוו בהוד ולפי שעם יש לת זה לחילוקים היה לעולם ירח חטת כדי שלא יתחוו החילוקי במידה זו ולכך היה לומר הרואה לת הנולד כלומר לעולם יהא לדם ירח חטת. לפי שפרי החטת הוא הטלה לחר שכן עבירה נוהגת עבירה עד שגטרד מן העולם וכן הרואה לת הנולד שהוא מחשב הפסד מלוה כנגד שכרה. ושכר עבירה נגד הפסדה:

ר' לליעזר לומר לב טוב. הטעם שהוא היה בחפלרת מעיין המתגבר והוא לחלחי בגוף מקור נובע ומותן כח לזריזות ולשוקיים. וכן החדס שים לו לב טוב נעשה מרכבה

ספורנו

לפועל הרע. לב טוב שהיה כוונת החדס לכבוד קונו ככל לחבר יפנה שם. רואה לני לת דברי רבי לליעזר בן ערך מדבריכם כי לחנם דבריכם לת יתלחמו שיהיו דרכיכם מוכים בזולת דברו לחבל יתלחמו שיהיה דרך טוב נס בזולת דבריכם. רבי לליעזר לומר עין רעה וכולי. לקח על פי שלחמר הרב שכל מה שעשהו לטוב לת יתלחמ בלחי לב טוב מחשבו שבזה לת יחטא לב רע בזולת לב רע בהיותו בעלמו רשע והשיב להם הרב ולחר שנס מה שילחה רע בעלמו לת יהיה רע בלחמת חס לת יהיה

והנהגותיו הוא שיהא רואה את הנולד בכל דבר שיעשנו וטרם עשות הפעולה יתבונן התבוני הראוי לצאת ממנה וכל אשר יעשה כן לא יחטא וישלמו עניניו והנהגותיו על צד ראוי וישלם׳ וכבר ביארנו בקצת חבורנו כי דרכי העצה ד׳ סוגים הא׳ ההשתדלו׳ שלא יהא צריך לעצה ב׳ העצה קודם עשות הדבר הג׳ העצה עם הדבר והד׳ העצה אחר הדבר במו שתאמר דרך משל בענין הנהג׳ הבריאו׳ ודרך הרפוא׳ שהטוב שבעצות וירחשיבה והקודמת בזמן ובמעלה הוא שיתנהג בפת בג ובין משתיו אשר לא יתגאל בהם בבמות או באיכות וינהיג עצמו במאכלים קלים דקים וטובים ובשיעור בינוני ובזמן ראוי ואז יהא בטוח מן ההולאים ולא יצטרך לעצה והד׳ שאם נכשל בזה צריך ליטול לעצמו עצה במיני הנקוי והרקות בזמנים ירועים טרם יתיצרו החולאים לבא וישתדל בענייני רפואתם בטרם ישתקע החולי ואז הבא לרפואתו בנקל . והד׳ שאם ההרשל והניח תוליו להשתקע צריך לעצה עכ״פ ולהנצל מהם במיני רפוא׳ החזקות והמסובנות וכן בכל ענין וענין כמ״ש בזו למטה בפ״ משנה מו״ב וענין הרואה את הנולד הוא שישתדל בכל עניניו בכלל עד שלא יצטרך לעצה והוא שבח מופלג לכל ענין וענין בכלל . ואמ״ר אלעזר ן׳ ערך לב טוב כלו שיתמיד הפעולות היוצאות מלב טוב וידוע אצל החכמים שמעלות המדות ופחיתותיהם יצאו מאחד מכחות הנפש והוא הכח המתעורר ומבוא זה חכח הוא בלב ובשהוא בטוב המזג ימצאו בו כלל המעלות המדות שבל הנזכרות בכללם והוא אומרו שבכלל דבריו דבריכם :

ורכבה למפקדת שהוא כולל הכל כי המשתדל כולל המידות והיא כרכה דכולה בה וממילא ינמול חסד בחסד וכשיכוח לעשות מיזה ויזן במוסי לעשה כמשפט שופטי ושוטרי העם ישתדל המכיס במקל ולוטפה שמלקיס ברחמים וכן יהי׳ חסד טוב ומכן טוב מעלמו ולכן אמר לו רוחה לגי לת דברי ר׳ אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם כי המדה הזאת כוללה את הכל :

(יד) ר׳ אליעזר אומר עין רע . כלומר הנפש שבעין יש נוון שומק לה יפעול בהוחו עין לעשות רע ולכן יתרחק מחומו נוון שבעין לעשות רע :

ר׳ יהושע אומר חבר רע. שבהתחבר האדם עם חבריו פוגם בחבר טוב של מעלה גלח ועושה חבר לחים משחית ונוכר זה לים משחית ומשחית השולם :

ר׳ יוסי אומר שכן רע . ר׳ יוסי בשר פי׳ שהוא בגבורה וכן עולה יוסי כמנין אלהים וקליפת עשו שילח משחד יחק הוא יונק משם והיות האדם שכן רע לחברו גורם לקליפת עשיו שהוא שכן רע שיהדבק עם הגבורה . לכך אמר לריך להתרחק מהיות שכן רע כדי שלא לחת כח לשכן רע החילוני שיחזו בגבורה :

ר׳ שמעון אומר הלוה ואינו משלם . ר׳ שמעון יען הוא אחוז בהוד כדפי׳ והנה עניני

(יד) אומר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם . רבי אליעזר אומר עין רעה רבי יהושע אומר חבר רע רבי יוסי אומר שכן רע רבי שמעון אומר הלוה ואינו

(יד) א״ל צאו וראו איזוהי דרך רעה שיתרחק ממנה האדם ואמר כל אחר מהם בהפך מה שייחס בטובה תוץ מר׳ שמעון שאמר בטובה הרואה את הנולד ואמר

פתח עינים

רש״א הלוה ואינו משלם ה׳ הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע וכו׳ . כרגע נראה לי למח דוד ע״ה שנדמם מחדם והוא מהרב מהר״י דוד ז״ל והלהי

ואמר על הרעה הלוה ואינו משלם יש שפ' בהפך מה שאמ' כי טי שהוא לוה ואינו משלם אינו מוצא אח"כ מי שילוהו בשעת הדחק ונמצא מפחית מדותו כש' שאינו רואה את הגולד וכן כל הדברים שאינו מהבוין לאתרי ולהפלי בגנות זאת המדה והיוהו תשיש להיות האדם מיקל בה לעכבם בידו כצד שאינו נזהל ונוכב ושלא באה לידו בהודת שום איסיר נאט' עליה אחד הלוה מן האדם כלומר כאלו עבר בה על מצוה מבצית התורה שהרי הכתוב קראו רשע ולא ישלם הם

משלם אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום שנאמר לוה רשע ולא ישלם *וצדיק חונן ונותן. רבי אלעזר אומר לב רע. אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך מדבריכם שבכלל דבריו דבריכם:

מלאכת שלמה

וצדיק חונן ונותן כו'ל לכן הר"ר יהוסף ז"ל כתב כרוב הספרים ל"ג רק ולא ישלם וגו':

עבירה וכן סיהו מחשב הפסד מלוה ונעשה ירא הש"ת כעבור זה ונגד זה הוא מי שלוה ואינו משלם שחוטא ואינו משלם ר"ל אינו חוזר בתשובה:

אחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום. הנס שהי"ל לפי דרכנו לאחד הלוה מן המקום כלוה מן האדם שכן הוא החוטא להקב"ה כלוה מן האדם שלריך לפרעי לא קבית זה בא ללמד ונמלא למד לאחד הלוה מן האדם כלוה מן המקום ונתיבו לאחד הלוה מן האדם כלוה מן האדם:

אי שאין דרך כבוד של מעלה להיות נמשל להדיוט. ולכך כשה התנא ואמר לאחד הלוה מן האדם והוא הלה להדיוט במשולה ומסיק על המקרא שב' לוה רשע ולא ישלם כלומר מי שהוא רשע חוטא ואינו חוזר בתשובה אמנם הקב"ה אהוא לאיקו של עולם נותן לאדם חניכה שנותן לו בן כדי שימול אותו ונותן לו שכר על המילה. וכן נותן לו בית וכושה מעקה ונותן לו שכרו בעשייתה וכמשנ"ל בפסוק מי הקדימני ואשלם וזהו ולדיק חונן ונותן לא מבעיא שאינו לוה אלא הוא מלוה וחונן ונותן חניכה ואח"כ חוזר ונותן לו מהן שכרו:

ר' אלעזר אומר לב רע. הנה ר' אלעזר הוא בהפלגת כמו שפי' ולהיות בנס זה לעומתה זה עבה להלהיס גם נגד עשר ספירות עשר קליפות טמאות וכנגד התפלגת הוא ס"מ והעניו הוא כמו שהלב בחמלע הגוף כמו כן ת"ת בחמלע הספירות ובלילן הטמא ס"מ הוא בחמלע לילן הטומאה דוגמת עמודא דאמלעיתא וכל מי שיש לו לב רע על הבריו נעשה לוהו לב מרכבה לס"מ ולכן לריך שיהרחק מהיות לו

פתח עינים

ורחיתי שפי' בזה דף קפ"ח בס"ם ברכה ריש כי תבא אל הקב"ה למשה תייבים לי יבראל מה שלוו ממני שנאמר כי הטל אל"ל שיפרעו מה שתייבים לי ואשלמה להם שנאמר והיה מספר והכוונה אשלמה להם מה שאני חייב להם בגבול מלות אחרי שמעו שאם הם יפרעו לי מה שתייבים גם אני אפרע להם שכר כל המלות ואם לא יפרעו לא אפרע להם שכר מלותיו אל"ם עכ"ל ס"ם וזה אפי' עשם

לו לב רע על חברו ולכן אמר להם ריב"ז רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם כי הוא הסיבה והגורם לעשות רע וכמו שאמר שלמה מכל משמר נצור לבך כי ממנו תוצאות חיים :

(טו) הנה הקב"ה נקרא חבר במ"ש רעך ורעי אביך אל תעזוב וכתיב למען אחי ורעי ונקרא על ג' בחינות האחת שכשעוסק בתור' נעשה שותף להקב"ה שהוא ברא את העולם והוא בעסקו בתורה מקיים את העולם השנית כשהוא דן דין אמת לאמתו נעשה שותף השלישית העוסק בפריה ורביה נעשה שותף שהאב והאם שותפים להקב"ה ואפשר לישב מאמר התנא על שלשתן נגד הבחינה השלישית דסליקנא מיניה כדאמז"ל הזהיר התנא ואמר אתה כשתבוא להזהיר את

(טו) *הם אמרו שלשה דברים רבי אליעזר אומר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך ואל תהי נוח לכעום

מלאכת שלמה הם אמרו שלשה שלשה דברים כל"ל. ושוב יום א' לפני מיתתך כת' הר"י אשכנזי ז"ל ס"א וכי יודע אדם באיז' יום ימות ויעש' תשוב' אלא בכל יום ויום יעשה אדם עצמו כאלו למחר הוא מת ונמצאו כל ימיו בתשובה ע"כ :

(טו) הם אמרו ג' דברים כלו' כל אחד מהם ואע"פ שבדברי ד"א יש בהם יותר משלש יש מפ' שנכללה בדבריו ר"ל והוי מתחמם אינם מכלל דבריו של עכשיו אלא במקום אחר אמרה ומגיהי הספרים ערבוה כאן עמהם מצד שהיא נכללת למאמר יהי כבוד תלמידך כו' (א"ה נ' דרבנו המחבר ז"ל גרים יהי כבוד תלמידך וכן גי' מהרי"א אלא דק' שהרי מבואר באבות דר"ן דעיקר הגירסא היא יהי כבוד חבירך וגם ר' המחבר ז"ל הזכירה למטה לענין אחר ועיין בס' מדר"ש) כלומר שכמו שמזהיר ומצוה התלמיד להתחמם כנגד אורן הזהיר לרב ג"כ שלא יקל בכבוד התלמיד אבל יסביר לו פנים ויעזרהו בלימוד וכן יש לפרש שכל אחד מהם אמר ג' דברים למיעו' אלא שהיה מהם מי שהוסיף על שלשה ויש מפ' שכבוד תלמידך חביב עליך ואל תהי נוח לכעום אחד הם כלומר שלא תבא לידי כעס עמו כענין לא הקפדן מלמר ונמצא שאינן אלא שלש וראשון עיקר וראיה לדבר באבות דר"ן (פט"ז) שלא הוזכרו שם אלא שלש ראשונו' אבל לא זו של הוי מתחמם כו' כלל בדברי ר' אליעזר אלא שבסוף ההלכה אמרו ד' יהודה ב"ר אלעאי משום אביו שאמר משום ר"א הגדול שוב יום א' לפני בו' והוי מתחמם כו' וביאור הדברים הוא שר"א אמר יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך בלו' שראוי לך להיות כונתך להשלימו בכונתך בהשלמת עצמך וכשאתה עושה כן אף כבודך חביב עליו ביותר והוא נשמע לך ובא לידי שלימות :

ואל תהי נוח לכעום לפי' שלישי הוא מאמ' אחד עם כבוד תלמידך כלו' שלא תכעום עמו ולשאר הפי' מאמר אחר עם כבוד תלמי' כלומר שלא יהא נוח לכעום עם שום אדם ולשום דבר כלומר שלא יהא כועס בנקל אלא לעתים רחוקות על

ספורנו

עם לב רע כאמרם ז"ל גדולה עברה לשמה ממצוה שלא לשמה כאשר התבאר בענין יעל ותמר וזולתם :

(טו) יהי כבוד חברך כו' . אמר הנה להשיג מעלת בור ס"ד שהשגתי לא קדמני אדם בבית המדרש ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי ולעשות זה צריך א לא ידחוהו חבריו וזה בהיותו נוח לחברו שהזהרו בכבודם ובהיותו בלתי נוח לכעום עליהם . שנית שאם יקרה שלפעמים יגבר יצרו ויכעס שיחזור בו תכף שלישית שיקרב לחכמים ללמוד מהם אבל לא יגים לבו בהם שנשיכתן והיא הנזיפה היא רעה ועקיצתן והיא הנדוי רעה ממנה ולחישתן והיא השמתה רבת ההיזק מכלן . ועם כל זה צריך שיתקרב האדם אליהם תמיד ללמוד מהן שכל דבריהם כנחלי אש המאיר ומחמם שאפילו שיחה שלהם צריכה תלמוד

את בנך על כבודך תזהירהו ג"כ על כבוד הקב"ה שהוא היה תבר ושותף שלך בעשייתו ולכן תזהירהו על כבוד הקב"ה ככבוד שלך כמו שתזהירהו על כבודך ולא דברו ז"ל זה אלא נגד הילה"ר מפני שראוי יותר ויותר אלף פעמים להיות זריז ומהיר בכבוד הבורא יותר מכבוד אביו האמנם לא יפחת מזה ע"ד שאמר ריב"ז לתלמידיו יהי רצון שיהיה מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם אמרו לו רבנו ותו לא אמר להם הלואי וכו' :

וכנגד הבחינה השנית יאמר אתה שאתה דיין תזהר כשיבוא דין לפניך שנוגע בכבוד המקום לפחות תהיה זהיר בכבודו כאלו נגע בכבודך . ומעשה אירע לי באחד שהשליך מצנפת לארץ וקלל במלכו חלילה וחרף וגדף תורת משה ברבים ובאו אלי שני עדים והלכתי עמהם לב"ד והעידו בפניו והשיב שהיה שכור והב"ד גזרו עליו שישב בטדני שעה אחת ואני צעקתי כנגדם ואמרתי זה כבוד עליון בודאי שאם היה נוגע בכבוד א' מכם הייתם מנדים ומחרימים אותו בשוקים וברחובות שלושים יום . ואמרתי לפחות היה לכם ללבוש פחד ורעדה כדי שיפול עליו אימת מלכו של עולם . וכשיראה שאתם חרדים גם הוא היה נחרד וישוב אל אלהי האמת שהודו לדברי ואמרו האמת היה ראוי לעשות כן טעינו בזה וכיוצא בענין ביהויקים כשקרע המגלה בתער הסופר ושרפה גנה הכתוב לכל אותם העומדים שם ואמר ולא קרעו בגדיהם וע"ז אמר יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך :

וכנגד הבחינה הראשונה אמר אתה תלמיד חכם העוסק בתורה יהי כבוד חברך שאתה שותף עמו בעסקך בתורה תכבדהו על דרך שהוא מכבד אותך וכמ"ש סלסליה ותרוממיך תכבדך כי תחבקנה וכמ"ש היה עושה רב יוסף יומא טבא ביומא דעצרתא דהוה אמר אי לאו האי יומא כמה יוסף איכא בשוקא אם כן אחר שהיא מכבדת אותך כפי אותו שיעור תכבד אותה . וכן ראוי לכל אשר נגע אלהים בלבו לכבד ההיכל שבו הספרים ולקנת הספרים מהעפר אשר עלה על ראשם ולכבד מקום מושבם ולקנת המעילים של ס"ת וכיוצא כי אין זה נוגע לשמש הקהל אלא לחכם הקבל שיודע כבוד התורה וכמו שאתה עושה בבגדי שבת שאתה מקנת אותם תכף ביום ראשון משום אבק שנדבק בהם כ"ש של ס"ת וכן אמרו עליו על החסיד הר' יעקב בר' יקר רבו של רש"י ז"ל שהיה מכבד ההיכל בזקנו שהיה לו זקן גדול והיה אומר במה אקדם פני עליון כי אם לכבדו במה שכבדני וזה ראוי לכל תלמיד חכם שמרבין תורה ברבים בבית הכנסת שלו לקנת ההיכל והספרים וכן ראיתי בעלי מעשה שהיו נוהגים כן וגם אני נהגתי אחריהם ואני מעיד כי נקרא נקראתי בבית הכנסת של ספר אחד והוצאתי הספרים מההיכל והיה העפר כ"כ עליהם וכן היריעות עד אין מספר ומתוך גלילת הס"ת נראה שנשאר מקום חלול וקבצו בו העכברים וכשפתחתי הס"ת יצאו ג' עכברים מתוכו אוי לנו מיום הדין אוי לנו מעלבונה של תורה ולזה הזהיר התנא יהי כבוד חברך אחר שקרא עצמו חברך לפחות תכבדהו ככבודך וכל זה תזכה לעשות כשלא תהיה נח לכעוס שאם תהיה נח לכעוס יכנס בך אל זר ואז אין הקב"ה נקרא חברך אלא אויבך כדאיתא בזוהר פ' תצוה לא יהיה בך אל זר לך לא כתיב אלא בך דהיינו בך עמך ישב בקרבך אל זר כי הנשמה מסתלקת בסוד טורף נפשו באפו אשר נשמה באפו הרי דבר א' מג' דברים . א"נ ואל תהי נח לכעוס ושוב יום א' לפני מיתתך כולא מילא חדא אימתי לא תהיה נח לכעוס בהיותך כל ימיך בתשובה שהיום אתה בתשובה שמא תמות למחר ובודאי שמי שמקיים שוב יום א' לפני מיתתך בודאי לא תהיה כעסן כי כבר אתה מתקן עצמך בפרוזדור היום כדי שתכנס למחר לטרקלין ואיך תכעוס . ואפשר שהזהיר התנא על שני ת"ח המתווכחים בהלכה שיכבדו זה את זה וזהו יהי כבוד חברך חביב עליך כשלך דייל בתעטות כהאי צורבא מרבנן דקא רתח אורייתא הוא דקא מרתח ליה

ופירשו

ופירשו ז"ל ונפקא לן לדונו לכף זכות מ"מ תמוס מחסום לפיך ואל תהיה נוח לכעוס ולא קאמר קל לכעוס להתמוטין שאם התדם כועס פתאום שבהוך כדי דיבור יתן אל לבו לשוב מכעסו וזהו ואל תהיה נוח לכעוס שאחר שתתן אל לבך לא יהיה לך נחת רוח להמשיך הכעס אלא אם התחיל המשנלאת שהוסהדל' בפניו ואל תקבל נחת רוח בהבלים כעשך וכן היית נמי דלקמן עז פנים לגיהנם ובושת פנים לגן עדן ואם יהיה לו חיזה עזות תתן החלק הזה בתורתך. ת"ל אל תתן בך בעלמך מנוח לקליפה לל זה שיברה בך וכדפי' בזוהר פ' תלוה בפסוק לא יהיה בך אל זר לא יהיה לך לא קאמר אלא לא תעשה נחת רוח בהבלים לכעוס שהכעס הוא כעס נחשב לכעוס בשביל הכעס שהכעוס כי כעס נחשב הוא כע"ז נחשב ע"ז:

ושוב יום א' לפני מיתתך. פי' ז"ל לפני מותו לפני מלאך הממיתו לפי דרך זה נאמר עם מאמרם ז"ל פנע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש ויזכור לו יום המיתה וזה שאמר כאן ושוב יום א' דהייני יום המיתה יזכור וישוב ויחזור ויזכור יום א' שהוא יום המיתה לפני מיתתך לפני הילה"ר שהוא ילה"ר הוא שטן הוא מלאך המוות הממיתך כדי שיברח ממך:

ושוב יום אחד לפני מיתתך *והוי מתחסם כנגד אורן של חכמים והוי מלאכה שלמה

והוי מתחסם וכו' עד סוף המשנה כתב הר"מ די לומחמת ז"ל מכאן עד סוף המשנה נראה מפ"מ דתלה"ר שמיעו משנה ובהכי אתי שפיר דלא פכו מ"נ ע"כ:

דבר נדול. ובן הרחוק זאת המדה מצד עצמו נ"כ כמאמר ז"ל (פסחים דס"ג) כל הבועם אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו ואם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו:

שוב יום אחד לפני מיתתך ושאלו עליו בתלמוד(כשבת דקכ"נ ע"א) וכי ודע מתי ימות והשיבו כ"ש ישוב היום שמא ימות למחר ונמצאו כל ימיו בתשובה:

ואמר אח"כ והוי מתחמם כנגד אורן של ת"ח כו'. והענין שהוא דימה ההתקרבות לחכמים למדורה אין להתרחק ממנה יותר מדאי כדי שיהנה מן החום ואין להתקרב בה יותר מדאי פן יכוה וכן החכם אין להתרחק ממנו יותר מדאי אלא כדי שיהנה בחכמתו ולא יתקרב יותר מדאי פן יקל בעיניו ויענש. והוא שאמר החכם לאחר מבניו שנתמנ' לעבור' המלך בני שים לבך לעבודה האדון אתה עומד לפניו כמדורת אש אל תתרחק ממנה יותר מדאי פן ימצאך נזק הקור ואל תתקרב יותר מדאי פן תוקד אש:

וכבר ידעת מאמר איוב סי' כ"ט אשחק עליהם ולא יאמינו כלו' כשהייתי משהעשע לא היו מאמינים שאני אשתעשע עמהם ולא היה מפני זה מוראי מהמעט וסר מעליהם וכן ענין מ"ש רז"ל (סנהדרין דנ"ב ע"ב) בתחילה דומה לו לקיהון של זהב

פתח עינים

מעם דלא נחתם גז"ד דור המבול אלא על הגזל דתפי' לם היה תיזה מלוה קלה בידם כיון שהם גזלו ותיכם פורעים גם ה' לא יפרע שברם ונחתם דינם וזה טעם דכנזל לה' לא תוכיח מוד עבור לו. וז"ם לוה לשם ולא ישלם דכיון שתיכו עורע לף לעשה מלוה מכ"מ דליתיה בהבלום מליהו וח"כ הוה לשם ודלי דתין כידו אלא עבידו' ולא מלות. זה כתבתי עפ"י דכתי כרב הגז'. למכם כל שלא נמלה הדבר בפירום בדכתי רז"ל אין למעט בזכיות ישראל וכל המלמרים הגז' אין רחיה מהם דיש להם לפי' מחריס ודוק היטב:

(מו) **ושוב** יום אחד לפני מיתתך. כלומר ז"ל פירש דים יום אחד בשנות דכו מזל כחדש חזק ולפי לפשר לו לאיש כיוצא

זהב ולכן אמר הוא שיהא מתחמם כנגד אורן כלומר שיקח מכבודם כפי צורך ההכרחי לשאלתו ולהוראה אבל לא יתקרב אליו יותר מראי עד שידמה בעיניו אנוש בערכי. והוא אומרו

והוי זהיר בנחלתן שלא תבוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב

זהיר בנחלתן שלא תבוה שנשיכתן וכמ' שעשה הרשב"י ע"ה בפטירתו שנלה סיד התדרת וסיים בכבודו:

כי שם לוה ה' את הברכה החיים היסוד פר העולם מלכות:

ואמר אח"כ שנשיכתם נשיכה שועל כלומר אעפ"י שלא ירגיש בעונש לשעתו בקרוב זמן יגיעהו עונש חזק ע"כ עונשי שאר בני אדם והוא ענין דמיון נשיכה שועל שהשועל שניו דקות ועקומות כלפי פנים ובשעה שהשנים נכנסות בבשר אין הבשר מרגיש בנשיכה כי כך מריב דקות השן וחלק לקיהה מצד בפיפתם אבל כשבא להוציא את השנים מן הבשר נאחז הבשר בשנים שהם כפופים והוא נעתק עמהם והוא אז מרגיש כאב גדול על נשיכה שאר בעלי חיים והעקיב מטיל ארס מצד

א"נ ונסוב יום ה' לפני מיתתך הצב יומר על מכונו דהיינו יום תש"ד דהייט התפלרת ממצלה ביום עם לתומו ד' לפני מיתתך כמשמעו. שלח כל היחודים מתגוללים שעשית בעולם הזה

א"נ לפני מיתתך תייחד היחוד המזכר בכל יום שמח תמות למחר ומלאת שלח קיימת יחוד עליון שאמר רשב"י לר' יצחק וזהו סוד דהלולא רבה דר"ם דהא מתקן פתוריה שלח נעשה יחוד עליון למצלה מכל לותם היחודים שעשה מיום היותו וזהו סוד לגרת דביה הילולים מילי דהיינו שהוא עלמו דורש כל התורה כולה שעסק בעוה"ז וכבר ביארנו בתרוכה בפ' ויחי בחיבורי הגדול הנקרא יהל יקר:

ודוי מתחמם נגד לו"ן של חכמים. תז"ל רתחת דקא רתחי רבנן תורייתא הוא דקא מרתת להו הזהיר החנה ואמר לחלמיד היושב בישיבה הוי מתחמם נגד לותו לם וכעס שמהלבדים ר"ח בישיבה לחה תתחמם נגד לותו לם והלבש קלחה להיות כמותן וכבחז"ל קלחת סופרים תרבה חכמה ולפשר דלותה רתחת היינו לם הסכינה שמהלבת בתוכן וזהו לוכן של חכמים שהן נ"ח והו"ד וזהו שרמזו תורייתא הוא דקא מרתת להו דהיינו תורייתא שבעל פה שהיא המלכות ולכן לתה ההלמיד תתחמם נגד לותו לור ותלבש שגם בך ההלבש ותהלהב ולכן הזהיר החנה ואמר והוי זהיר בנחלתן שהלור כזה דהיינו לם הסכינה המהלהב היא המחמם ומוציל ועם תלת ממחילתך ותנהיג בהם קלות רחם לותו לור המחמם והמוציל נעשה נחלת השורפת ולכן הזהר שלח תבוה נחלת בלותו נחלת שלתה הבערת לותו הלור ועשיתה לותה נחלת:

שנשיכתן נשיכת שועל. תימה פתח בנחלת וסיים בשועל וי"ל דהא קאמר הזהר בנחלתן שלח תבוה וק"ו הוא לם נשיכתן שהוא כשנשכים מעט לותה הנשיכה היא נשיכת שועל ועקילתן עקילת עקרב שהם קשים להתרפות כ"ם כשהם כועסים בעלם שהוא דומה לנחלת שהוא שורפת שודאי תבוה עד לאין מרפא וכנה הנשיכה לשועל לרמוז שהשועל הוא פקח שבחיות. והנם שלם הדבר דבר כנגדם וגרלה בעיניך שאין נוהגין לב ויפילך יגרך הרי לא חשם לדבריך נם לתה לא תחום לא' מהם לזה הזהיר ואמר הרלה שהם פקחים כשועל ולם ירלו לך פניס שוחקות התהיה תעמוד הבהרה ויסוך כשועל וזה שעשה עלמו כאלו חינו טועם דבר וגוסב דעת הברירה ואח"כ נוסך נם לתה חום להם שלא יבינו לותך דרך רמאות כשועל הזה:

ועקיצתן עקילה עקרב. בזהר פירשו שיש ג' נוגעים בעיניס שהם חיור קומק לוכס והנה ר"ח כתבו מסחלנים בדבר בלהי נלות ובחיב רבע היו מסחלנים

בחומו גזון סומק יהיו ממשיכים ע"י כך כח הדין מגזון דסומק שם בעיינין דמלכא ונעשה גל של עלמות יכשהיו מסתכלים בגזון חיור היו ממשיכים סוד הרחמים מלידן עליון שבעיינים ונעשה זהיר התנא ועקילס עקיל'עקרב כלו' הנס שהלמר שלימו מרגים כמה שזלזלת בכבודו ונסתכל בך בעוקן העין לבד דע לך שחומו העוקן יהיה לך בעקילת עקרב ואם יקלל לוחר בלחש יעורף כנחש ישרף וכ"ש כשידבר דברים בקושי שודאי הוא מכלה הכל יזהו וכל דבריהם כנחלי אש :

(מז) **כתיב** לא ילין חלב חגי ממקומו ביום השביעי פירשו בזוהר פ' ויקהל שהמלכות נקראת מקום וישראל לחויזים בה . ואם האדם יחלל שבת אז בהליכה או במלאכ' או בחיזה עין שם בו חילול שבת יוצא מחיותו מקום אל החילונים זה הזהירה תורה שלא ינרמו במעשיהם הרעים שם בהם חילול שבת ללחת מהחת אל סוכת שלום

פתח עינים

בחומו יום יעל זה למר יסוד יום לחד לפני מיהמך טכ"ד יחין זה סומר מ"ם בגמ' דאמרי לו לר"ח וכי ידע האדם יום מיתו ואל כ"ש שיסוד היום שמת ימות למחר דהכוונה להיברת כל אדם ים לו לכל א' כפי מזלו יום לחד שמזלו ברית מאד ואל"ח למות בחומו יום אבל אין זה נודע לרוב בני אדם ולכן צריך בכל יום לשוב :

וכל דבריהם כנחלי אש . פירוש דאמורה הפוגם כפי ערך העבירה שעשה ים מהם במלקו' ים במיתה ע"י ים במיתת ב"ד אבל העובר על דברי חכמים חייב מיתה לף על דבר קל וז"ש וכל דבריהם כנחלי האש דאין בדברי חכמים חילוק בין דבר חמור לדבר קל :

(מז) **ר'** יהושע אומר עין הרע וכו' . פי' מי שמוחלין ומכניסין בו עין הרע מוליאין לוחו מן העולם וכן בילהי"ר אם יחנבר עניו ויחניחלו מוליא לוחו מן העולם וכן שנאת הבריות הגועל הוא בחירי ויכול להולי לו מן העולם והיו העלמה בסגנון אחד ובהכי ל"ק מה שהקשה הרב יעב"ץ על סגנון שפי רש רבינו טובדיה בחלוקת עין הרע דמכנים עין הרע בממון חניהו וכו' דלא הוי דומיא דחיוך ולק"מ דכונת רבי טובדיה

מצד העוקץ ומהיך כך נקרא עקיצה . והשרף והוא מין נחש הוא מטילו מפיו דרך צפצוף ומהיך כך נקר' לחישה והארם מרוב דקותי אין הבשר מרגיש בו לשעתי אלא שאחר כך נוקב ויורד מהפשם ומכאיב באב חזק מתמיד ומסוכן ואחר כך כלה שכל דבריה כנחלי אש כלומר שבכל ענין שבהם אתה צריך לזאת הוא נהגה והוי שאמר ר"א :

ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כנחלי אש :

(מז) רבי יהושע אומר עין הרע ויצר הרע ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם :

(מז) **ואמר** רבי יהושע עין הרע והוא צרות עין וחמרת ממון ויצר הרע על העריות :

ושנאת הבריות מוציאין את האדם מן העולם . כי חמדת הממון תטריח בחה שאי אפשר לו לסבול ויצה"ר ימית לו את בשר ויחליאהו ושנאת הבריות תעורר עליו מדנים עד שיהרגוהו ובריותא (באבות דרבי נתן פי"ו) פי' בעין הרע כל שעינו רעה לאחרי' עד שגורם להם הקלה . וקשה לפרשה

ספורנו

(מז) **עין** הרע . כשל לחרים וחמדת ממונם . ויולר הרע והוא תחות המעטונים ושנאת הבריות מחמת קנאה . מוליחין את האדם מכל מדה ממולעת ומחוסרות שעשה חוטו הרע בחמרו חעברי יולדתו :

יהי

לפרשה שזה בכלל שנאת הבריות היא (א"ה ע"ש בסוף הפרק שפי' שנאת הבריות בפשוטו וגם ר' המחבר הזכיר הבריית' הלזו למטה יא"ב הרי יש הפרש ודוק כי קצרתי מאד) וכן האריכו בענין יצר הרע שישתדל להשליט עליו יצר הטוב ולנצחו שיצר הרע כחו גדול בגוף האדם וגדל בו מעת הלידה ומוטבע בו ועוזריו רבים שם וצריך ליצר הטוב להתנכל עליו ובתחבולות יעשה מלחמה . והוא אומרם ז"ל י"ג שנה יצר הרע גדול מיצר הטוב שיצר הרע ממעי אמו של אדם גדול ובא עמו מחלל שבתות ואין מוחה בידו כו' וכן בכל הדברים והוא שאמרו שם בברייתא יצר הרע דומה לברזל בל זמן שהוא באור עושין ממנו כל מה שירצו בן יצר הרע אין לו תקנה אלא בדברי תורה לסוף י"ג שנה נולד לו יצר הטוב כשמחלל שבתות אומר לו ריקה הרי הוא אומר מחלליה מות יומת כו' וכן בכל הדברים בזמן שאדם הולך לדבר עבירה כל איברי נשמעים לו שהוא מלך על רמ"ח איברים . הילך לדבר מצו' כל איבריו מתרוצצים וצריך לו שיתגבר יצה"ט בעצמו וימשול בו כמו שעשה יוסף באשת פוטיפר שהיתה משתדלתו וכן הרבה שנזכרו בברייתא וכשיצ' הרע מתגבר סוף שהוא כלה ויצה"ט עמו . והוא אצלי אומרו באיוב סימן ד' הלא נסע יתרם בם כלומר שאפי' הדבר הראוי להשאר ממנו חלף והלך לו וז"ש שם בברייתא למה יצה"ר דומה לשני בני אדם שנכנסו לפונדק ונתפס אחר מהם לליסטות אומרים לו מי היה עמך יכול שיאמר לא היה אדם עמי אלא אומר הואיל ואני נהרג יהרג חברי עמי . כך יצה"ר אומר הואיל ואני אובד מן העולם הריני מאבד את בל הגוף . וכן אמרו בשנאת הבריות שיהא אוהב את הכל חוץ מעוברי עבירה . ולשונם בזה לא יאמר אדם אאהוב את החכמים ואשנה לתלמידים אאהוב את התלמידים ואשנא לעמי הארץ אלא אהוב את הכל ושנוא את המינים ואת המשומדים הוא שנא' הלא משנאיך ה' אשנא וכתיב ואהבת לרעך אם עושה מעשה רעך אתה אהבו ואם לאו אתה שונאו ואח"כ הזכיר רברי ג

(יז) רבי יוסי אומר יהי ממון חברך

(יז) רבי יוסי אומר יהי ממון חבירך חביב עליך כשלך שזו המדה מירה על התופפת עלינו וכן הכעס היא פוגם ביום שבת ולכן הזהירה תורה לא תבערי אש בכל מושבותיכם דהיינו גופי בני אדם שהם מושבות הנשמות ובא התנא והזהיר גם בימי החול שלא יגרום לכאה מתחת ידי המלכות אל החילונים ומה הם המוליאים אותו מן הקדושה אל החולה עין הרע מי שמטיל עין הרע בבניו של חברו או בממונו שבזה עושה עלמו משכן לעין הרע שהוא עיני של סמאל הרע שיסרה עליו ואחר שזה שורה עליו עינו של אותו רע אינו ראוי שיש בכל סוכת עולם העליון מלכות . ולכן מוליאין את האדם מן העולם שהיא המלכות הנקראת עולם וברעייא מהימנא שעולם הוא מלשון עילם הנה העלמה והיינו המלכות התופפת עלינו" כאם על הבנים וזה גורם שיכא מתחת כל כנפיה וכן מי שיצה"ר שורה עליו דהיינו הכעס ששורה בתוכו אל זר ושאר החטאים שנעשים ע"י יצה"ר וכן שנאת הבריות שסני שומעניה עד שהבריות שונאות אותו מל פי מדותיו הגם שאינו חוטא בהם או שהוא שונא הבריות מלד טבעו הרע כל זה מוליאין האדם מתוך אותו עולם :

(יז) יהי ממון חברך הנה ממון חברך הם המלות והמעשים טובים בסוד

ספורנו

(יז) יהי ממון חברך כו' . הנה מידת החסידות ששבח הרב והיא בהיטיב לזולת

כמו שאם ימים תעשה מלאכה וביום השביעי שבת קדש ז"ל שאם ימי החול שאם ימי חיי העולם הזה תעשה מלאכתך שהיא המלאכה החמיצית שאם מלוה ומעשים טובים וזה ביום השביעי שהוא עולם הבא עולם שכולו שבת השבוה ומהטעם בנחת שולחנך מלא דשן וכן חז"ל אין עני אלא מן התורה ומן המלוה לכן בא המגיד והזהר שלא תפתה את חברך ללכת בדרך לא טוב אז שיהא על הרשעות אז תעכב על ידי חברך מלעשות מלוה אלא שיהיו מעשיו ונכסיו מביאים עליך כשלך שלא יחבדו ממך :

הביב עליך כשלך והתקן עצמך ללמוד תורה שאינה ירושה לך וכל מעשיך יהיו לשם שמים :

התקן עצמך ללמוד תורה היא היא התורה נערה מאורסה . כמשז"ל מאורסה מאורסה כדי שהכלה שהיא שהיא התורה תכנס במעיך לריך שתתקן תבריך ונפשך שיהיו מתוקנות ומקושטות כדי שתכנס התורה בך דמיון כיור וליור הכותלים שאין נדבק בהם קסיוד והליור כי אם יהיו נקיים ביותר ומלהיבים כלפוין כמו כן אם יש בך חטאות ועוונות המלכלכים נפשך ותבריך כילד תכנס התורה בהם לפי שעל ידי החטאות נעשים מסכים ומבדילים ומלכלכים מתשבחיה שלא יכנס פנימה לרזי תורה כדאיתא בזוהר

שאינה ירושה לך . כלומר התורה תהיה ימקב לא תפרש את שהתורה ניתנה לו למורשה . והיא תמוז על תכסניית שלה

פתח עינים

פודניה כמו שכתבנו ודוק היטב

(ז) **והתקן** עצמך ללמוד תורה וכו' תפסר במשז"ל עד שאדם מבקש שיכנסו ד"ת לגופו יבקש שלא יכנסו מפדנים לגופו ונתבאר לעלנו דהמפדנים הם מהסט"א והם גופו גדל בסט"א אין ד"ת יכולים ליכנס וז"ש התקן עצמך שיהיה גופך סקור ולא תהיה לחיזה לסט"א ללמוד תורה כי בהיותך כלי מחזיק ברכה מסטרת דקדושה תת"ל תלמוד תורה ויכנסו דברי התורה בגופך שאינה ירושה כלומר דבירושה שלה

ספורנו

לזולת תעלה בידך בהיות ממון מחברך מביב עליך כשלך בהכנתך לא מוכנו התקן עצמך ללמוד תורה יותר מהכנה תשר לך בשבע שאינה ירושה לך שלא יקרה לך בה כמו שיקרה ליורש שיקבץ ממון בזולת בשמלוים כי לאמנם בזה לא יספיק מעט בשמלוים ובהשגיח פלמוד תורה תציג בחסידות שלא אלא זה כלאמרם ז"ל לא עם הארץ חסיד . וכל מעשיך יהיו לשם שמים תהיה בכוונה לעשות רצון יוצרך ללכת בדרכיו שהוא מסיד בכל מעשיו :

על טוב לב והוא מאמר כללי רומה לעניין אום' בבלל התורה דעלך סני לחברך לא תעביד ובברייתא פירש שלא יוציא שם רע על נכסי חבירו עד שיהא סיבה להרחיק הקופצי' מהם שאלו אדם על פירות חבירו והם שיים ישבחם ללוקח ואם אינם יפים יאמר לו איני יודע וכן פי' שיהא חם על הצלה ממון חבירו כשלו . ראה את ספינתו מטורפת בים או טובעת בנהר דליקה נפלה לו בחצרו ובידו להצילו יהא מורח ומציל :

ואמר אחר כך התקן עצמך ללמוד התורה שאינה ירושה לך כלומר אפי' שהיו אבותיך ת"ח לא תאמר הרי הדבר מוסבע בי ודי לי במעט העיון שאינה ירושה לך כמה נהרות יבשו כמה סלעים יצאו מהם מים :

ואמר אח"כ וכל מעשיך יהיו לש"ש . והוא מאמר חשוב וכולל מאד עניינו שהאדם בודאי צריך להתעסק בענייני העולם ובישוב המדינ' לצורכי הנוף והנהיוי שאף כשמתעסק בענייני אלו לא יהא כוונתו אלא להשלמת הנפש ונמצאת זכות אפי' בעת מעשה ההוא אחר שכוונתך פ' קדושים וזכו והתקן עצמך ללמוד תורה : תשובה כמאורסה ותעפ"י שכתוב מורשה קהלת יעקב לא תפרש את שהתורה ניתנה לו למורשה . והיא תמוז על תכסניית שלה

בו אינה לשם המעשה ההוא אלא להשלמת הנפש והוא ענין אומרו (בברכות דף ס"ג ע"א) בכל דרכיך דעהו אפי' לדבר עבירה קרא העסק באמיניות דבר עבירה והוא נ"ב אומרם (שם דס"א ע"ב) ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך בשני יצרך ביצה"ט וביצה"ר כלומר שאפי' בעת שהעסק בפעולת היצר תהיה בונהך לתכלית טוב וע"ז הצד יקרא היצה"ר טוב כאומר' ז"ל (בב"ר פ"ט) וירא אלהים את כל כו' והנה טוב זה יצה"ר וכי יצה"ר טוב מלמד שאלמלא יצר הרע לא היה העולם מתקיים והוא ג"ב אצלי אומר' ז"ל (בפ"ק דברכות ד"ח) כל האוכל בט' באלו התענה ט' ועשירי כלומר שאחר שאכילתו בט' היתה לכונה בדי שיוכל להתענות בראוי בעשירי במצא שהוא זוכה באכילתו והוי באלו התענה ט' ועשירי ואחר כך הזכיר דברי ר"ש:

(יח) רבי שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה כלומר שבהתמדתך

(יח) רבי שמעון אומר הוי זהיר בקריאת שמע ובתפילה וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע אלא רחמים

שלא אלא היקרי מאורשה מקושטת ומתוקנת וזהו התקן עצמך והתקשט כמאורשה כדי שתכנס התורה במעיך שאינה ירושה לך כלומר אין פי' מורשה לשון ירושה [אלא] (או) מאורשה כדפירשו וכל מעשיך בין תיקון המדות בין לימוד התורה יהיו לשם שמים לייחד שם שהיא המלכות עם שמים תפארת:

(יח) יען כי הם סוד יחוד עליון כמבואר בכמה דוכתי בזוהר וכשאתה מתפלל אל תעש תפלתך קבע כלומר לא תקבע עצמך אל המלכות לבדה כמו שעשו הקדמונים שהפרידו וקללו בנטיעות ואמרו די לנו במדה זו שהיא היא מנהגת העולם מה יש לנו עסק בנסתרות אלא לעולם תיחד אותה בסוד הרחמים ת"ה ותחנונים חסד גבורה שמשם יוצא החן לעולם המים מהחסד והעושר מהגבורה שהם לפני המקום בינה שכן היא נקראת מקום בסוד ברוך כבוד ה' ממקומו הנה מקום כדאיתא בפ' ויקהל:

א"ה:

ספורנו

(יח) **אל** תעש תפלתך קבע כו'. הנה מעלת יראת חטא שכבר הרב תעלה בידך בזהירות על קריאת שמע ותפלה המזכירים גדולת המלך הקדוש שלוה להזהר מן החטא. ובזה שלא תהיה תפלתך קבע כמסיר המשא מעליו. אבל תהיה רחמים ותחנונים כי בזה תרגיש שאתה צריך להשיג לחיי עד מלפניו כל משאלותיך. ותירא מחטא לו. ואל תהי רשע בפני עצמך כמו שעשה אלישע אחר שבשביל שחשב שאין לו תקנה לא רצה לחזור בו. אבל ראוי שאם תחטא

פתח עינים

יאה לאד' והיה כצדיק כרשע יורש אביו לא כן התורה שאם הוא רשע הוא פוגם ואין תורה נכנסת בגופו:

ואפשר להת קשר לחלקי משנה א כי אפי' הלוה ואינו משלם נק' רשע וכ"ש גוזל וגונב שהוא פסול לעדות וכתיב ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי גם ארז"ל שיבקש אדם שלא יכנסו מעדנים לגופו כמ"ש בסמוך ואח"כ יבקש שיכנסו ד"ת לגופו וז"ש ר' יוסי יהי ממון חבירך חביב שלא הגזלנו וכן לפרוע לו ואז בהיות שאתה זהיר בזה התקן עצמך ללמוד שאם לאו אתה רשע ואינה ירושה דבין צדיק בין רשע יורש אך התורה אם אתה רשע אין התורה נכנסה אצלך וכל מעשיך דייקא אכילה ושתיה וכיוצא יהיו לשם שמים ובזה תתרחק מהיתרוני' והמעדני' והתורה תשרה בגופך:

(יח) **ר'** שמעון אומר הוי זהיר בק"ש ובתפלה וכו'. הפ' דכלפי מי שתורתו אומנתו מדבר דדינא הוא דא"צ להפסיק בתפלה ואפי' בק"ש יש סברא דא"צ להפסיק ולז"א

א"נ הזהיר שלא זו בלבד אלא תייחד אותה עמהם לפני המקום ג' ראשונות שהם מקום ומשכן לא"ם ב"ה וזהו לפני המקום:

א"נ מקום הוא שם הויה כזה י' פעמים י' ה' פעמים ה' ו' פעמים ו' ה' פעמים ה' עולה מקום וכבר ידעת ששם יהו"ה הוא מתחלק בעשר ספירו' י' חכמה ה' בינה ו' שש קצוות ה' אחרונה מלכות והנה הזהיר התנא ואמר שלא זו בלבד שתיחד המלכות עם עשר ספירות הנקראים מקום אלא תעלה בכונתך עד א"ם ב"ה שהוא לפני לפנים מעשר ספירות הנקראים מקום ששם פקיעו דכל רעותון להשריש כל הספירות לשורשם העליון א"ם ב"ה שהוא שורש הכל וזהו סוד עלינו לשבח לאדון הכל שאחר שיחדנו כל היחודים בק"ש ובתפלה אנו משרישים הכל בסבת הסבות וזה ואנו משתחוים לפני מלך מלכי המלכים ופירש מורי זלה"ה לפני א"ם ב"ה אשר הוא לפנים ממלך כת"ר מלכי חכמ"ה ובינ"ה המלכים ז' ספירות שהוא נוטה שמים ת"ת ויוסד ארץ הוא המייחד יסוד עם הארץ מלכות הרי שהוא אדון הכל וזהו שכוון התנא באמרו לפני המקום כדפרשו. שנ' כי אל רחום וחנון אל מלכות בסוד אל זועם בכל יום חנון בסוד ויט חנו ורחום ת"ת בשש קצותיו ארך אפים כ"ע אריך אנפין וסדרא נקט ואזיל ק"ו האמצע גוף האילן המסתעף בענפיו וזהו סדר בעצתך תנחני נוטריקין עטרה צדיק ת"פ בשש קצותיו כתר. ורב חסד היינו בחינה נפלאה בכתר עצמו שנקרא רב חסד דהיינו חסד דלגו כדאיתא באדרא דנשא ששם סוד החסדים הנפלאים שאטפ"י שגזרו בתי דינים התחתונים בהנהגת הדין מהפך אותם בסוד חסדיו ועושה שינחמו ויתחרטו מהנהיג הדין וזהו ונחם קרי ביה ונחם בפתח ודוק ותשכח וא"ת מי הכניסני בתגר זה יותר טוב להתפלל דרך קצרה ... להשמיע לאזנו מה שאני שומע ומבין ומה לי עוד עסק בנסתרות לזה אמר אל תהי רשע בפני עצמך פי' מהיות טוב לא תקרא רע כי מי שיודע לכוון כל זה ואינו מכוון נעשה רשע וכדאיתא בתיקונים שכל מי שאינו מכוון בד' כריעות ובד' זקיפות ד' אותיות יהו"ה וד' אותיות אדנ"י משולבות אשה אל אחותה בברוך י"א במגן אברהם ה"ד ובמודים ו"נ בשים שלום ה"י בסוד יאהדונ"ה שכינה צווחת ואומרת נתננו ה' בידי לא אוכל קום ואין לך רשע גדול ממך אם תעשה את הדבר הזה:

להיות

בכך תכיר בוראך ותתאב אליו כפי היכול' והזהירו אחר כך כשיתפלל לפניי לא יעשה תפלתו קבע ר"ל מצות אנשים מלומדה כאדם הבא לפרוע חובו וממהר להקל משאי והולך לו אלא דרך תפלהובקשה ותחינה ורחמים ותחנוני' ואמר ע"ז שנאמר כי אל רחום וחנון הוא כלו' כשיתפ' הוא דרך רחמים ותחנונים יעשה הוא רחום וחנון ואמר אח"כ אל תהי רשע בפני בעצמך כלומר שכל שהוא פחות ורשע אצל עצמו ומחזיק עצמו כאדם נקלה וחסר לא יחו' לשו' פחיתו' שיעשהו ואח"כ הזכיר דברי ראב"ע:

ראב"ע

ותחנונים לפני המקום שנאמר *כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה. ואל תהי רשע בפני עצמך:

מלאכת שלמה

כי אתה אל חנון ורחום ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה, כך לשון הפסוק בתרי עשר בספר יונה אכן שם בס' יואל לשון הכתוב כי חנון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד ונחם על הרעה ובמשנה לא נקטא לא לשון זה הפסוק ולא לשון הפסוק דביונה כאשר עיניך רואות ויש להסתפק אם יש טעות בלשון משנה או הוא פסוק מורכב ובקצת דפוסים מצאתי דנקט ממש לשון הפסוק דבספר יואל:

(יט) (ראב"ע) אומר הוי שקוד ללמוד תורה כלו' הוי מתמיד ללמוד תורה. ודע מה שתשיב לאפיקורו' כלו' דמוסף על מה שצריך לך בה בביאור המצות ובתלמוד צריך שתלמד בה מן הדברי' העיונים מה שתשוב בהם את אפיקורוס החולק על התורה במופתי' כוזבים או בלתי חותכים עד שתדע להכזיב מופתיו במה שיבא להרוס בהם מן הפינות התוריו' וכן שתדע לאמת לו מופתי' חותכים אם בא להרהר בפינות המושכלו' ואמר אח"כ ודע לפני מי אתה עמל ובא הנה ידיעה במקום התבוננות כלומר שלא יבהילך טורח לימוד זה וכזה מן הטורח עד שתשאר נבוך וההתלמדו' ראוי לך ופוסח לקצת דעיתיהם אבל תחשוב כי כזה להארתו ולכבודו יתברך וכן שתדע שבעל מלאכתך

(יט) *רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס ודע לפני מי אתה עמל *ומי הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך :

מלאכת שלמה

ר' אליעזר אומר הוי שקוד ללמוד תורה, אית דלא גרסי מלות תורה ודע מה שתשיב כל"ל. ולפי מה שראיתי בס' מסורת התלמוד שם בסנהדרין (דל"ח) דלא גרסינן מלת תורה אין צריך לגרוס מלת דע ומ"ת איני יודע מי הגיד לו זו הגרסא וברמב"ן פ' ויקרא גבי חלבו האליה כתבה בלשון זה הוי שקוד ללמוד תורה כדי שתשיב לאפיקורוס : ונאמן בעל מלאכתך וכו' ומצאתי מוגה דגרסי' ומי הוא בעל מלאכתך ותו לא מידי ע"כ וכן מצאתי שהגיה החכם ה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל ודע לפני מי אתה עמל ומי הוא בעל מלאכתך ומחק השאר ע"כ :

(יט) להיות דעת ר' אלעזר כן שעיקר יקר השלמות הוא הפלפול והחכמה לזה אמר הוי שקוד כלומר שלא יהיה למוד התורה עליך כמשא אלא בשקידה שתחזור ותעיין ותחזור כדי שתבין הדבר על בוריו. ובזה תרויח כשיבא מין או אפיקורס וישאל אותך בהיות שכלך מחודד מרוב העיון תדע מה שתשיב אותו ותדחה אותו בקש ושיס בשכלך ולייר לפני מי אתה עמל שהוא לופה ומביט השקידה שלך ועמלך ומי הוא שישלם לך שכר פעולתך מדת מי ממש תשלם לך שכר פעולתך :

ר'

ספורנו

תחטא תחשוב שיש תקנה ותשוב בהיותו מתנחם על הרעה :

(יט) הוי שקוד כו'. הנה בשקידת תלמוד תורה בלבד. ולא בזולת זה תמצא בה תשובה מספקת לכופרים כאמרו אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ד' ודעת קדושים תמצא ובזה תהיה מעין מתגבר על כל חולק כמו ששבת הרב. ודע לפני מי אתה עמל. שראוי שתרבה עמל בזה לכבודו. ודע שנאמן הוא בעל מלאכתך שישלם אף על פי שאין ראוי שתכוין אתה לזה אלא לעשות רצונו :

היום

פתח עינים

ולז"א הוי זהיר בק"ש דהדין הוא דלק"ש מפסיק ולאפוקי מאידך סברא וגם בתפלה אם רוצה יתפלל ולכך אמר הוי זהיר בק"ש ובתפלה ועמ"ש בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' ע' ומשם באר"ה.

(יט) ר"א אומר הוי שקוד ללמוד תורה ודע מה שתשיב לאפיקורוס. כלומר אין צורך ללמוד בספרי חיצונים בטענה שצריך להשיב לאפיקורוס כאשרהן בעין כה יאמרו בלכתם ללמוד בספריהם ללשונותם בגוייהם לז"א הוי שקוד ללמוד תורה הסר טפשות זה לאבד הזמן היקר והוי שקוד מהיר ועוסק תדיר ללמוד התורה הקדושה כי בעסק התורה לבד אם תתבונן

ידיע

(כ) ר׳ טרפון אומר היום קצר שנ׳ ימי שנותינו בהם שבעים שנה וכלל ימינו עלי ארץ והמלאכה מרובה מלאכת ה׳ רמ״ת מצות עשה ושס״ה לא תעשה והפועלים עצלים שאין בני אדם עוסקים בה אלא דרך ערלי והשכר הרבה שאין מי שילמוד יבוא ויקבל שכר נשאר השכר במקומו עומד ומתרבה ובעל הבית דוחק הוא הקב״ה ישתבח שמו לעד שרוצה שילמדו התורה ויתן להם שכרם כפלי כפלים אף הוא חזר ואמר לא עליך המלאכה לגמור אדם פותח ספר ואומר לכמה שנים איני משלים זה הספר לזה אמר לא עליך המלאכה לגמור תתהבל על יצה״ר תאמר לו אינו לומד כי אם עלה א׳ ואת״כ תאמר איני לומד כי אם עלה אחד והדתה אותו עד שתלמוד רצונך. ולא אתה בן חורין ליפטר ממנה וא״ת מי הכניסני בתגר זה איני לומד לא מעט ולא הרבה לזה אמר ולא אתה בן חורין ליפטר ממנה ואם תעשה תתבולות על יצה״ר ותלמוד מעט אחר מעט ובזה נעשה את״כ הרבה ולזה אמר אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה כעין שלמדת

(כ) רבי טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעל הבית דוחק:

מלאכתך ר״ל המזקיקך לכך ישלם שכר פעולתך:

(כ) רבי טרפון אומ׳ היום קצר כו׳ בא להעיר לאדם להיותו חרוץ וממהר לת״ת כי זמן חיי האד׳ הוא קצר ומלאכת הלימוד מרובה ארוכה מארץ מדה ורחבה מיני ים ופועלים עצלים ר״ל שהלומדים טבעם כן לרוב הטורח והצריכות לזמן רב והשכר מרובה וראוי לו שישתדל עליו להרויחו ובעל הבית דוחק ר״ל מצוה ומזרז ומתרה ולהפליגו עוד בהערה ולהזהיר על התרשלות חזר ואמר:

לא

פתח עינים

ידוע תדע להשיב לאפיקורוס כי תורת ה׳ תמימה לא תתסר כל בה רק שתהיה שקוד דענינו מהיר ומשתדל ומחמיד ללמוד תורה וזה עיקר הכל כמו שביאר הרב מהר״ם די לונזאנו ברישׁ דרך חיים שלפי ריבוי עסק התורה כן ירבה יראת שמים ושם הארך הרב ז״ל בדברים נכותים ע״ש. ונקט לשון זה שקוד לרמוז דבעסק התורה מכניע ת׳ איש דעשו סט״א ומחבר ו״ד שהם קבה״ו ולבסוף יהיה קדוש אותיו׳ שקוד וכמו שפירשו כי קדוש הוא לרמוז שמיחד הדודים ד״ו ומפריד הת׳ דסט״א כי כן אותיות ד״ו באו בין אותיות ק״ש שהם ת׳ ונעשה קדוש וכמו שפירש כן בס׳ אור הישר מרב מופלג שהגידו לו כן בחלום והארכנו בעניותנו בספרי הקטן פני דוד פ׳ תולדות ובמקומות אחרים בס״ד ביארנו כמה ענינים בהקדמה זו ואמר ודע לפני מי אתה עמל על דרך שפירש האר״י ז״ל לפני מי אתם מתפללים וילדק מאד בעסק התורה ידוע. ואפ׳ דרמז אתה עמ״ל עמ״ל ר״ת על מנת לקיים כי זה כל פרי הלימוד:

ספורנו

(כ) היום קצר כו׳. אמר ראוי לתמוה על עצלות רב בני האדם וכמעט כלם כאמרו הכל סר יחדו נאלחו שאף על פי שלא יעסקו בתורה ובמצות מאהבה ומיראה כראוי לא היה להם לעסוק בתורה בשביל השכר שהוא הרבה שאדם אוכל פירותיה בעולם הזה והקרן קיימת לעולם הבא בלי ספק כאמרו כי הוא חייכם ולהשיג ידיעה בה יצטרך זמן רב. והנה חיי האדם קצרים בערך אל המלאכה שהוא ארוכה

(כ) ר׳ טרפון אומר היום קצר והמלאכה מרובה והפועלים עצלים והשכר הרבה ובעה״ב דוחק. לכאורה ה״ל למתני והפועלים עצלים בסוף אמנם נראה דלא

(כח) **לא** עליך המלאכה לגמור כלומר שלא האמר איך אהחיל בדבר שלא אוכל לבא עד הבליהו שאינך מחויב לבא עד הבלי' ולעשות ביתר מן היכולת ובן אם האמר איני טובן לכך צריך ע"כ פנים שהשהדל כפי מה שהוכל שאינך בן חירין להבטל מכל וכל ממה שנוצרת עליה ושבר טוב מ"מ שמור לך אם מעט ואם הרבה והוא שאמר אם למדת תורה הו'

ונאמן הוא בעל מלאכ' שישלם לך שכר פעול' הן בעה"ז הן בעה"ב למי שיחייבו אופני משפטיו ית'. והוא שאמר ודע מתן שברן של צדיקים לע"ל ובא הנה לעתי' לבא במקום עולם הבא אע"פ שעיקר הנחתו לזמן ימות המשיח אלו השמות ר"ל העה"ב והחיית המתים ולע"ל מתחלפי, המיד זה החת זה כמו שביארנו בקצ'

(כח) **הוא היה אומר לא עליך המלאכה לגמור ולא אתה בן חורין להבטל**

מקומות: נשלם הפרק:

עקביא

ספורנו

פתח עינים

להרוכה מחרן מדה וכעל הכית דוחק עשה כעבע להדם בילירתו שיחלוה לדעת כלי ספק והיה משהדל בזה לולי תחלה ילר הרע לל המוחה והעונות בני לדם כלמרם ז"ל רבותו של עולם רלונו לעשות רלונך ומי מעכב שחור שבעיסה וכולי:

(כא) **לא** עליך המלאכה לגמור כו'. ואין התגללות לחומר שיאמר בחין רחוי לעמול בידיעת החורה מפני שחין להשינה בזמן קלר כי אמנם כל החלק ממנה שיעיג להדם הוא נחשב ומכוון לגל כעל הכית לף על פי שלא מגמור המלאכ' וגם כן מי שלמד לא כלה ושכב שגמר לא כל

(כא) **אם** למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה וגאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך. לפשר לפרש דכתורה יש שני מלקים רחשון הוא ללמוד נירסת להבין פשטי הדינים וחלק שני לסרות כמותו לחדם מידושים כפרד"ם ופלפול והרב החר"י ז"ל כשהיה לומד בהלכה היה מורה מחוד עד שמזיע בפלפול וכוונתו לשכר הקליפות ולכרר ההלכה לקשט הכלה. וא"כ בחלק הרחשון ללמוד נירסת הוא בחינת דיבור. לכל הפלפול ומורת להקשות בכח ולחרץ ולחדש יש בו ג"כ בחינת מעשה כלר מה נוסף על בחינת דיבור. וז"ש אם למדת תורה הרבה לימוד כשלמת להבין פשטי הדברים נותנין לך שכר הרבה. וכעגד הממיין ומורת לברר ההלכה ולהוליא לאור מידושי תורה וזה יש כמה מדרגות זו למעלה מזו לאמר וגאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך דוה תשוב גמי מעשה וגם כביכול הוא בעלמו ישלם דחדי קב"ה בפלפולא, וגאמן הוא לשלם לך כפי סדר מדרגות עיונך ופרחך. וזה ש"ם דבריהם לאמר נותנין וכסוף לאמר ישלם ולאמרו פ' הזרוע תני חנא ישלם ולא לאמרת מדת חסידות אנו כאן גמלא דישלם הוא מן הדין ומשמע ממ"ם בס"ם בקמל דף ע' ומרמ"י וכו' שם דמה שעושה הלר' יאמר על חיובו יפרע לו הקב"ה בחייו לאינו בסיג שכר מלות בהאי עלמא ליכא. ומינה ילפינן דעושה יאמר על חיובו שכרו מן הדין כי לא נעשה על זה. ולאמרו פ"ג דגדרים דהפלפול ניתן למעשה רבינו ע"ה והוא נאנו ליסרחל וא"כ אין ישרחל חייבים בפלפול וסס עושים יותר ממה שנלעוו וכביכול מן הדין הוא שישלם ובהכי חנוח

דעתנו

שלמדת ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך אם מעט ואם הרבה ובלבד שיכוין לבו לשמים :

ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא כמשאז"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא שלא נכתב כדי שתדע אותו ואחר אשר הוגת דעת ר' יוחנן בן זכאי הוגתו דעת ה' תלמידיו אשר חלקו השלמות כולו בה' חלקים וכולים מסכימים לדעת ריב"ז רבם רק שכל א' מהם שבח חלק א' מה' חלקים שהוא לדעתו יותר נאות להשגת התכלית האחרון ואחריהם נכתב מאמר ר' טרפון שהיה גם הוא תלמידו של ריב"ז ונחתם ונסתם הפרק במאמרו אשר ביאר כל הדרוש על נכון מסכים מכל צד ונאות לדעת ריב"ז כמדובר: הושלב"ע :

ממנה אם למדת תורה הרבה נותנין לך שכר הרבה ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעלתך ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא :

(משנת ר"ה בן עקשי' תמצא בסוף פרק ששי) :

תם ונשלם פרק שני . תהלה לאחד ואין שני . אנס"ו :

פתח עינים

דעתינו במאמר השלם הזה דנבי לימוד בעלמא אמר נותנין כי כך חובתו והשכר מתנה יקרא בלד מה ושכר בלד מה וכמ"ש נותנין לך שכר קרי בי' מתנה וקרי ביה שכר וקאמ' שהוא מתנה דכך חובתו. אבל אם טורח בפלפול וחידושים או הוא יותר מאשר נצטווה דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה ולז"א ישלם לך שכר פעולתך . ואל יקשה בעיניך ענין זה לז"א ודע מתן שכרן של צדיקים על המצות לעת"ל דשכר מצות בהאי עלמא ליכא ונקרא מתן שכר . אבל העושה יותר מצדיק אף שלא נתחייב נקרא שכר וקרי ביה ישלם ונפרע בחייו . ועוד אפשר לו' אם למדת תורה הרבה וכיון שלמד הרבה ודאי עסק אף בדיני המצות שאינם נוהגות כקדשים וטהרות נחשב לך כקיום המצות ההם ונותנין לך שכר הרבה דייק לומר שכר הרבה לרמוז דיש לו שכר לימוד ומעשה בלד מה וקרי ביה מתנה בערך דמעלה עליו כאלו קיים המצות דזה מתנה דלא קיים והוא בכח וקרי ביה שכר על הלימוד שלמד בפועל :

ונאמן בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך ודע מתן שכרן וכו'. י"ל דהול"ל בעד המלאכה . ואפשר בחקירת הראשוני' דאמאי משלם לרשע קצת מצותיו בעה"ז ותי' בס' אשר הנחלים במ"ש המפ' דהטעם שאין הקב"ה משלם השכר בעה"ז משום בל תלין ה"מ דהיראה ביד האדם וכשעושה מצות ולומד תורה ביראה קונה בשבח כלי וליכא בל תלין והתינח בצדיק אך ברשע אין כאן שבח והוא שכיר לכך משלם שכרו בעה"ז משום בל תלין זת"ד וז"ש ונאמן בעל מלאכתך שישלם כי אתה קנית בשבח כלי וז"ש מלאכתך דבצד מה נקראת שלך דקנית בשבח כלי לכן שכר מצות בהאי עלמא ליכא . ומזה תבין ששכר צדיקים לעתיד לא כן הרשעים דאין קונים המצות דאין להם שבח כלי וז"ש ודע שמתן וכו' כלומר בזה דע והבן דדוקא שכר צ' לעת"ל ולרשעים משלם בעה"ז ודוק היטב. א"נ אפשר דוקט בעל מלאכתך ולא בעל המלאכה כי היכי דתנן המלאכה מרובה וכו' שם רמז כי המלאכה בשלימות היא לקיים תרי"ג מצות כי כלם שיעור קומה א' וס"ד דמי שהיה יכול לקיים איזו מצות ולא נזדרז נמצא שלא עשה אשר היה בידו וה"ז כפועל שעש' חצי או רביע כלי שלא עשה כלום דבשלמא אם הוא אנוס פטור לז"א בעל מלאכתך מה שעשית הוא משלם לך . ומ"ש ודע מתן שכרן וכו' אפ' רמז שהקב"ה זורע המצות ומיציאין פירו' ומן הדין

(ח) עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת *ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

פרק שלישי

(ח) עקביא בן מהללאל אומר הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה דע מאין באת *ולאן אתה הולך ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון. מאין באת מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר רמה ותולעה ולפני מי אתה עתיד לתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

מלאכת שלמה

ולמן מתה הולך וכו' והניה הר"ר יהוסף ז"ל ולאין נס הניה מאין בתתה מליחה סרוחה סוב הניה לפני מלכי המלכים ברוך הוא וכתב כן מנחתי:

(ח) עקביא בן מהללאל אומר כו' שלשה דברים אלו יביאהו להשתדל במידות ובתורה עד שיגיע לשלמות שזיריהו יבא ממיפה סרוחה יביאהו להשבי מן הגאוה שהיא שורש המדות הרעות. והסתכלות באחריתו ודעתו שהוא הולך במקום רימה יתולעה יביאו לבזות קניני העולם הזה והתבוננו שהוא מעותד ליתן דין וחשבון ע"ב פעולותיולפני הקב"ה יביאהו להשתדל בתור' ובקיום מצותי' ונבלל במאמר מאין באת פחיתו' מצד מלאכת היפיו ונקביו ושאר הדברי' הנמאס' שבו עיד בחיים חייתו ומהוך כך שנו בברייתא (באבות דר"נ בוננו א"ל הקב"ה לחירם בך נסתכלת ובראתי פי"ט) הסתכל כד' דברים ואמרו עליה ומה עתיד להיות כלומר אחר שבא לעולם והוא שאמרו עליה למלך שכנה פלטרין ושכללם וביב של בורסקי עוברת בתוכו ונופלת על פתחה כל עובר ושב אומר כמה נאה פלטרין זה אלמלא שביב זה של בורסקי עובר בתוכי. כך באדם ומה עכשיו שמוציא מעיין סרוח מתנא' על הבריו' אלו היה מוציא מעיין של שמן אפרסמון או פלייטון על אכ"ו והוא אצלי מ"ש בחמשי של בתר' ובדע"ה ע"א על ענין מלאכת צור מלאכ' הפיך ונקביך ביום הבראך

ספורנו

כל המלאכה לינו בן חורין ליבטל ממנה שאם תוסיף לעסוק בה תוסיף שלמות תמיד. וידבה שכרה שתמלא ן יומר בעיני המלך כאמרם ז"ל לינו דומה שונה פרקו מלה פעמים לשונה פרקו מלה ואחת. ונלמן הוא שיבלס ת"פ שלינו רצוי שתכוין לזה לזה. לכל רצוי שתעשה מלאכה מכל מקום הוא מעלמו נלמן שלינו מקפח שכר כל בריה:

(א) **הסתכל** בשלשה דברים כו'. רצוי שתתבונן בתחלת מליאותך וסופי הם כפי החלק הגשמי ואם כפי החלק השכלי. והנה מליאות החלק הגשמי תחלתו וסופו דבר נפסד וגמאס. לכן ראין רצוי להרבות השתדלות בענינו לתמס מליאות החלק השכלי הנה ייעד ירע עינינו כפי השתדלותך בו לשכר ילא משפטנו מלפני המלך הקדוש ולכן רצוי להשתדל בהלחתו שיזכה בה בדינו ולהשתמר מכל

מוגע

פתח עינים

הדין הפירוש שלו ולע"ל דמיתזי כרבית לז"ל מתן שכרן קרי ליה מתנת נמי רמז על הפירוש לעת"ל דאין כאן הלוואה רק המלוות זורעים והם מיבימים והוו"ל כמצבית נכסי תבירו והנס שלינו מן הדין לתת לו השבח כמו שהוכיח הריב יקרא דשכני הוא דרך מהנה וז"ם מתן שכרן לעת"ל דעבידי דלתתי המלוה עלמן הם מוליאין פירות ודוק היטב:

(א) **עקביא** בן מהללאל אומר וכו' דע מאין באת וכו'. לפשר לפרש עפ"י מ"ם הרב מהרח"ו זל"ל בשערי קדושה דמהד' יסודות בחיים כל מיני עבירות מיסוד האש הנה בחה ריעת דלחב"ה הוא הגאוה וגמשכים בלי"ר הכעס והקפדה וכיוצא מיסוד הרוח גמשך כל דיבור לשון וסי' ולרות ממלגת מיסוד המים גמשכי תאוות גופניות בעריות ומאכלות וכיוצא

ומיסוד

יבראתי נקבים בארם

(ג) **רבי** חנינא סגן הכהנים אומר כל אחר שהזהירו הנה בבבוד החכמים ומוראה הודיע זה החכם דצריך לצדף עמה כבוד השלטוני' ומוראם ולהוסיף בה עד שיתפ' בשלומם שהנהגת בני אדם אמנ' היא חלוקה לשני חלקין הנהגת תורית והיא המסורה לחכמים והנהגת מדינית והיא המסור' לשלטונים ולשיפטים וכשתחסר הנהגת החכמי' אמנם לא תחסר הנהגת המדינית בכך אבל בשיחסר המדינית יחסרו שתיהן דכל שאין שם מוראת מלכות כל אחד מתייר' מחברו להנכל ולהתגול' עליו וכל זמנו בהלוהו מרדותיו בהשתדלי' הצלתו והוא שהפליג בה להתפלל עליה ולא סוף דבר במלכות ישראל אלא אפי' בשל אומות השלם שהרי אפי' התורה רמזה לנו בהקרבת

(ג) *רבי חנינא סגן הכהנים אומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות שאלמלא מוראה איש את רעהו חיים בלעו:

מלאכת שלמה

ר' חנינא סגן הכהנים מצאתי שהגיה הכתב הר"ר יהוסף מסכנזי ז"ל הגניה גם ר' חנניה בן תרדיון גם ר' חנניה בן חכינאי גם ר' חנני בן לוסח

פתח עינים

ומיסוד הספר נמסכת המלכות והמלוה לקייס מלותיו ים' ואין עבודתו בשמה ע"ם בתורך. ולפסר דזו כוונת עקביה בן מהללאל אומר בסיומו גדול בדורו ואין העזרה מסלם על כל אדם מישראל בחכמה ובירחת חטא כמוהו ביקש למלוח לרוכה ומרפא לד' מרחות נעשים הנז' ומלח כדי נחולתו להסתכל בהני תלת מילי זה ילח רחטוי' דע מלין בחת מעפה סרוחה וכשתסתכל בזה לחם תחזה כי על מה יתנחה החדם והוייתו הנה זה בח מעפה סרוחה ובהביטו לל ערקו ופיקרו יחזור לגורי"ו ויכנע לבבו וינילול מנחוה וכעס והקפדה מהס ומהמונס ולמן לחם הולך למקוס טפר רימה ו תולעה בין תבין חת תסר לפניך היה לפוח כל טעשוניך מן היכלי בן ולבע רקמתים ובגדי יקרות ונחת שלחך מלח דבן ברבורים לבושי' טגלח תלחת ועיזת כרכוז וכהנה וכהנה ברחים כי מכל כלי חמדתיך וכל פרקי טעיפי שלמן ערוך ליך כל מלומ' ביוך לך מרדין מבני לטגח ונזרת טילחה בח בטר וכטמן בטפר מקוס רימה ומולעה וכשומו כל זה עגר טיניו יטזוב דרכו ומתבזותיו בתחות נופניות הטריות ומחכלות גדולי נדולים מיסוד המים הרטים. ולפני מי לחם תחיד ליתן דין וחשבון וכו' וכזה יגלל מכל דיבור לסור כי כח הדברי מלחה היח שלומה מהבורת יתברך לל החדם ויבדל חלהים ביטו ובין חיות ובהמו' והוח תחיד ליתן דין וחשבון טל חסר נטחתם במחנתו עד רלוטו כמו שהלריך במוסרו סרב בינה לעתים ובכלל לעובדו כחיובו בירחה ותהבה ושמחה ונמלח כי בהסתכלו בנ' דברים הללו ניזול מחריני מנפי העבירות השתרנו פלו מחומר ד' היסודות ועמ"ם בעניותנו בקונטרי' דברים לחדים דרוש ט"ו בס"ד.

דע מלין בחת ירמוז דלריך לדעת ערכי נשמתו ועל מה בח לתקן בעה"ז כמ"ש בזהר סיר השירים טל פסוק חס לח תדעי לך היפה בנשי':

(ב) **ר' חנניא** סגן הכהנים חומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו'. בס' מן חבות בלחס נוקדים כתב דסגן מכת בעלי שם נקודות ולח יפחתה בסמיכות מכ"ד והמדקדק הגדול ר' חליהו בס' תשבי כתב הפך דבריו ט"ס:

דוי מתפלל בשלומה של מלכות. לפי הפשט לפסר לפרש כמה שפירשו כת הקודמין

ספורנו

מונע ממנה וזה ההתבוננות מי יחתה בח לידי טבירה כי לחנט לח ירבה בהתלוותך בהשגת המחווה הנשמיות הנפסדות לבל תשתדל בהלחת החלק השכלי הנלחי למען יזכה ביום פקודתו לפני מלך מלכי המלכים:

(ב) **דוי** מתפלל בשלומה של מלכות כו'. חט"פ שהמלך לפעמים בלחי כשר כמו

דע מלין בחת מעפה סרוחה וכשתסתכל בזה לחם תחזה כי על מה יתנחה החדם והוייתו הנה זה בח מעפה סרוחה ובהביטו לל ערקו ופיקרו יחזור לגורי"ו ויכנע לבבו וינילול מנחוה וכעס והקפדה מהס ומהמונס ולמן לחם הולך למקוס טפר רימה ו תולעה בין תבין חת תסר לפניך היה לפוח כל טעשוניך מן היכלי בן ולבע רקמתים ובגדי יקרות ונחת שלחך מלח דבן ברבורים לבושי' טגלח תלחת ועיזת כרכוז וכהנה וכהנה ברחים כי מכל כלי חמדתיך וכל פרקי טעיפי שלמן ערוך ליך כל מלומ' ביוך לך מרדין מבני לטגח ונזרת טילחה בח בטר וכטמן בטפר מקוס רימה ומולעה וכשומו כל זה עגר טיניו יטזוב דרכו ומתבזותיו בתחות נופניות הטריות ומחכלות גדולי נדולים מיסוד המים הרטים. ולפני מי לחם תחיד ליתן דין וחשבון וכו' וכזה יגלל מכל דיבור לסור כי כח הדברי מלחה היח שלומה מהבורת יתברך לל החדם ויבדל חלהים ביטו ובין חיות ובהמו' והוח תחיד ליתן דין וחשבון טל חסר נטחתם במחנתו עד רלוטו כמו שהלריך במוסרו סרב בינה לעתים ובכלל לעובדו כחיובו בירחה ותהבה ושמחה ונמלח כי בהסתכלו בנ' דברים הללו ניזול מחריני מנפי העבירות השתרנו פלו מחומר ד' היסודות ועמ"ם בעניותנו בקונטרי' דברים לחדים דרוש ט"ו בס"ד.

דע מלין בחת ירמוז דלריך לדעת ערכי נשמתו ועל מה בח לתקן בעה"ז כמ"ש בזהר סיר השירים טל פסוק חס לח תדעי לך היפה בנשי':

(ב) **ר' חנניא** סגן הכהנים חומר הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו'. בס' מן חבות בלחס נוקדים כתב דסגן מכת בעלי שם נקודות ולח יפחתה בסמיכות מכ"ד והמדקדק הגדול ר' חליהו בס' תשבי כתב הפך דבריו ט"ס:

דוי מתפלל בשלומה של מלכות. לפי הפשט לפסר לפרש כמה שפירשו כת הקודמין

ע' פרים של חג ודרשו בו כנגד ע' אומות ובס' עזרא כתיב דילהוון מקריבין נחוחין לאלה שמיא ומצלאין לחיי מלכא ובנוהי :

(ג) **רבי** חנניא ן' תרדיון אומר שנים שיושבים כו'. אמר שכל ב' שיושבים ואין ביניהם ד"ת קרוי מושב לצי' כדכתי' ובמושב לצים לא ישב וכתיב בתריה כי אם בתורת ה' חפצו אלמא כל שאין שם ד"ת מושב לצי' הוא אע"פ שאינן מתלוצצין הואי' וישיבה של בטילה הוא. אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם כלומר שמתוך דברי תורתם משיגי' מכבוד בוראם שנא' אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו והרי איש אל רעהו שנים משמע ונאמ' בהם ויקשב ה' וישמע ומנין שאפי' אחד יוש' ועוסק בתורה שהקב"ה קובע לו שכר שנ' ישב בדד וידום כי נטל עליו כלו' נטל שכר עליו ועניין וידום פי' קול נמוך מענין קול דממה דקה והוא לימוד בינו לבין עצמו ולי נראה לפרש וידום מלשון שבח כמו שתרגם הירוש' וידום אהרן ושבח אהרן ורצה בכל זה שהתור' מגונה עליו ושומרתו מן העבירו' וברייתו' (באבות דר"נ פ"ך) אמרו כל הנותן רבר תורה על לבו מעבירין ממנו הרהור חרב הרהור שטות הרהור זנות הרהור יצה"ר הרהור אשה רעה הרהור דברים בטלים הרהר בשר ודם וכל שאינו נותן

(ג) רבי חנינא בן תרדיון אומר שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים. שנאמר ובמושב לצים לא ישב. *אבל שנים שיושבין ויש ביניהם דברי תורה שכינה שרויה ביניהם. שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע ויתתב בספר זכרון לפניו ליראי יי ולחישבי שמו. אין לי אלא שנים מנין אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר. שנאמר ישב בדד וידום כי נטל עליו:

מלאכת שלמה

אבל שנים וכו' מנין שאפילו אחד וכו' עי' בתיו"ט חילופי גרסאות בזה אבל הר"ר יהוסף ז"ל הגיה אבל שנים שהיו יושבין ועוסקין בדברי תורה השכינה ביניהם שנאמר אז נדברו וגו' ומחק כל השאר המשנה ואח"כ כתב ס"א אחד שיושב ודורש מעלה עליו הכתוב כאלו קיים את כל התורה שנאמר ישב וגו' ע"כ:

פתח עינים

פ' כי כארץ תוליא למחה וכו' נגד כל הגויס כמ"ש במקום אחר:

ועל דרך האמת אפשר שיתפלל שתהיה סיהרא באשלמותא וזהו בשלומה של מלכות שכינת עוזנו שאלמלא מוראה וכו' כי היא האם כל חי והוא אם המוסרת. ועוד אפ' בשלומה רמז לחבר נהי"ם ב' רמז לנ"ה שלום יסוד ה' מלכות וז"ש הוי מתפלל בשלומ"ה של מ':

ספורנו

כמו שקרה ברב מלכי בית שני והוא אולי גוזל וחומס. מכל מקום ראוי להתפלל בשלומו כי אז יטיל מוראו ולא יסכים שיגזלו העם זה את זה. ובזה מסיר החמס מבין המון העם:

(ג) **שיושבין**. אף ע"פ שאין בספורם דברי

(ג) **ר'** חנניא בן תרדיון. כתב בלחם נוקדים אולי הוא נגזר משם תרדין מין ירק נחמד למראה כמ"ש כתרדין עלי אדמ' שמא היה מראהו נאה דומה לצבע תרדין עכ"ל ותימה עליו דתרדין הוא סלקא והוא ירוק ככרתי ואדם ירוק כתרדין צריך לברך מסנה הבריות. ובטלית הוא גוון נחמד ועל טלית אמר כתרדין עלי אדמה ועמ"ש בעניותנו עלה בקינט' פתח עינים בעירובין דף ג"ן בס"ד:

שיושב ועוסק בתורה. אפשר דעסיק ואתי בחומרי מתניתא וטורח בכח כמו שהיה עושה רבינו האר"י זצ"ל כשעוסק בהלכה. וכן עוס"ק בגימט' ורב כח:

שנאמר ישב בדד וידום וכו'. אפשר במ"ש בעניותני בס' הקטן ראש דוד

דברי תורה על לבו נותנין עליו כו' ור"ש אמר ע"ז:

(ד) ר"ש אומר שלשה שאכלו כו'. ר"ל ששלשה שאכלו על שולחן אחד ג"כ ולא אמרו עליו ד"ת הרי הם כאלו אכלו מזבחי מתים ר"ל תקרובת ע"ז שנאמר כי כל שולחנות מלאו מיא צואה בלי מקום ר"ל כשהן בלא [illegible] מקומו של עולם אבל שלש' שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו ד"ת כאלו אכלו משולחני

(ד) רבי שמעון אומר שלשה שאכלו

פתח עינים

דוד ריש פ' תשא משם מז"ה חס"ל זלה"ה כי האדם נברא מעורב מורכב מכל העולמות וע"י שימשיך האדם שפע להחיות נשמתו ע"י התורה והעבודה שהן סיבה להמשיך עלינו השכינה שהוא חיות הנר"ן בזה יומשך שפע לכל העולמות עש"ב. וז"ש ישב בדד בד"ד גימט' עשר שהוא מכוין לקשר העשר ספירות הרמוזים בד' עולמות וירום במחשבה נכונה כי נטל השפע לכל העולמות ולנר"ן בעבורו וזהו עליו:

וראיתי בס' עץ אבות דמסיק דהעושה מעשה אפי' יחיד נכתב בספר כמ"ש וכל מעשיך בספר נכתבים. אבל אם לא עשה מעשה רק דברי קדושה ומוסר ולעשות מצוה אם הוא אחד שכר יש לו אבל אינו נכתב בספר ואם הם שנים אפילו נדברו איש אל רעהו דברי' לבד מכתבן מילייהו דייקא. ובזה תרוץ לקושית התוס' ופירש אפי' תשב מצוה ונאנס הכונה א' מהשנים ע"ש באורך:

ולפי שיטתו אפשר לפרש בסגנון זה מ"ש אפי' תשב וכו' דמדחזינן דאם הם שנים הם המדברים ותושבים דבריהם נכתבים בספר מהא ידעינן דאם הוא אחד נתתינן דרגא דשנים נכתב ואחד מעלה עה"כ כאלו עשאה:

ואפשר להמתיק עוד שנאמר ישב בדד וכו' במ"ש בשו"ת רבינו יעקב ממרויש כי שהיו משיבי' לו מהשמים ואמרו לו דהמחשבים מחשבות וסברות בלבם בהלכה תמורה ובפסקים התמורים אהוב ונחמד לפני המלך העליון והבאתי דבריו בס' הקטן ברכי יוסף א"ת סי' תקמ"ה ע"ש וז"ש אפי' אחד שיושב ועוסק בתורה כלומר בהלכה בעיון להבין הדבר על בוריו הקב"ה קובע לו שכר שנאמר ישב בדד וידום במחשבה לכוין ההלכה אלהים תשבה כי נטל תלקו מהר סיני כלומר שנטל מה שהושפע בסיני עליו בעבורו כי הוא תלקו ובודאי אלהים יראה לו וקב"ע את קובעיה"ם שכר שלם:

(ד) ר' שמעון אומר שלשה שאכלו וכו' רבינו עובדיה כתב ששמע דבברכת המזון שמברכין על השלחן יוצאין י"ח ותשוב כאלו אמרו ד"ת. והרב תי"ט תהי פלא דאטו ברשיעי עסיק ר"ש דאינן מברכין בה"מ ומבטלין מ"ע דאוריתא ובס' עץ אבות כתב דנקט ג' דביחיד או בב' שמברך כל אחד לעצמו לית לן בה אבל בג' דא' מברך והב' יוצאים על ידו נמצא שהם לא אמרו ד"ת על השלחן ע"פ ששומע כעונה לענין

ספורנו

דבר ליצנות כיון שאין בכל דיבורם דברי תורה. נתשב למושב לצים שכל ענינו הבל ודבר נפסד והביא ראיה ע"ז ממה שכ' ובמושב לצים לא ישב כי אם בתורת יי חפצו כלומר שכל מושב הוא מושב לצים זולתי מה שיהיה בו דיבור בתורת יי אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי תורה אף על פי שאין עיקר סיפורם בזה שכינה ביניהם ובהגידו את הנמשך לכל אחד משני ההפכים הודיע גודל הענין וערכו כדי לעורר לטוב גם את ההמון. ואם כן אפילו אחד שיושב ועוסק בתורה כי אמנם ליחידי לא יקרה דבור בתורה זולתי כשיעסוק בה והביא ראיה על שכא ממה שכתוב למעלה טוב לגבר כי ישא עול:

(ד) **זבחי** מתים. מאכלים אשר כל ענינם

לענין גוף הדין אך לא לענין זה דבמילי
חסידו' עסקינן ולריך אמירה ממש להוליא
בשפתיו ול"ק מ"ש תי"ט אטו ברשיעי
עסקינן ומתני' נמי דייקא דבבה"מ יולאין
י"ח כשכל א' מברך לעלמו וזה דבר מחויב
ומוכרע מעלמו שאם ברכו בה"מ א"א
לומר שאכלו ז"מ ח"ו כי המברך מתברך
עכ"ל ועם שהוא שיבח עלמו וקרי עליה
טבא חדא פלפלתא דבריו לא האירו דאי
א' או שנים יולאין בבה"מ מדוע כשהם ג'
דאחד מברך והב' יולאים בברכתו ומכונים
לשמוע כל דבריו אינם יולאים בבהמ"ז
כיון דאהניא שמועתה ללאת ממ"ע דאוריתא
דקי"ל שומע כעונה ומאי דמשני דבמילי
דחסידו' עסקינן אינו נראה דבשביל
חסידות זה לימא כאלו אכלו מז"מ וכל
שלחנות וכו'. ותו דאמרו בזהר תרומה דף
קנ"ג ע"ב שלחן דלא אתמר עליה מילי
דאוריתא עליה כתיב כי כל שלחנות וכו'
ואסור לברכא על ההוא שלחן · אלמא
מילי דאוריתא לבד מברכתא קאמר וכן
הוכיח מכאן הרב ראשית חכמה ש' הקדושה
פט"ו ע"ש וסתמא קאמר ומשמע אפי'
כשהוא יחיד וגם מרוצת כל המאמר משמע
דביחיד נמי קאמר כמו שיראה הרואה לשון
המאמר. ומ"ש דהדבר מוכרע דאם בירך
בהמ"ז איך קאמר כאלו אכלו מז"מ גם
לפי דרכו קשה דאמרו ברכת זימון ועגו
אחריו ואח"כ כוונו לכל דברי המברך אמאי
יהיה ז"מ. שוב ראיתי במשנה לחם שלו
שכתב דבזהר חדש בה' מגילות דפוס
ויניליא דף מ"ד קאמר ויחיד די לו
בברכותיו והוא מפורש כדבריו. ולשון ז"ת
הוא ויחיד שאין לו עם מי לעסוק בתורה
די לו בברכותיו והוא עזר כנגדו דמשמ'
דאם הם שנים שיכולין שניהם לפסוק בתורה
אינו מועיל מה שכל א' מברך לעלמו אלא
לריך שיתעסקו בתורה והוא הפך דבריו
שכתב בפירוש דגם ב' יולאים י"ח בבה"מ:

איברא דדברי ז"ח שגבו ממני דהא
בסמוך אמר ט' לריך לומר
על שלחנו דברי תורה וא"כ אפי' א' יכול
לומר ד"ת. ותו דבכמה דוכתי בזהר עסיק
בהני מילי דפתורא ובשום מקום לא אמר
חידוש גדול כזה. ואי לאו דמסתפינא
הו"א שזו היא הגהה שהגיה אחד חכם
בגליון והכניסוה בפנים. והעיקר הוא
דגם יחיד איבעי לומר ד"ת על השלחן
והכי רהטו דברי הזהר פ' תרומה הנז':

שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא וכו'.
אפשר לומר דרך רמז כי
אלף גי' קי"א והוא לשון לימוד שאם אומר
ד"ת הוא אלף לשון ואאלפך חכמה. ואם
אינו אומר דברי תורה נעשה קי"א תמורת
אלף. וזבחי מתים הוא ע"ז וזהו לאה
גי' לו שהוא ע"ז כמשז"ל אין לו אלא ע"ז
דכתיב הואיל הלך אחרי לו כמ"ש בסנהדרין
דף נ"ו ע"ב וא"ש דע"ז קרי לו כי הוא גי
לאה:

א"נ אפ' כמ"ש בס' הגן דק' ברכות וי"א
ברוך אשר בברוך שאמר גימטריא
קי"א שהם ק' ברכות ואחד עשר ברוך
נז' בברוך שאמר והם כנגד קי"א פסוקים
שבפ' ויקרא כי כל המברך בקול רם
כהונן כאלו הקריב קרבנות שבפ' ויקרא
עכ"ד ובזה אפשר דשלחן הוא כמזבח ואם
אמרו דברי תורה הוי כמקריב קרבנות.
שבפ' ויקרא שיש קי"א פסו' והשלחן כמזבח
והלימוד אל"ף גי' קי"א. ואם לאו נהפך
לקיא לואה במקום הקרבנות הכתובות בקי"א
פסוקים:

וזה עעם מ"ש בסוף מנחות דהעוסק
בתורה כאלו הקריב כל הקרבנות
דלימוד אלף גי' קי"א כאלו הקריב כל
הקרבנות אשר בקי"א פסוקים שבפ' ויקרא.
ועוד אפשר לרמוז כי עול"ה גימט' קי"א
כי הלימוד הוא אלף קי"א נחשב כעולה
גימ' קי"א ויען כי האלהים עשה את
האדם ישר לכן כל עושה עיל הוא קיא
לאה כי עולה גי' קי"א אך אם חזר בתשובה
מתכפר לו כמקרי' עולה גי' קי"א:

ואפשר לרמוז בפ' וידבר אלי זה
השלחן אשר לפני ה' כי העוסק
בתורה מייחד הדודים ומחזירם פב"פ

של מקום ועליו נאמר זה השולחן אשר לפני ה' ואע"פ שעל המזבח נקר' כן וקראו שולחן על שם שמנתחין הנתחים בו מ"מ הוציאו בלשון שולחן לומר שבל שעומק בשולחן בדברי תורה הוא נקרא שולחנו של מקום:

(ה) רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה כו' שבא להעיר האדם שאם האמיננו היות כל עניני האדם מושגחי אם לגמול אם לעונש ראוי לאדם שלא לפשוע בעצמו ולהזהר מן המקרי שההיזק מצוי להיות בהם והזכי' מהם הנעור בלילה ר"ל כל הלילה כי התשורר הזיק מאד והשיעור המוגבל לה עורת הלילה לר"ת הוא בכדי שישלי' בה עם היות תעירת שש עשרה שעות וישן שמונה שעות שהם שליש היום השלם ר"ל כ"ד שעות, והמהלך בדרך יחידי יש בו סכנה גדולה נ"כ כי הרכי' בחוק' ליסמאות וכשיהלך יחידי יפגעו בנקל והמפנה לבו לבטל' ר"ל שלא יתעסק בשו' דבר בעולם יבא מזה לידי תרדמ' לב והשתומם' המחשב':

לו שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו מזבחי מתים. שנאמר כי כל שלחנות מלאו קיא צואה בלי מקום. אבל שלשה שאכלו על שלחן אחד ואמרו עליו דברי תורה כאלו אכלו משלחנו של מקום. שנאמר וידבר אלי זה השלחן אשר לפני יי:

(ה) *רבי חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה והמהלך בדרך יחידי ומפנה לבו לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו:

מלאכת שלמה

ר' חנינא בן חכינאי. כירושלמי דחנינה חנניא וכמו שכתבתי בריש פרקין כשם הרי"ף ז"ל

ספורנו

עניים לקיום חייס נפסדים. ורצוי להתכוון בהבדל אשר בין שלחן שמכליתו זה בלבד ובין שלחן התוכלים משלחנו של הקדוש ברוך הוא ושם הכהנים התוכלים משלחן גבוה. והוא המוזכר. שכל ענין התיקוח בקדוש הוא לעזרי שלמות נלמי אשר בעבורו ראוי שיקרא השלחן אשר תכליתו נפסד מלא קיא ולוחה כדבר הנביא בחמרו וכשבר הנו כהן ונביא כי כל שלחנות מלאו קיא. כלומר שקרה להם טעות בתורה לכהן ובנבואה לנביא בהיות כל ענין שלחנותם לתעתועים נפסדים בלבד והביא ראיה על היות תוכלים שלחן אשר על הפך זה כתוכלים משלחנו של הקדוש ברוך הוא ממה שקרא הנביא את השלחן בשם המזבח כאשר יהיה לפני יי והנה בבר קדם שעניים שיוסבים ויש ביניהם דברי תורה שכינה ביניהם:

פתח עינים

וז"ם וידבר שמבבר ד"ת לעמה וזהו לני לעשות נ"ר לפני לז גורס זה יש ד השלחן מ' אשר מוחין דחיים' לפני ה' פב"פ וזהו הטעם שלריך ללמוד תורה על השלחן כי השלחן הוא רומז למ' ועי' התורס הוא גורס יחוד ת"ת ומ':

(ה) ר' חנינא בן חכינאי אומר הנעור בלילה וכו' לפשר לומר כי ליל מדת הדין והמהלך בדרך הוא עומד במקום סכנה. ומפנה לבו לב הוא כיוצי לסכינה וע"י שהוא בטל השכינה מסתלקת ונכנסת הסט"א שהיא הבטלה וזו מתחייב בנפשו דהשכינה עושה לו דין:

ר'

הנעור בלילה כו'. אחר שסדר זכר מלמדים מוריס מיני זריזו' בשכחך בביתך כיוצו בבית מדבש' ומסבת שולחנך הזכיר שמה מיני זריזות בלכתך בדרך ובשכבך. אמר שם כן זה החכם בהנעור בלילה וכן המהלך בדרך כשהות יחידי ואין עמו מי שיחלהו לדברים בטלים. וכן המפנה לבו מעסקי חיי שעה ויהיה לאחד מחלו שהוא הפנאי לבטלה הרי זה מתחייב בנפשו. כי אמנם כל אחד מחלו העתים הנעויים מעודדות הזמן בזה התופן הוא עת לעבות לרי ולהביא אל פעלו ותורתו ולהתבונן

(ו) רבי נחוניא ן' הקנה אומר כל המקבל עליו עול תורה מעבירין כו' אמר שעול תורה תעביר ממנו עול מלכות כי המלכות לא תטריחהו לעבודתה אחר שהוא נותן לבו להתבודדות. ועול בדרך ארץ ר"ל התעסקות בענייני העול' בי חבריו ושכניו וקרוביו יעסקו במלאכתו ויעזרוהו בה עד שלא יצטרך הוא ליבטל ממנה שדרשו במקום אחר (לקמן פ"ו) חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות בלו' שהחירות משעבוד המלכות והזמן יקרהו בעבור דבר הלוחות וכל הפורק ממנו עול תורה ר"ל שמאבד זמנו בעסקי העולם ואינו נותן לבו' להתבונן בתו' ובדרביה ובמצותיה נותנין עליו כו':

(ו) רבי נחוניא בן הקנה אומר כל מלאכת שלמה

וכתב עוד הרב הנזכר ז"ל ומפנה לבו לבטלה לפי הגרסא כ"ל שכך פירושה של משנה זו שמפנה לבו לבטלה חוזר על שניהם וה"ק הגיעור בלילה או המהלך בדרך ומפנה לבו לבטלה באחד משניהם ה"ז מתחייב ע"כ:

ספורנו

בס להחיות את נפשו ובהתרשלו אז מתחייב בנפשו בלי ספק:

(ו) **ועול** דרך ארץ כו'. הנה עול דרך ארץ הוא טורח הנהגת עצמו וביתו בפרנסה ובהשמר מנזקי המקרים. אמר שכשיפרק האדם ממנו עול תורה אחר שקבל אותו כמו מי ששנה ופירש נותנים עול מלכות כאומרו תחת אשר לא עבדת ועבדת את אויבך ועול דרך ארץ כאמרו אחר כן ברעב ובצמא ובערום וכולי: ועוסקים

פתח עינים

(ו) ר' נחוניא בן הקנה אומ' כל המקבל עליו עול תורה וכו' אפשר במ"ש הרב תורת חיים בסנהדרין דף צ"א כי במצרים היו צריכים לישב ת"ל שנה וישבו פ"ו שנה בקושי השעבוד ונשאר שמ"ד שנה והם הד' גליות והרב לב אריה פ' וארא כתב דמשה הוא אות יותר על שמ"ד ובזכותו יצאו ממצרים עיין בדבריהם באורך ואפשר דכשמקבל עליו עול תורה באמת כדחזי יזכה לגיצוץ משה רבינו כמ"ש גורי האר"י זצ"ל דהיינו דקאמרי האמוראים משה שפיר קאמר. וא"כ בזכות משה רבינו ע"ה שיש לו אחד יתר על שמ"ד יצא משמ"ד ולכן מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ.

ועוד אפשר לומר דרך דרש כי הנה המפרשי' חקרו דיעקב ועשו חלקו העולמו' והעה"ז הוא לעשו ואיך אנו נהנים מהעה"ז. ויש בזה שני תירוצים אחד דגל העולמות היו תלוים עד שקבלו ישראל התורה דאי לא היה העולם חוזר לתהו ובוהו ונמצא דע"י ישראל נתקיים העולם והו"ל כמציל מזוטו של ים ומשלילותו של נהר דהרי אלו שלו. ועוד' תירוץ שני דקי"ל האחין שחלקו ויצא עליהם שט"ח בטלה מחלוקת ונהי דחלקו יעקב ועשו אך יצא שט"ח של בין הבתרים ובטלה מחלוקת והשתא המקבל עליו עול תורה מורה דסובר דטעם מה שאנו נהנים מהעה"ז היינו משום שקנינו העה"ז בקבלת התורה ועשו לית ליה מידי דכבר היה העולם אבוד אלמלא לא קבלנו התורה ובקבלת התור' זכינו בכל ולכן מקבל עול תורה כי עי"ז הוא קיים העולם וזכינו בכל. וא"כ דין הוא להעביר ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ כי זאת התור' אגיני ומצלא וכאשר חשב כן הוא שבתור' זכינו בעה"ז ובעה"ב. והפורק ממנו עול תורה מורה שסובר דהטעם שאנו נהנים בעה"ז היינו משום דבטלה מחלוקת שפרעמ השט"ח של גלות מצרים. וכמשפטו נותנין עול מלכות ועול דרך ארץ כי כל זה בכלל הגזרה כמשז"ל והנה אימה חשכה וכו' בד' גליות:

ר'

(ז) רבי חלפתא כו' עשרה שיושבין כו' שכינה שרויה ביניהם כלומר שיושג להם מכבודו ית' כפי עניני' שג' אלקים נצב בעדת אל. ועדה מלה מונחת על עשרה מישראל ומנין שאפילו חמש שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה ואגודה שם מונח על שם מה שיקבצ' באגרופו שיש בו ה' אצבעות. ומנין שאפי' ג' שנאמר בקרב אלהים ישפוט והוא מונח על הדייני' שהם ג' ומנין שאפילו ב' ת"ל אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו וכמו שבארנו למעל' ומנין שאפי' אחד שנאמ' בכל המקום אשר אזכיר את שמי והוא במקום אשר מזכיר כלומר אפילו אתה יחידי ייש גורסין מנין אפי' ה' שנא' בקרב אלהים ישפוט והם ג' דיינים וב' בעלי הדין ומנין אפילו ג' שנאמר ואגודתו כו' ואגודה ג' קלחים הוא כמו שנתבאר בענין אזוב:

המקבל עליו עול תורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ. וכל הפורק ממנו עול תורה נותנין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ:

(ז) רבי חלפתא בן דוסא איש כפר חנניא אומר עשרה שיושבין ועוסקין בתורה שכינה שרויה ביניהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל. ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגודתו על ארץ יסדה. ומנין אפילו שלשה שנאמר בקרב אלהים ישפוט. ומנין אפילו שנים שנאמר אז נדברו יראי יי איש אל רעהו ויקשב יי וישמע. ומנין אפילו אחד. שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי אבא אליך וברכתיך:

(ח) רבי אליעזר איש ברתותא אומר

מלאכת שלמה

בפי' ר"ע ז"ל וי"ס שכתוב בהן וכו' אמר המלקט עי' תוס' פ"ק דסוכה ד' י"ג: עוד בפירושו ז"ל

(ח) רבי אליעזר (ב"י) איש ברתותא אומר תן לו כו' הוא שבא להעיר האדם שלא יהא עינו צרה בנתינ' הצדקות והוצאת ממונו לכבוד ה' ושיכיר הא מיהא כי משלו הוא נותן לו ואם כן ראוי לתן ברוחב לב ובשמחה וזהו שאמרו במדרש מי הקדימני ואשלם כלום עשית מזוז' עד שנתתי לך בית מעקה עד שנתתי לך גג ציצית עד שנתתי לך טלית:

פתח עינים

(ז) ר' חלפתא בן דוסא איש כפר חנני' אומר עשרה שיושבין ועוסקי' בתורה שכינה שרויה ביניהם וכו'. אפשר לרמוז דע"י עסק התורה גורם זיווג זו"ן פב"פ שבאים להם מוחין דאוא"י. ואפשר כי שרויה שם רמז אלהים דיודין גי' ש' ואלהים בריבוע גי' ר' שהם בתי' מ' דינא קשיא וע"י הלימוד ובפרט בעשרה גורם זיווג עם ו' הרומז לת"ת עם י"ה שהם מוחין דאוא"י והכל רמוז בתיבת שרויה:

(ח) ר"א איש ברתותא או' תן לו משלו וכו'. אפשר במ"ש ר' לוי רמי כתיב לה' הארץ וכו' וכתי' והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה וכו' וז"ש תן לו משלו בדבר דלא שייך ברכ' או שלא ברכת עדיין שהוא בסוג לה' הארץ ומלואה דלפי האמת אתה ושלך שקנית ע"י הברכ' שלו דמה שקנה עבד קנה רבו וכן בדוד ה"א כי ממך הכ"ל דייקא וכו' והרב הקדוש מהר"ר יעקב אשכנזי ז"ל פירש דמה שצריך למזונותיו הוא שלו דכתיב נותן

ספורנו

(ז) ועוסקים בתורה למעלה היה המאמר באנשים מספרים בעסקיהם ויש בתוך דבריהם דברי תורה ואמר ששכינה ביניהם אבל בזה דבר על העוסקים בה ואמר שהשכינה שרוי' שם כבר אמרו בגמ' דתרי כתיבין מילייהו בספר הזכרונות אבל חד לא כתיבן מיליה בספר זכרונות. ושלשה אפילו עוסקים בדין הוו להו עוסקים בתורה דדינה נמי היינו תורה. ובעשרה קדמה שכינה ואתיא תלתא עד דיתבי. אמנם מנין החמשה שלא נזכר בגמרא נראה שהשוהו למנין העשרה בזמן שהי'

(ט) רבי עקיבא אומר המהלך כו' ומפסיק כו' הכונה להעיר ראין לפסוק סר"ה לצור' עסקי הזמן רק לפי הצורך ההכרחי ואפי' כשיני' חצורך לא יתיר לעצמו להפסיק לשיח' בטיל' ולמה שאין צורך לו בו ואמר שלא סוף דבר בשושה שנה קבע שאין לו להפסיק לעסקי העולם אלא אפילו במשנה שראי כגון המהלך בדרך להכרח צרכיו ושונה בדרך הלוכו אין לו לפסוק ממנה לשיחה בטילה ואם עשה כן מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו בלוס' כאילו אינו עוסק בתורה כלל שהוא המתחיי' בנפשו על דרך האמה והטע' שמבטו של אדם נמשך אחר ההבלים והשיחות בטילות וימשך ממנו בזה ער שיפרוק עול תורה לגמרי והוא שממך לו מאמ' ר' דוסתאי כו' :

תן לו משלו שאתה ושלך שלו וכן בדוד הוא אומר כי ממך הכל ומידך נתנו לך :

(ט) *רבי עקיבא אומר המהלך בדרך ושונה ומפסיק ממשנתו ואומר מה נאה אילן זה מה נאה ניר זה מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו :

(י) רבי דוסתאי בר' ינאי משום רבי

מלאכה שלמה

כי נפל עליו לשון סכך תמר המלקט זו בגירסת של רחיית פסוק כי נפל לא נמצאת אצלי בשום מקום אלא במתני' לעיל נכי מגניח כן תרדיון :

ר"ע אומר המהלך וכו' גם' מדר"ם גרס ר' יעקב אומר וזה ר' יעקב הוא אביו של רא"י וכו' ע"ש גם בגל"י והמפירי ורי"ח יעקב גם החכם הר"ר יהוסף מסכנוי ז"ל הגיה יעקב פוד הגיה הר"ר יהוסף ז"ל מעלין עליו כאילו מתחייב וכו' וכן הגיה נ"כ במתני' דנסמוך :

(י) רבי דוסתאי בר' ינאי משום ר"ם אומר כל השוכח כו' מעה"כ כאלו מתחייב בנפשו שנא' רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח כו' אפי' הקפה עליו ממשנתו כלום' אם שוכח הדברים מחמת אונס או מחמת קושי הענין ודקוחו ת"ל ופן יסודו מלבבך אינו מתחייב עד שישב ויסיר מלבו בפשיעתו לסיבת הפסקתו

ספורנו

שכיה קבוצם לכתחלה לעסוק בתורה . ולכן קרוים מגודמו ועל כתחד כביה רחיה למעלה על שכרו שגדול שכרו בכיומו פוסק בתורה משכר חומן שים ביניהן דברי תורה . ובזה כביה רחיה על היות שכינה שרוי' עמו בכיומו פוסק זה ממה שאמר לבוא אלין :

(ח) **תן** לו משלו כו' . אף על פי שאמר מה יי חלקך שואל ממנו אימו שואל שאתן לו משלך בחופן שאוכל למלן בדין שאתה ושלך שלו ובדין הוא שואל ואם תמלן תהיה עוסק את שלו והוא דיין ובטל דין :

(ט) **ומפסיק** ממשנתו כו' . הנה המפסיק במשנתו ומשיח עלנו לדברי תול וכן העומד ומכיר דברי

פתח עינים

נותן לאם לכל בשר וביומר על לרכו הוא של הקב"ה וע"ז אמר אין לו משלו פי' מדבר שהוא יומר לנרכך דלפי אמת אתה ושלך פי' כנלרך לך שלו וכן בדוד וכו' כי דוד היה מתענה ומה שהלריך לשעודתו הקדים כמז"ל הרי שאין מלרכו עכ"ד והביאו הרב דברי שלמה זלכ"ה פ' משפטים :

(ט) **ר'** יעקב אומר המהלך וכו' כתב הרב רא"י ולא כגירסת ר"ם אומר דר"ם כבר נשנו דבריו לעיל ואינו נראה לו' משום דדמי להא דר"מ השוכח וכו' דת"כ הו"ל לשנותו אחר דר"מ וכ"ם דר"מ קדים לר"ם בזמן כמ"ם הר"מ ספ"ד מהלדמתו וכו' פ"ש ועמו הסליחה דר"ם ור"מ בזמן אחד הלמידי

מהם והתעסקו בצורך הזמן בזולת ההכרח:

(יח) **רבי** חנונא בן דוסא אומר כל שיראת חטאו כו' שמעלות המדות שמניעת החטאים נמשכת. מהם שליטות ראשון והוא שבי"ש הנפש ובברי"ו ודאבות דר"נ פב"ב) קראו יראת חטא נמי אומנות אמרו שם שאלו לרבי יוחנ ב"ן חכם ויודע חטא מהו א"ל אומן ובלי אומנות בידו חכם ואינו יודע חטא אומן ואין בלי אומנות בידו יודע חטא אינו חכם בלי אומנות בידו

מאיר אומר כל השוכח דבר אחד ממשנתו מעלה עליו הכתוב כאלו מתחייב בנפשו שנאמר רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך. יכול אפילו תקפה עליו משנתו תלמוד לומר ופן יסורו מלבבך כל ימי חייך הא אינו מתחייב בנפשו עד שישב ויסירם מלבו:

(יח) רבי חנינא בן דוסא אומר כל

מלאכת שלמה

הא אינו מתחייב עד שישב לו כך הגיה הרי"ח ז"ל ומהק מלת בנפשו:

תורה מלמד שניתנה בכלל פן יסורו מלבבך. ועל שניתנה כלמר ושמור נפשך מאד וזה לשון שניתנה בכתוב כאלו מתחייב בנפשו

(יא) **כל** בירלת מ ט ל ו כו'. הנה בלמדו ירחה מטה למל על ההזהר מהרע לבריות וה ח כ מ ה ל מ ל ט ל החכמה המדיות והמעשים למר על מה שיעשו ה ח ד ם ל ה י ע י ב לזולתו. למר לס כן שכשיתגבו החדש ב ח כ מ ה המדיני' ב ל ד ק ה ו מ ש פ ט ובהזהר

פתח עינים

ר"ע כמ"ש ביכמות דף ס"ב וכסחת מוטעת מזדמנה לו בהקדמת הרמב"ם וכמ"ש בעניותנו בחול' ע"ד הרב מי"ט עלמו שכח' כי פ"ק דשבועות בס' הקטן שער יוסף דף פ"ד ע"ש:

(י) **ר'** דוסתאי בר יוחי משום ר' מאיר אומר כל השוכח וכו'. יש להרגיש במשנה זו דבתחלה קאמר כאלו מתחייב ולבסוף סיים הא לאו מתחייב. ועוד דקרא קאמר יסורו המשנה ממילא והשתא נקט עד שיסב ויסירם המשנה מכוון לכך. וכלה יש ג' חלוקות בענין מס מפורן להסירם אז מתחייב ממש בנפשו ומס ממילא כלו אז הוי כאלו מתחייב בנפשו ובהכי ליכא קרא וקאמר ושמור נפשך מאד פן יסורו כלומר השמר מאד שלא תפלת פן יסורו דהוי כאלו מתחייב וזהו ביסורי המילה שפ מחלוק' דאינו מתחייב ממש אלא כאלו מתחיי' ולכן אמר יסורו ומשם מדקדק התנ' דאינו מתחייב ממש עד שיסב ויסירם במתכוין דאז מתחייב ממש בנפשו. אבל מס תקפה עליו משנתו פעור וכס ג' חלוקות ואין כתוב בפסוק אלא חלוקת יסורי ממילא דהוי כאלו מתחייב ומשם למד מכוון להסירם

ותקפה ודוק:

וראיתי להרב עיון יעקב במשנה זו שכת' וז"ל וכתב במ"ם במשנה זו משם רבו ושנאמס לכניך מלשון לחס משנה שלריך לשנות ולחזור משנתו שזהו לימוד לשמה משא"כ פשט רשתון וכ"ל דעפ"ז יש להרב הגמ' דקדושין דף ל' ע"ש דרך דרש דקאמר ושנאמס אל תקרי ושנאמב אלא ושלשתם לעולם יהלם חדש שניהו שלים במקרא שלים במשנה שלים בגמרא לפיכך נקראו רשתונים סוברים שהיו סוברים כל לותו' שבתורה. ולפיכך זה אין לו שייכות כלל לדרוש של מעלה ולפ"ז מהורן דה"ל כל"ז דלכך נקראו רשתונים כופרים ללמוד כמו שסופרים לריכין לכתוב ס"ת לשמה כן הלימוד לריך להיות לשמה משא"כ שהה דאמר ר"ת ושנאמס אלא בא לשמועי' דלריך ללמוד שניה דהוי לשמה א"כ כבר נשמע דלריכין ללמוד לשמה על כן דרשינן דרוש אחר שלכך נקראו

ואינו אומן ואמר על זה כל שנשתקע ביראה בתחל' ונשתרש במעשה היושר ומניעת כל דבר בלתי הגון חכמתו מתקיימת אחר שהשריש בידו אבל כל שלא נשתרש ביראה אין חכמתו מתקיימת שאם אין יסוד אין בנין ואח"כ אמר הענין בעצמו

נקראו סופרים עכ"ל והרבה יש להשיב על על דבריו כאשר המעיין בעיניו ירא' ביסורי וחלקי הדרש הזה :

ואני בעוניי יראה לי לפי פשטו לפרש קשר לפיכך עם הקודם בחופן זה והוא דהרמב"ם פ"א דתלמוד תורה אחר שכתב שישלש לימודו וכדעת התוס'

שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקימת וכל שחכמתו קודמת ליראת חטאו אין חכמתו מתקימת :

כתב בד"א בתחילת למודו של אדם אבל כשיגדיל בחכמה וכו' יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב וכו' ויפנה כל ימיו לגמרא לפי רוחב שיש בלבו ויעוב דעתו . ומרן בכ"מ כתב שהוא פשוט דלגמרא צריך זמן הרבה ועל זה סומכין העולם שאין משלשין . ויר' דמלבד שהענין הוא סבריי יש סמך נמי דהא דבר זה למדנו מדכתיב ושננתם לבניך דהוא ברים כל מראין הנוך לנער ובפרק ההוא כאן בתחילה אמרו לשלש לימודו . ואפשר דמ"ה לא כתיב בהדיא ושלשתם לומר דלשלש לימודו לאו מילתא פסיקתא היא כי אין זה אלא בתחילת לימודו אבל כשיגדיל בחכמה סגי בעתים מזומנים וכל ימיו יפנה לגמרא כמ"ש הרמב"ם ז"ל :

אמנם עין רואה דהש"ס נקט ישלש אדם שנותיו והרמב"ם נקט ישלש זמן לימודו והכי הול"ל לש"ס ולא לומר ישלש אדם שנותיו דמשמע דאכלהו שני קאמרינן שיהיו משולשים . ונר' דמימרא זו אמרה רב ספרא משם ר' יהושע ן' חנניא דהיה תלמוד רבן יוחנן בן זכאי בזמן החורבן והיה מקמאי דקמאי ובימיהם לבם כפתחו של אולם ומספיק להם שליש בתלמוד ומ"ה נקט ישלש שנותיו דאיברא דלכל ימי חייו קאמר אבל השתא דבצר לבא ומיום אל יום ירדה חולשא בלב ובכח אינו מספיק שליש לגמרא וגם רוב ימיו לגמרא לא ספיק לכך כתב הר"מ דדוקא בתחילת לימודו וכו' . ולפי זה הראשונים שדעתם רחבה וסגי להו שליש לגמרא אף משהגדיל . ניחזי אנן בשליש למקרא מה עבדי כלהו שני שלישים על כלו . לכך קאמר לפיכך נקראו ראשונים סופרים שהיו סופרים כל אותיות . כלומר השתא דמר' יהושע בן חנניא עינינו הרואות לב מלכים מלכי רבנן קמאי אין חקר דבכל שנותיו שליש לגמרא מספיק א"כ זמן המקרא שליש פש להו זימנא טובא ומ"ה היו סופרין אותיות ועוסקים בטעמי הטעמין והתגין וכו' כי היה להם זמן ארוך להתעסק במקרא . והוא נמשך בעצם מהקודם . ומרוב שלמותם ועצותנותם לא רצי שיקראום אלא סופרים שסופרין אותיות דהיינו חושבנא בעלמא . אבל לפי האמת עשר ידות להם למעלה מהאותיו' בתגין ונקודות וטעמים . ולפי רוב הענוה לא רצו ליקר' כי אם על בחינה אחת התחתונה מספר האותיות ולא אפי' בבחינת האותיות כי שיג וכי שיג להם רזי דרזין :

(יא) **רחב"ד** אומר כל שירא' חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת . פירוש דאם אין בו יראת שמים חכמתו מתבטל' הא כיצד דאם יהיה לו גאוה חכמתו מסתלקת וכמ"ש האי מאן דיהיר חכמתו מסתלקת : ואם ירשיע תורתו הולכת לסט"א וגם נאמר בי ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חקי . וגם כשאין בו יראת שמים אם יזהיר וידרוש לעם אין שומע לו כי כלם יודעים דהוא אינו מקיים וא"כ אין חכמתו מתקיימת דאין שומעין לקולו . גם אם ילמוד לקנטר תורתו

(יג) **במצות** עשה של תור' שאם מעשיו בלומר שמדקדק במצו' ומרב' בעשיית' יותר מן המשוער לו מצד חכמתו מתקיים' שהחכמה צדיכ' למעשים ותתחב' אצלו מאד שחכמתו כו' :

(יג) **הוא** היה אומר כל שרוח הבריו' כו' אמר כלל גדול כל שרוח הבריות נוחה הימנו סתמו רוח המקום נוחה הימנו על דרך שאמרו במקום אחר כל שהוא אהוב למטה בידוע שהוא אהוב למעלה וההפך בהפך :

(יד) ר' דוסא בן הרכינס או' שינה של שחרית כו' הוא בא להזהיר מן ההענוגים והמות' והזכיר שהם שינת של שחריה ויין של צהרים ואלו בודאי הם מותר נמור כי בשינה של שחרית יספיק לו יין הלילה ויין של צהרים יספיק לו יין שבתוך המזון ואין אלו באים אלא דרך הענוג שהאדם נשתקע בהם ומוגעי' השלימות ממנו ואח"כ העיר האדם שיזהר משאר הדברי ההמוניים המושכים לב האדם ונורמין לו בטילה והזכיר שהם שיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ :

רבי

(יג) הוא היה אומר כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקי ימת :

(יג) הוא היה אומר כל שרוח הבריות נוחה הימנו רוח המקום נוחה הימנו וכל שאין רוח הבריות נוחה הימנו אין רוח המקום נוחה הימנו :

(יד) *רבי דוסא בן הרכינס אומר שינה של שחרית ויין של צהרים ושיחת הילדים וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם :

מלאכת שלמה

ר' דוסא בן הרכינס אומר שנת שחרית ויין צהרים כך הגיה הר"ר יהוסף זלה"ה עוד הגיה הרי"א ז"ל וישיבת כנסיות :

פתח עינים

תורתו נעשית לו סם המות . אבל אם קדמה לו יראה ולומד לשמה מ"מ לקיים חכמתו מתקיימת ונשארת אצלו תמיד ומתקיימת שילמדו ממנו :

(יג) **כל** שרוח הבריות נוחה הימנו וכו' כתב הרב תי"ט בשם מדרש שמואל דלא אמר כל הבריות דלא חיישינן למיעוטא לז"א רוח הבריות דאף רוב סני כמ"ש לרב אחיו ולא לכל אחיו עכ"ד ולי נראה דאף אי הוה קאמר כל הבריות ברוב סני דקי"ל רובא דאורייתא אף דכתיב כל דרובו ככלו וסאניא ההוא דלרוב אחיו דשינה הכתוב ומעיט בהדי' לרוב אחיו ולא לכל אחיו דבאומרו כל אפשר הכ: ממש

כלל אין זה אלא להדמות ליוצרו וללכת המדינית גם כן תהיה מזה הטעם . ולכן נכותה מנגדת לזאת אמנם כשיקרה

ספורנו

ובהזהר מן החמס . וזה מפני יראת חטאו זה הוא מפני שהכיר גודל בוראו ושזה רצונו . ושראוי לעשות כל זה לכבודו ולכן תתקיים חכמתו כי לא תהיה לעולם שום סברא מנגדת לזאת שתוכל לבטלה :

(יב) **כל** שמעשיו כו' . אמנם אם לא לא תהיה יראת החטא אלא בשביל חכמתו המדינית שנזהר מהרע לבריות. כדי שלא לקלקל המדינית אין חכמתו מתקיימת כי לפעמים יגדל אצלו ענין התענוג או התיעלת הפרטי הנמשך אליו בפרטות יותר מענין המדינית . ולאות נלסימן מובהק על זה אמר שכל מי שמעשיו מרובים מחכמתו שיעשה המעשה הטוב תפילו במקום שאין שם צורך לתקון המדיני בדרכיו אחר שהכיר מעלתו וזה אות שחכמתו הכיה חכמתו מתקיים שלא ימצא סברא הפך זה הנה יהיה הדבר בהפך:

(יג) **כל** שרוח הבריות כו'. הנה כשיזהר האדם מהרע לזולתו כשיוכל

(טו) רבי אלעזר המודעי אומר המחלל כו' אעפ"י כו' אין לו חלק לעה"ב. פי' כשלא עשה תשובה שיש עונות שתענש הנפש בהם זמן ואחר כן טהר אבל כל אלו אין להם חלק לעה"ב אבל תכרת נפשם ותלך לאבדון נצחי וזה יחלק לשני חלקים מהם מצד עצמם והוא מפני שכופר באמונה בצד מן הצדדין ומהם שלא נאמר מצד עצם הדבר רק מצד היותו הורא' על בעליו שהוא בתבלי' הפחיתו' ונפשו יבשה אין בל חסרה מבל טוב ונזכיר מן החלק הראשון מחלל את הקדשים במזיד שהוא הוראה דכופר בהם ומאמין שלא בא עליהם מצות השם והמבזה את המועדות יוד' עליו שהוא כופר במופתיו ובשינוי הטבעי' שרוב המועדות באים בגללם והוא אומרם (פסחים דף קי"ח ע"ב) כל המבזה את המועדות כאלו עובד ע"ז כתיב אלהי מסכ' לא תעשה לך וסמיך ליה את חג המצות תשמוד וכן שיבא לזה לידי כפירה חי העולם כאומ' ז"ל (בת"כ פרשת אמור פ"ט ה"ז והביאו רש"י ז"ל שם בפי' החומש) מה ענין שבת אצל מועדות מלמד שכל המבז'ומחלל המועדו' כאלו מחלל את השבת וכל המקיימם כמקיים את השבת.

(טו) רבי אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את

ומפר בריתו של אברהם אבינו יורה כופר להיות' מצות השי"ת שכל אלו אינם דברים שיהא ותוקף היצה"ר מכריח בהעברת' כאיסור מאכלות אסורו' ועריות ונזלות וגנבו' והנטירות והנקימות ואין עברתם מצויה אלא מצד הכפיר' וכן ממין זה מגלה פנים בתורה שלא כהלכה כלו' דמראה את עצמו כאלו יודע בסתרי תורה ומגלה אותן שלא כהלכה והוא בצד שיבחיש הנגלה ממנה לגמרי ואומר שלא היתה כונת השם לכך אלא שהיא משל לענין אחר והנגלה איננו כלל. וזהו שורש משרשי הכפירה שהמצות כולם אע"פ שיש בקצתם נסתר

ספורנו

על זה. אף על פי שימשך מזה איזה תועלת אליו בפרטות הנה לא יקרה ברוב אלא כשתהיה כוונתו בזה לכבוד קונו. וזה אות מבואר שרות האל יתברך נוחה הימנו וכשיהיה הפך זה אין ספק שעניינו בהפך. מונעים את האדם מהשיג חיי עולם וגם כן מהשיג חיי שעה. וזה לרב מה שנמשך מהם מאבוד הזמן בלתי שירגיש בו האדם:

(טו) **המחלל** את הקדשים כו'. אמר שהעובר על אחת מאלה שהזכיר אין לו חלק לעולם הבא כי אמנם כל אחת מהן בכלל כי דבר ד' בזה שנאמר עליו הכרת תכרת. וכבר פירשו

פתח עינים

ממש ואפשר רוב דרובו ככלו ואתא קרא וקאמר להשמיענו דהשתא לרב אחיו ולא לכל אחיו כדמעיקרא ואי הוה קאמר כל הבריות אמרינן ודאי רובו ככלו ומשו"ה לא היה שונה משנתו מחוסר כ"ל. אמנם אפשר דלא אמר כל דלא נימא רובא דמנכר בעינן לזה לא אמר כל דגם אי לא הוי רובא דמנכר סגי. והפשוט הוא דלא נקט כל משום שופרא דלישנא דלא א"ש כל שרות כל הבריות ועמ"ש בספרי הקטן ראש דוד ריש פ' תשא בס"ד. ואפשר לפרש כל שרות הבריות וכו' כי הנה כתיב ואהבת לרעך כמוך והפשוט שיאהב לחבירו והדרש דקאי כביכול על הקב"ה כמ"ש רעיך ורע אביך וכו' וכמ"ש רש"י פ' ב"מ וכל שרות הבריות נוחה הימנו דמקיים ואהבת לרעך בפשוטו רוח המקום נוחה הימנו דודאי ישא ק"ו ויקום הדרש דקאי על הקב"ה וכל מי שאין רוח הבריות וכו' דאינו מקיים הפשט ודאי אינו מקיים הדרש ואין רוח המקום וכו':

(טו) ר' אלעזר המודעי אומר המחלל את הקדשים והמבזה את המועדות וכו'

נסתר אין ספק שעצם המצוה הוא הנגלה ממנה וזה הדבר צריך לבארו והוא שבעל האמונה הזאת יאמ' אין כונת התורה שלא יאכל אדם בשר חזיר אבל מה שאסרה התורה בשר חזיר הוא משל לגמרי שלא יהיו מידות מגונות ומלוכלכות וכל מי שיאמר זה אם הוא מכלל אומתינו נקר' כופ' ואין לו חלק לעה"ב אבל אם ירצה יאמר החזיר בלי ספק נאסר וטעם האיסור מפני שהוא כל הדומה לו נמאס בעיניו או טעם אחר אע"פ שאין ראוי לגלות הטעמים וכ"ש שלא נודעו אלא מדברי החכמים זה בכה וזה בכה ושמא יכשל אחד בחשבו שהטעם נודע לו אלא דאפשר לכל חכם לחשוב בעצמו הטעם שיסמוך על סברתו לגזור עליו כי כן הוא אבל שדעתו נוטה לכך ואפילו בדרך זה אין ראוי לפרסם הענין אולי יכשל בנשען אל בינתו לומר אני אקיים המובן מבלי קיום המצו' והוא שאמרו ז"ל (סנהדרין דכ"א) שנים נתגלה טעמן ונכשל בהם גדול הדור כמו שקרה לשלמה המלך באומר אני ארבה ולא אסו' והתורה לא חששא בהזכרתן להיות מצות מסורו' ליחידים ואע"פ דמצינו שאר מצות שנתגלו טעמם כמו בי בסוכות הושבתי כו' וכיוצא בה היא טעם הניכר וטעם המצוה לזכירת הענין ואין בזה צד יראת כשלון לשום אדם. אבל שאר מצות ליראת דבר כמצות לא תעשה או שהם להאמנת דעת או פנה במצות עשה יש להכשיל על דרך שביארנו ולכן אין ראוי לפרסם טעם המצות ב"ש שיש לחוש שמא לא יעלה בידינו בכיוון הטעם לגמרי ויש בה טעם וסיבה בנתינתה ולא נודע לנו בבירור אלא שאנחנו מדמי' וסוברים עליהם סברות יהיה בן או לא יהיה ואז ישמור האדם ממכשול:

והנני רואה עצמי להאריך עוד בזה הענין ולבאר לך שתורתנו וספרינו נחלקו לשלשה הלקים אחד שאין ראוי בהאמנתם רק בנסתר לא הנגלה כלל והם הנק' סודות התורה כמו שתאמר דרך משל כדור הפלגה אשר אמרו לבנות מגדל וראשו בשמים שאין הכונה שם יוכלו לבנות מגדל שיגיע ראשו לשמים אלא דאפשר שנאמ' דרך גוזמא כמו ערים גדולות ובצורות בשמים או שדומה אל ענין הסילם שהיה ראשו בשמים והנה ה' נצב עליו אבל אלו לא השינו מן השמים ולמעלה ולא ראו את ה' נצב עליו אבל כפרו במציאותו יתברך ובמציאות כל נפרד וכן בכל הפסוקים המורים עליו יתברך הנשמה וכלי הנוף וכן פשוטי ההנדות וטפורי הנמנעות הנאמרו' בלא שום צד ומופת ופלא. והשני שאין ראוי בהאמנתם רק הנגלה לבד בענין המצות השכליות שאלו לא נכתבו היו ראויות לקיימם לכל אדם כרציחה ונניבה וגזיל' וכבוד אב ואם ודומיהן שאין בינתם בלל אלא לעצמן לא לשום דבר זולתן וכן מה שבא בסיפור חי העולם ושאר המופתי' ומזה המין פרטי קצת חלקי המצות כמו שתאמר למה הקריבו ביום זה שבעה כבשים ובזה ב' כבשים וביום זה כך וביום זה כך וכן למה נעשה דבר זה בדרך זה ודבר בד"ז שעכ"פ היה ההכרח מביא להניחה על איזו מן התכונות ומזה המין קצת ספורי התורה כמו ותמנע היתה פלגש וכיוצא באלו מן הפרטים שלא יצא לנו מהם שום מדה או צד מוסר והמצייר בזה נסתר או הוך הוא מהביל ופתי וסכל ומתינע לריק כ"ש במה שיצורף עם פתיותו וסכלותו צד כפירה. והשלישי שעם היות הנגלה עצם המצוה מ"מ היא מכוונת לדבר הנסת' יוצא ממנה שהוא נכבד יותר ממנה ומזה המין המצות השמעיות כמו שתאמ' שה' הזהירנו במצות הקפת הפיאות שמניעת ההקפה היא המצוה ומ"מ טעם איסו' לדעת קצת חכמינו להיות הענין חוק לכומר לע"ז ושמא יבא מזה לעבוד ע"ז ונמצאת המצוה לזולתה וכן ציונו לזכיר את יום השבת לקדשו ולשבו' בו מכל מלאכו' שהזכירה והקדושה והשביתה מן המלאכו' הם עצם המצוה ואמנם היא מתכוונת לזולתה והוא האמנה בחידוש

העולם

העילם ושנוי הטבעים ונמצאת קיום המצוה מצד הנגלה והכונת' מצד הנסתר והיא המיבן פרי המצוה וקיום הנגלה ממנה שומר לפרי ולא הוציא נפשו מידי חובתו מי שמקיים המובן מבלי קיום המצוה מכמה סיבות אחת שמא יכשל גם הוא ומחשבתו לא תקום כמו שקרה לשלמה. והשני' שאפי' עשה מחשבתו מ"מ עבר על מצות המלך ועשה עצמו במקיל במצותיו ובמחזיקו המצות דבר שאינו צריך והשלישית שמא יכשל אחר על ידי ונמצא והרביעית שמא יש במצוה טעם אחר בזולת מה שעלה לו ממנה בציורו או מוסף עליה הגע עצמך שהמלך ציוה מבלתי לבת בלילה בלא נר ובלא אבוקה וכן שלא יביא סכין במדה יתירה בלתי דאויה להשמיש הראוי ויאמר אחד לא ציוה המלך כן אלא שלא יבא ההולך חשכים לגנוב ושלא יבא אחוז החרב להרוג ולרצוח ואני הנני בטוח בעצמי שלא אבא לידי כך בלי קיום מצותו ונעשה על סמך זה עובר את מצות המלך הלא הוא דאוי לינש מן המלך מן הסיבות אשר הזכרנו. האחת שמא יכשיל גם הוא והחטיא בונת המלך. והשנית שאפי' הוא לא יכשל בכך שמא יכשל עליה אחר ונמצא מחטיא את הרבים ג"ב והנ' שאפי' לא קרה זה מ"מ נעשה מיקל בכבוד המלך ומזלזל במצותיו והרביעית שמא המלך מפליג עוד בבינת מצותו שלא יחשב אחד מעבדיו באלו העניים ולא יוחזקו אנשי ארצו כגנבים וכרוצחים ולכן מזהירם שלא ינהיגו מנהג המביא לידי חשד והוא לא נשמר מזה:

ובזה תיבל לפרש איפני כל התירה על אחת מהשלשה חלקים כל אחד כראוי לו ועל אלו הצדדין אני אומר שנקראת התורה זהב באיזה מקומות דמז למה שאין ראוי בהאמנתו אלא הנסתר ונקראת במקומות בסף רמז למצות דאין ראוי בהאמנתם רק הנגלה לבד ובמקומו' זהב וכסף במאמר תפוחי זהב במשכיות בסף להיות הנגלה גוף המצוה אלא שמכוונת לדבר זולתה ע"ד שבארנו והדמיון הזה בעצמו

המועדות *והמלבין פני חברו ברבים והמפיר בריתו של אברהם אבינו והמגלה פנים בתורה שלא בהלכה אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים אין לו חלק לעולם הבא:

מלאכת שלמה

המלבין פני חבירו וכו' והחכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה המאדים פני חבירו ברבים וכתב עוד שברוב הספרים ל"ג והמאדים פני חבירו ברבים כלל. והמגלה פנים בתורה שלא בהלכה מצאתי שמחק החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל מלות שלא בהלכה:

בפירות. והחלק שאין ראוי בהאמנתו אלא הנסתר ידמה לקצת פירות תושלך הקליפה ויאכל התוך כבכורה בתאנה בראשיתה. והחלק שאין ראוי בהאמנתו אלא על הנגלה לבד ידמה לקצת פירות תאכל הקליפה ויושלך התוך כאתרוג ותפוחים. והחלק שראוי בו לקיים הנגלה ולהאמין הנסתר הוא כקצת פירות שנאכלות בקליפה ותוך ביחד בענבים במדבר ודומיהן. ונמצא מ"מ שהמגלה פנים בתורה שלא בהלכה ר"ל שמכחיש הנגלה במה שראוי לקיימו הוא כופר בתורה ואין לו חלק לעה"ב ורבותינו פי' מגלה פנים מענין עזות בלומר מעיז פניו לעבור על מצות התורה בפרהסיא והוא שאמר בתלמוד המערב במסכת פיאה מגלה פנים כתורה זה העובר על ד"ת בפרהסיא ביהויקים ן' יאשיהו וזה ודאי צד כפירה והכחשה בדה ובמסכת סנהדרין (בפ' חלק דצ"ט ע"ב אמרו מגלה פנים בתורה זה המבזה ת"ד והכל עולה לענין אחד. ונשוב לעניין המאמר והוא שהזכיר מן המין השני המלבין פני חבירו ברבים ובכלל זה נזכר בפרי חלק (שם) הקורא לחבירו בכנויו והמתכבו

בקלון

בקלון חבירו שכל אלו אע"פ שמחשב עליהם שהם עבירות קלות יודו על הכלית פחיתות בעליהן לא ישוו ה' לנגדם ואע"פ שיש בהם תורה ומע"ט:

(טז) רבי ישמעאל אומר הוי קל לראש כו' ר"ל שהעשה עצמך קל כצבי לעבודת הנכבדים לעובדם בזריזות. ובדרך מי שהוא קל בעיניו בערך לאותו נכבד ולא שיהא עוכדו בדרך השתררות וכן ענין נוח להשחורת הוא ממין זה ומלת תשחור ר"ל גדולה כענין לא חמור אחד מהם נשאתי שתרגומו שחרית כלומר שלא עשיתי עצמי כאדון לפניו. ואע"פ שבקצת תרגומים נמצא שחרית מלשון לפום גמלא שיחנא כלומר לשון משוי הרי מצינו לשון דבותינו ג"כ הדבק לשחוור וישתחוו לך. ואמר שיהא נוח בכל ענין אצל הגדול ולא יתגאה עליהם במשאו ומתנו. ואף חכמי המוסר אמרו „ההגדל על הגדולים סכנה":

(טז) רבי ישמעאל אומר הוי קל לראש ונוח לתשחורת והוי מקבל את כל האדם בשמחה

ואמר אח"כ והוי מקבל את כל האדם בשמחה כלומר ששאר בני אדם אע"פ שאינך צריך אצלם לאלו המדרגות מ"מ כל שהם באים לפניך קבלם בשמחה כענין מה שאמר למעלה בסבר פנים יפות ויש מפ' נוח לתשחורת הפך המיבן בקל לראש ופירשו תשחורת לשון בחרות כלשון הילדות והשחרו' וכדברי רבותינו (נדרים פ"ג מ"ח) הנודר משחודי ראש אסור אף בקרחים ובבעלי שיבות והכונה שלא יהדיוט עצמו לעבודת הפחותים והילדים אבל כשיצטרכו לו שלא יהא מזדמן כל כך בקלות ובהדיוטות אלא בדרך נחה אחר ההפצרי באדם גדול המזדמן לקטן הימנו בכבדות ובנח' ע"ד שאמרו (בבבא מציעא דס"ו) מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול והזהירו אח"כ שמכל מקום יקבל פניו בשמחה ולא יהא דבורו עמו דרך כעס ודרך גאוה אלא שיסרב בדברים מתוקים למי

פתח עינים

וכו' עמ"ש בקונטרס שמחת הרגל בסוף לימודי סוכות:

(טז) ר' ישמעאל אומר הוי קל לראש וכו' אפשר דהכי קאמר הוי קל לקום לראש ישיבה ונוח לתשחורת יניק ותכיס והוי מקבל את כל האדם אפי' סבי ארמאי שנק' האדם כמ"ש התוס' בשם ר"ת וכמ"ש פ"ק דקידושין דר"י יהיב ידיה לסבי ארמאי וכו' ע"ש. א"נ אפשר כמ"ש המפ' בפי' הוא ישופך ראש דהאדם יכניע יצה"ר כשלא ישמע לו בתחילה ויתגבר בראש וז"ש הוי קל להתגבר לראש בתחי' פתוי היצה"ר וכיון שעברו רוב שנותיו לא יחטא וז"ש ונוח לתשחורת בזקנה כחד פי' רע"ס.

ג'

ספורנו

ז"ל הכרת בעוה"ז תכרת לעה"ב ואמר אע"פ שיש בידו תורה ומעשים טובים. כי אמנם מעשיו הם בלי ספק בלתי מכוונים לרצון קונם ותורתו אינה אלא מן השפה ולתוך:

(טז) הוי קל לראש. כענין אל תתהדר לפני מלך כל שכן לפני המלך הקדוש כענין דוד באמרו ונקלותי עוד מזאת. ונוח לתשחורת לפני צעירים לימים הוי נוח ומתכבד לתועלתם שלא יגיסו דעתם בך כדי שיקבלו ממך. והוי מקבל את כל האדם בשמחה שלא תתכבד עליהם באופן שיירלו מגשת אליך אבל תקבלם בסבר פנים יפות באופן שתקרבם לעבודת האל כענין שספרו על הלל שנתעטף וישב לפני השואל ואמר שאל בני שאל. ובמדתו זאת הקריב גרים לחסות חחת כנפי השכינה ורבים השיב

מעון

שחוק

למי שמראה לו שכבר היה נעתר לו אלא שסיבות מעכבות עליו וכ"ש אם נעתר לו אחר ההפצר שיראה עצמו כנעתר לו בשמחה וכטוב לבב :

(יז) ר"ע אומר שחוק וקלו' ראש כו'. כבר ביאר' בילדותינו בחיבור התשובה שכל עצה והנהגה טובה אמנם המשך על אחד מארבעה עניינים הראשון ההשמר שלא יצטרך לעצה . והשני העצה קודם הדבר. והג' העצה עם הדבר . והרביעי העצה אחר הדבר כמו שתאמר דרך משל בדרכי הרפואה שראוי לאדם בשמירת בריאותו והוא שיזהר מהיזק המאכלים באיכו' ובכמות' ובעת הלקחם וכן בהשמרו מן החום ומן הקר ומן המקריים ובזה לא יצטרך לרופא וזו היא הנהגה ההשמר להצטרך לעצה . ואם לא השתדל בזה אבל פשע בעצמו להמשך לתאותו יותר מחוקו למלא בטנו בכל אשר תאוה נפשו אם טוב ואם רע ראוי לו שישתדל בענייני' רפואי' במיני הנקיון והריקות בזמנים ידועים עד שלא יביאוהו הנהגותיו לאיזה מן החולאים וזו היא העצה קודם הדבר ואם לא נשמר מן המאכלים הקשים ולא שת לבו אל הדברים הרפואיים עד שהביאוהו הנהגותיו לאחד מן החולאים ראוי לו למסור עצמו לרופא בתחילת החולי קודם שישתקע החולי בגופו אולי בהתאחרו ישתקע החולי בגופו עד ילא' הרופא לרפאו' וזו היא העצה עם הדבר ואם בכל זו לא שב אפו ממנו והתמי' על הנהגותיו עד שנשתר' החו' בגופו ראוי לו אע"פ שרפואתו רחוק שיפחד לביאת המות להשתדל בחוק רפואתו ברפואות חזקות אולי יחנן להקל חוליו ולהאריך חייו אפי' כי הוא באפשרות שובו לבריאותו כבתחיל' אע"פ שהוא רחוק וזו היא הנקראת עצה אחר הדבר וזאת ההנהגה תתכן נ"כ על עונות האדם ותשובתו מהם והוא שהעצה הראשינה הוא שינהג עצמו בדרך שלא יצטרך לעצה והוא שירחוק ממנו כל מידה מגונה אע"פ שאינה גוף העבירה כי המידות הרעות הם המביאות לאדם לגופי העבירות וכמו

(יז) רבי עקיבא אומר שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה : *מסורת סייג לתורה מעשרות סייג לעושר נדרים סייג לפרישות סייג לחכמה שתיקה :

מלאכת שלמה

מסורת סייג וכו' והר"ר יהוסף ז"ל כתב בשם ס"א מסורת. מעשרות סייג לעושר כתב החכם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל בכל הספרים לא מצאתי זה :

ספורנו

(יז) שחוק וקלות ראש כו' הזכיר דרכי שמירה וקיום לזהירות ולזריזות ואמר שראוי להשמר משחוק וקלות ראש כדי להזהר מן הערוה ולקיום העיון והמעשה והעושר אשר הוא כלי להם אמר שראוי להזדרז במסורות לשמירת התורה כאמרם ז"ל עשה סימניות לתורה ובמעשרות לשמירות העושר . כאמרם ז"ל מלא ממון חסר וכבר ביאר הנביא ואמר ובחנוני נא בזאת וכמו כן אמר שהנדרים הם סייג לשמור הפרישות כענין נשבעתי ואקיימה לשמור משפטי צדקך ואמר שהשמירה מן

הטרחה

פתח עינים

(יז) ר' עקיבא אומר שחוק וקלות ראש וכו' אפ' לרמוז מדבר שקר תרחק שק"ר ר"ת שחוק קלות ראש .

סייג לחכמה שתיקה . המפרשי' מקשים דהול"ל שתיקה סייג לחכמה כאינך . ושמעתי ויפי הרבני המופלג ר' חיים ברעסלא יצ"ו שפירש דבשלמא אינך יש מעשה שעושה לסייג כגון מעשרות סייג לעושר מפריש מעשר וזוכה לעושר וכן נדרים שהוא נודר בקום עשה והוי סייג לפרישות אבל השתיקה הוא בשב ואל תעשה ויש זמן ומקום שצריך לדבר וצריך להתחכם חכם בבינה לעתים

עת

וכמו שביארנו בילדותינו בחבור התשו' ענין אומרו הוי מושכי עון בחבלי השוא שדימה המידו' הפחותו' לחבלי השוא לדמוז שהמידו' ההם הם מביאות לגופי החטאי' דהוא אצלי בזה בתכלי' הצורך לא יצטר' לעצה (א"ה וע' מש"ל בפ"ב משנה י"ב יעש"ב) ולזה אמר התנא שהשחוק וקלות ראש כו' ר"ל היות האדם יושב קרנות ומרבה שיחה עם אנשי' ומשתעשע ומתגענע עמהם ושאר מיני רדיפת התאוה וההמשך אחריהן הם מידות יביאוהו לגוף העבירה וכמ"ש למעלה שינה של שחרית כו' וישיבת בכ"נ של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם ובכיוצא בזה הזהיר בדברים השכליים שראוי לאדם לעשות בעצמו הערות והנהגות לקיים תלמודו בירו והוא מ"ש מסורת סייג להורה שהסייג שאדם עושה בעצמו לזכירת הענינים הם סייג וגדר להורה לשמור שלא ישתכחוה דברים ממנו ומסורות הוא אצלי מל' מסרה והוא שבעלי המסורו' נוהגי' כן לזכור הדברים הזרים שבמקראות בשלש מקומ' שנמצאו דנשין באותיות הנקודו' בשו"א ואותיות שאחריו ברפיון שלא כמנהג והם מלת הצפינו האמור בסדר ואלה שמות ובמלת מקדש האמורה בסדר ויהי בשלח. ובמלת משתי עיניו האמור בשמשון ר"ל על האותיות שבאו ברפיון שלא כמנהג וסימן חד בנביאי ותרין בר"ה וסימניך פד"ת. וכן מצינו אשפתו בנ' מקומות א' אשרי הגבר אשר מלא אשפתו מהם ב' אשפתו כקבר פתוח נ' הביא בכליותי בני אשפתו ועשה סימן במסרה גברא מקיברא אתא. וכן וידע תלת א' ישקלני במאזני צדק וידע ב' באלישע יבא נא אלי וידע כי יש נביא בישראל. ג' ישלם אליו וידע וסימן לבעל המסרה מתקליה דאלישע שלם. וכן לשון שירים או שיריך. ד' חסרים ד' המשונה. א' הסר מעלי המון שריך ב' בשמחה ובשרים ובתוף ובכנור ג' יישרו נגדך ד' ושר בשרים על לב רע וסימנך דעדי תופף ממקביל כישא. וכן אלהי הלת מלעיל אלהי שם אלהי כסף אלהי קדם וסימניך שמה דכספא ממקדימן. וכן ד' פסוקים כל אחד בן ז' תיבות וכל תיבה בת ד' אותיות א' ואני כמעט נטיו רגלי כאין שפכו אשרי ב' אויל ביום יודע כעסו וכוסה קלון ערום נ' אויל יגאץ מוסר אביו ושמר תכחת יערם ד' מצרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה' ואמר בעל המסרה ד' אימרין מן ז' שרבימין דד' טרפין וסימן אנא בקליל צרפית וכן הרבה אבל כל זה סיבת זכיר' הדברים ולשון מסורת מענין קבלה "מל' מסורת היא בידינו מאבותינו וכן נאכל במסירה וכן כל המסורות שמסר לן שם ועבר ואמר שדברי הקלה הם סיבת שמירת התורה. הרי שכתוב בתורה וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר ובאה הקבלה לפרש צאן לפסח ובקר לשלמי שמחה וחגיגה וכן כתוב ובשלת ואכלת עם אומרו אל תאכלו ממנו נא ובשל אלא שפי' הקבלה שאותו בישול הוא צלי וכן בכמה דברים:

ואם

פתח עינים

עת לחשות ועת לדבר ולכן אמר סייג לחכמה שתיקה עכ"ד והרב ראשית חכמה זל"ל פי"א משער הקדושה פירש כי ע"י שותקו הוא מתעלם מפעולות ו"ק שהם קול ודיבור ועולה למקום המחשבה סוד החכמה וכו' עש"ב ואפשר כי שתיקה הוא שתק י"ה כי על ידו השתיקה עולה לבחינת י"ה אוא"י. ובזה אפשר לפרש פ' שפתים ישק משיב דברים נכותים כי מי ששותק זוכה לבחינת חכמה וכשהוא משיב לשואלו דבר ישיב כהוגן כי לבו מלא רוח חכמה וז"ש שפתים יש"ק נימט' קדו"ש כי בחינת החכמה קדש הוא כידוע ובהיות לו בחינת החכמה משיב דברים נכותים כל קבל די רוח חכמה השתכחת ביה וז"ש משיב דברים כי הוא שותק ואינו שואל אך מוכרח להשיב לשואל.

כהוגן

ואם לא נזהר בזה אבל שנמשך אחר תאותיו ורדף אחריהם והשיגם דאוי לו להשתדל בהכנת יצרו לצום ולהתפלל הפצר תפלות וכן בעתות התשובה שזהו אומרם ישמור רגליו מהלכד בפחי החטאי' הנמשכים לרגל המידות אשר הורגל בהם כל השנה אף מעליו הנהגותיו הרעות אשר קדמוהו מצד מדותיו וזו היא העצה קודם הדבר. ועל זה אמר מעשרות סייג לעושר בלומר ההמשך אחר העושר במדות המגונות בענין רמיה אחר רוב הממון וקפיצת היד ישתדל לנהוג עצמו בדברים ראוים במעשרות והצדקות והמתנות ובעת הראוי. וכן ברדיפת התאות הזהירו להבניע יצרו ולגדור גדר להזיר לה' בידם פרושות מה שנמשך בו טבעו לרע וזהו אומרם נדרים סייג לפרישו' ועל זה הצד היו הנדרים במדרגת טוב אע"פ שהם נטייה אל הקצה אחר שהיוצ' בהם מקו המיצוע אינו אלא על צד רפואת הנפש ונכלל ג"ב בענין מעשרות סייג לעושר במנין מלח ממון חסר וכאומרם ז"ל עשר תעשר עשר בשביל שתתעשר:

ואמר אח"כ סייג לחכמה שתיקה והוא העצה הראשונה במאמר החכם שאמר „תחילת חכמה שתיקה" ר"ל שמי שהוא צריך ללמוד אין טוב לו כמדת השתיקה שישמע ויאזין לדברי החכם ויחקם על לוח לבו והוא מידה יביאהו לחכמה ולבונת האריכו בהפלגת שבח החכמ' והזהרתו להשתדל עליה הפסיק הדברים אחר כן במאמר זה לשונו:

(יח) הוא היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר כי בצלם אלהים עשה את האדם: חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום *שנאמר בנים אתם ליי אלהיכם: חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה חבה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו:

מלאכת שלמה

שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו כתב הרי"א ז"ל בס"א ל"ג הני תרי שנאמר וכו' ועוד ראיתי שמחק מלת חמדה וגם בריפא גרסינן כלי שבו נברא העולם:

(יח) **הוא** היה או' חביב אדם שנברא בצלם ר"ל בצורה המונחת לו בטבעו אשר בה נתעצמה אמיתת הוייתו והיא השגה השכלית:

ואמר

ספורנו

השכחה מן הטעות בכל חכמה תהיה בשתיקה מכל דבור מותר ומשיחה בטלה המשיאה מן ההתבוננות בחכמה אל דמיונות כוזבות:

(יח) **חביב** אדם שנברא בצלם כו'. אמר הנה ראוי לאדם לשים לבו אל דברי זהירות וזריזות שאמרתי לכבוד קונו בהיותו חביב לפניו שנברא בצלם. ועם זה הוזהר בשמירת זה הצלם כאמרו לבני נח ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש ויותר ראוי זה בין המין האנושי לישראל בבשמים יותר משאר בני אדם שהם לא

פתח עינים

כהונן. ולפי הפשט מבואר במשז"ל בש"ט דהמדבר דברים בטלים יוצאין כנגדו ד"ת שבו משל לחבית דבש וכו' וז"ש סייג לחכמה שלא תצא שתיקה שאם ידבר יוצאים ממנו ד"ת:

(יח) **חביב** אדם שנברא בצלם ע"ש המשנה עמ"ש בעניותנו בקונט' דברים אחדים דרוש י"ט בס"ד: הכל

וגומר כי בצלם אלהים עשה את האדם שנקראו בנים ולכן הם חייבים בכבוד אביהם בניו כל שכן מאחר שהוזהרו על שמיר' מעלתם

ואמר אחר כך חיבה יתירה נודעת לו שנאמ' בצלם אלהים עשה את האדם כלו' שלא הניח בטבעו להשיג עולם היסודות והגלגלי' לבד אבל גם השנת קצת הסודות הנפרדות במו שנודע לחכמים . או נפרש חיבה יתירה נודעת לו שלא הוצרך בכל הבריאות אמצעות מלאך ר"ל שכל נפרד רק בבריאות האדם אבל בשאר הבריאות השפלות נעשו בזולת אמצעות שכל נפרד בעבור היסודו' והמזגותם לבד ומהם בשאר סיבות מיוחסות לפמלייא שלו ית' אין בהם צורך לאמצעו' שכל נפרד רק במין האדם לבדו כמו שנתבאר בס' החכמה :

גדולי המחברים פי' בקצת חיבוריהם במה שאמר חיבה יתירה נודעת לו כו' שהודעת שיעור ההטבה למי שהטיבו לו היה הטבה אחרת פעמים ינמול האדם טובה לאיש אחד טוב מצד מעלתו או מצד רחמנותו ולא יודיענו שיעור מה מצד שאינו נחשב בעיניו עד שיזקין עצמו להודעתו ועל יד נלגול דבר זה אמר עוד חביבי' ישראל שנקראו בנים למקום ר"ל שהשפיעם מן השכל הנאצל מאתו יתברך על הדרך שהאב משפיע לבן ואמר חיבה יתירה נודעת להם שנתפרסמה החיבה עד שבתורה קראם כן שנאמר בנים אתם כו' ולכלול הכונה שהיא אמנם לענין שלימות החכמ' המונח בטבעם אמ' חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה שבו נבר' העולם כמו שביארנו כאומרם ז"ל מלמד שהיה הקב"ה מביט בתורה ובונה את העולם :

או אפשר שאמר כלי חמדה על המושג בחכלית ההשגה האנושי' ואמר שבו נברא העולם כמאמר רז"ל בב"ר (פ"ה) ואהיה אצלו אמון תורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה ולדעת קצת החכמי' באה הנה מלת תורה במקום הוראה ולמוד והנה על תכלי' ההשגה וע"ז החליטו בה שנבראת קודם שנברא העולם לרמוז על קדימת מציאותה לעולם החומרי ובאור הענין הוא על האחרו' שבצורו' הנפרדו' והוא השכל הפועל ולא קראו אומן מפני שאין זה כשאר האומנין שכח פעולתם מעצמם אבל כלי האומנות שהפעולה היא פעולת האומן באמצעות הכלי לא שתשלם המלאכה בזולת מניעו וזהו שאמר כאן שבו נברא העולם שכל פעולותיו ית' אחר שהם באמצעו' הפמלייא זה בכה וזה בכה כאומרם ז"ל אין הקב"ה עושה אלא א"כ נמלך בפמלייא של מעלה מ"מ אין כחם מעצמם רק הם צריכים לכח מניעם יה' ולזה יתייחסו כל הפעולות לו יתברך . וז"ש מביט בתורה ובורא את העולם אע"פ שבבר בארנו בדרך אחרת כמ"ש . והנה הענין שאמרו חכמי זולתינו באומ' שהשם יתברך יעיין בעולם השכלים וישפיע מהם המציאו' וכן בל' רבותינו שהקב"ה מסתכל בפמליא של מעלה כו' ונמשך אחר הלשונות הקודמים ואמר חיבה יתירה נודעת להם שנא' כי לקח טוב נתתי לכם כו' והזה אחר כך להשלים מה שהתחיל בו ממיני המצוה ולהודות שאם נכשל במידות והשתקע בהם עד שהביאוהו לחטוא ולהלכד בפחי עונותיו יזהר שלא ישתקע בהם עד אשר לא יוכל להרפא וע"ז אמר :

(יט) * הכל צפוי והרשות נתונה ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה :

מלאכת שלמה

הכל צפוי והרשות נתונה אית דאמרי הכל צפון :

(יט) **הכל** צפוי והרשות נתונה ובטוב

פתח עינים

(יט) **הכל** צפו וכו' . כתיב בס' כלי חמדה

ספורנו

מעלתם זאת כאמרו בניס אתם ליי אלהיכם לא תתגודדו · ובין האומה הישראלית יותר ראוי זה לתופשי התורה שנתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם כאמרו יי בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה . והזהרו על שמירה זה הכל באמרו תורתי אל תעזובו :

(יט) **הכל** צפוי כו' . הנה אין התנגלות לחוטא שיאמר שהוא מוכרח לחטא

העול' נידון והכל לפי רוב המעשה רצה באומרו הכל צפוי שכל המעשים ידועים לפניו לא יוכל להתעלם כענין אומרם וכל מעשיך בספר נכתבים וכן אמרו ז"ל (בקדושין דל"א) כל העובר עבירה בסתר כאלו דוחק רגלי השכי' כלומר העובר עבירה בסתר לכוונת התעלמותה ממנו ית' כהתעלמ' מבני אדם כאלו דוחק רגלי השכינה כלומר כמי שמכריע בעיונו הסתלק ידיעתו מן התחתונים. ואמר אחר זה הרשות נתונה כלומר שהחוט' אינו חוטא בהכרח רק מצד בחירתו ולזה ראויה שיענש על חטאו ואמר אח"כ ובטוב העולם נדון. שהשם ברא יצר הרע וברא לו תורה ותשוב' תבלין ושהעולם נדון ברחמים בהתקבל התשובה של חוטא והוא מחסד השם אל ברואיו כמ"ש בילדותינו בחיבור התשובה על ענין אומרו דוד מ"י ע"ה טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך ואמנם הכל לפי רוב המעשה כלומר שאם ישתקע בחולי חטאיו וירבה ברוע המעשים לא ישוב לעולם אבל ימות בחטאו כמאמר הכתוב היהפך כושי עורו ונמר חברבורותיו

ספורנו

לחטוא מפני ידיעת האל הקודמת לחטאו אשר לא יפול בה כזב בשום אופן. כי אמנם הוא יודע בחירות האדם העתיד ובהיא בלתי מוכרחת כמו שנדע אנחנו בהוויס ידיעה בלתי מסופקת ועם זה בלתי מכרחת כי אמנם כל העתיד הוא לפני ידיעתו יתברך במדרגת ההווה מבלי אין גם לאותו העתיד שום מציאו' כ"א ממציאותו ואמר ובטוב העולם נדון כאמרם ז"ל ורב חסד מטה כלפי חסד מעביר ראשון ראשון וכל זה הערה לחוטא שיזכה בתשובה על נקלה בהיות הדין מטה כלפי חסד ואמר והכל כפי רוב המעשה שכל ענין הגמול והעונש אינו תלוי בחלק העיוני הנקנה אלא בחלק המעשה וזה כי אמנם חיות השכל האנושי הכחיי יקנהו האדם בהוציאו את שכלו הכחיי מן

הכת

גם אתם תוכלו להטיב למור הרע וכן אמרו כל שהוא מוחלט בעבירות אי אפשר לו לחזור. וזהו ענין והכל לפי רוב המעשה ומתוך כך יזהר שלא להשתקע ויכניע יצרו הרע על מה שעשה מהם בצום ובכי בתפלה ובתחינה ותפל' ובקשה ואולי זה הוא ענין והכל לפי רוב המעשה ומתוך כך יזהר שלא ישתקע ויכניע יצרו הרע על מה שעשה עמהם וירבה במעשי' הטובים מאד מאד עד שירפא מחולי חטאיו וזוהי העצ' השלישית. וכן פי' גדולי המחברים ז"ל בענין והכל לפי רוב המעשה שיתמיד במעשים הטובים ולא שיפליג פעם א' בפועל ואחר כן יעזבנו לאורך ימים אבל טוב לו שיחזיק בה מעט מעט פעם אחר פעם ששלמות המידות והמעלות אמנם יהיה בכפול מעשה הטוב ובהתמיד עליהם פעמים רבות לא בעשייתה פעם אחת דבר גדול וכן בכל המירות:

וכבר הזכירו בזה משל באדם שיתן למי שראוי לו מתנה א' גדולה פעם אחת כמו שתאמר אלף זהובים ומשך יד אח"כ מזאת המידה שלא עלה בידו מידת הנדיבות כמי שנתן חמש מאות לחמש מאות

פתח עינים

חמדה פי' משנתנו בחקירת ראשוני' מדוע לצדיקי' משלם איזה חטא בעה"ז וכל מע"ט לעה"ב ולרשעי' משלם קצת מצות בעה"ז וכל עונותם נפרעין בעונשי' מרים אחר מותם והתירון דאזלינן בתר רובא שהצדיקים שמע"ט הם רוב החטאים מיעוט בטילי ומשלם בעה"ז וכן לרשעים שהרוב עונות הם העיקר וקצת מע"ט מיעוט ובטילי ופורעין להם בעה"ז וז"ש הכל לפוי והרשות נתונה כי הבחירה ביד האדם. ובטוב העולם נידון לשלם לצדיקים חטאתם בעה"ז ולרשעים מצות שעשו וכי תימא מ"ט הלא טוב להנית המצות המועטות לרשע בעה"ב לפחות שיזכה קצת לז"א והכל לפי רוב המעשה דאזלינן בתר רובא:

הכל

מאות בני אדם פעם אחר פעם שזה התעורר נפשו למעלת הנדיבו' חמש מאות פעמים וזה לא התעורר נפשו לזאת המדה רק פעם אחת לבד וזה אפשר כפי הגירס' האחרת ר"ל אבל לא על פי רוב המעשה כלומר שאין הענין ברבוי הפיזור בפעם אחת ואולי יהיה ההיפך אומרו ובטוב העולם נידון ר"ל בהתמדת הטובה ואחר זה הורה על מי שנשתקע בחטאיו השתקעות רב שעם היות רפואתו רחוקה ראוי לו להזהר לעונש הבא אחר המות ויתכונן בקיצו ויכין מחשבותיו ויטהר לבבו אולי בהפליגו בהטבת הנהגותיו והתחדשות תכונותיו ליראתו מיום המות ומהכלית העינש הגדול יעלה בידו מרפא לנפש בעיניו יראה ובאזניו ישמע ולבבו יבין זה התחיל דבריו להפחידו בהודעתו אליו ענין העונש והוא אומרו ;

(כ) הוא הי' אומר *הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות פתוחה והחנוני מקיף והפנקס פתוח והיד כותבת וכל הרוצה ללוות יבא וילוה והגבאין מחזירין תדיר בכל יום ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה :

מלאכת שלמה

הכל נתון בערבון עי' ערוך ערך סעד ואית דגרסי בערבים וכל הרוצה יבא וילוה ס"א וכל הרוצה ליטול בא ונוטל ממשנת הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל ;

(כ) הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה על כל החיים החנות כו' והיד כותבת והגבאים כי' ונפרעין מן האדם בין מדעתו בין של"מ ויש להם על מה שיסמוכו והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה

המשל באומרו הכל נתון בערבון שהשם גובה חובו מכל אדם ר"ל להענישו על

פתח עינים

(כ) הכל נתון בערבון וכו' עמ"ש בעניותינו במשנה זו בקונטרס דברים אחדים סוף דרוש י"א בס"ד ע"ש באורך :

ר אב"ע

ספורנו

הכח אל הפועל כי בהיותו משכיל בפעל יהיה בעל חיות שכלי בפעל אשר הוא נצחי נכבד מכל שאר מיני חיים ויחזק זה החיות ויחלש כפי מדרגת העיון הקנוי אמנם אישור זה החיות השכלי והצלחתו ושמחתו וכבודו או הפך כל זה יהיה כפי רוב המעשה הטוב הרצוי לפני האדון ד' יתברך כי בו ידמה השכל הבחיריי לבוראו המיטב לזולת כאשר באר כאמרו בצלמנו כדמותינו :

(כ) הכל נתון בערבון כו' אמר אע"פ שהרשות נתונה הוא אמנם נתונה בערבון לא לנצח אלא לזמן קצוב באופן שתשוב על כל פנים הנפש החוטחת או הזוכה אל האלהים אשר נתנה ליתן דין וחשבון ומצודה פרוסה על כל החיים בחיי עולם או בחיי שעה שלא ימלט גם אחד מהעונש הראוי לו בשני מיני החיים אף על פי שבבחירתו ימלט ממקרי הזמן או מקצתם כאמרו שומר נפשו ירחק מהם · מכל מקום לא ימלט מן העונשים . החנוני מקיף כשהוא נותן את צלמו הכוחיות להשלימ' ולהוציאה אל הפיעל הוא בלתי נפרע על זה מן המתרשל . אבל מקיף עד יום המות וכל הרוצה ללוות ולהתחייב למלך בחטאו או בחטאים בא ולוה ואינו נפרע מיד . אבל הגבאים מחזירין תמיד להפרע מן האדם בין מדעתו שיכיר זה ויטוב בין שלא ירגיש כזה ויש להם על מה שיסמכו בגבייתם שלא ימנעו מן הגבייה מבלי אין מה לגבות ממנו אבל יגבו עשיר בשורו ועני בשיו או בגופו כפי המשפט האלקי והדין דין אמת שומר היחס לעני ולעשיר כי יחס השה דרך משל לעני כיחס השור לעשיר והכל מתוקן לסעודה

וכל

על כל חטאיו . וענין נתון בערבון הוא נאמ' דרך משל כלומר דאין לחוש להפסד הובו או נפרש שכל ישראל ערבים זה לזה אם מצד דבידו למחות אם לם יבות אחרות ידועו'באופני משפטיו ית'. ומצודה פרוסה על החיים כלומ' דאין דרך לנטו' ימין ושמאל כמאמר ההכם שאמר וזאת הדרך אין ממנה מבריח וזה הרוס אין משחייתי מנום . ואמר אח"כ החנות פתוחה וכבר בארנו לדעתינו בחיב' התשובה שדימו את העולם לחנות מצד שבחנות ימצאו דברים רבים חלוקים הטבעים מרים ומתוקים חמים וקרים לחים ויבשים קשים ורכים ובבחירת הקונה לקחת ממה שירצה אם מר ואם מתוק כך הוא העולם חנות והאדם הקונה ובידו לעשות אם טוב ואם רע אם מעט ואם הרבה . ואמר והחנוני מקיף דמיון שאין השי"ת נפרע מן החוטא מיד אבל ארך אפים כאומרם ז"ל ארך אפים אף לרשעים ואמר שהפנקס פתוח והיד כותבת כלומר שעם היותו מקיף ומאריך אפו לא ימחק החטא מספרו אבל יעניש עליו אם לא ישוב כאומרם ז"ל (בב"ק ד"ן) כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרון מעוי אלא הקב"ה מאריך דוחיה גבי כו' . ואמר שהגבאין מחזירין תמיד בכל יום הוא משל על הרצים היוצאים לנגוש ועל היסורין והצרות ומיני העונשין ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו כלומר יקבלם בשמח' לרפיון מעשיו ויודה על חטאיו בהפך.ואמר ויש להם על מה שיסמוכו רצה בו שאם השתקע זמן רב בדרכיו הרעות יש לו משען על זה והוא התשובה והבטיחו שהתשו' אינה נמנעת בחוק החוטא ואף אם הפליג במדי ואפשר שיקל מעונשו או יטהרם מכל וכל לרוב הפלגת תשובתו וזו היא העצה אחר הדבר ואמר שהדין דין אמת כלומר אחר שהבטיחו על התשובה ולא התבונן לשוב ראוי הוא שיביאהו העונש על זה אחר שלא נועץ על עונו . ואמר והכל מתוקן לסעודה . כלומר כמו שהאדם דרך משל ימצא סעודתו מוכנת ממה שטרח בו לקנותו ולהביאו אל ביתו אם בשר אם גבינה אם איזה מין מהמינים . כן ימצאו הנפשות סעודה מוכנת לעולם הבא ממה שקנו בעה"ז אם מר ואם מתוק :

(כא) רבי אלעזר בן עזריה אומר אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין דרך ארץ אין תורה אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה אם

(כא) **ראב"ע** אומר אם אין תורה אין דרך ארץ כו' ידוע הוא שדרך

ספורנו

וכל זה הדין והגבייה בעולם הזה מתוקן לאותה הסעודה שבאר הנביא כאמרו ועשה ד' לכל העמים משתה שמנים משתה שמרים שמנים ממוחים שמרים מזוקקים כי אמנם יפרע מן הצדיקים עד כחוט השערה כדי שבשמחתם לא יתערב דבר של פורענות לחיי עולם . וכן מטיב לרשעים בעולם הזה כדי שלא יתערב דבר של גמול בפורענותם לחיי עולם כאמרו ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו וכאמרו להשמד' עדי עד :

(כא) **אם** אין תורה . והוא החלק העיוני אין

פתח עינים

(כא) **ראב"ע** אומר אם אין תורה וכו' אפשר כי יען ראב"ע כ"ק השומר מבית המדרש שיכנסו התלמידים הזהיר בדברים אלו לל ודם ארחות חיים :

אם אין תורה אין דרך ארץ שיכשל בכמה אסורים קלים וחמורים במשא ומתן ויפנה אל מדעתו וביטול תורה החמור מע"ז ג"ע וש"ד וימות בעונותיו . ואם אין דרך ארץ אין תורה כי אשתו ובניו יוליאוהו מדעתו על מזון ומלבוש ויריב עמם ויתבטל מהתורה :

אם אין חכמה אין יראה כתב הרב ת"י"ט

שדרך ארץ הוא מונח על מדות האדם ומוסר הצריך לו בענין ההנהגה המדינית והתורה נאמר עניינה בכאן על חלק מצות התורה הבא להישיר לאדם בדרך ישרה בהנהגותיו. ואמר תחילה שלולא מצות התורה והמעירות האדם על זה לא היה לו שלמות בדרך ארץ הבא לו מצד עצמו בהנהגת טבעו ואפילו היה בתכלית ההכנ' כי לא יגיע לתכלי' מה שהגיעו אופני התורה בזה למחזיק בדרכיה. וכן אם אין לאדם הכנה טבעית בזה לא יספיק לו מצות התורה לזה השלמות כי המצות יישירו האדם דרך כלל ואי אפשר להם להשגיח בפרטיה דקים מתחדשים תמיד צריכים למוסר ודרך ארץ כמו שהאמר דרך משל שהתורה אסרה מאכלים הרבה להיות בהם מותרות ומציאו' היזק שהראוי להבין מדרכיה שכל מותר ורדיפת שובע יתר הוא דע אפי' במאכלות שלא נאסרו וכן בכל המצות. ולמדה שהזוג הזה בל אחד מנפרדיו מועיל במציאות חבירו ומשלי' אותו. ולמדנו מזה מדעת קצת מפרשי החכמים שני דברים. אדם לבטוח בשלמו' טבעו להק' מזה על ואע"פ שנאמר באבות האחד שאין לשום הנהגותיו הבא מצד אחת ממצות התורה העולם ע"ה שהגיעו לשלימות המיועד בתורה ונעשו צדיקים נמורים באין תורה אלא לאו הכל זוכים לכך והמאמרי' על הרו' נאמרים והשני שהאדם לא יצא ידי חוב' עצמו בנפשו בקיום פרטי המצות אבל יבין דבר מתוך דבר ויתבונן כי ההערה מדה טובה והנזה מכל מדה מגונה נכלל בכלל מצות התורה למביני דרכיה אע"פ שלא הוזכרה בתורה בפירוש:

אין דעת אין בינה *אם אין בינה אין דעת אם אין קמח אין תורה אם אין תורה אין קמח:

מלאכת שלמה

אם אין בינה אין דעת. ראיתי שהגיה הר"ר יהוסף ז"ל אם אין דעת אין בינה וכו' וכתב בס"א אם אין יראה אין חכמה וכו': לאילן שנפיו וכו' וכות' הר"ר יהוסף ז"ל ס"א לאילן שנפיו וכתב עוד שנאמר והיה כערער בערבה וכו' שנאמר והיה כעץ שתול על מים וגו' הני תרי שנאמר יש ספרים דל"ג להו.

ואמר אח"כ אם אין חכמה אין יראה וידוע שהיראה היא עשיית דבר או המנע ממנו ליראת המצוהו והאהבה היא הפקת רצון האוהב ובחינת דרכיו וההשתדלות בענייניו להפלגת האהבה ויראת ה' היא מבוא לקיום המצות והאהבה היא מבוא לשלימות החכמה והיראה קודמת בזמן והיא השלימו' הראשון וחברתה קודמה במעלה והיא השלימות האחרון

ספורנו

אין אותו מין דרך ארץ המכוין ממנה והוא ההיטיב לזולתו לכבוד בוראו ולהדמות אליו כרצונו. וכן כשאין אותו המין מדרך ארץ התבאר שאין שם תורה. וכן אם אין חכמה מדינית לישא וליתן באמונה. באופן שתהיה רוח הבריות טוחה הימנו זהו מפני שאין שם יראת האל יתברך. וכן אם אין יראת האל באמת והוא ההויה כשיכיר האדם גדלו יתברך אין שם חכמה מדינית הראויה לעבודתו ולא יתנהג בה התכם אלתו כאשר יתשוב שתהיה עם תועלתו הפרטי. אם אין בינה והיא אותה פעולת השכל אשר בה יפשיט הצורות מן התומר אין דעת הנה אז לא ישכילם כלל וכן אם אין דעת מושכל אצלנו הנה זה קרה לנו מפני שלא יגענו בבינה להפשיט הצורות מתומר ולשים אותם מושכל בפעל. כאמרם ז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן לא יגעתי ומצאתי אל תאמן. אם אין קמח לא יוכל האדם לעסוק בתורה וראוי להשתדל השתדלות מה בהשגת הצריך ממנה. וכן אם אין תורה הנה אין קמח

האחרון ונמצאת היראה מביא לאהבה והוא שאמר החכם בידאת ה' מבטח עוז כי העוז הוא שלימות אחרון. ואמר שכל השלם בשלימות הראשון בטוח הוא שישיג האחרון והוא שאמר אם אין חכמה כו' כלומר לולא שלימות השגת החכמה שהיא האהבה אמיתית לא היה שלימות היראה שהרי לא נשלם עניינה רק בחכמה ולולא היראה לא היה מציאות לחכמה וכמ"ש למעלה כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת וכל שחכמתו כו' אין חכמתו מתקיימת:

אז נפרש אם אין חכמה אין יראה על דרך אין בור ירא חטא ולימד בזה ג"כ שני דברים אחד דאע"פ שהאדם מקיים מצות התורה צריך לו אם הוא מאשר נגע רוח אלהים כלכו שיתבונן ויתחכם במה שהעירה עליו התורה בדעות ובאמונות ואע"פ שזה לא ניתן לרוב בני אדם וכמ"ש (בייקרא רבה פכ"ה) ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת אלו נאמר אשר לא ילמוד לא היה לעולם תקומה אלא אשר לא יקים מכל מקום ראוי לכל מי שיוכל או שאפשר לו מצד הכנת טבעו שיטרח וישתדל בזה כפי יכולתו והשנית שלא יסמוך החכם אפי' אם הגיע לתכלית השגת האנושית לזלזל באחת ממצות התורה לפי שהם צריכות לקיום החכמה כל ימי חייו וכ"ש שיעשה כזה פירק עול ומבזה את התורה אבל כל אשר יוסיף דעת ייסיף מכאוב והכנעת לבו ושביר' יצרו להזהר מכל המוזהר וילבש רוח דעת והבונה להתעורר לעשות המצוה:

ואמר אח"כ אם אין דעת אין בינה כו' רצה בו שהזוג ג"כ כל אחד מנפרדיו מועיל במציאות חבירו והדעת הנאמר כאן על הדעת המוטבע בו בכח לפי תולדתו והוא הנקרא הכנה טבעית בעיקר היצירה והיא שייחסו על מציאותו אנשי כנסת הגדול' לשון חנינה באומרם אהה חונן לאדם דעת לרמוז כי אינו כא בהשתדלותו אלא מדרך חנינתו ית' בעת היצירה והבינה היא באה דרך השתדלות לימוד וחקירה כאומרם ומלמד לאנוש בינה ואע"פ שכלל את כולם בסוף דבריהם במילת חנינה באומ' וחננו מאתך דעה ובינה והשכל אמרו זה דרך כלל להיות לנו עזר אלהי בכולם ועל זה אמר אם אין דעת ר"ל הכנה טבעית לא היה מציאות הלימוד שלם אע"פ שאפש' שיושג בטורח גדול הוא מדבר על ריב בני אדם ואם אין בינה אין דעת כלומר אלמלא שהכונה במציאות היה להשיג בדרך הלימוד מה שאפשר לו להשיג לא הונח כן בטבעו כי פועל הבטלה אינה בחק השי"ת:

ואמר אח"כ אם אין קמח אין תורה והקמח בא הנה על דקות המזונות אשר הזקיק' חכמתו ית' לזה הנברא והתפרדו בזה משאר בעלי חיים כאומרם ז"ל (בפסחים דקי"ח ע"א) כשאמר הקב"ה לאדם וקוץ ודרדר כו' ואכלת את עשב השדה. אמר אוי לי אני וחמורי באבוס אחד כלומ' לולא שנדקקו מזונותיו לפי דקות חומרו לא היה מגיע לשלימות התורה וכן לולא שהכונה במציאות הוא שלימות התורה לא הזקיקם חכמתו יתברך במציאותו להיות מזונותיו נבחרים ונבדקים ונאותים לקבול החכמ' כי היה זה אז לבטלה וכיוון בזה להיות האדם מתעורר על מעלת מציאותו בנבראים השפלים שלא היתה לחנם ויזרז עצמו להשלים כונת מציאותו ואז יפרה ישע ועשה פרי למעלה.

הוא

פתח עינים

תי"ט דלא ידע להזהר ואין בור ירא חטא וק"ק דלא אייריגן בבור אלא בע"ה וע"ה אפשר שיהיה ירא חטא. ואפשר דאיירי תנא בירא הרוממות דאס אין חכמה אי אפשר לקנותה וגם אי אין בו ירא הרוממות אינו קונה חכמה בשלמות.

(כב) **הוא** היה אומר כל כו' ואמר הוא בעצמו מאמ' אחר שכל שחכמתו מרוב' ממעשיו והוא שהיה שלם בחכמה ואינו מדקדק במצות עד תכליה מה שראוי לדק' מהם דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין שרוח קימעא באה ועוקרתו שיראת ה' היא שורש החכמה ואין לפרוק עול הירא' מעליו כמו שביארנו. אבל כל שמעשיו מרובים מחכמתו הוא בהפך שדומה לאילן ששרשיו מרובין וענפיו מועטין שאפי' כל הרוחות שבעולם באות אין מזיזין אותו ממקו' וזה משל שאין שום החבול' מתנג' מהיותנו מיראי ה' אפי' כשילאהו בראיו' לא ידע להכחיש וזהו אצלי ענין אורח חיים פן תפלם נעו מענלותיה לא תדע כמו שביאר' בפתיחתנו לזה החיבור:

(כג) **רבי** אלעזר בן חסמא אומר קינין ופתחי נדה הם הם נופי הלכות תקופו' וגימטר' פרפראות לחכמה. הוא שזה החכם כיוון להדריך האדם בלימודו כמו שעשו קצת חכמי' שחברו פרקי' למהלמד שיתחיל בחכמ' פלונית וכס' פלוני ממנה וכן ע"ש דחכמות. ורמז דרך קצרה שאין ראוי לו להכנס בחכמות הטבעיות והאלקיות עד שימלא כריסו בשר ויין ר"ל חכמת התורה והתלמוד וחפס בזה שהם אחרוני הסדרים אחד במדר קדשים וא' בס' טהרות לומר לו שראוי לו שילמוד תחיל' כל התלמוד כאלו ועד סוף וענין קינין

(כב) הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה ממעשיו למה הוא דומה לאילן שענפיו מרובין ושרשיו מועטין והרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו שנאמר והיה כערער בערבה ולא יראה כי יבא טוב ושכן חררים במדבר ארץ מלחה ולא תשב. אבל כל שמעשיו מרובין מחכמתו למה הוא דומה לאילן שענפיו מועטין ושרשיו מרובין שאפילו כל הרוחות שבעולם באות ונושבות בו אין מזיזין אותו ממקומו שנאמר והיה בעץ שתול על מים ועל יובל ישלח שרשיו ולא יראה כי יבא חום והיה עלהו רענן ובשנת בצורת לא ידאג ולא ימיש מעשות פרי:

(כג) רבי אליעזר בן חסמא אומר

מלאכת שלמה

ר' אלעזר חסמא גרסינן וגם בלי יו"ד ג"ל וכתב הרי"א ז"ל דאית דגרסי הסמא בה"א:

פתח עינים

כל שמעשיו מרובין מחכמתו וכו' אפשר דע"י המעשה הוא מתקן בעשיה לכן הוא עיקר לתקן בתחילה ואם זכה לתקן נפשו בבחי' העשיה שהוא הראשונה ממטה למעלה אז נכון בידו לתקן ביצירה ע"י הדבור ובמחשבות קדושות בחי' הבריאה אבל אם אין בחי' העשיה מתוקנת הוא מסוכן לאבד הכל מכח הרוחות רעות והמקטרגי' עליו רחמנא ליצלן:

(כג) ר' אליעזר ן' חסמא וכו' עמ"ש הרשב"ן בספר מגן אבות ועמ"ש בעניותינו בקונטרס שם הגדולים דף י"ט מ"ב. ובס' מלאכה שלמה למהר"ש ערני זלה"ה

ספורנו

קמח אשר תכליה מציאותו למאכל אדם באמת וזה בהיותו מיוחד אז למאכל בהמה דומה לאדם:

(כב) **כל** שחכמתו מרובה כו'. אמר שכל מי שהיא משתדל יותר בענין החכמה המדיני' ממה שיתנהג בשאר מצות התורה אשר המכוון בהם העיון וכבוד האל יתברך וקדשיו הנה התבאר שאין חכמתו זאת מיוקרת על מה שידע ויכיר מהאל יתברך ולכבודו אבל היא מכוונת לתועלת עצמו לחיי שעה כמו שביאר הנביא באמרו ושם בשר זרועו ומן ד' יסור לבו כי זה אמנם כמעט סבה נוגעת לפרטות עצמו

קינין הוא קרבנות העוף והם עניינים מבולבלים. פתחי נדה הם ענייני נדה שאבד' וסת' שצריכה שתשמור עד שתחזור לפתח' והם דברי' תמוהים ומבולבלים כמו שביארנו ע נ י י נ ם במס' נדה:

(מה שחסר כאן עיין לקמן בתקונים):

(א) בן זומא אומר איזהו חכם הלומ' וכו' מכל מלמדי השכלתי כלו' מכל א' ממלמדי השכלתי ולמדתי ולמדנו שלא יתנהג האדם בענין למודו כמדת הנאוה ושררה כלומר היאך אני הולך לפני פלוני ללמוד או מה אני צדיך לפלוני אחר שאני לומד מפלוני אלא ילך לו לפני כל אדם שידאה לו שיהא מצליח כמו בלימודו והנהגה זאת תביאהו לידי חכמה ומה שאמר איזהו חכם פירוש על שם סופו איזהו מגיע להיות חכם. ואף ע"פ שרבותי' ננו למי שלמ' מהרבה (א"ה עיין להר' מהרימ"ט בספר צפנת פענח ס' אמור ע"ש) במ"ש בראשון של חולין (דח"י ע"ב) מאן אמרה יוסף בר חייא יב"ח מכל עלמא נמיר שמע רב יוסף ואיקפד אמר מכולי עלמ' נמי' אנא טרב יהודה נמיר' כו' א פ ש ר שבחכמה אחת

קינין ופתחי נדה הן הן גופי הלכות. תקופות וגימטריאות פרפראות לחכמה.
(משנת ר"ח בן עקשי' תמצא בסוף פרק ששי).

פרק רביעי

(א) בן זומא אומר *איזהו חכם הלומד מכל אדם שנאמר מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי: איזהו גבור הכובש את יצרו שנאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר: איזהו

מלאכת שלמה

איזה חכם הלמד לכל אדם כך הגיה ונקד הר"ר יהוסף ז"ל:

ספורנו

עלמו מנגדת להנהגת אותה החכמה תהיה אז החכמה נמאסת אצלו ותבטל אבל מי שמעשיו המכוונים לכבוד יתברך בלבד הם מרובים מפרטי השתדלותו בחכמה המדינית והנהגתה הנה מעשיו אלה מיוסדים על שרשי ידיעה אשר בה הכיר בוראו וידע שראוי לעשות האפשר לכבודו ולנחת רוח לפניו ובזה לא יחרד לבבו מימיו כאמרו והיה ד' מבטחו וגומ' ולא ימיש מעשות פרי·

פתח עינים

זלה"ה כ"י כתב כאן ופ"ז דמציעא משם מהר"ר יהוסף אשכנזי זלה"ה (הוא היה בזמן האר"י זצ"ל וקורין לו תנא) דאית דגרסי ר' אלעזר הסמא בה"א. ומהמדרש שהביא הרשב"ץ והרב תי"ט הביאו ג"כ משמע דגרים חסמא ע"ש:

(א) בן זומא אומר איזהו חכם וכו' שמעתי במ"ש פ"ב דחגיגה ור"מ היכי

(כג) קינין ופתחי נדה כו'. כבר אמרו ז"ל בביאור מה שנאמר כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים איזהו חכמה שהיא לעיני העמים הוי אומר זה חושב תקופות ומזלות והנה זה החכם שאמרו עליו שהיה יודע לשער כמה טיפין יש בים כדאיתא בהוריות וכולי וזה לרב חכמתו במספר הגיד מעלת חכמת התכונה בידיעת מקומות הכוכבים ותנועותיהם ואמר כי הנה חשבונות של מסכת קינין ושל פתחי נדה הנחשבים קשי ההשגה הם אמנם גופי הלכות. אמנם חשבונות של תקופות וכן מלאכת המספר הנקרא גיאומטריא הם פרפראות בלבד לחכמת התכונה ובזה תחשב מעלת חכמת התכונה בהיות אלו החכמות התשיבות כפרפראות לה ובזה העיר אזן כל שומע להרבות השתדלות להשיגה:

(א) בן זומא אומר כו'. הנה כוונת זה הפרק להדריך האדם ולהורות לפניו אופן להשיג מדת זהירות וזריזות והעולה ממנו שזה אמנם יושג כאשר

אחת טוב שתהיה לו קבלה מאחר מובהק אבל בכאן הכונה שמכל חכמה ישתדל ללמדה מהמובהק שימצא ואם יראה במי שלמד איזה חכמה לפניו של חכמה אחרת ימצא בקי ממנו ילך אחריו אפי' שלא יהיה אנוש בערכו :

עשיר השמח בחלקו שנאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך

ואמר אחר כך איזהו גבור הכובש את יצרו שנא' טוב ארך אפים כו' פי' אמרו חכמי המדות שהמלכות הוא שלשה מינים מלך במדינתו . ומלך בביתו . ומלך בגופו ירצה בזה דשלש אלה צריכים למנהיג טוב ינהיג הנמסר להנהגתו בדרך טובה והוא שהמלך צריך להנהיג בני מדינתו ביושר ליסר הרעי' ולחזק מעשה הטובים וכן הבעל הבית בבני ביתו וכן האיש בגופו צריך להכניע בחוסיו המפתים אותו לרע או לכעס או לאיזה מותר (עיין במרר' קהלת) ולחזק ידי יצר הטוב להוציא מחשבתו מן הכח אל הפועל . וכבר ידעת המשל הנשוא על פסוק עיר קטנ'ואנשי' בה מעט שעניינו על הגוף וכחותיו והמלך הגדול המקיפה הוא היצר הרע יהילד מסכן הממלט' הוא היצר הטוב וזה שהטבע מתנגד לא כל הנגדות גרולה שהטבע ישנא כל עמל ויבחר בכל תועלת בא אליו פתאום על איזה שיהיה הן גניבה הן גזילה ומיני האונאות והחמסים כמאמר המשורר שאמר בחרוזיו וקבץ הון בצדק

פתח עינים

היכי גמור מפומיה דאחר ומשני דגדול שיש בו שכל טוב לברר הטוב טוב ולזרוק השאר שרי ע"ש וז"ש איזהו חכם שיקרא באמ' חכם ואמר הלמד מכל אדם אפי' ממי שאינו צדיק דאז מוכרח שהוא חכם ויש לו ברירה כמו שעשה ר"מ שלמד מפי אחר עכ"ד :

ואפשר לומר דודאי מכל הענינים והמקרים מכללן ופרטן ומכל אשר יעבור וקרה לו איזה מקרה יש ללמוד חכמה ומוסר . דאם בא לאיש העושה דבר טובה יש ללמוד ממעשיו אם הם טובים וממדותיו וכיוצא . ואם בא לו לזה האדם איזה צער או הפסד יש ללמוד כיצד נמשך לו ההפסד אם מעשיו גרמו או מדותיו או התחברו לרשעים ולהתרחק מכל הגור' להיזק הזה . וגם מבעל מלאכה ואומנות יש ללמוד לראות שקם בהשכמה ובזריזות להביא טרף לביתו וק"ו למי שיש לו לב לעבוד בוראו שיעשה כן להזדרז מאד דאם להרויח כדי להתפרנס הגוף ככה יעשה ברצון טוב ובזריזות כ"ש לתתפלל לה' אשר ממנו הכל וכיוצא אין שום דבר קל טוב או רע שאין ללמוד ממנו כמה שריגי' וענפי ארזי אל לסדר עבודת ה' . וז"ש איזהו חכם הלמד מכל אדם קטן וגדול בעל שכל ופתי חכם או סוחר בעל אומנות או משרת כי בחכמתו כל אדם שיראה יתבונן בעניניו ומקריו וילמוד אם לטוב ולמוטב . וז"ש מכל מלמדי השכלתי כלומר יותר מכל מלמדי שלימדוני השכלתי ובהסתכל בבינ' הלב למדתי יותר מכל אדם ומכל מקרה .

וזה נאה קרותו חכם :

איזהו גבור הכובש את יצרו אפשר לפרש דהכונה דלא די שאינו שומע בקול יצרו לעבור על התורה או למנוע מצוה אלא עוד יוסיף לכבוש יצרו להיות לעבד לו ולעשותו טוב כי זהו התכלית לתקן הלד הרע שבו ולהטיבו באחריתו :

איזהו עשיר השמח בחלקו פירוש שהוא נהנה מעושרו לאפוקי מי שיש לו עושר וכבוד ואינו נהנה דשולט עליו רעה חולה כמ"ש בזהר . ואפשר שז"ש יגיע כפיך כי תאכל שאתה יגע ואוכל וכמו שפירש הרב כלי יקר אל עבדו זקן ביתו המושל בכל אשר לו לעבד כלומר שהוא נדיב ונהנה ואינו תחת רעה חולה :

איזהו

בצרק או בעון וישגא בכל תועלת יאריך זמן בואו הן בלימוד המלאכות הן בהשגת הידיעות ויבחר בתענוגים הגופנים ולא יבין לאחריתם והשכל ירגיש באחרית ולכן ימאס בכל תועלת יסבב לו היזק כגניבו' והגזילות והתעגוגים ויזכיר מאמר ערב לאיש לחם שקר ואחר ימלא פיהו חצץ. וישתדל בתועלות האמיתי וימי האריכות יהיו בעיניו כימים אחדים באהבתו בתענוגי הנצחי הקיים. ומצד הטבע על השכל ברוב בני אדם אמר כאן שהכובש את יצרו הוא החזק שבמלכיות והוא אומרו טוב ארך אפים מגבור כי מלחמת טבעו שהוא בגופו חזקה מן המלחמות הבאה מבחוץ:

אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא: איזהו מכובד המכבד את הבריות שנאמר כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו:

ואמר אח"כ איזהו עשיר כו' וזה אמת כי גדר העושר ההסתפקו' והבלתי הומיה אל המותדות וכל שיש לו די ספקו ולא יבקר המותר הוא עשיר באמת ואפי' יהיה לו כן מעמל ידיו ויגיע כפיו והבטיח הנהנה מיגיע כפיו בתכלית ההצלחה והוא אומרו אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא כי אחר שלא יבקש המותר כל אשר ימצא ביומו די ספקו יוציא שאר שעותיו ורגעיו לעבודת ה ויזכה בעולם הזה ועולם הבא:

ואמר אח"כ איזהו מכובד המכבד כו' וזה דהוא דבר מתהפך ותלוי זה בזה כי מכבדי יכובד והביא סמך מאומרו יתברך כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כלומר יקלו

ספורנו

תהיה כוונת האדם בכל מעשינו לכבוד קונו. כי אז יזדרז לעשות מה שימשך ממנו כבוד לאל יתברך וישמר מכל מה שיהיה הפך זה. ובהיות שכבר אמר הנביא אל יתהלל החכם בחכמתו ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרו כי אם בזאת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי. כלומר שבזה האופן ראוי שיתהלל החכם והגבור והעשיר בשתקדים לו ידיעה אשר בה ישכיל וידע את גודל האל יתברך וטובו ומזה ימשך שישתמש בחכמתו וגבורתו ועשרו לכבוד האל יתברך לא זולת זה. אמר בן זומא שאותו החכם אשר בו דבר הנביא הוא החכם במדיניות אשר רב ענינם מיוסד על הנסיון וזה לא יושג אלא כשילמד מכל אדם למען יעלה בידו נסיונות רבים ואיזהו הגבור אשר בו דבר הנביא הוא הכובש את יצרו והביא ראיה שהכובש יצרו נקרא גבור ממה שכתב טוב ארך אפים מגבור וזה כי אמנם לא יאות היתם בין שנים ברב ובמעט זולתו בהיותם תחת סוג אחד אמר אם כן שמי שהוא ארך אפים

פתח עינים

איזהו מכובד המכבד את הבריות פירוש אף שעדיין לא כיבדוהו הוא מקדים ומכבדם. שנאמר כי מכבדי אכבד וכו' ואם כביכול הוא מכבד למכבדים אותו. אנחנו חייבים לכבד טרם שיכבדוני ופוק חזי להרמב"ם ספ"ה מיסודי התורה שנת מכבד להן אפי' למקלין לו ע"ש:

ואפשר לומר בסגנון אחר וניישב אמאי הביא סיפיה דקרא ובוזי יקלו ונראה דהוה ס"ד דאדם חשוב יאמר אני לא אכבד ולא אזלזל והם יכבדוני לז"א שצריך לכבד שנאמר כי מכבדי דוקא אכבד ובוזי יקלו ומי שאינו לא מכבד ולא מזלזל לא יהיה לו לא כבוד ולא זלזול. א"נ דלא יש כי אם ב' חלוקות דמי שאינו מכבד הוא מזלזל וכמ"ש הפוסקים דאם לא נהג כבוד הנהוג לחכם הוי זלזול וא"כ צריך לכבד:

והרב הגדול שארינו מהר"י זאבי ז"ל בספרו הבהיר פ' קדושים פירש משנת איזהו גבור וכו' טוב ארך אפים וכו' דאפים תרי כמ"ש בש"ם על ארך אפים

יקלו מאליהם . ואפשר לפרש איזהו מכובד כלומר איזהו מכובד ובעל מעלה מי שהוא מכבד את הבריות כלומר זהו סימן להיות בן מעלה וגם הוא אמת מצד :

(ג) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כו' אמר שיהא רץ כו' כבחמורה ושיהא בורח מן העבירה כלומר שתהא בירח גם כן מן הקלה כבריחתך מן החמורה . שמצוה גוררת מציה כלומר המציה קלה תביאך להחמורה הימנה וכן בעבירה וזה ששכר מצוה מצוה כלו' נמשך ממנה מצוה אחרת אם מצד גמול העונש אם מצד ההרגל אם לפעמי' מדרך מקרה. ואפשר שהנמשכת מזו הקלה תהיה חמורה כמו

(ג) בן עזאי אומר . הוי רץ למצוה קלה . ובורח מן העבירה . שמצוה גוררת מצוה . ועבירה גוררת עבירה. ששכר מצוה מצוה . ושכר עבירה עבירה :

פתח עינים

אפיס די"ג מדות והכא תרי הוי נשמר מאיסור חד ומקדש עצמו במותר לו שני וז"ש טוב ארך אפיס מגבור הנשמר מאיסור לבד וז"ש איזהו גבור הכובש יצרו שנא' טוב א"א מגבור לבד זה ת"ד וקצת יש להרגיש דגם מקדש במותר כובש יצרו ודאי ולא מסיימא בדברי התנא דאיירי בנשמר מאיסור לבד ותו דלהרמב"ן מ"ע לקדש עצמו במותר ואיך התנא לא איירי בזה . ולי ההדיוט אפשר דהנשמר מאיסור נקרא מתגבר על יצרו והמקדש הוא כובש דלא די דניצול מעבירה אלא כובשו לקדש עצמו במותר . וז"ש איזהו גבור הכובש יצרו והוא המקדש שנא' טוב א"א מגבור משום דס"ד דגבור יקרא הנשמר מאיסור לבד לז"א הכובש דמקדש ג"כ שנא' טוב א"א מגבור פשוט וכשמשבחין לגבור הוא הכובש שמקדש וכו' . ואפשר דרע"ס ק"ל דס"ט הרי גבור נקרא הנשמר מאיסור ומשו"ה מפרש מצד תגבורה ולא איירי קרא ומתני' אלא במקדש . א"נ אפשר דגבור הנשמר מאיסור והמקדש נקרא מושל ברוחו ומשו"ה מייתי כוליה קרא . אבל כובש יצרו הוא מקדש וכולל גבור ומושל ברוחו ותנא קרי לב' מעלות כובש יצרו ואמר איזהו שראוי ליקרא גבור הוא כובש ומקדש דאי לאו הקדש אינו כובש וצריך להיות מקדש ואם אינו מקדש כיון דמ"ע היא לקדש אין לקרותו גבור הכובש ודוק היטב הדק כי קצרתי קצירת האומ"ר כי קצר המצע :

ספור נו

אפיס הוא מעביר על מדותיו יותר מן הגבור הכובש את יצרו לשעה . ואיזהו אותו העשיר שאמר הנביא הוא השמח בחלקו ולא יאבד כל זמן בהשגת הקנינים המדומים. והביא ראיה שזה יקרא עשיר ממה שאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך. כלומר שכשיספיק לך יגיע כפיך ולא תבקש יותר מזה הנך מאושר בעולם הזה . כמו שיאושר בו העשיר אצל ההמון ובהיות שכוונת הצדיק הראוי שיתהלל בכל אלה ותכליתו בהתהללו הוא שיכובד בעיני הבריות והשתדלו להיות כמוהו לכבוד קונו אמר בן זומא שזה אמנם ישיג האדם כשיכבד את הבריות ולא יתגאה עליהם בהתהללו ותהיה כל תהלתו בכבוד קונו בענין כך תהלתי תמיד. וזה יכובד בלי ספק כאמרו כי מכבדי אכבד :

(ב) הוי רץ למצוה קלה כו' . אמר אף ע"פ שלפעמים תהיה המצוה או העבירה ממנין הקלות אשר הן מצד עצמן אינן ראויות לרילה ובריחה הנה הן ראויות לזה מפני הנמשך אחריהן וזה מפני שמצוה גוררת מצוה אחרת וכן עבירה גוררת עבירה אחרת

(ב) בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה ובורח מן העבירה . יש לדקדק דהול"ל יברח מן העבירה ושמעתי מהרב כמהר"ר אליה מוצירי זלה"ה משם הרב הגדול

כמו שהאמר שבא לגנוב ומצאו בעל הבית ידגנב יהרים כנגדו ויקום עליו ויהרגהו ויש לפרש שכר במקום פריה כלומר שעיקר המציה ופריה הוא המובן ממנה ולפעמים יחשב במצו' אחת שהיא קלה שמן המובן שאינו רשומות החקוקות בשכל פינות גדולות תוריות או עיוניות כענין מקריאת שמע אמונת היחוד ומצות פסח אמונת האלהות ושינוי הטבעים הנמשכת אחר אמונ' חידוש העילם כמו שרמזנו בפ"ב במ"א. ובברייתא (באבות דר"נ פכ"ה) כמכו לזה דבר נאה והוא שאמרו שם הוא היה אומר הפסק פיך מאליך ויהא שכר להפסקתך ואל יפסוקך אחרים ויהא שכר להפסיק' רד ממקומך ר"ל הראוי ב' וג' מעלות ושב טוב שיאמרו לך עלה הנה כו' :

(ג) הוא היה אומר. אל תהי בז לכל אדם. ואל תהי מפליג לכל דבר שאין לך אדם שאין לו שעה. ואין לך דבר שאין לו מקום :

(ג) **הוא** היה אומר אל תהי בז לכל דבר כלומר אפילו בפחות שבפחותים לא תקל שנאתו עליך שאין לך אדם שאין לו שעה שמא עומדת לו בזה הפעם להחזיקך או להועילך והוא מ"ש (במס' דרך ארץ רבה פ"ד) כל אדם יהיה בעיניך ותכבדם כר' גמליאל וכן אל תהי מפליג לכל דבר כלומר כשתשמע דבר שיפחידך באיזה ענין אל תהי מרחיקך משכלך כלו' שלא תהיה בז לה אלא הוי חושש בדבר ומשתכל בה מהנצל ממנו שאין

ספורנו

אחרת וסבת זאת הגרורה היא ששכר מצוה בעולם הזה אינו אלא שיתן האל יתברך לשומר מצוה איזו הכנה למצוה אחרת כמו שדרשו בסמיכות שליח הקן למצות מעקה וצ'צית וזולתם המורה שבקיום מצות שלוח הקן יזכה האדם להכנת קיום המצות הסמוכות לה. וכן שכר ותענוג העבירה בעולם הזה מוכן אל עבירה אחרת כענין ואכלת מזב חו ולקחת מבנותיו והזנו את בניך :

(ג) **רבל** אדם אפילו לאותם בני אדם שלא ידעת ולא יאות לך לכבדם עם היותך מכבד את הבריות אל תהי בז ואל תהי מפליג וחושב לנמנע את האפשרי עם היותו רחוק כי לפעמים יצא לפעל. ולכן יפה אמרתי שתהיה בורח מן העבירה ולא תחשוב לנמנע שתכשל בה ובנמשך ממנה כענין שלמה ובאמרו אני ארבה ולא אסור והנה סר גרם הפסד מלכות לבניו וקלקול וגלות לישראל :

מאד

פתח עינים

הגדול מהר"ר אברהם ן' חנניא זלה"ה במ"ש פ"ב דמצ'עא (דף ל"ב) אוהב לפרוק ושונא לטעון מצוה בשונא כדי לכוף את יצרו וכתבו התוס' בפסחים (דף קי"ג) דאף דמצוה לשנאתו כיון שהוא שונאו גם חבירו שונאו דכתיב כמים הפנים וכו' ובאין לידי שנאה גמורה ושייך כפיית יצר ע"ש ולפ"ז אף דפריקה חמורה מטעינה מצוה להניח פריקה ולטעון לשונא לכפות יצרו. הראת לדעת דזימנין דצריך לעשות מצוה קלה לכפות היצר וז"ש הוי רץ למצוה קלה כמו טעינה כבחמורה כגון פריקה ואימתי זהו כשאתה בורח מהעבירה עי" כי שונא הוא אז ראה הפקדתיך הוי רץ למצוה קלה ומדוקדק ובורח. ואפשר לומר כי הן האדם בעפר יסודו והסט"א דבקה עמו וכשהוא מתלהב במצוה ורץ בזה הוא נפרד מהסט"א ונעשה כבורח מן העבירה שהוא הסט"א וז"ש הוי רץ למצוה בזה נקראת בורח מהעבירה :

(ג) **ואל** תהי מפליג לכל דבר המש כשאומר אדם פשט שהענין אמת אבל אינו מתישב באותו פסוק ומקום שהוא אומרו אל תרחיקהו בעבור זה כיון שהענין אמיתי ויהיה מתישב במקום ופסוק אח"כ

שאין לך דבר שאין לו מקום לפעמים וכבר אמר החכם בז לדבר יחבל לו ויורא מציהו הוא ישולם :

(ז) רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד כו' למדנו שאע"פ דבשאר המידות צריך ללכת בהן בדרך ממוצעת בענוה ושפלות הרוח שיהיה נומה בהן עד קצה אחרון להכניע יצרו ולהשפילו ולכן אמר בנהינת טעם על שפלותו שתקות אנוש רימה . כלומר ואיך יתגאה . וכבר בארנו ענין השררה והגאוה וענין הענוה ושפלות הרוח . ושאר השמות המשתתפים לאלו ומה שנמנע מהם לגמרי בדרכיהם ומה שהותר במקצתו למקצת בני אדם ביאור מרווח ונאה בילדותינו בחיבור התשוב' בפ"ה מחלק ראשון שבמאמר הראשון : רבי

(ז) *רבי לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח שתקות אנוש רימה:

מלאכת שלמה

כ' ליטס נלע"ז הניהו הר"ר יהוסף ז"ל סכן מלא כרוב הספריס

פתח עינים

אחר כן כתבו גורי האר"י זצ"ל

(ז) ר' לויטס איש יבנה אומר מאד מאד הוי שפל רוח וכו' לפשר לומר במתי דקי"ל לחפי' לחזירת הע"ע וע"ז וס"ד יהרג ואל יעבור . והנהוה היא כע"ז וג"ע כמש"ל פ"ק דסוטה . לז"א מאד מאד לרמוז דהנהוה היא ע"ז וג"ע לפשר בכל אחד לחזירת דידה חמור והוא לומרו מאד מאד כנגד ע"ז וג"ע דהנהוה כמותם ובכל אחד לריך ליאמר לחזירת וכן הנהוה שהיא כשחיכן ים להחרחק שני הרחקות וז"ש מאד מאד :

ודרך רמז לפשר במ"ש פ"ק דסוטה לדם לפשר דם מרה וזהו מאד ר"ת מרה לפשר דם שהוא הכן לדם הסחכל בזה ותהיה מאד ר"ת מאד שפל רוח ל"ל לפשר לרמוז מאד ר"ת מאד לברכם דוד שלמרו ס"פ כיסוי דם לומר הקב"ה מושקני בכם שלפי' בשעה שלחי מאפיע לכם נדולה לחם מאפיעים עלמכם מחי נדול' לחברכם לומר ולחכי עפר ולפר כחתי נדולה למאד ולחברן לומרו וגחנו מה נחתי נדולה לדוד לומר ולחכי חולעת וכו' ונקט הכי חלחת נדולי שלם המוכחרים בכל הכחרים רוחניים ונופניים לחברכם לחביט ע"ה ס"ל כפר כהונה שהיה כהן מחם שם כמש"ל פ"נ דנדרים כחר מלכות שהמליכוהו ל"ה כמש"ל על פסוק על עמק שוה הוא עמק המלך . כחר תורה היו כליומיו נובעות חכמה . כחר שם טוב בכל החרץ ילא קו חהלחו מאה רבינו מוכחר בכל הכחרים להברן נב' כחרים וכן דוד הע"ה נב' ובפ"ז היו ענוים בחכלית וק"ו ליחושי' כמונו וזהו מל"ך ר"ת מאה לחברכם דוד יהיו לעוטפות ותהיה מאד שפל רוח . ולפשר עוד לומר

כי

פתוח ג

(ד) מאד מאד הוי שפל רוח . שפל רוח הוא כי שלינו נכסף לעלות לל מיני הכבוד בעולם הזה על הפך רוח נבוה שיחסו לבלעם לשר בשבילה לחר לו בלק היודע נחותו כי כבד לכבדך ולחר החמנם לח לוכל כבדך לחרחי כבד לכבדך וכולי ועל זה סדרך ייחס הכחוב ליהושפט נובה לב לטוב כלחרו ויגבה לבו בדרכי ה' וזה בהיותו נכסף ומשחדל חמיד להוסיף מעלה בחכמה וחסידות ולחר מאד מאד כלומר לח בלבד לזהיר שלח תשחדל להשיג מיני הכבוד הרחוקים מהשיג לבל לחר שלח יפנה לבך להשיג לפילו מיני הכבוד קלי ההשנה ומחו טעם לזה בלחרו שחקות לנוס רמה . וי לחנס מעלת השררה והכבוד שישחדל ויקוה להדם בנובה רוחו להשיגם בעולם הזה הס רמה ותולעה שהיה דבר בעלמו בזוי מאד ובלחי מחקיים זמן נחשב כלחרם ז"ל כל בריה שלין בה עלס היל' מחקיימת שניס עשר חדש :

כל

(ה) רבי יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים כו' כבר ביארנו דהמחלל ש"ש בסתר הוא כאלו דוחק בציורו השגחת השי"ת ממקום עומדו ולכן יחס לו מדה כנגד מדה שהוא נענש עליה בגלוי עד שתפרסם מגודל עינש חטאו שבסתר. ומה שאמר אחד שוגג וא' מזיד בח"ה הוא שאף השוגג צריך כפרה וכל שלא נתכפר אחרי ידיעתו נעשה כעין מזיד על שאינו מביא כפרתו ומתודה וכדרך זה ייעד עונש על השוגג שהוא נענש בגלוי העונש הראוי לו מצד משפט השי"ת ופירש זה שהפלגת זה העונש הוא על חילול ה' ר"ל שאינו חוטא מצד תוקף היצר אלא מצד פירוק עול ובזיתו התורה ומצותיו וכפירתו בידיעתו יתברך ובהשגחתו :

(ה) רבי יוחנן בן ברוקה אומר כל המחלל שם שמים בסתר נפרעין ממנו בגלוי אחד שוגג ואחד מזיד בחלול השם :

(ו) רבי ישמעאל בר רבי יוסי אומר הלומד על מנת ללמד מספיקין בידו ללמוד וללמד והלומד על מנת לעשות מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות :

(ו) רבי ישמעאל בני של ר"י ן' ברוקא אומר הלומד כו'ר"לשדעתו וכונתו כשהוא לומד שאחר השלימו עצמו יהי' משפיע מחכמתו לזולתו השי"ת גמלהו שישיג למבוקשו והוא אומרו מספיקין בידו ללמוד וללמד ולעשות וכל זה

ספורנו

(ה) כל המחלל כו' נפרעים ממנו בגלוי כו' הזהיר על כבוד האל יתברך שיצטרך האדם להזהר בו מאד כי אמנם אפילו על השוגג ממנו נפרעים מן החוטא בגלוי לא להגדיל ענשו יותר מהראוי לו אבל להועיל לרבים להודיעם גודל עניני כמו שקרה לדוד שנאמר לו כי אתה עשית בסתר ואני אעשה נגד כל כל ישראל ונגד השמש אף על פי שבעניין חלול השם היה שוגג בלי ספק כי תשב שלא יודע ושלא יתחלל שם שמים על ידו כלל :

(ו) הלומד על מנת ללמד כו' אמר שהלומד על מנת ללמד אף על פי שיהיה התכלית גרוע. כי אמנם עניני לכבוד או לתועלת בחיי שעה מכל מקום מספיקים אותו שיוכל ללמוד וללמד שמתוך שלא לשמה בל"ש אמנם הלומד על מנת לעשות שתכלית-זה בלי ספק לעשות רצון קונו מסייעים ללמוד וללמד לאחרים ולשמור עצמו מעון ולעשות מצות בורא :

ואל

פתח עינים

כי במ"ש מאד מאד הוי שפל רוח ניצול מהעבירות הנמשכות מיסוד האש וכמ"ש ריש פרקין . ובתו' שפל רוח רמז לסור ממוקשי עבירות יסוד הרוח שהוא הדיבור אסור ופוגם ברוח כמו שפירשו ז"ל וסלף בה שבר ברו"ת ואתה תהיה שפל רוח לא שבור רוח שלא תחטא בדיבור . שתקות אנוש רמה יבזה יבטל העבירות הנמשכות מיסוד המים תאוה ותמדה וכו' כי תקותו רמה ויטמון בקברות התאוה . א"כ דרך הלצה אזהרה לעשיר שלא יתגאה וז"ש מאד מאד ע"ד ובכל מאדך אם יש לך עושר רב הוי שפל רוח וכן עשיר ר"ת ישפיל עצמו שתקותו רמה והרב זרע בירך פירש כמשז"ל דעד דור אנוש לא שלט רמה בגוף ובעונות דור אנוש נגזרו עליהם כמה גזרות ובכלל שתאכל רמה לגוף וז"ש שתקות אנוש רמה שמדור אנוש נגזרה הרמה והרב זכרון יוסף דף ק' פירש דאמר פלוסיך דמסברא מותר לשעבד הבהמות כי מהם אני אוכלים והשיבוהו א"כ נשתעבד אנו להולעים שיאכלו בשר אדם וז"ש מאד מאד הוי שפל רוח יותר משפלות הבהמה שתקות אנוש רמה ויותר גדולה לבהמה שאדם אוכלה . והאדם אוכלו התולעת :

ולה

זה אוהרה והערה לדורש בחכמה שלא ידרשנה בחינם אבל בבונת קיום דרכיה ובבונת השפעתו לזולתו שזהו תכלית השלימות ואמר החכם תחילת החכמה שתיקה . והב' ההאונה. והג' קיומה והד' למודה :

(ז) רבי צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור ואל תעש עצמך כעורכי הדיינין ואל תעשה עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפור בה וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף הא למדת *כל הנהנה מדברי תורה נוטל חיין מן העולם :

מלאכת שלמה

כל הנהנה כמאירי וריטב"ם הם כל הנאות ולמיתי שמקח הר"ר יהוסף ז"ל מלת לשמור ונס הניח ולא קדוש לאבול מהם נס הניח הם כל הניאות וכו' :

(ז) רבי צדוק אומר אל תפרוש מן הצבור אל תעש עצמך כעורכי הדיינין ואל תעשה עטרה להתגדל בה ולא קרדום לחפור בה וכך היה הלל אומר ודאשתמש בתגא חלף הא למדת *כל הנהנה מדברי תורה נוטל חיין מן העולם :

(ז) רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להתגדל בהם כו' הזהיר שלא יהא כוונתו בתורה להשתרר ולהתגדל בה על שכניו וכן שלא יהא כוונתו בה למכור חכמתו ברמים ולהתעש' ממנה שכל זה נקרא שלא לשמה אבל צריך שיהא כוונתו לידיע' האמת מצד עצמו. והכבוד והתועל' ימשכו אחריה מאליהם ומה שאמר למעל' בשם הלל הזקן ודישתמש בתגא חלף פירושו שמשתמש ונהנה בכבוד התורה במקום שאין צריך לו בכך כגון דאפשר לו לינצל ברבר אחר ונמצא בידו וכן הענין בעצמו במה שאמר אחר זה הלל כל הנהנה מר"ת נוטל חיין מן העולם כלו' שהוא מכוה כביר התור' ועושה אותה לעצמו חיי העולם הזה בזולת הצריך וכמו שאמרו בר"ש (בנדרים דס"ב) שהפשו גנן אחד מצד חושבו עליו שהוא גונב פירותיו והיה טוליבו לנהר וצעק אוי למרפון שזה הרגו וכששמע הגנן שהיה ר"ש הניחו והיה ר"ש מצטער בעצמו על שהציל עצמו בכבוד התירה. ופירשו בתלמוד (שם בנדרים דס"ב ע"ב) טעם צערו מפני שהיה עשיר גדול והיה יכול להציל עצמו בדמיו, וכן אמרו בראשון של בהרא (ד"ח ע"ב שמא

פתח עינים

(ז) **ולא** קרדום לחפור בהם וכו' כם' עין תכונת התריך לדמות דברי הרמב"ם בפירוש המשנה התוסר לקבל הספקות וכו' וקמחת טחינת טחן מרן בכ"מ ס' ת"ת והרמב"ן במקומותיו וזולתם . וזוב דבריו לו כלם בכפר נכתבים . ומ"ם בתוך דבריו דדיין אסור למעשה מלאכה לפי' בלעגה ליתת דר' יהושע היה פחמי והיה תלמ"ד ולפ שהוא כתב שלא היה פרנס על הלבור לא נהירא דבפ"ב דר"ה ת"ל בת בשלום רבי בתכמה . וכן נראה שבבר היה נדול מאד ר' יהושע דהיו בעו לתוקומיה נשיא לי לאו דבעל מעשה הוה וכן כתב הרמב"ן ת"ת סי' קמ"ת דהיה תב"ד והיה מושה בלגמא מ"ם . ועתה ראית שלמיתי בם' הקנה כי דמחמיר הרבה וכתריה ישלם :

ספורנו

(ז) **ואל** תעשה עטרה כו' . לין ספק שהמשתמש בקדם לצרכי חול מחלל את הקדם ולאוי למיתה כאמרו ומתו בו כי יחללוהו ובהיות דברי תורה קדם קדשים הנה העושה חומ' מלאכת חול ומכליתה לחפור בהם לוכל לחיי שעה בלבד לו להשיג בבוד בחיי שעה כמו העטרה והקורדום לאחר התבחר מהם שזה הכליתם על הרוב הנה זה מחלל את הקדם ועל זה הזהיר זה החכם ואמר שעל כיולת בזה בלבד לאמר הלל ודהשתמש בהגת חלף . לאמנם המשתמל להשיג בהם חיי שעה ומכליתו מבוון בזה להוסיף לקח פיון ומעשה לעלמו או לזולתו לין זה תלת כמשתמש בכלי קודש לעבוד עבודת קדש . וזה לאמת יאחמת כאחר יתבטל האדם בעלה דהיכת ללמד לזולתו או לריבו כדמוכת

שמא יונתן תלמידך הוא שאינו רוצה ליהנות בכבוד התורה רוצה בכל זה דאין להשתמש ולהועיל לעצמו בכבודה של תורה אא"כ יביאהו לזה לצורך ההכרחי כל זה הערה להיות העוסק בתורה לשמה לבד ולא שלא לשמה בשום צד:

(ח) רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה גופו מכובד על הבריות וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות:

(ח) רבי יוסי או' כל המכבד את התורה כו' מכבד את התורה שמעטר אות' בנועם מידות שזה ודאי הוא כבוד התורה בהיות לומדיה מסולסל ונקי ובעל מידות נכבדות ואז הוא מכובד על הבריות כמאמר הכתוב סלסלה ותרוממך על הדרך שביארנו אנו בילדותינו בחיבור חתשובה. וכמ"ש (ביומא דפ"ו ע"א) ראיתם פלוני שלמד תור'כמה נעי' מעשיו וכמה מתוקנים אשרי אביו שגדלו ואשרי רבו שלמדו תורה וההיפך הוא בהיפך והוא שאמר וכל המחלל את התורה גופו מחולל על הבריות:

רבי

ספורנו

פרק בתרא דכתובות. ועל זה הדרך אמרו ז"ל שגוזרי גזירות בירושלם ומלמדי הלכות שחיטה וקמיצה לכהנים היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה ועל זה הדרך צוה הוא יתברך לתת מתנות תרומות ומעשרות. כאמרו לתת מנת הכהנים והלוים למען יחזקו בתורת יי. וכל זה ביאור התנא באמרו הא למדת שכל הנהנה מדברי תורה נוטל חייו מן העולם כי אמנם המתפרנס בדברי תורה ללמוד או ללמד או לדבר מצוה אין זה נהנה כלל שכבר אמרו מצות לא ליהנות ניחנו:

(ח) כל המכבד את התורה כו'. הנה המכבד את התורה הוא מכבד מי שנתנה ומקרב אתרים לעבדו שכם אחד והפך זה יקרא למי שיתחלל את התורה כאמרו את יי הוא מגדף כי דבר יי בזה. ולזה ראוי שהמכבד את התורה יכובד והפכו יחולל כאמרו ית' כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו:

התושך

פתח עינים

והנה לכאורה יש להרגיש דר' צדוק אמר אל תעשם עטרה וכו' ובגמרא אמרו לעולם יעסוק אדם בתורה אפי' שלא לשמה וכו' ופירשו התוס' דהיינו להתגדל ולקרא רבי וא"כ הא שריות' היא בתחילת למודו של אדם ויש לתרץ איזה תירוצים אבל אפשר לומר דבגמ' מיירי שיוכל לתשוב שלא לשמה וכיון שהוא מתשבה לבד מתוך שלא לשמה בא לשמה. אבל אם עשה מעשה איבד סגולה זו דמתוך שלא לשמה בא לשמה. וז"ש ר' צדוק אל תעשם עטרה דקדק לומר לשון זה לומר שלא יעשה מעשה דאם עשה מעשה לא נאמר מתוך שלא לשמה וכו' ולכך אזהרה שמענו מרבי צדוק אל תעשם במעשה. והיינו דקאמר הלל ודאשתמש בתגא חלף ודאשתמש דייקא שכבר נשתמש. ודרך הלצה אפשר חלף ר"ל עבר פי' שעבר הבטח' מתוך שלא לשמה בא לשמה דכל שיצרו הטעה לצרף מתשבתו למעשה אז לית ליה מתוך שלא לשמה בא לשמה. ומיהו כ"ע מודו דאף אם עשה מעשה ויתרט תרטה גדולה ושב אין דבר עומד בפני התשובה כי חפץ חסד הוא יתברך:

(ח) כל המכבד את התורה וכו' אפשר דידוע שפשטי דיני התורה הם כמו גוף והנשמה הוא סודות התורה וז"ש גופי תורה גופי הלכות וכמ"ש רבינו האר"י ז"ל וז"ש כל המכבד את התורה שאומר שפשט התורה היא כמו גוף ויש לתורה נשמה רזין עילאין מדה כנגד מדה גופ"ו מכובד. וכל המחלל את התורה באימרו שאין בה כי אם הפשט גופו מחולל וכמש"כ בזהר הק' תפח רוחיהון דאינון דאמרו דלית בה כי אם הפשט והספורים שהוא מחלל התורה ומכ"מ גופו מחולל:

רבי

(ט) רבי ישמעאל ברבי יוסי או' כל החושך עצמו מן הדין כו' הזהירו שיהא מסלק עצמו מן הדין במה שיוכל שכל שהוא חושך עצמו מן הדין ר"ל שאפילו שנתמנה לדיין יסלק עצמו מנמר דין אלא שמשתדל לפשר ביניהם ברצוי כל אחד ואחד מבעלי דבר ונמצ' פור' מעצמו איבה שאין א' מהם יוצא מתחת ידו מחויב שיהא שונאו בבך. וכן פורק מעל עצמו גזל ר"ל סרך שגנת גזל כלומר לא יחתוך את הדין כראוי וכן פורק מעליו עונש שבועה שוא ר"ל סרך שבועת שוא שמא הוא משביעו שלא כדין ונשבע לשקר ונמצא נכשל על ידו שלא כדין ואמר אח"כ שכל הגם לבו בהוראה הוא שוטה רשע וגם רוח וגם לבו בהוראה הוא כולל ב' דברים אחד שנמהר להורות בלא שום יראה כמו שאינו ברור לו כל כך בנשען שאם טעה או יחלוק עליו אדם יעמיד סברתו מתוך פלפולו. והשנית שאחר שהורה וטעה מקנטר להעמיד הוראתו דרך נצוח:

(ט) *רבי ישמעאל בנו אומר החושך עצמו מן הדין פורק ממנו איבה וגזל ושבועת שוא והגם לבו בהוראה שוטה רשע וגם רוח:

(י) הוא היה אומר אל תהי דן יחידי שאין דן יחידי אלא אחד ואל תאמר קבלו דעתי שהן רשאין ולא אתה:

מלאכת שלמה

ר' ישמעאל ב"ר יוסי אומר וכו' כך מצאתי מינה וגזל גרסינן הגימל קמוצה והזי"ן צרויה שהוא מוכרת וכדכתיב או בגזל וגם הר"ר יהוסף ז"ל כן נקד:

(י) הוא היה אומר אל תהי דן יחידי כו' ואע"פ שהותר למומח' לדון יחידי כמו שביא' בסנהדרין הזהירו של' יהא רגיל בכך וב"ש שהאזהרה כללי' לשאר בני אדם שאינ' מומחי' ואמר שאין דן יחידי אלא אחד כלומר אין ראוי זה אלא להשי"ת שהוא אחד ואמר אח"כ ואל תאמר קבלו דעתי כלומר שלא תמציא עצמך לבעלי הדין לו' אני אדון את דיניכם וקבלו דעתי שהם רשאים ולא אתה ושמא יסרבו בדינך ונמצאת מתחלל על ידי

פתח עינים

(ט) רבי ישמעאל או' החושך עצמו מן הדין וכו' פירוש בדיני ממונות פורק ממנו איבה וגזל וכו' והגם לבו ב הוראה באיסור יהיתר כמ"ש התוס' פ' היו בודקין וכ"כ רש"י פ"ק דסנהדרין (דף ה'). שוטה רשע וגם רוח דאין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות ועבירה גוררת עבירה יהיה גם רוח בשאר דברים:

(י) אל תהי דן יחידי פירש רבינו עובדיה דמדת חסידות והתוס' פ"ק דסנהדרין (דף ה' ע"א) והר"ן שם כתבו דעצה טובה קמ"ל. שאין דן יחידי אלא א' וכשאינו

ספורנו

(ט) החושך עצמו מן הדין כו'. החושך עצמו כאשר יאות לו זה והוא כשיוכל לבצוע או בהיותו בלתי מיוחד לדיין לרבים כי אמנם אז חושך ממנו איבת המתחייב בדין וגזל הקורה בדין מרומה. ושבועת שוא אשר עושה מוטל על המשביע אם יטעון שקר או על הנשבע אם ישבע לשקר שוטה שהוא בלתי חושש לנזק הנמשך מן האיבה והוא גם כן רשע שאינו מקפיד אם תצא מתחת ידו תקלת גזל או שבועת שוא. והוא גם כן גם רוח כי הוא בלי ספק לא נכנס לכל זה אלא כדי להתכבד בפסק דינו:

(י) אל תהי דן יחידי כו'. ומאחר שענין הדין רב הסכנה כאשר אמרתי ראוי לך שאף על פי שתוכל לדון יחידי בהיותך מומחה טוב לך שלא תדון יחידי אלא עם שנים אחרים ונשאו אחך שאין דן יחידי אלא אחד שהוא דן בלתי הערלת

ידי עצמך ויש לפרשה בכל ענייני משא ומתן כלומר כשיחלוקו עליך חברך אל תאמר קשה לקבל דעתם בלא ראיה שהם רשאים ולא אתה:

(יא) רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני כו' כשמקיימה מעוני כלומר שעם כל עניות וצורכו לבקש טרפו הוא קובע עתים לתורה סופו לקיימה מעושר וכל שמבטלה מעושר מטרדת עושרו קניינו סופו לבטלה מתוך עוני כל זה מדה כנגד מדה:

(יב) רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה כו' אמר שאם ממעט בעסק ועסק בתור' כלומר שרוב ההמיה לעסקים ולסחורו' משכחת התורה למי שמלמדה וכל שכן שמפקיעתה מן הבא ללמוד כאומרם ז"ל (בעירובין דנ"ה ע"א) ולא מעבר לים היא לא תמצא בסוחרנין התגרים ואמר אח"כ והוי שפל רוח בפני כל אדם וזה ממה שביאר' שזו המידה צרי' לנטיה אל הקצה ומתוך כך מזהירו להיותו שפל רוח אפי' למי שאין ראוי לכך אחר שאינו מן הרשעים והנבלים: ואמר אחר כך ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך כלומר האם בטלת מן התורה להתעסק במלאכה אחרת או באומנות

(יא) רבי יונתן אומר כל המקיים את התורה מעוני סופו לקיימה מעושר וכל המבטל את התורה מעושר סופו לבטלה מעוני:

(יב) רבי מאיר אומר הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה והוי שפל רוח בפני כל אדם *ואם בטלת מן התורה יש לך בטלים הרבה כנגדך ואם עמלת בתורה יש לו שכר הרבה ליתן לך:

מלאכת שלמה

אם בטלת מן התורה יש לך וכו' ומצאתי שכתב הר"ר יהוסף ז"ל אם בטלת מן התורה יש לי בטלים ואם עמלת בתורה יש לי כן מצאתי בקצת ספרים וכ"ל שהיא גירסא נכונה כי כן דרך החכמים לדבר הדברים כאלו נאמרו מפי הקב"ה וכך יש בסנהדרין פ' עשירי א"ר שמעון אם אתה עושר דין בעיר הנדחת מעלה אני עליך כאלו אתה מעלה עולה כליל לפני מ"כ:

ספורנו

הנדחת עדים ובלתי טענות בעלי דינין שיטעיהו אבל הוא עד ודיין ובעל דין. אבל שאר דינים הצריכי' בדיניהם לשמוע דברי עדים ובעלי דינים יקרה בדינם טעות ומרמה לפעמים. ואל תאמר לדיינים חביריך קבלו דעתי אף על פי שאתה גדול מהם שהן רשאין לפסוק הדין במצות התורה שכבר אמרה אחרי רבים להטות:

(יא) סופו לקיימה מעושר. כאמרו למען ענותך ולמען נסותך להיטיבך באחריתך כי בזה שקיימו ישראל את התורה מעוני נעשו ראוים לקיימה מעושר כפי המשפט האלהי שהוא מדה כנגד מדה וכן כל המבטל מעושר סופו לבטלה מעוני כאומרו תחת אשר לא עבדת את השם מרוב כל ועבדת את אויבך בחוסר כל:

(יב) הוי ממעט בעסק. שבזה האופן יהיה לך זמן לעסוק בתורה ותודיע חשיבות אצלך ובזה תכבד את התורה ואת מי שנותנה כאמרו סלסלה ותרוממוי והוי

פתח עינים

וכשאינו טובה ארז"ל וה' לקח כביכול הוא ובית דינו. ורעדה ילבש. שלא לדון יחידי:

(יב) יש לך בטלים הרבה וכו' פירוש הן המקטרני' שנבראו מכח עונותיו וזהו יש ל"ך שקנית אותם. ואם עמלת בתורה אפשר דהיינו חלק הפלפול שצריך עמל לשבר הקליפות כמ"ש האר"י זצ"ל ולזה סמכה ליש לך בטלים דע"י העמל בתורה מאבדם. והגם דהפלפול ניתן למשה רבינו ע"ה כמ"ש בנדרים (דף ל"ח) וס"ד דלא

באומנות לא תעלה מזה על מדרגת זולתך כי אם תעשה סחר כמה מבני אדם סוחרי' כמותך וכן בכל המלאכות והאומניות וקראם כולם בטלים כי הכל אפס והוהו בערך את התורה אבל כשתשתדל כמעלת התור' תעלה בה על מעל' זולתך כי מעטי' תמצא לחברתך דאמרו חכמי המוסר האמת כבד על כן נושאיו מועטים ורבותינו אמרו (בב"ר סדר מקץ פכ"א סי' י"א) והחכמה מאין תמצא הם ימודו של עולם וכולם אם אבדו יש להם תמור' כנגדו כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה אבל ח"ח שמה מי מביא לנו תמארתו

ההי"ד והחכמ' מאין תמצא

פתח עינים

דלא ישלם שכר כי ה' לא מוה על הפלפול לז"ל הה' משלם דמדי קכ"ה ומשלם שכר. ולפי מ"ש רבינו עובדיה ד"הפורענות פ"י לחברים והשכר פ"י הקב"ה מכיכול ים ללקף מ"ם הרב פרשת דרכים דפ"י הקב"ה הוא בלי שיעור ויש כבוד למקבל והפוגם פ"י ים' הוא כליון חרון לחבל הוא כבוד לחדם שנמשל בו במקום. והן הן דחמיו ים' דהעוסק פ"י לחברים שלא יהיה כליון מ"ו. יהשכר על ידו בשופר גדול ויש כבוד למקבל. לך לין דברי רבינו עובדיה מוכרחים (יג) **תשובה** ומע"ם כו' ממ"ם בס' הקטן דברי' לחדים דרוש ז' (דף כ"ם). וכמה שכינו קצה בו פרקלים וכו' ממ"ם בעיותמו שם (דף י"ב) בס"ד.

שקלה בשמן מיטה לקף שם על פי שהחזיקו

ספורנו

והוי שפל רוח בפני כל אדם שיכירו שלין כוונתך בעוסקך בתורה להגיע מיני הכבוד ואמר אם בשלת מן התורה כלומר וגם לריך שתעסק בשלר עסקך. שלם בשלת מן התורה בשביל עסקך לא בלבד יקרה לך בטול בשביל לאהם העוסקים לכל יקרה נס כן שאר מלאים זולתם יבשלוך ואם עסקת בתורה ותעסק עסקי מיי שעה ים שכר הרבה ליתן לך בחומו העסק שתרויח בו הרבה לחיי שעה ומצית חיי עולם כלומרו לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כולי כי אז תלליח לם דרכיך לחיי שעה ואז תשכיל ומצית חיי עולם.

(יג) **ברעים** בפני הפורענות לקף טא פי שלא יהיה העשה הטוב לגלה מידלת עוכם מכל מקום כוח כחרים מצין מן הפורענות שהיה רלוי לבא כמו בעבירה זרה יכאמרו שוטו שובו מדרשים פרשת

ואמר אח"כ ואם עשלה כתור' יש לו שכר הרבה ליתן לך כלומר אם תתיירא שמא אם תתעסק בתורה לא יספיק לך ממונך לצורכי נופך ובני ביתך יש לך לכטוח בזה בנוהגה ית' כי הוא יכין לך הדרך להמציא לך כל מה שלריך לך:

(יג) רבי אליעזר בן יעקב אומר העושה מצוה אחת קונה לו *פרקליט אחד והעובר עבירה אחת קונה לו קטגור אחד תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורענות:

(יג) ר"א בן יעקב אומר העושה אחה קנה לו פרקליט א' כי' פרקליט הוא מליץ בעדו שמלמד זכותו וקטיגור הוא בהפך. והעיר האר' שלא יהיה עשיית מצוה א' קלה בעיניו כי כל שעשה מצוה אחת כבר יש לו פרקליט אחד והההפך בהפך. ואין העבירה יוצאה במצוה אלא תגמל על המצוה כראי ונעגש על העבי' כראי כאומרם ז"ל אשר

מלאכת שלמה

פרקלים ומנאתי שכתב הר"ג די לוזמנו ז"ל הג' פַּרַקְלִיט ומלת יוגית הוא: כל כנסי' שהיא לשם שמים וכו' ממנם הר"ר יהוסף ז"ל נרם כל כנסי' שהיא לשם מצוה סופה להתקיים ושהיה לשם מצוה וכו' ואמר שכן הוא כרוב הספרים:

לא

לא יקח שוחד זה שוחד מצוה ועיין לקמן ספ"ד ואח"כ העירו שאפי' הפליג כרע לא יתייאש מן התשובה והוא שאמר תשו' ומע"ט כלומר הטבת מעשיו אחר חטאיו כתרים וכמנן וצינה לפני הפורענות :

(יד) **רבי** יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים כו'. הוא שהזהירו את האדם שלא יהא משאו ומתנו עם חבירו או עם חבריו לדרך הנצוח כי זה יגרום להרים' כל מצב ולבטל האמת כי כל שמכוין לנצוח משתדל להעמיד דעתו ורצונו אם אמת ואם שקר אבל תהיה כונתו לברר הענין שנושא ונותן עליו ולהוציא העלומותיו לאור. ואמר על זה שכל שיתקבצו שנים או רבים לשאת ולתת באיזה ענין אם הוא לשם שמים והוא שיכונו כולם להעמדת האמת סופה להתקיים ר"ל סוף המבוקש בקבוציהם מתקיים כי כל אחד יודה לחבירו מה שראוי להודות עליו ואז יתברר האמת ויסכימו כולם להעמידו. וכשיהיה לכונת הנצוח לא ישמעו זה לזה והמחלוקת במקומה עומדת ותחתיה תעמוד הבהרת ואולי פשה תפשה הצרעת ובברייתא (באבות דר"ן סוף פ"מ) אמרו כנסיה שהוא לשם שמים כנסיה ישראל בהר סיני שאינה לש"ש כנסית אנשי דור הפלגה. וכבר ידע' שנתבלבל' שפתם עד שרובם כפרו במציאות כל נבדל כחשו בה' ויאמרו לא הוא ובסיני נתברר האמת לכל בני האומה הנבחרת העם בחר לו לנחלה. וכן ידעת אומרם ז"ל (בקידושין ד"ל ע"ב) אפי' אב ובנו הרב והלמידו שנושאין ונותנין זה עם זה בהלכה נעשו אויבים ר"ל כי נדר אהבה שווי הרצון וחלוק הדעות הוא האיבה האמתית ואמר לא זזו משם עד שנעשו אוהבי' כלומר שאינם מכוונים רק לידיעת האמת ויודה אחד לחבירו הראוי להודות מצד הקבלה והענין :

(טו) **ר"א** בן שמוע אומר יהי כבוד תלמידך כו' הזהירו בכלל על כבוד אדם ואפי' אותם שהם תחת הנהגתו יש

(יד) רבי יוחנן הסנדלר אומר כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים:
(טו) רבי אלעזר בן שמוע אומר *יהי כבוד תלמידך חביב עליך כשלך וכבוד חבירך כמורא רבך ומורא רבך במורא שמים:

מלאכת שלמה

יהי תלמידך וכו' במד"ש בשם המאירי דגרסינן ככבוד חברך וכ"כ הר"מ אלמשנוני בשם רש"י דגרים בשל חברך ושהיא הגי' הנכונה וגם הרב מקוצי גרים ככבוד חברך וגם הר"ר יהוסף אשכנזי ז"ל הגיה ככבוד חבירך וגם מחק מלות בן שמוע :

ספורנו

הרעים ולמה תמותו בית ישראל בזה הורה הנביא שימלטו מן העונש אף על פי שלא תהיה התשובה אלא מיראת העונש :

(יד) **כל** כנסיה שהיא לש"ש כו'. באשר ראה זה החכם בימיו מיני כתות של פרושים וצבועים וצדוקים. ומהם פרוש נוקפי ופרוש שכמי וזולתה שספרו ובארו ז"ל ולא היה כח ביד חכמי הדור לבטלם. והיו מצטערים על זה אמר שאין להצטער מאד על זה. כי אמנם הכתות הנעשות שלא לשם שמים תכלינה מאליהן כאמרם ז"ל הנה להם לרשעים והם כלים מאליהם :

(טו) **יהי** כבוד תלמידך כו'. הנה מכלל כבוד האל יתברך הוא שנכבד

פתח עינים

(טו) **וכבוד** חבירך כמורא רבך. באבות דר' נתן פ' ז"ך יליף מדכתיב בי אדוני כ"כ רבינו עובדיא וק' דהתם דחשב אהרן דשוה למשה ר' דאמרו הלא גם בנו ויחר אף ה' בם וא"ל לא כן עבדי משה ואח"ז בא לבקש ממשה ואמר בי אדוני אל נא תשת עלינו חטאת וכו' דין

יש לו לכבדם לפי הראוי להם וכמ"ש ז"ל על קצה תלמידים שאני ר' פלוני דרביה הוה פליג ליה יקרה ועל זה אמר יהי כבוד תלמידך חביב עליך ככבוד חבירך כלו' שתכבדהו בהדור וכחיב' הכבו' הראוי לו בכבוד חבירך הכבוד הראוי לו . וכביד חבירך יהא כעיניך מחייב לך כמו שלך עליך כמורא רבך ויחס המורא לרב מפני שבכבודו צריך שיהא כיראה ורמז לו שהחבר נ"כ מועיל בלמוד מאד וראוי להיות זה אצל זה כעין רבו והזהיר על מוראה הרב שהוא כתכלית מדרגת היראה וייחסה למורא שמים לכונה אמתית והוא היות מורא שמים תליה כמורה הרב כי מיראה הרב הביאהו להיישרת המעשים בעשיית הטוב ומניעה מהרע זו היא מוראה שמים . ובברייתא של רבי נתן (פב"ז) אמרו יהי כבוד תלמי' חביב עליך כשלך שכן מצינו במשה שלא אמר לו ליהושע בחר לי אנשים אלא בחר לנו מלמד שעשהו כמותו וכבוד חבירך כמורא רבך שכן אמר לי אהרן למשה בי ארוני אע"פ שהוא אחיו וקטן ממנו עשהו כרבו . ומורא רבך כמורא שמים שכן אבר לו יהושע למשה אדוני משה כלאם שקלו כנגד הקב"ה וכן אמרו שם (כאבות דר"ן פכ"ט) כל המכבד את חבירו מחמת ממון סוף שנפטר ממנו בקלון מנין מבלעם אצל בלק וכל המכבדו לשם מצוה נפטר ממנו בכבוד מנ"ל ממשה אצל פרעה :

(מז) רבי יהודה אומר. הוי זהיר בתלמיד ששגגת תלמוד עולה זדון :

(יז) רבי שמעון אומר שלשה כתרים הן כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות *וכתר שם טוב עולה על גביהן:

מלאכת שלמה

וכ"ש עולה על גביהן הרי"ח ז"ל מחק מלת עולה:

(מז) **רבי** יהודה אומר. הוי זהיר בתלמיד ששגגת תלמוד עולה זדון הזהירו שתהא משנתו סדורה כפיו עד שיהיו דברי תורה מצויים בידו מזומנים להוראה שא"כ פעמי' שישאלוהו כדבר נחוץ ויורה בו שלא כהוגן ונמצא מכשיר ואין לו מענה בשגגה דשגגה תלמוד עולה זדון שהרי כל שלבו ודעתו להוראה יש לו להתעמל בו עד שיהא סדור כפיו וכן אמרו ז"ל (במנחות דצ"ט ע"ב) דרך העיר כל השוכח דבר מהלמודו עובר בלאו שנאמר השמר לך פן תשכח את הדברים כו' וסוף הכונה שאם לא מצא עצמו מזומן לכך לבל ימהר להוציא דבר מפיו עד יחקור וידבוק יפה יפה וכן בעת למודו לא יזוז עד שיעלה באור משנתו כהוגן עד שלא תביאהו עצלותו לשגגת הוראה :

(יז) **רבי** שמעון אומר שלשה כתרים הם כו' אמר ששלשה כתרים הם כלר שהם

פתח עינים

דין הוא שיאמר לתלוי וכפי סגנון זה אין יסוב הרב יעב"ץ מכפיק . ומ"ש במחזה לברהם תוס' לתכות דר' נתן בט' מה דלא ליימי קרא דתסא אין דבריו מתורין כלל ושרי ליה מלריה עיין בדבריו והבי ה' יעב"ץ ודוק היטב כי קלרתי מאד :

ספורנו

שנכבד קדשיו וקדושיו . בחמרו ובפרט פני זקן וירחת מאלקיך . ולכן הזהיר זה החכם שנכבד תופסי התורה על דרך מעלין בקדש . וזה שיהיה הלך ככוד התלמיד השפל ממך שוה לכבודך . וכבוד חברך השוה אליך יהיה הלך במדרגת מורת רבך שהוא גדול ממך . ומורת רבך יהיה הלך במדרגת מורת שמים שאין מדרגה במדרגות :

(מז) **שישגגת** . מה שלא למדת מחמת התרשלות עולה זדון להטיחך . על שהיית מזיד להתרשל בחמרו ואת פעל יי לא הביטו לכן גלה עמי מבלי דעת .

(יז) **שלשה** כתרים הם שהזמו ביסדיהל מפי עליון לחמש

כב

שהם חלוקים זה מזה שהשנים אינם אלא מצד היחם והם הכהונה והמלכות שאי אפשר להיות כהן אלא א"כ הוא מזרע הכהונה ולא מלך אלא אם כן הוא מזרע המלוכה אבל כתר תורה מונח לכל מי שישתדל בו ויתעמל בתורה והוא שאמרו בתלמוד כתר כהונה זכה בו אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו. כתר מלכות זכה בו דוד שנאמר ודוד עבדי נשיא להם לעולם. כתר תורה מונח בקרן זוית כל הרוצה בו יבא ויטול שנאמ' מורשה קהלת יעקב שמא האמר הוא קטן שבכולם אינו כן אלא גדול משניהם שנאמר יקרה היא מפנינים מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים וכ"ש ממלך שהרי המלכות בתורה הוא תלוי שנאמר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק ונאמ' בי שרים ישורו. ונ"ל שרמז בשטועה זו על ג' המעלות החשובות במין האדם מעלת העושר ומעלת היחם ומעלת התורה וזכר על מעלת העושר כתר כהונה כי בו העושר הגדול שבל צורכי מזונותיהם מצויים להם בריוח ולא בעמל וזכר למעלת היחם כתר מלכות כי הוא ראש היחוסים וזכר על מעלת הידיעה כתר תור' הכי היא מבחר הידיעות וסגולת החכמו' ודמז שלא להתגאו' על אחת מהם או אפי' בכולם שהכל מאת האל ית'. וכבר בארתי כיוצא בה במה שאמר דוד בתהלי' סי' ע"ה כי לא ממוצא וממערב ולא ממדבר הרים כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ידים ונ"ל שקרא מעלת היחם מוצא מלשון ותוצאותיו מקדם מימי עולם. וקרא מעלת היתרון מערב מלשון רכלתך ומערבך וקרא מעלת החכמה מדבר אם מפני שהיא מצויה לכל במדבר ואם מלשון דיבור מענין ומדברך נאוה. ויהם החכמה לדכור על בי הלשון שליח השבל והוא מפרסם ומודיע חכמת האדם במאמר הכתוב לב חכם ישכיל פיהו ודרשו בו לבו של אדם מלא חכמה מאן מורי עלוי מאן מחכים עלוי פיהו. והזהירו שאין ההמיה וההתנשאות ראוי לבא בסיבתם אפי' למי שיש לו שלשתם כי אלהים שופט כו' כלומר ועיקר הכונה להתעסק בעבודתו בקיום המצות והחסדים ומעשה היושר ולהיות ערב במשאו ומתנו עד שיהא מקובל אצל הבריות ועדב לכל רואיו ולכל שומעיו עד שיתיישבו כולם יחסו וחכמתו ועושרו או איזו שתהיה בו אם קצתם ואם כולם. והוא אמר אח"כ וכתר שם טוב עולה על נביהן ושם טוב הוא התמדת פעולת החסדים ומעשה היושר וקידוש השם ותורתו בהפלגת מדותיו והנהגותיו כאומרם ז"ל (ביומא דפ"ו ע"א) בשעה שאדם עוסק בה בתורה ודבורו בנחת עם הבריות ומשאו ומתנו נאה מה הבריות אומרי' עליו ראיתם פלוני שעומק בתורה במה נעים מעשיו וכמה מתוקנים דרביו אשריו ואשרי חלקו אשרי אביו שגדלו אשרי רבו שלמדו תורה כו' וזהו קדוש השם ותורתו על דרך האמתי. ובברייתא אמרו התבייש מעצמך ואל תתבייש מאחרים אל יביישוך שפתותיך אל יברכך פיך ואל יקללך לשונך ואל יכלימו שניך אם אתה חפץ באהבת אדם הוי נושא ונותן בטוכתו ואם אתה רוצה להתרחק מן החטא צא ועיין מה יהא בסופו:

רבי אומר עשה רצונו כרצונך כו' (א"ה בספר רבינו המחבר ז"ל גרים כאן רבי אומר עשה כו' שהוא משנ' השנויה לעיל בפ"ב מ"ד אלא דהתם נרא' דלאו רבי הני לה כ"א ר"ג בנו של רבי וכמו שיע"ש ודוק. וכ"כ להדיא רש"י ז"ל שם יע"ש) זה רומז למאמר ובל מעשיך יהיו לש"ש. כלומר אפי' כשתעסק ברצונך ר"ל בעניני העולם הצריכים לך יהיה תכלית כונתך לעבודת השם ית' באיזה צד ואז תבטח שתקיים בידך הכל והוא אומרו כדי שיעשה רצונך כרצונו כלומר שיעדיף טוב השגחתו עליך עד שתקיי' כונתך מצד הבטחתו:

ואמר אח"כ ובטל רצונך מפני רצונו כלומר אם נזדמנה עביר' לידך ויצדך

ויצדך תוקף אליך הכריחהו ובטל רצונך מפני רצונו יתברך ותהיה בטוח מדין מדה כנגד מדה שהקב"ה יבטל רצון אחרים מפני רצונך ד"ל שיפר מחשבות אויבין הקמים עליך וכבר ביארנו בפ"ב (לעיל מ"ד יע"ש):

(יח) רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום תור"כ שינלה למקום תורה בלו' אם לא תמצא במקומך די סיפוקך בלימוד הוי גולה במקו' שתמצא שם די סיפוקך ואל האמר שהתורה תבא אחריך ושתבירך יקיימו' בידך כלומר אמתין עד שיבא בבאן במקי' שאני שם רב או חבם ואלמוד היטנו או תברי' מאותם שלמדו ממנו ואלמוד מהם והם יקיימוה בידי כלום' שאשאל מהם ספקותי והם יבררום לי שמא לא יזדמן לך והזמן הולך לו ותשמט מהתת ידך בבל יום. ואמר אח"כ ואל בינתך אל תשען וכן שלא האמר איני צריך רב וחבר והריני בעל לב וקל ההבנה ומפולפל ומלמד מעצמי אלא עב"פ הוי משתדל ללמוד מפי אחרים כי הקבלה הנצח. וכבר אמרו בתלמיד המערב (בפסחים בפ' אלו דברים) כל תורה שאין לה אב אינה הירה כמו שבירדנו בפתיחתינו למס' זאת וכן הבונה באוהרה דכל שהוא למד תהא בונתו להיות תלמודו מתקיים בידו:

(יח) רבי נהוראי אומר. הוי גולה למקום תורה. ואל תאמר שהיא תבוא אחריך. שחבירך יקיימוה בידך ואל בינתך אל תשען:

(יט) רבי ינאי אומר אין בידינו לא מפני שלוה השונים ולא מפני שלוה הנחלים:

ואמרו בברייתא (בא בות דר"נ בפב"ם) שאדם לומר לעצמו ולאחרי' לעצמו ולא לאחרים. לאחרים ולא לעצמו. לא לעצמו ולא לאחרים וזהו אמת כי הרב הישר והטלמר להועיל לומד לעצמו להיות חקוק בחדרי לבו וכן מדריך שהתלמוד מלבבו עד שיהא רצון התלמיד בבך גם כן. ויש שלומד לעצמו ולא לאחרים שאין כונתו מעולה. כל כך אבל מתייאש ממנו והוא שוכח. לאחרים ולא לעצמו בנון רוב אלו המלמדים בשבר שתכלית כוונתם אינה אלא בהגיע צרור בכסם בשקם ואין למודם מצד החפץ ולא ישאר בידם מאומה מעמלם והתלמיד אם הוא חשוב לוקח לעצמו ונוצר תאנה יאבל פריה לא לאחרים ולא לעצמו כשהרב מתייאש על דרך שכתבנו ואף התלמוד רוצה בהקפה ויחם לו הבטלה:

(יט) רבי ינאי אומר אין בידינו משלות לא בשלות הרשעים ולא בשלות הצדיקים. הרשעים הם כתרים לזוכים בהם כלומר יהיה כהר שם טוב עולה על גביהם ולא בלופן לחלר. ולזן לריך לומר כשהיה הפך זה. כי למנם בבעל הורה כשהיה רוח הבריות נוחה הימנו. לחמרו ז"ל מה הבריות לומרות עליו רליחם פלוני שלמד תורה כמה מתוקנים דרכיו כולי עליו נחמר ישרחל חשר בך לחפחר. ולח תהיה לו התורה לכתר ועזר הקדם. והפך זה מהיה ההורה לבר בי רב דסנו שומעניה כמו שלחמרו ז"ל מה הבריות לומרות עליו רליחם פלוני שלמד תורה כמה מכוערים דרכיו כולי עליו הכתוב לומר בחמור לבם מם יי חלב ומחרנו ילחו. וכן הענין בכתר כהונה כמו שקרה לבני מלי. וכלחמרו ומחלכך מכהן לי. וכן בכתר מלכות כמו שקרה ליורם שהרג חת לחיו וגם מבני ישרחל ולח מבו לו שרפה כשרפת לבותיו ויקברוהו בעיר דוד ולח בקברות המלכים:

(יח) הוי גולה. כשתלטרך לגלות ממקומך לבקש פרנסתך לו לסבה לחרת בחר לגלות למקום תורה ולל תחמר שלחם תרבין תורה במקום שהיא שם ותעמיד תלמידים הרבה שלח על פי שתלמידי' ירבו הבנה ופלפול כמה מבירך כשויים לך בקבלה יקיימוה בידך ולח יוכלו של זה בתלמידים. ולל בינתך חל תשען שתתקיים בידך בלפי תבריס כי לפעמים יקרה כמו שקרה לזה החכם בשלמו שבבת תלמודו לו קלהו וכשיבואו חבריו ללהיגו כמבואר בשבת פרק חביות:

(יט) אין בידינו כו'. הגה בחמרו שלום

הרשעים אף לא יסורי הצדיקים. כבר ידעת שרוב הנביאים דיברו על מבוכת העדר הסדור מבני אדם עד שנראה כמה רשעים בשלוה גדולה וכמה צדיקים שיסורין מכאיבי' מכלי עינים ומדאיבי נפש כמעט שלא היה בהם ר"ל בנביאים המפור' אחד שלא הרגיש בזה אם ברמז אם בדבור קצת אם בדברים ארוכים מהם שלא נתברר מתוך דבריהם אלא שהשאירו הענין על מבוכתו כמאמר זה החכם שאמר אין בידינו משלות רשעים אף לא יסורי הצדיקים כלומר שלא נידע אופני משפט זה. ומהם שנתגלה הענין מתוך דבריהם ואילו באנו לזכיר כל הנאמר בנביאים ובספרים הכתובים ברוח הקודש על זה הענין יאריך הענין מאד. אבל נזכור מה שבא מהם לנבחר הנביאים. ונזכור תחילה מהותם שלא נתברר הטעם בדבריהם שהם בדמיון המאמר שלפנינו ומהם ישעיה וירמיה ואיוב ואם יתגלגל בתוכם עניינים אחרים אל תקפיד כי סדר הדברים עם צורך ידיעתם יבואנו לכך אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידיך:

הנה ישעיה הנביא אמר למה תתענו ה' מדרכיך תקשיח לבנו מיראתך ובאמת כי הנראה מפשוטו

משלות הרשעים ואף לא מיסורי הצדיקים:

של מקרא הוא שה יסבב להיות האדם תועה מדרכיו ר"ל מצד דרכי ה' ית' וגזירותיו וזה דעת נפסד קדום אצל הפתיים יחשבו שהשם יגזור על מעשה האדם גזירה מוחלטת להיות צדיק או רשע לבלתי היות בידו רשות לשנות כלל ומהם שיחסו זה להכרח תולדה ומזל יהיה מן הנמנעות אצלם לעשות הפך התולדה או הגזירה חושבים לתת יקר הגדולה לשם ית' באומרם כל אשר חפץ ה' עשה ואע"פ שיתבטל בזה טבע האפש' הם יקיימוה בערך אל נושא האפשר ר"ל שכל פעולות האדם הם אפשריות בהקש אל עצמו אבל כשיערכו אצל השם אין בהם טבע אפשריות וזה דבר יבטל כל יעודי התורה לגמול או לעונש ויהיה ענין התורות והיעודים והמצות והצווים והאזהרו' דבר בלתי מועיל. וכבר הודיענו

ספורנו

המין מהשלוה שלא ישיגוה זונתי הרשעים הגמורים בלבד כאמרו ושלות כסילים תאבדם וכאמרו שלו כל בוגדי בגד ולא ישיגוה אפילו הצדיקים הגמורים עם היותם זוכים לשתי שלחנות. כאמרם ז"ל בברא"ת רבה בקש יעקב לישב בשלוה קפץ עליו שטנו של יוסף אמר המקטרג לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לחיי העולם הבא אלא שמבקשין לישב בשלוה בעולם הזה אמנם כי כל זה נראה הפך ייעודי התורה הטובים. והפך אמרם ז"ל מי שני להו לצדיקי דאכלו תרי עלמי וכן אותו המין מיוסרין המיוחס לצדיקים בלבד. זהן ייסורים של אהבה נראה מאברהם ז"ל שיחולו על האדם בלי חטא קודם כאמרם ז"ל ראה אדם יסורין באין עליו יפשפש במעשו פשפש ולא מצא יתלה בביטול תורה פשפש ולא מצא אינן אלא יסורים של אהבה. וכבר באמרו הם ז"ל שלא יהיה זה המין מיסורים באדם אלא כשיהיו חביבים עליו כאמרם ז"ל יכול אפילו שלא לדעת תלמוד לומר יי חפץ דכאו החלי אם חשים אשם נפשו מה אשם לדעת אף יסורים לדעת. וכברו ספרו על רבי חנינא ורבי יוחנן שאמרו למדוכאי' ביסורי' חביבי' עליך יסורי' וכשהשיב המשיב לא הם ולא שכרם יהב ליה ידיה ואוקמיה וסרו מעליו אז היסורים ובהיות כי ישומו ישרים על כל אלה. כי אמנם יראה מזה שהאל יתברך חפץ בצער גופות חסידיו בלי חטא קודם על הפך אמרו כי לא ענה מלבו ויגע בני איש. ועל הפך אמרם ז"ל אין יסורין בלא עון ועוד שאם בזה יחפוץ

הלל

הודיענו ראש הנביאים פינת האמונה שהבחירה ביד האדם באומרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע ואמר ידמיה מפי עליון לא תצא הרעות והטוב . ואמר הרעות דרך ריבוי וטוב דרך מיעוט כי הטוב הוא מעט בהקש אל הרע וכן אמר מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו אחר שהוא גבר על חטאיו ר"ל אחר שהיתה הבחירה בידו להרע או להטיב . ואמרו ז"ל כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים ברוך שאדם רוצה בה כשליכין אותו בתו' לא תלך עמהם . קום לך אתם . בנביאים סדריכך בדרך תלך . בכתובים אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן ואמרו במדרש יום שברא הקב"ה נבואת ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע לא יצא רעה וטובה מפיו של הקב"ה אלא כולם באות מאליהן ע"י עושיהן ואולי תערער על דברינו באומרנו כל אשר חפץ ה' עשה ויחזק ה' את לב פרעה כי אני הכבדתי את לבו וכו' ואני אקשה את לב פרעה וכן בסיחון כי הקשה ה' אלהיך את רוחו ואמץ כי' ובכנענים מאת ה' היתה להחזק את לבם למען החרימם . ואליהו אמר על נביאי הבעל ואהה הסיבות את לבם אחורנית . ומאמר ישעיהו למה תתענו ה' מדרכך וכן השמן לב העם הזה וכו' :

ואמנם תדע בענין ואמרו כל אשר הפץ ה' עשה שהלשון יתיר לייחס פעולות האדם וכל תנועתו לשם ית' להיותם ברצונו על צד הרצון הקדום שהונח בו בתחילת בריאתו שיתנועע ויפעל בבחירתו אבל שאר המקראות שיזכר שבפרש היתה כוונת השי"ת באותה שעה להקשות רוח בני אדם ולסבב לבם אחורנית . כבר ידעה מה שפירשו בה קצת גדולי חכמינו שכמו שישתמש הדברים הטבעיים לפעמים על דרך המופת כן יתעבל מן האדם לפעמים

ספורנו

הלל יהנכך ליך ימלן לומס הלדיק נגד רלון קולו ולין יקלה שיסודו מפליו כחשר לה יחפון כס . ולהחיל כל הלה הספקות לאמר זה החכם לין בידינו כולי כלומר לין הללנו בייסודי התורה לעוד שם דבר מפליות הרשעים . וכן בייסודי התורה לרע לין בידינו שם דבר מייסודי הלדיקים. כי לחכם שלום הרשעי' והיה ההתפרנס שלא בלמר . כמו שקרה להנסי דור המבול שאמרו ז"ל שהרשעים הקדום כרוך הוא מעין העולם הבא לה הסיג לומה שם לדיק לחר חטאו של לדם הרחמן שמגזר עליו בזמת לפך מאכל לחס . ומס כל ייסודי התורה המוכיח לא ייעד שיתפרנס הלדיק שלא בלמר לאמר ומספת דגך . ומדברי הנביאים ומדברי רז"ל מלאה שלא ישיג שום לדיק זה המין מהשלום עד כי יבא שילה שכאשר בו יכי פסח בר בארץ ובאורו ז"ל בזה שמחידה לרן ישרחל שחוליה נלוסקלחות וכלי מילה כלומר שישוב לו מעין ישרחל לכמו שהיה

לפעמים דרך עונש הבחירה לבטל ממנו האפשר ושלא להניחו לשוב וזה להפלגת המרי למען ימות בחוסר לב וישולח ביד פשעו. ואולם יש לפרש בו שאע"פ שאין האדם נולד בעל מעלה או בעל חסרון מ"מ אפשר שיולד בהכנה מזגית או במזל שיהא מוכן למעלות ומשיגם במעט השתדלות או בהפך והיא אומרו ופושע מבטן קורא לך. זורו רשעים מרחם תעו מבטן דוברי כזב. ובמעלות ה' מבטן קראני בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם בו' לא שתהא הכנת המזג או הכרח עת הולדה מבטל טבע האפשר עד שתשים הדברים כחוייבי' או נמנעים אבל כל שהכנתו או תולדתו מתנגדת או למעלות יצטרך להשתדלו' יותר ויותר מופלג ובשנשאר מושקע במה שהביאו מזגו או שהניעתהו תולדתו תהיה הכונתו מיוחס' לשם שבראו על הכונה נמשכו ממנה אל: המדות הרעו' לא שיעבבוהו מכל וכל וזהו ענין (מ"ש בשבת דקנ"ו) אין מזל לישראל כלומר שדרכי הדת ישיבום ממה שתחייב הכנתם או תולדותם. (א"ה ועמ"ש הרשב"א בתשו' ח"ה סי' מ"ח ובדברי רבינו המחבר ז"ל בריש הקדמתו לס' בית הבחירה יע"ש) כי הדת היא למרקחת עשוי למי שחלה מבף רגלו ועד קדקדו והיה הרוקח ההוא מועיל לכל עניני החוליי' והוא שתדע שהעבירו' כולם יוצאות משבעה עניינים וכולם ניצל האדם מהם בקיום התורה (א"ה עיין מ"ש רבינו המחבר ז"ל בריש הקדמתי לס' בית הבחירה יע"ש) ואלו הם התאוה והקנא' והכעס והגאוה והעזות ושנאת התוכחות והאכזריו' כי התאו' תביאהו לבקשת כל מיני מותרו' ומשם יפרד כל עון ביאות אסורות ומאכלות אסורו'. והקנאה תביאהו להשתדל בקנין מה שאפשר לו בלעדיו השתדלות בלתי באות ומשם יפרד כל עון גזילות וחמסים ואונאות וגניבות וכל הדבר התלוי בדיני ממונות והכעס הביאהו למיני נקמות וההכאות והרציחות. והגאוה תביאהו למיני הקטמות והנטירו' ושנאת האחים וקנאת איש מרעהו ועזיבת התפלות והתהלו' וההודאות והעזות יביאהו לעזוב מורא וכבוד לכל מי שראוי ליראו ולכבדו ויביאהו למיני השקרות ורוע לב והגבלות והליצנו' ולשון הרע ושנאת התוכחו' הביאהו להמשך אחר עצמו ויפרד משם עון כל בפירה ומיני העבודו' הנבריות והאכזריות יביאהו לכל מיני הכיליות ועזיבת החסד ומדת הגדיבות והרחמנות ובבר אתה רואה דבל מי שחלה באיזה מאלו החולאים ימצא רפואתו בתורה כמו שתאמר דרך משל אם הוא חולה בחמדת הממון לקפוץ את ידו ולאמץ את לבבו בראותו מצות תרומו' והמעשרו' והצדקות ומתנות עניים והנדרים והנדבו' יתעורר להסיר המידה הזאת וכן אם חלה חולי הכעס בראותו אזהרת שנאת אחים ומיני הנקמות והנטירות ואף הקלות האדם שלא בפניו כמו שגרמז באזהרת לא תקלל חרש ב"ש ההכאות והרציחות יתעורר נ"ב לשוב ממדתו הרעה וכן אם חלה חולי העזות ושנא' התוכחת בראותו מצות כבוד האבות והמנהיגים והחכמים והזקנים ולבו סור ממצותם יתעורר בלא ספק וכן בכולם כמו שביארנו בילדותינו בחי' ההשובה ונשוב לדברינו והוא שלא יוחס פעל זה לשם רק על השתקיעו בתולדותו:

ואמנם ענין ישעיהו באומרו השמן לב העם הזה כו' יש לי בו ביאור אחר והוא שהוא באומר לו הוכיחם והודיעם שהם בדרך רע עד שיחזיקו עצמם באטימי לב ובכבדי אזנים וטוחי עינים וכשיבידו חסרונם ישובו. ובבר מצינו הרבה מלות מתפרשו' בדרך זה כמו שבארנו בקצת חיבורנו בענין פתתי את הנביא כלומר העמדתיו בחזקת מפותה. וכן הצדיקו את הצדיק והרשיעו את הרשע כלומר שיעבידו את זה בחזקת צדיק וזה בחזקת רשע וכן אמרו אלכה ואשובה אל מקומי עד אשר יאשמו ובקשו פני עד שיחזיקו עצמם באשמים. וזה שאמרו רז"ל באגדת פסח

וגבעי אותנו המצרים כמו שנאמר הבה נתחכמה לו כלומר החזיקונו ברעים עד שהתפחדו ממנו והתנכלו למעטנו בשעבודם ובאיה על זה אומרו וירעו אותנו ולא אמ' לנו וזהו לרעתינו ענין מאמר ישעיה למה תתענו ה' מדרכיך כלומר אל תעמידנו בחזקת תועים כלומר שבשהאומה רואות שלותם וכבודם עם ראותם שפלותנו וקלוננו יחזיקו עצמם בחסידים ואותנו בהפך וזהו ענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו שהתעוררנו עליו וירמיה אמר צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך כלומר שאלות אני שואל מלפניך שלא אוכל לבררם מדעתי וכמו שהרגם יהונתן שילות דינין שאול מלוותך והוא אומרו מדוע דרך רשעים צלחה שלו כל בוגדי בגד נטעתם גם שורשו ילכו גם עשו פרי ואיוב אמר האנכי לאדם שיחי כו' מדוע רשעים יחיו כו' זרעם נכון לפניהם עמם כו' בתיהם שלום מפחד כו' ואלו השלשה לא נתנו טעם בדבר ומהם הוא מה שאמר אפס אך טוב לישראל אלהים כו' ואני כמעט נטיו רגלי כו' כי קנאתי בהוללים כו' כי אין חרצובות למותם כו'

בעמל אנוש אינמו כו' הנה אלה רשעים כו' עד ואחשבה לדעת זאת כו' עד אבא אל מקדשי אל כו' ואני בער ולא אדע כו' כלומר כשחשבתי זה כי הבל הלוי בתכלית ועם היותו איזה שבר או עינש בעולם הזה ותכלית הכל הוא העולם הבא והוא אומרו בעצתך תנחני ואחר כבוד תקחני. וכן חבקוק אמר טהור עינים מראות ברע והביט אל עמל לא תוכל כו' ואמר נם הוא על זה על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו כו' עד שהשיב לעצמו בסוף דבריו הנה עפלה לא ישרה נפשו בו עריין יהיה מקום עמדו במאפל ועפל ענן גדול ואש מתלקחת והצדיק יחיה באמונתו. והוא הענין שמציאותו הצלחה אמתית והעדרו אבדון ומות וכן במלאכי אמ' אמרתם שוא עבוד אלהים כו' ועתה אנחנו מאשרים זרים כו' הוגעתם ה' בדבריכם כו' והשיב בסוף אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו כו' ושבתם וראיתם בין צדיק לרשע כו' וכן דוד אמר מזמור שיר ליום השבת ופי' בו ליום שבולו שבת ר"ל העולם הבא ואמר להגיד בבקר חסדך כו' כלומר שטובות העולם הזה שהוא בוקר

ספורנו

כפק כלנו עשה לותם המלוה והוסיף למלות בה תן בעיני כהל יחברך. ולכן על פיו יגלו זעל פיו יבולו לותן היסורים כמו שכפרו ז"ל על רבי אלעזר ברבי שמעון וזולתו. וזה גם כן החיר זה החכם לותו הספק המופל על דברי ירמיהו וחבקוק שלעקו על משפע לדיק ורע לו רשע וטוב לו. והנה משה רבינו בתר זה כלמרו ומשלם לשונליו אל פניו להתכידו וכלמרו חשר לא יעל פנים ולא יקח שוחד. והחיר זה החכם לת זה הספק בלמרו תין בידינו כי למנם בכל מה שבידינו מייעודי התורה לטוב לו לרע שפט מיני הכנה לו מיני נמול ועונש לדיקים ולרשעים בעולם הזה ובעולם הבא לת תין בהם שום דבר משלות הרשעים ולת מייסרים של

כלמרו כשלע רשע לדיק ממנו:

בוקר שהוא כעין תורה חסר אכל האמונה והוא תכלית המשפט הוא בלילות ר"ל העולם הבא ואמר בו איש בער לא ידע כי בפרוח רשעים כמו עשב כו' כלומר שכל מטבתם הוא לדעתם ולהיות בהם

(כ) רבי מתיא בן תרש אומר הוי בהמרותו והוא שאמר כי את אשר יאהב

תכלית האבדן וכן אמר אדון הנביאים ע"ה ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו כלומר שמשלם לרשע נמול על איזה מעשה טוב שבידו אל פניו במציאותו כלומר שהוא בעולם הזה כדי להאבידו מהעה"ב לנמרי וכן יענוש הצדיק על איזה חטא שבידו בעה"ז כדי להיותו נקי לנמרי וננמל בכללו לעה"ב והוא שנ"ל באחאב יען נמצא בו דבר טוב יכן הראית כי נכנע אחאב כפני ובהפך קרע ה' את ממלכתך ה' צדיק יבחן וכן הרבה והוא שאומרו בתסכה העניית (די"א) אל אמונה ואין עול כשם שהקב"ה נפרע מן הרשעים לעה"ב כך נפרע מהצדיקים בעה"ז וכשם שמשלם גמול לצדיקים בעה"ב כך משלם נמול לרשעים בעה"ז ובמס' קידושין (במפ"ק ד"מ) אמרו למה צדיקים דומים בעה"ז לאילן שכולו עומד במקו' טהרה והרשעים בעה"ז דומי' לאילן שכולו עומד במקום טומא' ונופו עומד במקום טהרה נקצץ נופו נמצא כולו עומד במקום מומאה כך הקב"ה מביא יסורין על הצדיקים בעולם הזה כדי שיהיו נוחלין לעה"ב ומשפיע טובה לרשעים בעה"ז כדי שיהיו יורדין בעולם הבא למדרגת התהונ' של ניהנם:

וכן אמרו באחרון של יומא (דפ"ז) שלות רשעים סופה ניהנם וכן אמרו שם שאת פני רשע לא טוב אין טיכה לרשעים שנושאי' להם פנים בעה"ז שנאמר הראית כי נכנע אחאב כו' טוב להם לצדיקי' שאין נושאים להם פנים בעה"ז שנאמר יען לא האמנת' בי והוא מ"ש בראשון של ברכות (ד"ק ע"א) צדיק ממנו בולע מלומר לאיזה עון שבידו צדיק נמור אינו בולע וכן צריך שיאמן לפי דרכי הדת לא שיהיה דבר בעול ותמם ובהצדר הסדר חלילה לאל מרשע ושרי מעול ואל ימעך ענין יסורין של אהבה שאין עניינו אלא שקירבתו אליו יה' תענישהו יותר

(כ) רבי מתיא בן תרש אומר הוי בשלום כל אדם מי' הזהירו

ה' יוכיה וכאב את בן ירצה כלומר שיוכיח יותר הבן אשר יבחר בו וכן רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ אפקוד עליכם א"כ עונותיכם וכן בקרובי אקדש וסביביו נשערה מאר אמר זה החבר למלך כוזר וכן אמר אחד מחכמי המוסר למלכו בהזכירו אליו עון הענל תטא שהגדילוהו עליהם למעלתם והגדול מי שחטאיו ספורים. והחכמים ז"ל אמרו בסס' מציעא (דל"ג) הגר לעמי פשעם אלו ת"ח שהשגגות נעשו להם כזדונות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שהזדו' נעשות להם כשגגות ואף שלמה החכם דבר בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו. והוא אומרי את הכל ראיתי בימי הבלי יש צדיק אובד בצדקו ר"ל עם כל צדקו ויש רשע מאריך ברעתו וקרא ימי ההבל זמן הבחרות כלומר שלא ההחכם ומתוך כך היה מתפלא על זה באומרו גם יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים ויש רשעים שמגיע עליהם כמעשה הצדיקים ורמז בתשובה עניניה אלו כי כשהיה מתפלא על זה היה חושב על זה העולם שהוא עיקר גדול ושיהיה טובו ענין מעולה וחעדרו מכמי שהוא תכלית הרע ואחר שהתחכם והכיר מיעוט זה העולם ופחיתותו וחסרונו הביר כי הכל הבל שתכליתי הכל הוא עולם הבא עם היות גם כן מובות העה"ז והפכן על צד הנמשל והעתיש על הדרך שכתבנו:

ויהי ה' בשלום עם כל הקדים ויקדים בשלומם ואמר אח"כ וחוי זגב לאריות ואל תהי ראש כו' כוונתו בזה שישתדל להשלם עצמו כמה שיוכל ואל יראה עצמו לשלם

וכבלתי צריך לזולתו כל שהוא יודע זולתו חכם ממנו ואמר שאם דואה בעצמו שיוכל ללמד לאחרים אחר שרואה גם כן שיכול עדיין ללמו' מזולתו ישתדל ללמוד עד הכלי' מה שאפשר לו וזהו ענין הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים כלו' נוח לך להיו' תלמיד לגדולי' משתהיה רב לקטנים:

א"ה בספרי רבינו המחבר גרים בסיום חמשנה הלזו אחר ואל תהי ראש לשועלי' שנאמר הולך את חכמים יחכם ורועה כסילי' ירוע) והביא זה מאומרו הולך את חכמים יחכם שמענו שהולך עמהם ואחריהם ודועה כסילים ידוע ומנהג הרועה ללכת ראשון והצאן אחריו:

(כא) **רבי** יעקב אומר העה"ז דומה לפרוזדור כו' פרוזדור הוא בית שער וטרקלין הוא ההיכל. וידוע שאדם צריך לטרוח בפרוזדור ולהשתדל שיכנ' לטרק' והמש' שהעה"ז דומה לפרוזדור והעול' הבא הוא ההיכל וצריך שיתקין עצמו בעה"ז ויטרח וישתדל בו שיכנס לעה"ב. והוא אומרם ז"ל (בע"ז ד"נ ע"א ועיין במד' משלי סימן וי"ו מ"ש ע"פ לך אל נמלה עצל כו' יע"ש) העה"ז דומה לערב שבת והעה"ב דומ' לשבת מי שטרח בערב שבת יאכל בשבת וההפך בהפך וכן אומרו העה"ז דומה ליבשה והעה"ב דומה לים מי שטרח ביבשה יאכל בים ומי שלא טרח ביבשה מהיכן יאכל בים. וכן אמרו לשיירה שהיתה מהלכת בדרך במדברות כיון שהיה מתחיל להחשיך היה הבורנני מכריז להם הכנסו בבורנן מפני חיה רעה ומפני הלימטי' אומר לו אין דרכה של שיירא להתיירא ולהכנס בבורנן הלך לו הבורנן ובעל השיירא עומד באישון לילה ואפילה וחיות רעות ממשמשות ובאו' ולסטים מחזרים ומזדיינים נתיירא וחזר לו אצל הבורנני ובקש ממנו שיפתח לו לכנס בבורנן. אומר לו לא אמרתי לך הכנס בבורנן ואמרת אין דרכה של שיירא ליכנס בבורנן מעתה אין דרכן של בורנן להפתח בלילה ואין מקבלין את האדם במחשכ' והוא שאמר שלמה בל אשר תמצא ידך לעשו' בכחך עשה בי אין מעש' וחשבון ודעת בשאול אשר אתה הולך שמה. כלומר שאין אחר המות תוס' ושלמות וחסרון כלל ומפני זה הזהירו שישתדל בעולם הזה בקנין המעלות ולא יוציא רגעיו לבטלה בהבלי העולם זולתי בהכרח הצריך:

ולהפלגת

מקדים בשלום כל אדם והוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים:

(כא) רבי יעקב אומר העולם הזה *דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין:

מלאכת שלמה

דומה לפרוזדור והר"ר יהוסף ז"ל הגיה פרוזדור בדלי"ת וכתב כן מצאתי:

ספורנו

(כ) **הוי** מקדים בשלום כל אדם כו'. גם בשלום אותם בני אדם שלא תתחבר עמהם. אפילו להיות להם לראש או לזנב אל תחדל מלקדם בשלומם על דרך ענוה וחבה. אמנם הוי זנב לאריות כי בחברתם תוסיף על מעלתך ותהיה ארי כענין הולך את חכמים יחכם. ואל תהי ראש לשועלים כי אז תשתמש במעלתך להאיר להם ולא תוסיף ואולי תמעיט כענין ורועה כסילים ירוע:

(כא) **דומה** לפרוזדור שאין העמידה שם מכוונת בעצמו כלל אבל היא להשיג בה אופן להכנס ולמצוא חן שהוא התכלית המכוון ומי שלא ישיג זה היא' עמידתו שם לריק וכן הענין בחיי שעה שמי שלא ישיג בם חיי עולם הנה חיי שעה היה לו לריק:

יפה

(כב) **ולהפלנת** אזהר' ואת הזר ואמר גם היא יפה שעה אחת בתשו' ומעשים טובי' בעולם הזה מכל חיי העולם הבא כלומר שאם יהמיד בקנין המעלות יזרמן שיזכה לו לפעמים לקנין מעלה גדולה בשעה אחת שיושיב בה מחיי העול' יותר מכמה שלא זכה בהם בכמה ועניין מכל חיי העולם הבא ענייני מכל מה שנזדמן לו לחלקו לזכו' מחיי העו' הבא ולברר דבריו אם' אח"כ ויפה שעה א' של קורת רוח . ר"ל הנא' עצמו בהשינה מכבוד בוראה מ נ ו ח י ה הראויות לה מכל חיי העו' הבא ויש לפ' המאמר בחברו ולומר יפה שעה אחת בתשובה ומע"מ בעולם הזה מכל מה שישתדל בו לעולמים בעולם הבא דאם ישתדל בו לעולם לא יועיל לו כלים כמו שביארנו . ויש גורסי' יפה שעה אחת בתשו' ומע"מ בעולם הזה לחיי עולם הבא :

(כג) **רבי** שמעון בן אלעזר או' אל תרצה

(כב) הוא היה אומר יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה :

(כג) רבי שמעון בן אלעזר אומר אל תרצה את חברך בשעת כעסו ואל תנחמהו בשעה שמתו מוטל לפניו ואל תשאל לו בשעת נדרו ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו :

(כד) *שמואל הקטן אומר בנפול אויבך אל תשמח ובכשלו אל יגל לבך פן יראה יי ורע בעיניו והשיב מעליו אפו :

מלאכת שלמה

שמואל הקטן לומר וכו' הר"ר יהוסף ז"ל מקק ממלת פן י ר א ה וכו' וכ' על מה שפי' ר"ע ז"ל פסוק הוא במשלי וכו' פי' זה מנומנם כי לא לאמר היה לומר וכ"ל דקאי על הא דקאמר לעיל ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו ועל זה קאמר שמואל הקטן לומר על לכון זה בנפול אויבך אל תשמח ע"כ :

אה חברך בשעה כעסו כו' כל אלו מוסרים והנהגו' בחברה לעשות כל דבר בעהו אמר שלא ירצהו בשעה כעסי מפני שידמה בעיניו שאינו חושש להפסדו . והוא הענין שלא ינחמהו בשעה שמתו מיטל לפניו שיחשדהו בבלהי דואג למקריו אבל שלא ישאל לו בשעת נדרו הוא שאם ימציא עצמו לשאלתו בשעת נדרו לא ההא נודר אלא על דעת כך או ע"ד כן יאמר על פתח ופתח שאף על דעת בן הוא נודר מרוב שיחו וכעסו ומיב להניחו עד יעבור זעם . ויש מפ' דבשתראהו להוט לנדור אל תבא אתה לפניו שיתיר לך את נדרך שדי לו בצרתו ולא התשדהו בשלך. ואמר אח"כ ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו כלו' כשנזדמן לו דבר שהוא מהבייש ממנו מפני שהוא מהבייש בראותו בני אדם :

(כד) **שמואל** הקטן אומר בנפול אויבך אל השמח כו' מקרא כתב

ספורנו

(כב) **יפה** שעה אחת כו' . לפי על פי שמרמזי שחיי העולם הזה לחיות לנדיק למחום גם ולקלר ימיו מכל רחוי לו להשתדל להתריכם כפי האפשר . כי ימנם בהם יוכל לקנו' חיזור לחיי העוה"ב אשר לא יקנה אחרי כן לכל אחרמי שחיים מכווגים בעלמם כי גם שהיה בהם כל ההצלחה אשתרית בעולם הזה אין חומה בלהה נחשבת נגרע מל חיי העולם הבא :

(כג) **אל** תרצה את חבירך כו' . אע"פ שרחוי לנדיק להשתדל בתקון חביבו כלחמרו ולהשבת לרעך כמוך הוא אין רחוי שהשתדל ככמו אלה בלה הזמנים . כי ימנם ההתפעלות בהם הוא מבעני לא רלוני ולימו בבחירתו שיקבל ממך אז וכבן לא תעיב המכוון ולחולי תוסיף קלקול :

(כד) **בנפול** אויבך כו' . כבר אמרו

הוא שאמרו שלמה. וכונת המאמר שהוא היה מוכיח תמיד בזה הענין ומזהיר עליו כדי להרחיק ממיני השנאו' שכמה מיני מות נמשכות אחריהם והדי הוא אומר על אויביו (א"ה ר"ל על אויביו של דוד שאמר הפ"ז ובצלעי כו') שמחו ונאספו ועל עצמו אמר ואני בחלותם לבושי שק וזה שאמר והשיב מעליו אפו חוזר על הבורא ית' שלקנאתו בשמחתך ישיב כעסו מאותו שכעס עליו. ויש אומרים שאלו היה כן היה לו לומר חרון אפו ומפרשים שהוא חוזר על האויב כלו' שתסור מעליו רעתו ואפו פירושו ואין צורך בכך:

(כה) **אלישע** בן אבויה אומר הלומד תורה לילד למה הוא דומה כו' אמר שהלמד בילדותו הוא דומה לדיו כתוב על נייר חדש כלומר שהדיו מתדבק בו מאד ואינו נקל למחק והלמד תורה כשהוא זקן דומה לדיו כתוב על נייר מחוק ד"ל נייר ישן שכבר נכתב בו ונמחק מרוב יושנו שאין הדיו מתדבק בו כלל ונקל הוא למחק. ואף בבריית' של ר"ג הזכירו ענין זה בלשון נייר ישן ובן אמרו חכמי המוסר למוד החכמ' בימי הנעורים כפתוח על האבן ולמוד החכמה בימי הזקנ' כפתוח על החול' ובברייתא של ר"ג (פב"ג) אמרו הלמד תורה בילדותו דומה לאשה שלשה בחמין והלמד בזקנותו דומה לאשה שלשה בצונן. וכן אמרו הלמד תורה בילדותו דומה לבחור שנשא בתולה היא הוגנת לו והוא הגון לה והלמד בזקנותו דומה לזקן שנשא בתולה כו':

ומ"מ הזהירו בברייתא שאף עפ"י שלמד בילדותו יזהר שלא להתבטל ממנה והוא שאמרו יכול ללמד אדם תורה בעשר שנים ולשבחה בב' שנים ביצד אדם יושב ששה חדשים ואינו חוזר בה או' על טהור שמא ועל טמא טהור ישב שנים עשר חדש ולא חזר בה נמצא מחליף חכמים זה בזה. וישב ח"י חדשים. נמצא משכח ראשי פרקים ב' שנים משכח ראשי המסכתו' ומתוך כך יושב ודומם ועליו הכתו' אומר על שדה איש עצל עברתי ועל כרם אדם חסר לב והנה עלה כולו קמשונים כסו פניו חדולים וגדר אבניו נהרסה כיון שנפל כותלו של כרם חרב כל הכרם עוד אמרו שם דברי תורה קשים לקנותם כזהב ונוחים לאבדם ככלי זכוכית דברי שטות והפלו' נוחים לקנותם וקשים לאבדם כשק אדם

(כה) *אלישע בן אבויה אומר הלומד ילד למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר חדש והלומד זקן למה הוא דומה לדיו כתובה על נייר מחוק:

מלאכת שלמה

אלישע בן אבויה וכו' מצאתי כתוב בפירוש ס' קהלת שחבר החכם השלם הר"ר משה גלגמי ז"ל ע"פ טוב אחרית וגו' וז"ל בא וראה כמה איכא בין ת"ח שסרח לעם ארץ שכשמע אלישע אחר מלפי הסוס שר' מאיר הגיע ועד תחום שבת לא רצה שיחטא על ידו וראיתי כתוב בספרי הגאונים שבשכר זה. כה שנזכר שמו בפרקי אבות אלישע בן אבויה נקוב שמו מצד חסידי עולם ואין הקב"ה מקפח שכר כל בריה:

ספורנו

גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ את תלמוד חכם משנאת אומות העולם לישראל. ובראות זה החכם שקלת חכמי דורו שהקפידו על זה היו שמחים בתקלת עמי הארץ עד שאמר רבי עקיבא מי יתן לי עם הארץ ואנשכנו כחמור. אמר זה החכם שאין ראוי לשמוח במפלת' כלל אבל ראוי לדאג על רשעם שגרם המפלה כמדה בורחנו שחמר כי לא אחפוץ במות המת:

(כה) **הלומד** ילד כו' כי אמנם בילד יהיה הכח הזוכר יותר חזק ובכח תמדמה שלו לא מבדו דמיונות רבות מטרידות מהבין האמת והפך כל זה בזקן:

אדם לוקח בשוק שק בסלע משתמש בו ארבע וחמש שנים :

(כו) **רבי** יוסי בר יהודא איש כפר הבבלי אומר הלומד תורה מן הגדולים כו' שהלומד תורה מן הזקנים דומה לאוכל ענבי' בשולות ושותה יין ישן כלומר שדעתו של אדם נוחה בהם . והלומד תור' מן הבחורי' דומה לאוכל ענבים קהות ר"ל שאינן מבושלות שמקהות שיני האדם ושותה יין מגיתו שאף הוא מבלבל דעתו של אדם כלומר שחכמת הבחורים אינה מזקקת שלא הספיקו עדיין לברר ממנה פסולת מתוך אוכל ודעתו של תלמיד קצה בו וכמעט שמשתבשת :

(כז) **רבי** אומר בו' ורבי חלק בה לומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו שיש קנקן חדש מלא יין ישן ויש קנקן ישן דאפי' חדש אין בו ודעתו שאם הבחור מקבל מרבי מובהק הדי הלמד ממנו כלמד מן הזקן . וכן יש זקן ריק מן החכמה או שחכמתו מבולבלת והכל אמת :

כח) **רבי** אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאו' והכבוד מוציאין את האדם מן כו' אמר שהקנאה ר"ל שאדם מתקנה בחבירו במיני השררו' וההצלחו' המדומות. והתאוה שאדם נמשך אחר תאות היצר לבקשת הגאות הגופניות והכבוד ר"ל היותו הומה אחר שרירות בלתי אמיתיות בל אלו וכיוצא בהם מוציאין את האדם מן העולם ר"ל מזה העולם שהכינות האלו מטרידי' אותו ומעכבין אותו מקנין מעלו' המדו' והמעלות השכליות וזה מבואר. ובא אח"כ גם הוא בעצמו להזהיר את האדם שאם נכשל בהם ובכיוצא בהם משאר הדברים המביאים לידי עבירות עד שנכשל בעבירות לעת מותו ויבין לאחריתו ויתודה על חטאיו וישוב :

הוא

(כו) רבי יוסי בר יהודה איש כפר הבבלי אומר הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן :

(כז)*רבי מאיר אומר אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו יש קנקן חדש מלא ישן וישן שאפילו חדש אין בו :

(כח) *רבי אלעזר הקפר אומר הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם :

מלאכת שלמה

רבי אומר אל תסתכל וכו' הרי"א ז"ל גרים ר' מאיר :

ר' אלעזר הקפר בלתי יו"ד :

ספורנו

(כו) **ענבים** קהות ויין מגיתו שלא הגיעו לשלמותם . וזה גם כן יקרה בלמוד הקטנים שלא השיגו עיון שלם נקי מטעות והפך זה יקרה בלמוד הזקנים . אמר שמה שגנה רבי יוסי הלמוד מן הקטנים ושבח הלמוד מן הזקנים לא אמר זה על הלעירים לימים והזקנים הבאים בימים . אבל אמר קטנים על הלעירים בהשגה אף על פי שיהיו זקנים לימים ואמר זקנים על אותם שיקנו חכמה עם היותם לעירים לימים :

(כח) **הקנאה** והתאוה והכבוד כו' כי אמנם התכלית המכיון בכל אחד מאלה הוא דבר בלתי מוגבל ואין עמהם עת לעשות ליי אבל מטרידים את האדם תמיד מהשיג חיי עולם :

הוא

(כט) הוא היה אומ' הילודים למות כלומר את שכבר נולדו מעותדים למות. ואין ראוי לאדם שישליכנה אחרי גוו אבל שיזכור אותם תמיד. והמתי' להחיות כלו' שיתבונן כי תשובתו וטוב מעשיו תהיה נפשו ויהן לה בשלימות הנהגתו מהלכי' בין העומדים. וכן שבעת התחיה יעמוד לרגולו לקץ הימין על הצדדים המקובלים כענין תחית המתים כמו שבארנוהו על צד הדרכים הדתיים בסוף סנהדרין. ואמר והחיים לדון כלומר שאפי' בעולם הזה ידונו בקצת עונש אעפ"י שהכלית העונש הוא לעוה"ב. ויש מפרשים החיים רומז אחר זמן התחיה. ולפי אח' מן הדעות המקובלו' לקצ' מאמינים שהרשעים יקומו לדון נופם עם נפשם כענין הרמוז במשל החגר והסומא. ואמר דרך כלל לידע כלומר האדם לעצמו ולהודיע לבנו ותלמידו ולהנמשכים אחריו. ולהודיע כלו' לכל העול' שהוא אל כו'. וי"מ ג' מעלות אלו לענין ידיעה מבוררת להיות הענין מושכל בפוע' עד שיהי' השכ' והמשכי' והמושכל בענין א' כדין כל שכל בפועל ואמ' המוכרח' שהוא אל. ר"ל שהוא גבור קנוא ונקם. הוא הייצר הוא הבורא כלו' הוא היוצ' בכל יום וממשיך הניותיו כאומרם ז"ל בנוסח התפלה המחדש בטובו בכל יום תמיד והוא הבורא בתחילת הבריא' יש מאין ומתוך כך יוכרח להאמין שהוא גומל ומעניש. הוא המבין כלו' שידיעתו בולל ומקפת אין דבר נעלם ממנו. הוא הדיין לדון כרצונו על

(כט) הוא היה אומר הילודים למות *והמתים לחיות והחיים לדון לידע ולהודיע ולהודע שהוא אל הוא היוצר הוא הבורא הוא המבין הוא הדין הוא העד הוא בעל דין הוא עתיד לדון ברוך הוא שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ולא מקח שחד ודע שהכל לפי ההשבון

מלאכת שלמה

והמתים להיות כן הנרס' הרי"א ז"ל:

ספורנו

(כט) הוא הי' אומר וכו'. הנה סוף הילודים למות וסיף המתים להחיות ולהתחדש מהם נמצאות חדשות כאמרו ואל עפרם ישובון תשלח רוחך יבראון ותחדש פני אדמה. והנה זה האופן מן המציאות אשר אין לו קיום זולתי בחזרת חלילה היה פועל בטל לגמרי לולי היה המכוון בכל החיים הילודים והמחודשים מהן שיהיו עתידי' לידון שישפוט בם ממציאם כפי מה שישיג מהם מה שכוון בהמציאו אותם קו הפכו. והיתה הכוונה בילודים בהכרח שיתבוננו וידעו וזה כי אמנם פעל הידיעה שנרגיש בהם הוא הנכבד מכל מיני פעולתם והכונה בחזרת חלילה היתה להודיע מציאותו לשפלים מכח תנועת ההויה וההפסד החוזר חלילה כי היא המחייבת את המתבונן לעלות בחקירתן אל מציאות פועל ראשון. והמכוון בדין האלקי בעולם הזה עד שלא יספיק המשפט באלה לחיי עולם הוא כדי להודיע לנשארים. אמנם באמרם לידע רצוני שכיוון הממציא בזה שידעו שהוא אל יכול בתכלית בהכירם יכלתו על הבריאה שאין כמוהו במיני היכולת. כי אמנם בהיות המכוון מהם שידעו הנה זה המין מן הידיעה הוא הנכבד מכל מיני הידיעות וכשאמרתי להודיע רצוני שכוון הממציא שבזה ידעו השפלים שהוא היוצר שסדר טבע מציאות יש מיש בחזרת חלילה בעלותם בחקירתם אל מציאות פועל ראשון מכוון אל תכלית ומזה יעלו אל הידיעה שאמרנו שהוא אל בורא ובאמרו להודע רצוני לומר שיודע לנשארים שהוא המכוון אל כל מעשיהם ומשגיח. וזה יבינו בעשותו דין גם בעולם הזה ויבינו שמזה יתחייב שהוא עד יודע כל מעשיהם הנסתרות והנגלות שאין שם עדים. ושיתחייב גם כן שהוא דיין בראותם משפטיו בעולם

הזה

על אופני יושרו ומי יאמר לו מה תעש' הוא עד שמשפטיו יעידו על ענין האדם כאלו הוא מעיד עליו בענין שביארנו בחביר התשוב' באומרו קרות ביתו של אדם מעידים עליו כלומר שלפי העונש יבחן ענייניו. ואעפ"י שימצא צדיק ורע לו ורשע וטוב לו יודע מ"ם כי לא לחנם הוא בעל דין כלומר כי לו לבדו יהיה החיטא יהוא בעל הריב ואיו מי יחיה. והוא עה"י לדון כל אדם וידע שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פני' אפי' הוא צדיק גמור שיעבור על שום חטא ולא מקח שוחר ופי' בספרי שוחד מצות כלומר שכל שעשה עבירה אחת אפי' עשה כאה מצות בנגדה לא המרק העבירה אלא יענש על העבירה ויגבל על הטובו' וו"ש הבל לפי השבון ואל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס כלומר שהוכל להשתדל להנצל מניהנם שאין אחר המיתה שום השתדלות כמ"ש למעלה. ואמר שעל ברחך אתה נוצר כו' וזה אינו נקשר עם מה שממיך לו אלא שהכונה לומר אל יבטיחך יצרך שיש בשאול בית מנוס כלומר שהשאול בית מנוס לך שעל ברחך אתה נוצר ועל ברחך אתה נולד ועל ברחך אתה הי ועל ברחך אתה טת ועל ברחך אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא:

(מסכת ד"ח בן פקחי' תמלת בסוף פרק שני):

מלאכת שלמה

שהשאול בית מנוס רוב הספרים כגירסתי ורי"מ ים בשאול והר"ר יהוסף ז"ל הגיה שבשאול וכ' כן הגירסת ברוב הספרים וכן נ"ל עיקר ופירוש שבשאול ים מקום לברוח ולגים כדי להנצל מדין של ניהנם גם הגיה ברים מתני' שהוא היוצר ומקח מלת אל גם מקח מלת הוא דברים מתני' ומלות הקדום דבסוף מתני' ע"כ:

החשבון וכל אלו אינם ברשות האדם. ולא אמר על ברחך אתה חוטא או עושה דבר מצוה שהדי אותם תלוי' בבחירת האדם כמו שביארנו למעלה והוא אומרם ז"ל (בברכות דל"ה) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים:

הפרק

ספורנו

כזה ושהוא גם כן בעל דין כי מאחר שיזמו שהוא סדר את כל הלא יתחייב שימשך על העוזר לכוונתו ויקפיד על המנגד הליה ומקלקל תומה. ומכל זה יתחייב שהוא מתיר לדון לחיי עולם. כי ממנם מדת הדין בעולם הזה בלתי שלמה כמבואר מעניין לדיק ורע לו רשע וטוב לו. וזה החסרון נמנע בחק האל יתברך שאין לפניו לא עולה ולא שכחה ולא משוא פנים ההווים בחדש מלד התפעלות ולא יקרה זה אליו יתברך הבלתי משתנה ולא יקח שחד שאין מלוה מכחה עבירה והעושה כזה הוא שהכל בלי. ולפיכך בשקיימה לזה מלוה לא נתת לו דבר משלך כזה בלתי שיהיה רשות לממוך כנגדו מה שהתחייבת לו בתשלוך שהכל שלו הוא ושלך שלו ולכן סיית מחויב לעשות רלונו. ודע שחוץ על פי שקיימת מלות רבות ולמדת תורה הרבה רשות לך להשתדל להוסיף שהרי הכל בח לפי חשבון וכל מה שתוסיף להיטיב הוסיף לנפש הנלחי טוב חיי עולם ותיטורס. ואל יבטיחך יצרך שים בשאול בית מנוס מכל טוטם כמהבבת הלוגר ס שאין לחתר הפסד הנוף השארות שוס טוטח שיפול בו נמול וטוטם שהס היה זה לחמת. הנה זה הממליח לאמר רשות שיתהב פעלו לחתר שהשתדל להמליטו

הפרק החמישי והפרק הששי אינו מסדר שאר הפרקים שהפרקים הקודמים הם להורות מדור ומוסרים והדרכת האדם להלמיד התורה וכפ' זה יתערבו בו דברים אינם מסדר זה אלא שעל ידי דברים שבהלמידו חכמים ושבדעות נתגלגלו ענינים אלו והתחיל בענין בריאת העולם שהיא יסוד הפנית התוריות ועכשיו נחל בביאור ענינו בע"ה:

פרק החמישי

(א) בעשרה מאמרות נברא העולם ומה תלמוד לומר והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות ולהן שכר טוב לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות:

א) **בעשרה** מאמרות נברא העולם כו' כופר בתורה ענין בריאת העולם והוא שהשעה פעמים נאמר שם ויאמר ופי' בהלמוד ובמגילה דף כ"א ע"ב) בראשית נמי מאמר הוא שנא' בדבר ה' שמים נעשו. ומה ת"ל והלא במאמר אחד יכול להבראות כלומר שהיה אפשר לבפרו במאמר אחד ר"ל שיכלול כל מעשה בראשית במאמר אחד והוא יהיו שמים וארץ ויקוו המים והדשא הארץ כו' אלא דבר כאן על הבריאה בעצמה שהדי הבריאה כולה היתה ברגע אחד אלא שנגלו הדברים קצתם ביום ראשון וקצתם ביום ב' וכן יום אחר יום כמו שנתבאר לחכמי' עד שהמשילו הענין לזורע זרעים חלוקים בבת אחת ויצא קצתם ביום א' וקצתם ביום אחר וכן כלו ואף גלוי ובריאות יום אחר יום היה בששת ימים אבל לא דבר בכאן על עצם הבריא' אלא על הספיד' והוא שהודיע שרמז במה שאמרו בה בעשרה מאמרות להודיע כמה הוא גדול זה המציאות וכמה ראוי להפרע מן הרשעי' שמאבדין אותו כלומר שמשחיתין הויותיו ומפסידין סדרן. וכן ליתן שכר טוב לצדיקים שמקיימים את

פתח עינים

(א) **בעשרה** מאמרות נברא העולם וכו' להפרע לכון כזה פ' נרחקים נרח הלכים את השמים ואת הארץ והארץ וכו' הכוכב נרחקים לוכיות בהרבת י כלומר בהרבת פי' מאמר כמו והרבת שפתיו וכו' כיון שעשרה דהיינו מעשרה מאמרות נרח הלכים את עולמו וכי תימא והלא במאמר אחד יכול ליברואות לז"ל את השמים ואת הארץ כלומר ליתן שכר עיב לצדיקים ולהפרע מהרשעים יהמצון בחכז"ל יקרא הל השמים מעל זו השמה והל הארץ זה הגוף. וכבר ידוע דהכלית הצדיקים לעשות המומר לונה והגוף טוייהו כגפש. לא כן הרשעים מחשיבים גפשם וזה המילם מולין הוא להם גפשם כמות גופם החומרי והעכור. הגה כי כן ז"ל את השמים שהם הצדיקים לפני כולם

ספורנו

היה ממליץ לוהך על לופן מלוכר ועוב בחיי שעה והגה לחו רוחים הפך זה שעל כרחך לחהה חי שהרבה פעמים יקרה לחדם שיהיה עניו בחופן שימלח בחייו והוח חי על כרחו. ולפעמים יקרה שיהיה קייו טובים בחכלית הלפער להם ויחפוץ כם החדם מהד. ומכל מקום יקרה המוח על כרחו. וכן לופן הילידה והלידה חין להדם בהם בלחי לשר ופנין רע. ומכל זה יתחייב על כרחך שחהה עחיד ליתן דין ומכבון כי חמנם לח הבלם כוונת הפוצל ולדקתו בזולת זה:

(א) **בעשרה** מאמרות כו'. הגה בזה הפרק הורה המחבר גודל ענין העיון והמעשה. והביח רחיה על זה ממה שהמהלם התורה להודיענו שעברת העולם בעשרה מאמרות. כי נמנם לח

כיהה

את העולם כלומר שכמו שהמפסידו מפסיד דבר גדול כן המתקנו והמסדרו מתקן ומסדר דבר גדול וראוי כן להגמל . כל זה הפלגת חתורה לסדר בני אדם ולקיים הנהגת המציאות איש כפי הנהגתו ומעלתו. ויש לפרש המשנה ג"כ בעצם הבריאה ר"ל על הגלות הדברים א' אחד והי' הבל באפשר לגלות ביום אחד אלו היה רצון השם בכך אעפ"י שהיה בששה ימים היה שם דברים נגלו זה אחר זה ביום אחר בפפור המאמרות :

(ב) עשרה דורות מאדם ועד נח כי' והם אדם א' שת ב' אנוש ג' קינן ד' מהללאל ה' ירד ו' חנוך ז' מהושלח ח' למך ט' נח י' . ואמר שהיתה כונת התועלת בסיפור הדורות להודיע כמה ארך אפים לפניו ר"ל כמה אריכי אפים לפניו להמתין לבני אדם או לדורותיהם אם ישובו קורם שיענישם בכליון חרוץ שהרי כל הדיורות היו מכעיסין לפניו עד שהבי' עליהם את מי המבול . וז"ש שכל הדורו' פירושו מאנוש ואילך כמו שביארנו בתחילת המסכת' והמתין להם סלכלות' לנמרי עד המבו' שהיה בזמנו של נח :

(ג) עשרה דורות מנח ועד אברהם והם א' נח ב' ארפכשד ג' שלח ד' עבר ה' פלג ו' רעו ז' שרוג ח' נחור ט' תרח י' אברהם (א"ה עס"ר אדוני אבי גר"ו הרגיש בדברי רבינו המחבר רכפי המנין שמנה ר' המחבר בפרטות אתה מוצא

(ג) עשרה דורות מאדם ועד נח . להודיע כמה ארך אפים לפניו . שכל הדורות היו מכעיסין ובאין . עד שהביא עליהם את מי המבול :

(ג) עשרה דורות מנח ועד אברהם להודיע כמה ארך אפים לפניו . שכל

ספורנו

היתה הכונה ללמד שלא היה הממליך יכול להמליכו בחופן לחמר . כי הנה כח הבריאה הממליך בלתי נוסף ובלתי זמן לא יגלה בהמלכת נוספים רבים מאד כמו שלא יגלה בהמלכת נוסף אחד בלבד מאחר שלא יפול בה הגיעה ולא זמן ולא נוסף מוכן בחופן שבההרבות הנוספים תפול תגלה לבל היתה הכינה להודיע שכדי להמליך נמלא כדמותו בגלמו היה בהכרח על לד היותר טוב לעשות כל סדר העשרה מאמרות לשר בשם לתהוו הנמלאות זה מזה. ומזה יתחייב שמי שימזור לכונתו זאת שהיה מליחותה בכל כך השתדלות יהיה ראוי לשכר טוב לבל הממליח ופי שיעשה כפך זה יהיה ראוי לפורענות רב :

(ב) להודיע כמה ארך אפים וכו' וכזה הודיע דרכי טובו למען יהשכהו כל מסכיל ויחמת לעשות רלונו . ועם זה לא יתגלגל ברלונו רשע מאריך כרעתו כי זה מלד דרכי טובו כארך אפים . וקבל הוא יתברך שכר ותועלת נתת רוח.

פתח עינים

כלם נעמה ותה הארץ הם הרשעים שכלן מומר הא נופת קנית . וכיונו שנכרת בעשרה מאמרות לתת טוב לנדיקים הרמוזים בשמים וליפרע מן הרשעים הרמוזים בארץ . והארץ היתה תהו תלו מעשיהם של רשעים יכי חור מעשיהם של לדיקים כמז"ל :

(ג) עשרה דורות מנח ועד אברהם וכו' יש לדקדק דהלא גלמד מעשרה דורות מאדם ועד נח שהיו תלף מרע"ז שנים וידענו כמה ארך אפים לפניו והא תו למה לי . ותפשר דרמז מ"ש בפ"ר פי"ד באדם הגדול בענקים זה אברהם ולמה קורא אותו גדול שהיה ראוי להכרחות קודם לזה"ר תלא אמר הקב"ה שמא יקלקל ואין מי שיכא לתקן אחריו תלא הביאו בורא אדם תחילה שאם יקלקל יבא אברהם ויתקן התתיו א"ר אבא כך כתוב בנוגע שבעולם לאדם יש לו קורה שופט' סיכן הוא ניתנה לא בחמלא מרקלין כדי שתסבול קורות שלפניה וקורות שלאחריה כך ברא הקב"ה אם אברהם בחמלא

הדורות

מוצא שלא הזכיר במנין הזה לשם בן נח וא"כ הוו להו י"א דורות והני הנא יו"ד דורות. וע"כ דנח אינו מן המנין וצריך להתחיל משם בנו והאמת שכן ראיתי להרשב"ץ ז"ל בם' מנן אבות דקא חשוב לשם במקום נח יע"ש והכי צריך להיות דהא נח כבר נחשב בדורות ראשונות וכמ"ש רבי' המחבר במתני'דלעיל דמאדם ועד נח. ומאי דתני עשרה דורות מנח ולא קתני משם כבר נרגש מזה הרב תי"ט בזה. וכת' דה"ט לפי שהיים בנח פתח ביה יע"ש) ואמר אח"כ שהיתם כונת הספור בהודעת מנין הדורות להודיע ג"כ כמה אריכות אפים לפניו שכל הדורו' היו מכעיסים ובאים מלבד יחידים שהיו כגון שלח ועבר וסיעותיהם. והמתין להם עד שבא אברהם וקבל שכר כולם. כלומר שדרש להם וקראם לעבודת ה' והשיבם מעון ולזה ייחס לו שכר כולם כאלו הוא קבלו כלומר שהכל יתייחס אליו ובו נתלה הכל וקבל שכר מאת בוראו כראוי לו. וכונת אלו ב'המאמרי' שספור התורה כולם יש בהם תועלת למשנים באיזה צר ואחד שנתגלגל בשמועות של חשבון. ר"ל עשרה מאמרות עשר' דורות האריך בכמה דברים שהם שמועות של חשבון. עד שבא מהם למידות האדם כמידות הגולם והת"ח

הדורות היו *מכעיסין ובאין. עד שבא אברהם אבינו וקבל שכר כלם:

מלאכת שלמה

מכעיסין ובאין וכו' והרי"א ז"ל הגיה בשני הבבות מכעיסים לפניו גם הגיה עד שבא אברהם אבינו קבל שכר כלם ע"כ:

פתח עינים

הדורות כדי שיסבול דורות שלפניו ושלאחריו והנה בתחילת המאמר שמעתי לפרש במ"ש רבינו האר"י זצ"ל בענין כניסת חסדי אימא הפנימיים במ' שנכנסים ממטה למעלה עד יום א' של חג הסוכות שנכנס בה החסד הראשון והגדול מכלם והטעם שנכנסין שלא כסדרן דכיון דהמלכות מלאה גבורות כשנכנס החסד המ' תוך הגבורות הרבות והגדולות ודאי מתבטל ואם היה נכנס העליון מהחסדים וגדול שבכלן. היה מתבטל וגם אם אח"כ יכנסו החסדים הקטנים ממנו יתבטלו כלן לכן הם נכנסים ממטה למעלה כי נכנס תחילה הבחינה התחתונה ואף שמתבטלת תוך הגבורות עכ"ז איזה רושם הוא עושה וכן בכל יום עושה איזה רושם יותר וכאשר יבא יום אחרון שנכנס החסד הראשון וברוב גודלו עם הכנה מהחסדים שקדמו מתגברים החסדים ומתמתקות הגבורות עכ"ד ועד"ז היה ענין אברהם שהוא גדול שבכל הצדיקים ואם היה נברא בתחילה היה מתבטל בתוקף הדינין. ואח"כ לא היו מועילים שאר הצדיקים ע"ד שכתב האר"י זצ"ל ולכך בא אדה"ר ואף שנתבטל וקלקל עכ"פ הפליא לעשות בתשו' ובאו חנוך ומתושלח ונח שם ועבר ואף שהיו מתבטלים קצת הי' עושים איזה הכנה וכשבא אברהם אע"ה שדומה לחסד הראשון האיר ממזרח ונתמתק העולם עכ"ד:

ולכל הדברות אפשר שזהו מאי דאכפל תנא השתא לומר להודיע כמה ארך אפים וכו' דעתה הוא סוג אחר דהמתין כל הזמן הזה עד שיבא אברהם קרוב לעשרים דורות כדי שיתוקן העולם ויסבול דורות שלפניו ושלאחריו ומשום כי חפץ חסד הוא ית' כדכתיב אמרתי עולם חסד יבנה אשתהויי אשתהי בריאת אברהם הגם שבשבילו נתקיים העולם כדכתיב בהבראם באברהם איחר זמנו שבזה יהיה העולם קיים וזהו סוג אחר להודיע כמה ארך אפים לפניו והא דנקט גבי עשרה דורות מנח ועד אברהם עד שבא אברהם אע"ה וקבל שכר כלם ולא נקט גבי עשרה דורות מאדם ועד נח עד שבא נח וקבל שכר

ותה"ח וכן ד' מידות באדם. ד' מידות בדעות וכן כולם שזהו עיקר הפרק. ונשוב למה שנתגלגל תחילה.

(ד) **עשרה** נסיונות נתנסה אברהם אבינו ועמד בכולן להודיע כו'. אמר שעשרה פעמים נתנסה א"א כו' כלומר שלא הרהר אחר מדותיו יתברך בא' מהם וכולם הוזכרו בכתוב להודיע כמה חיבתו לפני המקום עד שילמדו ממנו הדורות כמה ראוי האדם וכמה הוא מחויב לעשות או לסבול או לטריח לכבוד יוצרו. ומספ' הנסיונות א' נמרור הרשע שבקש להורגו ונטמן. ויש לפרש שהשליכו באור בשדים וניצול. וזה מקובל הב' שציוהו לצאת מארצו וממולדתו ללכת במקום לא ידעו. הג' שהראה לו בבין הבתרים גלות בניו הד' שהביא רעב בארץ כנען אחר שייעד לו לעשות שם לגוי גדול והזקיקו לירד למצרים. הה' שנלקחה שם שרה לפרעה. הו' שבא עליו כדרלעמר וחבריו והגלו את לוט אחיו והציל הכל. הז' שציוהו למול בעת זקנתו. הח' שנתייר' ממלך גרר ושלקחה אצלו שרה ג"כ. הט' שהזקיקו לגרש את הגר ואת בנה. ואם היות הדבר רע בעיניו קבל מצותו ית' בזריזות. היו"ד עקידת יצחק. וגדולי המחברים לא מנו בנסיונות ענין אור כשדים אחר שלא נכתב בתורה להדיא ולא מנו ג"כ בין הבתרים ומנו במקום הראשון לקחו הגר אחר התיאשו מלהוליד. וזה הדבר בלתי נראה להיות זה נקרא נסיון. אלא שאפשר שקראו נסיון בהכנסו בצער גירול בנים אחר התיאשו מלהוליד ובמקום אחר מנו גירושי הגר וגירוש ישמעאל בשתים. וכן יש מונים ביאת ד' מלכים וגלות לוט בב' ואינו נראה כי הכל היה בסיבת גלותו של

(ד) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו. ועמד בכלם להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו:

ספורנו

רוח לפניו כל כך שאלו היה כל אחד מהדורות עושה חלק מעשרה מאתו נחת רוח לא היה עובד וקרא זה הנתת רוח שכר אליו יתברך על דרך כי חלק יי עמו. ועל דרך הבו לי שכרי וישקלו את שכרי שלשים כסף שבארו ז"ל על צדיקי הדור:

(ד) **להודיע** כמה חבתו וכו'. להודיע כמה חבב את יוצרו להרבות לקרוא בשמו ולהכניס רבים תחת כנפיו. אף על פי שהיה מרובה בנסיונות ושזה ראוי שיעשו כל בני בריתי כאמרו הביטו אל אברהם אביכם:

וכנגד

פתח עינים

שכר כלם אפשר במ"ש ז"ל בתנחומא פי' ראה שעד מתן תורה כל מי שחוטא היה הדור משלם ודור המבול הרבה כשרים היו כמו נח ונמחו עם דור המבול ופירש הרב ברכת אברהם למהר"א בדורו ז"ל(דף כ"ח) שהיו לוקים מטעם ערבות שהיה דבר קצוב ז' מצו' אך ממ"ת עד ערבות מואב כל מי שחטא הקב"ה פורע ממנו שלא היה ערבות כיון שלא היה קצוב כמ"ש הר"מ ובסי' קל"א אבל בערבות מואב כבר ידעו כל המצות ושייך ערבות עש"ב וא"כ תסגי לנח שלא נאבד עמהם מטעם ערבות וז"ש כי נחמתי כי עשיתים ונח אלא שמצא חן ויתן חינו להנצל אבל לא ליקח שכר כלם דאדרבא הי"ל ללקות בעבורם. וז"ש והנגלות וכו' לעשות את כל דברי התורה הזאת דכאן ענש על הערבות וג"ט מאי שנא עתה דנענשים על הערבות מה שלא היה ממתן תורה עד אותו זמן לז"א לעשו' את כל דברי התורה הזאת כלומר דעתה הוא דבר קצוב וידעו המצות והערב משתעבד' משא"כ ממתן תורה עד עתה דלא מהני ערבות בדבר שאינו קצוב כמו שביאר באורך הר' הנזכר ע"ש:

של לוט ועיקר הדברים כמו שכתבנו :

(ה) **עשרה** נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים עשר מכות הביא הקב"ה כו' עשרה נסים אינם דבר אחר רק הנצלים מי' מכות שהביא על המצריים שלא הוזקו באחת מהן כלל וכמו שאמר במכת הדבר וממקנה בנ"י לא מת אחד ובמכת החושך ולכל בנ"י היה אור במושבותם. ובברד רק בארץ גשן אשר שם בני ישראל לא היה ברד. ובערוב כתיב והפלתי ביום ההוא את ארץ גשן אשר עמי עומד עליה לבלתי היות שם ערוב. ואף כאותם לא התבא' בהדיא הנצלם מהם מ"מ נכתב עניינם כמצריים לבד כמו שביאר כדם ולא יכלו מצרים לשתות מים מן היאור. ובצפרדע ובכה ובעמך יעלו הצפרדעים. ובשחין כי היה השחין בחרטומים ובכל מצרים. ואחר שפי' החרטומים נראה שאומרו בכל מצרים על המצריים לבד. והארבה לא היה בגיפות רק בעשבי הארץ ולא היה בארץ גשן. והכל מבואר זולתי מכת הכנים שנגעה בגיפות האנשים ולא התבאר שם שלא היה בישראל ופירש בתלמוד שהיו נמצאים אצלם ולא מזיקין אותם כלל :

ועשרה נסים שעל הים אפשר לפרש ג"כ בדרך זה בעצמו כלומר הנצלים מטביעת הים שנאמרו שם עשרה נקמות למצרים כמו שנדרש במכילתא ביו"ד מכות שהביא הקב"ה על המצרים והוא שאמרו שהם יו"ד נפילו' שאמרו על המצריים כפ' ויושע. רמה בים. ב' ירה בים ג' טבעו בים סוף ד' תהומות יכסיומו ה' ירדו במצולות. ו' תרעץ אויב. ז' תהרוס קמיך. ח' יאכלמו כקש. ט' כסמו ים. י' צללו כעופרת אבל תבלעמו ארץ אינו מן המנין אדרבא טובה היא להם שניתנו לקבורה. ויש מפרשים (א"ה עיין בהרמב"ם ז"ל) ביו"ד נסים אלו מצד הקבלה שהראשון היה מצד בקיעת המים והפרדם צד מצד כאומרו ויבקעו המים. כ' מה שנאמר בחבקוק נקבת במטיו ראש פדזיו כלומר שנעשו המים מסכבין מן הצדדין ולמעלה מהם כעין גג המוטל בין שני כותלין ועוברים בהם כעובר בתוך הנקב. ג' שהמקום שדרכו בו רגליהם נחקשה ונקפה עד שהלכו בו בלא חמר וטיט כאומרו הלכו ביבשה בתוך הים הד' כשהמצריים הלכו אחריהם הלכו כחומר וטיט מדובק כאומרו חמר מים רבים חה' שנבקע הים לשבילים רבים כמספר השבטים שנים עשר קרעים אחד בתוך חבירו כדמות זה הצורה ונכנס כל שבט ושבט בשביל אחד והקיף חלק מן הים ושבו באותו הצד בעצמו והוא אומרו לגוזר ים סוף לגזרים. הו' שהמים שמצידיהם ושעליהם נקפאו ושלא יתייראו מהיותם נגרים עליהם. הז' שלא נקפא' כולו כאחד שאלו היה כן היו מתייראי שמא יתך כאחד ויגרו עליהם אבל היו חתיכות דקות כסדר אבנים דקות זו על גב זו והוא אומרו אתה פוררת בעזך ים שהיה הנקפה כעין ספיר עד שהיו השבטים רואים זה לזה כאומרו חשרת מים. הח' עבי שחקים. הט' שהיו נוזלי' מהם מים מתוקים ושותים אותם. היו"ד שאותם המים הנוזלים המתוקים אחר שהיו שותים מהם די ספוקם היו חוזרים ונקפאים לשעתם עד שלא ירדו לארץ והוא אומרו נצבו כמו נד נוזלים. ואמר אח"כ שעשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים והם הידועות בחשבון דצ"ך עד"ש באח"ב. ועשר על הים ופירשום במכילתא בעשר נפילות שנאמרו עליהם כפ' ויושע כמו שכתבנו למעלה :

(ה) עשרה נסים נעשו לאבותינו במצרים ועשרה על הים: עשר מכות הביא הקדוש ברוך הוא על המצריים במצרים ועשרה על הים:

עשרה

(י) **עשרה** נסיונות נסו אבותינו להקב"ה במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים כו' במס' המורה פירשו מניינם (א"ה צ"ל במס' ערכין דט"ו ע"א) והם א' כשערערו על ים סוף ואמרו המבלי אין קברים במצרים כו' (א"ה ל"ע"ד קשה דכפי סוגית הש"ס שם בערכין נראה להדי' דשנים בים סוף, הא' המבלי אין קברים והב' מש"ה וימרו על הים בים סוף. וזאת נ"פא הביאה הש"ס בפסחים דקי"ח ע"ב יע"ש וגם לא מנה הש"ס הא דמתאוננים, ורבנו המחבר ז"ל יהוציא מה שהמרו על ים סוף והכנים בכמומה מתאוננים שלא הוזכר שם בש"ס ועיין להרמב"ם ז"ל בפי' משנתי' ואת ולהרב הום' י"ט ז"ל ומהרש"א ז"ל בח"א שם בערכין ולהרב זרע יצחק שם). ב' במרה והוא מש"ה שם וילונו העם על משה לאמר מה נשתה, ג' סמוך לזו כשיצאו מאלים ובאו למדבר סין ונאמר שם וילונו כל עדת בנ"י כו' ויאמרו מי יתן כו' בשבתנו על סיר הבשר כו' עד שהובטחו בירידת המן כדכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים כו'. ד' שאמר להם איש אל יותר ממנו עד בקר וכתיב ולא שמעו כו' ויותירו אנשים ממנו כו' ויקצוף עליהם משה. הה' שבקשוהו ביום השבת אחר ההראותו בהם שנא' ויהי ביום הז' יצאו בן העם ללקוט. הו' ברפידים כשיצאו ממדבר סין וחנו ברפידים וכתיב שם ויחנו ברפידים ואין מים לשתות העם וירב העם על משה ויאמרו הנה לנו מים ונשתה וכתיב בסוף הפרשה ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין וכל אלה הששה הוזכרו ב' בשלח, הז' בענל בפ' כי תשא, הח' פ' בהעלותך במתאוננים שנא' ותבער בם אש ה' וינקרא שם המקום הבערה ולא הוזכר שם הענין במקרא ומתוך כך פי' קצת מפרשים שהם היו אותם שאמרו במשנה תורה נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ ולא האמינו בה' ובהבטחתו. תדולי המחברים כתבו עליהם בביאור משנה זו שהיו מסופקים במקום ההוא בהשגת האמה ולדעתי זהו שדרשו רז"ל (בספרי בפ

(י) עשרה נסיונות נסו אבותינו את הקדוש ברוך הוא במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי:

בהעלותך ורש"י ז"ל שם) אספה לי שבעים איש מזקני ישראל. וכי זקנים ראשונים שנאמר בהם ויעל משה ואהרן כו' ושבעים איש מזקני ישראל היכן היו אלא מלמד שכולם נשרפו במתאוננים אלא שהיתד שריפתם שריפה נדב ואביהוא שאף הם הקלו ראשם בהר סיני כשראו את השכינה שנ' ויחזו את האלהים ויאכלו וישתו כלומר עם היותם עסוקים באכילה ושתיה ובשאר הנאות, ומתוך שהקלו ראשם היו ראוים לישרף. ולמדת ששריפתם היה שריפת נדב ואביהו ובאותו טעם עצמו ר"ל בדומה לו ר"ל על היותם מקילים ראש במופלא מהם והשתבשם בו בענין הרמזן לרבותי' ז"ל בההוא ינוקא, (בחגיגה די"ג ע"א) דדרש בחשמל יצא אש מחשמל ושרפו. והנה שעל היותו הארם במופלא ממנו אירעו כראשונים והוא אומרם ז"ל בערה קרח (והביאו רש"י ז"ל בחומש בסדר קרח) ג"כ ומם המות נתון בתוכו שבו נשרפו נדב ואביהו כלומר מאותו הטעם בעצמו על התנשאם במה שהיה מופלא מהם וחלקם באמת ובבעליו. הט' בפ' בהעלותך ג"כ סמוך למתאוננים שהתאוו התאוה ונאמר שם וישובו ויבכו בנ"י ויאמרו מי יאכילנו בשר זר שבא להם השליו. היו"ד בפ' שלח לך במרגלים ושם נאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא נתמנה בזה הענין מחלוקת קרח שלא היה לכלל האבות אלא למשפחה מיוחדת, וכבר נמצא בכתוב במקומות אחרים הלונות אחרות אבל הם מאותם שנזכרו כאן. ויש שאין

מזין

מינין מהאוננים אחר והניחו במקומו עדת קרח. ונזרעין בדרך אחרת. נתבטלו בה הדברים:

(ז) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש כו' האי שלא הפילה אשה מריח בשר הקדש הב' שלא הסריח בשר הקדש מעולם ג' שלא הסריח שלא סרח ולא התליע אף על פי שהיו שם שלשי שהיו נאבלי לשני ימים ולילה א' וי"מ לא הסריח שהוא יוצא לשני כלומר שלא הסריח ידי הבהני' המטשמשים בה כשאר בשר של

(ז) עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש. לא הפילה אשה מריח בשר הקודש ולא הסריח בשר הקודש מעולם ולא נראה זבוב בבית המטבחים *ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים ולא כיבו הגשמים אש של עצי המערכה ולא נצחה הרוח את עמוד העשן ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים עומדים צפופים ומשתחוים רווחים ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים:

מלאכת שלמה

ולא אירע קרי לכ"ג ביום הכפורים ולא נראה זבוב בבית המטבחים ולא כבו וכו' כך הגיה הרי"ף ז"ל ועוד כ' שאלין בירושלים בספרים נרסינן בפשוטין ול"ע ע"כ.

חולין שיר המטבחים מסריחות היטנה (א"ה עיין בהרב מדרש) הג' שלא נראה זבוב בבית המטבחיי כלומר להתאסף על הבשר הד' שלא אירע קרי לכ"נ ביוה"כ ומ"ש (ביומא די"ב ע"ב) ביוסף בן אילם שאירע בו פיסול ומינו אחר התחתי לא פסול קרי היה אלא טומאי אחרת כגון טומאת שרץ או צינורא של עם הארץ ולא טומאה היוצא מגיפו שהיא טימאה מגינה. וי"מ שמשנה זאת לא נאמרה אלא במקדש ראשון ומעשה דיוסף בן אילם היה בבי' שני ועיקר הדברים בפי' הראשון. ההי' שלא כבו הגשמים אש של עצי המערכה

פתח עינים

(ז) **לא** הפילה אשה מריח בשר הקדש. פירש"י שאלו הריחה ובאת לטעות לומר שומעין לה להתירה בשר קדש. וכ"ש בן לחנות התמרמר על זה והסכים שהוא בדום והפירוש הזה לינו לרש"י וכך כתב כמה פעמים שהפירוש מלחנות לינו מרש"י אלא ממלן דהוה שקשה ליחק וכ' ושרי ליה מלריה דהפירוש ודלי מרש"י כמו שהוא בימי הגדולים מרן והלר"י ז"ל וסיעתם שכן הרב החסיד מהר"ם חוזיל ז"ל שהיה מנורי הלר"י ז"ל העמידו לימין פירושו וכן המוס' בפי' המומם פ' מקך והטור בח"מ סי' רמ"ב מזכירין לחומו בשם פירש"י וכמי שכתבתי בקונט' שם הגדולים ח"ב ושלר דוכתי. וכמלי דקמן שהש"ם לומר להפך ביומל דף פ"ב בשר תירן הרמב"ם בש"מו שם עש"ב:

ולא הסריח בשר הקדש מעולם פירש"י כשלל היה פנלי להקשיר בליל כל המיברים שנתערבו מעדר מעלין לוחן ברלם המזבח ויומדי שם ג' לו ג' ימים וכו' וכ"ש מן לחנות כתב דכוכל הוא דלחברים שנקוחו עושה להם מערכה לחרת לפי' בשבת ש"ם בלחוך. ולפי בעני כתבתי בליקוטי ח"א סי' רס"ז דהריטב"ה בחידושי

ספורנו

(ו) **עשרה** נסיונות כו'. וכנגד עשרה נסיונות שעמד בהם לחברהם לחינו עשה הלל יחברך חסד עם כניו בעשרה נסיס פעמים. ובהפך זה עשו כפויי טובה בנסותם ובהלותם על יי וכל הלה ספרה תורה קדשו ללמד לורת חיים למעלה למשכיל ולמען יסור משחול מטה: (ז) **עשרה** נסיס נעשו לחבותינו בגה הלה נסיס נעשו גם במקדש שני

אעפ"י שהמזבח החיצון היה עומד מגולה באויר העזרה. הו' שלא נצחה הרוח את ר"ל לפזר את תמרתו עולה ביושר ואין אדם לחבירו צר לי המקום כו' כלומר דוחק פרנסה או דוחק אכסניא אלך ואלין חוץ לירושלים אלא הכל היו נקלטין שם בריוח ובעדפ' ופרנסה ובראשון של יומא נזכרו שם נסים אחרים שלא הוזכרו כאן כמו שביארנו שם:

(ח) *עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות ואלו הן פי הארץ פי הבאר פי האתון הקשת והכן והמטה והשמיר הכתב והמכתב והלוחות ויש אומרים אף המזיקין וקבורתו של משה ואילו של אברהם אבינו ויש אומרים אף צבת בצבת עשויה:

מלאכת שלמה

עשרה דברים נברלו בע"ש וכו' מהק הר"ר יהוסף מלת בע"ש ומלות ואלו הן וכ' כך מנחתי:

(ח) עשרה דברים נבראו בער"ש בין השמשות ואלו הן פי הארץ כו' כבר ידעת מדברי החכמי' ז"ל שעם היות רצון הבורא ית' שיונחו הדברים מעת הבריאה ואילך על טבעם. היה רצונו ג"כ לפי אמונת הורתינו הקדו' שישתנו הטבעי' בעת מן העתים לרצונו ואין בשנוי הטבע ההוא שנוי רצון וכאומרם ז"ל (בר"ר בפ"א סי' ד') אמר רבי יונתן תנאי התנת הקב"ה במעש' בראשי' עם הים שיהא נקרע לפני ישראל ההי"ד ויש הים לפנות בקר לאיתנו. אמ"ר ירמיה ן' אלעזר לא עם הים בלבר התנה הקב"ה אלא עם כל מה שנברא ששה ימי בראשית כדכתיב אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי. אני צויתי לים שיקרע ואת האור שלא יזיק לחנניה מישאל ועזריה. ואת האריות שלא יזיקו לדניאל ואת הדג שיקיא ליונה וה"ה בכל המופתים היוצאים מדרך הטבע. ומהוך כך יש שפי' משנה זו בענין זה בלומר שנגמר הבריאה והוא המיוחס לבין השמשות הושם בטבע אלו

ספורנו

שעה"ב על פי שלא היה ענין ישראל לו בכל חופן שלש ולבן לא נכון עמו והגיד שעם כל זה לא חדל החסד האלהי מעשות עמהם נסים מנגדים לטבע בעיר קדשו בעוד בית מקדשו בתוכה:

(ח) עשרה דברים נברלו כו'. למר שלו

(ח) ויש אומרים אף המזיקין. עמ"ש הרב יומא הכיפורים מדין כ"מ פ"ב דממידין דין ז' כתב כן רק שלריך להגיה פירש"י דודאי כאחר הזמן ממעטיק למעטיק יש שם טעיות ומ"ש שהיו עושין מערכה לחמת הוא ספר מה שפי' הרמב"ם ומ"ש לפי' בשבת ג"כ הוא הספר הרמב"ם פ"ל דממידין דין ז' עיין בליקוטי הגז' באורך בס"ד:

פתח עינים

הדברים שישנו את תפקידם כונת המאמר שאמונת החדו' המשיך אמונ' שינוי הטבעי' ובשנתחדש העולם יש מאין היה כל שנוי טבע מדרך המופת ראוי להאמין וכן חייב הציון הקדום. ולפירוש זה הזכיר אלו העשרה, והם פי הארץ לבליעת עדת קרח, ופי הבאר להוציא מים לישראל בדכתיב בפ' שירת הבאר ופי האתון לדבר הקשת שיהיה בענן לאות ברית שנאמין במציאות ר"ל במציאות הקשת שהיינו חייבים לעונש כליה והשם יתברך מעמידנו בחסדו ובזכות האבות. והמן שירד. והמטה שיפרח, והשמיר והוא שרץ קטן שחוצב את האבנים הגדולות מידי עוברו בהם. והכתב ר"ל ענין הכתב שהוא דבר הסכמי בזולת הטבע. והמכתב והוא צורות האותיות והלוחות שנאמר בהם מעשה אלהים המה. וי"א אף אילו של אברהם אבינו שנזדמן בהשגחת השם ית' לעת הצורך, וקברו של מ"ר שנזדמן לו בלא שום השתדלות שום אדם וי"א אף המזיקים שהם דברים בלתי נמצאים מדרך הטבע, וי"א אף הצבת ר"ל דצבת העשויה ראשונה בלומר אף הצבת שהנפח עושה ליטול בו את הברזל מאש לעשות ממנו מה שהוא רוצה, ובצבת העשויה הוצרך לעשותה כלומר ונזדמן לו כך ברצון הבורא. וכאומרם ז"ל צבתא בצבתא מיתעבדא ציבתא קמייתא במאי מיתעבדא כלומר שעב"פ בידי שמים נעשית. וי"ש לתמוה מפני מה לא כנה הים שקרע והחמה שיעמוד ליהושע והירדן שתחלק ליהושע ולאליהו ולאליהו. אלא שקצת חכמים תירצו שכך היה אבל אלו הושמו בל אחת ביומו קריעת הים והירדן על המים ביום השני והעמדת השמש ביום הד' וכן הנפלאות אבל אלו שהוזכרו כאן ייחם עליהם בין השמשו' שהרי פתיחת פי האתון אף הבהמות ביום הששי נבראו. ועדיין אני תמה א"כ היה לו לייחם פי הארץ ופי הבאר לעת שנברא הארץ. ואפשר שפי הבאר ופי הארץ עיקר מציאותם להעניש ולנמול בני אדם שנבראו בששי וכן שאר הדברים. וכונ' המאמר לקבוע בלבבות אמונת נמול ועונש אפי' ע"י שינוי הטבעים באין התחדשו' רצון התחדשות הבריאה שכן הונח מתחילת בטבעיי הדברים לשנות את תפקידם ברצון האומר והנוזר. ומ"מ אף באחרים ראוי לומר כן:

ועדיין ראוי לתמוה מה ענין לזאת הכונה הרבה דברים שהוזכרו כאן שאין בהם טופת ודבר ויצא מדרך הטבעיי כגון הקשת ואילו של אברהם וקברו של מש"ר וכן השמיר אחר שהיה בטבעו או בסגולתו שיחצוב האבן, ואין לפרש שלא נזכר כאן רק הדברים שהם טבעיים מצד עצמן והטופת שבהם הוא המצאם לעת הצורך והרי הוזכרו כאן פי האתון והמן והמטה. אלא שיראה לי שעם היות הדברים אמתיים מצד עצמן, משנה זאת לא ביוונה לענינים אלו, אבל ענין המשנה לדעתי הוא שכבר ידעת שבל דבר שבו קיום והצלחה לאומ' נכברת יתייחם הענין שהמציאות כלו יתחזק וישמח לקיומו. אמר ההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה, ואמר חסדי ה' אזכיר כו' כי נשבתו הצרות כו' כי הנני בורא שמים חדשים כו' וגאלתי בירושלים כו':

ועל דרך זה הזכיר באן הדברים שהם היו קיום האומה ותבלית ההצלחה קצתם מצד האמונה וקצתם מצד המבע ומהיך כך ייחס בהם שהם נבראו בין השמשות בלומר שאומר דרך הפלגה שאלולא הדברים לא היה קיום לזאת האמונה שבא ובדומה לה תבלית השלימו' שהוא בלי ספק הבלית בוונת זה המציאות ונמצאו אלו הדברים שהעמידו' בוונת הבריאה על מבונה, וענין בין השמשות הוא כלומר שהיכף לבריאה התחיל' מצד הקבלה להאמין בן, והזכיר פתיח' פי הארץ להאמין בעונש הרעים ופי הבאר להאמין בנמול המיבים שהן פנות גדולות בר"ת, ורמז בפי האתון כל ענין בלעם שאלולא השגחתו

את' אברה סכל וכל מצר המזל . כאומרו הישע ע"ה עמי זכר נא מה יעץ בלק כו' למען דעת צדקות ה' כלומר ואז תכיר צדקות ה' עם ישראל . וכאומרם ז"ל (במס' ברכות ד"ז ע"א) שלא כעם כאותם הימים שאם היה כוגע חיו לא נשתייר משונאיהם ש"י שריד ופליט והקשת שהיה לאות שהיה הכל נמחה בדור המבול לולא השנחתו ית' והמן שאין ספק שלא היה להם בזולתו ית' מזון נאות בהתמדה נמורה והמטה יראה לי שהוא כלל על מופתי מצרים שאלולי הם לא יצאו מבצרים לעולם והיו נטמעים בשוקעים באבונתם . והשמיר ויראה לי שהוא רומז ג"כ על כלל בנין בית המקדש שהוא הראש לענין הדת ומצב החכמות כתב והמכתב ר"ל הלשון ששניה' קיום מוציא ההנדנ' כולם וכזולתם אין נודד בנף פוצה פה ומצפצף , והלוחות ועניינם על מתן תורה שהיא כלל הכוונה . ואמ' אח"כ ויש אומרים אף אילו של אברהם רומז על הצל' יצחק לבעבור השאירנו אחריו ברכה בקרב הארץ וקבר של מש"ר ר"ל העלמו מכל אדם כי זה היה צורך גדול לחששו בו קצת האבות בעצמם כמו שהתבאר במדרשות כל שכן באשר לא קם כמוהו . ואמ' אח"כ וי"א אף המזיקים רומז לדעתי על היצר הרע שהוא בצד מן הצדדי' קיום העולם כאומרם ז"ל (בב"ר פ"ט סימן ט') ויהי אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד זה יצר הרע וכי יצה"ר טוב אתמהא מלמד שאלמלא יצה"ר לא היה העולם מתקיים . ולהמשך הדברים צירף בה גם כן מעניני האומנות שהוא צורך העולם ואמר שהצבת הוא תחיל' כל המלאכות וסבתם וזולתה

(ט) שבעה דברים בגולם ושבעה בספורנו

כאותם הימים שאם היה כוגע חיו לא נשתייר משונאיהם ש"י שריד ופליט והקשת שהיה לאות שהיה הכל נמחה בדור המבול לולא השנחתו ית' והמן שאין ספק שלא היה להם בזולתו ית' מזון נאות בהתמדה נמורה והמטה יראה לי שהוא כלל על מופתי מצרים שאלולי הם לא יצאו מבצרים לעולם והיו נטמעים בשוקעים באבונתם . והשמיר ויראה לי שהוא רומז ג"כ על כלל בנין בית המקדש שהוא הראש לענין הדת ומצב החכמות כתב והמכתב ר"ל הלשון ששניה' קיום מוציא ההנדנ' כולם וכזולתם אין נודד בנף פוצה פה ומצפצף , והלוחות ועניינם על מתן תורה שהיא כלל הכוונה . ואמ' אח"כ ויש אומרים אף אילו של אברהם רומז על הצל' יצחק לבעבור השאירנו אחריו ברכה בקרב הארץ וקבר של מש"ר ר"ל העלמו מכל אדם כי זה היה צורך גדול לחששו בו קצת האבות בעצמם כמו שהתבאר במדרשות כל שכן באשר לא קם כמוהו . ואמ' אח"כ וי"א אף המזיקים רומז לדעתי על היצר הרע שהוא בצד מן הצדדי' קיום העולם כאומרם ז"ל (בב"ר פ"ט סימן ט') ויהי אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד זה יצר הרע וכי יצה"ר טוב אתמהא מלמד שאלמלא יצה"ר לא היה העולם מתקיים . ולהמשך הדברים צירף בה גם כן מעניני האומנות שהוא צורך העולם ואמר שהצבת הוא תחיל' כל המלאכות וסבתם וזולתה לא יעשה ממלאכת הברזל רק בקושי גדול . ועל זו הכונה נ"ל שאמרו (כפ"ד דפסחים דנ"ד ע"א) ז' דברים נבראו קודם שנברא העולם ואלו הן ג"ע ותורה וצדיקים וישראל וכסא הכבוד וירוש' והמשיח כלומר שהדברים האלו כולם פונים אל השלימות שהוא חכלית הכונה במציאות ואליהם היתה הכונה הרצויה בבריאה כאומרם ז"ל (בב"ר פ"א סי' ב') מלמד שהיה הקב"ה מביט בתורה וברא את העולם כלומ' שהבטו תורה בעיניניה ודעותיה השלמים היתה סיבת רצונו לברוא את העולם ושם (בפסחים) הוסיפו כה מן הדברים התוריים מערה שעמר בה משה ואליהו ורומז בזה לדעתי לנבוא' והזכיר משה ואליהו ששניהם מבחר הנביאים משה היה אדון הנביאים ואחריו היה אליהו במדרגה גדולה עד מאד , ואין ספק שקיום הדת והתמדת הצלחתו הוא בנבוא' והזכיר המער' להיות בה חכלית ההתבודדו' שהוא עיקר לנבוא' למוכני לה כאשר יגיעם רצון אלהי בכך. וצירף בה שם מעניני העולם האש שהוא התחל' המלאכות כולן :

(ט) **שבעה** דברים בגולם ושבעה בחכם.
חכם אינו מדבר כו' דע כי האיש שהוא חסר הידיעה אמנם ענייני על אחד מד' פנים הא' נקרא בור , והב' ריק , והג' יקרא עם הארץ . והד' יקרא

בספורנו

בהלו נזכרו בין השמות כי למנ שלח טל פי שטשה בהל יחבוך חותות ומופתים רבים מצרים לח טבעי הדברים כמו גנעי מלרים וכני יס סוף וזולתם מכל מקום לח חדם סוס נמלח לחרי שטה ימי ברלחים כלומרו ויכל חלקים ביוס השביעי ויבטו . וכלומרו לין כל חדם תחת בשמש ולכן על הלה העבירה שהם נמלחות

גולם. הראשון הוא שאין לו שום מעלה לא מעלת שכלית ולא מעלה ממעלות המדות כלל וכן שאין לו כטבעו שום הכנה לאחת מהם והוא כענין שדה בור שלא נזרע בו כלום. וכן שלא היה מוכן כלל לכך ואלו זריעתו שם היתה זריעתו לריק אחר שלא הוכן לכך ועל ביוצא בזה אמרו נירו לכם ניר ואל תזרעו קוצים. ועל זה אמרו אין ביר ירא חטא. ומזה מתרגמי' והאדמ' לא תשם לא תבור וה' כטבעו למעלות אם הוא שהוא מוכן לשכליות אם למעלות המדת אבל שלא הדריך עצמו בהם לא בשכליות כלימודו ולא במדות בהנהגתו והוא שדה ניר שהוא מוכן לזריעה אלא שלא נזרע ולזה נקרא ריק כלומר שאלו היה נזרע היה מצמיח אלא שלא נזרע ונשאר בו הריקות. הג'. הוא שקנה מעלות המדות בחברה ובהנהגה אבל לא קנה מעלות שכליות וחברתו מתוקה ונאותה לעוסקים במלאכת הארץ ובקיום ענייניה והנהג' יושביה ולכן נקר' עם הארץ כלומ' שהם מכלל העם העוסקין בעניני הארץ ובכל הנהגת

בחכם חכם אינו מדבר *לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין ואינו נכנס לתוך דברי חברו ואינו נבהל להשיב *שואל כענין ומשיב כהלכה ואומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת וחלופיהן בגולם:

מלאכת שלמה

לפני מי שגדול ממנו בחכמה ובמנין וכו' מחק הר"ר יהוסף ז"ל מלות הללו ושוב כ' ס"א בחכמה גרסינן:

עוד כ' בשם ס"א דגרסינן שואל כהלכה ומשיב כענין ע"כ:

פתח עינים

(ט) **ועל** מה שלא שמע אומר לא שמעתי ומודה על האמת. אפשר לומר במ"ש בברכו' (דף מ"ג) רב פפא אקלע לבי רב הונא בריה דרב איקא אייתו לקמייהו שמן והדס שקל ר"פ בריך אהדס ברישא והדר בריך אשמן א"ל לא סבר לה מר הלכה כדברי המכריע א"ל הכי אמר רבא הלכה כב"ה ולא היא לאשתמועי נפשי' הוא דעב' והרי"ף פסק כב"ה וכתבו התו' דלא הוה גרים מ"ש ולא היא וכו' ומרן בב"מ פ"ט דברכות דין ג' כתב דהגם דהוה גרי' רב אלפס כגירסתנו היה מפרש שרבא לא אמר כן אבל לא נתכונו לומר בש"ס שאין הלכ' כב"ה עש"ב וכונת מרן דרב פפא ידע שפיר דהלכה כב"ה מכח סברתו ועיונו ועביד כשמעתיה רק שנתבייש לומר שהוא חולק על ר' יוחנן לכך תלה ברבא. אבל אם ח"ו טעה רב פפא בדין לא היה אומ' שכך אמר רבא להחזיק טעותו וכמו שכתבתי בעניותי בס' הקטן ברכי יוסף א"ח סי' רי"ו עש"ב בס"ד. ואפשר שזה רמז ועל

מה

ספורנו

וחין ערכו לפני האל יתברך ודרכי טובו יתברך ודרכי מורדי אור ודרכי עבדיו אשר מלאו חן לפניו בעיון ובמעשה. הזהיר על דברים מועילים בהשגת החלק העייוני והם דרכי החכם ולהשמר מדרכי הגולם המונעים מהשיג המכוון והתחיל כמספר דרכי הגולם כי אותם או רובם הורה משה רבינו בספר איוב המיוחס לו ומרוע ענינם נודע טוב הפכם אמנם ביאר דרכי החכם הנכבדי' ומחלופם יתבאר הפכם ואמר כי מדרכי החכם הוא שאינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה. כענין אליהוא שלא דבר בפני זקנים ממנו בחשבו שהיו גדולים ממנו בחכמה כאמרו אמרתי ימים ידברו ורב שנים יודיעו חכמה בישישים חכמה וגומר. ואינו נכנס לתוך דברי חברו כאמרו ואליהוא חכה את איוב בדברים על הפך רעיו שאמר להם איוב שאוני ואנכי אדבר ואחר דברי תלעיג. ואינו נבהל להשיב בטרם ישמע אל נכון דעת חבירו על הפך בלדד כאמרו האל יעות משפט והשיבו איוב שלא הבין

כענותו

מדינית ולזה אמרו ולא ע"ה חסיד כלומר שדיו ללכת בדרכים הממוצעים לא שיטה לקצה האחרון בדבר מן הדברים אחר שעיקר כוונתו אינה רק להצלחת נכסיו אלא דמ"מ הוא ירא חטא. וי"מ מילת עם חארץ עם כמו חשוך מלשון כהה שתרגומו עמיא. וארץ כמו תורה. מלשון עם ה' אלה ומארצו יצאו שתרגומו ומאוריית' נפקו כלו' חשוך האור בתורה. ואין צורך בכך אלא שיתכן לפרש כן בע"ה שאינו לא במקרא ולא במשנה ולא בדרך ארץ. הד' הוא שקנה מעלות שכליות וקצת מידות הכרחיות ללמוד ולא סלסל עצמו במעלות המדות בתכלית ולא שנשאר בקצת מידות פחותות. וכבר ידעת דמעלות המידות קודמו' בזמן למעלות השכליות. (א"ה וזהו כונת רז"ל שאמרו דרך ארץ קדמה לתורה דהיינו מע' המידות דהם בד"א וק"ל) ומחוך שאין למעלות השכליו' מהות לשלימות בזולת מעלת המדות בתכלית נשאר למודו מעורבב ומבולבל. ולזה נקרא נולם שהוא נאמר על הכלי שנגמר צורתו ומלאכותיה אלא דחסר בו היפוי הנעשה בהם ליפותם לנאותם וכמ"ש בחולין (דב"ה ע"א) אלו הן כלי עץ כל שעתיד לשוף ולשבש לגרר כו' בלומר דאעפ"י שבית קבול שלהם נגמר. ומתוך כך ייחס עליו הנה שמדותיו במשאו ומתנו במה שלמד מטורפות ונהפך מידות החכם והוא האיש שקנה מעלות השכליות עם תכלית מע' המידות וייחס במידות החכם שאינו מדבר לפני מי שגדול ממנו בחכמה כלומר שמדותיו ונועם מוסרו יביאוהו להכיר מעלתו עליו. וכל שכן אם הוא גדול בחכמה ובמנין ר"ל מנין תלמידים הגונים. וכן שאינו נכנס לתוך דברי חברו אלא שמקשיב לקולו עד שיסיים את דבריו וכן שאינו נבהל להשיב עד שיטעום דברי חברו לעצמו ויתבונן מה שראוי להשיב עליהם וכן כשהוא שואל כענין כלומר כראוי לשאול לפי ענין היום או הזמן שהוא בו וכשהוא שואלו משיב כהלכה ואינו מתעקש בסברות של נצוח כדי לנצח ולחלוק על האמת. ושואל כענין ומשיב כהלכה אינם מנויות אלא במדה אחת ונמצא שהזכרנו ארבעה. והחמישית והוא שאמרו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון כלומר אם הוקף בשאלות רבות משיב על ראשון דאשון. והששית שעל שלא שמע אומר לא שמעתי כלומר דאעפ"י שיש בידו להשיב בה מסכרתו מ"מ אינו רוצה לומר קבלו דעתי אלא אומר להם שלא קבל דבר מרבו. ואם יהיו שואלים אח"כ על סברתו אומר להם דעתו והם יעשו כרצונם. והשביעית הוא שמודה על האמת אם בא אדם לחלוק עליו אעפ"י דאפשר לו להעמיד דבריו מתוך פלפולו דרך נצוח וחלופיהן בגולם:

ספורנו

כוונתו באמרו אמנם ידעתי כי כן ומה יצדק אנוש עם אל. שואל כענין על הפך אליפז באמרו זכור נא מי הוא נקי אבד שהשיבו איוב ואמר חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם ומה לא תשא פשעי שהיה ראוי שתספיק התשובה להיות נקי ומשיב כהלכה הפך מה שעשו שלשת רעי איוב שתפש עליהם האל יתברך כאמרו כי לא דברתם אלי נכונה. ומשיב על ראשון ראשון כענין אליהוא כאמרו הנה אימתי לא תבעתך אך אמרת באזני זך אני בלי פשע הן תנואות אל ימצא כולי. ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי על הפך צופר באמרו מי יתן אלוה דבר ויגיד לך תעלומות חכמה. ומודה על האמת על הפך מה שעשו שלשתן כאמרו ובשלשת רעיו חרה אפו על אשר לא מצאו מענה וירשיעו את איוב:

פתח עינים

מה שלא שמע אומר לא שמעתי שאם טעה בדין אינו מעמיד טעותו לומר שכך שמע אלא מודה על האמת שלא שמעה. אמנם אם האמת אתו לענין הדין זימנין דאמר דשמע ולא שמע ודו"ק:

תרב

שבעה

(י) **שבעה** מיני פורעניות באים לעולם על ז' מיני עבירות בו' כונת המאמר להיו' האדם מפשפ' במעשיו ויתבונן על כל צרה שלא תבא לאדם אמנם יהיה מצד העונש. וייעד פרטי העבירו' לפרטי הצרו' מצד מדה כנגד מדה אמר שכשבני אדם מקצתם מעשרין ומקצתן אין מעשרין רעב של בצורת באה לעולם כלומר מיוקר השער כלומ' שימטיר מקצת המקומות ומקצתם ולא עליהם יהיה הגשם וזהו מקצתם רעבים וצמאים. גמרו כולם שלא לעשר רעב של מהומה באה כלומר שלא תמטיר על הארץ כלל ויהיו כולם רעבי' אלא שנזונים בקצת דברים ואינם מתים שעדיין זכות החלה עומדת להם. אבל כשנמרו שלא ליטול את החלה רעב של כליה בא לעולם כלו' שמתים ברעב. הא למדת דכל שהם מחסרים מה שראוי ליתן להקב"ה מענישם והארץ משקרת שלא להוציא מה שראויה להוציא. והוא שאמרו בדרש (במ"ר פרשת משפטים פל"א סי' י"ח) ואיש את קדשיו לו יהיה כלומר לעצמו הוא נותנם שברכתו מתוספה בשבילם מעשה באחד שהיה רגיל להכנים אלף כורים ככל שנה והיה נותן מאה למעשר פעם אחת פיחת מעשרותיו ועכב י' כורים ונתן תשעים לשנה הבאה לא כנס אלא תשע מאות כחשבון הראוי למה שנתן אף היא פיחת עוד ולא נתן אלא שמונים לשנה הבא לא כינס אל ה' מאות אף הוא פוחת וכו' וכן ככל שנה עד שהגיע הדבר שלא כינס אלא מאה כשיעו' המעשר שהיה נותן בתחילה. לבש שחורי' ונתעטף שחו' עד ששמעו קרוביו ובאי אצלו סיפר להם את המאורע אמרו עד עתה היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעש' הקב"ה בעל הבית ואתה כהן הוא ה"ד איש את קדשיו לו יהיה.

(יא) **ואמר** אח"כ שדבר בא לעולם על מיתות האמורות בתור' שלא

(י) שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה גופי עבירה מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין *רעב של בצורת בא. מקצתן רעבים ומקצתן שבעים: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת בא. ושלא לטול את החלה רעב של כליה בא:

(יא) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פרות שביעית: חרב באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם: גלות באה לעולם על עובדי אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל *שמיטת הארץ:

מלאכת שלמה

רעב של בצורת בא גרסינן לרעב לשון זכר כדכתיב והרעב הי' וכן ג"כ רעב של כליה בא חרב של בצורת בא ס"א מצורה וכן נ"ל עיקר ופירושו לשון צר ומצוק הר"ר יהוסף ז"ל: שמטת הארץ הגיה הר"ר יהוסף ז"ל השמט הארץ:

פתח עינים

(יא) **חרב** בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה. ואתיא כי הא דאמרינן כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי שעל עוות הדין ומורה שלא כהלכה רבים חללים. ואמרו ועצומים כל הרוגיה זה תלמי' שהגיע להוראה ואינו

ספורנו

(י) **שבעה** מיני פרעניות באין לעולם כו'. הזכיר שבעה מיני פורעניות והם ג' מיני רעב דבר וחרב חיה רעה וגלות ושבעה גופי עבירה והן החטא במעשר והחטא בדין והחטא בחלול השם והחטא בעבודה זרה והחטא בגלוי עריות והחטא בשפיכות דמים והחטא בשמטת הארץ

נמסרו לכ"ד כלי' שלא דנוהו במיתה דראויה לו מד' מב"ד וזו היא ג"כ מדה כנ"מ וצירף בה פירו' שביעי' ר"ל שאינו בפקודים שהוא גורם מיתה לעניים שאין להם מה לאכול שהרי לא זרעו בני אדם ולא זכו למעשר ומתנות ומתוך כך דבר בא לעולם מדה כנ"מ ושמ' תאמר והרי אתה מונה ז' מיני פורעניות וז' עבירות והרי בהם שהי עבירות לפורענות אחת הרע שלא כיון בעל המשנה לפרוט עבירה אחת לפורענות אחת אלא שכשיכלה חשבון דפורענות והעבירות יהי ז' לז' והרי שבראש המשנה מנה ג' פורעניות ד"ל רעב של בצורת ושל מהומה ושל כלי' ואינם אלא על עבירה אחת שמקצתם אינם מעשרי' ונמרו כולם שלא לעשר ושלא ליטול את התלה מן אחר של עבירה הם. ובשניה מונה שתי עבירות ר"ל ביטול ד"מ ב"ד ופירו' שביעי' לפורענות אתת ר"ל דבר והרי ג' עבירות וד' פורעניות. ובשלישית הוא אומר חרב בא לעולם על ענוי הדין ר"ל שמשהין את הדין ומלינין איתו הדך ענון וכן ועל עוות הדין ר"ל שמטין איתו ועל המורים בתורה שלא כהלכה שאף זה גורם לעוות הדין ואף אלו מדה כנ"מ שהם גורמי' לעמ' לכעוס העושקו שלא כדין ומתנכל להורגו ומ"מ לענין החשבון

ספורנו

הארץ. ואמר שעל החטא במעשרות כפי רובו ומעוטו יהיו לחד מהלשה מיני רעב על הפך הביאו לת כל המעשר. והריקותי לכם ברכה עד בלי די ועל חטא בהסיר פיכולת מביא דין שזה יקרה בזרוע המון קרובי החייבים מיתה או תוספי עבירות יקרה הדבר בעניו ואם העלם יעלימו עם הארץ לת מיניכם מן החים ההוא ומתי לני לת פני בחים ההוא ובמשפחתו. ועשל החטא בעוונו הדין ועוותו והוראה שלא כהלכה שכל הלה חטא בתופסי התורה יבוא עונם מין עבירה אחת הם והרי ד' עבירות והי החרב כחמרו חרב נוקמת נקם ברית. פורעניות. וברביעית הוא אומר חיה רעה ועשל החטא בחלול השם ומכללו שבועת באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול ה' שבשתיהם הוא פוגם את השם והרי כחדל יתברך יהיה העונש על ידי חיה רעה היא אצל ה' כבהמה אצל אדם ונמצא ועשל החטא בעדות הידיעה ולא חלק לה בביאה ואל שהוא מדה כנ"מ הוא פוגם את השם החטא בע"ז החטא בשפת הארץ לחבר במחשבתו ותיה רעה שהיו למדרגת שלו כחמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבים לתם כמדרגתו אצל ה' פיגעת בי על דרך הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם. ולענין המרי הרי אלו שתי עבירות ופורענות אתת ונמצאו ששה פורעניו' וששה עבירות. ובהמישית הוא אומר שגלות בא לעולם על ע"ז וג"ע ושי"ר דע"ז גורמת לסילוק שכינה מישראל ובנגד מדתו יסתלק הוא ג"כ ממקום הראוי לו. וג"ע גורם לגרש אשה מבעלה ובנגד מדתו להתגרש גם הוא ממקומו. ושי"ר מסלקו ממקום הראוי לו ערין וראוי הוא ג"כ שיסתלק ממקומו ויגלה. ושמיטת הארץ ר"ל כשאין נוהג בה ונתיעד בה בתורה גלות. כדכתיב אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה. כלומר תשלים מה שתסרה משביתתה כשהייתם עליהם ואף היא מדה כנ"מ לענין ע"ז וג"ע ושי"ד אעפ"י שהם חלוקות נחשבות כאח' היאיל ושלשתן שקולות באתת ליהרג ושלא לעבור

פתח עינים

ואיזו מורה הר' שעל עיקר הדין הרוגים ליכא. ומעתה משם הרב הגלון מהר"ל העתיל זלה"ה שזהו כרמז כי בלא תרלת ים קמן ופתח דבין הקומן הורלותיו והגיע להורלה בין הפותח להורות ואיזו רלוי הרי זה רולח כמו שדרשו מקר' דרבים תלליס וכו' כמדובר:

שלי

(י) **שבעה** מיני פורעניות באים לעולם על ז' מיני עבירות כו' כונת המאמר להיו' האדם מפשפ' במעשיו ויתבונן על כל צרה שלא תבא לאדם אמנם יהיה מצד העונש. וייעד פרטי העבירו' לפרטי הצרו' מצד מדה כנגד מדה אמר שכשבני אדם מקצתם מעשרין ומקצתן אין מעשרין רעב של בצורת באה לעולם כלומר מיוקר השער כלומ' שימטיר מקצת המקומות ומקצתם ולא עליהם יהיה הגשם וזהו מקצתם רעבים וצמאים. גמרו כולם שלא לעשר רעב של מהומה באה כלומר שלא תמטיר על הארץ כלל ויהיו כולם רעבי' אלא שנזונים בקצת דברים ואינם מתים שעדיין זכות החלה עומדת להם. אבל בשנמרו שלא ליטול את החלה רעב של כליה בא לעולם כלו' שמתים ברעב. הא למדת דכל שהם מחסרים מה שראוי ליתן להקב"ה מענישם והארץ משקרת שלא להוציא מה שראויה להוציא. והוא שאמרו בדרש (במ"ר פרשת משפטים פל"א סי' י"ח) ואיש את קדשיו לו יהיה כלומר לעצמו הוא נותנם שברכתו מתוספה בשבילם מעשה באחד שהיה רגיל להכנים אלף כורים בכל שנה והיה נותן מאה למעשר פעם אחת פיחת מעשרותיו ועכב י' כורים ונתן תשעים לשנה הבאה לא כנס אלא תשע מאות כחשבון הראוי למה שנתן אף היא פיחת עוד ולא נתן אלא שמונים לשנה הבא לא כינס אל ה' מאות אף הוא פוחת וכו' וכן בכל שנה עד שהגיע הדבר שלא כינס אלא מאה כשיעו' המעשר שהיה נותן בתחילה. לבש שחורי' ונתעטף שחו' עד ששמעו קרוביו ובאי אצלו סיפר להם את המאורע אמרו עד עתה היית בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו נעש' הקב"ה בעל הבית ואתה כהן הוא ה"ד איש את קדשיו לו יהיה. (יא) **ואמר** אח"כ שדבר בא לעולם על מיתות האמורות בתור' שלא

(י) שבעה מיני פורעניות באין לעולם על שבעה נופי עבירה מקצתן מעשרין ומקצתן אינן מעשרין *רעב של בצורת בא. מקצתן רעבים ומקצתן שבעים: גמרו שלא לעשר רעב של מהומה ושל בצורת בא. ושלא לטול את החלה רעב של כליה בא:

(יא) דבר בא לעולם על מיתות האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין ועל פרות שביעית: חרב באה לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה: חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם: גלות באה לעולם על עובדי אלילים ועל גלוי עריות ועל שפיכות דמים ועל *שמיטת הארץ:

מלאכת שלמה

רעב של בצורת בא גרסינן דרעב לשון זכר כדכתיב והרעב הי' וכן נ"כ רעב של כליה בא חרב של בצורת בא ס"א מצורה וכן נ"ל עיקר ופירושו לשון צר ומצוק הר"ר יהוסף ז"ל: שמטת הארץ הגיה הר"ר יהוסף ז"ל השמט הארץ:

פתח עינים

(יא) **חרב** בא לעולם על ענוי הדין ועל עוות הדין ועל המורים בתורה שלא כהלכה. ואתיא כי הא דאמרינן כי רבים חללים הפילה זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה הרי שעל עוות הדין ומורה שלא כהלכה רבים חללים. ואמרו ועצומים כל הרוגיה זה תלמי' שהגיע להוראה ואינו

ספורנו

(י) **שבעה** מיני פרעניות באין לעולם כו'. הזכיר שבעה מיני פורעניות והם ג' מיני רעב דבר וחרב חיה רעה וגלות ושבעה נופי עבירה והן החטא במעשר והחטא בדין והחטא בחלול השם והחטא בעבודה זרה והחטא בגלוי עריות והחטא בשפיכות דמים והחטא בשמטת הארץ

נמסרו לב"ד כלו' שלא דנוהו במיתה הראויה לו מד' מב"ד וזו היא ג"כ מדה כנ"מ וצירף בה פירו' שביעי' ר"ל שאינו מפקירם שהוא נורם מיתה לעניים שאין להם מה לאכול שהרי לא זרעו בני אדם ולא זכו למעשר ומתנות ומתוך כך דבר בא לעולם מדה כנ"מ ושמ' תאמר והרי אתה מונה ז' מיני פורעניות וז' עבירות והרי בהם שתי עבירות לפורענות אחת תדע שלא כיון בעל המשנה לפרוט עבירה אחת לפורענות אחת אלא שכשיכלה חשבון דפורענות והעבירות יהי ז' לז' והרי שבראש המשנה מנה ג' פורעניות ר"ל רעב של בצורת ושל מהומה ושל כלי' ואינם אלא על עבירה אחת שמקצתם אינם מעשרי' ונמרו כולם שלא לעשר ושלא ליטול את החלה מין אחד של עבירה הם. ובשניה מונה שתי עבירות ר"ל ביטול ד"מ ב"ד ופירו' שביעי' לפורענות אחת ר"ל דבר והרי ג' עבירות וד' פורעניות. ובשלישית הוא אומר חרב בא לעולם על ענוי הדין ר"ל שמשהין את הדין ומלינין אותו דרך עגון וכן ועל עוות הדין ר"ל שמטין אותו ועל המורים בתורה שלא כהלכה שאף זה גורם לעוות הדין ואף אלו מדה כנ"מ שהם גורמי' לעסו' לכעום העושקו שלא כדין ומתנכל להורגו ומ"מ לענין החשבון

ספורנו

הארץ. ואמר שעל החטא במעשרות כפי רובו ומעוטו יהיו אחד משלשה מיני רעב על הפך הביאו את כל המעשר. והריקותי לכם ברכה עד בלי די ושעל חטא בהסיר היכולת מבית דין שזה יקרה בזרוע המון קרובי החייבים מיתה או אוספי שביעית יקרה הדבר כענין ואם העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו. ושעל החטא בעינוי הדין ועוותו וקלקול ההורא' שכל אלה חטא בתופשי התורה יבוא עונש החרב כאמרו חרב נוקמת נקם ברית. ושעל החטא בחלול השם ומכללו שבועת שוא אשר סבתו מעוט הכרת וידיעת גודל האל יתברך יהיה העונש על ידי חיה רעה נעדרת הידיעה ולא חלק לה בבינה ועל החטא בע"ז החטא בשמטת הארץ אשר בשניהם לד כפירת ממשלת אלקי הארץ כאמרו כי לי הארץ כי גרים ותושבים אתם עמדי לכן יהיה העונש שיגרש הכופרים בו

ענוי הדין ועוותו והוראה שלא כהלכה מין עבירה אחת הם והרי ד' עבירות וה' פורעניות. וברביעית הוא אומר חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חילול ה' שבשתיהם הוא פוגם את השם והרי היא אצל ה' כבהמה אצל אדם ונמצא שהוא מדה כנ"מ הוא פוגם את השם במחשבתו וחיה רעה שהיו למדרגת שלו כמדרגתו אצל ה' פוגעת בי על דרך הם קנאוני בלא אל ואני אקניאם בלא עם. ולענין המרי הרי אלו שתי עבירות ופורענות אחת ונמצאו ששה פורעניו' וששה עבירות. ובהמישית הוא אומר שגלות בא לעולם על ע"ז וג"ע וש"ד דע"ז גורמת לסילוק שכינה מישראל וכנגד מדתו יסתלק הוא ג"כ ממקום הראוי לו. וג"ע גורם לגרש אשה מבעלה וכנגד מדתו להתגרש גם הוא ממקומו. וש"ד מסלקו ממקום הראוי לו עדין וראוי הוא ג"כ שיסתלק ממקומו ויגלה. ושמיטת הארץ ר"ל כשאין נוהג בה ונתיעד בה בתורה גלות. כדכתיב אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה. כלומר תשלים מה שחסרה משכיתתה כשהייתם עליהם ואף היא מדה כנ"מ לענין ע"ז וג"ע וש"ד אעפ"י שהם חלוקות נחשבות באח' היאיל ושלשתן שקולות כאחת ליהרג ושלא לעבור

פתח עינים

ואינו מורה הר' שעל עינוי הדין הרוגים איכא. ושמעתי משם הרב הגאון מהר"ר העשיל זלה"ה שזהו הרמז כי בלא תרלח יש קמץ ופתח דבין הקומץ הוראותיו והגיע להוראה בין הפותח להורות ואינו ראוי הרי זה רוצח כמו שדרשו מקר' דרבים חללים וכו' כמדובר:

שלי

יכמ"ש יהרג ואל יעבור. וכן שמיטת הארץ בכללת בענין פירות שביעית ונמצאו ז' פורעניות נגד ז' עבירות:

(יב) **בארבעה** כו' וחזר לענין הדבר ואמר שבד' פרקים הדבר מתרבה. ומצא הסיבה שזכרנו בפירו' שביעית שהם גורמים לעניים שימותו ברעב ומתוך כך הדבר מתרבה מדה כנ"מ וייעד בפרקים אלו שהם רביעית של שמיטה ושמינית והיא השנה ראשונה של שמיטה ובמוצאי החג שבכל שנה. ופירש הסיבה הרביעית מפני מעשר עני שהיה להם ליתן בשלישית לשמיטה ולא נתנו וגרמו לעניים למות ברעב וכן בז' מזי הסיבה בעצמה מפני מ"ע שהיה להם לתת בששית. שבך הוא סדר המעשרות שבשנה ראשונה יב' של שמיטה וכן בד' ובה' היו מפרישין מעשר שני אחר הוצאת תרומה ומעשר א' והיו הבעלים אוכלים אותו בירושלים המעשר שני או דמיו אבל בשלישית וששית לא היו מפרישין מעשר שני והיו נותני' במקומו מעשר עני. ובמוצאי שביעית מפני פירות ז' שלא הניחום להפקר ונרמו לעניים למות כמו שביארנו למעלה ובמוצאי החג שבכל שנה מפני גזל מתנות עניים שלא הניחו להם לקט שכחה ופאה:

(יג) **ארבע** מדות באדם. כלומר מדות האדם בענין היותו נהנה מאחרים או מהנ' לאחרי' חלוקה על ד' מדרינית יש מהם שאומר שלי שלי ושלך שלך שאינו רוצה להיות הוא נהנה מאחרים כלל וכן אינו רוצה להיות הוא מהני לאחרים ואמר עליה תחילה שהיא מדת בינונית שכמו שממונו חביב שלא ליהנות ממנו שאר בני אדם כך ממון שאר בני אדם חביב עליו שלא ליהנות הוא מהם ונמצא שיש כאן זרות הדעה מ"מ מדה בינונית היא שאין עינו

(יב) בארבעה פרקים הדבר מתרבה ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה. ברביעית מפני מעשר עני שבשלישית בשביעית מפני מעשר עני שבששית. במוצאי שביעית מפני פירות שביעית במוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גזל מתנות עניים:

(יג) ארבע מדות באדם האומר שלי שלי ושל של זו מדה בינונית וי"ש אומרים זו מדת סדום. *שלי שלך ושלך שלי עם הארץ. שלי שלך ושלך שלך חסיד. שלך שלי ושלי שלי רשע:

מלאכת שלמה

שלי שלך ושלך שלי חסיד וראיתי שהניח הר"ר יהוסף ז"ל שלי ושלך שלך חסיד שלך ושלי שלי רשע:

פתח עינים

(יג) **שלי** שלך ושלך שלך חסיד. בזה שמעתי משם הר' מהר"א בדורו בעל ברכת אברהם זלה"ה שהיה מפרש פ' הטה ה' אזנך ענני כי יחיד ועני אני שמרה נפשי כי חסיד אני הכוונה כי עני אני וכי תימא אתה עשיר לז"א כי חסיד אני ומדת החסיד שלי שלך ושלך שלך א"כ עני אני. יעמ"ש בס' לחם שמים ומ"ש בסוף לשונו עיין בבילה (דף כ"ח) דיש שינוי ע"ש. ד'

ספורנו

מאחרו ויגלה האומה בענין לא ישבו בארץ יי. וכן על חטא גלוי עריות ושפיכו' דמים המקלקלת המדינות לגמרי יהיה העונש גלות כאמרו ולא תקיא אתכם הארץ. וכאמרו כי הדם הוא יחניף את הארץ:

(יב) **בארבעה** פרקים הדבר מתרבה כו'. הדבר מרובה על כל אלה שבהם יקרה גזל מתנות עניים כאמרו אל תגזול דל וכולי כי יי יריב ריבם וקבע את קובעיהם נפש:

(יג) **ארבע** מדות באדם כו'. הזכיר קצת תכונות טבעיות שצריך שישתדל האדם בתיקונם כי בתכונות נפשיות מכונות אל המעשה הטוב תהיה הנפש מוכנת אל

צרה בשלו יותר משל אחרים . וי"א בו שהוא מדת סדום ושתיהן אסת . והוא שאם במה שאינו רוצה שיהנו אחרים ממנו הוא דבר שאלו היה מהנה אותם בכך לא היה אצלו או אצל ממונו שום חסרון זו היא מידת סדום שכל מעכב הנאת חבירו במה שנהנה ממנו והוא אינו חסר כלום מדת סדום היא . אבל הראשונה היא שאלו מהנהו יש אצלו או אצל ממונו קצת חסרון אלא שאף חברו מזמן לו כיוצא בה ועכבה זו הואיל ויש בה חסרון אינה מדת סדום שאינו רוצה לחסר בשל אחרים ולא להתחסר ע"י אחרים אלה הן מדה בינונית . ויש מהם שאומרים שלי שלך ושלך שלי כלומר דרוצה שיהנו שכיניו ממנו והוא יהנה משכיניו ואמר שהוא מדת עם הארץ . ופי' עם הארץ בכאן הוא מה שפי' למעלה שקנה מעלות המדות ועיקר עניינו להתעסק בהנהגות מדיניו' ולקיים הישו' וידוע שהעוסקים בכך אין להם עמידה בזולת זו המדה וכולם צריכים להעזר זה בשל זה והיא מדה ממוצעת דאויה לרוב העולם . ויש גורסין זו מדת כל אדם . ר"ל רוב העולם והכל אחד . ויש מהם אומרים שלי שלך ושלך שלך . כלומר דרוצה שאחרים יהיה נהנים בשלו כשאר בני אדם אבל הוא אינו רוצה ליהנות משום אדם . וזו היא מידת חסידות שאינו מקפי' אם הוא מתחסר ע"י אחרים. אבל הוא מדקדק על עצמו שלא לחסר ממון שום אדם . והחסיד הוא שנוטה מדרך הממוצעת לקצה האח־ון וזו היתה מדת שמואל הרמתי (כמ"ש בברכות די"א) שנאמר ותשובתו הרמתה כי שם ביתו כל מקום שהולך ביתו עמו . ויש מהם אומרים שלך שלי ושלי שלי כלומר שהוא רוצה ליהנות משל אחרי' ואינו מקפיד להסרונם ואינו רוצה שיהנה שום אדם בשלו דיתחסר ממונו על ידו כלל . וזהו רשע שנוטה לקצה הראשון . זהו עיקר הביאור שבמשנה זו לדעתי. ומ"מ י"מ במדה שנית כל שלי שלך ושלך שלי שאמרו עליה שהיא מדת ע"ה שהיא נאמרת לפנם כלומר מדת פחיתות וחסר המדות אלא שאינו רשע ואין נראה כן אלא דמ"מ לדעת זה נ"ל לפרש דזה האיש שהוא חסר המדות אחר שאינו רשע לגזול ולחמוס יביאהו פחיתותו וחסרון מדותיו לחמוד ממון אחרים ואינו מוצא עצמו לגזול ולחמוס אחר דאינו רשע אלא דמתוך חמדתו חושב בלבו שממון זולתו שוה יותר משלו וכן בחפציו ורוצה ומשתדל שלו בשלו וכמה בני אדם תמצא בהם זה החולי ומוכים בזה החרב עד שכמעט לא תמצא שני אחים או ב' שותפים אחר שחלקו כגורל שלא יקנא אחד בחלק חברו ושלבו תמיד מתחלף שלו בשלו ועל דרך זה אמר נעים זמידו' להפלג' שבח תורתינו (בתהלים סי' י"ו) חבלים נפלו לי כנעימים אף נחלת שפר' עלי כלומר כשחלקתי עם האומות נפל גורלי בנעימים כלומר שבאה לחלקי התורה התמימה והאמונה היותר שלימה ואמר אף נחלת שפרה עלי כלומר שאף לאחר החלוקה שפרה עלי ולא פקפק לבי ורעיוני לקנא בחלק אחרים כלל כמו שאר החלוקות . ומ"ן כך קרא זו המידה מדת ע"ה כשתפרשהו בחסר המדות . כי בעל המדות לא יקנא בשל חברו כלל אלא שישתדל בשלו להצליח כפי יכולתו ואמר אח"כ :

(יד) **ארבע** מידות בדעות כו' כלו' בענין הכעס והרצוי . ואמר נח לכעוס

(יד) ארבע מדות בדעות *נוח לכעוס

מלאכת שלמה

נוח לכעוס וכו' כתב הר"ר יהוסף ז"ל נוח לכעוס ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו וקשה לכעוס

ספורנו

אל האישור הנצחי בהדמותה בזה לבוראה שנאמר עליו טוב יי לכל :

(יד) **ארבע** מדות בדעות כו' . אחר שהזכיר התכונות בענין המדת

ונוח לרצות יצא הפסדו בשכרו כלומר דמה שפוגם בעצמו מצד הפחיתות המניעו על מה שהוא כועס בנקל. משביח במעלת מה שהוא מתרצה בנקל גם כן ובהפך זה קשה לכעום וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו (א"ה עיין ל ר ש"י והרמב"ם ורע"מ ורוב המפרשי' ז"ל הנורסי' להפך. הרשב"ץ ז"ל בס' מגן אבות נרים כניר' ה' המחבר ז"ל יע"ש) קשה ל כ ע ו ם ונוח לרצות חסיד ופי' הדבר לא שיהא קרוי חסיד בכך שהרי מדות אלו באות מצד המבע אלא שכך פירושו דזו המידה מכינה את בעליה להגיע למדרגת חסידות. או שאם הוא מרגיל בכך נקרי חסיד ובהפך ה נ ו ח לכעום וקשה לרצות רשע. ואמר אח"כ:

(טו) **ארבע** מידות בתלמידים מהיר לשמוע ר"ל שהוא מבין בנקל ומהיר לאבד מצד שהוא שכחן יצא שכרו בהפסדו. ובהפך זה קשה לשכוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. מהיר לשמוע וקשה לאבד חלק טוב קש' לשמוע ומהיר לאבד חלק רע. ואין ראוי לומר באלו חסיד ורשע שכל אלו הם עניינים באים מצד הכנות הטבעיות כמו שביארנו ואמר אח"כ:

(מז) **ארבע** מדות בנותני צדקה הרוצ' שיתן משלו ושלא יתנו אחרי' עינו רעה בשל אחרים כלו' שהוא שונאם ונוח לו שלא יעשו צדקה כדי שיצא עליהם שם רע ויתכבד הוא בקלונם אי שימעטו נכסיהם בעון קפיצת ידיהם מהצדקה רוצה שיתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. בלומר שחושש ומתירא שמא יחסר לו ודואג על מה שאינו יודע. יתן ויתנו אחרים חסיד דמתוך הרחמנו' שבו לא די לו במה שהוא מרחם אבל הוא מתעורר שירחמו

ונוח *לרצות יצא הפסדו בשכרו. קשה לכעום וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו. קשה לכעום ונוח לרצות חסיד. נוח לכעום וקשה לרצות רשע:

(טו) ארבע מדות בתלמידים מהיר לשמוע ומהיר לאבד יצא שכרו בהפסדו קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכרו. מהיר לשמוע וקשה לאבד זה חלק טוב קשה לשמוע ומהיר לאבד זה חלק רע:

(מז) ארבע מדות בנותני צדקה

מלאכת שלמה

וקשה לרצות יצא שכרו בהפסדו וכ"ל פי' לגרסה זו כי הנוח לכעום הרי ההפסד בא לו ממנוה מ"כ שייך לומר כו יצא הפסדו הרמזון כשכר שבא לו מ"כ כמה שהוא נוח לרצות וכן הקשה לכעום שם ט שכר זה תחלה יצא זה השכר בהפסד שבא לו מ"כ כמה שהוא קשה לרצות וכן הוי לגרסה ג"כ נכי ד' מדות בַּלְמִדים. מך כ"ל דמעות היא והגירסא היא כגרס' הדפו' כי הנוח לכעום ונוח לרצות יצא שכרו בהפסדו כי ההפסד הוא רק מן השכר כיון שהוא נוח לכעום וכן הקשה לכעום וקשה לרצות השכר הוא רק מן ההפסד מכ"ל ז"ל

לרצות בנקודות ציר בלמ"ד ומפסר דגרסינן בחיבור הלמד כמה דכתיב ולא יוסיף לרצות עוד (תהלים ע"ז ח') וכשהוא פועל יוצא למחריס תהי' הלמ"ד בקמץ והרי"ם בפתח והצל"א בחולם ובדגש

פתח עינים

(מז) **ד'** מדות בנותני לדקה. מקשים חמדת הממון והפכה הזכיר תכונות בעין החמה והכעס. וקרא הנוטה אל הרע מפסיד ובעל התכונה הרעה רצה בשניהם כי לחמנס עם היות הנמייה אליהם מבעית הנה תקונם חלוי בכחירה לגמרי: (טו) **ארבע** מדות בתלמידים כו'. הזכיר תכונות מבעיות אשר לא תוכל הבחירה לתקנם. אבל תוכל להשמר מן ההיזק הנמשך מהן כשתחלות רב ההתבוננות וההתמדה ולכן לא לחמר על בעל התכונה הרעה בזה שיהיה רשע. כי לחמנס עשיה בלתי בחיריי אבל לחמר זה חלק רע כי יצטרך בעל זה החלק אל רב השתדלות להשמר מהכלית היזקו: (מז) **ארבע** מדות בנותני לדקה כו'.

אחרים נ"ב. לא יתן ולא יתנו אחרים רשע שזהו תכלית אכזריות ואמר אח"כ :

(יז) **ארבע** מדות בהולכים לבית המדרש הולך ואינו עושה כלומר שהולך וגילה למקום תור' ואינו עוש' ר"ל שאין למודו מצליח ואינו עולה בידו מ"מ שכר הליכה בידו ונגמל עליה. עושה ואינו הולך כלומר שאינו מטריח עצמו לילך למקום שמרביצין בו תורה אבל מתעסק בתורה בביתו ועולה בידו אעפ"ישאם היה הולך למקום תורה היה עול' בידו יותר ויותר מ"מ שכר מעשה בידו, הולך ועושה חסיד שמתעמל כל כך לאהבת התורה. לא הולך ולא עושה רשע שמבזה התורה ומתרשל בלמודו. ואמר אח"ב :

(יח) **ארבע** מידות ביושבי' לפני חכמים ספוג ומשפך משמרתונפה ספוג שהוא כו'. פי' ספוג הוא צמר הים הנקרא איספונג"ה ובלעת כל משקה שנכנס בה כך יש בני אדם שיש להם בית קיבול רחב ומקבלים כל מה שהם שומעים אבל אין להם בחינ' לברור

הרוצה שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה בשל אחרים. יתנו אחרים והוא לא יתן עינו רעה בשלו. יתן ויתנו אחרים חסיד. לא יתן ולא יתנו אחרים רשע :

(יז) ארבע מדות בהולכי בית המדרש הולך ואינו עושה שכר הליכה בידו. עושה ואינו הולך שכר מעשה בידו. הולך ועושה חסיד. לא הולך ולא עושה רשע :

(יח) ארבע מדות ביושבים לפני חכמים ספוג ומשפך משמרת ונפה

ספורנו

הנה עין רעה הוא מדת מה שהקשה עליו טובת חברו וזה לפעמים יהיה בזולת שישנאהו אבל שיחפוץ בשפלות חברו כדי שיהיה נכנע אליו. ועל זה אמר הכתוב בפרשת הצדקה ולא בפרשת שמטת כספים קרבה שנת השבע ורעה עינך. כלומר שיעלה על דעתך שמאחר שתהיה בקרוב שנת השבע שהחבואה הפקר. והיא גם כן שנת שמטת כספים שלא יצטרך העני לפרוע חובות תהיה בשביל זה נתינת הצדקה בעיניך תוספת טובה יתרה לעני. אמר אם כן זה החכם שהרוצה לתת צדקה לעני וקשה בעיניו שאחר שקבל ממנו העני את מתנתו יקבל גם כן מאחרים אין לדון לכף חובה שיהיה זה מצד אכזריות שיתאכזר על העני אבל מצד עין רעה שיקשה עליו תוספת טובת העני היתרה בעיניו במה שיקבל מאחרים. וכן כשיתנו אחרים והוא לא יתן אין זה אלא מפני שעינו רעה שיקבל עוד העני טובה בשלו. אמנם כשיחפוץ שיתן הוא ויתנו אחרים ראוי לדונו לכף זכות שאין חפצו בזה בשביל טובת העני בלבד אבל שעם זה חפץ שיזכו אחרים וזו היא מדת אדם חסיד לא צדיק בלבד אבל מי שלא יתן וקשה בעיניו שיתנו אחרים אין לדון שיהיה זה מפני שיאהב אותם אחרים ויקשה עליו פיזור ממונם. אבל ראוי לדון שזה מפני רשעת אכזריות ועל העני והיותו מואס במצות הצדקה :

(יז) **ארבע** מדות בהולכי ביהמ"ד כו'. אמר שבהליכה לבה"מ יזכה האדם במה שיכבד את התורה ואת מי שנתנה במה שיטרח ללכת ולבקשה במקום הוועד ובמה שילך ויעשה שיעסוק בה שם עם חבריו עושה חסד בהוסיף חכמה לעצמו ולזולתו כאמרם ומחברי יותר מרבותי. ולכן קראו חסיד והפך זה רשע :

(יח) **ארבע** מדות ביושבים לפני חכמים כו'. ספר הכנות טבעיות קצתם מונעות מידיעת האמת כדי שישתדל האדם בתיקונם באופן שיקנה ההכנה הרביעית המבחנת הטוב מן הרע עד שיהיה שוכר החלק הטוב מן המעויין ושמרו וישכח החלק הרע ויסירהו מלבו על דרך רמון מצא חוכו אכל קליפתו זרק :

כל

מה שהוא העיקר וזהו הנקרא נמיר ולא סביר. משפך שמכנים בזה ומוציא בזה פי' משפך הוא שדרך בנ"א לערות בו את היין לבקבוק וכל מה שנכנס למעלה כך יוצ' מלמט' כל עומת שבא כן יצא כך יש תלמידים שהם כהפך אותם שזכרנו שאין להם בית קיבול כלל אלא שומעי' ושיבחים לשעתם וזהו הנקרא לא נמיר ולא סביר. משמר' שמוציאה את היין וקולטת את השמרים פי' משמרת היא שמסננין כה את היין והשמרים נשארים בתובה כך יש תלמידים שמקבלים את הפסולת בגין פשטים ושמועות וקצת הגדות דרך שעשוע ושובחים את העיקר וזהו רוב המון העם. וחכמי המיסר אמרו על זה אמר החכם להלמידיו אני הקצב והחכמה הצאן ואתם הקנים והמון הכלבים כלומר שלא יבא לחלקם רק עצמות ושלפים והדברים המושלכים אבל התלמידים שייחס עליהם שהם הקנים יקנה כל אחד מהם כפי שכלו עשרו ר"ל שיקבל כל אחד כפי שכלו

ספוג שהוא סופג את הכל ומשפך שמכנים בזו ומוציא בזו כישמרת שמוציאה את היין וקולטת את השמרים ונפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הסולת:

(יט) כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם איזו היא

ואף זה בכלל לא נמיר ולא סביר. נפה שמוציאה את הקמח וקולטת את הפסולת פי' נפה במקום זה לא נאמר על נפה סתם שנפה סתם גם היא מוציאה את הקמח וקולטת את המורסן אלא שלא נאמ' אלא על הקדוה ביחוד נפה לסולת והסולת הוא גם מן הקמח יותר ועושין את יפה מן הסילת יותר מן הקמח וכן שהמנחה'מביאין'איתם מן הסילת דגם עד שמעבירין אותו דרך נפה זו ואותו הקמח דק נקרא אבק מנחות כך יש תלמידים שלומדים ובוררים לעצמן את העיקר ומשבחים את הפסולת וזהו המין המשובח שבהם והוא נקרא וסביר. ובאבות דר"ן (פכ"ט) קראוהו גבור וכלי זין בידו וזהו הנקרא ראוי להוראה בכל מקום:

(יט) כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל דבר כו' בלומר דאחר דאהבתו אינה אלא לסיבה בסיר הסיכה יסיר הסטובב אבל כשאינה תלויה בדבר אלא שהיא אהבה מעולם אינה בטלה לעולם. ופי'

בה

פתח עינים

דכלל תני לה יתן ולה יתנו לחבירו ולפעמי במקום שהדם חסוב עני עוטין לו תחימות שכל חומה יתן לו כך בחדם וכל הולכין לחר המוחס הרחטון שהם הוה יחמוס בעין יפה כל הכתוב מחכיו חומתין כמוחו לו לפי ערכם. לך חם הוה עין רעה וחומס כך מוטע לין סוס לחד מוסיף על ערכו ויולה הקלה גדולה לעני וזה המליחות לו כיולה בו קרי ביה מתן ולה יתן ולה יתנו לחבירו:

סבורנו

(יט) כל לחבה סביל תלויה בדבר כו'. הנה לחבה חקרה תלויה בדבר כשמליחוה והלה בדבר חוץ מן הנלחב כמו סיקוה החוסב להסיג דבר לחבר בלעדיו לל היתה חומה לחבה נמלחה כלל. לחמס לחבה שלינה תלויה בדבר היל ססיבתה היל היות הנלחב רלוי לכך בעיני החוסב בלחי סיבתית בזה לל דבר חוץ מן הנלחב:

כל

(יט) **בטלה** לחבה פי' וכיון שים ביטול לחבה יש שנלה עד"ם בזכר במדבר דכשחין ברכה הסמ"ל סורה והשחת ל"ם דנקט לחמון. ומ"ם לינה בטלה לעולם

ככוונה דלה תחבטל לגמרי ומייתי מדכת"ה שהטה חסד מיכה עם זרע יוחנן:

סופה

בה איזיהי אהב' שהיא תלויה בדבר זו אהבת אמנון ותמר שהיה אוהבת להנאת גופו להתעלל בה ובשעברה הנאתו ונסתלק' תשוקתו נתחדשה לו שנאה עליה כמו דמפורש בקר' ושאינה תלויה בדבר כגון אהב' דוד ויהונתן שלא היתה בה שום סיבה אלא אהבה מעולה לגמרי:

(כ) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים כו' יש לתמיה איך ראוי לו' על מחלו' שיתקיים והדי עכ"פ לא יתקיים אלא אחד מן הדעות שחלקו עליה' ומילת מחלוק' כוללת הב' צדדים ואין ראוי לומ' דהמחלוקת יתקיים. ומ"מ יראה לי שאין מחלוקת מיוחס' רק למשיב על הראשון ר"ל כשהאחד מתעורר לעשות איזה דבר ואומר ראוי שנעשה כך או שישאלו לו איזה ענין ויורה עליו שהוא כך אין זה מחלוקת אבל בשהשני ישיב ויאמר מה שאתה אומר שהוא ראוי שיעשה אינו ראוי או מה שהורית אינו כמו שהורית אלא בהפך זהו מחלוקת ונמצא שאין המחלוקת כולל אלא אחד מן הצדדים והוא המשיב על הראשון. ואמר שאם זה השני משיב וחולק שלא בדרך קנטו' ונצוח אלא להודעת האמת סופו שיתקיימו דבריו כי האמת יעש' דרכו אבל כשאינה לשם שמים אלא דמשיב וחולק דרך קנטור ונציח אין סופה להתקיים אלא שיתקיימו דברי הראשון וכ"ש מחלוק' שבדברים אחרים. והכונה שיתעורר האד' להשתדל בהעמדת האמת ולחלוק על כל הבא לבטלו לא יגיר מפני איש ואפי' על כל מקנטר ילך לדרכו ועשה ברצונו והגדיל ופי' בה ואמר איזו היא מחלו' שהיא לש"ש של הלל ושמאי שהיה אחד מורה הוראה והשני האמת ולא לקנטר נתקיימו דברי החולק בשהיה האמת אתו. ואיזו היא מחלוקת שלא לש"ש זו של קרח ועדתו שבא לקנטר חולק עליו להודעת ולא לנצוח ולכן

אהבה שהיא תלויה בדבר *זו אהבת אמנון ותמר ושאינה תלויה בדבר זו אהבת דוד ויהונתן:

(כ) כל מחלוקת שהיא לשם שמים סופה להתקיים ושאינה לשם שמים אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים זו מחלוקת הלל ושמאי ושאינה לשם שמים זו מחלוקת קרח וכל עדתו:

מלאכת שלמה

ושאינה תלויה בדבר אינה בטלה לעולם כנ"ל אכן ר"ע ז"ל נראה דגרים כל אהבה שהיא תלויה בדבר בטל בטל דבר בטלה אהבה ושאינה תלויה בדבר בטל אינה בטילה לעולם:

זו אהבת אמנון בתמר גרסי' בבי"ת דאמנון לחוד הוא שאהב לתמר אבל תמר לא אהבתו כך שמעתי מפי החכם החסיד הה"ר מסעוד אזולי נ"ע אח"כ מצאתי מוגה ג"כ כך במשנתו של הה"ר יהוסף אשכנזי ז"ל וכתב דגרסי' ברוב ספרים זו אהבת יהונתן ודוד וכן נ"ל עיקר כי יהונתן היה עיקר אהבה וכן הזכיר ג"כ למעלה אמנון ואח"כ תמר וכן למטה גבי מחלוקת שמאי והלל גרסינן ברוב הספרים שמאי ברישא:

ספורנו

(כ) **כל** מחלוקת כו'. אמר כשיקרה איזה ויכוח על חלוק דעות בין חכמים ויהיה תכלית הויכוח למצוא האמת לא לגיצוח הנה אותו התכלית יצא לפעל ויתקי' כמו שהיה הענין בויכוח הלל עם שמאי שמתוכו התברר באמת והפך זה קרה בויכוח קרח ועדתו עם משה ואהרן באמרם ומדוע תתנשאו שלא היה תכלית זה בקשת האמת אבל היה לנצח ולהשתרר והנה התכלית המבוקש מהם עלה בתהו:

פתח עינים

(כ) **סופה** להתקיים. שמעתי במ"ש המקובלים דלעת"ל יהיה הלכה כב"ש וזהו בעצם מ"ש סופה להתקיים דבסוף התקיים סברת ב"ש דאלו ואלו דברי אלהים חיים במ"ש רבני צרפת הביאם הריטב"א

על משה רבי' ע"ה ועל הנהגתו מדרך קנאה וקנטור ונצוח ולא נתקיימה עצתו וישלח ביד פשעו :

(כח) כל המזכה את הרבים אין חטא בא ע"י כו' אמ' שכל שהוא מזכה הרבים כו' ופירש בתלמור יומא (ד"ו) שהקב"ה גומלו בכך שלא יהיו תלמידיו בג"ע והוא יורש גהינ' וכדכתי' כי לא העזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת ומה ענין שיהיה החסיד רואה שחת אלא א ח ר דהוא חסיד אינך מניח לעשות עבירה עד שיראה מהוכה שחת ואין לך חסידו' בעול' כמו חמזכה את הרבים וכויצ' בזה . כל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה ופי' בה ג"כ שלא יהא יורש ג"ע ותלמידיו גיהנם וכתי' ארם עשוק בדם נפש עד בור ינום ואל יתמכו בו . וחזק את הטעם שאין ראוי לירד לגיהנם מי שזכו' הרבים תלוי בו , ובן אין ראוי שיירש ג"ע מי שחטא הרבי' תלוי בו. והוא שאמר משה זכה וזיכה את הרבים הרי זכו' הרבים תלוי בו וכן בדין אחר שהוא סבתו וכדכתיב צרקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל כלו' שהשלים וקיים כל התורה הוא וכל ישראל עמו :

(כח) כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו וכל המחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה . משה זכה וזיכה את הרבים זכות הרבים תלוי בו שנאמר צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל :

(כט) ירבעם בן נבט חטא והחטיא את הרבים חטא הרבים תלוי בו שנאמר על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטי"א את ישראל :

(כט) ירבעם חטא והחטיא את ישראל והוא שהעביר את ישראל לענלי זהב כמו שמבואר בקרא ולפיכך חטא הרבים תלוי בו שנא' אשר חטא והחטיא את ישראל :

(כנ) כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע . עין טובה

(כנ) כל מי שיש בו שלשה דברים הללו הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ושלשה דברים אחרים הוא מתלמידיו של בלעם הרשע . עין טובה

מלאכת שלמה

כל מי שיש וכו' וזה נוסח משנה זו לפי מה שהגיה הי"ר יהוסף ז"ל כל שיש בידו שלשה דברים תלמידו של אברהם , שלשה דברים תלמידו של בלעם . עין טובה ונפש שפלה ורוח נמוכה תלמידו של אברהם , עין רעה ונפש רחבה ורוח

ספורנו

(כא) **אין** חטא בא על ידו שלא יזדמן לפניו מכשול עון והזכיר מעט לזה כי למנע זכות הרבים תלוי בו ומגה גרלה כמו עול שיהיה השתדלותו מעיב לזולתו . והוא יפול בעניו רע והמחטיא את הרבים לא יזדמן לפניו דרך שיסייעהו לעשוב בתשובה כמו שהוא רגיל לכל שחר הבא לטהר שמסייעין לומו והזכיר מעט על זה בחמרו שחטא הרבים תלוי בו והיה גרלה כמו עול שיהיה השתדלותו הרע מעיב את החרים והוא יזכה מכל מקום לא ימנעהו שום מונע כלל אם יחחר לעשוב בתשובה כמו שקרה למנשה אחר שחטא והחטיא .

(כנ) **עין** טובה היא מדת חרס המתעסק בשלו ורוצה שיהיו מסתכל בשל אחרים על לך קנאה בעניו חברתם בחמרו ואם אחת מכל אשר לך . ורוח נמוכה היא מדת מי שחין עלמו וכבודו גבוה בעיניו בתופן שיהיה אחר הכבוד כמו שגרלה בחברתם . שנאמר בו וישתחו למעם הארץ לבני חת לפי שהיה נחשב לגביהן חלקים בחוכם ונפש שפלה והיא מדת מי שחינו מתחוש להתעונים מובדים גדר ההברחי כמו שגרלה בחברתם בלמרו . הנה לו ידעתי כי לפה

יפת

אותם שהוא מזכיר בסמיך הוא מתלמידיו של א"א ר"ל מן הנמשכים אחר הנהגתי שגם זה יקרא תלמיד. וכל שיש בידו שלשה דברים הללו ר"ל שהוא מזכיר אחר אלו הראשונות בהפך הוא מתלמי' של בלעם. ופי' אותם של א"א עין טובה ר"ל ששמח בחלקו ואין לבו הומה לממון יות' מדאי עד שמתוך המייתו תהא עינו רעה ויקנא באחרים וזו המידה נתפרסמה לאברהם באומרו אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח מכל אשר לך. ונפש שפלה ר"ל בלרי מתאו' למותרות אבל נוטה לקצת הזהירו' ונתפרס' ג"ב באומרו לשרה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את ודרשו במדרש שעד כאן לא נסתכל בה. וכן אמרו לו על הגר הנה שפחתך בידך בלימר שלא היה נפתה אחריה כלל. וכן בשצותהו לגרשה מביתו לא אמר וירע בעיניו רק על אודות בנו לבד. ורוח נמוכה ר"ל שפלו' הרוח באומרו ואנכי עפר ואפר והפכן בבלעם הרשע עין רעה כמו שתראה שנשבר לקלל האימה וטרח על זה טורח יתר להמד' הממון ואמר אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב כלומר שאני מתעמל להרויח ושהבטחתי לעשות רצונו בשכר גדול אם יתן לי כו' לא אוכל כו'. נפש רחבה ר"ל נטיתו אחר התאות הוא נרא' ממה שיעץ לבלק להפקיר כל נשי מלכותו ולולא חפצו בזימה לא היה יועץ כן כי עצת אדם נמשכ' אחר טבעו כמאמר מצרף לכסף וכור לזהב ואיש לפי מהללו לפי א' מפירושיו והוא שיש מי שפיר' בו שמלת מהללו שב למה שהעולם מהללו ומס' בשבחו כלומר כמו שהכסף והזהב יש להם כור ומצרף לבחינת ענינם כן האדם יש בו מצרף לבחון בו ענייניו והוא מה שיסכים ההמון עליו לשבחו או בהפך וכמ"ש בדרוש (במ"ר ס' עקב) ברוך תהיה מכל העמים שיהיו כולם מסכימים לברכך (וכמ"ש במד' ש"ט מזמור מ"ח) אין שבחה של מטרונית' בשעבדיה ובני ביתה מקלסין אותה אלא שהכל מקלסין אותה וכן בענין

ורוח נמוכה ונפש שפלה תלמידיו של אברהם אבינו. עין רעה ורוח גבוה ונפש רחבה תלמידיו של בלעם הרשע. מה בין תלמידיו של אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם הרשע תלמידיו של אברהם אבינו אוכלים בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא תלמידיו של בלעם הרשע יורשין גיהנום ויורדין לבאר שחת שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

מלאכת שלמה

גבוה תלמידו של בלעם מה בין תלמידיו של אברהם לתלמידיו של בלעם תלמידיו של בלעם יורדין לגיהנום שנאמר ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אבל תלמידיו של אברהם יורשין ג"ע שנאמר להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא ע"כ:

ספורנו

יפת מראה את ואמרו ז"ל עד עכשיו לא הכיר בה ועכשיו על ידי מעשה והפכם בבלעם שנתן עיניו בממון חברו כמבואר באמרו אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב לא אוכל לעבור את פי יי כלומר שאם היה יכול על זה היה עובר כדי לקבל הממון שהיה חומד. וכן ממדותיו שהיה רודף אחר הכבוד כמו שאמר לו בלק שהיה מכיר עינו כי כבד אכבדך מאד וענין היותו מתאוה ובוחר בתענוגים ובתאוות הגשמיות התבאר ממה שיעץ מזימת הנשים כאמרו הן הנה היו לבני ישראל בדבר בלעם כאמרם ז"ל לסטאה בליסטאותיה ידע והביא ראיה על ענין תלמידיו של אברהם ממה שנאמר להנחיל אוהבי יש שהם היוצאים בעקבות אברהם אבינו שנאמר עליו זרע אברהם אוהבי. ועל תלמידיו של בלעם הביא ראיה ממה שנאמר אנשי

צור ירושלים צור אמרה אני כלילת יופי מהליא אמרו לא כמה דאימא אמרה אלא כמה דאמרין מגידייא . אבל ירושלים אפי' הרחיקים מתקלסין בה הה"ד יפה נוף משוש כל הארץ וכו'

יש מפרשים המקרא בנמשך למה שאנו בי מצרף לכסף כו' ואיש לפי מהללו כלומר כמו שהכסף והזהב יש להם מצרף לבחינת עניינם כך יבחן האיש לפי מהללו כלומר לפי המידו' שתראה שהוא משבחם ויועץ בהם תכיר בו שהוא בעל המדה ההיא כי הלשון שליח הלב ואחר שיעץ להפקיר כל נשי המלכות הראה שלא היה ענין הזמה זר בעיניו . ורוח גבוה כמו שאמר כי מאן ה' כו' להלוך עמכם ואח"כ ייעד על אלו המידו' שהם עיקר גדול ואעפ"י שאפשר להם בלא גופי עבירות מ"מ הם מידות רעות ימשכו העבירות עמהם המשכות תמידי . ומתוך כך ייעד שהנמשכים בהם אחר אברהם אוכלים בעולם הזה אם אין בידם עון אחר ימנעהו כמו שביארנו בענין צדיק ורע לו וינחיל העולם הבא שהוא הכלית הגמול שנא' להנחיל אוהבי יש ר"ל בזה העול' וקראם אוהבי על שם זרע אברהם אוהבי. ואמר ואוצרותיהם אמלא ר"ל לעולם הבא זהו ענין המקרא לפי מה שנדרש כאן אף עפ"י שיש לי פי' אחר בו דרך פשט ראוי לכתבו בזאת המסכחא. והוא שממוסר האדם ומשלימות מדותיו להיות רחב לב לאוהביו בממונו עד שיהיו במורשים ממנו לחלוק ממונו בשלהם למקום שירצו ופי' המקרא להנחיל אוהבי יש ר"ל לצורכם ולא עוד אלא שאמלא

פתח עינים

הריטב"א בחי' פ"ק דעירובין :

(כד) **יהודה** בן תימא אומר הוי עז כנמר וכו' אפשר לומר דבלאוין יהיה עז כנמר נגד היצר ופתוייו ודמיונותיו וכשפיו וכחשיו הרבים . ולא תסמוך על שאתה עז ותאמר בלבבך סמוך אוצרותיהם כלומר שנעשנו בשלהם לעשות ממנו כרצונם אפי' ליתן לאחרים לאיזה שירצו . וייעד לנמשכים אחר מידות בלעם שהם יורשים גיהנם ויורדין לבאר שחת ואפשר שהביא מילו' שונות בענין אחד כי גיהנם ובאר שחת הכל אחד.ולא הזכיר

(כד) יהודה בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר רץ כצבי וגבור

בהם העולם הזה מצד שאיזה זכות יאכילוהו ממנו די ספוקם על הרוב . או אפשר שכמו שהזכיר בהפכן אכילה בעה"ז ונחלת לעוה"ב כן הזכיר באלו היפך שני הענינים . ופי' יורש גיהנם בבאן הוא על צרות העוה"ז כי רוב הצרו' בעוה"ז יקראו גיהנם דרך העברה כאומרם ז"ל (ביומא דע"ב) לא תירתו תרתי גיהנם ר"ל בעה"ז ובעוה"ב . וכן רצו באומרם ז"ל מלמד שכנסת ישראל יורדין לגיהנם אלא שנעשו סלמנדרא (א"ה עיין בחגיגה דז"ך ע"א) כלומר שירדו בגלות ויבערו באש הצרות אלא שהקב"ה בחסדו מעמידם דור דור כנבואת והסנה איננו אוכל שבאה למשל על האומה שפלה שהיתה בוער' באש הצרות של שעבוד ולא תכלה . וקרא אח"כ באר שחת ר"ל גיהנם הבא אחר המות והביאה מאמרו ואתה אלהים תורידם לבאר שחת אנשי דמים כו' ואני אבטח בך . וכן מצינו בבלעם ודואג ואחיתופל שלא הגיעו לחצי ימיהם ואין ספק שבלעם היה איש דמים שהוא היה סיבת מיתת ישראל במגפה וכן היה בעל מרמה ותחבולה כמו שהראה בהשתדלותו בקללת העם ועצתו לבלק כמו שזכרנו :

(כד) **יהודה** ן' תימא אומר הוי עז כנמר כו' כלומר שתשתדל בכל

ספורנו

דמים ומרמה והם היוצאים בעקבות בלעם ששפך רב דמים במרמת עצתו :

(כד) **עז** כנמר . להוכיח החוטאים פעם אחר פעם . אף על פי שלא קבלו . וקל כנשר לעלות אל גרם מעלות המדות והמושכלות על הפך רמות מאויל חכמות

כחך ובכל הכנוהך לעבור את בוראיך וייחס לו שכמו שיצטרך לו לעבורתו כה העמל יהא עז כנמר וברבר שיצטרך זריזות יהיה קל כנשר ומה שיצטרך בו לנבור הלב ואבירות יהיה גבור כארי ורץ כצבי לעשות רצון אביך שבשמים ומה שהזכיר קל כנשר ורץ כצבי הוא שבפל הענין במילות שינות או אפש"ל שהזכיר קל בנשר לענין למודו והשנתו ורץ כצבי לענין צורבי גופו ההכרחי לנפש

כארי לעשות רצון אביך שבשמים: (כה) הוא היה אומר עז פנים לגיהנום ובושת פנים לגן עדן. יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקינו בתורתך:

שאף דם בכל עבודתו ית אחר שמעשיו פונים אל התכלית כמו שביארנו:

(כה) **הוא** היה אומר עז פנים כו' במשניות ישנות ספרדיות גורסין כאן היא היה אומ' עז פנים כו'ה"ר שתבנ' עירך במהרה בימינו כלומר שעזות הפנים תביאהו לשנאת המוכיחי'ומיאום ברר' הטוב. ובושת פנים יביאהו להמשך אחר הטובים והישרים בי יבוש בעצמו ומאחרים אם יצא עליו שם רע בדבר מן הדברים.

פתח עינים

לי על יומי עז כמה פנמים וגלחתיו ובבקיה להסית ולפתות וכשהוא סבור דפיכי ואפת הרשה לו עזוכי. לא תעשה כן כי כבר נפלת ברשת רק הוי קל כנמר בעזותך ולא המתין רק בתחלת ההסחה היה קל כנשר להיות עז כנמר להתגבר עליו עד שלא תגיע לו שום מקום כחודה של מחט. ובחלק העשין אמר כן כלבי יגבור כאר"י. והטעין במה שמעתי משם הר' החסיד מהר"ר יהודה הכהן ז"ל מים ירושלים שה"ק ת"ו שהיה מפר' פסוק ליעיס פנים בדרך פקם שומר נפשו ירחק מהם דהכונה דזימנין דמשכחת שיעלה על לב אים לעשות מלו' לו לדקה וחסר כי נפשתו העירתו. ואם לא יקיים מחשבתו מיד יטעון בדבר מעט מעט עד שמהבטל הדבר לגמרי וז"ם ליעיס פנים ומיירי בדבר מלו' ולימוד שעלה על דעתו ונתחתם לקייס מלוה או לימוד וחת"ל עבר ליעב לאו המונע אלא קרנוע והייעו ליעיס פנים זהו בדרך פקם שומר נפשו דייקת כי הם דבריס אים בהם מיי נפש ירחק מהם מהליעיס הללו ז"ם רן כלבי דחקף כשעלה ברלוקך ללמוד או לעשות מלוה תהיה רן כלבי בשרש תהיה נושת פנים ועזות והקרר. ואם ת"ו כבר התחלת להשטען תהיה נגבור כאר"י דייקת אים לו ליעיס פנים וטכ"ז הוא

נגבור וגם עתה שגלטנג' תהיה כאר"י שעם היותו בליעיס פנים הוא נגבור ותהיה כחוהו להתגבר ולקייס המלוה והלימוד. ויתבונן מדות אלו מהחיות ע"ד מנפנו מהבהמות החרן והכל נברא בשביל האדם כדי שילמוד ממנה טובה אים בהם לעבוד את בוראו:

וראיתי בעץ חבות שכתב וז"ל טור ת"ח סי' רמ"ב כתב וז"ל מלאתי בפרקי חבות לרש"י שפירש על משנת ריב"ח הוי עז כנמר וז"ל הכף להוהה משנת רע"ח עשה שבהך חול וכך שנויה היית דבן תימא לחורויי דר"ע לא אמר אלא במי שהשעה דחוקה וכו' ופליאה על הטור דהשתמיטיה תלמוד ערוך פ' ערבי פסחים בשם הגת דבי אליהו ולא היה לריך לטרוח אחר מליאה זו בפירש"י המדומה גם דר"ע לא משנה הם ואינם שנוי' בסמוך להת דבן תימא אלא גמרת מפרש לה הכי גם זו פרות מספק' על זיוף כיוויו של פירש"י דחבות עכ"ל. ועמו הסליחה השולח למרחו גגד חור טוסס רבינו הטור. ומי זה ואיזהו חסר מלות לבו להתרי' נגד הטור ולומר שאינו פרש"י והוא מעיד שהוא פירש"י. ומה מקשה ומה מתיג וכבר מרן בב"י מקשה ומתרץ הכל בשפה ברורה ותוך מתוק ועוד הוסיף לבאר

הרב

[ויען בי מצאתי משנה א׳ מסוף פ׳ חמישי מבעל השני פרקים הללו וראיתי לבותבה בכאן והנני מתחיל בס״ד].

(כו) **הענין** הוא כי עד חמש שנים הקליפ׳ גוברת בו ואין בו כח לשבר הקליפה אלא אביו מלמדו תורה להמשיכו ממנה מעט מעט. כיון שגמר חמש שנים התחיל להתנוצץ בו נפש מהמלכות סוד ה׳ בסוד אופן לכך יכנס למקרא מדה שאינה מדה שעדיין הוא באופן שהקליפות גוברות בו והולך חמש שנים בזה וכ״ל שזהו שאז״ל העוסק במקרא מדה שאינה מדה פירושו כך כי כבר ידעת כי המלכות הוא שיעור קומה ננסית ובעת הזווג מתמתחת ומתרבה בסוד ותרב חכמת שלמה איתרביאת. ובעוד שאין זיווג כי אם סוד שאר כסות אין זה זיווג כי אם יחוד והארת פנים דמיון האיש שמביא מאכל הרב דרישה הלא בספרתם בטלו את המעוררין ודי בזה:

(כו) **בן** י״ג למצות. בס׳ עץ אבות האריך פה והרחיב לשון והתרים נגד גאון ישראל התי״ט וסירכיה נקיט על פירש״י לומר ששקר ענו ואינו רש״י. וכבר בקונטריסי הקטן פני דוד פ׳ מקץ שם הבאתי דברי התוס׳ בנימוקי החומש דמייתי דברי רש״י הללו בשם פירש״י דאבות וכתבתי בענין זה לפי דעתי הקצרה ע״ש באורך:

בן עשרים לרדוף. כי בן עשרים הוא בר עונשין ואז מתגבר עליו יותר היצה״ר ללכדו לצוד את נפשו לקחתה. וכל קבל דנא יהיה נכון לרדוף את רודפו ולכופו לקיים המצות ולימוד תורה:

בן

ואמר יה״ר שתבנ׳ עירך במהרה בימינו כלומר שמדת הבוש׳ נתייחסה לזרע אברהם כמ״ש (ביבמות דע״ט) בל מי שהוא ביישן ורחמן וגומל חסדים בידוע שהוא מזרעו של אברהם אע״ה ואמר כשם שחננתנו בזו המידה כך תחננו בבנין עירך. או אפשר שהיה סיום המסכתא אלא שניתוספו בה אח״כ דברים. וכן יש גורסין כאן שמואל הקטן אומר בנפול אויבך כו׳. וכבר הביאנוה בפ״ד וכן הוא במשניות ישנות וכן אין גורסין במשניות ישנות הוא היה אומר בן חמש שנים כו׳ אלא אחר זו של עז פנים הביא זו של בג בג עד לפום צער׳ אגרא והוא סיום המסכתא אבל בספרינו אין גורסי׳ זו של שמואל הקטן בפ״ד אלא כאן וגורסי׳ אח״כ:

(כו) **הוא** היה אומר בן חמש שנים למקרא וכונ׳ המאמר לחלק שנות

ספורנו

חכמות ורץ כצבי למצוה קלה וחמורה וגבור כארי להתקומם נגד החוטאים בשיש בידך למחות כענין ובתקוממיך אתקוטט. עז פנים הוא מי שלא תחת בו נערה אפילו במקום הראוי ובהיות שראוי להשתמש בעזות לקיים מצות בוראנו ולהשמר ממנו בזולת זה. יהי רצון שתבנה עירך ושם תאיר עינינו בתורתך באופן שנבדיל בין העזות הטוב והעזות הרע ודומיהם:

(כו) **בן** חמש שנים למקרא כו׳. אמר שעם זה שחיי האדם קצרים בכלל הנה מלבד זה ראוי להתבונן שהעתים הראויים להשתדלות בתוכם הם קצרים מאד מאחרים לבוא ומקדימים לצאת ולפיכך צריך שימהר האדם כי אמנם לא יהיה ראוי לתלמוד עד ט״ו שנה ולא יכונן אל נכון

בד

(כו) *הוא היה אומר בן חמש שנים למקרא בן עשר שנים למשנה בן שלש עשרה למצות בן חמש עשרה לגמרא בן שמונה עשרה לחופה בן

מלאכת שלמה

הוא היה אומר וכו׳ בשימושא רבה מייתא לה בשם שמואל הקטן וכן העתיקה הב״י א״ח סס״י ל״ח בשם שמושא רבא דתנן שמואל הקטן וכו׳ עי׳ בתוי״ט שהאריך להוכיח שאינה מסדר מסכתא זו עש״ב וגם כהר״ר יהוסף ז״ל מחקה לכל מתני׳ וכתב בכל הספרים לא מצאתי משנה זה ע״כ:

ומשתה וכסות לאשתו והם בהארת פנים מ"מ באותו היחוד איכא בענין הזיווג שנמדדת כנגדו להיות גופא כגופא פימא כפומא וזהו העוסק במקרא מדה שאינה מדה כלומר המלכות נשארה בשיעור מדתה שאין אותה מדה נמדדת ומתמתחת יותר ממדתה כלל כי אינה כי אם בסוד שאר כסות אבל לא עונה וזה שאמר בתיקונים בגים אלו מארי מקרא לפי ששיעור הבינה אינה מתמתחת אלא בשיעורא קיימא אבל אפרוחים כבראם במדרגת הגיבול והמיתות וכן גורמים חד ומשפיעים לעולמות בחיבתם וזהו העוסקים במשנה מדה שנוטלים שכר כלומר נותנין עליה עול המלכות שכר והשפעה גדולה לעולמות. אבל העוסק בתלמוד אין לך טובה הימנה וגדולה הימנה כלומר אין מי שיעשה זיווג ותעשה מדה גדולה כתבנית אברי הזכר כי התלמוד היא תורה שבעל פה ועל דקדוק א' מהפסוק או מהמשנ' מתפשטים כמה דרכים וכמה דקדוקים ולכך כמו שהיא מתפשטת מדבר אחד לכמה דברים כמובן היא מתפשטת משיעור קומתה. ואין לך מי שיעשה לך דבר מדה גדולה ממנה וא"ת והרי מארי קבלה שהם יותר טובים ממארי התלמוד וי"ל כי הכל אחד והכל עושה זיווג בעצם אבל בתלמוד אין אותו זיווג כי אם בהיכלות לבד אבל מארי קבלה הם ביחוד בקירוב בשר דאצילות ממש בלא מלבוש כלל ולכן נקרא בעל תורה כדרך הבעל שמזדקק עם אשתו בקירוב בשר וזהו שרמזו בתיקוניו משנה היינו מטט' משנה למלך ומי שעוסק ∴ בהם הוא בסוד ∴ מטט' כו' משנה למלך ואפי' הכי לעולם הוי רץ למשנה יותר מהתלמוד לפי שהיא עיקר התלמוד ואם אין לך שורש איך תדבק בענפים:

מדרגה השנית בן עשר למשנה התחיל ליכנס בסוד חנוך מטטרון שמשם רוח ונודע שסודו מגיע המספ' עד עשר כדפי' בתיקונים חושבן זעיר דמטטרון דהיינו חושבן זעיר האחדים עד עשר לבד לכך במשנה בו מתנהג בשית סדרי משנה שהם בו מצד המלכות שהיא מתלבשת בו ובו היא יו"ד:

המדרגה השלישית בן י"ג למצות הגיע אל הכסא ונוטל נשמה מכסא ולא בעצם הכסא אלא למטה מכסא יוצא מרוח לבדו ונכנס אל נשמה שהיא חצובה מכסא וראוי להתחיל לתפוס במצות שהם יחוד עליון אמנם בב"ד של מטה שהם י"ב פנים בחיות והנקודה האמצעית כסא על החיות:

המדרגה הרביעית בן ט"ו לתלמיד. דהיינו למלכות בסוד הכסא שהוא בהלבשת בה י"ה דהיינו אלהים עולה בחשבון כסא וכיון שבא הנשמה אליו מהיותו בן י"ג ונודע שהוא בסוד מטטרון מקבל רוח ועולה אל [נ"א מבושל] נשמה ונכנס במדרגות כסא הי' מאלהים אז הוא ממושל לתלמוד שהיא מסוד נצח והוד שערים ליכנס אל האצילות פתחי לי שערי צדק:

המדרגה החמשית בן שמונה עשרה נכנס במדרגות היסוד ולכך שם ראוי לחופה שהוא ח"י המייחד הספירות העליונות ואם הוא עולה ונכנס באצילות ומתקרב לקבל נשמה באצילות כשיגיע להיותו בן עשרים:

המדרגה הששית בן עשרים לרדוף. הרי הוא מיוחד בזכר ונקבה ועולה אל מדרגת התפארת אז צריך לרדוף אחר היחוד העליון מפני שזכה לנשמה דאצילות וצריך לו לרדוף האויבים ולהשליכם החוצה ולשמור משמרת המלכות שתהיה תמיד בין שתי זרועות שהם עשרה מחסד עשרה מגבורה. וירדו לה תמיד אחר היחוד הזה.

המדרגה השביעית בן שלשים לכח. היינו נגד חסד גבורה ת"ת שאז הוא צריך להתאחד בסוד כח מעשיו הגיד לעמו כח אותיות דמעשה בראשית שהם מושפעות מהבינה ולמטה. ואז צריך להיותו מתקן עצמו לפרק ולהקים ולטעון שעל ידי הכח אלו המשכן נוסע פעמים מפורק פעמים קיים בסוד העתים י"ד וי"ד הם כח:

המדרגה

המדרגה השמינית בן ארבעים לבינה כיון שהגיע למ' שהם יו"ד אל החסד ויו"ד אל הגבורה יו"ד אל התפארת והבינה רוכבת עליהם אימא רביעא על בנין ואז ודאי צריך לתפוס בבינה עליונה וליכנס בשעריה ולהשכיל בסתרי' ויכנס בסתרי תורה כדי ליכלל בחמשים שעריה:

עשרים לרדוף בן שלשים לכח בן ארבעים לבינה בן חמשים לעצה בן ששים לזקנה בן שבעים לשיבה בן שמונים לגבורה בן תשעים לשוח בן מאה כאלו מת ועבר ובטל מן העולם:

המדרגה התשיעית בן חמשים לעצה היינו שנכלל בסוד חמש שהם חסד גבורה ת"ת נצח הוד. כל א' כלולה מעשר דהיינו חמשים שערי בינה אלו הם מדרגות עליונות ואז הוא בעל עצה דהיינו המלכות מתיעצת מהכליות יועצות סוד החכמה למטה מי שת בטוחות חכמה ואז הכליות נל"ח והו"ד יועצות מצד מי מן החכמה:

המדרגה העשירית בין ששים לזקנה דהיינו כולל שש קצוות כולם יחד כלא כלולה מעשר ותפארת נכלל מצד הכת"ר בסוד הדעת בסוד הזקנה העליונה ואז הוא זקן זה שקנה חכמה בסוד הדעת משם יונק הזקנה מהכתר:

מדרגת האחד עשר בן שבעים היינו שכולל ז' מדות שנתייחד לו המלכות עם ששה קצוות ואז זוכה בעצם אל אור הכתר המאיר בהם והיינו סוד היחוד העליון שאינו נעשה בכללות זה · אלא מצד הכתר המאיר:

מדרגת השנים עשר בן שמונים לגבורה העליונה הבינה ממש שהיא המדרגה השמינית כדכתיב ימי שנותינו בהם שבעים שנה מאלו הימים בבנין ואם בגבורות שמונים שנה ליכלל בבינה קצת:

מדרגת השלשה עשר בן תשעים לשוח שאז הוא בחכמה העליונה וכתיב אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני' א"כ ישח למטה ויוצא לחוץ ועכ"ז יורד בסוד ממטה למעלה. ומלמעלה למטה לשוח להשפיע; כל הכורע כורע בברוך ואם מטפש היינו לשות אל התיצונים כדכתיב. ורהבם עמל ואון:

מדרגת הארבעה עשר בן מאה זה מתעלם מת ודאי נכנעו ונסתלק ממנו הכל ואם בעל שכל הוא מתפלא בסוד נפלא ועבר מן העולם היובל העליון. תושלב"ע:

האדם לזרז האבות ללמדם ספר בעתם הראוי. וצירף בו המקריים הנמשכים בפרקי הזמן מצד הטבע. והוא שאמר בן ה' שני' למקר' יש מפרשים להכניסו לספר לאותיות. ומ"מ יש מפרשים שבן ג' שנים לאותיות ומצאו להם סעד במדרש (ר' תנחומא ס' קדושים ובמ"ר ס' ויקרא שם) לדרשו דרך צחות והערה בפ' כי תבואו אל הארץ ונטעתם כו' וערלתם ערלתו את פריו בפריה של תורה הכתו' מדבר כד"א נוצר תאנ' יאכל פריה. ורמז בה שהעץ הוא הולד וביא' הארץ הוא יציאתו אל אויר העולם. ואמר שכל שלש שנים ערלה ובשנה הד' קדש הלולים כלומר כשישלמו הג' שנים ויכנס לד' הקדישהו לה' ללמדו אותיות ואמר אח"כ ובשנה החמישית להוסיף לכם תבואתו שיהיו מוסיפין כלמודו ויכניסוהו למקרא. בן עשר שנים למשנה ר"ל משניות בלא גמרא. בן י"ג למצות כלומר שאז הוא גדול וחייב במצות, וסמכוהו במדרש מדכתיב עם זו יצרתי לי ז"ו בנימט' י"ג. בן ט"ו לתלמוד ר"ל לשנות הגמ' והוא התלמיד. בן ח"י לחופה רמזוה מדכתיב והוא אשה בבתוליה יקח והו"א בנימ' ח"י. ומ"ש (בסנהדרין דע"ו ע"ב) להשיאם סמוך לפרקן כלומר קודם זמן גדלותם אנו מפרשים סמוך לפרק זה האמור כאן. וכבר ביארנוה בס' זה בט' דסנהדרין ר"ל פ' הנשרפין בן כ' לרדוף כלומר שאם לא נשא אשה עד כאן יהא רודף לישא ולא ימתין עוד בשום פנים שלא ישתקע בהרהורים רעים ובמעשים מגונים כמ"ש כפ"א דקידושין (דכ"ט ע"ב):

בן שלשים לכח כלומר שאז נתמלא כחו והוא

ההוא בתכלית הבח יתבונן שלא יוציאנה רק לעבודת השי"ת כמו שנאמר בלוים שלא היו כשרים לעבודת משא אלא מבן שלשים ומעלה בן מ' לבינה כלומר שאז הוא בתכלי' התבוננו' כאומרם ז"ל בן מ' שנ' הבר אברהם את בירא כמו שביארנו בפתיחת המס' ובמס' ע"ז פ"ק ד"ה ע"א אמרי מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כו' אמ"ל משה לישראל כפוי טובה בני בשעה שאמר להם הקב"ה לישראל מי יתן כו' היה להם לומר אתה תן ואפי' מש"ר ע"ה לא רמזה להם אלא לאחר מ' שנה שנאמר ואולך אתכם במדבר מ' שנה וכתיב ולא נתן ה' לכם לב לדעת כו' אמר רבא ש"מ לא קאי אניש ארעתא דרביה עד מ' שנין. בן חמשים לעצה כלומר שעצתו ראויה כי העצה אמנם צריכה שני דברים אחד מצד שכל האדם ואחה מצד מה שראה מנסיונות הזמן בס"ש חכמי המוסר הימים יזקוק חכמות ובשהגיע לחמשים בבר ראה מן הנסיונות הרבה. ועדיין הוא בתוקף שכלו כלומר שלא נטה עדיין שכלו לערוב ונמצאת עצתו מזוקקת מצד ב' הדברים הצריכים לה בן ששים לזקנה וענייני העולם בורחים ממנו ומוהירו שאז ישהדל בעבירת השי"ת ויבין לאחריתו. ואמר בן ע' לשיב כלו' ואינו ראוי עוד לענייני העולם וישים כל השתדלותו בעבוד השי"ת. בן שמונים לגבורה כלימר שמצד הגבורות מבעו הגיע לבדיוסיף אומץ לעבוד יוצרו ביראה ובא במאמר ימי שנותינו בהם ע' שנה ואם בגבורות שמונים שנה. בן תשעים לשוח כלומר שהולך בשחיית הקומה ומיאם לבני העול' ואין ראוי לשוח הנה והנה אלא שיתכבד בביתו ויתפלל לה' כל רגעיו. והוא שיש שקורין זאת המילה בסבלת מלשון לשוח בשדה. בן מאה באלי מת ועבר ובטל מן העולם. וכל שכן שאם ישאר לו דעת שלא יוציאהו רק להפלות ולהתחנה ולבקשה:

(כז) בן בג בג אומר הפך בה כו' הזהירו שלא יספיק לו בהו' הקריאה הנסה לבד אלא שיהא הופך ומהפך בה כלומר כמה פעמים שאם יעשה כן הוא מוצא בה כל מה שמפקפק בלבו עליו והוא ענין דכולא בה. וכן הזהירו שלא יבט' בזכרונהו וידיעתו אלא יחזר בה תמיד ויזקין עמה ויבלה נפשו עליה ולא יסיר ממנה בענין אימרם (בחגיגה ד"ט ע"ב) אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים

(כז) בן בג בג אומר הפך בה והפך בה דכולא בה ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע שאין לך מדה טובה הימנה:

ספורנו

עד לרבעים שנה ואחר החמשים תביט ירידת הכחות מבוארת כלומר ומבן חמשים שנה יסוב מלבח העבודה. ובזה העיר ולזן על המדיולות להשיג חיי עולם בעוד הכוחות המם הו בתקפם כמו שהעיד שלמה בלמרו וזכור את בוראך בימי בחורותיך עד לבאר לא יבואו ימי הרעה:

(כז) **הפך** בה כו'. הפוך בתורה להבין ולהביט בפלאות ממנה ולא תצטרך לספרי פילוסופי התויית וחוקריהם. דכולא בה ובה תחזי תרית:

מופתים שכליים על דעות למתיות בענין התלדי ובהשחרות הנפש וזולתם שהם עיקרי התחקר הרצוי להתבונן ולירחה להם השל יתברך כי זה כל האדם. וכל עיקר כוונת התורה ובהיות כי לא ירחה לך ולא ימלט כל זה מדברי התורה זולתי אחר ההשתדלות ועמל בלמרו להם תבקשנ' בכסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה' ודעת קדושים תמלא אמר בן הא שלא ימנע האדם מזה העמל כלל. כי למנע כל מה שיגדל העמל הגדל מעלת הנפש השכלית לחיי עולם בלמרו לקח מכתתי טמדה לי:

פרי

למי ששונה מאה ואחת וזהו ענין סיב ובלה בה ומינה לא תזיע שאין לך מדה טובה הימנה :

(כח) **בן** הא הא אומר לפום צער' אגרא פי' אגרא היא במקום פרי כמו שפי' למעלה. כפי מה שיתעמל בתורה ימשך ממנה פרי נבחר ר"ל השגת האמת כי קריא' המניח' והתענוג לא תרד חדרי בטן ואמר ז"ל אף חכמתי עמדה לי חכמה שלמדתי באף עמדה לי. ויש לפ' לפום צערא אגר' שהלמיד בצדקות ודומיהן הוא לפי ענין האיש ועמלו בפעולות הטובות כמאמר כדבעי ליה לא עבד. וכאומרם ז"ל (סוף מס' מנחות) אחד המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין לבו לשמים. ובברייתא של ר"ן (בפי"ב) אמרו מעשה בהלל הזקן שהיה מהלך בדרך פגע בבני אדם שהיו מביאין חמה אמר להם בכמה הסאה אמ"ל בב' דינרין פגע באחרים אמ"ל בכמה הסאה אמ"ל בג' דינרין התחיל מתמיה עליהם אמ"ל לפום צערא אגרא כלו' שאנו מביאין אותה יותר רחוק :

ובכאן נשלמו משניו' המסכתא אלא שבספרינו נתיספ' ברייתא גדולה (עי' לקמן אריכות דברים בענין עפ"י כת"י ן' כ"ט) וצירפוה עם משנת בן בג בג עד שעשו ממנה עם אות' משנה פ"ו והברייתא היא בנוסח זה. תניא ר"י הנשיא אומר עז פנים לגיהנם ובשת פנים לג"ע עז פנים ר"א אומר ממזר ד' יהושע אומר בן הנדה רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. דאב"י אומר אף לא עמדו רגלי אבותיו על הר סיני. ובמס' כלה אמרו על זו של רע"ק אמ"ל לרע"ק עקיבא היאך תנוח דעתך לחלוק על חברך בין כך עבר אחד לפניהם בקומה זקופה הלך רע"ק אצל אמו אמר לה אם תגלה לי מה שאני שואל לך אני מביאך לחיי העוה"ב אמר' לו השבע לי נשבע לה ובטל בלבו אמר לה מה טיבו של ולד זה אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירסתי נדה ופי' ממני בעלי ובעלני שושבינו קרא על עצמו סוד ה' ליריאיו. התירו לעצמם דבר זה להזהיר האדם מאלו המדות שהם סיבת המות הנצחי והאבדון ויחוש כל אדם בעצמו שלא

(כח) בן הא הא אומר לפום צערא אגרא :

(מכנת ר"ח בן עקביה תמצא בסוף פרק בכו) :

פתח עינים

(כח) **בן** הא הא אומר לפום צערא אגרא אפשר לפר' במה ששמעתי וכמדומה לי העטרת ראשי אבא מארי זלה"ה פירוש פ' קוה אל ה' ושמור דרכו וכו' בהכרת רשעים תראה במ"ש בסוף מכות על פ' עושה אלה לא ימוט לעולם כשהיה מגיע ר"ג למקרא זה היה בוכה אמר מאן דעביד כלהו הוא דלא ימוט הא דעביד חדא מינייהו ימוט א"ל ר"ע אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה בכלהו אין בחדא מינייהו לא אלא בכל אלה באחת מאלה ה"נ עושה אלה אחת מאלה וז"ש קוה אל ה' ושמור דרכו אפי' מצוה אחת שתהיה כמאמרה וכתקונה בכל עניניה ועניפיה ובדרך א' לבד וירוממוך ברשת ארץ. וכי תימא הפ' אומר עושה אלה לא ימוט דמשמע עד דעביד כלהו לז"א בהכרת רשעים תראה כלו' הביטה וראה בכריתו' נאמר אל תטמאו בכל אלה ומוכרח אפי' אחת מאלה וא"כ מדה טובה מרובה דאפי' באחת זוכה לעה"ב ושפיר אמינא ושמור דרכו אפי' מצוה אחת ע"כ שמעתי ואפשר דזה רמז לפום צערא כפי העונש שמוכרח אפי' אחת משם אתה למד אגרא שהשכר יגדל אף על אחת כמ"ש ושמור דרכו. ואחר זמן רב מצאתי שפירוש פ' קוה לה' ושמור דרכו הנז' הנה הוא בס' זהב שיבה להרב המפורסי' מהר"ש אלגאזי זצ"ל בסוף מכות דף ע"ז דפוס אשכנז ע"ש :

ב) **ועוד** יראה במ"ש יגע ר' בון בכ"ח שנה מה שתלמיד ותיק יגע בק' שנה ודקדק מהרא"ח כי הנה בחורי ישראל

לבא לידי חשד כ"ש בדברים מכוערים וזה חלק אחד מחלק לשוה"ד דמותדי' ר"ל לספר בגנות החיטא לסיבת אזהרת האחרים שלא יכשלו בעון ההוא כמו שביארנו בחיבור התשובה. ואמר אח"כ בבדייתא זו על כולם ר"ל ע"כ הפסולין כשאדם מתחתן בהם אליהו כופתו והקב"ה חותם ואומר אוי לו לפוסל את זרעו ופוגם את משפחתו ונושא אשה שאינה הוגנת לו מלמד שכל הנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו והקב"ה רוצעו. ולקח דרך משל אליהו להיותו מבחר האנשים אחד מש"ד ע"ה ושנתפרסם לכל שעלה לשמים (א"ה ולע"ד פי' עוד שני טעמים אחרים בחי' לקידושין לד"ע ע"ח יל"ש) הכוונה שנבחר המין יקיצו בו וירחיקו ממנו וישאר הדבר קיים לדורות והוא משל החתום. ואמר אח"כ וכל הפסול פוסל ואינו מדבר בשבחה מעולם ואמר שמואל במומו הוא פוסל. סוף אדם למות סוף בהמה לשחיטה הכל למיתה הם עומדים תניא ר"י אומר אשרי מי שגדל בתורה ועמל בתור' ועיש' נ"ר ליוצרי גדל בש"ט ונפטר בש"ט מן העולם ועליו אמר שלמה בחכמתו טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו למוד תור' הרבה ויתנו לך שכר הרבה ודע מתן שכרן של צדיקים לע"ל:

פתח עינים

ישראל הנפטרי' בקלרות שנים יש להם טענת שאם היו חיים היו עושין מלות והקב"ה משלם להם שכרם ומה יתרון למי שיגע בכל כחו כר' בון והשיב כי להנפטרי' בקלרות שנים שבחייהם לא סגלו כ"כ מעשים טובים אף שיטענו שאם היו חיים היו מקיימי מלות משלם להם שכרן כפועל בטל אך אותה שהם כר' בון שיגעו מאד בתורה ובמלות הקב"ה פורע להם משלם עכ"ד וז"ש בן הא הא כלפי הנפטר כשהוא נער לפום לערא כפי הלער ויגיעה שיגע בחייו כן הוא אגרא השכר שנוטל אחר פטירתו על טענת אם היה חי היה עושה מלות והקב"ה משלם לו ולפום לערא אגרא שאם בעה"ז לא היה יגע כל כך לעה"ב משלם לו על טענה הנז' שכרו כפועל בטל ואם עשה כר' בון הנה שכרו משלם לשלם לו אחרי מותו כאלו היה בחיים:

ג) **א"נ** אפבר במ"ש איזהו תשובה גמורה באותו פ' באותה אשה וכו' ויש ס"ד דמי שעבר עבירה ושב כי פגע באותה אשה וכו' גדל לערו יותר מלדיק שפגע באשה זו והו"א דהשב לא יהיה לו תוספ' שכר על לערו מאחר דזה נמשך ממה שהיה רשע ועבר עבירה ואיך זה יהיה לו לעזר לקבל שכר יותר. לז"א אין הדבר כן אלא לפום לערא אגרא ואע"ג דהלער הזה הוא גרם כדעבד איסורא מ"מ בא בשכרו יותר וכמ"ש במקום שבעלי תשובה עומדין אין לדיקי' גמורים יכולין לעמוד וכתב הרמב"ם דהטעם שטעם טעם האיסור ופירש:

ד) **אי** יאמר במה שידוע דהנפש השפלה אינה פוגמ' כל כך בחטאתה כי אינה פוגמת אלא כפי בחינתה. אבל נפש לדיק שעושה מעשה זה עלמו הוא פוגם יותר כפי עילוי נשמתו וכמ"ש הקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה כי לגדולת נשמתם כל שהוא הוא פגם גדול. וכדי שלא נאמר דזה הדקדוק הוא דוקא בעניני חטא אבל בקיום מלות הכל שוים לז"א לפום לערא העונש שמקבל על החטא כן הוא השכר בלדיק ובינוני שעשו מלוה אחת אין שכרם שוה דלדיק גדול שכרו כשם שהוא מדקדק עמו כחוט השערה:

ה) **א"נ** במ"ש מהרח"ו זל"ל ששאל לרבו דעיניו הרואות בתלמוד ומדרשים שמעשים טובים ומדות וקדושת התנאים ואמוראים הוא דבר מבהיל ולא יוכל האדם בדורנו לעשות אחת מאלף. והשיב לו הרב זל"ל דעתה גברה מאד הסט"א והמעט שעושים אתה אלהים חשבה לטובה כהרבה שהיו עושים הראשונים וז"ש לפום לערא כי בדור אחרון הרבה עיכובים וטרדות אגרא כן הקב"ה קובע שכר כי התגברות הסט"א גורם והגם דמעשים אלו

הטיבים

פרק ששי. פרק ר׳ מאיר.

שנו חכמים בלשון המשנה ברוך שבחר בהם ובמשנתם.

(א) רבי מאיר אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה ולא עוד אלא שכל העולם כלו כדאי הוא לו נקרא ריע אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות משמח את המקום משמח את הבריות ומלבשתו ענוה ויראה ומכשרתו להיות צדיק חסיד ישר ונאמן ומרחקתו מן החטא ומקרבתו לידי זכות ונהנין ממנו עצה ותושיה בינה וגבורה שנאמר לי עצה ותושיה אני בינה לי גבורה ונותנת לו מלכות וממשלה וחקור דין ומגלין לו רזי תורה ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והוי צנוע וארך רוח ומוחל על עלבונו ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:

(ב) אמר רבי יהושע בן לוי בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת

פתח עינים

הטובים כלא חשיבי לגבי מעשה התנאים לפי דורם של האחרונים הוא חשוב הרבה:

ו) **ועוד** יראה דרך הלציי במשז״ל עד שאתה מבקש שיכנסו ד״ת לתוך מעיך בקש רחמים שלא יכנסו מעדנים בתוך גופך וז״ש לפוס לערא ר״ל לפה לערא כלומר אם נלטערת בפיך שלא הכנסת מעדנים או שהרעב׳ עלמך למ״ד אגרא הכל ישולם שכרו משלם כדת מה לעשות:

ז) **ויראה** דקאי אמשנה דלעיל הפוך בה וכו׳ ופירש הרב מהרש״א באהבת עולם דף קי״א במ״ש פשפש ולא מלא יתלה בביטול תורה דהכונה פשפש ולא מלא שהיסורין הם מדה כנגד מדה יתלה בביטול תורה דעל ביטול תורה לודקים כל מיני יסורין ועל זה אמר לפוס לערא בביטול תורה שלודקים כל מיני יסורין כן הוא אגרא הנה שכר הלימוד כאלו תקן כל הגוף:

ספורנו

(א) **נקרא** ריע. שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית בהיותו עוזר להשיג התכלית המכוון מאתו יתברך. כאמרו ולי מה יקרו רעיך אל. אוהב את הבריות בהיטיבו להם כמדת בוראו הטוב והמטיב. כאמרו והלכת בדרכיו. ומלבשתו ענוה ויראה שהם מיני זהירות. ומכשרתו להיות לדיק וחסיד שהם מיני זריזות כאמרם ז״ל זהירות מביאה לידי זריזות ונהנין ממנו להבין ולהורות לזולתו דרכי תיי עולם ותיי שעה. ממשלה. להישיר זולתו במדיניות גם כן רזי תורה באלקיות כמעין להוסיף דעת גם בדברים בלתי נכללים בתורה. ויהא לנוע שקונה בה תכונות מעשים טובים:

(ב) **עלבונה** של תורה. כשאין האדם מחשיבה להתבונן בה ולהבין התועלת הנמשך ממנה ולזה נקרא נזוף שיקרה לו שיקראהו הנוער בו בשם פחות

(א) **שנו** חכמים בלשון המשנה עמ״ש בעניותנו בקונטרים דברים אחדים דרוש י״א בס״ד ודרוש ל׳:

ודע שפירוש הרמב״ם לפרק זה אשר במשניות עם פי׳ הרמב״ם ובש״ם. פירוש פרק זה אינו מהרמב״ם כאשר יכיר המעיין ממטבע הלשון ועוד יראה הרואה שהוא מועתק מפירוש רש״י למסכתא זו הגם שיש קלת שינוי. ועל הרוב שהרמב״ם לא פירש אלא ה׳ פרקי שהם משניות ואחריו החזיק גם רבינו עובדיה. אלא שהמעתיקי׳ אחרונים או המדפיסים לקחו פי׳ רש״י לפרק זה וסמכוהו לפי׳ הרמב״ם כנ״ל פשוט:

(ב) **אריב״ל** בכל יום ויום בת קול וכו׳ עמ״ש בעניותנו באורך במשנה זו בקונט׳ דברים אחדים דרוש ה׳ בס״ד ובדרוש י״ט ודרוש ל׳:

שכן

ואומרת. אוי להם לבריות מעלבונה של תורה שכל מי שאינו עוסק בתורה נקרא נזוף. שנאמר נזם זהב באף חזיר אשה יפה וסרת טעם: ואומר והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות. אל תקרא חרות אלא חירות שאין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתלמוד תורה וכל מי שעוסק בתלמוד תורה הרי זה מתעלה שנאמר וממתנה נחליאל ומנחליאל במות: (ג) הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת צריך לנהוג בו כבוד שכן מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו שנאמר ואתה אנוש כערכי אלופי ומיודעי: והלא דברים קל וחומר ומה דוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד קראו רבו אלופו ומיודעו הלומד מחבירו פרק אחד או הלכה אחת או פסוק אחד או דבור אחד או אפילו אות אחת על אחת כמה וכמה שצריך לנהוג בו כבוד ואין כבוד אלא תורה שנאמר כבוד חכמים ינחלו ותמימים ינחלו טוב. ואין טוב אלא תורה שנאמר כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו:

כך

ספורנו

פחות על דרך עיא עיא ראה מי קורא לך בחוץ והביא ראיה על זה ממה שאמר שהאשה היפה אשר לא יטעם הטועם את יפיה היא כמו נזם זהב באף חזיר שאינו מכיר ערך ותשיבות הזהב וקרא הבלתי טועם יופי היפה בשם חזיר וזה אם כן יקרה למי שאינו עוסק בתורה מבלי אין אגלו הכרת מעלתה ותועלתה ונתן טעם על שם שהנזיפה ראויה לו מפני שהוא בהתרשלותו מאבד ממנו השגת תועלת וכבוד רב:

(ג) **הלומד** מחבירו כו'. ומאחר שמי שלא ילמוד תורה ראוי לעלבון הנזיפה הנה מי שיהיה מקנה לאדם כבוד שהוא הפך העלבון ראוי לכבוד והביא ראיה שבענין זה ראוי לנהוג כבוד אפילו במי שלמטה ממנו מדוד המלך שנהג כבוד באחיתופל שהיה למטה ממנו. והביא ראיה על מה שאמר אפילו אות אחת. כאומרו אין כבוד אלא תורה כלומר שהתורה היא בעצמה כבוד לא סבת כבוד בלבד והנה על כל חלק מהכבוד יצדק שם כבוד במשפט כל מתדמה התלקים והביא ראיה על זה שהתורה בעצמה היא כבוד ממה שכתב כבוד חכמים ינחלו. והביא על שבאומרו ינחלו. אמר זה על התורה שקרא אותה כבוד ממה שנאמר ותמימים ינחלו שהטוב

הגמור

פתח עינים

(ג) **שכן** מצינו בדוד מלך ישראל שלא למד מאחיתופל אלא שני דברים בלבד וכו' הקשה בס' עץ אבות והא גמר תו מיניה למכתב שם אחספא וכו' ותירץ דההיא שעתא אכתי לא אגמריה טפי וכו' ע"ש ונעלמו ממנו דברי רש"י בסוכה דף נ"ג דמשמע מדבריו דכבר דוד הע"ה יודע היה הדין זה אלא שלא רצה להורות בפני אחיתופל וכמ"ש בפתח עינים מס' סוכה ונדפס סוף קונטרס שמחת הרגל וע"ש. ובשם הגדולים כתבתי בקונט' חסדי אבות במשנה זו. וענין לימוד אות אחד מדוד המלך שלמד שני דברים עיין בס' מעשה רקח להגאון מהר"א מקראקא זצ"ל דפריק שפיר עד כאן לשונו. ועתה אמת אגיד דחזרתי לעת הלום לראו' דברי הגאון הנז' ולא הונח לי דמאי דקאמר דבאות א' יש שני דברים כגון מדם הפר דגורעין ומוסיפין כאלו כתיב דם מהפר ע"ש. איברא דבכל אות מהתורה יש דברים רבים מאד מפרד"ם. אמנם אי לא למד אלא אות אחת כגון עוממות או אוממות ולא פירש הלימודים אע"ג דאיכא טובא באות זה אי לא אגמריה אלא האות פשוט לחוד לא דמי לדהע"ה דאחיתופל אגמריה ב' דברים ממש וזה מבואר. והיותר נכון דבהדרגה קיליף וכמ"ש

המפרשים

(ד) כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך אשריך בעולם הזה וטוב לך לעולם הבא:

(ה) אל תבקש גדולה לעצמך ואל תהמוד כבוד יותר מלמודך עשה ואל תתאוה לשלחנם של מלכים ששלחנך גדול משלחנם וכתרך גדול מ־תרם ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך:

(ו) גדולה תורה יותר מן הכהונה ומן המלכות: שהמלכות נקנית בשלשים מעלות

פתח עינים

המפרשים. ועמ"ש בעניותנו דרך דרש בס' הקטן ראש דוד פ' שמיני בס"ד.

(ד) **כך** היא דרכה של תורה פת במלח וכו' אפשר לפ' דהכונה דכל כך יהיה חשקו גדול ונמרץ בתורה שיסיר מעייניו מכל עניינו וקנייניו ולרב חשקו לא ידע לאכול ולא לישן כי כל לבו ודעתו בתורה וממילא אם יזכה לזה בלי שום מכרית ימלא דיאכל מעט פת במלח ומעט מים וישן בארץ כדי לעסוק בתורה ולא שיעשנו לסיגוף רק מאהבתו ותשקו בתורה על דרך מ"ש הרב ראשית חכמה שער אהבה פ"ד משם רבינו יצחק דמן עכי ז"ל במעשה החושק בבת מלך ע"ש כי החושק בדבר א' גורם להסיר דעתו מכל שאר דברים. וז"ש כך היא דרכה של תורה מי שרוצה לזכות אליה הוא יגיע חשקו לידבק בה מאד ומזה יבא פת במלח וכו' ובתורה אתה עמל ואז ודאי התורה תגלה סתריה לו:

(ו) **והכהונה** בכ"ד מעלות. מצאתי כתוב בס' ישן נושן כ"י וז"ל הכהונה נתנת בכ"ד מעלות וכנגדם נתנו כ"ד מתנות ואלו הם. קדושה · טהרה בגדי שש. פארי המגבעות לכבוד ולתפארת פאר תספורת ראש כל שלשים יום. לנפש לא יטמא. לא יקרחו קרחה בראשם. ופאת זקנם לא יגלחו ובבשרם לא ישרטו שרטת. אשה זונה וחללה ואשה גרושה מאשה לא יקחו · כל אשר בו מום לא יקרב איש עור. ולא פסח. ולא חרום. ולא שרוע. ולא שבר יד. ולא שבר רגל. ולא גבן. ולא דק. ולא הבלול בעינו. ולא גרב. ולא יפלת. ולא מרות אשך. ולא בעל מום אחר. וחייבים לנקות עצמם מכל כיעור עכ"ל ולפי שראיתי למפ' שפירשו בכ"ד מעלות שהם כ"ד מתנות כהונה לכן העתקתי פירוש הנז' דהנאני דא"ש טפי לשון כ"ד מעלות: ומה גם לפי ע"ש הרב כלי יקר שנתנה לכהנים עוד מתנת תמשה ועשרים והיא גדולה מהכ"ד והיא ברכ' כהני' וזו כ"ה תברכו עיין בספרו פ' נשא ופ' קרח ולפירוש המפרשים הול"ל כ"ה מעלות לדברי הרב הנז' אכן לפי הרב הכותב הנז' ניחא:

ספורנו

הגמור לנפש השכלי הנותן לה מציאות ותיי עולם הוא התורה העיונית. והביא ראיה על זה ממה שאמר כי לקח טוב נתתי לכם ובאר שזה הטוב הוא התורה כאמרו תורתי אל תעזובו:

(ד) **כך** היא דרכה של תורה כו'. הזהיר משני דברים אשר הם על הרוב המונעים האדם מעסוק בתורה בלי ספק האחד הוא התפך בתענוגי הגוף ואמר שהעוסק בתורה צריך שיסתפק בהכרחי לחיי שעה ולא יאבד זמנו לבקש מותרות:

(ה) **אל** תבקש גדולה לעצמך כו'. והשני הוא הכוסף אל הגדולה והמעלה בחיי שעה ואמר שצריך שלא יחמוד להוסיף כבוד בעולם הזה יותר מלימודו ר"ל יותר ממה שהורגל בו כפי מדרגתו בחיי שעה ואמר בהשגת התורה ימצא חיים כבוד גדולי המעלה מכל זולתם:

(ו) **גדולה** תורה כו'. כבר אמרו שלשה כתרים הם כתר תורה כתר כהונה וכתר מלכות ובזה אמר שכתר התורה גדול מן השני כתרים הנשארים

מעלות והכהונה בעשרים וארבע והתורה נקנית בארבעים ושמונה דברים. ואלו הן בתלמוד בשמיעת האוזן בעריכות שפתים בבינת הלב באימה ביראה בענוה בשמחה בטהרה בשמוש חכמים בדקדוק חברים בפלפול התלמידים בישוב במקרא במשנה במיעוט סחורה במיעוט דרך ארץ במיעוט תענוג במיעוט שינה במיעוט שיחה במיעוט שחוק בארך אפים בלב טוב באמונת חכמים בקבלת היסורין המביר את מקומו והשמח בחלקו והעושה סיג לדבריו ואינו מחזיק טובה לעצמו אהוב אוהב את המקום אוהב את הבריות אוהב את הצדקות אוהב את המשרים אוהב את התוכחות ומתרחק מן הכבוד ולא מגים לבו בתלמודו ואינו שמח בהוראה נושא בעול עם חברו ומכריעו לכף זכות ומעמידו על האמת ומעמידו על השלום ומתיישב לבו בתלמודו שואל ומשיב שומע ומוסיף הלומד על מנת ללמד והלומד על מנת לעשות המחכים את רבו והמכוון את שמועתו והאומר דבר בשם אומרו הא למדת כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי:

(ז) גדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא שנאמר כי חיים הם למוצאיהם ולכל בשרו מרפא. ואומר רפאות תהי לשרך ושקוי לעצמותיך: ואומר עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר: ואומר כי לוית חן הם לראשך וענקים לגרגרותיך: ואומר תתן לראשך לוית חן עטרת תפארת תמגנך: ואומר כי בי ירבו ימיך ויוסיפו לך שנות חיים: ואומר אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד: ואומר כי אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך. ואומר דרכי׳ דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום:

(ח) רבי שמעון בן יהודה משום רבי שמעון בן יוחאי אומר הנוי והכח והעושר והכבוד

ספורנו

הנשארים. וזה כי אמנם כתר המלכות נקנה בשלשים מעלות כלם גשמיות מסבבות כבוד בחיי שעה והם הנזכרות במשפט המלוכה אשר בהם שרשים מתפשטים לענפים רבים והמלך מותר בהם לפחות בצורך מלחמה וכן כתר כהונה נקנית בכ״ד מתנות כהונה אשר בהן תהיה כבוד הכהונה כאמרו לך נתתים למשחה וכלן גשמיות מקנות כבוד בחיי שעה. אמנם כתר תורה נקנה בהפך זה כי אמנם כל אלה שהזכיר אינם מעלות אבל דברים מבדילים ומפרישים האדם מן החמריות ומכבוד חיי שעה ותכלית זה בהכרח הוא להקנות כבוד לחיי עולם אשר אין בינו ובין כבוד חיי שעה שום ערך והדמות. ואמר שמתנות הכבוד לחיי עולם היא אמירה הדבר בשם אומרו. כמו שאמרו ז״ל ששפתיו דובבות בקבר ומכאן אתה למד שזאת המדה מביאה גאולה לעולם בחיי שעה ובחיי עולם שהרי מענין דובב שפתי ישנים למדנו למדת גאולתה לחיי עולם מיד המקטריגים וממדת הדין ועל הגאולה הנמשכת מזאת המדה לחיי שעה הביא ראיה ממה שנאמר ותאמר אסתר למלך בשם מרדכי שהיה זה סבה לגאולה בחיי שעה:

(ז) **גדולה** תורה כו׳. כבר מנו חכמים קצת מצות שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא ובתוכם אמרו תלמיד תורה כנגד כלם. ובזה אמר שהתורה נותנת חיים ואישור במדרגות שונות בעולם הזה ובעולם הבא. והביא ראיה באלו הכתובים על היותה מסבבת חיי העולם הזה. וכן על האישור בם כפי טוב כוונת העוסק בה וכפי רב השתדלותו:

(ח) **נאה** לצדיקים כו׳. אמר שהוא נאה

והכבוד והחכמה והזקנה והשיבה והבנים נאה לצדיקים ונאה לעולם שנאמר עטרת תפארת שיבה בדרך צדקה תמצא: ואומר תפארת בחורים כחם והדר זקנים שיבה: ואומר עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם: ואומר והפרה הלבנה ובושה החמה כי מלך יי צבאות כהו ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד:

(ט) רבי שמעון בן מנסיא אומר אלו שבע מדות שמנו חכמים לצדיקים כלם נתקימו ברבי ובבניו: אמר רבי יוסי בן קסמא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ופגע בי אדם אחד ונתן לי שלום והחזרתי לו שלום אמר לי רבי מאיזה מקום אתה אמרתי לו מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אני אמר לי רבי רצונך שתדור עמנו במקומנו ואני אתן לך אלף אלפים דינרי זהב ואבנים טובות ומרגליות אמרתי לו אם אתה נותן לי כל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות שבעולם איני דר אלא במקום תורה וכן כתוב בספר תהלים על ידי דוד מלך ישראל טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף: ולא עוד שבשעת פטירתו של אדם אין מלוין לו לאדם לא כסף ולא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות אלא תורה ומעשים טובים בלבד שנאמר בהתהלכך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך והקיצות היא תשיחך: בהתהלכך תנחה אותך בעולם הזה בשכבך תשמור עליך בקבר והקיצות היא תשיחך לעולם הבא. ואומר לי הכסף ולי הזהב נאום יי צבאות:

(י) המשה קנינים קנה הקדוש ברוך הוא בעולמו ואלו הן תורה קנין אחד:

ספורנו

נאה לצדיקים ונאה לעולם שיהיו לצדיקים אלו ההצלחות ויתמיד בהם זמן ארוך כדי שיוכלו להיטב לזולתם וראוי להתפלל על צדיקי הדוד שיעינו כל אלה ההצלחות לטובתם ולתועלת בני דורם והביא ראיה על קצתם מן המקראות:

(ט) **אלו** שבע מדות כו'. העיד רבי שמעון בן מנסיא שאין זה איפשר רחוק שימצאו כל אלה ההצלחות יחדו בצדיקים. והעיד כי אמנם כלם יחד נמצאו בדורו ברבי ובניו:

אלא תורה ומעשים טובים בלבד: ושתי אלה לא ישיגו על השלמות זולתי בחברת תופשי התורה העוסקים בתורה ובמעשים טובים. וזה כי בחברתם יוסיף דעת בתורה וירגיל עצמו במעשים טובים כמותם וכשייטיב האדם שם לזולתו תהיה הטבתו לבני אדם מהוגנים ומביא ראיה על שהתורה מלוה את האדם בשעת פטירתו. ממה שכתוב בשכבך תשמור עליך שלא יצטער בקבר והביא ראיה על היות הזהב והכסף בלתי נחשבים אצל בעל הנסיון בערך אל התורה מדברי דוד המלך שנסה זה ברב עשרו ואמר טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף. והביא ראיה שאין ראוי להשתמש בכסף וזהב הבלתי הכרחיים לחיי שעה חנא כשנשתמש בהן לכבודו יתברך. ממה שכתוב לי הכסף ולי הזהב אמר יי צבאות:

(י) **המשה** קנינים כו'. אמר שתכלית שכוון האל יתברך לקנותו ולהשיג במה שברא נשלם בחמשה דברים. ואמר שהראשון הוא התורה שהוא לשלמות נמצא בחיריי שיהיה בצלמו יתברך ובדמותו והביא ראיה על זה שנאמר אני חכמה כולי יי קנני ראשית דרכו והשני הוא מציאות שמים וארץ אשר במציאותם נמצא

שמים וארץ קנין אחד אברהם קנין אחד ישראל קנין אחד בית המקדש קנין אחד: תורה מנין דכתיב יי קנני ראשית דרכו קדם מפעליו מאז: שמים וארץ מנין דכתיב כה אמר יי השמים כסאי והארץ הדם רגלי אי זה בית אשר תבנו לי ואי זה מקום מנוחתי: ואומר מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית מלאה הארץ קניניך: אברהם מנין דכתיב ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ: ישראל מנין דכתיב עד יעבור עמך יי עד יעבור עם זו קנית: ואומר לקדושים אשר בארץ המה ואדירי כל חפצי בם: בית המקדש מנין דכתיב מכון לשבתך פעלת יי מקדש אדני כוננו ידיך: ואומר ויביאם אל גבול קדשו הר זה קנתה-ימינו: (יא) כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא לכבודו שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו ואומר יי ימלוך לעולם ועד:

רבי

ספורנו

נמצא המין האנושי המוכן להיות אותו השלם אשר כוון הוא יתברך בבריאה והביא ראיה על זה ממה שנאמר השמים כסאי והארץ הדום רגלי כולי ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי ומזה התבאר שזה הנמצא החרד ומשתדל בדבר האל יתברך שהוא התורה הוא המכוון במציאות שמים וארץ וכן הביא ראיה וממה שנאמר מה רבו מעשיך יי כלם בחכמה עשית הנאמר אחר שספר חדוש שמים וארץ. כלומר שכל מה שהמציא היה בשביל החכמה אשר התכלית המכוון בה נשלם בארץ כאמרו מלאה הארץ קניניך. והקנין השלישי היה אברהם אשר הוא לבדו בדורו היה אותו הנמצא המכוון. והביא ראיה על זה ממה שאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ. כלומר שבמציאות אברהם נעשה האל יתברך עליון קונה שמים וארץ בהשיגו יתברך בהם התכלית המכוון. והקנין הרביעי היה ישראל שבין כל העמים לא נשלם תכלית כוונתו ונשלם בישראל והביא ראיה ממה שנאמר עם זו קנית. כלומר שבזה העם לבדו בין כל העמים נשלם השגת החפץ האלקי וקנינו. והקנין החמישי היה בית המקדש אשר בו לבדו בין כל המקומות נשלם החפץ והתכלית האלקי. והביא ראיה על זה ממה שנאמר מקדש יי כוננו ידיך. כלומר שבשביל המקדש שפעל כוננו ידיו שאר הנמצאות הגשמיות. ולבאר שזה נאמר על בית עולמים ולא על משכן שלה הביא ראיה ממה שנאמר הר זה קנתה ימינו. ובהיות כבודו יתברך השלם בכל מיני התכלית היה זה בהכרח תכלית כוונתו והביא ראיה על זה ממה שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וממה שנאמר כוננו ידיך יי ימלוך כלומר שכוונת כל מה שכוננו ידיו היה שימלוך לעולם ועד. וימלא כבודו את כל הארץ אמן ואמן:

אמר שכדי שיהי' לכל א' מישראל איזה חלק לעולם הבא הרבה להם תורה ומצוות שבאחת מהם שיקיים לשמו יקנה בה איזהו חלק לחיי עולם באמרם ז"ל בביאור מה שנאמר לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק למי שלא קיים אפילו חוק אחד והביא ראיה על זה ממה שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. כלומר שכדי לצדק את ישראל חפץ להגדיל את התורה ולהרבות את המצות למען יצדק כל אחד מהם באיזה חלק מהתורה והמצות ויהיו כלם זוכים לחיי העולם הבא:

רבי חנניא **ן׳** עקשיא אומר רצה הקב״ה לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר. ע״כ. ופי׳ דברי ר״ח הוא שהאדם נמשך מאד אחר התומר האסור עליו כי יצר לב האדם רע מנעוריו. ואם יקרה בקצת יחידים ימלטו ממנו למוב מזנם וקלות הבנתם עם רוב השהרלות׳ בלמוד כענין באבות הקדומים ר״ל שם ועבר ונח ואברהם יצחק ויעקב רוב העולם נמברים בידו לצמיהו׳ אן גואל ולבחירה האבות רצה לזכות את הבנים והרבה להם תורה ומצות והשרות רבות ימלט בהם מידו ויבא לשלימות ושאר הדברים הם דברים פשוטים וכן לא רציתי לפרש בה כלום אחר שאינו מן המסכתא. וכן מצינו בקצת מחזורים בריית׳א אחרת קרויה פרקו של רבי מאיר והם דברים מעורבים מברייתא של דרך ארץ ומשאר ברייתות ורובם דברים פשומים ג״כ אין בהם צורך לבאר בלל.

רבי חנניה בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר יי חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

ואעפ״י טיש קצת דברים אפשר לגלגל עליהם כמה דברים משלימות המדות והמוסרים נמנעתי מזה אחר שאינו מן המסכתא: וזה נמצא בהוצאה ראשונה בסוף פ״ה ועפ״ן יובנו דבריו פה:

תקונים הגהות והערות להשחיטה.

דף ח' ע"ב כתוב בספרינו קצת ברייתות שאמרו שם תנא וכו' עי' לקמן בתקוני המסכיות ותמלא זה הענין:

דף ט' הן בחבור הגדול הזה הנקרא בית הבחירה וכו' מזכריו מלא נרשה כי פירושיו וחדושיו הנקרשים בפי המהרוניס בשות עשק כל ימיו מימי בחרותו עד זמן נ"א לימי חייו חבל פסקיו סוף החבור הגדול בית הבחירה כי חותם מלאכתו וגם רציה להעתיק לקרשות פירושו לפרקי תבות בית הבחירה ומלת זה מחזיקם: שם, שכל יודעין ל"ל יודעיו:

דף י' בביטול דת, הנקודה תחר מלת דת נמחק:

שם ע"ב ושם תמצאה נדפס, כן כי דעתי תתחלה לך תה"כ נחתתי מלת ליקר שער הספר ותי"ם כי לקח מועד תוליאם לתבור בפני עלמם:

דף י"ב ביחזקל מי הוה, ל"ל ביחזקאל (ל' נ') מהוא סוא וכו' עוד שם מי הוה הוה ל"ל מסיס סוס:

דף י"ג ע"ב אמ"ר שילא, בנוסח הירושלמי תחר לפני דפוס דעסיק ודפוס ווינ"ר לית לן בפי' נסים" וכו' וכנה נוסחת הרב המאירי נוסחת נכונה, כי הנרסת תחר לפניו אין לה מובן וזה פתבנן הירושלמי פ' תלו דברים דף כ' ע"ל ג' סניתו כתבן בעוס"ו וירבו חיי הע"ם ותלו הן יוכתן בן שמוע ותלעזר בן עזריה וזקני בתירה יוכתן בן שמוע מ"ר לית לן בפי' נסים מתחורי הקורייון עכ"ל והנה מה נוכל לכוון בתלה שלם תלות (?) לית הוה תלה והקוריין סוא המרינה יע"ם בק"ע ופ"מ ועי' ערוך ערך קרסף ועי' בזה היטב ותמלא הדבר נכון ומזה נ"ב רש' נכונה כי דברי רשעונים נחמדים מפז והנלחת ספרים יסניס לחור עולם מניח נחולה להרבה עניינים כלוחים בנסתרות ועלומים בלעיף הסבוסים:

דף י"ח ע"ב, שמעון בנו של גמליאל בן רבנו הקדוש עיין לקמן בתקוני המסכיות פ"ק מסבח י"ח:

דף י"ח ע"ב כפי מה שירונו מן השמים, עיין לקמן בתקוני המסכיות פ"ו מסבח ב':

דף י"ט ע"א סדר תנאים בברייתות ל"ל בתוספתות:

דף כ"ג ע"ב אמר ר' יוסף ן' אביותם כפי זמנו שהעמידו תחר ר' מסב ן' מכוך סוא ר' יוסף ן' תביתור ומדברי רבנו נוכל לפשר מה שנומלת בכי' המבורג על מלת הפיום להללה סדר תקיעות דר' יוסי בר תביתור היתום וידידי החכם המפורסם מו"ס שמוחל דוד לוחתו נרי"ו כתב במכתב עולת תמיד כעת תחת המכתם ומעיין תרוכות וקלרות בענין זה חם הי' חם תביתור חו חם מסקתו ע"ם כי דבריו נכונים בהשבל ודעת, והנה עפ"י נוסחת רבנו תביותם נוכל לפשר מ"ם חם חל המלח "יוסי בר תביתור היתום" ואיך נתחוה ונתהלח תשבתי שעות נפל בדברי רבנו ול"ל תביתור והרי"ם נתחלפה במ"ם תחל לפי הכ"י הנזכר ולפי הכ"י ניל שד"ל שכ' שם מלת היתים נרשה שמינה ע"ם וכך הי' נקרח:

דף כ"ד ע"ב הגדול שבזקנינו הרב ר' אברהם אב"ד מנרבונא, במלת זקנינו אין כוונתו לפי תבותיו רק הוח תלר נדולה וכבוד כמו זקני העיר וע"ו יש לי רחיות חזקות ואין כאן המקום להאריך, נס היוחסין כ' עליו (דפוס קרחקא דף קל"ח) והנחול שבכולם, והוח ר' תברהם בר יצחק הנקרח תב"ד חותן הרחב"ד (ר' תברהם בן דוד) בעני ונולד בחוחפליר כדברי שלמלת וכנ"ל נשיחת רבנותו בעיר נרבונא והרחב"ד התנ

יזכר לקמן וצ"ע מ"ם בענין זה בחבות לה"ם בתולדות ר' בחיי כי שם סתרכתי:

שם ר' מאיר בר יצחק מטראנקאטלייש וכן מוכיר בעל שה"ק שחבר ספר העזר וכ"כ המלמ"ס בפתור ופורס (פרק נ') והרב חיד"א כי שחבר נ"כ ספר המקנה והכא בזה המקום מזכיר הרב חיו"ד כי' יען בגיזן בספר העזר ומ"כ בעיניך קורת לחובי מרמה כי הוא הפתיחה לרבנו המאירי הפתוחה וגלוי לעיניך עי' לעיל מ"ש בסוף תולדות הרב כי בהגה תפסו להחכם כרמלי והחתם מתו והמה קנאים:

שם ר' נתן דטרנקאטלייש, הרב בעל התרומות מזכירו לפעמים הרבה פעמים כמו בפער ז' סי' ב' פער ג"ח סי' ד' מ', פער ג"כ סי' ס"ד ס"ה ובפער ז' סי' ד' כתב שר' נתן כי מלין טו"ת ור' נתן דיקן הוא מבני מבני של הרב כו"פ (עי' פ"ק נ"ם) ובפ"ז לריכין מהגהו להגיה בס' כו"פ קפיטל נ' .ובעל העזר (מבני של) זקני הרב ר' נתן בר הרב ר' מאירי כל זה לקחתי מדברי החכם כרמלי בתרומת הכ"ל ועיינתי בספר התרומות בכל המקומות המלוינים ונם בס' כו"פ ומלאתי הכל על נכון:

שם ר' יוסף אבן צדיק הוא ר' יוסף בן לדיק שמזכירו הרמב"ם לאחר מבר ס' עולם קטן נדפס כעת ע"י ידידי החכם יעלינעק דרטן בעיר ליפליג:

שם ואזהרות בקצת מועדות במנין המצות, נדפסו הרבה פעמים והיא מלאכת מחשבת מעשה רוקח בפסוקים מקולעים ונוהגים בתלות המערב לתומכן בהג השבועות גם הרב התשב"ץ ח"ח סי' ע"ב מזכירו עם התוספות והס' אחר מונח לפני הוא דפוס ל"ד עם פי' ר' משה מעוסי (בשנת תכ"ו):

שם ונפטר הרב אלפסי ז"ל בשנת ד'אלפים ותתפ"ג, החכם שד"ל בכרם חמד ח"ד לד ל"ג מעיר על מבוכה בענין יום פקירת הרי"ף כי לנוסח דפוס פרי"ף שבוניפע נפטר ביום שבת י"ח לייר ולנוסח דרך תמיס והכ"י שלו נפטר יום שלישי עשרה ימים לחייר ע"פ וגם מכבי מלאתי בחתר מקובלי די רוכי סי' 317 ברחמו כתובים ליום שיריס וכ' שם ח"ל ננזו מרון שקודם הרב הגדול רשם נולת מרימל רביזו יצחק מלפסי ביום שבת אחד ועשרים יום להדש לייר בעיר מלוזניה שבת ד' מלפים תתפ"ג לליריה ונחקק על קברו וכו' עכ"ל והרב התשב"ץ ח"ח תשובה ע"ב כ' ביום ג' בשבת עשרה ימים לירח סיון ד' מלפים תתפ"ג והגה לנוסחת התשב"ץ כיון החכם לולחתו בהשערתו וז"ל שם מעתה נניח ונחמר שמת לח בחייר ולח ניחסן מלח בסיון חו יתקיים נוסח דרך תמיס וכ"י שלי שסי' יום שלישי בשבת עשרה ימים לחדש סיון עכ"ל הכה עדיף מנציח, חך עתה נשחר לנו עוד מבוכה לחת בפרט שהגה כי לפי רביזו המאירי הי' ד' מלפים תתפ"ג וזה מערב עוד הפעם כל הענין כי קביעת שנת תתפ"ג סי' בח"ם ור"ח חייר סי' בשבת ולח יוכל להיות בשום לחד מהימים הנזכרים חך חם נחליף נ"כ לחדם תחת חייר סיון והי' ר"ח ביום ד' ח"כ יום כ"ח הוח בשבת והשם הוח יודע:

שם וישב על כסא בסימן של אותו שנה, שכונה י"ח שנה ישב על כסחו ויי"ח שנה סי' כשהגחילו כסחו לח השוב ותמלח כי כן הוח:

שם וחתנו הועלו בחכמתו וכו' הראב"ד ז"ל, הוח הרלב"ד בעל השנות:

שם הרב ר' משולם מבדרש, הוח בעל ס' השלמה:

שם הרב ר' שלמה בר אברהם מן ההר הוח חחר קנח לרמב"ם בעבור ספרו כיזוע מחנרות הרמב"ם:

שם הרב הגדול רבי יצחק בן מרון הלוי, זה ר' מרון הלוי כ' החכם כרמולי (שם בחריגים) שהרב הרמב"ד מזכירו בס' השבל כנודע מס' כל בו פרק ד', ונם זה ר"י יזכר שם ובשו"ת הרמב"ד בס' התרומות שער נ"ח ב'' ו':

שם ונכדו הרב הגדול רבי משה וכו' לפי דעת החכם כרמולי קלי מלת נכדו

חנם

(סמ"ק נדחקו שניהם ע"ד הנכד וסוף דין תחיו וכ"ם בהשב"ם ב"ב ק"ח ע"ג נכדו בן שמואו ומקמי שלמי"), על סדר ר' מרון ולפ"ז על ר' יצחק כי ר' יצחק סלק עדיפו ורמיתו לפי דעתי שם שיחסין שכ' שם דף קכ"ם ע"ב ור' משה בר יוסף בן מרון (ור' לוי) (סלוי) בן תחיו של ר' יצחק ושמלות בן תחיו מוכות שנכנו קמי על ר' מרון ושנשם בדברי יוחסין עשה החכם שמזכר ושמת שתו:

שם ר' יוסף בן מרון הלוי יזכר בספר התרומות שער מ"ח סי' ב' ותשובה שלו ושליו כ' הרמב"ד, דין זה בת לפניכו בעירנו ומשה שבי סוי בשטיח דינא של ר' יוסף בן מרון שלוי ז"ל, והכא מזכור עוד הפעם כי כל זה ממשפחת דעריכקעלשם ומרון שכל לקמתי מדברי החרם כרמולי, והכא זה ר' משה הנזכר לולי הוא תשר וכרכו הרב ר' מישרשי קשרקר בספרו תור ס' בשם ר' משה שלוי יע"ם:

שם שמענו שמע ה"ה ר' יונה, יפה העיר הרב ר"ח פלאגי כי מוס רמי' שר' יונה לא הי' רבו ומ"ם הרב שער המלך (בהלכות לולב דף י' דפוס ברלין) שמלא בשיטת השמירי למס' ע"ז מכ"י שכ' וז"ל ע"כ נראה למורי הר' יונה דשפי' וכו' לולי הוא ר' יונה אחר לו שהוא ס"ם כי לו הי' לו רבי שמו כן הי' מזכירו כמו שמזכיל שם רבו ר' מייר ועי' לעיל מ"ם בתולדות הרב:

שם רבי יצחק בר אברהם נרבוני הוא בנו של הרמב"ד:

שם אשר הטה חסדו עלינו בנועם תשובותיו. מזה יבמלו דברי הרב מיל"ת במס שלמר שהי' חבר לרשב"ץ מדרכה כחושל מתשובותיו והתימה שמביא רמי' שסיים לו תשובות מהו"ת רשב"ץ מ"ג והלא בפ"ת כמלא מיזה פעמים ולא לבד מליו שכתב לף גם מזכירו פעם אחת בתשובה סי' (ל' רמ"ם) להכס אחר וז"ל כבר שלני מהרב החכם מנחם בר שלמה ע"ם:

בשאר לי עוד להעיר על נוסחת השמירי בהזכירי החכמים הקודמים לו בשם לא יקרשם, בשם למען דעת על מי כיון, גדולי המחברים כוונתו על הרמב"ם גדולי הפוסקים הוא הרי"ף, מהרוני הרבנים בעלי תוס', גדולי המנהיגים או גדולי הפוסקים הרמב"ד גדולי הדורות הרשב"ץ:

תקונים והערות והגהות לפי' משניות

פ"א. בפרק ראשון סדר הרב המשניות כמו שהם סדורות לפנינו בספרי משניות בשנזרים במחזורים ואין חלוק ביניהם, אבל בשאר פרקים סדר אחר לו ואנכי השתי כסדר שלנו:

פ"א משנה י"ח כ' הרב שהוא זה ר"ג בנו של רבנו הקדוש ולא כן הוא כאשר העיר בלדק הרב ר"ה פלאגי בהגהותיו ולא יתכן שרבי יאמר במשנה דבר משם רבנו שהוא דבר רחוק ע"ם שהאריך בזה, ושם המקום לכתוב מ"ם על זה הרב ר"ם עדני ז"ל דע כי כ' רשב"ג שם ובלשה רבן גמליאל שם ור' משה הוא בנו של רבנו הקדוש יעוד יש ר' שמעון בנו של רבנו הקדוש ושתו לא מלינו שנקרא רבן ולכן נלפ"ד שאפל פעות בפ"ג מעשרה פרקיו של הרמב"ם ז"ל אחר עשה בהקדמת פירושי למשנה וכך כ"ל שם יהודה הנשיא בן רבן שמעון בן רבן גמליאל וכו' וגם בהקדמת הרמב"ם לאבות שנדול מאנשי תורה נפל פעות בשופן אחר ברוב הדפוסים וכך כ"ל שם נמלא הרב אחי עד מרע"ה מ' דורות ר"ג הוא ושלו הן ורבנו הקדוש מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מרבן גמליאל אביו (זהו ר"ג דיבנה) ורבן גמליאל מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מהלל אביו וכו' וכוס ורבן שמעון מר"ג הזקן ור"ג הזקן מרבן שמעון אביו ורבן שמעון מהלל אביו וכו' וכוס המלא חשבון תשלום המרבעים אבר שם מכוון ע"כ:

פ"ג מי"ג במ"ם בדין המשורת לעתיק הגם עוד הפעם דבריו הנלחמים עם לתקן המבוסים ולהעמיד בין הפרקים ליוני הפסוקים לים מקומם בתנ"ך וקלת נמור לדבריו הסתומים, ומסורת הוא מלני מלמן מסרה והוא בעלי המסורת נוהגים כן לזכור הדברים סורים שבמקראות [כמו] בשלם מקומות שבמלמו דנמין בתוחיות הנקודות בשו"ע ותוחיות שתחריו ברפיון שלא כמנהג והם מלת הלפיכו המתור בסדר ואלה שמות (שמות ג' ג') ובמלת מקדם המתורה בסדר ויהי בשלח (שם ט"ו י"ו) ובמלת משתי (עיניו) [עיני] המתור בשמות (שופטים ט"ז כ"ה) ר"ל על התוחיות שבאו ברפיון שלא כמנהג [לא נמלא במסורה מבר לפני וז"ל] המ"ם שמות ג' ג' ובמסורת ג' מלין דנמין ורפין מתחלפין וסימן הלפיכו, מקדם ה', משתי עיני ובעל ל"ת פי' מתחלפין כי בשלשת מלות הללו הי' רלוי להיות לוח שנייה רפה והשלישית דגושה ונספך הדבר ובשה השנויה דגושה והשלישית רפה ע"כ] וכן מלאנו משפתו בג' מקומות ג' מבדי הגבר מבר מלא משפתו (תהלים קכ"ז ה') ג' משפתו כקבר פתוח (ירמי' ה' י"ו), הניח בכליותי בני משפתו (חיוב ג' י"ג) ועשה סימן במסורה גבוה מקבוע מתח [גם זה הסימן לא נמלא לפני] וכן וידע תלת ג' יפקלני במחזי לדק וידע (חיוב ל"ו י') ג' בחלשת יבא נא אלי וידע כי ים נביא בישראל (מ"ב ה' ח') ג' יפלם אלו וידע (חיוב כ"ו י"ט) וסימן לבעל סמסורה מתקליה דחלישת שלם [נמלא במס"ק ובמס"ג (במלכים ה' ח') אבל בשינוי לשון מתקלה דבשופה שלים] וכן לשון שיריך ד' הסריס (ד' המשוה) [יו"ד הרחשוה] ג' הסר מעלי המון שריך (עמוס ה' כ"ג) ג' בשמחה ובשריס ובקול (רחמי' ל"ו כ"ז) ג' ייסרו ענדך, (משלי ד' כ"ה) ד' ובר בשריס על לב רע (שם כ') וסימנך דעדי תופף מתקביל בישע [לא נמלא לפני] וכן חלפי תלת מלעיל חלפי שם (רחמי' ה' כ"ו) חלפי כסף (שמות כ' כ"ג) חלפי קדש (דברים ל"ג כ"ו) וסימנך דכספץ ממקידמין. וכן ד' פסוקים כל אחד בן ו' תיבות וכל תיבה בת ד' אותיות ג' ואני כמעט נטוי רגלי כמין שפכו תברי (תהלים ע"ג ב') ב' חויל ביום יודע בעשו וכוסס קלון עדוס (משלי י"ב י"ו) ג' חויל יחלץ מוסר מדיו ושמר תכחת יערם (שם ט"ו ה') ד' מלרף לכסף וכור לזהב ובוחן לבות ה' (שם י"ז ג') ואמר בעל המסורה ד' תמרין מן ז"ן בדביתין דד' מרפין וסימן חנה בקליל... לרפית וכן הרבה וכו' [גם זה מלאתי בתהלים ובמשלי אבל בלשון מסורה חזה, ד' פסוקין מן ז' מלין מן ד' תחין, ומזה רחיה כי המסורה הנדפסה לפניהו חיננה שלמה ותמה וכמ"ש החכם רמ"ב והרבה כמוהו והיא רק קלת כפי מבר בידה לו בית המניה יעקב בן חיים ונמלא עוד הרבה מזה ולא הי' לי פנאי לבדוק הכ"י מן המסורה הנמלאים פה ושן ס"ס כי ירחיב הבם נבולי מקם מועד לברחיב הדבור בענין זה]:

פ"ה מכ"ג. **וכן** יש גורסין כאן שמואל הקטן, כלן ים בלבול דברים בגרסות המבניות וכל ימי נלעברתי ולא הי' ביכלתי להבין מה זה שמוכירין המפרשים בהרבה כ"י מבר היו לנגד עיני שממנה הוא היה לומר בן חמש שמואל הקטן ממרם והרבה מן נורסין לותה כלל עד מבר בתתי לא עיר פרחמא לא לומר ספרי **די** רומי ובדקתי כל הקובלים מבר בו כתובים פרקי תבות עם פירושיהן המשונים ממחברים שונים ובלילוף דברי הרב מבר בדור מלנו ומוניא הבל בשם בלהרים, וכמו כן מ"ם תמיד בסוף הפרק הזה שמרו המפרשים בכלן נתיספה תניא ר' נתן לומר וכדומה והנה לא ממנא מהקורא מה שמלאתי בזה לבאר הדבר להיות מובן ומזה יתבלבל גם מקורא בניהן רש"י על פרקי תבות אם הוא ממנו או לא ורחה זה מבר מלאתי ומבר לקבתי לחת הנה ומחת הנס ויהי למהדיס בידי, אך לא מעריך כי קלר המלא רק תרמוז על הדברים, מפתחי מהר זה העניו ולעסק זה בחתי לנגד עיני יותר מהרבתים קובלים ובכולם מלאתי בדברי המפרשים מותת היוספה ובניהן שמואל הקטן שהוא לומר בן חמש מלאתי בקבץ **767**

(הוא מחזור) אחר משנת יהודה בן תימא עם היה"ר משנת שמואל הקטן אומר בנפול
אויבך וכו' וסמוך לו הוא הי' אומר בן חמש וסמוך לו הברייתא תניא ר' נתן אומר
הלומד מן הקטנים כאוכל ענבים קהות ושותה יין וכו' וכו' תניא ר"י הנשיא אומר עז
פנים וכו' ר"א אומר ממזר וכו' וכמו כן בהרבה קובלים ובאמת כנראה מכל פי' המשנה
לרמב"ם כתב יד וכמו בנדפס בש"ס שלנו לא נמצא פי' על משנת הוא הי' אומר וזה
וראי' שלא הי' בנוסח שלפניו כי בנוסח שלו הי' משנת שמואל הקטן למעלה בפ"ד א"כ
לא שייך כאן אחר יהודה בן תימא הוא הי' אומר כי הוא הי' בעל המאמר וכן בהרבה
קובלים כמו בקבץ 984 הוא פי' משניות לרמב"ם עם פנים המשנה ושם מסיים פרק ה'
במשנת יהודה בן תימא עם היה"ר ולא יותר, ובזה יבואר ג"כ טעם להיה"ר שקשה על
כל המפרשים להעמידו על נכון אבל לדעתי באשר הוא סוף המסכתא הוא כעין סיום לטוב
כנהוג ופי' הרמב"ם מסיים „בזרוק מרה בתלמידים" ומה שנדפס בש"ס שלנו קרוב לזה
המאמר טעם להתחלת פרק ו' במלת שנו חכמים איגו מרמב"ם וגם כל הפי' של פ"ו
אינו ממנו רק להמיוחס לרש"י וכמו שבאמת הרגיש בזה הרב בעל ב"ש הביאו מג"א סי'
נ"ד סי"ג על מה שנמצא שם הטעם על סיום הפרקי' במאמר רחב"ע (עי' בהגהות רי"ש
ברלין) ולבד מזה כי אין אחד מן הראשונים כתבו על פרק ו' הפיר' באשר לא הי'
בנוסח המשניות רק במחזורים הוסיפוהו כדי להשלים ו' שבתות בין פסח לעצרת ויש לי
בזה אריכות דברים ויעלה יותר מג' ידות נייר לציין כל קבץ ומכל הפירושים אשר מצאתי
שם בענין סידור אלה הפרקים ועל איזה דרך השתבשו המדפיסים ועשו זה הקלקול והדפיסו
פי' הרמב"ם על פרק ו' אשר לא עלה על לבו מעולם וכמו כן קלקלו והדפיסו פי' רש"י
על פרקי אבות שקשה ג"כ להאמין שמאתו יצא זה הפירוש כי הוא רחוק מנוסחתו ומדרכו
בשאר פירושיו כרחוק מזרח ממערב ולכל זה אשים לי מקום להוציא לאור קונטרס מיותד
לבאר כל זה באריכות וכאן רמזתי עליו רק באצבע קטנה, מצאתי בין הקובלים הנזכרים
פי' ארוך על פ"א וממנו נעשה קיצור והוא אשר נדפס בשם רש"י וזה הקלקול בא
להמדפיסים באשר הלכו אחר כותבי הקבץ ולא חקרו אחר האמת ולקחו מאשר בא בידם
ונתנוהו תחת המכבש ומה שהוא נדפס ונתפשט בעולם קדוש יאמר לו אף אם אלפים
מעידין עליו שיצא מעט שקר אין עדותם מקבלת והנה על זה הפי' הנזכר כתיב „פי'
מרבינו שלמה" וכן נמצא כמעט יותר מעשרים כ"י ודרך הכותבים הי' בימים ההם להליץ
וכתבו ושינו לפעמים שמות המחברים ע"ד הלצה ד"מ נמצא על פיוט הקדמות לשבועות
„רשות לר' נהורא" וכונתו על מחברו ר' מאיר ש"ץ וכמו על אזהרות של רבינו אלי' כתבו
בסתם „אזהרות דאלי' זכור לטוב" וכמו כן עשו בודאי בזה המפרש באשר נקרא שלמה
והרי בקבץ 984 כ' על מצחו „מס' אבות לרבינו שלמה צרפתי ז"ל מאור הגולה" ואם
באולי הי' נמצא פי' לרש"י על אבות באשר הטור מזכירו בה"ש אבל זה אשר לפנינו איננו
כי על פ"ו בודאי לא כתב והרב ר' יצחק בר שלמה בפ' לאבות כ"י קבץ 4116 כתב
בפירוש רש"י ורמב"ם לא פי' פרק ו' אך כאשר אמרתי כן הוא ועוד ראיה לדברי
כי כן עשו הכותבים ידוע כי די רוסי כ' בערך רש"י שחבר שיר על יחוד אלהי וישנו
בידו והנה אנכי ראיתיו והוא השיר הנדפס לפני הכתר מלכות והוא לרש"ג והכותב כ'
עליו לר' שלמה והוא עשה ממנו רש"י, וזה המפרש ר' שלמה הוא מאטאליא והי' נקרא
ר' שלמה בר אברהם וחי בצרפת ובאטאליא ויש לי עליו ראיות ברורות וכאן המקום לר
לי להאריך ודי בזה ברמז:

פ"ז מ"ב ר' יהושע בן לוי הרב ר"ח פאלגי האריך בבקיאות נפלא בענין ר' יהושע זה
פלמיד ר"י למה הוזכר במשנה ובאשר כאן אין המקום להאריך אשמור הדבר לשום
אותו באריכות בס' עולת תמיד אשר כעת תחת המכבש ויצא מדי חדש בחדשו לאור

באשר יש עוד מקום פנויה אעתיק קצת מהתחלתו (כי הוא מאריך מאד וכ׳ ע״ז יותר מד׳ דפים שלמים) וז״ל הנה מ״ש ר׳ המחבר ז״ל דר״י ן׳ לוי הי׳ מישיבתו של רבי יוחנן כנראה שהיה תלמידו, וכבר ביאור רבינו המחבר למעלה בסדר מנין שמות התנאים הנזכרים במשנה באות קל״ז דאף דריב״ל הזכר בברייתא דר״מ במס׳ אבות דהוי כמשנה עכ״ז הוא אמורא מתלמידי רבי יוחנן כמו שיתבאר למטה והיינו מ״ש כאן ר׳ המחבר ז״ל דריב״ל הי׳ מישיבתו של רבי יוחנן וכמו כן מצאתי כתוב עוד להרב ס׳ כריתות בימות עולם בסוף ש״ב שכ״כ להדיא דריב״ל מתלמידי רבי יוחנן וכמ״ש רבינו וע״ש וכ״כ מהר״ם בחדושי אנשי השם אשר סביב המרדכי בסוף פרק קמא דיבמות אות ב׳ דריב״ל תלמיד ר״י יע״ש ולכאורה הכי נראה מסוגית הש״ס בר״ה דח״י ע״ב וביומא ד״ה ע״ב ובמנחות דל״ה ע״א ר״י וריב״ל אמרי ומדהקדים הש״ס לר״י לריב״ל ש״מ דהי׳ גדול ממנו אמנם כד דייקינן שפיר נראה דהא דריב״ל יהי׳ תלמיד לר״י ליתא ואדרבה נהפוך הוא וכמו שיש להוכיח ממ״ש בפרק לולב הגזול דל״ב ע״א אר״י אמר ריב״ל ניטל התיומת פסול דש״מ דאדרבה ר״י תלמיד ריב״ל הוא וכ״כ להדיא הרב ס׳ יוחסין באות יו״ד בשם הרמב״ם בפ״ק דגיטין דר״י תלמיד דריב״ל וכן הכריע הרב מוהרש״א ז״ל בספר יבין שמועה כלל רמ״ד וכו׳ וכו׳ והאריך שם מאד וכאשר אמרתי אדפוס דבריו במקום אחר כי ראוים לגלותם כי הראה בזה בקיאת נפלא ונרויח עי״ז הרבה וכעת די בזאת הערה:

השמטה שייך לפי׳ המאירי בסוף פ״ג:

ואמר שאחר שישלם עצמו בחכמת התלמוד יתחיל בחכמת האחרות ואמר שהמבוא להם הם הלמודיות והם תקופות ומזלות וגימטריאות ורמז על הכמת התכונה והמספר והתשבורת והשיעור ומהן יבא לטבעיות ולאלהות כמו שנודע למבינים:

קונטרס

נחלת אבות

רשימה מפורטת מהפירושים והביאורים שנתחברו על

מסכת אבות

מראשית ימי הדפוס (שונצינו רמ"ד) עד ימינו אלה

קרוב לחמש מאות שנה

מאת

הרב יהודה רובינשטיין

איש ירושלים

קונטרס זה נדפס לעילוי נשמת המחבר ז"ל

כל הזכויות שמורות

Copyright 1972 *by*
RABBI J. RUBINSTEIN
New York, N. Y.

SHULSINGER BROS., INC.
NEW YORK, N. Y.

פתח דבר

אודה לה' כי נבר עלי חסדו.

הרשימה הביבליוגרפית הזאת על „מסכת אבות", הנדפסת פה, היא ראשונה מסוגה ומיוחדת במינה. היא תהיה לתועלת נדולה ללומדים ולמלמדים, להונים ומעיינים. מסכת אבות נתחבבה על העם ורבו בה דורשי־רשומות. נכתבו עליה כל מיני פירושים ופירושי פירושים ותורגמה לכמה שפות לועזיות. אין לך דורש ומניד מישרים, שלא דלה פנינים ממנה. עם כל זאת עדין עתיד תלמיד ותיק לחדש ולהשמיע בה דברים שלא שמעה אוזן עד היום. למה הדבר דומה? לאותו מעין זך, שכולו מים חיים, שכל מה שמרבים לשאוב ממנו הריהו נובע ומתמלא יותר ויותר. כשעיירות ישראל היו בשלותן, הרי לא היתה לך עיירה, שלא שקדה על פרקי־אבות מהשבת הראשונה שלאחרי חג־הפסח עד השבת האחרונה שלפני ימי הדין. פרקי־אבות ותהלים בהדי הדדי אזלו. אלא, שעל פרקי־אבות שקדו ועל תהלים שפכו צקון נפש. מ„אשרי האיש" עד „על שלשה דברים העולם עומד" באילו היה רק צעד אחד. דומה, כאילו דוד מלך ישראל והכמי ישראל היו יושבים בצוותא באהלה של תורה ודנים בתקונו של עולם.

והנה עסקתי ברשימה זו שלפנינו, כשהשעה היתה דחוקה עלי, ואף על פי כן בדקתי היטב ולא הנחתי כמעט אף ספר שנדפס על מסכת אבות מראשית ימי הדפוס עד ימינו אלה. רשימה זו כוללת כל מה שיצא לאור, החל משנת רמ"ד (דפוס שונצינו) עד ימינו אלה, קרוב לחמש מאות שנה. לא כללתי ברשימה את מסכת אבות דר' נתן ופירושיה, שכן היא מסכת בפני עצמה והיא זקוקה לרשימה מיוחדת.

רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה (אבות פ"ו). פירושו, שהוא זוכה שאחרים ילכו בעקבותיו ויעשו כמוהו ונמצא זוכה ומזכה את הרבים. כל ימי נדלתי בין חכמים ולא נטלתי שכר בעד עמלי בתורה, ולא החזקתי טובה לעצמי. אף כאן שכרי יהיה, כאשר אלה שירכשו להם את הספר **דורש לפרקים** ילמדו ויעיינו בנאמר בו ויעלוהו על דל שפתותיהם, ומשם יכנסו אל בוסתן הספרים ויעשוהו נר לרנליהם כדי להנדיל ולהאדיר את ידיעותיהם בתורה, אז יזכרוני לטובה ויאמרו: הנה עשה זה אזנים לתורה ופעלו יבורך! והיה זה שכרי.

אסיים. בן בג בג אומר: הפך בה והפך בה דכולא בה, ובה תחזי וסיב ובלה בה ומנה לא תזוע, שאין לך מדה טובה הימנה (אבות סוף פ"ה). ואומר: סלסלה ותרוממך (משלי ד').

ה' שפתי תפתח ופי יניד תהלתך.

יהודה רובינשטיין

רשימה מפורטת של מפרשי פרקי אבות

אבות עם פירוש הרמב"ם, שונצינו רמ"ר, 4° 48 דף ועם ההקדמה לשמונה פרקים ופירוש"י, מנטובה ש"ך, ועוד.

אבות עם פירוש רבינו יצחק ב"ר שלמה מטולירו על מסכת אבות, י"ל מתוך כת"י ע"י משה שלמה כשר ויעקב יהושע בלכרוביץ, ירושלם תשכ"ה, 8° רי"ה עמוד.

אבות עם פירוש רש"י ורבינו יונה מגי־רונדי, ברלין־אלטונא תר"ח, 8° 40 דף.

אבות עם פירוש רבינו יונה גירונדי הר' עובריה ספורנו, לבוב תרכ"ד, 8°.

אבות עם פירוש ופתיחת רשב"ץ מר' שמעון בר צמח דוראן וח"א מהר' וואלף היידענהיים, רערעלהיים תקפ"ג, 8°.

אבות עם פירוש הרב החסיד ר' יוסף יעב"ץ, אדריאנופלי שס"ו, 4° 96 דף עם הגה ת וקונטרס בית אהרן מהר' אהרן אבד"ק אסשאקוב, וואר־שא תר"מ, 8° 87 דף.

אבות עם פירוש ר' יוסף נחמיאש עם"י כת"י הר' משה אריה בלומבערגער, פאקש תרס"ו, 8° 8 (6) 77 (3) דף.

אבות ממחבר לא נודע, ווילהרמשראדף תע"א, 4°.

אבות עם פירוש מהר' אברהם זאפירה, שאלוניקו ת"ח, 12° 39 דף.

אבות עם פירוש מהר' זאב ב"ר שמואל מיצרוסלאה, ובסופו דרוש על הנשמה מספר לחם יהורה, אמסטרדם תס"ט, 16°.

אבות עם פירוש מהר' אברהם ב"ר מרדכי אזולאי מתוך כת"י, ירושלם תרצ"ה, 8° 62 דף.

אבות עם פירוש לחם שמים מהר' יעקב ב"ר צבי אשכנזי (יעב"ץ) ועם חדושי הר' צבי הירש לעווין, ברלין תקצ"ה, 65 דף עם תמונת המחבר עם הוספת לחם נקורים מהגאון הגי"ל ופי' הגר"א, תל־אביב תשכ"ו, 8° ס"ג דף.

אבות עם פירוש הגר"א מהגאון ר' אליהו מוילנא ועם הערות על אבות דר"נ ומסכ־תות קטנות, שקלאוו תקס"ד, 4° 82 דף.

אבות עם פי"ש ר' דור הלל מנשה סתהון, קובץ מאמרי חז"ל השייכים למס־גיות עם פירש"י ותוס' ומהרש"א, ירו־שלם תר"ץ, 8° 100 דף.

אבות עם פירוש יקוטי הגרשוני מהר' גרשון שטרן ועם תרגום בלשון יידיש, פאקש תרס"ו, 4° 53 דף.

אבות עם תלמוד תלמוד בבלי וירושלמי, עם מידושיהם ותוספות אמרים מספרא, ספרי, תוספתא ומכילתא, ע"י הר' נח חיים ב"ר משה לעווין מקאברין, וואר־שא תרל"ט, 4° 80-22 דף. ושם תר"ץ, 4° 208 עמוד.

אבות הראש מה"ר רחמים נסים יצחק בה"ר חיים פאלאג'י, ביאור מס' אבות דר"נ ג"ח, שאלוניק תרכ"ב, אזמיר תרכ"ד תרכ"ה, 2°.

אבות ונבורות מה"ר יוסף חיים ב"ר אליהו מבאגדאד, באורים מלוקטים על פרקי אבות, ליוורנו תרט"ו, 8° 36 דף.

אבות רר' אליעזר, מה"ר אלעזר הכהן אב"ד סוכטשוב ותפארת רור מחתנו מה"ר רור מיזיליש אב"ד לאסק שני מידושים עמ"ס אבות, וואר־שא תר"ן, 8° 54 דף.

אבות ישראל מה"ר ישראל המגיד מקאז־ניץ ועם פרקי משה מבנו הר' אליקום משה בריעה מידוש על פרקי אבות, וואר־שא תרצ"ד, 8° 94 עמוד.

אבות לבנים מה"ר חיים גיינער מידוש עמ"ס אבות, ירושלים תרצ"ה, 8° 68 עמוד.

אבות עולם מה"ר בנימין הכהן מריגיא (חיטאל) מידוש על מסכת אבות עם מפת־חות דפוס בראנאדין, ויניציאה תע"ט, 4° 115 דף.

אבן מאיר מה"ר מאיר שטיין, תולדות חכמי ארץ הגר ובת־כו שבט שמעון מה"ר שמעון סידאן באור עמ"ס אבות, מונקאטש תרס"ז, 8° 45 דף.

אבות על בנים מה"ר שאול בראך אב"ד קאשוי, מידושים על פרקי אבות, סעאיני תרס"ו, 8° 48 עמוד, 96 דף.

אבני יהושע מהר' יהושע פאלק, ביאור על מס' אבות, ניו־יורק תר"ך, 8° 108 עמוד (והוא הספר העברי הראשון שנדפס באמריקה).

אבני שש מה"ר יוסף ב"ר אהרן מעסעניג, ביאורים על מס' אבות, ברעסלוי תרכ"א, 4° 50 עמוד.

אהל אבות מהר' יהורה אריה פרייבערג, מידוש על מס' אבות עם קונטרס חצר יהורה עשרה דברים קשים בבא בתרא דף י', וואר־שא תרפ"ט, 4° 327 עמוד.

אור הישר מה"ר שמואל יצחק הילמאן, חדושים וביאורים על סדר נזיקין ובהם על מס' אבות ואבות דר"נ, ירושלים תש"ג, 2°, (4) 155 דף.

אור יעקב מה"ר אורי יעקב ב"ר נפתלי הירץ צובטמאן, ביאורי אגדות התלמוד, פרקי אבות ואבות דר' נתן, ווילנא תר"ן, 2°, 8, 136 עמוד.

אור המרות מה"ר אורי לנגר האדמו"ר מקניגיטש, ביאור פרקי אבות, ניו־יורק תש"ח, 8° 335 עמוד.

אור צריקים, בולל: ביאורים עה"ת, שיר

השירים ופרקי אבות לד' יוסף קארו, תשובות לר' מאיר ב"ר ט'דרוס הלוי (הרמ"ה) כללי ס"ס מר' משה בן חביב בשם עץ הדעת, שאלוניקי תקנ"ט, 4°, 141 דף.

אורח חיים מהר' כמוס חראד, פירוש על פרקי אבות עם תרגום ערבי, נ'ירבה תרפ"ו, 8°, 120 דף.

אורחות חיים מה"ר משה סופר, ביאורים ותקונים בש"ע או"ח עם הערות מו"ה יהורה אריה לעווינגר, ווינא תרכ"ח, זע"י הר' יצחק שלים סג"ל לעוויגגער, עם הוספות לקוטי יצחק עה"ת וספר מרות על פרקי אבות ובאורים על הגש"פ, ירושלים תרצ"ז, 8°, 24-16, 16 עמוד.

אותיות מחבימות (ונקרא אלפא ביתא) מהר' צבי מנארבורנא, מדות ומאמרי מוסר בס' א' ב' עם מילי ראבות פירוש על מס' אבות, זיטאמיר תר"ט, 12°, 52 עמוד.

אזור אליהו מהר' אליהו ב"ר מאיר הכהן האתמרי, לקוטי ופירושי פרקי אבות עם הגהות אליהו, פירוש על הגדה של פסח, ועם קרבן אליהו על טעמי המצוות, שאלוניקי תר"י, 4°, 106 דף.

אליהו זוטא מהר' אליהו הכהן האתמרי, פירוש על מס' אבות, שאלוניקו תקי"ז, 12°.

אמרי יעקב, פירוש על פרקי אבות מה"ר יעקב העניך צימערמאן, לונרון תשט"ו, 28 עמוד.

אמרי מהרז"ל מה"ר שלמה יהורה המכונה זלמן ליב הורוויץ, חדושי הש"ס ומס' אבות ועוד, גראסווארדיין תרפ"ח, 8°, 4, 76 עמוד.

אמרי נועם מהר' משה ב"ר זאב, שני ביאורים, נצר חסד מהר' יצחק יהורה יחיאל ספרין, ולקוטים מספרים שונים בשם מגן אבות, לובלין תרנ"ב, 8°, 126 עמוד.

אמרי שמואל מה"ר שמואל קלונימוס אייזינבונר, ח"א, ענינים בד"ח שו"ע ובסוגיות הש"ס, ח"ב, דרושים במקראות אגדות חז"ל ומסכת אבות, ווארשא תרע"ב, 8°.

אשר לאברהם מהר"א פונטרימולי, באורים על הגש"פ, שיר השירים, פרקי אבות, אזמיר תרמ"ב, 2°.

אשר לאברהם מהר' אברהם פאלאג'י, ביאורים על הגדה של פסח ועל פרקי אבות, אזמיר תרנ"ז, 2°, 283 עמוד.

באר האבות מהר' מנחם מרדכי פרענקיל-תאומים, ביאורים וחדושים על מס' אבות עם מדור אנגלי בסוף הספר, פי-לאדעלפיא תש"ד, 270-26 עמוד, ושער באנגלית.

באר אברהם מהר' אברהם ב"ר אהרן נוטענפלאן, ביאור על מס' אבות בדרך מוסר, בוראפעסט תרפ"ה, 8°, 80 עמוד.

באר יצחק מהר"י אבד"ק טארטשין, רמזים עה"ת בדרכי החסידות, ברית אבות, באור מס' אבות, ווארשא תרמ"ד, 8°, 580 עמוד.

בית אבות מה"ר משה הילבורג, פירוש על ט"ו שירי המעלות ועל פרקי אבות, ווילהרמשראר‌ף תע"ו, 4°, 12 עמוד.

בית אבות לרבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר (המאירי) על סדר המשנה והתלמוד ובאורים עמ"ס אבות עם פירוש דרכי חיים מהר' חיים פאלאג'י, שאלוניקו תקפ"א, 4°, 190 דף.

בית אבות מהר' שלמה זלמן הערשמאן, ביאורים ומחקרים על פרקי אבות וחדושי אגדות מבן המחבר, ברלין תרמ"ס, 4°, 20-252 עמוד.

בית אבות, כולל ד' פירושים, בית הבחירה להמאירי, פירוש ר' עובריה ספורנו, זבות אבות להר' אברהם גלאנטי מכת"י, פתח עינים מחד"א, בילגורייא תרע"א, 8°, 248 עמוד.

בית לאבות מהר' יעקב יהורה לעווי, דומ"צ בירושלים, פירוש עמ"ס אבות עם פירש"י ובסוף חדושי מס' הש"ס ושו"ת, ווארשא תרל"ב, 4°, 40 דף.

בנרי אהרן מה"ר אהרן ב"ר פרץ, דרשות על התנ"ך עם משחת אהרן, חדושי הלכות ואגדות הש"ס ועל מס' אבות, ומכתב לחזקיהו, דרשות ובאור מאמרי ז"ל מבנו ובו ביאורים עמ"ס אבות, ליוורנו תקס"ו, 2°, 173 דף.

בנרי הקדש, כולל שני ביאורים על מס' אבות, בנרי משי מהר' יוסף שמחה הבהן רפופורט, בנרי אבות מהר' מנחם מענדל ב"ר חיים, ובסופו שתי תשובות מהר' יחזקאל סג"ל לגדא, לבוב תקס"ו, 4° (2), 120 עמוד.

בנלל אבות מה"ר אלעזר ב"ר שמחה ראבינאוויץ, פירוש על פרקי אבות, ווארשא תרמ"ז, 8°, 120 עמוד.

בחיר חיים מה"ר חיים וואלפערט, פירוש על פרקי אבות, תל-אביב ת"ש, 8°, 54 עמוד.

בית אברהם מהר' אברהם ב"ר זכרי' מענדל, דרשות על פרקי אבות, ווארשא תרמ"ז, 8°, 64 עמוד.

בית הבחירה לרבינו מנחם ב"ר שלמה לבית מאיר (המאירי) עם הגהות מס' מלאכת שלמה ופירוש ספורנו עם פרק ר' ועם תולדות המחבר, ועם הערות המו"ל

הר׳ זלמן שטערן. ווינא, 8°, 14 עמוד, 18-48 דף, ועם הערות ותקונים, ירושלם תש״ד, 8°, 207 עמוד.

בית דוד ושלמה מהר׳ שלמה ב״ר צבי מדובנא, באורים על פרקי אבות, פראג תמ״ס, 4°, 22 דף.

בית אורי מה״ר אורי פייבוש העלדענ־ שטיין, באורים על התורה, עם מעשה אורי, ביאורי רבב״ח ופרקי אבות, פראנקפורט דמיין תרמ״א, 8°, 114 עמ׳ד.

בית לוי מהרל״י מברדיטשוב, בית ישראל מהר״י שפירא המגיד מקאזניץ ופי׳ הר״ע ברטנורא, באמסטעלר תרס״ה, 4°.

בכורי יחזקאל מהר׳ מתתי׳ יחזקאל גוטמאן, באורים על פרקי אבות, יאסי תרע״א, 8°, 60 עמוד.

בכורי ראש מהר׳ שלמה ראובן ב״ר דוד, ביאורים על פרקי אבות, ווילנא תרכ״ס, 8°, 60 עמוד.

בן כוי (בלי שם המחבר), ביאורים על מס׳ אבות, ווילנא תרנ״א, 8°, 42 עמוד.

בן יכבד אב מה״ר יונה אייזיק נייפאן, ח״א באורים עה״ת, ח״ב חדושי ש״ס ועל מס׳ אבות, פיעטרקוב, 2°, 80 (2), 4, 1, 85 (1) דף.

בניות ברמה מהר׳ שמואל נאלאנטי, ביאורים על פרקי אבות, לבוב תקס״א, 4, 100 דף. ווארשא תרנ״ח, 4°, 174 דף.

בני יוסף מהר׳ יוסף פיילבאגען, באורים לפרקי אבות, ליפציג תרל״ב, 8°, 47 עמוד.

בני ציון מה״ר בן ציון כהן מתונים, פירוש עם תרגום ערבי עמ״ס אבות, ג׳ירבה תרצ״ו, 8°.

בנין שלמה מהר׳ מאיר יהודה ליבוש מסורקא, באורים על מס׳ אבות בדרכי החסידות, פרעמישלא תרנ״א, 4°, 200 עמוד.

ברוך שאמר מה״ר ברוך הלוי עפשטיין, פירוש רחב על מס׳ אבות, תל־אביב תשכ״ה, 4°, רנ״ב עמוד.

ברכת אבות מהר׳ יוסף חיים ב״ר אליהו מבאגדאד, ביאורים על פרקי אבות, ליוורנו תר״ד, 8°, 82 עמוד.

ברכת אברהם ממוה״ר אברהם אביש (מספר״מ) ב״ר צבי מליסא, באורים על סדר בראשית ופרקי אבות, ווארשא תרמ״ה, 8°, 246 עמוד.

ברכת קדש מה״ר ברוך בנדיט גליקס־ מאן, באור שיר השירים, תהלים ופרקי אבות, לודז תרפ״ס, 16°, 81 עמוד.

בשם בצלאל מה״ר בצלאל ב״ר יהודה הלוי מזאלקווא, ביאור על פרקי אבות, פראנקפורט דאדר תקל״א, 8°, 32 דף.

בתי אבות מהר׳ יוסף דוד פילוסוף, באורים על פרקי אבות וסדר הושענות מס׳ ישע אלקים עם קצור מי׳ הרשב״ץ, שאלוניקי תקפ״ה, 4°, 128 דף.

גור אריה מה״ר מסעוד ב״ר יהודה צרמון, חדושי הש״ס ומסכת אבות ועוד, ליוורנו תר״ו, 2°, (3) 224 דף.

דברי אבות מה״ר אברהם דוד וואהר־ מאן, פירוש על פרקי אבות בדרך החסידים, לבוב תרל״ס, 8°.

דברי אבות העולם, כפי נוסחת תלמוד של אר״י עם חילופי גירסאות עפ״י כת״י עם הגהות בשפת אנגלית מאת טשארלס טיילאר, קאמברידגא תרל״ז, 8°.

דברי ברוך מה״ר ברוך פנחס ראבינא־ וויטש, ביאור בדרכי חסידים על פרקי אבות, לבוב תרע״א, 4°, 46 דף.

דברי דוד מה״ר דוד זאלצער, ביאור על פרקי אבות, ווראנוב תרפ״ז, 8°, 75 דף.

דברי דוד מה״ר דוד אברהם ראקיצאן, לקט דוד, לקוטים ממפרשים, אהל דוד, המשך לכל המשניות מסכת אבות, דברי דוד, חדושי המחבר, לשון למודים, ת״א וכל הפירושים, פראג תקנ״ה, 4°, 46, 22 דף.

דברי דוד ושלמה מה״ר משה בנימין ריין, ביאיר עפ״י כת״י ופי׳ יד איש ימיני, ווארשא תרכ״ה, 4°, 48 דף.

דברי דניאל, מה״ר דניאל פרוסטיץ־ שטיינשניידער, ביאורים ולקוטים על פרקי אבות, פרעסבורג תרנ״ה, 8°, 40 דף.

דברי יהודה מה״ר יהודה ב״ר משה מפוזנא, באור פרקי אבות, וט״ו שירי המעלות, זאלקווא תק״א, 12°, 74 דף.

דברי יושר, כולל שני חלקים, מהר׳ דוב דווינסאל, ח״א ביאורים על פרקי אבות, ח״ב חידושי הלכות על פרקי אבות, תל אביב, תשכ״ו, 8°, ק״מ־פ״ח עמוד.

דברי משה מה״ר משה זלמן ב״ר אליהו זאטורעצקי, פירוש על מס׳ אבות, ווילנא תרנ״ז, 8°.

דברי צבי מה״ר יצחק צבי קלונסאן, באור רחב עמ״ס אבות בעברית ויהודית עם הפנים, פיעטרקוב, 4°, 104 עמוד.

דברי שלום מה״ר יצחק ב״ר שמואל אדרבי, דרשות ובאורים עה״ת עם קונטרס אחרון על פרקי אבות, תהלים וישעיה, שאלוניקי ש״מ, 2°. ויניציאה שמ״ו, 2°, 168 דף (אותיות דפוס במבורגי).

דברי שמואל מה״ר שמואל שמעלקא הורוויץ, פשטים עה״ת בדרכי חסידים עם חדושי הש״ס ושו״ת ועם קרושת לוי מה״ר לוי יצחק מברדיטשוב, פשטים על פרקי אבות, לבוב תרכ״ב, 4°. שם, תרכ״ס, 4°, 60 דף.

דבדים נחמדים מה״ר צבי אלימלך שפי־
דא, רמזים בדרכי החסידים על המשנה
ותלמוד וכו׳ ומס׳ אבות, פרמישלא
תרמ״ה, 4°, 40 דף.
דבש מסלע מהר׳ שלמה מאיר ב״ר דוד
ברודא, באורים על מס׳ אבות, ברדי־
טשוב תרנ״ה, 8°, 120 עמוד.
דורש לפדקים מהר׳ מרדכי רובינשטיין,
באורים על מס׳ אבות, קראקא תרמ״ט,
8°, 87 דף.
דעת לנבונים מהר׳ משה יעקב שווערד־
שארף, באר׳ ד׳ מאמרים ממס׳ אבות
ובסוף מאמר תעודת היהודים, מונ־
קאטש תרנ״ט, 8°, 78 עמוד.
דרישת מרדבי מהר׳ מרדבי ב״ר יוסף
יוזפא מק״ק הענא ומ״ץ בק״ק המבורג,
פירוש על פרקי אבות, אמשטרדם
תקכ״ו, 2°, 26 דף.
דרך אבות מהר׳ מאיר ב״ר אליהו בן הר׳
אברהם אחי הגר״א, ביאור פרקי אבות
עם פירוש הגר״א, ווילנא תקצ״ו, 4°,
61 דף.
דרך החיים מה״ר יהודה ליואי ב״ר
בצלאל, פירוש מס׳ אבות עם הפנים ופי׳
רש״י, קראקא שמ״ט, 2°, 118 דף, ווארי־
שא תקצ״ג, 4°, 119 דף ועוד.
דרך חיים מה״ר חיים ב״ר משה ליפשיץ,
תקוני תפלות, דינים למועדים וחדושי מס׳
מגילה ובסוף באור על פרקי אבות,
זולצבאך תס״ג, 8°, 100 דף.
דרך נחומיך מה״ר נחום מרדבי ב״ר
ברוך מנשה פרום, לקוטים מספרי חסי־
דים על פרקי אבות ח״א פרק א־ג, ירו־
שלם תש״ח, 8°, 371 עמוד.
הנהות מה״ר יחזקאל בנעט על פרקי
אבות, בערלין תרס״ה, 8°, 50, 6 עמ׳׳.
הגיוני אבות מה״ר צבי הירש פערבער,
פירושים ולקוטים עמ״ס אבות, לונדון
תש״ט, 8°, 118 עמוד.
ההלכה וההיסטוריא מה״ר יצחק אש־
בנזי, חקירות מדעיות והשקפות היסטור־
יות במס׳ אבות, ח״א על פרק א׳, פלוצק
תרס״ב, 8°, 64 עמוד, חלק ב׳ על פרק
ב׳, פלוצק תרס״ב, 8°, 76 עמוד.
הרי בשמים מה״ר שבנא צבי מ״מ מנע־
מירוב, פשטים ה״ת, הפטרות ופרקי
אבות, בררימשוב תרנ״ד, 8°, 132 עמ׳.
השיב לב אבות מה״ר יעקב קאפיל
לאנדמאן, באור פרקי אבות, לבוב
תרנ״ט, 8°, 145 דף.
וזאת ליהודה מהר׳ יהודה עייש, דרושים
וביאורים על ענינים שונים ובתוכם לשו־
נות הרמב״ם, ובראש הס׳ ביאורים למס׳
אבות, זולצבאך תקל״ו, 2°, 88, 48 דף.
ויחי עוד מהר׳ יחיאל חיים וידטובי,
דרושים ובחלק מילי דאבות, באורים
על פרקי אבות, ליוורנו תקצ״ט, 2°,
184 דף.
וירד מיעקב, פירושים על מסכת אבות
מספרי המגיד מדובנא, מלוקטים ע״י הר׳
שלמה מיכאל נעכעס, לאס־אנדרושעלעס
תש״ט, 8°, 166 עמוד.
זכות אבות מה״ר יצחק עטייה, ביאור
על פרקי אבות, ליוורנו תקפ״א, 4°,
181 דף.
זכות אבות מהר׳ יוסף ב״ר יעקב גו־
ביאנסקי איש ליפסק, באור פרקי אבות
עם מילי דאבות, ובסוף שלשה שרי־
נים, חדושי הש״ס, וואדשא תרל״ו, 8°,
58 דף.
זכות אבות מהר׳ יעקב פינצי, ביאור על
פרקי אבות, בילגוראדי תרל״ח, 8°,
154 דף. פרעסבורג תרמ״ד, 8°, 154 דף.
זכות אבות וענף אבות מהר׳ מנחם נתן
אוירבך, שני ביאורים על אבות, ירו־
שלים תרנ״ה, 2°, 81 דף.
ספר הזכרון מהר׳ משה ב״ר יצחק הלוי
שפירא מפינסק תישב בראדי, כולל שלשה
ספרים: תורת ה׳, ביאורי התנ״ך, מל־
חמות השם, ביאורי אגדות הש״ס, פרקי
אבות והזוהר, מוסר השם, תוכחת מו־
סר, לבוב תר״י, 4°, 114 דף.
זברון למשה מה״ר משה ב״ר נחמן ראס־
קעס, חדושי הש״ס והמשנה ומס׳ אבות,
ארעסמא תרל״ג, 2°, 40 עמוד.
זרוע ימין מהר׳ חיים יוסף רוד אזולאי
(חיד״א), פירוש על פרקי אבות, מונ־
קאטש, 4°, 28 דף. פאקש תרנ״ה,
8°, 25 דף.
זרע יעקב מה״ר בנימין זאב הכהן, פירוש
על מסכת אבות, פיעטרקוב תרע״ב, 8°.
חבל יהודה מהר׳ יהודה ב״ר ישראל מקל־
וריא, מ״מ ומ״ץ דק״ק דענאבורג, ביאור
על פרקי אבות, ווילנא תק״ס, 4°, 36
דף.
חבל נביאים מהר׳ אהרן וואלדען, כולל
ד׳ ספרים מעניינים ממחברים שונים, וספר
הרביעי מובחר שבאבות, פירוש האר״י
הקדוש על פרקי אבות, וואדשא תרמ״ג,
8°, 50 עמוד.
חידושי הרי״ם ונור אריה מה״ר יצחק
מאיר אלטאר, פירושים על התורה ועל
פרקי אבות, בילגורייא תרע״ג, 8°.
חדושים מספר אלחנן מהר׳ אלחנן הענ־
לא ב״ר בנימין וואלף קירכהאן, ח״א
ביאורים ה״ת ונביאים ראשונים, ח״ב
באור מס׳ אבות, אופיבך תפ״א־תצ״א,
8°.
חוט המשולש מה״ר אלעזר שמחה בונם
נינו־שלעזינגער, עם חדושי בני מש־
פחתו, טירנא תר״ץ, 4°, 25, 170 עמוד.

חוסן ישועות מהר' עזרא ב"ר יקותיאל זוסמאן מ"מ ומ"ץ בק"ק ליפלאוו, שקלאוו תקע"א, 44 דף (באוצר הספרים לבן יעקב אות ת' 172 No מציין רפוס מינסק תקס"ב, ווה להדים, ראה קהלת משה אספת פרידלאנד 3979 No).

חות יא"ר מהר"י יוסף אלעזר ראזענפעלד, ביאורים על תנ"ך ופרקי אבות, פאקש תרס"ט, 295 דף.

חזון עובדיה מהר' עובדיה ווארשאנו, ביאורים על פרקי אבות ועל נתינת התורה, שאלוניקי תק"ל, °4.

חכמה ומוסר מה"ר דוב בורשטיין, ביאור רחב על פרק ראשון ממסכת אבות, באטאשאן תרצ"ב, °8, 131 דף.

חלק יעקב מהר' יעקב ב"ר נפתלי נרינוואלה, ביאורים על פרקי אבות, עם שונה הלבות, סעאיני תרס"ג, °4, 68 דף.

חלק לעולם הבא מה"ר שאול בראך אב"ד קאשוי, ביאורים וחידושים עמ"ס אבות, עם הפנים, ווראנוב תרצ"ח, °8, 16, 271 עמוד.

חמד צבי מהר' דוד צבי ב"ר יחזקאל, ביאורים על מס' אבות, פיורדא תקנ"ח, °4, 2, 23 דף.

חן טוב מה"ר הלל ב"ר אהרן, חרושי הש"ס, התוס', מהרש"ל, מהרש"א ופרקי אבות, קארעץ תק"מ, °2 (2), 64 דף.

חסד לאברהם מה"ר אברהם יוסף שור, פירוש על פרקי אבות, דראהאביטש תרמ"ה, °2, 23 דף.

חסדי אבות מהר' ישראל מאיר וואהלמאן ממינסק, פירוש על פרקי אבות בלשון עברי טהשש, מלוקט מגדולי המפרשים, ווילנא תרמ"ג, °8, 136 עמוד, תוצאה חדשה ווילנא תרנ"ג, °8, 136 עמוד.

חסדי אבות מהר' חיים יוסף דוד אזולאי (חיד"א), פירוש עמ"ס אבות, לבוב תרס"ו, ווארשא תרל"ב, °8, 24 דף ועוד.

חסדי אבות מהר' יצחק ב"ר שלמה יעבץ, ביאור על פרקי אבות, קונשטאנטינא שמ"ב, °4, 114 דף.

חסדי אבות מהר' אהרן ב"ר יהודה הלוי, ביאור על פרקי אבות, זאלקווא תקכ"ה, °4.

חסדי אבות מהר' יוסף חיים ב"ר אליהו מבאגדאד, פירוש על מס' אבות, ירושלם תרע"ג, °8.

חסדי אבות מה"ר יהודה נרינוואלה, באור על פרקי אבות, סאטמור תרפ"ה, °8, 72 דף.

חקר אבות מהר' רפאל ב"ר נחמן זאב קאהן, פירוש עמ"ס אבות, ווארשא תרמ"ו, °8, 134 דף.

חתם סופר מהר' משה סופר, ביאורים וחידושים על מס' אבות מלוקטים מספריו ועם חדושי בנו הכתב סופר, ירושלים תש"ו, °4.

טוב ויפה מה"ר זרח מייערסאן, ביאור רחב על פרקי אבות, ניו־יורק תר"ע, °8, 10־152 עמוד.

טל תחיה מה"ר שמואל אלבסנדראוו, ביאור פרקי אבות בדרך מחקרי, ווילנא תרנ"ו, °8, 80 עמוד.

יד בנימין, פירוש על מס' אבות מה"ר בנימין מקיקיץ דידי, טבריה תש"ל, 112 עמוד.

יד דוד מה"ר דוד יהודה זילבערשמיין, חדושים עה"ת וביאורים על פרקי אבות, ווייטצען תרס"ה, °8, (4) 88 עמוד.

ידות אפרים מה"ר אפרים פישל ב"ר משה ישראל פעלדמאן, ביאורים עה"ת, תהלים ופרקי אבות, מ'סינעט תרס"ח, °4, 126 דף.

יוסף עליו מה"ר יוסף ב"ר יצחק משה מונטיקיו, פירוש על פרקי אבות, לקוטים, דרשים והספדים, שאלוניקי תק"ח (ו"א תקכ"ה), °4.

יין לבנון מה"ר נפתלי הירץ וויזל, ביאור גדול ורחב על פרקי אבות, בדלין תקל"ח, °2, 158 דף. ועם הוספות ומ"מ ווארשא תרמ"ד, °8, 400 עמוד.

ילקוט באורים מה"ר שלמה מיבאל נעבעם, אוסף ביאורים מספריו של יצחק בער לעווינסאן, ניו־יורק תש"ו, °8.

ילקוט הנרשוני מה"ר נרשון שטערן אב"ד מאראש־לודאש, ח"א על אגדות הש"ס תלמוד בבלי, בתוכו קונטרס נחלת אבות, לקוטים לפרקי אבות, נסמן מדף מ"ה עד דף נ"ג, מ'סיגעט תרס"ב, °2, קט"ז דף.

ילקוט ש"י מה"ר שמעון נאטטליב מהלמין, פירוש על פרקי אבות נדפס רק על פרק אחד, בוינום איירוס (ארגנטינה) תרצ"ג, 165 עמוד.

ילקוט שמעוני מה"ר שמעון בצלאל נייפאן, פירוש על מס' אבות עם הברסנורא, פיעטרקוב תרצ"ח, °8, 108 עמוד.

יסוד יוסף מה"ר יוסף ב"ר אליה ב"ץ, ביאור על פרקי אבות בדרך פשט וקבלה, קראקא שצ"ח, °4, 76 דף.

יצחק ירנן מה"ר חיים יצחק בהנא ב"ר נחמן מעיר אמסטיסלאוו, באורים על פרקי אבות, (דף ב' ודף ד' לא נדפסו וחסרים), ווילנא תרכ"ד, °4, 92 עמוד.

ירים משה מה"ר ירמיה ב"ר משה שלענקר, לקוטים על פרקי אבות מספרי האלשי"ך, פיורדא תקכ"ד, °4, 50 דף. ועם הוספות חסדי דוד מהחיד"א, ווארשא תרכ"ב, °4, 34 דף.

ישמח לב מה״ר יצחק זלמן נינסבערגער, ביאורים על פרקי אבות, בוראפעסט, 8°, 2 דף 84 עמוד.

ישועה ורחמים מה״ר רחמים ראובן מלמר שיראזו, באורים על פרקי אבות ובקשות וסדר הלמוד בחניכת הבית, ירושלים תרע״ב, 8°, 64-18 דף.

כבוד השבת מה״ר יצחק מאיר הכהן שוואַרץ, פירוש על פרקי אבות, עם ביאור על ברכי נפשי ועל ס״ו שירי המעלות, סיגעט תרפ״ה, 8°, נ״ז דף וס״ו דף.

כנסת ישראל מה״ר ישראל ב״ר יהודה יצחק נאלדמאן, פירושים על פרקי אבות, עם מדרש שמואל להר״ש אוזידא ז׳ חלקים, סאעיני תרפ״ד-תר״ץ, 4°, ח״א (6) 109 (3) ; ח״ב (3) 135 (2) ; ח״ג (4) 132 (2) ; ח״ד (4) 129 (1) ; ח״ה (2) 135 (1) ; ח״ו (5) 149 (1) דף.

כף נחת מה״ר אברהם ב״ר יהודה ליב הייליבום, פירוש על פרקי אבות, אלמונא תקל״ט, 4°, 56 דף.

כפת המנעול מה״ר אברהם פרוסטיץ, פירוש על פרקי אבות, ווינא תקע״ח, 8°, 83 דף.

כתב ישר ובאור דברי חפץ מה״ר אשר זעליג הכהן לויטערבאך, ביאור על פרקי אבות עם פירוש רש״י, דראהא-ביטש תרס״ט, 4°.

כתם פז מה״ר שמואל פריינר, באור פרקי אבות והגהות על מס׳ ברכ׳ת, פראג תר״ל, 4°, 22 דף.

כתר השבת מה״ר יהודה ליב ב״ר דוב גינזבורג על קדושת השבת וביאורים על שיר השירים וברכי נפשי ופרקי אבות, סנט לואיס תש״א, 8°, 136, 120 עמוד.

לב אבות מה״ר שלמה ב״ר יצחק לבית הלוי, באור על מס׳ אבות, שאלוניקי, 4°, 128 דף.

לב אבות מה״ר נרליה סילווערסטאן, פירוש על מס׳ אבות, ירושלים תרצ״ב, 8°, 98 עמוד.

לב אבות, מסכת אבות עם פירוש רבינו יונה מגירונדי ופירוש הגר״א על פרק ששי, ועם פירוש לב אבות על ג׳ פרקים הראשונים מה״ר נפתלי הירץ הייליפרין, ועל פרקים אחרונים מאחיו הר׳ שמעון הייליפרין, ירושלים תש״ב, 8° (1) דף 74-62 עמוד.

לב אבות על בנים מה״ר משה שבתי בער, ההקרמה לספרו על פרקי אבות, ליוורנו תקפ״ד, 4°.

לב שמח מה״ר דוב אריה קלין, פי׳ על התורה ועל פרקי אבות, לבוב תרצ״ו, 8°.

לזכר לישראל מה״ר יחיאל מיכל ב״ר צבי הירש ווינפק, ביאורים לפרקי אבות, חדושים עמ״ס ב״מ, גיטין וחולין, ווילנא-והוררנא תקצ״ד, 4° (7), 36, 10 דף (הדפים 33-34 כפולים).

לחם יהודה מה״ר יהודה ב״ר שמואל לירמא, באורים על מ׳ אבות, וינציאה שי״ד סביוניטה שי״ד-ט״ו, 4°, 163 דף.

לחם משנה מה״ר משה ב״ר נח יצחק ליפשיץ, פירושים על מס׳ אבות, לובלין ח״ב, 4°, 46 דף.

לקוטי בתר לקוטי מה״ר שמואל אלמער, לקט פירושים מספרים שונים ב׳ חלקים, גיואַרק תש״ך, ח״א 310-4 עמוד, ח״ב 308-10 עמוד.

לקוטי הרמא״ה מה״ר מאיר איסר הל-מאן, ביאור על ד׳ פרקים הראשונים מפרקי אבות, תל-אביב תש״ט-י״א, 8°, 90 עמוד.

לקוטי שלמה מה״ר שלמה קליין הכהן, חדושים על ש״ס הרמב״ם ד׳ חלקי שו״ע וביאורים עה״ת ופרקי אבות, פאקש תרנ״ד, 2°, 224-8 עמ״ד.

מאור הבנים ומוסר הרת מה״ר אריה מרדכי מירווים, ביאור רחב על מסכת אבות, ווארשא תרצ״ב, 4°, 398-10 עמ׳.

מבשר צדק מה״ר דוד צבי כ״ץ קאטצ-בורג, פירושים על פרקי אבות ודרוש לבר מצוה, בודאפעסט תרפ״ב, 8°, 156 דף.

מבשר שלום מה״ר שלום צבי לאנדא, על אבות ושבטי ישראל, קליינוואַרדיין תרפ״ז, 8°, 100 דף.

מגן אבות מה״ר שמעון בן צמח דוראן, פירוש עמ״ס אבות, ליוורנו תקכ״ג, 4°, 97 דף. ליפציג תרט״ו, 8°, 100 דף. ווינא תרכ״ד.

מגן אבות מה״ר מאיר ביקיים, פירוש פרקי אבות על פי הקבלה, שאלוניקי תק״ח, 4°, 66 דף. לבוב תרנ״ד, 4°, 29 דף.

מגן אבות מה״ר שלמה קלוגר, פירוש על מס׳ אבות, פיעטרקוב תרמ״ג, 8°, 104 עמוד. שם תרס״ב, 8°, 104 עמוד

מגן אבות מה״ר ברכיה מאיראוויץ, ביאור על פרקי אבות ע״ח אנגלי, שי-קאגא תרנ״ה, 8°, 160 עמוד.

מדרש דוד מר׳ דוד הנגיר נכד הרמב״ם, פירוש על מס׳ אבות מתורגם מערבית לעברית עם העדות הר׳ בן ציון קרינ-פיס, ירושלים תש״ד, 8°, 172 עמוד.

מדרש חכמים מה״ר משה חיים קליי-מאן, לקוטי פירושים על מסכת אבות. לודז תרצ״ד, 8°, 56 דף.

מדרש שמואל מה״ר שמואל ב״ר יצחק אוזידה, ביאורים ופירושים מלוקטים

מספרי הראשונים על מס׳ אבות, ויני־
ציאה של״ס, 4° 265 דף, ועוד הרבה
פעמים.
מהר״ם שיק מה״ר משה שיק אב״ד ח״סס,
ביאור רחב על מס׳ אבות, פאקש תר״ן,
8° 95 (7) (3) דף.
ספר מוסר מה״ר יוסף ב״ר יהודה, פירוש
על משנה מוסר, י״ל עפ״י כת״י ע״י הר׳
בנימין ואב בכר, ברלין תר״ע, 8° 22,
226 עמוד.
מוסר אבות מה״ר משה לייטער, ביאור
מקורי מדעי עמ״ס אבות ניו־יורק תש״ה,
8° 326 עמוד.
מוסר ישראל מה״ר ישראל בנימין בענ־
ריט ב״ר ברוך פייוולזאהן, ביאור על
פרקי אבות, קובנה תרפ״ג, 8° 150
עמוד.
מוסר מלכים מה״ר משה יצחק אשכנזי,
מוסר עפ״י יסודות פרקי אבות, עם כוס
תנחומין דרשות בבית האבל, פארובה
תרל״ח, 8° 195 עמוד.
מחזור ויטרי, פירוש עמ״ס אבות, ה׳צאה
מיוחדת עם הערות ותקונים מהר׳ ר״ר
אברהם בערלינער, ספר״מ תרנ״ז, 8°.
מחקרי אבות מה״ר יעקב ב״ר יהודה לע־
ווינזאהן, ביאור מקיף על מס׳ אבות,
ניו־יורק תרע״ה, 8° 166 עמוד, ועם
הוספות באגדה ובהלכה. ניו־יורק תש״ה,
4° 272 עמוד (דפ׳ס האחים שולזינגר).
מטל השמים מה״ר יצחק אייזיק טאביר,
ביאור על פרקי אבות, לבוב תרנ״ו,
8° 44 דף.
מי השלוח מה״ר מרדכי יוסף מאיזביצא,
חדושים עה״ת ולקוסים על רוב מס׳ הש״ס
ועל מס׳ אבות, ווינא תר״ך, 4° 56־39
דף.
מילי דאבות מה״ר יוסף בן אברהם בן
חיון, ביאור מס׳ אבות, קושטנדינא
של״ס, 4° ויניציאה ש״ס, 4° 68 דף.
מילי דאבות, ביאורים עמ״ס אבות מה״ר
יעקב בראנים, נ׳ירבה תרצ״ה, 8°.
מילי דאבות מה״ר מרדכי ב״ר יהושע
מברודי, ביאור עמ״ס אבות, זאלקווא
תקי״ד, 4° 100 עמוד.
מילי דאבות מה״ר יצחק ברלין הר״מ
דזאלזין, ביאור על מס׳ אבות, ווילנא
תרמ״ח, 8° 100 עמוד.
מילי דאבות מה״ר ישראל מיזיל־מאן,
פירוש על פרקי אבות, ווילנא תרמ״ה,
4°.
מילי דאבות מה״ר יחיאל מיכל מושקין,
באור מס׳ אבות עם הפנים, ירושלים
תר״ך, 4° 122 עמוד.
מילי דאבות וטעם וקנים מה״ר ישראל
מרדכי, ביאור פרקי אבות, ווארשא
תרל״ס, 8° (68 דף).

מירא רכיא מה״ר אפרים מרדכי עפ־
שטיין, ביאור על מס׳ אבות, ווילנא
תרל״ח, 8° 36 עמוד.
מכתב אליהו מה״ר אליהו ב״ר אריה ליב
בינקאוויצער, דרושיו על פרקי אבות,
האמבורג תע״ה, 4° 74 דף.
פירוש מ״ן מה״ר מנחם נחום פרידמאן,
פירוש מדעי על פרקי אבות, טשער־
נאוויץ תרפ״ה, 8° 60 עמוד, ועל פ״ה,
פ״ו, קישינוב תרפ״ה, 8° 100 עמוד.
מנחה חדשה מה״ר יחיאל מיכל מארפ־
טשיק, ביאורים מלוקסים עמ״ס אבות,
קראקא של״ו, 4° 84 דף. ספר״מ תפ״ב,
12° 132 דף.
מנחת אזכרה מה״ר אשר זעליג הכהן
לויטערבאך, ביאורים על פרקי אבות,
רדוהוביטש תרמ״ס, 4° 36 דף.
מנחת ישראל מה״ר ישראל חיים ברוין,
ביאורים על פרקי אבות עם חדושים
מזקנו הר׳ פייבל מדינדיש, מונקאטש
תרס״ב, 8° 42 דף.
מנחת יצחק, לקוטי יצחק מה״ר יצחק
זאלצר, ביאור אבות עם מסקי המשנה,
פירוש הרע״ב ועיקר תוספ״ס, פיעטר־
קוב תרמ״א, 8° חלק מהוצאת המשניות
ע״י הג׳ל ונסמנו 201־244 דף.
מנחת שבת מהר׳ יוסף חיים קרא, ביאר
רים על פרקי אבות בשם סלת למנחה,
ות״א בשם לבונה זכה, קראטאשין
תר״ו, 8° 138 דף.
מנחת שמואל מה״ר שמואל ב״ר יצחק
אייזיק שווערין, חדושי מס׳ הש״ס ומס׳
אבות, קאפענהאגען תקמ״ו, 4° 5,
49 (1) עמוד.
מסכת אבות עם פירוש רבינו ישראל
בעל שם טוב, מלוקס, ערוך ומסודר
ע״י הר׳ ישעי׳ ארי׳ ויהושע רבורקס,
ירושלם תשכ״ה, 8° פ״ח עמוד.
מעינם של אבות, ליקוט מספרים שונים
על פרקי אבות מאת הר׳ מרדכי וויים,
בני ברק תשל״ב, 8° 352 עמוד.
מעשה אבות מה״ר שלמה תווינא, עם
פירוש ערבי, כלכתה תרמ״ס, 8° 40
עמוד (ולא נגמר).
מעשה אבות מה״ר אהרן אליעזר פאש־
קעס, ביאורים עמ״ס אבות וסדר המשנה,
פרעסבורג תרס״ו, 8° 97 דף.
מעשה אבות מה״ר משה ב״ר יונה מזלו־
זין, פירושים עמ״ס אבות, דרש״ת והס־
פרים, שקלאוו תקמ״ח, 8° 63, 13 עמוד.
מעשה עבות מה״ר יצחק פרחי וה״ר
יוסף שבתי, ביאורי פרקי אבות, לי־
וורנו תרכ״ד, 8° 156 דף. שם תרכ״ט,
8°.
מעשה חשבון מה״ר שמעון רוב מנסי,

פירוש על פרקי אבות, ווילנא תרנ"ז, °8.

מצודת דוד, מצורת ציון מה"ר שלמה תווינא, פירוש על אבות עם שיח ערב, כלכתה, °8, 24 דף (לא נגמר).

מתנת אבות מה"ר מאיר שצ'ורנסקי, פירוש רחב על אבות עם פי' הר"ץ מברסנורא, ירושלם תש"י, °8, 428 עמ'.

מקוה ישראל מה"ר ישראל פרוסטיץ־שטיינשניידער, פירושים על פרקי אבות, פרעסבורג תרל"ס, °4, 168 עמ'.

מראה עיני הכהן מה"ר צבי הירש ב"ר רפאל הכהן, פשטים על התנ"ך וחדושי אגדות הש"ס ומס' אבות ובס"ד חדושים על הרמב"ם, ברעסלוי תקע"ו, °4 (5) 104 (4) 88 (2) דף.

מישנת אבות, פירוש על מסכת אבות מה"ר משה מישל אדלר, תל־אביב תשכ"ז, °8, 171 עמוד.

משניות מבוארות מאת פנחס קהתי, כרך נזיקין, ש"ב־תמ"ז עמ', הוצאת היכל שלמה, ירושלים.

משיבת נפש מה"ר פנחס בילדהויער, פי' על פרקי אבות, האלבערשטאדט תרל"ו, °8, 159 עמוד.

משניות מסכת אבות, מבואר וערוך בידי פנחס קהתי, הוצאת "קונטרס יומי", °8, 8־142 עמוד.

משק ביתי מה"ר חיים ליבוש זאנד־באנק, ביאור על מס' אבות, פרעסבורג תרמ"ד, °12, 144 עמוד.

משנה התלמוד מה"ר ישעיה סג"ל יונג־רייז, לקוטים בשיטות התלמוד וביאור פרקי אבות בראש הספר, טיסא־סאס־פאלו תרצ"ג, °2 (6) 120 (4) דף.

משנת ישראל מה"ר מאיר בלומנפלד, פירוש רחב ומקיף עמ"ס אבות, ח"א על פרק א', ב', ג'; ח"ב על פרק ד', ה', ו', ניו־יורק תש"כ, °4, 296־302 עמוד.

ניו־יורק תשכ"א, °4, ר"ס עמוד.

נאדר בקדש מה"ר חיים ב"ר מנחם צאנזער מחכמי בראד, ביאורים על פרקי אבות בדרך הנסתר, לבוב תרכ"ב, °4 40 דף. תוצאה שניה עם קונטרס מטל השמים מנכדו הר' נחום צבי פיש מביקסאד, ניו־יארק תשכ"א, 32, עמ' 40 דף.

נוה שלום מה"ר שלמה זלמן טויסק, פי' על אדר"נ ועל פרקי אבות ועוד, מינכען תרל"ב, °8, 87 עמוד.

נחלי אמונה מה"ר אליעזר צבי צינעל־מאן, ג"ח, המאיר לארץ חדושי הש"ס מה"ר מאיר יחיאל הלוי, מועדים לשמחה דרושים, ברית אבות, ביאורים על פרקי אבות, לובלין תרצ"ה, °8, 72 עמוד.

נחלת אבות, מרון יצחק אברבנאל, ביאורים עמ"ס אבות, ובהקדמתו על דורות חכמי המשנה, קושטאנדינא רס"ה, °4, 174 דף, ובהשמטות ועם פי' הרמב"ם על שמנה פרקים ופרקי אבות, ויניציאה ש"ה, °4, 215 דף.

נחלת בנימין מה"ר בנימין העשין, באור פרקי אבות, ארעסמא תרמ"ב, °4, 36 דף.

נחלת בנימין מה"ר בנימין עפשטיין, הגהות וחרושים במדרשים, פרקי אבות וברש"י עה"ת, זיטאמיר תרס"ה, °8, 160 עמוד.

נחלת צבי מה"ר צבי הירש ב"ר שמע"ן טוך־פירער, ביאורי מסכת אבות, וויניציאה, °4, 147 דף.

נחלת צבי מה"ר נתן צבי בריסק, פירוש על פרקי אבות, קליין ווארדיין תרע"ה, °4, 70 דף.

נחלת צבי מה"ר נח צבי ב"ר משה אולמאן אב"ד אנסורפן, חדושים מש"ס פרד מועד ובסופו חדושים עמ"ס אבות, אראדעא תרצ"ו, °2, 8 עמוד, 87 (1) דף.

נצר חסד מה"ר יצחק יהורה יחיאל סאפרין מקומרנא, באור פרקי אבות בדרך חסידים עם אדם ישר סגולות לעצירת המגפה, לבוב תרס"ו, °4, ירושלים תרע"ב, °8, 108 דף.

סדר אליהו זוטא מה"ר אליהו ב"ר מאיר הכהן, פירוש על פרקי אבות, זאלקווא תקי"ז, °12, 17 דף.

סמיכת כהן מה"ר אליעזר ב"ר יעקב הכהן, ביאור על פרקי אבות, שקלאוו תקס"ד, °8, 59 דף.

עונת אליהו מה"ר אליהו ב"ר יצחק שרה־זאהן, פירוש על פרקי אבות עמ"י נשמת חיים (לקוח מספר דרך חיים מהר"ל מפראג, קראטאשין, °4.

עיון יעקב מה"ר יעקב ב"ר יוסף ריישער, ביאורי אגדות בספר עין יעקב ועל פרקי אבות, ווילהרמשדארף תפ"ט, °2, 115 דף.

עונג אברהם מה"ר אברהם ב"ר אהרן י סף טכארעק, פירוש על פרקי אבות ועניני שבת, ירושלים ת"ש, °8, 122 עמוד.

עונג לשבת מה"ר מתתיהו ב"ר מרדכי גרג'י, דרשות עה"ת, סעמים ורמזים על המשנה ועל פרקי אבות, ירושלים תרע"ג, °4.

עושר ואושר מו"ה חיים יוסף נייטאן, ביאורי פרקי אבות, בראדי תרל"ח, °8, 13 דף.

עטרת אבות מה"ר מנחם חיים לעווינ־סאן, ביאורים על פרקי אבות, ווארשא תרמ"ה, °2, 50 דף.

עיני כל חי מה״ר חיים פאלאג׳י, חדושים על ש״ס וביאורי אגדות ופעולת צריק לחיים, ביאור פרקי אבות, אזמיר תרל״ח, 2°, 2, 132 דף.

עמודי שש מה״ר יוסף אורי, פירוש על פרקי אבות בשפת זשארגאן, בררי־טשוב חש״ד, 8°, 75 דף.

ענבי שמואל מה״ר שמואל שמעלקא וויינטרויב, ביאור פרקי אבות, ירושלים תרמ״ב, 8°, 32 דף.

ענף אבות מה״ר ישעיה ב״ר שמואל האממער, פי׳ על פרקי אבות, קראקא תרמ״ס, 4°, 24 דף.

ענף יוסף־עץ יוסף מה״ר חנוך זונרל ב״ר יוסף, פירושים מקיפים על פרקי אבות, ווארשא תרנ״ב, 8°.

ענף עץ אבות מה״ר בנימין וואלף ב״ר יקותיאל, ביאורים עמ״ס אבות, אוים־באך תע״ס, 4°, 29 דף.

ענף עץ אבות מה״ר אברהם ב״ר חנוך העניך, ביאורים על פרקי אבות, אלטו־נא תקל״ד, 8°, 28 דף.

עץ אבות, פרקי אבות עם פירושים הבר־טנורא ועם פירוש לחם שמים, לחם נקודים מה״ר יעקב עמרין ועם ח״ב מספרו לוח ארש, אמשטרדם תקי״א, 4°, 82 דף.

עץ אבות מה״ר מרדכי אליעזר וועבער, ביאורים עמ״ס אבות והאגדות במסכת ערכין, ירושלים תרמ״ה, 2°, 21 דף.

עץ חיים מהר״ח רוב שו״ב, פירוש על פרקי אבות, ווארשא תר״ס, 4°, 78 דף.

עצי יער מה״ר עזריאל יחיאל רובין, חדושים על פרקי אבות, מונקאטש תרמ״ח, 8°, 45 דף.

עקבי הצאן, פירוש על מס׳ אבות מהר׳ אהרן ממיראלישטאק, הוסיאטין תרס״ד, 4°.

ערך השלחן מה״ר יצחק בר בנימין טייב, פסקי הלכות וחדושים ג׳ חלקים, בח״ג ישנו ספר הזכרון כללי דינים ופירוש על פרקי אבות והגש״ם, תונים תרנ״א, 2° (2) 201 (1) 30, 16 דף.

עשרה מאמרות מה״ר אברהם ב״ר בנימין זאב, עשרה מאמרות דבראשית כנגד עשרת הדברות על פי המשנה באבות בפרק עשרה מאמרות, פרנקפורט ראדר ת״מ, 4°, 12 דף.

פאה בקמה מה״ר אהרן שלמה מהרי״ל ב״ר כתריאל, ביאור מספיק ע״ד הפשט על פרקי אבות, ירושלים תרפ״ס, 8°, 160־4 עמוד.

פירוש למסכת אבות מאת רבינו משה בן מימון, מבואר על־ידי מרדכי דב רבינוביץ, ירושלים (הוצאת מוסד הרב קוק) תשכ״א, 4°, ר״ס עמוד.

פירוש רבינו יוסף בן שושן עמ״ס אבות, יו״ל מעם הראשונה מתוך כת״י ע״י ר׳ משה שלמה בשר ור׳ יעקב יהושע בלכרוביץ, מכון תורה שלמה, ירושלים תשכ״ח, 4°, 12־163 עמוד.

פירוש על משניות מאת חנוך אלבק, מנוקד בידי חנוך ילין, כרך גזיקין, 347־388 עמ׳, ירושלים־תל־אביב.

פניני אבות מה״ר שלמה יהלומי, ביאור על פרקי אבות, תל־אביב תש״ס, 8°, 144 עמוד.

פניני אבות, לקט על פרקי אבות מהר׳ שלמה יהלומי (דימאנד), תל־אביב, 144 עמוד.

פרח שושן מה״ר נחום שמריה שעבטער, ביאור עמ״ס אבות עמ״י ורוש וחקירה, קלוזש תרפ״ה, 8°, 92 דף.

פרחי אזוב מ״ר אליהו רייך, פירוש על מס׳ אבות עם שאלות אליהו ותשובות גאוני זמננו, נאלאנטא תרפ״ה, 4°, 400 עמוד.

פירוש רבנו בחיי בן אשר תלמיד הרשב״א על מס׳ אבות, יוצא לאור מתוך כת״י היחידי אשר בבריסיש מוזיאום עם מראה מקומות הערות ומבוא, מאת הרב חיים רוב שעוועל (בתוך כתבי רבינו בחיי שיצא לאור ע״י ווסמנו תקי״ח־תרמ״ב עמוד), ירושלים תש״ל, 246 עמ׳. (שנים אחדות לפני זה הופיע ספר הנ״ל בירו־שלים מתוך כת״י אחד (השנה לא צויינה בספר) מאת יהיה לייביש דייטש.

פרי חיים מה״ר אברהם חיים ב״ר גדל־מלאטש־ב, פירוש על פרקי אבות, לבוב תרל״ג, 4°, (2) 54 דף עם הוספות, ירו־שלים, 8°, תשכ״ב.

פרס אבות מה״ר אברהם אבלי הכהן זעעלענפרייזנער פירוש על אגדת סבי דבי אתונא, מאמרי רבב״ח ופרקי אבות, לבוב תרכ״ה, 2°, (6) 18, 46, 3, 15 דף.

פרפרת רשכ״ץ מה״ר שמחה בונם ב״ר צבי הכהן ראפאפארט, פירוש הפסוקים בתמגיא אפי ופרקי אבות, פיוררא תקס״ז, 4°, (1) 2־94 דף.

פרקא מהריא״א מ״ר ישראל אברהם אלטער לאנדא אב״ד עדעלין והגליל, פירוש על פרקי אבות עם פי׳ ר׳ עובדיה מברטנורה, ברוקלין תשי״ד, 8°, רל״א עמוד

פרקי אבות עם פירוש הרמב״ם ונחלת אבות להאברבנאל, ניו־יורק תשי״ג, 4°, 418 עמוד.

פרקי אבות עם פי׳ ברטנורא וביאור משולב, בעריכת מ. בר־יוסף, בצרוף ספר ביאורגרמיות לחכמי המשנה, תל־אביב (חסר שנת הדפוס).

פרקי אבות, מהדורה חגיגית עם ציורים ועטורים מאת נר אולמן, תל־אביב תשל״ב.

פרקי אבות, מפורשים מאת אליעזר לוי בצירוף פירוש של רבינו עובדיה מברטנורה, תל־אביב תשי״ט, 8°, ק״ו עמוד.

פרקי הניון מה״ר יהושע ניפשמיין על מס׳ אבות, בילנוריא תרמ״ד, 8°, 125 עמוד.

פרקי משה מה״ר משה אלמושנינו, פי׳ על פרקי אבות, שאלוניקי שכ״ב, 4°, 111 דף.

פתח עינים מה״ר חיים יוסף רור אזולאי (חיד״א), פירוש עמ״ס אבות, מונקאטש תרל״ד, 4°, 28 עמוד.

פתח תקוה מה״ר ישעיה פוקס, פירוש על פרקי אבות, ווארשא תרמ״ה, 8° (2) 27 דף.

פתחי י־ה מה״ר מרדכי ב״ר נפתלי הירץ, ביאור מס׳ אבות, לבוב תקנ״ט, 4°, 110 דף.

קהלת בן דור מה״ר דור חזן, פירוש על קהלת, בסופו דור במצורה, פירוש על פרק אבות, שאלוניקי, 4°, 133 דף.

קובץ מוסר אבות פירושי הר׳ אברהם פריציל, ירושלם תשכ״ד, 8°, 104 עמוד.

קובץ מוסר אבות, נדפס בעלום שם המחבר, בני ברק תשל״ב, 64 עמ׳ד.

קובץ מוסר אבות, ליקוט מהגדולים המעררים ללימוד מסכת אבות, בני ברק תשל״ב, 65 עמוד.

קול אבות מה״ר ישראל ב״ר משה ליטווין, פירוש על פרקי אבות, ריגה תרצ״ו, 8°.

קיצור אברבנאל על פרקי אבות וסדר ההגדה של פסח ע״י הר׳ יעקב הערצקש ב״ר אליקים הילפרין, לובלין שס״דס״ה, 4° (1) 79 דף.

קרבן אהרן מה״ר אהרן סטאטשעווסקי, ביאורים על פרק א׳ ולקוטים על אגדות הש״ס, פיעטרקוב תרנ״ט, 8°, 114 עמ׳.

קרית חנה מה״ר אלחנן ב״ר בצלאל אורי ליפמאן חפץ, פירוש על פרקי אבות, פראג שע״ב, 4°.

רוח חיים מה״ר חיים ב״ר יצחק ברלין מוזלאוין, ביאור פרקי אבות עם מראה מקומות בשם מצפה יהושע והערות מה״ר יהושע העשיל לעווין, ווילנא תרי״ס, 4°, 41 דף. ובהוספת פי׳ הגר״א, ירושלם תרס״ג, 8° (40 עמוד).

רכב אליהו מה״ר יוסף ב״ר אליהו כ״ץ, אמרי מוסר היוצאים מפרקי אבות, קראקא שצ״ח, 8°, 38 דף.

רעיונות על אבות פילוסופים ומוסריים הנאמלים ממס׳ אבות מה״ר יוסף חיים קארסינסקי הבהן, ווילנא תרמ״ה, 8°, 24 דף.

ש״ה לבית אבות מה״ר שלום ב״ר חיים הראיה, דרושים וביאורים על פרקי אבות, ירושלים תש״א, 8°, 84 דף.

שותא דינוקא מה״ר חזקיהו שמואל טאריקה, ביאורים על תנ״ך פרקי אבות וספר הזהר באורח נסתר, אזמיר תרכ״א, 2°, 51 דף.

שמחת אבות מה״ר שמחה ב״ר צבי פל־טרוביץ, ביאורים ע״ה״ת ומאמרי מוסר, לכ אבות על פרקי אבות, ניו־יורק תרצ״ס, 8°.

שמן אפרסמון מה״ר משה נתן הלוי רובינשטיין אב״ד וויניצא, ביאורים על פרקי אבות, בררישטיוב תרס״ו, 8°, 74 עמוד.

שעה ניבי, פירוש על פרקי אבות מה״ר יקותיאל וויים, בואנוס־איירס תרצ״ה, 4°, 162 עמוד.

שערי אברהם מה״ר משה נחמיה ליפשיץ על ג״ך, דרכים מעניני אליהו עם פתח אליהו, ביאורים על פרקי אבות והלכות מילה, קליינווארדיין תרצ״ו, 8°.

שפת אמת מה״ר יהורה אריה ליב מנור, ביאורים לפרקי אבות, פיעטרקוב חש״ז, 8°, 57 דף, ודפוס שני בצילום, לאנרסבערג תש״ח, 4°, (1) 57 דף.

שפתי אהרן מה״ר אהרן זאב כ״ץ, פירוש על מס׳ אבות ועל המס׳דה ומדרשים, מונקאטש תר״ץ, 8° (4) 123 עמוד.

תבואת יקב מה״ר אברהם בלעיש, ביאורים ע״ה״ת עם חרושים על הש״ס ומסכת אבות והרמ״ם, ליוורנו תק״ס, 2° (3) (8) 64 דף.

תאוה לעינים מ״ר שלמה אלנאזי, ביאורים על אגדות ופרקי אבות, שאלוניקי תס״ו, 4°, 222 דף. ושנית זולצבאך תמ״ו, 4°, 142 דף.

תולדות אהרן מה״ר אהרן פנחס מרדכי ב״ר אהרן ווינאגראר, פירוש מסכת אבות, ירושלים תרנ״ח, 8°, 91 דף.

תולדות יהושע מה״ר יהושע ב״ר אהרן העליר, ביאור פרקי אבות, ווילנא תרכ״ו, 8°, 108 עמוד.

תולדות שמשון מה״ר שמעון חיים נחמני, באר פרקי אבות, ליוורנו תקכ״ו, 4°, 123 דף.

תוספות בנימין מה״ר בנימין אליהו ב״ר יעקב זאב, פירוש על פרקי אבות, לובלין תרנ״ו, 8°, 46 דף.

תוספות חיים, ביאור פרקי אבות מהגאון

ר׳ אליהו מווילנא ואחיו הר׳ חיים, לובלין תרנ״ז, °8.

תורת אבות מה״ר יהושע העשיל ראבי־נאוויטש, פירוש בדרך דרוש על פרקי אבות עם ערך אבות, שלשלת יחוסו של הר׳ גרלי׳ ליניטץ, ניו־יורק תרפ״ז, °4.

תורת אבות מה״ר אברהם יששכר רוב לעווין, פירוש מסי אבות (ד׳ פרקים הראשונים) עם קונטרס פתחי אבות ויחום אבות, פיעטרקוב תרפ״ד־פ״ת, °8.

תורת משה נתן מה״ר משה נתן נטע הלוי יונגרייז על הת״רה, דרשות והספ־דים ועל פרקי אבות, ת״א מונקאטש תרנ״ו, °4, 82 דף, ת״ב בוראפעסט תרפ״ב, °8, 16־128 עמוד.

תפארת צבי מה״ר צבי הירש באיאר־סקי, ביאורים על פרקי אבות, ווארשא תרנ״ג, °8, 150 עמוד.

תקון משה מה״ר משה פאללאק, דרשות לשבת הגדול ולמועדים, ה׳ חלקים ובראש חלק ד׳ ביאורים לפרקי אבות, פאקש תרנ״ד־נ״ט, °8.

תשועת מרדכי מה״ר מרדכי יצחק בהר־חיים יהודה וויין־צימער מחוישי, ביאור על פרקי אבות, ירושלים תרכ״א, °8, 24 דף. (ראה הספרים העבריים שנדפסו בירושלים מאת שושנה הלוי, ירושלים תשכ״ג).

תרגומים שונים על פרקי אבות

אבות עם תרגום יהו־דית־אשכנזית, 1) קרא־קא שמ״ו. 2) שם שפ״ב. 3) פראג שפ״ב. 4) קראקא ת״ל. 5) פראג תמ״ת. 6) פפא״מ תנ״ו. 7) פראג תע״ו. 8) זולצ־באך תע״ז, °4. 9) פיוררא תק״ס, °8, (24 דף) ותרגום יהודית־אשכנזית מה״ר אפרים זלמן ב״ר שלמה ריינאך, אמ־סטרדם תצ״ז, °4.

אבות עם תרגום אשכנזי מה״ר אפרים וועהלי, פרסבורג תרמ״ת, °12.

אבות עם תרגום אשכנזי מה״ר רור פריר־לנדר, פיוררא תקע״ג, °8.

אבות עם תרגום אשכנזי וביאור מה״ר יעקב יעקבזון, ברעסלוי ת״ר, °8.

אבות עם תרגום לאיסלקית מה״ר שמחה קאליסני וה״ר יעקב סאראול, 1) וי־ניציאה תס״ט. 2) שם תקל״ב. 3) מנ־טובה תקל״ו, °12. 4) ויניציאה תק״ס. 5) פיסא תק״ס. 6) וירונה תקמ״ו, °16. 7) ליוורנו תקצ״ב. 8) שם תר״ס. 9) שם תרי״ס.

אבות לאיסלקית מה״ר יצחק שלום, מנ־טובה שמ״ת.

אבות עם תרגום לאדינו, ע״י ה״ר משה עזריאל, ירושלם תרס״א. שם תרס״ג, °12, 39 דף.

אבות עם תרגום לערבית מנהג בגדד, כל־כתה תר״ד, °12, 46 דף.

אבות עם תרגום לערבית, מנהג באגדאד, 1) בומבי תרמ״ו, 105 עמוד. 2) באג־דאד תרנ״ה, 37 דף. 3) שם תרס״ט, °12, 39 דף.

אבות עם תרגום בשפה הערבית מה״ר רור הנגיד נכד הרמב״ם, אלכסנדריא תרס״א, °8, 107 דף. 2) קאירו תרצ״ב, °8, 214 עמוד.

אבות עם תרגום לגרמנית ע״י גיאורג הייר־ריך לעהמאן, ליפסיאה 1984, °8. 2) שם ת״ס, °4.

אבות עם תרגום לפרסית מה״ר שמעון חכם, 1) ירושלים תרס״ב (44 דף, שתי הוצאות). 2) שם תרס״ו, °8, 2 דף.

אבות עם תרגום לרומית ע״י החכם סב. מינסטער, באזיליאה שי״ב, °8.

אבות עם תרגום לרומית ע״י פאול פא־ניום, איזנא ש״א, °4.

אבות עם תרגום לרומית ע״י רורויק הנרי די אקווינו, פאריז ש״ס, °16.

אבות עם פירוש מהר׳ זעקיל הלוי באמ־בערגער עם תרגום אשכנזי ופ׳ בלשון יידיש־אשכנזי, פראנקפורט־דמיין תרנ״ז, °8, 4 דף, 5־167 עמוד.

אבות עם פירוש משלי אבות, אמונת אבות, מעשה אבות (הפירושים ביהר־דית), דפוס צילום, מינכעז תש״ז, °8, 29־96 עמוד.

אבות עם תרגום לאנגלית ע״י רובערט יונג, אריינבורג תרי״ב, °8.

אבות עם תרגום לאיסלקית וצרפתית ע״י פיליפ די אקווינו, פאריז שפ״ס, °4.

אבות עם תרגום לאנגלית, ע״י ה״ר אברהם ב״ר נפתלי טעננ, לונדון תקל״ב.

אבות עם תרגום לאדינו, ע״י ה״ר משה בילמונטי, 1) אמסטרדם תע״ב. 2) וי־ניציאה תצ״ס. 3) פיסא תקפ״ב. 4) לי־וורנו תרכ״ז. 5) שם תרל״ס. 6) שם תר״ס, °12.

אבות עם תרגום לאדינו, ע״י ה״ר יעקב משה חי אלטאראס, בילוגראדו תרס״ה, °8, 48 עמוד.

ספר מעשה אבות, פרקי אבות עם באור מלוקט מספר מרדש שמואל... תובר בלשון יהודית אשכנזית (עברי טייטש) עם ספורים רבים להמשתקת הענינים, ע״י הרב כר׳ מו״ה ישראל נעלבאוט...

ווילנא, האלמנה והאחים ראָם, תר״מ (1880), 126 עמוד.

ספר חסדי אבות, פירוש על סדר פרקי אבות באור נפלא בלשון עברי טייטש מלוקט מגדולי המפרשים... ונוספו עליו ספורים ואגדות... ומשלים הרבה מהרב המגיד מדובנא... אויך האָבין מיד מוסף גיווען אויף דעם מאמר כל ישראל אונ אויף רבי חנניא בן עקשיא זייער אַגוטין פירוש אויף עברי טייטש וואָס איז ביז איצט נאָך ניט גידרוקט גיווען. ווילנא, בדפוס ר׳ אברהם ראָזענקראַנץ, תרנ״ג (1893), 136 עמוד.

פרקי אבות עם תרגום יהודי מאת יהואש, עם תרגום אנגלי... מאת דר. בן־ציון הלפר, נו־יורק, אַמעריקאן דזשו־איש בוק קמפאני, 1921, 111 עמוד.

פרקי אבות, מיט געקליבענע פעריל פון אונזער אלטען אוצר, אַנ׳ אויסוואַהל פון... רעיונות... קלוגע ווערטער און ווערטלעך פון די גדולי וחכמי ישראל אויף יעדע משנה פון יעדען פרק. צונויפגע־זאַמעלט און בעאַרבייט דורך ב. יאוש־זאָהן, וואַרשא, בדפוס „גראפיא״, חש״ד, [2], 108 עמוד, 8°.

פרקי אבות, עם פרושים: משלי אבות, אמונת אבות ומעשה אבות [ועד, הכל בעברי טייטש], מתנה מאת ועד הצלה לשארית הפליטה. יצא לאור ע״י הועד להוצאת ספרים אצל ועד הצלה: הרב נפתלי בארוך, הרב אביעזר בור־שטיין, מינכען, דפוס צילום, תש״ז, 1947, 8°, [35] דף.

פרקי אבות, עם פירוש רע״ב מברטנורה ועם עברי טייטש. חמוש״ד, דפוס צילום, 8°, [1], צ״ט־קי״ב, י״ג־כ״ט דף.

מסכתא אבות, אין: משניות, מיט איבער־זעצונג און פירוש אין יידיש, פ״ן שמחה פיעטרושקא, 4טער באַנד, סדר נזיקין, מאָנטרעאל, 1947, 435־479 עמוד.

אבות, אין: משניות, סדר נזיקין, עם פירוש הנשר הגדול רבינו עובדיה מבר־טנורא, והוספנו ג״כ פירוש המשנה בלשון אשכנז עברי טייטש... ווארשא, בדפוס ישראל הכהן נ״י אלאפין, תש״ד, 506־561 עמוד.

פרקי אבות, מצויר, שאול ראסקין, עב־רית, אידיש ואנגלית, 131 עמ׳, X13¼, 10¼, ניו־יאָרק, 1940. 2) שם 1969, 2°, 136 עמ׳.

פרקי אבות, מתורגם אידיש ואנגלית מאת נתנאל קראוויץ, שיקאגו 1951, 40 עמ׳.

אבות עם תרגום לאדינו 1) ויניציאה שס״א. 2) אמשטרדם תכ״ד, 16°. 3) ויניצי־אה תס״ו, 16°. 4) שם תע״ב, 16°. 5) שם תפ״ד, 16°. 6) שאלוניקי תקכ״ג, 24°. 7) ויניציאה תק״מ, 12°. 8) שם תק״ס, 34 דף. 9) פיסא תקפ״ב, 16°. 10) ליוורנו ת״ד, 24°. 11) שם תרט״ז, 16°. 12) שם תרכ״ה, 24°, 88 עמ׳. 13) שאלוניקי תרל״ז, 32 דף. 14) לי־וורנו תר״מ, 16°. 15) ווינא תרמ״ד, 8°, 32 דף. 16) שאלוניקי תרמ״ד, 12°. 17) שם תרמ״ז, 16°. 18) וינא תרנ״ז, 16°. 19) ירושלים תש״ך (?), 16°, 88 עמ׳.

פרקי אבות עם העתקה איטלקית ע״י י. קוסטא, ליוורנו תרי״ט, 16°, 44 דף.

פרקי אבות בתרגום איטלקי ע״י ר׳ הלל די לא טורי, פאדוא 1862, 16°, 88 עמ׳.

פרקי אבות מתורגמת בלשון איטליי, ויני־ציאה, חש״ד, ע״י האומן פראנציסקו ויצ׳ירו, 32°, 40 דף.

פרקי אבות [חלק ב׳ ממחזור רומי] מתורגם בלשון איטאליאני, ויניציאה בראנא־דיני תנ״ו, 24°.

פרקי אבות עם העתקה צרפתית ע״י ד׳ אלכסנדר קרעהאנש, פאריז תרכ״ז, 16°, 77 עמ׳. 2) שם תר״ע, 16°, 80 עמ׳.

פרקי אבות עם תרגום צרפתי ע״י י. רע־נאסיא, קונסטאנטין [צפון־אפריקה], תשי״ב, 8°.

פרקי אבות עם העתקה ספרדית, ויניציאה ת״ו.

חכמת ישראל, שלשה ספרים של התרבות היהודית, תורגם לספרדית ע״י מ. נא־ריביי, מקסיקו תשכ״ו, 8°, 189 עמ׳.

פרקי אבות עם תרגום והערות בלשון רוסיא מאת מ״מ לעווין, פטרבורג תרכ״ח, 12°.

פרקי אבות מתורגמים יונית מאת יוסף ב״ר שמואל נחמולי, קורפו תרמ״ו, 12°, 104 עמ׳.

פרקי אבות עם תרגום והערות בפולנית מאת דניאל נייפלד, ורשה תרכ״ה, 8°.

פרקי אבות עם תרגום ופירוש בהולנדית ע״י י. מארסען, זוטפען [הולנד] תרצ״ב, 8°, 180 עמ׳.

פרקי אבות, מוסר אבות ישראל, תורגם מעברית לפורט־גלית ע״י משה בן שבת אמזלג, ליסבון 1927, 16°, 121 עמ׳.

פרקי אבות עם העתקה ופירוש בלשון פולאני מאת שלמה שפיצער, קראקא תרנ״ח, 24°.

מסכת אבות עם ביאורים בלשון ערבית לר׳ משה ישועה בר׳ יעקב טובייא־נא, ליוורנו תרכ״ד, 12°.

מסכת אבות מתורגמים בלשון ערבי ואנג־ליזי, כלכתא תרנ״א, 12°.

חסדי אבות, הפרקים בתפסיר ערבי וחדו־
שים למר ר׳ אבא [רוד וזאן] מאתי
ציון וזאן, תונס תרנ״ד, °16.

מסכת אבות עם שרח רבנו משה בן
מימון בערבית מהדורת ר׳ יחזקאל
בנעט, ברלין תרס״ה, 54 עמ׳.

פרקי אבות עם שרח ערבי כמנהג בגדד,
כמבי תרנ״ד, °12. 2) בגדד תרס״ד.
3) שם תרפ״ד, °16 54 דף. ירושלים
תשי״ד, °16, 66 עמ׳.

פרקי אבות עם תרגום בלשון ערבי ופירוש
שים והערות מאת ה. פרחי, קאירא
תרפ״ב, °8.

רנה וישועה [חלק ב׳], פרקי אבות עם
פירוש בערבית מעריב ערבים, תונס
תרפ״ט־תרצ״א, °12.

פרקי אבות עם פירוש מאת ארי׳ לאנרער,
הסכסט בעברית אנגלית ואידית, הפירוש
באידית ואנגלית, ירושלים 1968, °8,
268 עמ׳.

פרי קרש הלולים, תרגום אשכנזי לאבות,
לייפציג 1680, °16.

פרקי אבות, מתורגם ומבואר לאשכנזית
ע״י ד״ר מאיר לעהמאן, מאינץ תרנ״ו־
תרס״ה. מהדורה מתוקנת, פרנקפורט
ע״מ תרפ״א. הוצאה חדשה, באזל 1963,
3 כרכים, °12.

פרקי אבות עם פירוש בלשון אשכנזית
מאת פרופ. הרמן שטראק, לייפציג
1882, °8, 58 עמ׳. 2) מהדורה מתוקנת
ברלין תרמ״ח, °8, 66 עמ׳. 3) לייפציג
1901, °8, 58 עמ׳. 4) שם 1915.

מסכת אבות, הוצאה מיוחדת מתרגום התל־
מוד לאשכנזית ע״י אלעזר גולדשמירט,
ברלין 1904, °16, 131 עמ׳.

פרקי אבות, מתורגם ומפורש באשכנזית
ע״י ר׳ זעקיל באמבערגער, פרנקפורט
ע״מ 1914.

פרקי אבות עם תרגום והסברות באשכנזית
ע״י ק. מארטי וג. בעער, גיעסען
1927.

פניני המזרח ואמרי אבות, תרגום אשכ־
נזי של פרקי אבות בתרוזים, ע״י מ.
ע. שטרן, ויינא 1840 44 עמ׳.

פרקי אבות עם תרגום אשכנזי ע״י ל.
ארלער, פיורדא 1851, °8.

פרקי אבות בתרגום אשכנזי ופירוש, פרק
ראשון, ברלין 1875 °8.

פרקי אבות, המסכת של מוסר של המשנה
בתרגום אשכנזי ע״י ש. קרישטעלער,
ברלין 1890, °12, 69 עמ׳.

זכות אבות, דרשות על פרקי אבות
באשכנזית מאת וואלף מייזעל, שטע־
טין תרס״ו, °8, 712 עמ׳.

אמרי אבות, פרקי אבות מתורגמים לאנ־
גלית ע״י הרב יוסף צבי הערץ, לונ־
דון 1942, °16, 113 עמ׳. 2) ניו־יורק
1945, 128 עמ׳. 3) לונדון 1952, °8,
94 עמ׳.

מוסר אבות, פרקי אבות בתרגום אנגלי
והערות מאת פלמיאל בירנבוים, ניו־
יורק, היברו פובל. קומפ., 1949, °8,
58 עמ׳.

פרקי אבות מבואר ותרגום ופירוש באנגלית
ע״י ר. ט. הערפארד, ניו־יורק 1925,
°8, 184 עמ׳. 2) שם 1930. 3) שם
1933, °8, 184 עמ׳. 4) עם הקדמה מאת
ר. טעפער, שם 1962, °8, 186 עמ׳.

רבני אבות ישראל, פרקי אבות מתורג־
מים לאנגלית עם מבוא והערות ע״י יוסף
גורפינקעל ניו־יורק 1913, °16, 130
עמ׳. 2) שם 1923. 3) שם 1949.

פרקי אבות בהעתקה אנגלית לתועלת בתי
הספר, ניו־יורק, היברו פובל. קומפ.,
1915. 2) שם 1949, °8, 24 דף.

מוסר האבות, פרקי אבות מתורגמים
לאנגלית ע״י חיים גולדין, ניו־יורק
1962, °4, 144 עמ׳.

מוסר אבות, פרקי אבות בתרגום אנגלי
ע״י הרב בן־ציון בוסקר, ניו־יורק,
היברו פובל. קומפ., 1962, 63 עמ׳.

אבת, פירוש על אבות באנגלית מאת מ.
שץ, ניו־יורק 1962, °4.

פרקי אבות עם פירושים באנגלית מאת
הרב הלל קאובאר, פרק א׳, פילאדל־
פיא 1929, °16, 230 עמ׳.

פרקי אבות עם פירוש ותרגום ר׳ שמשון
רפאל הירש, תורגם לאנגלית ע״י נ.
הירשלר, ניו־יורק 1967, °8, 117 עמ׳.

מוסר אבות לאור תולדות עם ישראל,
באנגלית, מאת מ. שץ, ניו־יורק, בלוך,
1970, °8, 268 עמ׳.

דברי אבת העולם, פרקי אבות בעברית
ובתרגום אנגלי בצירוף הערות, מאת כ.
טיילור, קעמברידג׳ תרל״ז. 2) 1897.
3) ניו־יורק 1969, °4, 449 עמ׳. 4)
אמשטרדם 1970, °8.

פרקי אבות מתורגמים לשפת מאראטי ע״י
יוסף יחזקאל רייפורקער, בומבי
1870, °8, 146 עמ׳.

פרקי אבות, מוסר מסיני פירוש על אבות
באנגלית מאת ר׳ יצחק מאיר ביונים,
3 כרכים, ניו־יורק 66־1964, °4.

מסכת אבות עם מבוא ותרגום והערות
באנגלית ע״י שרגא בלעקמאן, ניו־
יורק 1964, °8, 165 עמ׳.

פרקי אבות בתרגום אנגלי ע״י מ. כהן,
ניו־יורק 1885. 2) שם 1920.

מוסר החכמים, מיוסד על פרקי אבות,
כולל ביוגרפיות קצרות מכמה מחכמי
המשנה באנגלית כולל גם הסכסט בעברית

ע״י ב. ד. קוהון, בוסטון 1932, 12°, 156 עמ׳.
פרקי אבות, מהדורה באנגלית ע״י ב. שרפשטיין, ניו־יורק, כתב, 1969, 16°, 306 עמ׳.
פרקי אבות, מהדורה באנגלית ע״י ב. והפירושים הכי חשובים, נאספו ותורגמו ע״י יהודה גולדין, ניו־יורק 1957, 12°, 247 עמ׳.
פרקי אבות בתרגים אנגלי והערות ע״י יהודה גולדין, ניו־יורק, היברו פובל. קומפ., 1962, 4°, 157 עמ׳.
פרקי אבות פירוש בלשני לפרקי אבות באנגלית מאת יצחק ירושלמי, סינסי־נאטי 1968, 4°, 104 עמ׳.
פרקי אבות בתרגום אנגלי ע״י א. מאועס, סינסינאטי 1887, 8°.
פרקי אבות, דברי חכמי ישראל, תורגמו לאנגלית ע״י א. ע. אויסטרלי, לונדון 1919, 12°, 123 עמ׳.
אבות בתרגום אנגלי והערות וביאורי מלים ע״י י. איזראעלשטאם, לונדון 1935, 8°.
משנה אבות עם פירוש רבינו משה בן מימון, תירגם מערבית ע״מ בתב היד המקורי והוסיף מבוא והערות הרב יוסף בכה״ר דוד קאפח, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשכ״ה. 1) הוצאה עברית, נזיקין, רמ״ד־ש״ד עמ׳. 2) הוצאה עברית־ערבית, טור מול טור, שע״ב־תס״ז עמ׳.